

S. AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI CONTRA FAUSTUM MANICHÆUM

Libri triginta tres ^(a)

•••••

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM. — Faustus quidam fuit, gente Afer, civitate Milevitanus, eloquio suavis, ingenio callidus, secta manichæus, ac per hoc nefando errore perversus. Noveram ipse hominem, quemadmodum eum commemoravi in libris Confessionum mearum (*Lib. 5, capp. 3, 6*). Illic quoddam volumen edidit adversus rectam christianam ¹ fidem, et catholicam veritatem. Quod cum venisset in manus nostras, lectumque esset a fratribus; desideraverunt, et jure charitatis per quam eis servimus flagitaverunt, ut ei responderemus. Hoc aggrediar nunc in nomine atque adjutorio Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, ut omnes qui hæc legent, intelligant quam nihil sit acutum ingenium et lingua expolita, nisi a Domino gressus hominis dirigantur (*Psal. xxxvi, 23*). Quod multis etiam tardioribus et invalidioribus occulta æquitate divinæ misericordiæ præstitum est, cum multi acerriimi et facundissimi, deserti adjutorio Dei, ad hoc velociter et pertinaciter currebant, ut a veritatis via longius aberrarent. Commodum autem arbitror, sub ejus nomine verba ejus ponere, et sub meo respon- sionem meam.

CAPUT II. — FAUSTUS dixit: Satis superque in lucem jam traductis erroribus, ac Judææ superstitionis simul et semichristianorum abunde detecta fallacia, a doctissimo scilicet et solo nobis post beatum patrem nostrum Manichæum studendo ² Adimanto; non ab re visum est, fratres charissimi, hæc quoque brevia vobis et concinna responsa, propter callidas et astutas conferentium nobiscum propositiones, scribere, quo cum iidem vos ex more parentis sui serpentis captiosis circumvenire quæstionibus voluerint, et ipsi ad respondendum vigilantibus sitis instructi. Ita enim fiet ut ad ea ipsa quæ proposuerint religati, ulterius huc atque illuc vagari non possint. Ac ne profusa confusave oratione legentium laun-

darentur ingenia, tam breviter quam distincte ex adverso sibi, ipsorum atque nostrorum verba constitui.

CAPUT III. — AUGUSTINUS respondit: Tu semichristianos cavendos putas, quod nos esse dicis: nos autem pseudochristianos cavemus, quod vos esse ostendimus. Nam quod semis est ³, ex quadam parte imperfectum, ex nulla tamen falsum est. Quid ergo, si aliquid deest fidei eorum quos circumvenire conamini, numquid ideo id quod eis adest destruendum, ac non potius id quod deest astruendum est? Sicut ad quosdam imperfectos loquens Apostolus ait: *Gaudens et videns vestram conversationem, et id quod deest fidei vestræ in Christo (Coloss. ii, 5)*. Cernebat utique quamdam fabricam spiritualem, sicut alibi dicit, *Dei ædificatio estis (I Cor. iii, 9)*: et in ea cernebat utrumque; et unde gauderet, et unde satageret. Gauderet ex eo quod jam ædificatum videbat; satagebat ex eo quod usque ad culmen perfectionis adhuc ædificandum esse sentiebat. Itaque nos revera catholicos nondum perfectos, sed quodam modo, ut dixisti, semichristianos quos fallatis et seducatis vestra perversitate, insectamini. Sed si qui adhuc etiam tales sunt, si vos pseudochristianos esse intellexerint, quamvis captiosis quæstionumstrarum propositionibus, propter id quod eorum fidei deest, respondere non possint; non tamen sequendos, sed devitandos vos esse cognoscunt. Sicut ergo vestra intentio est semichristianos quos decipiatis inquirere, sic nostra intentio est pseudochristianos vos ostendere: ut non solum christiani peritiores vos convincendo prodant, sed et imperitiores vos cavendo proficiant. Cur autem serpentem patrem nostrum dixisti? An excidit tibi quemadmodum solentis vituperare Deum qui homini præceptum in paradiso dedit (*Gen. ii, 16, 17*), et laudare serpentem quod ei per suum consilium oculos

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

Contra Faustum libri triginta tres recogniti sunt denuo ad manuscripta exemplaria sex Vaticana, et octodecim Galliana, Remigianum, Corbelense, Audouense, Michaelinum, Pratellense, Lyrense, Sagiense, Vindocinense, Floriacense, Benignianum, Casalinum, Cisterciense, Bigotianum, Victorinum, Dominicanorum Parisiense via Jacobæa duo, collegii Bernardinorum, Paris. unum, abbatie S. Petri Carnotensis unum; ad editiones Am. Er. et Lov. necnon ad lectiones varias Belgicorum sex manuscriptorum apud Lov.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess., t. 1, memoratas. M.

¹ Editio Lov., christianamque. Abest, que, ab editionibus aliis et Mss.

² Am. et fere omnes Mss., acrum est.

³ Sic Am. Er. et Mss. At Lov., stupendo.

(a) scripsi circiter annum 4

aperuit (*Gen. iii, 7*)? Puto justum esse ut serpentem illum diabolum a vobis laudatum, tu potius agnoscas

parentem tuum. Nam ille te filium etiam modo vituperatus agnoscit.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit: Accipis Evangelium? Et maxime. Proinde ergo et natum accipis Christum? Non ita est. Neque enim sequitur ut si Evangelium accipio, idcirco et natum accipiam Christum. Cur? Quia Evangelium quidem a prædicatione Christi et esse cœpit et nominari; in quo tamen ipse nusquam se natum ex hominibus dicit. At vero genealogia adeo non est Evangelium, ut nec ipse ejus scriptor ausus fuerit eam Evangelium nominare. Quid enim scripsit? *Liber generationis Jesu Christi filii David* (*Matth. i, 1*). Non ergo, liber Evangelii Jesu Christi; sed, *liber generationis*: quippe ubi¹ et stella inducitur quæ confirmat genesim (*Id. ii, 2*); ut recte Genesisidum hoc magis nuncupari possit quam Evangelium. At donique Marcus, qui generationem scribere non curavit, sed prædicationem tantum Filii Dei quod est Evangelium, vide quam sit competenter exorsus: *Evangelium*, inquit, *Jesu Christi Filii Dei* (*Marc. i, 1*) Ut hinc satis abundeque appareat genealogiam non esse Evangelium. Nam et in ipso Matthæo post includens Joannem in carcerem, tunc legitur Jesum cepisse prædicare Evangelium regni (*Matth. iv, 12, 17*). Ergo quidquid ante hoc narratum est, genealogiam esse constat, non Evangelium. Alioquin quid impediebat et Matthæum ponere, *Evangelium Jesu Christi filii Dei*; nisi quia improbum putavit genealogiam vocare Evangelium? Quapropter, si jam tibi distinctum satis est, quod usque nunc ignorasti, longe aliud esse Evangelium quam genealogiam; scias me, ut dixi, accipere Evangelium, id est, prædicationem Christi. De quo quidquid jam perrogare volueris, omissis generationibus quaere. Aut si et de ipsis conferre est animus, non equidem recuso, cum sit mihi magna et de his ad respondendum copia: sed tu discite interrogare quod primum est. Videris enim mihi nunc scire velle, non utrum Evangelium accipiam, sed utrum generationes.

CAPUT II. — AUGUSTINUS respondit: Certe interrogasti teipsum velut ex persona nostra, utrum acciperes Evangelium; et respondisti, *Maxime*. Rursusque interrogasti, utrum acciperes Christum natum; et respondisti, *Non ita est*: hanc scilicet causam subjiciens, quia generatio Christi non pertinet ad Evangelium. Quid ergo respondebis Apostolo dicenti, *Memor esto Christum Jesum resurrexisse a mortuis ex semine David, secundum Evangelium meum* (*II Tim. ii, 8*)? Vides certe quam nescias, vel te nescire flagas, quid sit Evangelium; nec ex doctrina apostolica, sed ex vestro errore nomines Evangelium. Aut si hoc appellas Evangelium, quod Apostoli appellaverunt; aberras ab Evangelio, qui non credis Christum ex

emine David: quod Apostolus secundum suum Evangelium prædicari testatus est. Quod autem erat apostoli Pauli Evangelium, hoc etiam cæterorum Apostolorum, et omnium fidelium dispensatorum tantum sacramenti. Hoc enim alibi dicit: *Sive ergo ego, sive illi; sic prædicamus, et sic credidistis* (*I Cor. xv, 11*). Non enim omnes illi Evangelium conscripserunt, sed tamen omnes Evangelium prædicaverunt. Narratores quippe originis, factorum, dictorum, passionum Domini nostri Jesu Christi, proprie dicti sunt Evangelistæ. Nam et ipsum nomen si quaeramus quid latine interpretetur, Bonum nuntium dicitur Evangelium, vel, Bona annuntiatio. Quod quidem cum aliquid bonum annuntiatur, semper dici potest: proprie tamen hoc vocabulum obtinuit illa quam dixi annuntiatio Salvatoris. Si autem vos aliud annuntiat, extra Evangelium vos esse manifestum est. Utique sunt adversus vos parvuli quos appellatis semichristianos, si matris charitatis vocem sibi ex ore apostolico personantem audiant: *Si quis vobis annuntiaverit præterquam quod annuntiavimus vobis, anathema sit* (*Galat. i, 8, 9*). Cum ergo ipse Paulus secundum Evangelium suum annuntiaverit Christum ex semine David, vos qui hoc negatis, et aliud annuntiat, anathema sitis. Quis autem non videat quanta cæcitate dicatur, quod nusquam se Christus natum ex hominibus dicat, cum pene nunquam se filium hominis taceat?

CAPUT III. — Sed videlicet doctissimi homines, profertis nobis ex armario vestro, nescio quem primum hominem, qui ad gentem tonebrarum debellandam de lucis gente descendit, armatum aquis suis, contra inimicorum aquas; et igne suo, contra inimicorum ignem; et ventis suis, contra inimicorum ventos. Cur non ergo et fumo suo, contra inimicorum fumum; et tenebris suis, contra inimicorum tenebras: sed contra fumum aere, ut dicitis, armabatur; et contra tenebras luce? An quia mala sunt fumus et tenebræ, non ea potuit habere bonitas ejus? Bona ergo sunt illa tria, aqua, ventus, ignis. Cur ergo ea potuit habere malitia gentis adversæ? Hic respondetis: Sed aqua illa gentis tonebrarum mala erat; quam vero primus homo attulit, bona erat: et ventus illius malus, hujus autem bonus; ita et hujus ignis bonus contra malum ignem illius dimicavit. Cur ergo et contra malum fumum non potuit afferre fumum bonum? An in fumo vestra mendacia, tanquam fumus ipse, evanescent atque deficient? Certo primus homo vester contra naturam contrariam bellum gessit. Cur quinque illis elementis quæ in contraria gente confingitis, unum allatum est de divinis regnis contrarium, lux contra tenebras? Cætera enim quatuor non sunt contraria. Nam nec aer fumo

¹ Apud Br. Lugd. Ven. Lov., ibi. N.

est contrarius, multo minus aquæ aqua, et ventus vento, et ignis igni.

CAPUT IV. — Jamvero illa sacrilega deliramenta quis audiat, quod primum hominem vestrum dicitis, secundum hostium voluntatem, quo eos caperet, elementa quæ portabat mutasse atque vertisse, ut regnum quod dicitis falsitatis, in sua natura manens, non fallaciter dimicaret, et substantia veritatis inutabilis appareret, ut falleret? Hujus primi hominis filium credi vultis Dominum Jesum Christum. Hujus commentitiæ fabulæ filiam dicitis veritatem. Hunc primum hominem, quem laudatis, quia mutabilibus et mendacibus formis cum adversa gente pugnavit; si verum dicitis, non imitamini: si autem imitamini, et vos mentimini. Quapropter Dominus et Salvator noster Jesus Christus, verus et verax Dei Filius, verus et verax hominis filius, quod utrumque de se ipse testatur, et de vero Deo divinitatis æternitatem, et de vero homine carnis originem duxit. Non novit apostolica doctrina primum hominem vestrum. Audite Apostolum Paulum: *Primum homo, inquit, de terra, terrenus; secundus homo de cælo, cælestis, Qualis terrenus, tales et terreni; qualis cælestis, tales et cælestes. Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem ejus qui de cælo est* (1 Cor. xv, 47-49). Primum itaque homo de terra terrenus, ille Adam de limo formatus; secundus autem homo de cælo cælestis, Dominus Jesus Christus: quia Filius Dei venit ad carnem, quæ suscepta et homo exterius fieret, et Deus interius permaneret; ut et Filius Dei verus esset per quem facti sumus, et hominis filius verus fieret per quem relecti sumus. Cur ergo primum hominem vestrum commentitium nescio unde productis, et primum hominem quem doctrina apostolica docet non vultis agnoscere? An ut plebeurum in vobis quod ait Apostolus ait: *A veritate quidem auditum suum avertentes, ad fabulas autem convertuntur* (II Tim. iv, 4)? Paulus annuntiat primum hominem de terra terrenum: Manichæus annuntiat primum hominem non terrenum, nescio quibus fallacibus elementis quinque vestitum. Et Paulus dicit, *Si quis vobis annuntiaverit præterquam quod annuntiavimus vobis, anathema sit*. Ergo ne Paulus mendax sit, Manichæus anathema sit.

CAPUT V. — Quod autem etiam stellæ calumniæ, qua Magi ad Christum infantem adorandum perducti sunt, non erubescitis, cum vos commentitium Christum vestrum, filium commentitii primi hominis vestri, non sub stellæ testificatione ponatis, sed in stellis omnibus colligatum esse dicatis: quia videlicet principibus tenebrarum commixtum esse creditis in illo bello, quo ipse primus homo vester cum tenebrarum gente pugnavit, ut de ipsis principibus tenebrarum tali commixtione captis mundus fabricaretur. Unde et ista sacrilega deliramenta vos cogunt, non solum in cælo atque in omnibus stellis, sed etiam in terra atque in omnibus quæ nascuntur in ea, confixum et colligatum atque concretum Christum dicere, non jam Salvatorem vestrum, sed a

vobis salvandum cum ea¹ manducatis atque iustatis.

Nam et ista impia vanitate seducti, seducitis Auditores vestros, ut vobis cibos afferant, quo possit ligato in eis Christo subveniri per vestros dentes et ventres. Talibus enim auxiliis eum solvi et liberari predicatis; nec saltem totum, sed adhuc licet exiguas sordidasque reliquias ejus in stercoribus remanere contenditis, ut in aliis atque aliis rerum corporalium formis iterum atque iterum implexæ implicatæque teneantur: et si mundo stante solvi et purgari non potuerint, jam illo igne ultimo quo ipse mundus ardebit (II Petr. iii, 10-12), solvantur atque purgentur. Nec tamen etiam tunc totum Christum dicitis posse liberari, sed ejus bonæ divinæque naturæ novissimas residuasque particulas, quæ ita sordidate sunt, ut nullo modo dilui valeant, damnari in æternum confixas globo horrido tenebrarum. Ecce qui se fingunt indignari quod Filio Dei fiat injuria, quia eum natum stella demonstrasse dicatur, tanquam genesis ejus sub fatali constellatione sit constituta; cum eum ipsi non tantum sub stellarum connexionione, sed in vinculis omnium terrenorum, et in succis omnium herbarum, et in putredine omnium carnum, et in corruptione omnium ciborum, ita ligatum pollutumque consistuant, ut ex magna, non tamen ex tota parte, solvi purgarique non possit, nisi et ab hominibus, Electis videlicet Manichæorum, etiam in porris radicalisque ructetur.

Et nos quidem sub fato stellarum nullius hominis genesis ponimus, ut liborum arbitrium voluntatis, quo vel bene vel male vivitur, propter justum judicium Dei ab omni necessitatis vinculo vindicemus: quanto minus illius temporalem generationem sub astrorum conditione credimus factam, qui est æternus universorum Creator et Dominus? Itaque illa stella quam viderunt Magi, Christo secundum carnem nato, non ad decretum dominabatur, sed ad testimonium famulabatur; nec eum subjiciebat imperio, sed indicabat obsequio. Proinde non ex illis erat hæc stellis, quæ ab initio creaturæ iterum suorum ordinem sub Creatoris lege custodiunt; sed novo Virginis partu, novum sidus apparuit, quod ministerium officii sui etiam ipsis Magis quærentibus Christum, cum ante faciem præiret, exhibuit, donec eos esque ad ipsum locum ubi Dei Verbum infans erat, præeundo perduceret. Qui tandem astrologi ita existuerunt hominum nascentium fata sub stellis, ut aliquam stellarum, homine aliquo nato, circuitus sui ordinem reliquisset, et ad eum qui natus est perrexisse, asseverent? Sortem quippe nascentis astrorum ordini colligari arbitrantur, non astrorum ordinem ob² hominis nati diem posse mutari. Quapropter, si stella illa ex his erat quæ in cælo peragunt ordines suos, quomodo poterat decernere quod natus Christus acturus erat, quæ nato Christo jussa est relinquere quod agebat? Si autem, ut probabilius credi-

¹ Editi, *eum*. Concianius quidam Mss., *ea*.

² In pluribus Mss., *ad*.

tur, ad demonstrandum Christum, quæ non erat exorta est; non ideo Christus natus est quia illa exstitit, sed ideo illa exstitit quia Christus natus est. Unde, si dici oporteret, non stellam Christo, sed Christum stellæ fatum fuisse diceremus. Ipse quippe illi, non illa huic, nascendi attulit causam. Si ergo sunt fata quæ a fando, id est, a dicendo appellata sunt; quoniam Christus Verbum Dei est, in quo antequam essent, dicta sunt omnia; non consortium siderum fatum Christi est, sed fatum etiam siderum Christus est: qui et ipsam carnem sub cælo creatam ea voluntate assumpsit, qua etiam cælum creavit; ea potestate deposuit et recepit, qua etiam sideribus imperavit.

CAPUT VI. — Cur ergo non sit Evangelium quod de ista generatione narratur, cum tam bona nobis annuntietur, ut per ipsam¹ nostra sanetur infirmitas? An quia Matthæus non est ita exorsus, ut diceret, *Initium Evangelii Jesu Christi*, sicut ait Marcus; sed, *Liber generationis Jesu Christi*? Hoc modo nec Joannes Evangelium scripsisse dicitur, quia nec ipse ait, *Initium Evangelii*, aut *Liber Evangelii*; sed, *In principio erat Verbum* (Joan. 1, 1). Nisi forte tam

¹ Tres Mss., quo ista de generatione narratur, cum tam bona nobis annuntietur, ut per ipsam. Am. et Er., cum tam bona nobis annuntietur, ut per ipsum.

elegans vocabulorum fabricator Faustus fuit, ut et hoc Joannis exordium, Verbidium nominaverit, propter Verbum; sicut illud, propter genesim, Genesidium ausus est appellare. Sed cur non potius cogitatis, quanta impudentia prolixas illas et impias fabulas vestras Evangelium nominetis? Quid enim illic boni annuntietur, ubi dicitur Deus adversus rebellem nescio quam contrariam alienamque naturam non aliter regno suo potuisse prospicere atque consuere, nisi partem suæ naturæ in illius avidas fauces devorandam mitteret, atque ita polluendam, ut post tantos labores atque cruciatus non posset saltem tota purgari? Itane tam malus nuntius Evangelium est? Certe omnes qui græce vel tenuiter noverunt, Evangelium, Bonum nuntium, aut Bonam annuntiationem interpretantur. Quomodo est autem iste bonus nuntius, quandoquidem Ipse Deus vobis, velo sibi opposito, lugere nuntiatus est, donec sua membra ab illa vastatione et contaminatione reparentur atque purgentur? Qui si aliquando luctum finierit, crudelis erit. Quid enim de illo male meruit pars illa ejus quæ in globo ligabitur? quæ utique in æternum lugenda est, quia in æternum damnabitur. Sed evasimus, quod istum nuntium quisquis diligenter adverterit, non cogitur lugere, quia malus est; sed ridere, quia falsus est.

LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM. — Faustus dixit: Accipis ergo generationem? Equidem conatus diu sum hæc ipsam quatecumque est persuadere mihi, quia sit natus Deus: sed offensus duorum maxime evangelistarum dissonatione, qui genealogiam ejus scribunt, Lucæ et Matthæi (Matth. 1, 1-17, et Luc. 3, 23-38), hæsi incertus quemnam potissimum sequerer. Fieri enim posse putabam, ut quia præsciis non sum, quem mentiri existimarem, ipse diceret verum; et quem vera loqui, ipso forsitan mentiretur. Infinita ergo eorum prætermissa lito, et interminabili mihi, ad Joannem Marcumque me contuli: nec impariter a duobus ad duos, et ab Evangelistis ad ejusdem nominis professores. Quorum mihi principia interim non immerito placuerunt, quia nec David, nec Mariam inducunt, nec Joseph; sed Joannes quidem in principio fuisse Verbum dicit, et Verbum fuisse apud Deum, et Deum fuisse Verbum (Joan. 1, 1), Christum significans: Marcus vero, *Evangelium*, inquit, *Jesu Christi filii Dei* (Marc. 1, 1): tanquam Matthæum exprobrans, qui posuerit filium David. Nisi forte alterum hic, et alterum ille annuntiat Jesum. Hæc ergo ratio est, qua ego non accipio Christum natum. Tu vero, si tantus es ut hanc mihi adimas offensionem, effice ut inter se ipsi convenient; et utcumque succumbam: quamvis nec sic quidem dignum erit ex utero natum credere Deum, et Deum Christianorum.

CAPUT II. — Augustinus respondit: O si pio studio legisses Evangelium, et ea quæ te in Evange-

listis tanquam repugnantia movissent, diligenter quærere, quam temere damnare maluisses; ut saltem propter ipsam, quæ quasi prima fronte occurrit, appetitissimam repugnantiam, cogitares, nisi aliquid illic magnum lateret, difficile fieri potuisse ut tanta eis auctoritas in terrarum orbe præberetur, qua sibi tot hominum doctissimorum ingenia subjugarent. Quid enim magnum est videre quod vidistis, alios Christi secundum carnem progeneratores commemorari a Luca, alios a Matthæo, cum ambo Joseph constituent, Matthæus ad quem terminet, Lucas a quo incipiat: qui propter quoddam cum ejus matre sanctum et virginale conjugium, etiam ipse parens Christi meruit appellari; ut propter virilem dignitatem, ab ipso, vel usque ad ipsum, generationes contexerentur? Quid ergo magnum est quod vidistis, quod alium patrem habeat Joseph secundum Matthæum, alium secundum Lucam; et alium avum secundum istum, alium secundum illum, et deinceps sursum versus usque ad David, per tam multas generationes alios parentes ejus ab isto, alios ab illo enumerari? Itane tam apertam manifestamque diversitatem, tot acuti et docti viri, divinarum Scripturarum pertractatores diligentissimi, non viderent? qui quidem in latina lingua perpauca sunt; eos autem in græca quis numeret? Viderunt eam plane. Quid enim facilius, aut quis paululum intuens, ista non videat? Sed pie cogitantes tantæ auctoritatis eminentiam, latere ibi aliquid crediderunt, quod petentibus daretur, oblatæ-

ibus negaretur; a querentibus inveniretur, reprehensio atibus subtraheretur; pulsantibus aperiretur (*Matth.* vii, 7), oppugnantibus clauderetur; petierunt, quaesierunt, pulsaverunt, acceperunt, invenerunt, intraverunt.

CAPUT III. — Nempe tota in hoc quaestio est, quomodo potuerit duos patres habere Joseph. Hoc enim si potuisse fieri demonstratur, nulla omnino causa est, cur quisquam istorum evangelistarum, in diversis generationibus enumerandis, falsum dixisse credatur. A duobus enim patribus, jam non erit mirum neque contrarium, quod et avi duo et atavi et proavi esse potuerunt, et quidquid supra est usque ad David cujus erant ambo filii, et Salomon qui pertinet ad ordinem quem Matthæus secutus est, et Nathan qui est in serie quam Lucas exposuit. Attendant enim ista nonnulli, et vident non posse a duobus viris per commixtionem carnis hominem gigni; et ideo putant istam quaestionem non posse dissolvi (a): nec intuentur, quod usitatissimum atque facillimum est¹, patrem cujusquam, non eum tantum dici a quo genitus, sed etiam eum a quo fuerit adoptatus (b).

Neque enim adoptionis vinculum apud antiquos alienum ab eorum moribus fuit, cum etiam feminas inveniamus adoptasse sibi filios, non ex utero suo natos: sicut Sara ex Agar (*Gen.* xvi, 2), et Lia ex ancilla sua (*Id.* xxx, 9-13), et filia Pharaonis Moysen adoptavit (*Exod.* ii, 9, 10). Ipse autem Jacob, nepotes suos, filios Joseph adoptavit (*Gen.* xlviii, 5). Ipsum vero adoptionis nomen plurimum valere in nostræ fidei sacramento, apostolica doctrina testatur. Unde apostolus Paulus cum de Judæorum meritis loqueretur: *Quorum est, inquit, adoptio, et gloria, et Testamenta, et Legistatio; quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula* (*Rom.* ix, 4, 5). Item dicit: *Et ipsi in nobismetipsis ingemiscimus, adoptionem expectantes filiorum Dei*², *redemptionem corporis nostri* (*Id.* viii, 23). Item alio loco: *Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus* (*Galat.* iv, 4, 5). Hæc igitur adoptio quanti sacramenti sit, his atque hujusmodi testimoniis satis apparet. Unicum enim Filium Deus habet, quem genuit de substantia sua, de quo dicitur: *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo* (*Philipp.* ii, 6). Nos autem non de substantia sua genuit; creatura enim sumus, quam non genuit, sed fecit: et ideo, ut fratres Christi secundum modum suum³ faceret, adoptavit. Iste itaque modus quo nos Deus, cum jam essemus ab ipso non nati, sed conditi et instituti, verbo suo et gratia sua genuit ut filii ejus essemus,

adoptio vocatur. Unde Joannes dicit: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri* (*Joan.* i, 12). Cum igitur jus adoptionis filiorum apud patres nostros et in Scripturis sanctis usitatum sit; quæ impietatis dementia præcipitat, prius Evangelistas falsitatis arguere, quod diversas generationes commemoraverunt, tanquam utraq; veræ esse non possint; quam cogitare et attendere et videre quod facillimum est, quam crebra consuetudine generis humani, unus homo duos patres habere potuerit; unum cujus carne homo sit genitus, alterum cujus voluntate, cum jam homo esset, filius sit adoptatus? Qui si non recte dicitur pater, nec nos recte dicimus, *Pater noster, qui es in caelis* (*Matth.* vi, 9), ei de cujus substantia nati non sumus, sed cujus gratia et misericordissima voluntate adoptati secundum doctrinam apostolicam et fidelissimam veritatem sumus. Ipsum quippe habemus et Deum, et Dominum, et Patrem: Deum, quod ab ipso, etiam ex hominibus parentibus, conditi sumus; Dominum, quod ei subditi sumus; Patrem, quod ejus adoptione renati sumus.

Facile fuit ergo religiosis perscrutatoribus divinarum Litterarum, aliquantulum considerare, et videre in diversis Christi generationibus a duobus evangelistis commemoratis, quemodo duos patres potuit habere Joseph, quorum progenitores diversi enumerentur. Hoc et vos, si studium contentionis non excæcaverit, facile videre possetis. Sed ab illis viris alia etiam quaesita et inventa sunt, cum omnes harum narrationum partes pertractaret: hæc autem a vestro intellectu longissime remota sunt. Itaque etiam in Manichæi errore constituti, id quod in rebus humanis fieri solet, ut alius carne generet filium, alius eum voluntate adoptet, ac sic unus duos patres habeat, si non adverso animo legeretis, cogitando videre possetis.

CAPUT IV. — Cur autem Matthæus ab Abraham cœperit, descendens usque ad Joseph; Lucas autem a Joseph cœperit, ascendens, non usque ad Abraham, sed usque ad Deum qui fecit hominem, et dato præcepto potestatem dedit ut credens filius Dei fieret: et cum illo in capite libri generationes ipsas enumeravit; ille autem, cum Dominus Salvator a Joanne baptizatus fuisset: et quid sibi velit numerus generationum secundum Matthæum, ut ter quatuordecim digerantur, quibus in summam computatis, tanquam una minus appareat; numerus autem generationum secundum Lucam, qui in baptismo Domini commemoratur, ad septuaginta et septem perveniat: quem numerum ipse Dominus in peccatorum remissionem commendat dicens, *Non tantum septies, sed usque septuagies septies* (*Id.* xvii, 22): nullo pacto indagare possetis, nisi aut ab aliquo catholico indirecte, non quolibet, sed divinarum Scripturarum studioso, et quantum posset, perire; aut ipsi ab errore correcti, pietate catholica peteretis ut acciperetis, quaereretis ut inveniretis, pulsaretis ut intraretis.

¹ Aliquot Mss., *usitatissimum atque frequentatissimum est.*
² Abest, *filiorum Dei*, a Mss. et ab antiquioribus editionibus Ant. et Ec.

³ Ita in Mss. At in editis, *nostrum.*

(a) Euseb. Eccles. Hist. lib. 1, cap. 7.

(b) II Retract., cap. 7, n. 2.

⁴ Editi, *tamen.* At Mss., *tanquam.*

CAPUT V. — Quapropter, quoniam id quod Faustam de generationum diversitate permovit, quia in duobus patribus intelligendis hic nodus erat, intellecta natura et adoptione solutum est, frustra se voluit ad duos evangelistas conferre, et ab aliis duobus auferre: magis offensurus ad quos se contulisset, quam eos a quibus abstulisset. Non enim amant sancti suos electores, si suorum sociorum eos invenerint desertores. Unitate enim gaudent, et in Christo unum sunt: et si alius aliud, et alius aliud; aut alius aliter, et alius aliter; vera tamen omnes dicunt, nec sibi ullo modo contraria, si pius lector accedat, si mitis legat, si non hæretico animo unde rixetur, sed fidei corde unde ædificetur, inquirat. Jam ergo, quoniam singulorum ¹ patrum generationes, quos ut unus homo duos haberet, non est ab humano genere alienum, singulos Evangelistas narrandas suscepisse credidimus, non est a veritate nostra fides aliena. Quocirca, inter hæc jam Evangelistas convenientibus, sicut Faustus promissit, utrumque succumbite.

CAPUT VI. — An illud quod adjunxit, vos movet adhuc? *Quomodo nec sic quidem, inquit, dignum erit, ex utero natum credere Deum, et Deum Christianorum.* Quasi nos ipsam divinam naturam ex femine utero casualiter credamus. Nonne modo commemoravi Apostoli testimonium, ubi ait de Judæis: *Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula? Christus ergo Domi-*

¹ Apud Er. Lugd. et Ven., *Jam ergo in singulorum.* II.

nus et Salvator noster Filius Dei verus secundum divinitatem, et filius hominis verus secundum carnem, non ex eo quod est super omnia Deus benedictus in sæcula ex femina natus est; sed ex illa infirmitate quam suscepit ex nobis, ut in ea moreretur pro nobis, et eam sagaret in nobis: non ex forma Dei, in qua cum esset, *non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo*, natus ex femina est; sed ex forma servi, quam accipiendo, *semetipsum exinanivit* (*Philipp. II, 6*) Neque enim ob aliud exinanisse se dictus est, nisi accipiendo formam servi, non amittendo formam Dei. Illa enim natura, qua in forma Dei æqualis est Patri, incommutabiliter permanente, suscepit mutabilem nostram, per quam de virgine nasceretur. Vos autem, cum carnem Christi virginali utero committere horretis, ipsam divinitatem Dei, non tantum hominum, sed et canum porcorumque uteris commisitistis! semel conceptam in utero virginis Christi carnem non vultis credere, in quo ¹ non solum non ligatus, sed nec mutatus est Deus; et ipsam Dei partem, divinamque naturam, in omnium hominum, ac bestiarum masculinis seminibus et femininis uteris, in omnibus conceptibus, per omnes terras, et per omnes aquas, et per omnes horas ² ligari, opprimi, coinquinari, et nec totam postea liberari posse prædicatis!

¹ Am. et plerique Mss., *in qua.*

² Forte legendum, *auras*, ut suadere videtur orationis series. Hæc est etiam sententia Morel, qui, *Element. Critic.*, pag. 509, prope similia commemorat verba libri 6, cap. 8: *in terra, in aqua, in aere.* N.

LIBER QUARTUS.

CAPUT PRIMUM. — Faustus dixit: Accipis Testamentum Vetus? Si est mihi in eo hæreditas, accipio; si non est, non accipio. Improbitas enim hæc quidem nimia est, usurpare tabulas quæ testentur exheredatum. An ignoras Testamentum Vetus Chananaeorum terram repromittere (*Gen. xv, 18, et xvii, 8*); sed eam tamen Judæis, id est, circumcisis, et sacrificantibus, et abstinentibus a porcina, ac reliquis carnibus, quas immundas Moyses appellat, sabbata observantibus, et azymorum solemnitatem, ac reliqua hujusmodi, quæ ejus ipse testator eis observanda mandavit (*Levit. xi, 7, et Exod. xii, et xx, 8*)? Quæ quia Christianorum placere nemini; neque enim quisquam nostrorum ea custodit; dignum est ut cum refusa hæreditate reddamus et tabulas. Hæc ergo prima causa est cur ego Testamentum Vetus abjiciendum puto: nisi tu me prudentius aliquid doceas. Secunda vero causa est, quod tam etiam misera ejus, et corporalis, ac longe ab animæ commodis hæreditas est, ut post beatam illam Novi Testamenti pollicitationem, quæ cælorum mihi regnum, et vitam perpetuam repromittit, etiam si gratis eam mihi testator suus ingereret, fastidirem.

CAPUT II. — AUGUSTINUS respondit: Temporalium quidem rerum promissiones Testamento Veteri contineri, et ideo Vetus Testamentum appellari,

nemo nostrum ambigit; et quod æternæ vitæ promissio regnumque cælorum ad Novum pertinet Testamentum: sed in illis temporalibus figuris fuisse futurorum, quæ implerentur in nobis, in quos finis sæculorum obvenit, non suspicio mea, sed apostolicus intellectus est, dicente Paulo, cum de talibus loqueretur, *Hæc omnia figuræ nostræ fuerunt*; et iterum, *Hæc omnia in figura continebant illis; scripta sunt autem propter nos, in quos finis sæculorum obvenit* (*I Cor. x, 6, 11*). Non ergo Vetus Testamentum ad consequendas illas promissiones, sed ad intelligendas in eis Novi Testamenti prænuntiationes accipimus: Veteris quippe testificatio, fidem Novo conciliat. Unde Dominus posteaquam resurrexit a mortuis, sequæ non solum intuentium discipulorum oculis, sed etiam contrectandum manibus obtulit, ne quid tamen cum suis mortalibus et carnalibus sensibus fallaciter agi arbitrentur, magis eos de veterum Librorum testificatione firmavit dicens: *Oportebat impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me* (*Luc. xxiv, 44*). Non itaque spes nostra in temporalium rerum promissione defixa est; quandoquidem nec ipsos illius temporis sanctos et spirituales viros, Patriarchas et Prophetas, his terrenis rebus

¹ Er. et Lov., *figuræ nostri*. Omnes fere Mss. cum Am., *figuræ nostræ*; et sic infra passim.

fuisse deditos credimus : intelligebant enim, revelante sibi Spiritu Dei, quid tempori illi congrueret, et quibus modis Deus per illas omnes res gestas et dicitas, futura figuranda et prænuntianda decerneret; magisque desiderium eorum de Novo Testamento erat : sed præsens ¹ functio corporalis, ad significanda nova ventura, pollicitationibus veteribus præbatur. Ita illorum hominum non tantum lingua, sed et vita prophetica fuit. Carnalis autem populus, promissis vite præsentis inhærebat. De quo tamen etiam populo nihilominus significabantur futura.

Sed vos ista non intelligitis; quia, sicut propheta dixit, *Nisi credideritis, non intelligetis (Isai. vii, 9)*. Non enim estis eruditi in regno cœlorum, id est, in Ecclesia Christi vera catholica. Quod si essetis, de divitiis sanctarum Scripturarum, non solum nova, sed etiam vetera proferretis. Ipse quippe Dominus dicit : *Propterea omnis scriba eruditus in regno cœlorum, similis est homini patrifamilias, proferenti de thesauro suo nova et vetera (Matth. xiii, 52)*. Et ideo, dum sola promissa Dei nova tenere vos arbitramini, remanistis in vetustate carnis, et novitatem induxistis er-

¹ Editio Lov., sed sicut præsens. Particula, sicut, abest ab editionibus aliis et ipsisque MSS.

roris. De qua novitate Apostolus dicit : *Profanas autem verborum novitates evita; nullum enim proficiunt ad impietatem, et sermo eorum sicut cancer serpit. Ex quibus est Hymenæus, et Philetus, qui circa veritatem aberraverunt, dicentes resurrectionem jam factam esse, et fidem quorundam subverterunt (II Tim. ii, 16-18)*. Ex qua vena falsitatis vos manare cognoscite, qui dicitis, nunc esse resurrectionem tantummodo vivuorum per prædicationem veritatis; corporum autem, quam prædicaverunt Apostoli, futuram negatis. Quid autem spiritualiter, secundum hominem interiozem, qui renovatur in agnitione Dei (*Coloss. iii, 10*), potestis cogitare; cum per vetustatem carnis, et per carnalium rerum imagines, quibus totus error vester involvitur, res corporeas, non possessione teneatis, sed phantasmate aspiciatis? Terram enim Chanaanorum, qua manifesta erat, et manifeste illi populo data est, contemnere vos, et fastidire gloriamini; quasi non ita terram luminis describatis ex una parte, a terra gentis tenebrarum, tanquam cuneo coarctate discissam, ut neque in rerum veritate inveniat, et in cogitationum vestrarum falsitate credatur : et ideo nec vitam vestram data sustineat, et mentem vestram desiderata corrumpat.

LIBER QUINTUS.

CAPUT PRIMUM. — **FAUSTUS** dixit : Accipis Evangelium? tu me interrogas utrum accipiam, in quo id ipsum accipere apparet, quia quæ jubet observo. Ego de te querere debeo, utrum accipias, in quo nulla accipientis Evangelium videntur indicia? Ego patrem dimisi, et matrem, uxorem, filios, et cætera quæ Evangelium jubet (*Matth. xix, 29*); et interrogas utrum accipiam Evangelium? Nisi adhuc nescis quid sit quod Evangelium nuncupatur. Est enim nihil aliud quam prædicationis, et mandatum Christi. Ego argentum et aurum rejeci, et æs in zonis habere destiti, quotidiano contentus cibo, nec de crastino curans, nec uode venter impicatur, aut corporis operatur, sollicitudinem gerens (*Id. x, 9, 10, et vi, 25-34*); et queris a me utrum accipiam Evangelium? Vides in me Christi beatitudines illas quæ Evangelium faciunt (*Id. v, 3-11*); et interrogas utrum illud accipiam? Vides pauperem, vides mitem, vides pacificum, puro corde, lugentem, esurientem, sitientem, persecutiones et odia sustinentem propter justitiam; et dubitas utrum accipiam Evangelium? Non ergo jam mirum est Joannem Baptistam viso Jesu, et ejus item auditis operibus, querere adhuc utrum ipse esset Christus : cui digne et merito Jesus nec dignatus quidem est renuntiare quod ipse esset; sed opera rursus eadem illi, quæ jamdudum audierat, remandavit, *Cæci vident, surdi audiunt, mortui resurgunt (Id. xi, 2-6)*, etc. Quod ego quoque circa te non immerito fecerim, si perroganti utrum accipiam Evangelium dixero, Omnia mea dimisi, patrem, matrem, uxorem, filios, aurum, argentum, manducare, bi-

bere, delicias, voluptates : hoc tibi ad interrogata satis responsum puta, et beatum te futurum, si in me non fueris scandalizatus.

CAPUT II. — Sed non, inquis, accipere Evangelium hoc solum est, si quod præcepit, facias; sed ut etiam credas omnibus quæ in eodem scripta sunt, quorum primum est illud, quia sit natus Deus ¹. Sed nec item est solum illud, Evangelium accipere, ut credas quia natus est Jesus; sed ut facias etiam quod præcepit. At si me idcirco Evangelium non accipere putas, quia generationem prætermitto, nec tu ergo accipis; et multo magis non accipis, quia præcepta contemnis. Ac per hoc interim pares sumus, donec discutiamus et partes : aut si tibi non præjudicat præceptorum ista contemptio ad proflendum quia ² accipias Evangelium, mihi quare ad hoc præjudicat genealogia damnata? Quod si Evangelium accipere, in duobus his constat, ut dicis, genealogias credere, et servare mandata, quid ergo imperfectus imperfectum judicas? Uterque nostrum eget alterutro. Sin, quod certius est, accipere Evangelium in sola observatione constat celestium mandatorum, duplici modo improbus es, qui, ut dici solet, desertor arguas militem. Et tamen age, ponamus, quia ita vis, duo hæc partes esse fidei perfectæ, quarum una quidem constet in verbo, id est fateri Christum natum; altera vero in opere, quod est observatio præceptorum : vide ergo quam arduam ego et difficiliorem mihi partem elegerim; tu vide quam levissimam et faciliorem. Nec

¹ Am. Er. et Mss., quia natus sit Jesus. — Lov., Deus, sed ad marginem, Jesus. N.

² Lov., quod. M

inmerito plebs ad te conluit, a me refugit, nesciens utique quia regnum Dei non sit in verbo, sed in virtute. Quid ergo est quod me laceassis, si difficiliorem fidei aggressus partem, tibi ut infirmo reliqui faciliorem? Sed ego adtribuendam, inquit, salutem animis, hanc partem fidei efficacioram puto, ac magis idoneam, quam tu reliquisti, id est, Christam fateri natum.

CAPUT III. — Age ergo, ipsum eundem interrogemus Christum, et unde potissimum nobis salutis oritur occasio, ex eius ore discamus. Quis hominum intrabit in regnum tuum, Christo? *Qui fecerit*, inquit, *voluntatem Patris mei qui in caelis est* (Matth. vii, 21). Non dixit: Qui me professus fuerit natum. Et alibi ad discipulos: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, et docentes eos servare omnia quae mandavi vobis* (Id. xxviii, 19, 20). Non dixit: Docentes eos quia sim natus, sed ut mandata conservet. Item alibi: *Amici mei eritis, si feceritis quae praecipio vobis*. Non dixit, Si natum me credideritis. Rursum: *Si feceritis mandata mea, manebitis in mea charitate* (Joan. xv, 14, 10). Et alia multa. Necnon et in monte cum doceret, *Beati pauperes spiritu*¹, dicens, *beati mites, beati pacifici, beati puro corde, beati qui lugent, beati qui esuriunt, beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam* (Matth. v, 3-10); nusquam dixit, Beati qui me confessi fuerint natum. Et in discretionem agnorum ab haereticis in iudicio, dictarum se dicit illis qui ad dextram erant: *Esurivi, et cibastis me; sitiivi, et potastis me, et cetera*: propterea percipite regnum (Id. xxv, 35, 34). Non dixit: Quia natum me credidistis, regnum percipite. Necnon et diviti quaerenti vitam aeternam: *Vade, inquit, vende omnia quae habes, et sequere me* (Id. xix, 21). Non dixit: Crede me natum, ut in aeternum vivas. Ecce igitur portio mea, quam mihi de gemina, ut vultis, fide delegi, ubique regnam, vita, beatitudo promittitur; vestrae vero nusquam. Aut docete sicut scriptum est, beatum esse, regnumque percipiturum, aut aeternam habiturum vitam, qui eum confessus fuerit natum ex femina. Interim tametsi et haec pars est fidei, beatitudinem non habet. Cum vero eam nec partem fidei probaverimus², quid fiet? Nempe eritis vos inanes, quod et ipsum utique monstrabitur. Sed interim hoc satis nobis est ad propositum, quia portio haec nostra beatitudinibus coronata sit. Cui tamen accedit et illa alia beatitudo, ex confessione quoque sermonis, quia Jesum confitemur esse Christum Filium Dei vivi: quod atque ipse ore suo testatur Jesus dicens ad Petrum, *Beatus es, Simon Bar-Jona, quia non tibi hoc caro et sanguis revelavit, sed Pater meus qui in caelis est* (Id. xvi, 17). Quapropter non jam, ut putabatis, unam, sed duas eandemque ratas fidei partes tenemus, et in utraque pariter beati appellamur a Christo, quia alteram earum operibus exercentes, alteram sine blasphemia praedicamus.

CAPUT IV. — AUGUSTINUS respondit: Jam supra

¹ vox, spiritu, abest ab omnibus fere Mss.

² *Loc.*, habere probaverimus. Editi alii et Mss. carent verbo, habere.

commemoravi, quam atque se Dominus Jesus Christus filium hominis dicat, et quanta vanitate Manichaei fabulam nefandi sui erroris inducant, de nescio quo commentitio primo homine, quem non terrenum, sed fallacibus elementis indutum, contra Apostolum praedicant dicentem, *Primus homo de terra terrenus* (I Cor. xv, 47): et quanta cura nos idem monuerit apostolus dicens, *Si quis vobis annuntiaverit praequam quod annuntiavimus vobis, anathema sit* (Galat. i, 8, 9). Quapropter restat ut filium hominis Christum ita credamus, sicut apostolica veritate praedicatur, non sicut Manichaeorum falsitate confligitur. Cum igitur eum Evangelistae annuntiant natum ex femina de domo David, hoc est, de familia David; Paulusque ad Timotheum scribat dicens, *Memor esto Christum Jesum resurrexisse a mortuis ex semine David, secundum Evangelium meum* (II Tim. ii, 8): satis apparet quemadmodum Christum filium hominis credere debeamus, qui Filius Dei per quem facti sumus, etiam filius hominis per assumptionem carnis factus est, ut moretur propter delicta nostra, et resurgeret propter justificationem nostram (Rom. iv, 25). Ideoque utrunque se dicit, et Filium Dei, et filium hominis. Unde ne pergam per plurima, uno loco in Evangelio secundum Joannem ita scriptum est: *Amen, amen dico vobis, quia venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei; et qui audierint, vivent. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso; et potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est* (Joan. v, 25-27). Dixit, *Vocem Filii Dei audiant*: et dixit, *Quia filius hominis est*. Secundum hoc enim quod filius hominis est, accepit potestatem iudicium faciendi, quia in ipsa forma venturus est ad iudicium, ut et a bonis et a malis videatur. In qua forma etiam ascendit in caelum, et vox illa discipulis sonuit: *Sic veniet, quemadmodum eum vidistis euntem in caelum* (Act. i, 11). Nam secundum id quod Filius Dei, Deus aequalis est Patri, et cum Patre unum, non videbitur a malis: *Beati enim mundo corde, quia ipsi Deum videbunt* (Matth. v, 8). Cum ergo credentibus in se promittat vitam aeternam, nec aliud sit credere in eum, quam credere in verum Christum, qualem se ipse praedicat, et ab Apostolis praedicatur, hoc est, et verum Dei Filium et verum hominis filium; vos, Manichaei, qui creditis in falsum et fallacem, falsi et fallacis hominis filium, cum¹ et ipsum Deum, gentis adversae tumultu perterritum, membra sua misisse crucianda, nec postea tota purganda docetis, videtis quam sitis alieni a vita aeterna, quam promittit Christus illis qui credunt in eum. At enim dixit Petro constanti eum Filium Dei: *Beatus es, Simon Bar-Jona* (Id. xvi, 17). Numquid ideo nihil promittit eis qui in eum filium hominis credent, cum idem ipse sit et Filius Dei et filius hominis? Illic etiam aperte vitam aeternam promissam credentibus in filium hominis. *Sicut exultavit, inquit, Moyses serpentem in eremo, sic oportet exultari Filium hominis,*

¹ Plures vss. omittunt et particulam, cum, et quod infra est verbum, docetis.

ut omnis qui crediderit in eum non percat, sed habeat vitam æternam (Joan. iii, 14, 15). Quid vultis amplius? Credite ergo in filium hominis, ut habeatis vitam æternam; quia ipse est et Filius Dei qui potest dare vitam æternam; quia ipse est verus Deus et vita æterna, sicut idem Joannes ait in Epistola sua. Ubi etiam dicit antichristum esse, qui negat Christum in carne venisse (I Joan. v, 20, et iv, 3).

CAPUT V. — Quid ergo vos tanquam de mandatorum ejus perfectione jactatis, quod ea quæ in Evangelio præcepta sunt operamini? Quid enim illa prodesse, ubi non est fides vera, etiamsi vere impleantur a vobis? Nonne audistis Apostolum dicentem: Si distribuam omnia mea pauperibus, et tradam corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest (I Cor. xiii, 3)? Quid ergo vos tanquam de christiana paupertate jactatis, cum christiana charitate careatis? Habent enim inter se, quam charitatem vocant, etiam latrones, sibi debentes facinorosam flagitiosamque conscientiam, sed non charitatem quam commendat Apostolus. Et ut eam a cæteris improbandis repudiandisque secerneret, ait alio loco: Finis autem præcepti est charitas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta (I Tim. i, 5). Unde ergo habere potestis veram charitatem ex fide ficta surgentem¹? Aut quando vos pigebit fidem vestram fucare mendaciis², quando et primum hominem vestrum, cum suis hostibus in sua naturæ veritate manentibus, mutabili fallacia dimicasse prædicatis; et ipsum Christum qui dicit, Ego sum veritas (Joan. xiv, 6), speciem carnis, mortem crucis, vulnera passionis, cicatrices resurrectionis, mentium esse suadetis? Proinde vos Christo vestro anteponi vultis, si illo mentiente, vos annuntiatis veritatem. Si autem Christum vestrum sectari vultis, quis non in vobis caveat falsitatem, ut in his quoque mandatis quæ vos implere dicitis, non sit nisi sola fallacia? Quippe cum ausus sit Faustus dicere quod æs in zonis non portetis: nisi forte ideo verum dixit, quia non æs in zonis, sed et aurum in arcellis et in sacculis habeatis: nec reprehenderentur ista in vobis, nisi quia prostemini aliud, et aliter vivitis. Adhuc in rebus humanis est ille Constantius, modo jam frater noster catholicus christianus, qui multos vestrum Romæ in domum suam congregaverat, propter implenda præcepta Manichæi, satis quidem vana et inepta, sed tamen quæ magna existimatis: quibus cum vestra infirmitas eederet, dispersi estis quisque in viam suam. Unde illi qui in eis perdurare voluerunt, a vestra societate schisma fecerunt; et quia in mattis dormiunt, Mattarii appellantur: a quorum stratis longe dissimiles fuerunt plumæ Fausti, et caprinæ lodices, quæ deliciarum affluentia non solum Mattarios fastidiebat, sed etiam domum patris sui hominis pauperis Mileviani.

¹ In manuscriptis, ex fide non ficta surgentem.

² Aliquot Mss., fidem vestram fucare mendaciis. Alii quidam cum editis Am. et Er., fidem vestram pugnare cum mendaciis. Cistercienses duo codices, ob fidem vestram pugnare n...

Auferte ergo perditam simulationem, si de moribus non vultis, saltem de litteris vestris: ne lingua vestra cum vita vestra, tanquam ille primus homo cum gente tenebrarum, mendacibus, non elementis, sed verbis pugnare videatur.

CAPUT VI. — Sed ne in homines potius non implentes ea quæ sibi præcipiuntur, quam in ipsam sectam vanissimi erroris me ista dicere quisquam reprehendat, hoc dico: Talia sunt ipsa præcepta Manichæi, ut si ea non faciatis, deceptores; si autem faciatis, decepti sitis. Neque enim Christus vobis præcepit ut herbam non evellatis, ne homicidium peperetis, qui discipulos suos per segetem transeuntes et esurientes, vellere spicas sabbato non prohibuit (Matth. xii, 1), unde convinceret et præsentis Judæos, et futuros Manichæos: illos, quia sabbato fiebat; istos vero, quia fiebat. Sed plane Manichæus præcepit ut otiosis manibus vestris, de homicidiis vivatis alienis: et illa quidem falsa sunt homicidia, sed vestra sunt vera, cum tali demoniorum doctrina miseris animas trucidatis.

CAPUT VII. — Inest tamen ille hæreticus typhus, intolerabilisque superbia. Vides, inquit, in me Christi beatitudines illas quæ Evangelium faciunt; et interrogas utrum illud accipiam? Vides pauperem, vides mitem, vides pacificum, puro corde, lugentem, esurientem, sitiientem, persecutiones et odia sustinentem propter justitiam; et dubitas utrum accipiam Evangelium? Si hoc esset justum esse, justificare seipsum, verbis suis volasset in cælum homo iste, cum hæc loqueretur. Sed ego in deliciis Fan ti non invehor, notas omnibus Auditoribus Manichæorum, et eis maxime qui sunt Romæ: talem propono manichæum, qualem Constantius requirebat, cum illa præcepta exigebat impleri, non qualem videri volebat. Et illum tamen quomodo video pauperem spiritu, qui tam superbus est, ut animam suam Deum credat, nec captivum erubescat¹? Quomodo mitem, qui tantæ auctoritati evangelicæ mavult insultare, quam credere? Quomodo pacificum, qui naturam ipsam divinam, qua Deus est quidquid est, qui solus vere est, perpetuam pacem habere non potuisse putat? Quomodo puro corde, in quo tumultuantur tam sacrilega et tam multa figmenta? Quomodo lugentem, nisi Deum suam captum et ligatum; donec solvatur et evadat, ex quadam tamen parte decurtatus, quæ in globo tenebrarum a Patre ligabitur, et non legebitur? Quomodo esurientem et sitiientem justitiam, quam Faustus in scriptis suis non addidit, credo ne sibi deesse videretur, si eam se adiuve esurire ac sitire fateretur? Sed quam justitiam isti esuriunt et sitiunt, quibus perfecta justitia erit, damnatis in globo fratribus qui nihil suo vitio peccaverunt, sed hostili tæbe, contra quam eos Pater misit², inexpugnabiliter infecti sunt, insuper triumphare?

CAPUT VIII. — Quomodo persecutiones et odia sustinetis propter justitiam, quibus hæc sacrilegia prædicare et persuadere justitia est? Pro qua impia per-

¹ Am. Er. et plerique Mss., nec captivum erubescat.

² Am. Er. et Mss., quo eos Pater misit.

veritate, propter christianorum temporum mansuetudinem, quam parva et prope nulla patiamini, cur non cogitatis? Sed, tanquam cæcis fatuisque loquamini¹, justitiæ vestræ velut magnum esse vultis indicium, quod opprobria sustinetis, persecutionemque patimini. Porro si tanto est quisque justior, quanto graviora perpetitur, omitto dicere, quod videre facillimum est, quam multo graviora vobis patiantur aliis atque aliis quibusque facinoribus flagitiisque polluti. Illud dico, si pro nomine Christi quoquo modo usurpato atque suscepto, quisquis patitur persecutionem, jam etiam veram fidem justitiamque tenere dicendus est; concedite ut ille sit fidei verioris, majorisque justitiæ, quem multo vobis graviora perpeturum potuerimus ostendere: et millia jam vobis nostrorum martyrum occurrant, atque ipse præcipue Cyprianus, cujus etiam litteris edocetur quod in Christum crediderit natum ex virgine Maria. Pro hac ille fide, quam vos detestamini, usque ad gladium mortemque pervenit, cum gregibus christianorum tunc ita credentibus, atque ita graviusque morientibus. Faustus autem convictus vel confessus quod manichæus esset, cum aliis nonnullis secum ad iudicium proconsulare perductis, eis ipsis christianis a quibus perducti sunt intercedentibus, levissima pœna, si tamen illa pœna dicenda est, in insulam relegatus est: quod sua sponte quotidie servi Dei faciunt, se a turbulento strepitu populorum removere cupientes; et unde publica terrenorum principum vota per indulgentiam solent relaxare damnatos. Denique non multo post inde omnes eadem solemnitate dimissi sunt. Fatemini ergo illos fidem tenuisse verioris, justiorisque vitam, qui pro ea multo quam vos atrociora sustinere meruerunt; aut desinite vos inde jactare, quod multis detestabiles sitis: sed discernite quid sit persecutionem pati pro blasphemia, et persecutionem pati pro justitia; et pro qua istarum patiamini, in vestris libris etiam atque etiam diligenter advertite.

CAPUT IX. — Quam multi autem in nostra communionis veraciter faciunt ista sublimiora præcepta evangelica, de quorum specie fallitis imperitos? Quam multi homines utriusque sexus ab omni concubitu puri atque integri, quam multi experti, et postea continentis, quam multi rerum suarum distributores et relictores, quam multi jejuniis vel crebris, vel quotidianis, vel etiam incredibiliter continuatis, corpus servituti subjicientes? Quam multæ fraternæ congregationes nihil habentes proprium, sed omnia communia, et hæc non nisi ad victum et tegumentum necessaria; unam animam et cor unum in Deum, charitatis igne conflantes? Atque in his omnibus professionibus quam multi fallaces et perditii deprehenduntur, quam multi etiam latent, quam multi primo recte ambulantes, perversa voluntate cito deficiunt; quam multi in tentationibus inveniuntur, quod alio animo talem vitam adumbrata specie susceperunt, et quam multi humiliter et fideliter sanctum custo-

dientes propositum usque ad finem perseverant, et salvi sunt? In quorum societate quasi dispares apparent; sed tamen eadem charitate copulantur, qui propter aliquam necessitudinem, secundum Apostoli exhortationem habent uxores tanquam non habentes, et emunt tanquam non tenentes, et utuntur hoc mundo tanquam non utentes. His subjunguntur secundum abundantes divitias misericordiae Dei, etiam illi quibus dicitur: *Nolite fraudare invicem, nisi ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi; et iterum ad idipsum estote, ne vos tentet Satanas propter intemperantiam vestram: hoc autem dico secundum veniam, non secundum imperium* (1 Cor. vii, 29, 30, 31, 5, 6). Quilibet etiam idem apostolus dicit: *Jam quidem omnino delictum est in vobis, quia iudicia habetis vobiscum. Et eorum portans infirmitatem, paulo post dicit: Sacularia igitur iudicia si habueritis, eos qui contemptibiles sunt in Ecclesia, hos collocare* (Id. vi, 7, 4). Neque enim illi soli, qui ut sint perfecti, vendunt vel dimittunt omnia sua, et sequuntur Dominum, pertinent ad regnum cælorum; sed huic militiae christianæ propter quoddam quasi commercium charitatis subjungitur etiam quædam stipendiaria multitudo, cui dicitur in fine: *Esuritis, et deditis mihi manducare* (Matth. xxv, 35), et cætera. Alloquin damnandi erunt illi, quorum domos tam diligenti et sollicita cura componit Apostolus, monens mulieres subditas esse viris suis, viros diligere uxores suas; filios obtemperare parentibus, parentes filios nutrire in disciplina et correptione Domini; servos obedire cum metu dominis carnalibus, dominos quod justum est et æquum servis præstare (Coloss. iii, 18-iv, 1). Sed absit ut istos a mandatis evangelicis alienos, et a vita æterna separandos judicet Apostolus: quia ubi ait Dominus, *Si quis non tulerit crucem suam, et secutus me fuerit, non potest esse discipulus meus*, exhortans firmiores ad perfectionem; ibi statim et istos consolatus est dicens, *Qui receperit justum in nomine justi, mercedem justi accipiet: et qui receperit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet*. Unde non tantum qui modicum vini Timotheo dederit propter stomachum et frequentes infirmitates ejus (1 Tim. v, 23), sed etiam qui saniori atque fortiori calicem aquæ frigidæ porrexit tantum in nomine discipuli, sicut ibi sequitur, *non perdet mercedem suam* (Matth. x, 58-62).

CAPUT X. — Quid autem fallitis Auditores vestros, qui cum suis uxoribus, et filiis, et familiis, et domibus, et agris vobis serviant, si quisquis ista omnia non dimiserit, non accipit Evangelium? Sed quia eis non resurrectionem, sed revolutionem ad istam mortalitatem promittitis, ut rursus nascantur, et vita Electorum vestrorum vivant, tam vana, et inepta, et sacrilega, quam vos vivitis, quando valde laudamini¹; aut si melioris meriti sunt, in melones et cucumeres, vel in alios aliquos cibos veniant, quos vos manducaturi estis, ut vestris ructatibus cito purgentur: merito eos a mandatis evangelicis alienatis; sed et vos ipsos talia sentientes atque suadentes, maxime inde sepa-

¹ Apud Er. Angl. et Ven.; loquimini. M.

¹ Plures Xas., qua vos riritis, qua valde laudamini.

rare debetis. Si enim hæc vanitas ad fidem evangelicam pertineret, non debuit dicere Dominos, *Esurivi, et dedistis mihi manducare*: sed, Esuristis, et manducastis me; aut, Esurivi, et manducavi vos. Neque enim ex illo jam ministracionis merito, secundum vestra deliquamenta, quisquam recipietur in regnum Dei, quia manducare sanctis dedit; sed quia vel manducavit quos anhclaret, vel manducatus est a quibus anhclaretur in cælum. Nec illi dicerent, *Domine, quando te vidimus esurientem, et dedimus tibi manducare?* Sed dicerent, Quando te vidimus esurientem, et manducasti nos? quibus ille non responderet, *Cum uni ex minimis meis dedistis, mihi dedistis* (*Matth. xxv, 35 40*): sed, Cum unus ex minimis meis vos manducavit, ego vos manducavi.

CAPUT XI. — Hæc portenta sentientes et docentes, et secundum hæc viventes, audetis vos dicere evan-

gelica præcepta servare, et catholicæ Ecclesiæ obtemperare, in qua sunt tam multi pusilli cum magnis, quos utrosque Dominus benedicit, pro suis gradibus evangelica mandata servantes, et evangelica promissa sperantes. Sed vestrum oculum malevolus error in solam paleam nostram segetis ducit: nam et triticum ibi cito videretis, si et esse velletis. In vobis autem, et qui manichæi ficti sunt, mali sunt; et qui ficti non sunt, vani sunt. Ubi enim fides ipsa ficta est, et qui ea simulate utitur, fallit; et qui eam veram existimat, fallitur: nec ex ea potest existere bona vita; quia ex amore suo quisque vivit, vel bene vel male. Vos autem si spiritualis atque intelligibilis boni charitate, ac non corporalium phantasmatum cupiditate arderetis, ut cito dicam quod de vobis notissimum est, solem istum corporeum, non pro divina substantia, et pro sapientiæ luce coleretis.

LIBER SEXTUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit: Accipis Vetus Testamentum? Quomodo, cujus præcepta non servo? Puto quidem quia nec tu: nam peritomen ego ut pudendam despui; ac, si non fallor, et tu. Cessationem sabbatorum, ut supervaciam; credo quod et tu. Sacrificia, ut idololatriam; non dubito quod et tu. Porcina certe non ego sola abstineo; tu item non solam comedis. Ego quidem, quia omnem carnem immundam existimem; tu vero, quia nihil immundum: quo utroque, ab utroque nostrum, Vetus destruitur Testamentum. Azimophagiæ hebdomadas¹, scenopegiam, uterque nostrum tanquam inutilia et vana contempsit. Lincis vestibus non inserere purpuras. In adulteriis ponere vestem linostimam². Bovem et asinum jungere, si necesse sit, in sacrilegiis numerare. Calvum ac reburrum, et similis notæ hominem non constituere sacerdotem, quia sunt hujusmodi apud Deum immundi, uterque contempsimus, risimus, nec in secundis habuimus, nec in primis: quæ omnia præcepta sunt et justificationes Veteris Testamenti. Quod ergo objicis, tibi mecum commune est, sive crimem putandum, sive recte factum: uterque enim nostrum Vetus respuit Testamentum. Ergo si quid intersit inter meam fidem quæris et tuam; hoc, quia tibi mentiri libet, et illiberaliter agere, ut quod mente oderis, verbo collaudes: ego fallere non didici, quod sentio loquor, tam turpium odisse me fateor præceptores, quam ipsa præcepta.

CAPUT II. — AUGUSTINUS respondit: Quemadmodum et quare accipiatur Testamentum Vetus ab hærelibus Testamenti Novi, jam supra diximus (*Lib. 4, cap. 2*). Sed quia paulo ante de promissis ejus Faustus egit, nunc autem de præceptis agere voluit; respon-

deo istos omnino nescire quid intersit inter præcepta vitæ agendæ, et præcepta vitæ significandæ. Exempli gratia: *Non concupisces* (*Exod. xx, 17*), præceptum est agendæ vitæ; *Circumcides omnem masculum octavo die* (*Gen. xvii, 10-12*), præceptum est significandæ vitæ. Ex hac quippe imperitia Manichæi, et omnes quibus displicent litteræ Veteris Testamenti, quidquid Deus mandavit priori populo ad celebrandum, umbram futurorum non intelligentes, et ea modo non observari animadvertentes, ex more præsentis temporis illa reprehendunt, quæ utique illi temporis congruebant, quo ista quæ nunc manifesta sunt, ventura significarentur. Sed quid dicturi sunt adversus Apostolum, qui ait: *Hæc omnia in figura contingebant illis; scripta sunt autem propter nos, in quos finis sæculorum obvenit* (*1 Cor. x, 6, 11*)? Ecce ipse aperuit cur illæ Litteræ accipiantur a nobis, et cur illa rerum signa jam necesse non sit ut observentur a nobis. Cum enim dicit, *Scripta sunt propter nos*, procul dubio demonstrat quanta nobis cura legendæ et intelligendæ, et in quanta auctoritate habenda sint, quia propter nos utique scripta sunt: cum vero dicit, *Figuræ nostræ fuerunt*; et, *In figura contingebant illis*³, ostendit jam non opus esse ut cum res ipsas manifestatas agimus, figurarum prænuntiantium celebrationi serviamus. Unde dicit alio loco: *Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum; quæ sunt umbra futurorum* (*Coloss. ii, 16, 17*). Hinc etiam cum dicit, *Nemo vos in eis judicet*, declarat quam non sit necesse ut jam hæc observentur: cum autem dicit, *Quæ sunt umbra futurorum*, ostendit quam oportuerit ut illo tempore observarentur, quo ista quæ nobis jam manifestata eluxerunt, per tales umbras figurarum futura prædicabantur.

CAPUT III. — Proinde si Manichæi resurrectione

¹ Editio Lov., *Azimorum festa, hebdomadas*. Am. Er. et aliquot Mss., *azima facta, hebdomadas*. Alii Mss. plures, *azimophegiæ*, aut *azimophagiæ hebdomadas*. Hæc verior lectio.

² Am. et Er., *linostemam*. Lov., *linostimam*. Multi Mss., *linostimam*.

³ plures manuscripti passim, *contingebant in illis*.

Domini justificarentur, cujus resurrectionis dies, ex die quidem passionis tertius, post diem tamen sabbati; hoc est post septimum, octavus fuit: profecto spoliarentur carnali velamento mortalium desideriorum: et cordis circumcisione gaudentes, non cum in carne adumbratam figuratamque deriderent tempore Veteris Testamenti, quamvis jam tempore Novi Testamenti fieri observarique non cogent. In quo enim membro congruentius exspoliatio carnalis et mortalis concupiscentiæ figuratur, quam unde carnalis et mortalis fetus exoritur? Sed, sicut dicit Apostolus, *Omnia munda mundis; immundis autem et infidelibus nihil est mundum, sed polluta sunt eorum et mens et conscientia* (Tit. 1, 15). Itaque isti, qui nimis mundi sibi videntur, quia illa membra tanquam immunda aversantur, aut aversari se fingunt, in eas infidelitatis et erroris immunditias inciderunt, ut cum detestentur circumcisionem carnis, quam dixit Apostolus *signaculum justitiæ fidei* (Rom. 1, 11), in ipsis tamen carnalibus membris divina Dei sui membra credant colligata et inquinata detineri: ut cum carnem immundam dicunt, et Deum illic ex parte, qua ibi tenetur, immundum factum dicere compellantur; quippe quem mundari oportere asserunt: quod donec fiat, quantum fieri poterit, interim nunc eum perpeti omnia quæ carnes patiuntur, non tantum in labore et dolore afflictionum, sed etiam in voluptate corruptelarum. Ei namque se dicunt parcere, quod non concumbunt, ne nodis carnis arctius implicentur, et sordidius inquinentur. Cum ergo Apostolus dicat, *Omnia munda mundis*, utique hominibus qui possunt in deterius voluntatis perversitate mutari; quanto magis omnia munda sunt Deo, qui semper incommutabilis et incontaminabilis permanet? De cujus sapientia divina dictum est in eis *Libris*, quos reprehendendo vehementius inquinamini, quod *nihil inquinatum in eam incurrit, et attingit ubique propter suam munditiam* (Sap. vii, 25, 24). Quapropter, o immundissima vanitas, itane duplicet tibi in membro humano, unde humana generatio propagatur, signum regenerationis humanæ; illum cui munda sunt omnia Deum jussisse constitui; et placet tibi etiam in flagitiis, quæ illo membro ab impudicis hominibus perpetrantur, ipsum Deum vestrum, cui nihil est mundum, ex parte sue naturæ commaculari atque corrumpi? Quid enim patitur in variis turpibus corruptelis, quem conjugali quoque concubitu creditis inquinari? Ad id etiam quod dicere soletis¹, Ergone decrat, ubi Deus præfiguraret signaculum justitiæ fidei, nisi in illo membro? respondetur, Cur enim non et ibi? Primo, quia omnia munda mundis, quanto magis Deo? Deinde quia hoc Apostolus dixit, signaculum datum Abrahæ justitiæ fidei, in tali circumcisione. Vos autem nolite erubescere, si potestis, cum vobis dicitur: Ergone decrat Deo vestro quid ageret, ne suæ naturæ partem istis membris, quæ sic despuitis, implicaret? Pudenda quidem ista dicuntur homi-

¹ Codices MSS non pauci, *Audete jam dicere quoniam nolite.*

nibus propter nostræ mortalitatis corruptibilem ponalemque propaginem, quæ inde subsistit: quibus casti adhibent verecundiam, impudici petulantiam, Deus justitiam.

CAPUT IV. — Cessationem vero sabbatorum jam quidem supervacuum ducimus ad observandum, ex quo spes revelata est nostræ quietis æternæ; non tamen ad legendum et intelligendum: quia prophetis temporibus cum essent ista quæ nobis hoc tempore patefacta sunt, non tantum sermonibus, sed et actionibus præfiguranda et prænuntianda; illo signo quod legimus, res ista prænotata est quam tenemus. Vos autem volo mihi dicatis, cur vestram cessationem nolitis implere? Judæi quippe sabbato suo, quod adhuc carnaliter sapiunt, non solum in agro fructum nullum decerpunt, sed nec in domo concidunt aut coquunt. Vos autem cessantes quidem expectatis quis Auditorum vestrorum propter vos pascendos cultello vel falcecula armatus in hortum prosiliat, homicida cucurbitarum, quarum vobis afferat, mirum dictu, viva cadavera. Nam si non eas occidit, quid vos in tali facto metuitis? Si autem occiduntur cum decerpuntur, quomodo eis inest vita, cui purgandæ atque recreandæ manducando atque ructando vos asseritis subvenire? Accipitis ergo viventes cucurbitas, quas, si possetis, deglutire deberetis: ut post illud unum vulnus, in quo eas cum decerpit vester Auditor, reus factus est, vestra indulgentia liberandus; saltem deinceps ad officinam aqualiculi vestri, ubi Deum vestrum illo prælio contractum, reformare possetis, illæ atque integræ pervenirent. Nunc autem antequam eis conterendis dentes incumbant, minutatim, si hoc palato placuerit, conciduntur a vobis: quibus tam crebris vulneribus carum, quomodo vos non estis rei? Videte quemadmodum vobis expediret et quod uno in septem diebus faciunt Judæi, vos quotidie faceretis, et a tali etiam domestico opere cessaretis. Jam quid in igne cucurbitæ patientur, ubi certe non reformatur vita, quæ in eis est? Non enim fervens olla sancto ventri comparari potest: et tamen irridetis, tanquam superfluum sabbati cessationem. Quanto utique acrius, non solum eam non reprehenderetis in Patribus, quando superflua non fuit; sed etiam nunc, quando jam superflua est, ipsam potius teneretis, quam istam vestram non significatione acceptabilem, sed errore damnabilem; quam etiam non implendo rei estis secundum opinionem vestræ vanitatis, et implendo vani¹ secundum judicium veritatis? dicitis enim dolorem sentire fructum, cum de arbore carpitur, sentire cum conciditur, cum teritur, cum coquitur, cum manditur. Non ergo debuistis vesci, nisi eis quæ cruda et illæsa possunt transorari, ut unum saltem dolorem cum decerpuntur, non a vobis, sed a vestris Auditoribus pate-
rentur.

Sed dicitis: Quomodo subvenimus tantæ vitæ, si

¹ Am. Er. et plerique MSS., *et vani*; omisso verbo, *implendo.*

ea tantum absumimus, quæ incocta et mollia possunt absorberi? Si ergo ista compensatione tam multos cibis vestris dolores infligitis; cur ab illo solo abstinelis, ad quem maxime ista necessitas cogit? Nam fructus potest et crudus comedi, sicut se nonnulli vestri exercebant, ut hoc non tantum de pomis, verum etiam de omnibus oleribus facerent. Si autem non vellatur, aut decidatur, aut quoquo modo dematur ex terra vel arbore, venire ad escam nullo pacto potest. Hoc ergo facile debuit esse veniale, sine quo ei subvenire non valeretur, non illi tam multi cruciatus, quos in præparandis escis, membris Dei vestri non dubitatis inferre. At enim plorat arbor, cum fructus carpitur: hoc quippe dicere non erubescitis. Certe novit omnia vita quæ ibi est, et præsentit quis ad eam veniat. Venientibus ergo Electis, et poma carpentibus, gaudere debuit, non plorare: ilium transitorium dolorem tanta felicitate compensans, et tantam evadens miseriam, si in alios incidisset. Cur itaque pomum non decerpitis, cum decerpto tam multas plagas doloresque ingeratis? Respondete, si potestis. Nec ipsa jejunia vobis competunt: non enim oportet vacare fornacem, in qua spirituale aurum de stercoreis commixtione purgatur, et a miserandis nexibus divina membra solvantur. Quapropter ille est misericordior inter vos, qui se potuerit ita exercere, ut nihil ejus valetudini obsit, sæpe crudos cibos sumere, et multa consumere. Vos autem et tantas penas escæ vestræ irrogando crudeliter manducatis, et a membrorum divinorum purgatione cessando crudeliter jejunatis.

CAPUT V.— Et audetis tamen etiam sacrificia Testamenti Veteris execrari, et idololatriam nominare, et in hujusmodi sacrilegium nos quoque sociare. Unde pro nobis prius respondemus, sic illa jam non esse in operibus nostris, ut ea tamen in mysteriis divinarum Scripturarum, ad intelligenda quæ his prænuntiata sunt, amplectamur: quia et ipsa figuræ nostræ fuerunt, et omnia talia multis et variis modis unum sacrificium, cujus nunc memoriam celebramus, significaverunt. Unde isto revelato, et suo tempore oblato, illa de agendi celebritate sublata sunt, sed in significandi auctoritate manserunt. *Scripta sunt enim propter nos, in quos finis sæculorum obvenit* (1 Cor. x, 11). Sed in eis videlicet interfectio vos movet animalium, cum ista omnis creatura usibus hominum quodam modo conditionaliter serviat. Sed vos, qui homini mendico esurienti panem non porrigitis, misericordes estis in pecora, quibus animas humanas inesse creditis. Dominus autem Jesus in ea crudelis fuit, cum dæmones in gregem porcorum, cum id ab eo peterent, ire permisit (*Math. viii, 32*). Qui etiam nondum demonstrato per passionem sacrificio corporis sui, cuidam leproso, quem mundaverat, ait: *Vade, ostende te sacerdoti, et offer munus tuum, quod præcepit Moyses¹, in testimonium illis* (*Luc. v, 14*). Magis enim, quia et per Prophetas Deus sæpe testatur, nullius se talis muneris indigere, et facile est

¹ Er. omnesque prope Moys., et offer pro te quod præcepit Moyses.

ratione perspicere quod nec ejus rei egeat, qui nullius eget; compellitur animus humanus inquirere quid nos per hæc docere voluerit, qui utique non frustra ea, quibus non indiget, sibi juberet offerri, nisi aliquid in eis ostenderet, quod nobis et nosse prodesset, et talibus signis præfigurari oporteret. Vos autem quanto melius et honestius istis, quamvis jam nostro tempore non necessariis, tamen significantibus aliquid et decentibus, sacrificiis subderemini, quam vobis ab Auditoribus vestris vivas escarum victimas offerri juberetis et croderetis? Nam cum apostolus Paulus de quibusdam, propter epulas Evangelium prædicantibus, congruentissime dixerit, *Quorum Deus venter est* (*Philipp. iii, 19*); quanto vos arrogantiore impietate jactatis; qui ventrem vestrum non Deum, sed quod æcelerantis audaciæ est, Dei mundatorem dicere non timetis? Cujus porro dementiæ est, pios se videri velle, quod ab animalium interfectione se temperent, cum omnes suas escas easdem animas habere dicant; quibus, ut putant, viventibus, tanta vulnera et manibus et dentibus ingerunt?

CAPUT VI.— Cur autem, si carnibus vesci non vultis, non ipsa animalia Deo vestro oblata mactatis, ut animæ illæ, quas non solum putatis humanas, sed ita divinas, ut ipsa Dei membra esse credatis, a carnis carcere dimittantur, et ne iterum redeant, vestris orationibus commendentur? An amplius eas adjuvatis ventre quam mente, et illa potius Dei natura salvatur, quæ vestris visceribus exhalari meruerit, quam quæ vestris precibus commendari? Propterea ergo ventri vestro pecora non sacrificatis, quia ea viva absumere non potestis, ut eorum animas in occasione vestri stomachi liberetis. O beata olera, quibus et manu evulsis, et ferro concisis, et igne cruciatis, et dente contritis, concessum est tamen ut ad vestrorum intestinorum aras, viva perveniant! et o misera pecora, quæ cum citius de corpore suo exeunt, in vestra corpora intrare non possunt! Ita delirantes adhuc putatis quod ideo sumus inimici Veteris Testamenti, quia nullam carnem immundam ducimus, tenentes Apostoli sententiam, dicentis, *Omnia munda mundis* (*Tit. i, 15*); et illud ubi Dominus ait, *Non quod intrat in os vestrum, vos coinquinat, sed quod exit* (*Math. xv, 11*). Quod non ad solas turbas Dominus dixit, sicut vester Adimantus, quem post Manichæum Faustus præcipue laudat, cum Veteri Testamento calumniaretur, voluit intelligi; sed etiam remotus a turbis, hoc idem discipulis suis evidentiis et expressius elocutus est (a). Cum enim hanc Domini sententiam Testamento Veteri opposuisset Adimantus, quia in illo scripta sunt quædam immunda carniū, a quibus ille populus jussus est abstinere, timuit ne sibi diceretur: Cur ergo vos non quasdam, sed omnes carnes immundas existimatis, atque ab edendis omnibus temperatis; cum tu ipse proferas evangelicum testimonium, non coinquinari hominem ex iis quæ in os ingrediuntur, et in ventrem vadunt, atque in latrinam emittuntur? Itaque has arctissimas, et fallaciam

(a) Contra Adimantum. capp. 14, 15.

suam manifestissima veritate præfocantes angustias conatus evadere, ait hoc Dominum ad turbas dixisse, quasi paucis ille in secreto vera diceret, in turbas autem falsa jactaret : cum et hoc de Domino credere sacrilegum sit ; et omnes qui legunt , noverint , hoc et remotis turbis ¹ eum planius dixisse discipulis. Quapropter quia in exordio harum litterarum suarum Faustus sic miratur Adimantum, ut ei solum præferat Manichæum, compendio requiro utrum ista Domini sententia, qua dixit non inquinari hominem iis quæ in os ejus intrant, vera an falsa sit. Si falsam dicunt, cur eam tantus eorum doctor Adimantus a Christo prolatam dicens, ad expugnandum Testamentum Vetus objecit? Si autem vera est, cur adversus eam credunt se coinquinari, si quacumque carne vescantur? nisi forte verum respondere velint, et dicere, Apostolum non dixisse, Omnia munda hæreticis; sed, *omnia munda mundis*. Cur enim non sint ² istis hæc munda, idem apostolus sequitur, et dicit : *Immundis autem et infidelibus nihil est mundum ; sed polluta sunt eorum et mens et conscientia* (Tit. 1, 15). Unde revera Manichæis omnino nihil est mundum, quædoquidem etiam ipsam Dei substantiam vel naturam, non solum coinquinari potuisse, sed etiam ex parte coinquinatam esse contendunt ; nec solum coinquinatam esse, verum etiam ex omni parte recuperari mundarique non posse. Unde mirum est quod ita se dicunt immundas omnes carnes existimare, et ob hoc ab eis abstinere, quasi aliquid existiment esse mundum, non solum escarum, sed omnium creaturarum. Nam et ipsa olera, et poma, et omnes fruges, et totam terram, et cælum, commixtionem gentis tenebrarum perhibent inquinata Utinam ergo et in cæteris cibis errori suo congruerent, atque ab iis, quæ immunda dicunt, omnibus abstinendo, fame potius morerentur, quam tales blasphemias pertinaciter loquerentur ! nam se corrigere atque emendare nolentibus, hoc esse utilius quis non intelligat?

CAPUT VII. — Testamento autem Veteri, ubi quidam cibi carniū prohibentur, cur non sit contraria ista sententia, qua dicit Apostolus, *Omnia munda mundis*; et, *Omnis creatura Dei bona est* (I Tim. iv, 4); si possunt, intelligant hoc Apostolum de ipsis dixisse naturis; illas autem Litteras propter quasdam præfigurationes temporis congruentes, animalia quædam, non natura, sed significatione immunda dixisse. Itaque, verbi gratia, si de porco et agno requiratur, utrumque natura mundum est, quia omnis creatura Dei bona est; quadam vero significatione agnus mundus, porcus immundus est : tanquam si stultum et sapientem diceret, utrumque hoc verbum natura vocis et litterarum et syllabarum quibus constat, utique mundum est; significatione autem unum horum verbum, quod ³ dicitur stultus, immundum dici potest, non natura sui, sed quoniam quiddam immundum

significat. Et fortasse quod est in rerum figuris porcus, hoc est in rerum genere stultus; et tam illud animal, quam istæ duæ syllabæ, quod dicitur stultus, quiddam unum idemque significat. Immundum quippe illud animal in Lege positum est, eo quod non ruminet : non autem hoc ejus vitium, sed natura est. Sunt autem homines qui per hoc animal significantur, immundi proprio vitio, non natura : qui cum libenter audiant verba sapientiæ, postea de his omnino non cogitant. Quod enim utile audieris, velut ab intestino memoriæ, tanquam ad os cogitationis, recordandi dulcedine revocare, quid est aliud, quam spiritualiter quodam modo ruminare? Quod qui non faciunt, illorum animalium genere figurantur. Unde et ipsa a talibus carnibus abstinencia, tale vitium nos cavere præmonuit. Cum enim thesaurus desiderabilis sit ipsa sapientia, de hac munditia ruminandi et immunditia non ruminandi alio loco scriptum est : *Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis ; vir autem stultus glutit illum* (Prov. xxi, 20). Hæ autem similitudines rerum in locutionibus vel observationibus figuratis, propter quærendi et comparandi exercitationem, rationales mentes utiliter et suaviter movent. Sed priori populo multa talia non tantum audienda, verum etiam observanda præcepta sunt. Tempus enim erat quo non tantum dictis, sed etiam factis prophetari oporteret ea quæ posteriori tempore fuerant revelanda. Quibus per Christum atque in Christo revelatis, fidei gentium onera observationum non sunt imposita, prophetiæ tamen auctoritas commendata. Ecce nos diximus qua causa, cum secundum Domini Apostolique sententiam nullas animalium carnes immundas habeamus, Veteri tamen Testamento, ubi quædam immundæ ⁴ dictæ sunt, non adversentur : vos jam dicite, quare immundas carnes existimetis.

CAPUT VIII. — Si secundum errorem vestrum, propter commixtionem gentis tenebrarum ; non carnes, sed ipse Deus vester immundus est in ea parte, quam velut debellandis et captivandis hostibus absorbendam et inquinandam misit et miscuit : deinde propter ipsam commixtionem, etiam quidquid aliud manducatis, immundum est. Sed dicitis : Multo amplius immundæ sunt carnes. Et quare amplius immundæ sint carnes, longum est eorum de hac re deliramenta commemorare ; sed breviter attingam quod sat est, ut inspiciantur reprehensores Veteris Testamenti, tanta stultitiæ vetustate confecti, ut carnis accusatores sine ulla spiritali veritate solam carnem sapere convinçantur. Fortasse enim paulo prolixior ista responsio sic adversus eos lectorem instruet, ut in cæteris responsionibus non a nobis tam multa verba requirantur. Dicunt enim isti vaniloqui et mentis seductores, in illa pugna, quando primus eorum homo, tenebrarum gentem elementis fallacibus irritavit, utriusque sexus principibus indidem captis ⁵, cum ex eis mundus construeretur, plerosque eorum

¹ Lov., ad turbas hoc, et remotis turbis. Editi vero alii et Mss. non habent, ad turbas.

² in B. Abest, sint. Er. Lugd. Ven. Lov. secuti sumus. M.

Er. Lugd. Ven. Lov., quo. M.

SANCT. AUGUST. VIII.

⁴ Sola fere editio Lov. addit, vel mundæ.

⁵ Sic plerique Mss. At editi, ibidem captis.

(Hunt.)

in cœlestibus fabricis colligatos, in quibus erant etiam feminæ aliquæ prægnantes: quæ cum cœlum rotari cœpisset, eandem vertiginem ferre non valentes, conceptus suos abortu excussisse; eosdemque abortivos fetus et masculos et feminas de cœlo in terram cecidisse, vixisse, crevisse, concubuisse, genuisse. Hinc esse dicunt originem carnum omnium, quæ moventur in terra, in aqua, in aere. Ergo si de cœlo est origo carnum, absurdissimum est propter hoc eas immundiores putare: præsertim quia in ipsa structura mundi, eosdem principes tenebrarum, ita per omnes contextiones a summis usque ad ima colligatos dicunt, ut quanto quique amplius haberent commixti boni, tanto sublimius collocari mererentur; ac per hoc mundiores carnes esse deberent, quarum origo de cœlo est, quam fruges quæ oriuntur ex terra. Deinde, quid tam insanum dici potest, quam conceptos fetus ante vitæ commixtionem tanto vivaciores fuisse, ut et abortivi et de cœlo in terram ruentes viverent; commixta autem vita nisi tempore maturo editi, vivere non possint, et si de paulo altiore loco cadant, continuo moriantur? Utique si regnum vitæ contra regnum mortis belligeravit, commixta vita vivaciores facere debuit, non corruptibiliores. Quod si in sua natura quæque res magis suam retinet incorruptionem, non duas naturas bonam et malam, sed duas bonas, quarum sit una melior, prædicare debuerunt. Unde igitur asserunt immundiores carnes, quas de cœlo genus ducere affirmant, istas duntaxat omnibus notas? Nam ipsa prima corpora principum tenebrarum, ex arboribus ibidem natis tanquam vermiculos opinantur exorta; ipsas autem arbores ex quinque illis elementis. Proinde si animalium corpora primam originem habent ex arboribus, secundam de cœlo; quid causæ est ut immundiora quam fructus arborum existimentur? Si propterea quia cum moriuntur, amittunt animam, ut jam immundum sit quidquid vita deserente remanserit; cur eodem pacto non sunt immunda olera vel poma, quæ utique, sicut supra dictum est, cum decerpuntur vel avelluntur, moriuntur? Horum quippe homicidiorum rei esse nolunt, dum nihil vel ex terra vel ex arbore decerpunt. Deinde, cum duas animas esse in uno animalis corpore affirmant, unam bonam de gente lucis, alteram malam de gente tenebrarum; numquid, cum occiditur animal, bona anima fugit, et mala remanet? Si enim hoc esset, sic viveret animal occisum, quomodo vivebat in gente tenebrarum, quando solam suæ gentis habebat animam, qua etiam rebellaverat adversum regna divina. Cum ergo in morte conjunctæ animalis, utraque anima et bona et mala deserat carnem; cur immunda caro dicitur, quasi a sola bona anima deseratur? Quia etsi aliquæ vitæ reliquæ remanent, ex utraque remanent: nec ipsum quippe fimum dicunt remanere sine aliquibus exiguis reliquiis membrorum Dei. Nullam igitur causam reperiunt, cur asseverent carnes frugibus immundio-

³ Lovanienses Belgicorum codicum auctoritate posuerunt, *conceptus factos*. Melius Am. Er. et nonnulli Gallicani *mus., conceptos fetus*.

res. Sed videlicet fallacem castitatem suam ostentare conantes, eo putant immundiores carnem, quod de concubitu existat: quasi non tanto vehementius cogantur membro illi divino manducando succurrere, equanto illic arctius colligatum putant. Postremo, si ista causa est majoris immunditiæ carnum, ea comitant animalium corpora, quæ non de concubitu oriuntur, sicut sunt innumerabilia genera vermium, quorum nonnullos vulgo edunt quædam Venetiæ regiones ex arboribus natos. Ranas etiam quas repente ex una pluvia terra generat, in escam isti assumere debuerunt, ut Dei sui membra talibus formis commixta liberarent; si eam carnem detestantur, quæ concubitu propagatur; et genus humanum erroris arguerent, quod gallinis columbisque vescantur, ex masculorum feminarumque coitu procreatis, et mundiores cœli et terræ filias ranas abjiciant. Nam secundum istorum fabulam mundiores sunt primi principes tenebrarum, quorum parentes arbores fuerunt, quam ipse Manichæus, quem pater et mater concumbendo genuerunt: mundiores etiam pediculi eorum, qui sine concubitu, sudore carnis vel corporis exhalatione nascuntur, quam isti ipsi miseri, qui de parentibus concumbentibus nati sunt. Aut si jam quidquid ex carne etiam sine concubitu nascitur, propterea putant immundum, quia ipsa caro ex concubitu est; immunda erunt olera et fruges, quæ de stercorebus fertilius uberiusque surrexerint. Ubi videant quid faciant, vel quid respondeant, qui fruges dicant mundiores esse quam carnes. Nam stercore quid immundius ex carne projicitur, et quid frugibus feracius adhibetur? Certe ipsi dicunt per attritiones et digestiones ciborum, fugere inde vitam, et exiguum quiddam in stercore remanere. Cur ergo ubi exigua vita remanet, inde cibi vestri, hoc est fructus terræ, de stercore et meliores et majores et plures existunt? Caro non purgamentis terræ, sed fetibus pascitur: terra vero purgamentis carnis, non fetibus secundatur. Eligant quid sit mundius: aut jam correcti desinant esse immundi et infideles quibus nihil sit mundum, et nobiscum amplectantur Apostolum dicentem, *Omnia munda mundis* (Tit. 1, 15). Domini est terra et plenitudo ejus (Psal. xxiii, 1). Omnis creatura Dei bona est (I Tim. iv, 4). Omnia quippe quæ naturaliter sunt, in ordine suo bona sunt: et nemo in eis peccat; nisi qui ordinem suum in Dei obedientia non custodiens, eorum quæque ordinem male utendo perturbat.

CAPUT IX. — Patres autem nostri qui Deo placuerunt, tenuerunt ordinem suum in ipsa obedientia, ut quidquid Deus temporibus congruis jubendo distribuit, sic observarent, quemadmodum ille distribuit. Itaque non solum carnes ad cibum datas, cum omnes natura mundæ essent, quasdam tamen nonnulla significatione immundas illo tempore non ederunt, quo eas non edi præceptum erat, ut talibus significationibus futura rerum manifestatio præfiguraretur: sed et azymum panem, et cætera hujusmodi, in quibus fuisse umbram futurorum dicit Apostolus (Hebr.

⁴ Er. Lugd. Ven., *quod eas*. M.

x, 1), tam rei essent illius temporis et illius populi homines, si observare contemnerent, quando sic illa fieri, et ista quæ nunc revelata sunt, tunc sic prænuntiari oportebat; quam nos desipientes essemus, si nunc jam manifestato Novo Testamento, illas prænuntiativas observationes, aliquid nobis prodesse putarem. Sicut sacrilegi et impii, si eosdem Libros qui propter nos scripti sunt, ut ea quæ jam nobis revelata et in manifestatione annuntiata sunt, tanto ante illis figuris prænuntiata cognoscentes, fideliter et firmiter teneremus, ideo putarem abjiciendos, quia ea quæ ibi scripta sunt, non jam observare corporaliter, sed intelligere et facere spiritualiter nos Dominus jubet. *Scripta sunt enim propter nos, in quos finis sæculorum obvenit*, sicut item dicit idem apostolus (I Cor. x, 11). Omnia enim quæ ante scripta sunt, ut nos doceremur scripta sunt (Rom. xv, 4). Quapropter, non manducare azymum per sæculos septem dies (Exod. xii, 15), tempore Veteris Testamenti peccatum fuit; tempore autem Novi Testamenti non est peccatum: sed in spe futuri sæculi quam habemus in Christo, qui et animam nostram induens justitia, et corpus nostrum induens immortalitate, totos nos innovat, credere aliquid ex veteris corruptionis necessitate atque indigentia nos passuros vel acturos, semper peccatum est, quamdiu voluntur isti septem dies quibus peragitur tempus: sed hoc Veteris Testamenti temporibus in figura occultatum, a quibusdam sanctis intelligebatur; tempore autem Novi Testamenti in manifestatione revelatum, populis prædicatur. Unde Scriptura illa tunc erat præceptum, nunc testimonium. Scenopægiam non celebrare aliquando peccatum fuit (Lev. xxiii, 34); nunc non est peccatum: tabernaculo autem Dei quod est Ecclesia non compaginari, semper peccatum est; sed tunc agebatur sub præcepto figurato, nunc legitur in testimonio revelato. Nam et illud quod tunc factum est, non diceretur tabernaculum testimonii, nisi alicui veritati quæ suo tempore declaranda erat, quadam congruentia significationis attestaretur. Lineis vestibibus miscere purpuram, et linostima veste indui aliquando peccatum fuit (Deut. xxii, 11); nunc non est peccatum: sed inordinate vivere, et diversi generis professiones velle miscere, ut vel sanctionialis habeat ornamenta nuptiarum, vel ea quæ se non continens nupsit, speciem virginis gerat, omni modo peccatum est; et si quid inconvenienter ex diverso ge-

nere in vita cujusque contexitur. Verum illud tunc figurabatur in vestibibus, quod nunc declaratur in moribus. Illud enim erat tempus significandi, hoc manifestandi. Ergo ipsa Scriptura, quæ tunc fuit exactrix operum significantium, nunc testis est rerum significantarum; et quæ tunc observabatur ad prænuntiationem, nunc recitatur ad confirmationem. Bovem et asinum ad operandum jungere tunc non licebat (Deut. xxii, 10); nunc licet. Declaratum est enim per Apostolum, cum de bove triturante non infrenando Scripturam recoleret, dicentem: *Numquid de bobus cura est Deo?* Quare ergo nunc legitur, quando id quod prohibuit jam licet? Quia idem ipse ibi secutus Apostolus ait: *Propter nos Scriptura dicit* (I Cor. ix, 9, 10). Et utique impium est ut non legamus nos quod scriptum est propter nos: magis enim propter nos, quibus manifestatur, quam propter illos in quibus figurabatur. Bovem quippe et asinum, si necesse sit, unusquisque sine detrimento operis jungit: sapientem vero et stultum, non ut unus præcipiat, et alter obtemperet, sed pariter ex æquali potestate, ut annuntient verbum Dei, non sine scandalo quisquam comites facit. Itaque eandem Scripturam tenemus, et tunc potestate præcipientem umbris tegendum, quod nunc aperiretur; et nunc auctoritate attestantem luce apertum, quod tunc tegebatur.

De calvo autem et reburro (Levit. xiii, 40), quod eos immundos Lex dixerit, parum Faustus attenderat, aut in mendosum codicem inciderat. Sed utinam ipse calvam frontem habere voluisset¹, atque in ea crucem Christi figere non erubuisse: profecto Christum clamantem, *Ego sum veritas* (Joan. xiv, 6), nec cum falsis vulneribus occubuisse, nec cum falsis cicatricibus resurrexisse credidisset. Quin etiam dicit: *Ego fallere non didici; quod sentio loquor*. Non est ergo discipulus Christi sui, quem falsas cicatrices dubitantibus discipulis demonstrasse insanus opinatur, et non solum de cæteris vanitatibus suis, sed etiam de ipsa Christi fallacia sibi tanquam non fallenti vult credi: utrum Christo melior², quo fallente ipse non fallit; an eo ipso non veracis Christi, sed fallacis Manichæi discipulus, cum et in hoc fallit, in quo se non didicisse fallere gloriatur?

¹ Editi vulgo sic ferunt. Plures tamen veteres Mss., *Sed utinam ipse calvam frontem habere voluisset.*

² Sic Am. Er. et plerique Mss. At Lov.. *nulli credi. Viderit quis utrum Christo sit melior.*

LIBER SEPTIMUS.

CAPUT PRIMUM. — Faustus dixit: Quare non credis in genealogiam Jesu? Multæ quidem sunt causæ, sed palmaris illa, quia nec ipse ore suo usquam se fatetur patrem habere, aut genus in terra: sed e contra, quia non sit de hoc mundo, quia a Patre Deo processerit, quia descenderit de cælo, quia non sibi sint mater et fratres, nisi qui fecerint voluntatem Patris sui, qui in cælis est. Ad hæc, illi ipsi qui has ei genealogias ascribunt, non cum ante nativitatem co-

gnovisse videntur: sed neque statim ut natus est, quo crederentur ea scripsisse, quæ erga eum oculis suis viderint gesta; sed juveni jam et maturo conjuncti sunt ei, id est, annorum ferme triginta: siquidem et actas ascribi divinis potest¹ sine blasphemia. Quare cum in omni testimonio veritatis hoc semper quæri soleat, utrumne quis audierit, an viderit; isti vero

¹ sola ex omnibus Amerbachiana editio, non potest.

nec audisse se fatrantur ab ipso generationis hunc ordinem, aut quia omnino sit natus; nec vidisse oculis, quia longo post tempore, id est, post Baptismum cognoverint eum: mihi et omni recte judicanti, tam stultum videtur hoc credere, quam si quis cæcum et surdum testem in iudicium vocet.

CAPUT II. — AUGUSTINUS respondit: Quam dicit palmarem causam, cur non accipiat genealogiam Jesu Christi, ibi apertissime victus ostenditur, legentibus quæ supra diximus de Filio hominis, quod tam crebro se Christus esse testatur (*Matth. viii, 20*), et de Filio Dei, quomodo idem ipse sit et filius hominis (*Id. ix, 6*); quomodo secundum divinitatem non habeat genus in terra, secundum carnem autem sit ex semine David, sicut apostolica doctrina testatur (*Rom. i, 3, et II Tim. ii, 8*). Unde oportet enim credi et intelligi, et a Patre exisse (*Joan. xvi, 28*), et de cælo venisse (*Id. vi, 41*), et hic tamen Verbum carnem factum inter homines habitasse (*Id. i, 14*). Quod si propterea putant eum non habuisse in terra matrem vel genus, quia dixit, *Quæ mihi mater, vel qui fratres* (*Matth. xii, 48*)? superest ut etiam discipulos ejus, quibus hoc exemplum in se ipso præbuit, ut terreni generis necessitudinem propter regnum cælorum contemnerent, affirmant non habuisse patres, quia dixit eis, *Ne vobis dicatis patrem in terra; unus enim est Pater vester Deus* (*Id. xxiii, 9*). Quod ergo istos de patribus docuit, hoc ipse de matre et fratribus prior fecit: sicut et alia multa, in quibus se nobis, ut eum imitaremur, præbere, et, ut sequeremur, præire dignatus est. Quapropter iste qui in eo quod putat, palmare sic vincitur, quam jaccat et involvatur in cæteris animadvertendum est. Quippe qui propterea dicit non credendum esse Apostolis, qui ejus non solum divinam, sed etiam humanam

nativitatem annuntiaverunt, quia postea juveni adhæserunt, et nec viderunt eum natum, nec se hoc ab illo audisse dixerunt. Cur ergo credunt Joanni dicenti, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum; hoc erat in principio apud Deum; omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (*Joan. i, 1-3*), et cætera quæ illis quamvis non intelligentibus tamen placent? Dicant ubi hoc Joannes viderit, aut ubi se hoc ab ipso Domino audisse dixerit. Quidquid enim dixerint, unde hoc Joannes scire potuerit, inde credimus etiam omnes annuntiatores nativitatis Christi, id quod annuntiaverunt scire potuisse. Deinde quero, unde credant dixisse Dominum, *Quæ mihi mater, aut qui fratres*? Si quia hoc Evangelista narravit, cur ei non credunt et illud, Quia mater ejus et fratres quærebant eum (*Matth. xii, 48, 46*)? Si autem hoc mentitus est, quod nolunt credere, quomodo ei credunt Christum dixisse quod nolunt intelligere? Deinde si Christum natum, quia jam juveni adhæserat, non potuisset Matthæus, unde potuit Christum non natum, post tot annos natus nosse Manichæus? Dicturi sunt: Spiritus sanctus hoc sciebat qui erat in Manichæo. Ille sane si Spiritus sanctus esset, vera dixisset. Sed cur non potius de Christo discipulis ejus, qui etiam corporaliter ei adhæserunt, credimus; qui non solum per Spiritum sanctum ab ipso impertitum scire potuerunt, si quid lateret in rebus humanis, sed tam recenti et præsentis memoria, etiam solo humano sensu, genus Christi secundum carnem et totam originem collegerunt? Et tamen cæci et surdi testes dicuntur Apostoli. Utinam tu non tantum cæcus et surdus fuisses, ne tam vana et sacrilega disceres; sed etiam mutus, ne talia diceres!

LIBER OCTAVUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit: Quare non accipis Testamentum Vetus? Quia jam præventus sum Novo: veteri autem et novo non convenit, ut Scriptura testatur. Nam, *Pannum, inquit, novum nemo assuit vestimento veteri, alioquin major scissura fiet* (*Matth. ix, 46, et Luc. v, 36*). Quia ergo majorem, sicuti vos, scissuram facere caveo, Christianam novitatem Hebraicæ vetustati non misceo¹. Quis enim non etiam sordidum judicet, novis vestibus indutis, non donare inferioribus vetera²? Quapropter, ego etiam si natus essem Judæus, ut fuerunt Apostoli, dignum tamen erat me, Novo accepto Testamento, Vetus repudiare, ut fecerunt ipsi. Nunc vero et naturæ beneficio consecutus ut sub servitutis jugo non nascerer, et Christo mihi protinus occurrente cum pleno munere libertatis; quam miser et stultus et insuper ingratus ero, si me ultra addixero servituti?

¹ sola fere editio Lov., *scuti vos scitis, scissuram faceret, caveo Christianam novitatem Hebraicæ vetustati commiscere.*

² Apud Er. Lugd., *veteres.* M.

Quippe Paulus inde Galatas arguit, quod in circumcisionem relabentes, ad infirma repedarent et egena elementa, quibus denuo servire vellent (*Galat. iv et v*). Quomodo ergo id ego admittam, in quo alium videam reprehendi? Turpe est redire in servitutem, sed turpius ire.

CAPUT II. — AUGUSTINUS respondit: Jam quidem satis superius ostendimus, quare et quomodo teneamus auctoritatem Veteris Testamenti, non ad Judaicæ servitutis imitationem, sed ad Christianæ libertatis testificationem. Neque enim mea, sed Apostoli vox est, *Quia omnia hæc in figura contingebant illis; scripta autem sunt propter nos, in quos finis sæculorum obvenit* (*I Cor. x, 11*). Quapropter non in servitute facimus quæ jussa sunt ad nos prænuntiandos, sed in libertate legimus quæ scripta sunt ad nos confirmandos. Quis itaque jam non intelligat, unde Galatas revocat Apostolus, non religiose Scripturam circumcisionis legentes, sed jam superstitione circumcidi volentes (*Galat. iv et v*)? Unde non pannum

novum vestimento veteri assumimus; sed erudimur in regno cœlorum, ad similitudinem illius patriofamilias, quem commemorat Dominus proferentem de thesauro suo nova et vetera (*Matth. xiii, 52*). Ille autem assuit pannum novum vestimento veteri, qui continentiam vult habere spiritualem, et nondum deposuit spem carnalem. Nam legite diligenter, et videte de jejuniu Dominum interrogatum, respondisse, *Nemo assuit pannum novum vestimento veteri (Id. ix, 16)*. Aduh enim discipuli Dominum carnaliter diligebant, quandoquidem etiam ne occisum amitterent, formidabant. Unde Petrum revocantem se a passione, satanam appellat, quod non saperet quæ Dei sunt, sed quæ hominum (*Id. xvi, 23*). Proinde attendite in illa phantasia vestra de regno Dei, unde istam lucem solis carni conspicuam tanquam ad exemplum vobis propositam diligitis et adoratis, quam carnalem spera-

geratis: et invenietis jejunia vestra quomodo prudentiæ carnis, tanquam vestimento veteri assuantur. Verumtamen cum pannus novus vestimento veteri non conveniat, unde potuerunt principibus tenebrarum membra Dei vestri, non adjuncta atque consuta, sed, quod est vehementius, commixta et concreta cohærere? An utrumque vetus est, quia utrumquo falsum, et utrumque de prudentia carnis est? Nisi forte inde vultis probare unum fuisse novum, alterum vetus, quia major scissura facta est; ut miserabilis pannus de regno lucis abscinderetur, et globo tenebrarum æterna pœna configeretur. Et tamen argute sibi videtur velut acu linguæ divinarum Scripturarum firmamenta compungere¹, talium fabularum sordibus sartor, aut mendicus indutor.

¹ Sic Am. et Mss. At Fr. et Lov., *compingere*.

LIBER NONUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit: Quare non accipis Vetus Testamentum? Si Apostolis licuit sub eodem natis ab eo discedere, mihi quare non liceat id in quo natus non sum, non usurpare? omnes quippe Gentiles nascimur, non Judæi, non denique Christiani: sed alios ad se ex eadem Gentilitate Testamentum Vetus adducit, facitque Judæos; alios Novum, et initiat Christianos: tanquam si duæ arbores, dulcis et amara, radicibus suis unius terræ in se vim transferant, immutandam qualitatis suis. Apostolis ergo in dulcem transeuntibus ex amaro, quam demens erō ego, si in amarā convertar ex dulci?

CAPUT II. — AUGUSTINUS respondit: Cur ergo Apostolus, quem dicis relicto Judaismo ex amaritudine transisse in dulcedinem, magis inde fractos ramos dicit, qui ex ipso populo in Christum credere noluerunt; et in ipsa oleæ radice, id est origine sanctorum Hebræorum, tanquam oleastrum gentes insertas, ut fierent participes pinguedinis oleæ? Nam cum de Judæorum lapsu admoneret Gentes ne superbirent, ita locutus est: *Vobis enim, inquit, dico Gentibus, quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministerium meum glorifico, si quo modo ad æmulationem provocare potero carnem meam, ut salvos faciam aliquos ex illis. Si rejectio illorum reconciliatio est mundi, quæ erit assumptio, nisi vita ex mortuis? Si autem delibatio sancta est, et conspersio; et si radix sancta est, et rami: quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum esses oleaster, insertus es in illis, et socius radices factus es et pinguedinis oleæ, noli gloriari adversus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dicis ergo: Fracti sunt rami ut ego inserar. Bene. Incredulitate fracti sunt. Tu autem fide stas, noli altum sapere, sed time: nam si Deus naturalibus ramis non pepercit, neque tibi parceret. Vide ergo bonitatem et severitatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, severitatem; in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate: alioquin*

*et tu excideris. Et illi si non permanserint in incredulitate, inserentur: potens est enim Deus iterum inserere illos. Nam si tu ex naturali excisus oleastro et contra naturam insertus es in bonam olivam; quanto magis illi qui secundum naturam sunt, inserentur suæ olivæ? Nolo enim vos ignorare, fratres, sacramentum hoc, ut non sitis vobis sapientes, quia cæcitas ex parte Israel facta est, donec plenitudo Gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret (Rom. xi, 13-26). Videtis ergo vos, qui in ista inseri radice non vultis, non quidem fractis ramis esse similes, sicut est carnalis et impius populus Judæorum, sed in oleastri amaritudine remansisse. Nam quid, nisi oleastrum Gentium sapit, adorare solem et lunam? Nisi forte propterea vos jam non putatis esse in oleastro Gentium, quia spinas novi generis addidistis, et falsum Christum, quem cum sole et luna coleretis, non manu fabrilis, sed perverso corde finxistis? Inserimini ergo in radicem oleæ, quo se redditum gaudet Apostolus, qui inter fractos ramos per incredulitatem fuit. Inde se quippe liberatum dicit, cum se a Judaismo ad Christum transisse lætatur, quia Christus semper in illa radice, atque in illa arbore, prædicatus est: in quem venientem qui non crediderunt, fracti sunt inde; et qui crediderunt, inserti sunt ibi: quibus ne superbiant, dicitur, *Noli altum sapere, sed time: nam si Deus naturalibus ramis non pepercit, neque tibi parceret. Sed ne de ipsis fractis desperetur, paulo post dicit: Et ipsi si non permanserint in incredulitate, inserentur: potens est enim Deus iterum inserere illos. Nam si tu ex naturali excisus oleastro, et contra naturam insertus es in bonam olivam; quanto magis illi qui secundum naturam sunt, inserentur suæ olivæ? Ecce unde etiam ipse gloriatur, a fractura liberatus, et radices pinguedini redditus. Qui ergo in vobis sunt, quos inde fregit impietas, redeant, et rursus inserantur. Qui autem nunquam ibi fuerunt, veniant a naturali sterilitate præcisi, participes fecunditatis futuri.**

LIBER DECIMUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit : Cur non accipis Testamentum Vetus ? Quia et ab ipso hoc, et ex Novo didicimus, aliena non concupiscere. Quid autem, inquis, alienum habet Testamentum Vetus ? Imo quid habet non alienum ? Divittas promittit, et ventris saturitatem, et filios et nepotes, vitamque longam, et cum his Chananitidis regnum : sed omnia hæc circumcisis et observantibus sabbata, et immolantibus sibi, et abstinentibus a porcina, et huiusmodi cæteris : quæ quia ego negligo, et Christianus òmnis, ut inepta scilicet, et ad salutem animi minime pertinentia, idcirco nec quæ promittit, ad me jam spectare cognosco : memorque quia sit mandatum, *Non concupisces aliena* (*Exod. xx, 17; Rom. vii, 7*), Judæis bona sua habere, libens volensque permisi, solo scilicet Evangelio et regni cœlorum splendida hæreditate contentus. Nam ut Judæo, si sibi Evangelium usurparet, jure increpitans dicerem, Improbe, quid tibi cum eo est, cujus præcepta non servas ? sic vereor ne mihi eadem Judæus increpitet, tenenti Testamentum Vetus, cujus mandata contemniam.

CAPUT II. — AUGUSTINUS respondit : Eadem sæpe vana repetere istum non pudet, sed eadem sæpe, quamvis vera, respondere me piget. Quisquis itaque etiam adversus ista responsionem quærit, quæ superius a nobis dicta sunt, legat (*Lib. 6, cap. 2*). Judæo autem dicenti mihi, Cur tenes Vetus Testamentum, cujus præcepta non servas ? respondeo, servari a Christianis etiam ex ipsis Libris præcepta vitæ agendæ ; præcepta vero vitæ significandæ tunc recte observata, cum prænuntiabantur ista, quæ nunc revelata sunt. Quapropter etiam ipsa sic non observo ad religionem, ut teneam tamen ad testificationem : sicut et promissa carnalia, quæ ibi continentur, unde proprie Vetus dicitur Testamentum. Quamvis enim mihi æterna speranda revelata sint ; et illa tamen attestantia lego, quæ *in figura contingebant illis ; scripta sunt autem propter nos, in quos finis sæculorum obvenit* (*I Cor. x, 11*). Itaque si audistis quid respondeamus Judæis, audite et quid objiciamus Manichæis.

CAPUT III. — Certe Faustus dixit, turbari nos posse, si nobis Judæi dixerint : Quare tenetis Vetus Testamentum, cujus præcepta non observatis ? Quibus nos,

ejusdem Scripturæ venerata atque servata auctoritate respondemus. Vos quid respondetis, cum vobis dicitur : Quare tenetis evangelicos Libros, quorum vos ad decipiendos imperitos confingitis sectatores ; et quæ ibi scripta sunt, non solum non creditis, sed etiam quantis potestis viribus oppugnatis ? Certo videtis vos potius de Novo Testamento, quam nos de Vetere objectis respondere non posse. Omnia enim quæ in Vetere scripta sunt, nos et vera esse dicimus, et divinitus mandata, et congruis temporibus distributa. Vos autem cum vobis objecta fuerint, quæ in libris Novi Testamenti scripta sunt, nec accipiuntur a vobis, deficientes in respondendo, et manifesta veritate faucibus pressis, anhelitu saucio dicitis esse falsata. Quid aliud possent exspirare præfocata ora fallacium ? vel potius quid aliud possent putere confossa cadavera mortuorum ? Et tamen confessus est Faustus, non concupiscere aliena, non solum se ex Novo Testamento, sed etiam ex Vetere didicisse : quod certe a suo Deo non posset discere. Ille quippe, si non concupivit alienum, quare super terram tenebrarum, ubi nunquam fuerunt, nova sæcula construxit ? An dicturus est : Prior ipsa gens tenebrarum regnum in eum concupivit, quod ab illa erat alienum ? Ergo imitatus est gentem tenebrarum, ut et ipse concupisceret aliena ? An angustum antea fuerat regnum lucis ? Optandum igitur erat bellum, ut acquireretur de victoria latitudo regnandi. Quod si bonum est, et ante potuit concupisci : sed exspectabatur ut gens hostilis in bellum prior erumperet, quo quasi justius expugnaretur. Si autem non est bonum, quare inimico victo, super alienam terram crescere voluit regnum suum, cum prius contentus suis finibus, plena felicitate vixisset ? Sed utinam vere isti hæc ipsa præcepta vitæ agendæ, quorum est unum, ne concupiscamus alienum, vellent ex illis Litteris discere : profecto mansuescerent, et mites intelligerent etiam illa præcepta vitæ significandæ, quibus eorum oblatrat offensio, et illi tunc temporis observanda congruisse. Nos autem quomodo Vetus Testamentum tanquam alienum concupiscimus, cum ea legamus quæ *in figura contingebant illis ; scripta sunt autem propter nos, in quos finis sæculorum obvenit* ? Puto quod non concupiscit alienum, qui hoc legit quod scriptum est propter ipsum.

LIBER UNDECIMUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit : Apostolum accipis ? Et maxime. Cur ergo non credis Filium Dei ex semine David natum secundum carnem (*Rom. 1, 3*) ? Non equidem crediderim Apostolum Dei contraria sibi scribere potuisse, et modo hanc, modo illam de

Domino nostro habuisse sententiam. Sed quia vobis ita placet, qui nunquam sine stomacho auditis aliquid esse in Apostolo cauponatum, ne hoc quidem nobis sciatis esse contrarium. Si quidem hæc vetus videatur esse et antiqua opinio Pauli de Jesu, cum cum et

ipse Davi filium putaret, ut cæteri : quod tamen ubi falsum didicit, interpolat et infirmat, scribensque ad Corinthios : *Nos, inquit, neminem novimus secundum carnem : et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus. Quare consideres oportet, quantum intersit inter hæc duo capitula, e quibus unum perhibet Jesum filium David secundum carnem, alterum vero jam se neminem nosse secundum carnem. Quæ si utraque sunt Pauli, aut hac ratione erunt, quæ dixi ; aut unum ipsorum non erit Pauli. Prosequitur denique : Itaque, inquit, si qua est in Christo nova creatura, vetera transierunt : ecce facta sunt omnia nova (II Cor. v, 16, 17). Vides ergo eum veterem appellare et transitoriam fidem illam priorem, id est, Jesum credidisse ex semine David secundum carnem : novam vero hanc secundam et permanentem, qua neminem jam noverit secundum carnem. Quapropter et alibi : Cum essem, inquit, parvulus, ut parvulus loquebar, ut parvulus sapiebam, ut parvulus cogitabam : cum autem factus sum vir, quæ parvuli erant deposui¹ (I Cor. xiii, 11). Quod si ita est, quid ergo et nos indignum facimus, si novam et meliorem Pauli tenentes confessionem, veterem illam ac deteriorem projiciamus ? Aut si vobis secundum quod ad Romanos scribit, credere cordi est ; nobis quare licitum non sit, secundum quod ad Corinthios dogmatizare ? Quamvis et hoc ad duritiam vestram ita responderim. Alioquin absit Apostolum Dei, quod ædificavit, unquam destruere, ne se ipse prævariatorem constituat, ut contestatus est (Galat. ii, 18). Verumtamen si ejus est et prior illa sententia, nunc emendata est : sin fas non est Paulum inemendatum dixisse aliquid unquam, ipsius non est.*

CAPUT II. — AUGUSTINUS respondit : Hoc est quod paulo ante dixi, quia ubi sic manifesta veritate isti præfocantur, ut obsessi dilucidis verbis sanctarum Scripturarum, exitum in eis fallaciæ suæ reperire non possint, id testimonium quod prolatum est, falsum esse respondent. O vocem a veritate fugacem, in amentia pertinacem ! Usque adeo invicta sunt, quæ adversus vos de divinis codicibus proferuntur, ut non sit aliud quod dicatis, nisi eos esse falsatos. Quæ jam auctoritas litterarum aperiri, quis sacer liber evolvi, quod documentum cujuslibet scripturæ ad convincendos errores vestros exseri potest, si hæc vox admittitur, si alicujus ponderis æstimatur ? Aliud est ipsos libros non accipere, et nullo eorum vinculo detineri, quod Pagani de omnibus Libris nostris, quod Judæi de Novo Testamento faciunt, quod denique nos ipsi de vestris et aliorum hæreticorum, si quos suos et proprios habent, vel de iis qui appellantur apocryphi : non quod habendi sint in aliqua auctoritate secreta, sed quia nulla testificationis luce declarati, de nescio quo secreto, nescio quorum præsumptione prolata sunt : aliud est ergo auctoritate aliquorum vel librorum vel hominum non teneri, et aliud est dicere, iste quidem vir sanctus omnia vera scripsit, et ista

epistola ipsius est, sed in ea ipsa hoc ejus est, hoc non est ejus. Ubi cum ex adverso audieris, Proba ; non confugas ad exemplaria veriora, vel plurimum codicum, vel antiquorum, vel linguæ præcedentis unde hoc in aliam linguam interpretatum est : sed dicas, Iude probo hoc illius esse, illud non esse, quia hoc pro me sonat, illud contra me. Tu es ergo regula veritatis ? quidquid contra te fuerit, non est verum ? Quid, si alius simili insania, sed tamen qua tua duritia confringatur, existat et dicat, Imo illud quod pro te sonat, falsum est ; hoc autem quod contra te est, verum est ? quid acturus es, nisi forte alium librum prolaturus, ubi quidquid legeris, secundum tuam sententiam possit intelligi ? Hoc si feceris, non de aliqua ejus particula, sed de toto audies contradicentem et clamantem, Falsus est. Quid ages ? quo te convertes ? quam libri a te prolata originem, quam vetustatem, quam seriem successionis testem citabis ? Nam si hoc facere conaberis, et nihil valebis : et vides in hac re quid Ecclesiæ catholicæ valeat auctoritas, quæ ab ipsis fundatissimis sedibus Apostolorum usque ad hodiernum diem succedentium sibimet episcoporum serie, et tot populorum consensione firmatur. Itaque si de fide exemplarium quæstio verteretur, sicut in nonnullis, quæ et paucæ sunt, et sacrarum Litterarum studiosis notissimæ sententiarum varietates ; vel ex aliarum regionum codicibus, unde ipsa doctrina commeavit, nostra dubitatio dijudicaretur, vel si ibi quoque codices variarent, plures paucioribus, aut vetustiores recentioribus præferrentur : et si adhuc esset incerta varietas, præcedens lingua, unde illud interpretatum est, consuleretur. Hoc modo quærent, qui quod eos movet in Scripturis sanctis, tanta auctoritate firmatis, invenire volunt, ut habeant unde instruantur, non unde rixentur.

CAPUT III. — Hoc autem quod adversus impietatem vestram ex apostoli Pauli Epistola profertur, Filium Dei ex semine David esse secundum carnem (Rom. i, 3), omnes codices et novi et veteres habent, omnes Ecclesiæ legunt, omnes linguæ consentiunt. Exuimini ergo pallio fallaciæ, quo Faustus indutus, cum sibi proposuisset tanquam interrogantem et dicentem, *Accipis apostolum Paulum ?* respondit, *Et maxime.* Cur enim non potius respondit, *Et minime ; nisi quia fallax, aliud quam id quod falsum erat, respondere non potuit ?* Quid enim accipit apostoli Pauli ? Non primum hominem, quem ille dicit de terra terrenum : de quo item dicit, *Factus est primus homo Adam in animam viventem.* Ille autem annuntiat nescio quem primum hominem, nec de terra terrenum, nec factum in animam viventem, sed de substantia Dei, id ipsum existentem quod Deus est, membra sua, vel vestimenta sua, vel arma sua, id est quinque elementa, cum et ipsa nihil aliud essent quam substantia Dei, in tenebrarum gente mersisse, ut inquinata caperentur. Non secundum hominem, quem Paulus dicit de cælo¹, quem dicit etiam novis-

¹ Apud Fr. et Lov., *evacuari.* Lugd., *quæ parvuli erant (deposui et) evacuavi.* M.

¹ Lov., *de cælo cælestem.* Abest, *cælestem*, ab editis aliis et a BSS.

arum Adam in spiritu vivificantem (I Cor. xv, 47, 48), quem dicit factum ex semine David secundum carnem, factum ex muliere, factum sub Lege, ut eos qui sub Lege erant, redimeret (Galat. iv, 4, 5); de quo ad Timotheum dicit, *Memor esto Christum Jesum resurrexisse a mortuis ex semine David, secundum Evangelium memn* (II Tim. ii, 8); in cujus exemplo etiam resurrectionem nostram prædicat dicens, *Tradidi enim vobis in primis quod et accepi: quia Christus mortuus est pro peccatis nostris; secundum Scripturas; et quia sepultus est et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas*. Et paulo post inserti quare hoc dixerit: *Si autem Christus prædicatur quia resurrexit a mortuis, quomodo dicunt quidam in vobis quia resurrectio mortuorum non est* (I Cor. xv, 3, 4, 12)? Iste autem, qui interrogatus utrum accipiat apostolum Paulum, respondet, *Et maxime*, hæc omnia negat: nec Jesum ex semine David vult accipere, nec factum ex muliere, quam, non quod fuerit vel concumbendo vel pariendo corrupta, mulierem Paulus appellat; sed more Scripturarum loquitur, quæ ipsam sexum sic appellare consueverunt: sicut in Genesi de Eva scriptum est, *Formavit eam in mulierem* (Gen. ii, 22); cum commixta viro non fuisset. Nec ipsam mortem Christi, et sepulturam, et resurrectionem accipit; quandoquidem Christum dicit, nec mortale corpus habuisse, ubi illa vera mors esset; nec illas cicatrices veras fuisse, quas post resurrectionem discipulis ostendit, cum eis, quod et Paulus commemorat, vivus apparuit (Luc. xxiv, 39, 40, et I Cor. xv, 5): nec ipsam carnem nostram resurrecturam, in corpus spirituale mutatam¹, sicut apertissime idem apostolus dicit, *Seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale*. Unde discernens inter corpus animale et spirituale, contextit quod jam commemoravi de primo Adam et de novissimo Adam. Deinde intulit: *Hoc autem dico, fratres, quoniam caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt*. Et ne quisquam ipsam speciem carnis, et ipsam substantiam non posse resurgere credidisset, exprimere volens quid nunc appellaverit carnem et sanguinem, quia ipsam corruptionem intelligi voluit, quæ tunc in resurrectione justorum non erit, continuo contextit: *Neque corruptio incorruptelam possidebit*. Et ne adhuc quisquam putaret, non illud quod sepultum fuerit resurrecturum, sed tanquam alia tunica ponatur, et alia melior accipiat, volens apertissime declarare quia hoc ipsum iam melius commutabitur: sicut vestimenta Christi in monte non sunt posita, et alia sumpta, sed ipsa quæ fuerant, iam mens clarificata sunt (Matth. xvii, 2): sequitur et contextit dicens, *Eccæ mysterium vobis dico: omnes quidem resurgemus, non tamen omnes immutabimur*. Et ne adhuc esset incertum, qui sint qui immutabuntur, *In atomo*, inquit, *in ictu oculi, in novissima tuba: canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur*. Adhuc forte dicant, non secundum hoc mortale et corruptibile corpus nos in resurrectione immutari, sed secundum animam: cum Apostolus

¹ sola fere editio Lovaniensium, *mutandam*.

hoc non proposuerit unde diceret, sed de corpore ab ipsius questionis initio locutus fuerit, sicut ipsa ejus indicat propositio, *Sed dicit aliquis, inquit, Quomodo resurgunt mortui? quo autem corpore veniunt?* Hic jam consequenter tanquam digito ostendit unde loqueretur, et subiecit dicens, *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, et mortale hoc induere immortalitatem* (I Cor. xv, 53-55). Hæc ergo cum iste negot, cumque ipsum Deum, de quo Paulus dicit, *Immortali, incorruptibili, soli Deo honor et gloria* (I Tim. i, 17), iste corruptibilem prædicet; quandoquidem substantiam ejus atque naturam et totam timuisse ne a tenebrarum genere corrumpetur, et ut ceteræ consulatur, ex parte corruptam, detestanda et abominanda eorum fabula somniat; quid est quod etiam in hoc conatur fallere imperitos, et in divinis Scripturis minus eruditos, ut interrogatus utrum accipiat apostolum Paulum, respondeat, *Maxime*; et inveniat, *minime*?

CAPUT IV. — Sed certa, inquit, ratio est, qua ostendam Paulum apostolum aut proficiendo mutasse sententiam, et scribentem ad Corinthios, emendasse quod scripserat ad Romanos; aut omnino non scripsisse, quod tanquam ejus profertur, Filium Dei ex semine David secundum carnem. Qua tandem ratione id ostendit? Quia non potest, inquit, utrumque verum esse, et quod in Epistola est ad Romanos, *De Filio suo, qui factus est ex semine David secundum carnem* (Rom. i, 3); et quod ait ad Corinthios, *Itaque nos amodo neminem novimus secundum carnem: et si noveramus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus* (II Cor. v, 16). Restat ergo ut nos demonstremus quam possit utrumque verum esse, et quam sibi hæc duo non sint contraria. Unum quippe eorum non esse Pauli, nullo modo possumus dicere; quia nulla in eo variat codicum auctoritas. Etsi enim in quibusdam latinis exemplaribus non legitur, *factus*, sed, *natus ex semine David*, cum græca *factus* habeant, unde non ad verbum, sed ad sententiam transferre voluit dicendo, *natum*, latinus interpres: tamen Christum ex semine David esse secundum carnem, omnium librorum atque linguarum concordat auctoritas. In hoc autem Paulum aliquando errasse, et proficiendo mutasse sententiam, absit ut dicamus. Quod etiam ipse Faustus sensit quam improbe atque impio diceretur; multumque dicere, Pauli Epistolam aliorum falsitate corruptam, quam ipsius errore vitiosam.

CAPUT V. — De his enim libris dici potest, aliquid eos habere non consonum fortasse occultiori, et ad dignoscendum difficiliori veritati, quod aut sic remanserit, aut in posterioribus correctum sit, qui non præcipiendi auctoritate, sed proficiendi exercitatione scribuntur a nobis. Inter hos enim sumus, quibus idem apostolus dicit: *Et si quid aliter cepitis, id quoque vobis Deus revelabit* (Philipp. iii, 15). Quod genus litterarum non cum credendi necessitate, sed cum judicandi libertate legendum est. Cui tamen ne intercluderetur locus, et admiraretur posteris ad questiones difficiles tractandas atque versandas linguæ ac stili saluberrimus labor, distincta est a posteriorum libris

excellentiæ canonicæ auctoritatis Veteris et Novi Testamenti, quæ Apostolorum confirmata temporibus per successiones episcoporum et propagationes Ecclesiarum, tanquam in sede quadam sublimiter constituta est, cui serviat omnis fidei et pius intellectus. Ibi si quid velut absurdum moverit, non licet dicere, Auctor hujus libri non tenuit veritatem : sed, aut codex mendosus est, aut interpres erravit, aut tu non intelligis. In opusculis autem posteriorum, quæ libris innumerabilibus continentur, sed nullo modo illæ sacratissimæ canonicarum Scripturarum excellentiæ cœquantur, etiã in quibuscumque eorum invenitur eadem veritas, longe tamen est impar auctoritas. Itaque in eis, si qua forte propterea dissonare putantur a vero, quia non ut dicta sunt intelliguntur, tamen liberum ibi habet lector auditorve iudicium, quò vel approbet quod placuerit, vel improbet quod offenderit : et ideo cuncta ejusmodi nisi vel certa ratione, vel ex illa canonica auctoritate defendantur, ut demonstraretur sive omnino ita esse, sive fieri potuisse quod vel disputatum ibi est, vel narratum ; si cui displicuerit, aut credere noluerit, non reprehenditur. In illa vero canonica eminentia sacrarum Litterarum, etiamsi unus propheta, seu apostolus, aut evangelista aliquid in suis Litteris posuisse ipsa canonis confirmatione declaratur, non licet dubitare quod verum sit : alioquin nulla erit pagina, qua humanæ imperitiæ regatur infirmitas, si Librorum canonicorum saluberrima auctoritas, aut contempta penitus aboletur, aut interminata confunditur.

CAPUT VI. — Quapropter quisquis es, quem velut repugnantia ista moverint, quod alibi scriptum est, *Filiam Dei ex semine David*, alibi autem, *Et si noveramus Christum secundum carnem, sed jam nunc non novimus* : et si non utrumque ex unius Apostoli Litteris proferretur, sed unam eorum Paulus dixisset, alterum Petrus, aut Isaias, aut alius quisquam Apostolorum, sive Prophetarum ; quia ita sibi omnia in canonica auctoritate concordant, ut tanquam uno ore dicta, justissima et prudentissima pietate credantur, et serenissimo intellectu inveniantur, et solertissima diligentia demonstrantur ; non liceret de alterutro dubitare. Proinde, quia ex apostoli Pauli canonicis, id est, vere Pauli Epistolis, utrumque profertur, et non possumus dicere, aut mendosum esse codicem, omnes enim latini emendati sic habent ; aut interpretem errasse, omnes enim græci emendati sic habent : restat ut tu non intelligas, a me autem ratio flagitetur, quomodo neutrum ab altero dissonet, sed in eadem sanæ fidei regula utrumque concordet. Si enim tu quoque pie quæreris, posses invenire quomodo ista perscrutata dilucescant.

CAPUT VII. — Nam quod Filius Dei ex semine David homo factus est, nec idem apostolus uno loco dicit, et aliæ sanctæ Scripturæ apertissime prædicant. Quod vero dicit, *Et si noveramus Christum secundum carnem, sed jam nunc non novimus* ; ea ipsa circumstantia Scripturæ loci ejus satis ostendit quid loquatur Apostolus. Suo quippe more vitam nostram futuram, quæ jam in

ipso homine mediatore Christo Jesu capite nostro resurgente completa est, ita spe certa meditatur ; tanquam jam adsit, præsensquo teneatur : quæ utique vita non erit secundum carnem, sicut jam Christi vita non est secundum carnem. Carnem namque hoc loco non ipsam corporis nostri substantiam, quam Dominus etiam post resurrectionem suam carnem appellat, dicens, *Palpate et videte, quia spiritus ossa et carnem non habet, sicut me videtis habere* (Luc. xxiv, 39) ; sed corruptionem mortalitatemque carnis vult intelligi, quæ tunc non erit in nobis, sicut jam in Christo non est. Hanc enim proprie carnem nominabat, etiam cum de ipsa resurrectione satis evidenter loqueretur, et diceret, quod jam supra commemoravi, *Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptionem possidebit*. Cum ergo factum fuerit, quod ibi consequenter dicit, *Ecce mysterium vobis dico : omnes quidem resurgemus, non tamen omnes immutabimur. In atomo, id est, in momento, in ictu oculi, in novissima tuba, canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur : oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem* (1 Cor. xv, 50-55) : jam secundum id quod carnem, non ipsam corporis substantiam, sed ipsam corruptionem mortalitatis appellat, non erit utique caro, quia corruptionem mortalitatis mutata non habebit ; secundum autem ipsius substantiæ corporisque originem eadem caro erit, quia ipsa resurget et ipsa mutabitur, quia et illud verum est quod ait Dominus, postquam resurrexit, *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* ; et hoc verum est quod ait Apostolus, *Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt*. Illud enim dictum est secundum ipsam substantiam, quæ etiam tunc erit, quia ipsa mutabitur : hoc autem dictum est secundum carnalem corruptionis qualitatem, quæ tunc jam non erit, quia mutata caro non corrumpetur. *Noveramus ergo Christum secundum carnem*, id est, secundum carnis mortalitatem antequam resurgeret : *sed nunc jam non novimus* ; quia, sicut idem dicit apostolus, *Christus resurgens a mortuis jam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur* (Rom. vi, 9).

Nam si te ad verborum proprietatem teneas, mentitus est cum ait, *Noveramus Christum secundum carnem*, si Christus nunquam fuit secundum carnem : nemo enim noverat quod non erat. Non autem dixit, *Putabamus Christum secundum carnem* ; sed, *Noveramus*. Veruntamen ut verbo non premam, ne quis affirmet per abusionem locutum Apostolum, ut pro eo quod est, putabamus, diceret, *Noveramus* : illud miror non attendere homines cæcos, vel potius non miror non videre cæcos, quia si Christus ideo non habuit carnem, quia dixit Apostolus, nunc jam non se nosse Christum secundum carnem ; nec illi habuerunt carnem, de quibus in eodem loco dicit, *Itaque nos amodo neminem novimus secundum carnem*. Neque enim de solo Christo id volens intelligi, posset dicere, *Neminem novimus secundum carnem* : sed quia

¹ Aliquot MSS., *carnalis*.

illorum secum vitam futuram tanquam presentem meditabatur, qui resurgentes commutabuntur, *Amodo*, inquit, *neminem novimus secundum carnem*; id est, tam certam spem tenemus futuræ nostræ incorruptionis et immortalitatis, ut amodo jam in ipsa notitia gaudeamus. Unde alio loco dicit: *Si autem resurrectionis cum Christo, quæ sursum sunt querite, ubi Christus est ad dexteram Dei sedens: quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram (Coloss. iii, 1, 2)*. Nondum utique resurreximus sicut Christus; sed tamen secundum spem, quæ nobis in illo est, jam nos cum illo resurrexisse testatus est. Unde etiam dicit: *Secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis (Tit. iii, 5)*. Quis autem non intelligat in lavacro regenerationis spem nobis datam salutis futuræ, non jam salutem ipsam, quæ promittitur? et tamen quia certa spes est, tanquam jam data esset eadem salus, *salvos nos, inquit, fecit*. Alio quippe loco dilucidissime dicit: *Nos in nobis ipsis ingenuiscimus, adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri. Spe enim salvi facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes: quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus (Rom. viii, 23-25)*. Sicut ergo hic non dixit, *Salvi futuri sumus*; sed, *Amodo jam salvi facti sumus*, nondum tamen in re, sed in spe, *Spe enim*, inquit, *salvi facti sumus*: sic et quod ibi dictum est, *Amodo neminem novimus secundum carnem*; nondum in re, sed in spe intelligitur: quia spes¹ nobis in Christo est, quia in illo jam completum est quod nobis promissum speramus. Ille quippe jam resurrexit, et mors ei ultra non dominabitur. Quem et si noveramus secundum carnem, cum adhuc moriturus esset; inerat quippe in ejus corpore illa mortalitas, quam proprie carnem appellat Apostolus: *sed jam nunc non novimus*; illud enim ejus mortale jam induit immortalitatem, unde secundum pristinam mortalitatem jam caro appellari non possit.

CAPUT VIII.—Itaque ipsius loci contextionem, ubi hæc sententia est, de qua isti calumniantur, consideremus, ut hoc quod dico, magis eluceat. *Charitas, inquit, Christi compellit nos; judicantes hoc quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt: et pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit. Itaque nos amodo neminem novimus secundum carnem: et si noveramus secundum carnem Christum, sed jam nunc non novimus*. Certe jam nunc cuivis apparet propter resurrectionem Christi hoc dixisse Apostolum; quandoquidem ista verba illud præcessit, *Ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit*. Quid est enim aliud, non sibi, sed ei vivant, nisi ut secundum carnem non vivant in spe terrenorum et corruptibilium honorum, sed secundum spiritum in spe resurrectionis, quæ jam ex ipsis in Christo facta est? Itaque eorum pro quibus Christus mortuus est et resurrexit, et qui jam non sibi, sed illi vivunt, neminem secundum carnem Apostolus no-

verat, propter spem futuræ immortalitatis, in cujus expectatione vivebant, quæ in Christo jam non spes, sed res erat: quem et si noverat secundum carnem, cum adhuc moriturus esset, jam tamen non noverat; quia cum resurrexisse noverat, et ultra ei mortem non dominaturam. Et quia omnes in illo, et si nondum in re, jam tamen spe hoc sumus, sequitur et dicit: *Si qua igitur in Christo nova creatura, vetera transierunt: ecce facta sunt omnia nova. Omnia autem ex Deo, qui reconciliavit nos sibi per Christum (II Cor. v, 14-18)*. Omnis ergo nova creatura, id est, populus innovatus per fidem, ut habeat interim in spe, quod in re postea perficiatur, in Christo habet jam quod in se sperat. Itaque nunc *vetera transierunt secundum spem*, quia modo jam non est tempus Veteris Testamenti, quo temporale atque carnale regnum expectetur a Deo: et *facta sunt omnia nova secundum eandem spem*, ut regnum cælorum, ubi nulla erit mors atque corruptio, promissum teneamus. In resurrectione autem mortuorum jam non secundum spem, sed secundum rem, et vetera transibunt, cum inimica novissima destruetur mors: et fient omnia nova, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem (I Cor. xv, 26, 53): quod jam factum est in Christo, quem secundum rem, jam non noverat Paulus secundum carnem: eorum vero pro quibus mortuus est et resurrexit, nondum secundum rem, sed secundum spem, neminem noverat secundum carnem; quia illius gratia, sicut idem ad Ephesios dicit, sumus salvi facti. Nam et ipse locus huic sententiæ sic attestatur: *Deus autem, inquit, qui dives est in misericordia, propter multam dilectionem qua dilexit nos, et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos Christo; cujus gratia sumus salvi facti*. Quod enim hic dixit, *Convivificavit nos Christo*, hoc dixit ad Corinthios, *Ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit*. Et quod hic dicit, *Cujus gratia salvi sumus facti*; jam velut perfectum sit loquitur, quod in spe tenet. Nam quod paulo ante commemoravi, apertissime alibi dicit: *Spe enim salvi facti sumus*. Idcoque et hic sequitur, et tanquam perfectum enumerat quod futurum est: *Et simul, inquit, excitavit, et simul sedere fecit in cælestibus in Christo Jesu*. Certe enim in cælestibus Christus jam sedet, nondum autem nos: sed quia spes certa, quod futurum est, jam tenemus, simul sedere nos dixit in cælestibus, nondum in nobis, sed jam in illo. Namque ne putares jam nunc esse perfectum, quod in spe ita dicitur, tanquam perfectum sit, atque ut intelligas adhuc futurum, sequitur et dicit: *Ut ostenderet in supervenientibus sæculis superabundantes divitias gratiæ suæ in benignitate super nos in Christo Jesu (Ephes. ii, 4-7)*. Hinc est et illud: *Cum enim essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per legem sunt, operabantur in membris nostris, ut fructum ferrent morti (Rom. vii, 5)*. Ita enim dixit, *Cum essemus in carne*, quasi jam non essent in carne: quod ita intelligitur, *Cum essemus in spe rerum carnalium*: quando lex, quæ impleri non potest nisi per charita-

¹ In duobus Mss., quæ spes.

tem spiritualem, ad hoc super eos erat, ut per pravariationem abundaret delictum; ut postea revelato Novo Testamento, per indulgentiam, superabundaret gratia (Rom. vii, v, 20). Hinc similiter atibi dicit: *Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Et ne putaret quisquam eos dictos, qui nondum mortui sunt, statim subiecit: Vos autem non estis in carne, sed in spiritu (Id. viii, 8, 9).* Id est, qui in spe carnalium honorum sunt, Deo placere non possunt; vos autem non estis in spe carnalium, sed in spe spiritualium, id est, regni cœlorum, ubi et ipsum corpus per illam mutationem in suo quodam genere spirituale erit, quod modo animale est. *Seminatur enim corpus animale, sicut ad Corinthios idem dicit, resurget corpus spirituale (I Cor. xv, 44).* Si ergo neminem eorum jam noverat secundum carnem Apostolus, qui propterea dicebantur non esse in carne, quia non erant in spe

rerum carnalium, quamvis adhuc corruptibilem carnem mortalemque portarent; quanto expressius de Christo diceret quod eum jam non noverat secundum carnem, in cujus corpore etiam re ipsa jam perfectum erat, quod illi in spe promissum tenebant? Quanto ergo melius, quanto religiosius divinæ Scripturæ ita tractantur, ut discussis omnibus concordare inveniantur, quam deficiente homine in quæstione quam solvere non potest, tanquam veræ in parte acceptentur, et tanquam falsæ in parte damnentur? Quia et cum esset parvulus Apostolus, et ea quæ parvuli erant, saperet (I Cor. xiii, 11), quanquam hoc ad similitudinem dixerit, nondum erat tamen spiritualis, qualis jam erat cum scriberet quæ ad Ecclesiarum ædificationem, non proficiendi exercitatione in studiosorum manibus versarentur, sed præcipiendi auctoritate in ecclesiastico canone legerentur.

LIBER DUODECIMUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit: Cur non accipitis Prophetas? Imo tu dic potius, si quid habes, cur debeamus Prophetas accipere. Propter testimonia, inquis, quæ de Christo præfati sunt. Ego quidem nulla inveni, quamvis attentius eos et curiosissime legerim. Sed tamen et hoc enervis fidei ¹ confessio est, in Christum sine teste et argumento non credere. Nempe ipsi vos docere soletis, idcirco nihil esse curiosius exquirendum, quia simplex sit et absoluta christiana credulitas. Quomodo ergo nunc fidei simplicitatem destruitis, iudiciis eam ac testibus fulciendo, et hoc Judæis? Aut si prima vobis sententia displicet, idcircoque transitis in alteram; quis fidelior vobis esse testis debet, quam Deus ipse de Filio suo, qui non per vatem, nec per interpretem, sed ultro cœlitus erupta voce, cum eum mitteret ad terram dixit: *Hic est Filius meus dilectissimus, credite illi (Matth. iii, 17, et Luc. ix, 35).* Necnon et ipse de se, *A Patre meo processit, et venit in hunc mundum (Joan. xvi, 28):* atque multa alia hujusmodi. Ad quæ ringentes ² Judæi, *Tu de te testificaris, dicebant; testimonium tuum non est verum.* Quibus ipse, *Etsi ego testifcor de me, testimonium meum verum est, quia non sum solus. Nam et in Lege vestra scriptum est; Duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testifcor de me, et testifcatur de me qui me misit Pater (Id. viii, 13-18):* non dixit, Prophetæ. Ad hæc et opera ipsa sua sibi in testimonium vocat, *Si mihi non creditis, operibus credite (Id. x, 38).* Non dixit, Si mihi non creditis, Prophetis credite. Quapropter nos testimoniis de Salvatore nostro nullis egemus: exempla tantum vitæ honestæ, et prudentiam ac virtutem in Prophetis quærimus, quorum mihi in Judæorum fuisse vatibus, quia te non latuerit sentio: siquidem consulente me, cur eos accipiendos putares, non improvide, nec inurbaniter silentio eorum

mandatis operibus, non sola transiluisti præsentia; oblitus utique scriptum esse, nunquam vindemiarum uvam de spinis, nec de tribulis ficus (Matth. vii, 16). Quapropter hæc strictim interim et castigate ad interrogationem tuam responderim, qua quæris cur non accipiamus Prophetas. Alioquin nihil eos de Christo prophetasse, abunde jam parentum nostrorum libris ostensum est. Ego vero illud adjiciam, quia si Hebræi vates Christum scientes et prædicantes, tam flagitiosè vixerunt, jure et in ipsos dici poterit, id quod Paulus de Gentium sapientibus contestatur: *Quia cum cognovissent Deum, non ut Deum clarificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, et intenebratum est insipiens cor eorum (Rom. i, 21).* Vides ergo non esse magnum magna cognovisse, nisi ex eorum vixeris dignitate.

CAPUT II. — AUGUSTINUS respondit: Nempe his omnibus verbis id agit Faustus, ut Prophetas Hebræos neque quidquam de Christo prænuntiavisse, neque si prænuntiaverunt, eorum testimonia nobis prodesse, neque illos ipsos ex eorundem testimoniorum dignitate vixisse credamus. Nos itaque demonstrabimus et eorum de Christo præsentia, et quantum per ea nobis ad fidei veritatem firmitatemque consultum sit, et eos suæ prophetiæ congruenter apteque vixisse. In hac tripartita disputatione, illud quod primo posui, longum est sic probare, ut de illis omnibus Libris testimonia proferam, quibus ostendam Christum esse prædictum: sed hujus hominis levitatem gravissimo auctoritatis pondere conteram. Ita quippe non accipit prophetas Hebræos, ut accipere se tamen profiteatur Apostolos. Apostolus autem Paulus, de quo cum se ipse tanquam ex adversa voce interrogasset, utrum eum acciperet, respondit, *Et maxime (Supra, lib. 11), quid de illorum prophetia dicat, audiamus. Paulus, inquit, servus Jesu Christi, vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis*

¹ Er., inertis fidei.

² Er., respondentes. M.

de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem (Rom. 1, 1-3). Quid vult amplius? Nisi forte hoc de aliis aliquibus Prophetis, non de nostris Hebræis dictum velit intelligi? Sed quanquam per quoslibet dictum sit, de illo tamen Filio Dei promissum est Evangelium, qui factus est ei ex semine David secundum carnem; in quod Evangelium segregatum se dicit Apostolus: istorum autem perfidiæ hoc sit contrarium, quod secundum hoc Evangelium credimus Filium Dei factum ex semine David secundum carnem; tamen apertiora cognoscant, quibus evidenti-ssima Prophetis Hebræis testimonium perhibetur per eum Apostolum, cuius auctoritate superbiorum istorum colla frangantur.

CAPUT III. — *Veritatem, inquit, dico in Christo, non mentior, contestante mihi conscientia mea in Spiritu sancto, quia tristitia est mihi magna, et continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, cognatis secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum est adoptio, et gloria, et Testamenta, et Legis constitutio, et obsequium, et promissiones; quorum patres et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula (Id. ix, 1-5). Quid potes abundantius dici, quid expressius declarari, quid sanctius commendari? Quæ est enim adoptio Israelitarum, nisi per Filium Dei? unde ad Galatas dicit: Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege, ut eos qui sub Lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus (Galat. iv, 4, 5). Et quæ gloria eorum nisi præcipue illa, de qua idem Paulus ad eosdem Romanos dicit: Quid ergo amplius est Iudæo? aut quæ utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei (Rom. iii, 1, 2). Querant isti quæ sint eloquia Dei credita Judæis, et ostendant nobis alia præter Hebræorum Prophetarum. Jam vero Testamenta cur dixit ad Israelitas præcipue pertinere, nisi quia et Vetus Testamentum illis datum est, et Novum in Vetere figuratum? Legis autem constitutionem, quæ Israelitis data est, non intelligentes ejus dispensationem, quia jam non vult nos Deus esse sub Lege, sed sub gratia, reprehendere isti solent imperitia furiosa. Cedant ergo auctoritati apostolicæ, quæ laudans atque commendans Israelitarum excellentiam, etiam hoc enumeravit, quod eorum sit Legis constitutio. Quæ si mala esset, non utique in eorum laude poneretur. Si autem Christum non prædicaret, non ipse Dominus diceret, Si crederetis Moysi, crederetis et mihi; de me enim ille scripsit (Joan. v, 46): nec post resurrectionem sic ei attestaretur, dicens, Oportebat impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me (Luc. xxiv, 44).*

CAPUT IV. — Sed quia Manichæi alium Christum prædicant, non eum quem prædicaverunt Apostoli, sed suum proprium fallacem fallaciter, cuius falsitatis sectatores congruenter et ipsi mentiuntur; nisi quod impudenter sibi credi volunt, cum se mentientis discipulos esse profiteantur; contigit eis quod de ipsis

infidelibus Judæis dicit Apostolus, *Cum legitur Moyses, velamen est super cor eorum: neque enim auferitur hoc velamen, per quod non intelligunt Moysen, nisi transierint ad Christum: non qualem ipsi fluxerunt, sed qualem Patres Hebræi prophetaverunt. Sic enim idem apostolus ait: Cum autem transieris ad Dominum, auferetur velamen (II Cor. iii, 15, 16). Neque enim mirum est quod resurgenti Christo, et decenti, Oportebat impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me, nolunt isti credere: quandoquidem Christus ipse narravit, quid Abraham dixerit immisericordiam cuidam diviti, cum apud inferos torquere, et peteret inde mitti aliquem ad fratres suos, a quo docerentur, ne et ipsi venirent in illum locum tormentorum. Hoc enim ei dictum est: Habent ibi Moysen et Prophetas, audiant illos. Et cum ille dixisset non eos credituros, nisi aliquis resurrexisset a mortuis, verissime responsum est: Si Moysen et Prophetas non audiunt, neque si quis a mortuis resurrexerit, credent (Luc. xvi, 27-31). Quapropter isti non audientes Moysen et Prophetas, non solum a mortuis resurgenti Christo, sed omnino Christum a mortuis resurrexisse non credunt. Quomodo enim resurrexisse credunt, quem mortuum fuisse non credunt? Nam quomodo mortuum fuisse credunt, quem mortale corpus habuisse non credunt?*

CAPUT V. — Nos autem illis non tanquam ejus Christi qui fallax fuit, sed ejus qui omnino non fuit, fallacibus prædicatoribus non credimus. Habemus enim Christum verum atque veracem, prædictum a Prophetis, prædicatum ab Apostolis, prædicationis suæ testimonia ex Lege et Prophetis adhibentibus, sicut innumerabilibus locis ostendunt. Quod Paulus brevissime verissimeque complexus est, dicens: Nunc autem sine Lege justitia Dei manifestata est, testificata per Legem et Prophetas (Rom. iii, 21). Quos Prophetas, nisi Israelitas, quorum esse apertissime dixit, et Testamenta, et Legis constitutionem, et promissiones (Id. ix, 4)? De quo promissiones, nisi de Christo? Quod breviter alio loco determinat, cum de Christo loquitur dicens: Quotquot enim sunt promissiones Dei, in illo etiam (II Cor. i, 20). Dicit mihi Paulus, Israelitarum esse Legis constitutionem. Dicit etiam: Finis enim Legis Christus, ad justitiam omni credenti (Rom. x, 4). Dicit etiam de Christo loquens, Quotquot enim sunt promissiones Dei, in illo etiam: et tu mihi dicis, Israelitas de Christo nihil prædixisse Prophetas! Quid igitur restat, nisi ut eligam utrum Manichæo credam, fabulam vanam et longam contra Paulum narranti; an Paulo præmonenti, Si quis vobis evangelizaverit præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit (Galat. i, 8, 9)?

CAPUT VI. — Illic forte dicant, Ostende nobis ubi sit Christus ab Israelitis Prophetis prænuntiatus. Quasi parva sit ista auctoritas, qua dicant Apostoli ea quæ in Hebræorum Prophetarum litteris legimus, in Christo esse completa: vel quod dicit ipse Dominus, de se illa esse conscripta. Proinde quisquis hoc ostendere non potuerit, ipse non intelligit: non Apostoli aut

Christus aut sancti codices mentiuntur. Veruntamen ut multa non colligam, et hoc unum commemorem, quod eodem loco Apostolus consequenter dicit: *Non potest autem excidere verbum Dei. Non enim omnes qui ex Israel, hi sunt Israelitæ; neque qui sunt semen Abraham, omnes filii: sed in Isaac vocabitur tibi semen: hoc est, non hi qui filii carnis, hi filii Dei; sed filii promissionis deputantur in semen* (Rom. ix, 6-8). Quid ad hæc responsuri sunt, cum aperte alio loco de hoc semine ad Abraham dicatur: *In semine tuo benedicentur omnes gentes terræ* (Gen. xxvii, 4)? Nam si eo tempore hinc disputarem, quo tempore hoc exponeret Apostolus dicens, *Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus: non dicit, Et seminibus, tanquam in multis; sed tanquam in uno, Et semini tuo, quod est Christus* (Galat. iii, 16); fortasse aliquis non tam impudenter nollet hoc credere, antequam videret omnes gentes credere in Christum, qui prædicatur ex semine Abraham. Nunc vero eum hoc impleri videamus, quod tanto ante prænuntiatum legimus, cum omnes gentes jam benedicantur in semine Abraham, cui dictum est ante annorum millia, *In semine tuo benedicentur omnes gentes*: quis tam pertinaciter insaniat, ut vel alium Christum, qui non sit ex semine Abraham, conetur inducere; vel de isto vero Christo Prophetias Hebræas cujus gentis pater est Abraham, nihil existimet prænuntiasse?

CAPUT VII. — Quis autem potest, non dico una brevi responsione, quales¹ in hoc opere habere coartamur, sed quolibet ingenti volumine omnia commemorare præconia Prophetarum Hebræorum, de Domino et Salvatore nostro Jesu Christo? quandoquidem omnia quæ illis continentur Libris, vel de ipso dicta sunt, vel propter ipsum. Sed propter exercitationem quaerentis, et delectationem invenientis, multo plura ibi per allegorias et ænigmata, partim verbis solis insinuantur, partim etiam facta narrantur. Veruntamen nisi aliqua ibi manifesta essent, non comprehenderetur sensus, quo etiam obscura clarescerent. Quoniam et ex illis quæ figuris involuta sunt, si quædam velut sub uno aspectu quasi contexta ponantur, ita conjunguntur in contestatione Christi voces suas, ut cujusvis obtusi surditas erubescat.

CAPUT VIII. — Sex diebus in Genesi consummavit Deus omnia opera sua, et septimo requievit (Gen. ii, 1, 2). Sex ætatibus humanum genus hoc sæculo per successiones temporum, Dei opera insigniunt: quarum prima est ab Adam usque ad Noe; secunda, a Noe usque ad Abraham; tertia, ab Abraham usque ad David; quarta, a David usque ad transmigrationem in Babyloniam; quinta, inde usque ad humilem adventum Domini nostri Jesu Christi; sexta, quæ nunc agitur, donec Excelsus veniat ad iudicium; septima vero intelligitur in requie sanctorum, non in hac vita, sed in alia, ubi vidit requiescentem pauperem dives ille, cum apud inferos torqueretur (Luc. xvi, 23); ubi non sit vespera, quia nullus ibi rerum defectus est. Sexto die in Genesi formatur homo ad imaginem Dei (Gen. i, 27): sexta ætate sæculi manifestatur reformatio no-

stra in novitate mentis, secundum imaginem ejus qui creavit nos, sicut dicit Apostolus (Coloss. iii, 10). Fit viro dormienti conjux de latere (Gen. ii, 22): fit Christo morienti Ecclesia de sacramento sanguinis, qui de latere mortui profluxit (Joan. xix, 34). Vocatur Hevayita et mater vivorum, quæ de viri sui latere facta est: et dicit Dominus in Evangelio, *Si quis non manducaverit carnem meam, et biberit sanguinem meum, non habebit in se vitam* (Ioh. vi, 53). Et omnia quæ illic leguntur¹ enucleate minutatimque tractata, Christum et Ecclesiam præloquuntur, sive in bonis Christianis, sive in malis. Neque enim frustra dixit Apostolus, *Adam qui est forma futuri* (Rom. v, 15); et illud, *Relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ; et erunt duo in carne una. Sacramentum, inquit, hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia* (Ephes. v, 31, 32). Quis enim non agnoscat Christum eo modo reliquisse Patrem, *qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens* (Philipp. ii, 6, 7): reliquisse etiam matrem synagogam Judæorum, Veteri Testamento carnaliter inhærentem, et adhæsisse uxori suæ sanctæ Ecclesiæ, ut in pace Novi Testamenti² essent duo in carne una? Quia cum sit Deus apud Patrem, per quem facti sumus, factus est per carnem particeps nostri, ut illius capitis corpus esse possemus.

CAPUT IX. — Sicut Cain sacrificium ex terræ fructibus reprobatur, Abel autem sacrificium ex ovibus et earum adipe suscipitur; ita Novi Testamenti fides ex innocentia gratiæ Deum laudans, Veteris Testamenti terrenis operibus anteponitur: quia etsi ante Judæi recte illa fecerunt; in eo tamen infidelitatis rei sunt, quia Christo veniente jam tempus Novi Testamenti a tempore Veteris Testamenti non distinxerunt. Dixit enim Deus ad Cain: *Si recte offeras, recte autem non divides, peccasti. Qui si obtemperasset Deo dicenti, Quiesce; ad te enim conversio ejus, et tu dominaberis illius; ad se convertisset peccatum suum, sibi hoc tribuens, et confitens Deo: ac sic adjunctus indulgentiæ gratia, ipse peccato suo dominaretur; non illo sibi dominante servus peccati, fratrem occideret innocentem* (Gen. iv, 5-8). Sic et Judæi, in quorum hæc figura gerebantur, si quiescerent a sua perturbatione, et tempus salutis per gratiam in peccatorum remissionem agnoscetes, audirent Christum dicentem, *Non est opus sanis medicus, sed male habentibus: non veni vocare justos, sed peccatores in penitentiam* (Matth. ix, 12, 13); et, *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati; et, Si vos filii liberaveritis, tunc vere liberi eritis* (Joan. viii, 34, 36): ad se convertissent peccatum suum in confessione, sicut in Psalmo scriptum est, medico dicentes, *Ego dixi, Domine, miserere mei; sanam animam meam, quia peccavi tibi* (Psal. xl, 5); et eidem peccato, quamdiu esset adhuc in eorum mortali corpore, per spem gratiæ liberi dominarentur. Nunc autem ignorantes Dei ju-

¹ Am. Er. et Mss., *intelliguntur.*

² Mss., *ut pace Novi Testamenti; omisso, in. Forte melius.*

¹ Sola editio Lov., *qualem.*

salutem, et suam volentes constituere (Rom. x, 5), elati de operibus Legis, non humiliati de peccatis suis, non quieverunt: et regnante peccato in eorum mortali corpore ad obediendum desideris ejus (Id. vi, 12), offenderunt in lapidem offensionis (Id. ix, 32), et exarserunt odio adversus eum, cujus opera videntes Deo accepta esse, doluerunt, illo qui cæcus natus jam videbat, sibi dicente, *Scimus quia peccatores Deus non exaudit; sed qui eum coluerit, et voluntatem ejus fecerit, hunc exaudit* (Joan. ix, 31): tanquam hoc eis diceret, Super sacrificium Cain non respicit, sed super sacrificium Abel respicit. Itaque occiditur Abel minor natu a fratre majore natu: occiditur Christus caput populi minoris natu a populo Judæorum majore natu: ille in campo, iste in Calvariæ loco.

CAPUT X.— Interrogat Deus Cain, non tanquam ignarus eum a quo discat, sed tanquam judex reum quem puniat, ubi sit frater ejus. Respondet ille nescire se, nec ejus se esse custodem. Usque adhuc quid nobis respondent Judæi, cum eos Dei voce, hoc est, sanctorum Scripturarum voce interrogamus de Christo, nisi nescire se Christum quem dicimus? Fallax enim Cain ignoratio, Judæorum est falsa negatio. Essent autem quodam modo Christi custodes, si christianam fidem accipere et custodire voluissent. Nam qui custodit in corde suo Christum, non dicit quod Cain, *Numquid ego custos sum fratris mei? Dicit Deus ad Cain: Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* Sic arguit in Scripturis sanctis vox divina Judæos. Habet enim magnam vocem Christi sanguis in terra, cum eo accepto ab omnibus gentibus respondetur, Amen. Hæc est clara vox sanguinis, quam sanguis ipse exprimit ex ore fidelium eodem sanguine redemptorum.

CAPUT XI.— *Dicit Deus ad Cain: Et nunc maledictus tu a terra, quæ aperuit os suum excipere sanguinem fratris tui de manu tua; quoniam operaberis terram, et non adjiciet virtutem suam dare tibi: gemens et tremens eris in terra* (Gen. iv, 9-12). Non dixit, Maledicta terra; sed, *Maledictus tu a terra, quæ aperuit os suum accipere sanguinem fratris tui de manu tua.* Maledictus est enim populus Judaicus infidelis a terra, id est, ab Ecclesia, quæ aperuit os suum in confessione peccatorum accipere sanguinem Christi, qui fusus est in remissionem peccatorum, de manu persecutoris nolentis esse sub gratia, sed sub Lege; ut esset ab Ecclesia maledictus, id est, ut eam intelligeret et ostenderet Ecclesia maledictum, dicente Apostolo, *Quicumque enim ex operibus Legis sunt, sub maledicto sunt Legis* (Galat. iii, 10). Deinde cum dixisset, *Maledictus tu a terra, quæ aperuit os suum excipere sanguinem fratris tui de manu tua;* non dixit, Quoniam operaberis eam; sed ait, *Quoniam operaberis terram, et non adjiciet virtutem suam dare tibi.* Unde non est necesse eandem terram intelligere operari Cain, quæ aperuit os accipere sanguinem fratris de manu ejus: sed ideo maledictus intelligitur ab hac terra, quoniam operatur terram, quæ non adjiciet virtutem suam dare illi; id est, ideo populum Judæorum maledictum agnoscit et

ostendit Ecclesia, quoniam occiso Christo adhuc operatur terrenam circumcisionem, terrenum sabbatum, terrenum azymum, terrenum pascha: quæ omnis terrena operatio habet occultam virtutem intelligendæ gratiæ Christi, quæ non datur Judæis in impietate et infidelitate perseverantibus, quia Novo¹ Testamento revelata est; et non transeuntibus ad Dominum, non eis auferitur velamen, quod in lectione Veteris Testamenti manet, quia in solo Christo evacuatur, non ipsa lectio Veteris Testamenti, quæ habet absconditam virtutem, sed velamen quo absconditur (II Cor. iii, 14-16). Unde Christo in cruce passo² velum templi conscissum est (Math. xxvii, 51), ut per Christi passionem revelentur secreta sacramentorum fidelibus, ad bibendum ejus sanguinem ore aperto in confessione transeuntibus. Propterea populus ille, sicut Cain, adhuc operatur terram, adhuc exercet operationem Legis carnaliter, quæ non ei dat virtutem suam, quia in ea non intelligit gratiam Christi. Propterea et in ipsa terra quam Christus portavit, id est, in ejus carne, ipsi operati sunt salutem nostram crucifigendo Christum, qui mortuus est propter delicta nostra. Nec eis dedit eadem terra virtutem suam, quia non justificati sunt virtute resurrectionis ejus, qui resurrexit propter justificationem nostram (Rom. iv, 25): quia *etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vixit ex virtute Dei*, sicut dicit Apostolus (II Cor. xiii, 4). Hæc ergo est virtus terræ illius, quam non ostendit impiis et incredulis. Unde nec resurgens, eis a quibus erat crucifixus apparuit; tanquam Cain operanti terram, ut granum illud seminaretur, non ostendens³ eadem terra fructum virtutis suæ: *Quoniam operaberis, inquit, terram, et non adjiciet virtutem suam dare tibi.*

CAPUT XII.— *Gemens et tremens eris in terra.* Nunc ecce quis non videat, quis non agnoscat in tota terra, quæcumque dispersus est ille populus, quomodo gemat mœrore amissi regni, et tremat timore sub innumerabilibus populis Christianis? Ideoque respondit Cain et dixit: *Major est causa mea, si ejicis me hodie a facie terræ, et a facie tua abscondar, et ero gemens et tremens super terram; et erit, omnis qui invenerit me, occidet me.* Verè inde gemit et tremit, ne regno etiam terreno perditto, ista visibili morte occidatur. Ilanc dicit majorem causam, quam illam, quod ei terra non dat virtutem suam, ne spiritualiter moriatur. Carnaliter enim sapit, et abscondi a facie Dei, id est, iratum habere Deum, grave non putat, nisi ne inveniatur et occidatur. Carnaliter sapit tanquam operans terram, cujus virtutem non accipit. Sapere autem secundum carnem, mors est (Rom. viii, 6). Quam ille non intelligens, amisso regno gemit, et corporalem mortem tremit. Sed quid ei respondet Deus? *Non sic, inquit; sed omnis qui occiderit Cain, septem vindictas exsolvet:* id est, non sic quomodo dicit; non corporali morte interibit genus impium

¹ Tres Mss., quæ a Novo.

² Duo Mss., in cruce passo.

³ Vaticanus codex, non ostendens.

carnalium Judæorum. Quicumque enim eos ita per-
ciderit, septem vindictas exsolvet; id est, aufret ab
eis septem vindictas, quibus alligati sunt propter
reatum occisi Christi: ut hoc toto tempore quod
septenario dierum numero volyitur, quia¹ non interit
gens Judæa, satis appareat fidelibus Christianis,
quam subjectionem meruerint, qui superbo regno²
Dominum interfecerunt.

CAPUT XIII. — *Et posuit Dominus Deus Cain si-
gnum, ne eum occidat omnis qui invenerit* (Gen. iv,
15-16). Hoc revera multum mirabile est, quemad-
modum omnes gentes quæ a Romanis subjugatæ sunt,
in ritum Romanorum sacrorum transierint, eaque
sacrilegia observanda et celebranda susceperint; gens
autem Judæa, sive sub Paganis regibus, sive sub
Christianis, non amiserit signum Legis suæ, quo a
cæteris gentibus populisque distinguitur: et omnis
imperator vel rex qui eos in regno suo invenit, cum
ipso signo eos invenit, nec occidit; id est, non efficit
ut non sint Judæi, certo quodam et proprio suæ
observationis signo a cæterarum gentium commu-
nitione discreti: nisi quicumque eorum ad Christum
transierit, ut jam non inveniat Cain, nec exeat a
facie Dei, nec habitet in terra Naid³, quod dicitur
interpretari Commotio. Contra quod malum, Deus
rogatur in Psalmo, *Ne dederis in motum pedes meos*
(Psal. lxxv, 9); et, *Manus peccatorum non moveant
me* (Psal. xxxv, 12); et, *Qui tribulant me, exsultabunt,
si motus fuero* (Psal. xii, 5); et, *Dominus a dextris est
mihi, ne commovear* (Psal. xv, 8); et innumerabilia
alia: quod patiuntur omnes qui exeunt a facie Dei,
id est, a misericordia dilectionis ejus. Unde dicitur
in quodam psalmo: *Ego dixi in abundantia mea, Non
movebor in æternum*. Sed vide quid sequitur: *Domine,
in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem; aver-
tisti autem faciem tuam, et factus sum conturbatus*
(Psal. xxxix, 7, 8). Unde intelligitur omnem animam
participatione lucis Dei, non per se ipsam, esse pul-
chram, et decoram, et virtute pollentem. Quod et
isti Manichæi si considerarent et intelligerent, non
in tantam blasphemiam caderent, putando se esse
naturam et substantiam Dei. Sed ideo non possunt,
quia non quiescunt; sabbatum enim cordis non in-
telligunt: nam si quiescerent, sicut dictum est ad
C. n, peccatum suum ad se converterent, id est, sibi
tribuerent, non genti nescio cui tenebrarum; atque
ita per gratiam Dei eidem peccato dominarentur.
Nunc vero et ipsi et omnes qui diversis erroribus
contumaces, resistendo veritati exeunt a facie Dei,
sicut Cain, sicut Judæi perditii, habitant in terra
commotionis, id est, in perturbatione carnali, contra
jucunditatem Dei, hoc est contra Eden (Gen. iv, 16);
quod interpretatur Epulatio, ubi est plantatus para-
disus. Jam cætera pauca de multis breviterque per-
stringam, ne propositum operis hujus et responsionis
meæ nimia longitudine sermonis impediam.

CAPUT XIV. — Quem enim non moveat ad quæreat
illum et intelligendum Christum in illis Libris, ut ea
omittam quæ quamvis tanto suavius contemplantur,
quanto ex abditioribus locis enucleantur, tamen exi-
gunt prolixitatem dissertationis, quia pluribus attesta-
tionibus indigent: ut omittam ergo talia; quem non
moveant ad salubrem fidem, quod Enoch septimus ab
Adam, Deo placuit, et translatus est (Gen. v, 24); et
septima requies prædicatur, ad quam transfertur
omnis qui tanquam sexto die sexta ætate sæculi,
Christi adventu formatur? Quod Noe cum suis per
aquam et lignum liberatur (Id. vii, 23); sicut familia
Christi per Baptismum crucis passione signatur¹. Quod
de lignis quadratis eadem arca fabricatur; sicut Ec-
clesia de sanctis construitur, ad omne opus bonum
semper paratis (II Tim. ii, 21). Quadratum enim,
quacumque verteris, firmiter stat. Quod sexies longa
ad latitudinem suam, et decies ad altitudinem suam,
humani corporis instar, ostendit quia in corpore hu-
mano Christus apparuit. Quod cubitis quinquaginta
latitudo ejus expanditur; sicut dicit Apostolus, *Cor
nostrum dilatatum est* (II Cor. vi, 41). Unde, nisi cha-
ritate spirituali? Propter quod ipse item dicit: *Charitas
Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum
qui datus est nobis* (Rom. v, 5). Quinquagesimo enim
die post resurrectionem suam Christus sanctum Spiritum
misit, quo corda credentium dilatavit (Act. ii,
1-4). Quod trecentis cubitis longa est, ut sexies quin-
quaginta compleantur: sicut sex ætatis omne hujus
sæculi tempus extenditur, in quibus omnibus Christus
nunquam destitit prædicari; in quinque² per Prophe-
tiam prænuntiatus, in sexta per Evangelium diffama-
tus. Quod ejus altitudo triginta cubitis surgit, quem nu-
merum decies habet in trecentis cubitis longitudo: quia
Christus est altitudo nostra, qui triginta annorum
ætatem gerens, doctrinam evangelicam consecravit,
contestans Legem non se venisse solvere, sed implere
(Math. v, 17). Legis autem cor in decem præceptis
agnoscitur: unde decies tricenis arcæ longitudo per-
ficitur; unde et ipse Noe ab Adam decimus computa-
tur (Gen. v, et Luc. iii, 36-38). Quod bitamine glutin-
antur arcæ ligna intrinsecus et extrinsecus (Gen. vi,
14, 15): ut in compage unitatis significetur tole-
rantia charitatis, ne scandalis Ecclesiam tentantibus,
sive ab eis qui intus, sive ab eis qui foris sunt, cedat
fraterna junctura, et solvatur vinculum pacis. Est
enim bitumen ferventissimum et violentissimum glu-
ten, significans dilectionis ardorem, vi magna fortitu-
dinis ad tenendum societatem³ spirituales omnia
tolerantem.

CAPUT XV. — Quod cuncta animalium genera in
arca clauduntur: sicut omnes gentes, quas etiam
Petro demonstratus discus ille significat, Ecclesia
continet. Quod et munda et immunda ibi sunt anima-
lia (Act. x, 11, 12): sicut in Ecclesiæ Sacramentis

¹ In B., *signatum*. Er. Lugd. Ven. secuti sumus. M.

² Editti, *in quinta*. Melius Mss., *in quinque*: subaudi, *æta-
tibus*.

³ Am. et Er., *ardorem. in magna fortitudine ad tenendam
societatem*.

¹ Editti, *magis quia*. Abest, *magis*, a Mss.

² Aliquot Mss., *superbi regno*.

³ Manuscripti, *in terra Naim*.

et boni et mali versantur. Quod septena sunt munda, et bina immunda (*Gen. vii, 2*): non quia pauciores sunt mali quam boni; sed quia boni servant unitatem spiritus in vinculo pacis. Sanctum autem Spiritum divina Scriptura in septiformi operatione commendat, sapientiae et intellectus, consilii et fortitudinis, scientiae et pietatis, et timoris Dei (*Isai. xi, 3, 5*). Unde et ille numerus quinquaginta dierum ad adventum sancti Spiritus pertinens, in septies septenis, qui sunt quadraginta novem, uno addito consummatur; propter quod dictum est: *Scientes servare unitatem spiritus in vinculo pacis (Ephes. iv, 3)*. Mali autem in binario numero ad schismata faciles, et quodam modo divisibiles ostenduntur. Quod ipse Noe cum suis octavus numeratur: quia in Christo spes resurrectionis nostrae apparuit, qui octavo die, id est, post sabbati septimum primo, a mortuis resurrexit; qui dies a passione tertius, in numero autem dierum qui per omne tempus voluntur, et octavus et primus est.

CAPUT XVI. — Quod arca collecta ad unum cubitum desuper consummatur: sicut Ecclesia corpus Christi in unitatem collecta sublimatur et perficitur¹. Unde dicit in Evangelio: *Qui mecum non colligit, spargit (Matth. xii, 30)*. Quod aditus ei fit a latere: nemo quippe intrat in Ecclesiam, nisi per Sacramentum remissionis peccatorum; hoc autem de Christi latere aperto manavit. Quod inferiora arcae bicamerata et tricamerata construuntur (*Gen. vi, 16*): sicut ex omnibus gentibus vel bipartitam multitudinem congregat Ecclesia, propter circumcisionem et praeputium; vel tripartitam, propter tres filios Noe, quorum progenie repletus est orbis. Et ideo arcae inferiora ista dicta sunt, quia in hac terrena vita est diversitas gentium, in summo autem omnes in unum consummatur. Et non est ista varietas: quia omnia et in omnibus Christus est, tanquam nos in uno cubito desuper caelesti unitate consummans.

CAPUT XVII. — Quod post septem dies ex quo ingressus est Noe in arcam, factum est diluvium: quia in spe futurae quietis, quae septimo die significata est, baptizamur. Quod praeter arcam omnis caro, quam terra sustentabat, diluvio consumpta est: quia praeter Ecclesiae societatem, aqua Baptismi quamvis eadem sit, non solum non valet ad salutem, sed valet potius ad perniciem. Quod quadraginta diebus et quadraginta noctibus pluit (*Id. vii, 17-23*); quia omnis reatus peccatorum, qui in decem praeceptis Legis admittitur, per universum orbem terrarum, qui quatuor partibus continetur; decem quippe quater ducta, quadraginta fiunt; sive ille reatus, quod ad dies pertinet, ex rerum prosperitate, sive, quod ad noctes, ex rerum adversitate contractus sit, sacramento Baptismi caelestis abluitur.

CAPUT XVIII. — Quod Noe quingentorum erat annorum cum ei locutus est Dominus ut arcam sibi faceret, et sexcentos agebat annos cum in eam esset

¹ Vaticani duo et Gallicani prope omnes MSS., *Sicut Ecclesiam corpus Christi in unitatem collectam sublimat et perficit.*

ingressus (*Gen. v, 31, vii, 6*), unde intelligitur per centum annos arca fabricata; quid aliud hic videtur centum anni significare, nisi aetates singulas saeculi? Unde ista sexta aetas, quae completis quingentis usque ad sexcentos significatur, in manifestatione evangelica Ecclesiam construit; et ideo qui sibi ad vitam consulit, sit velut quadratum lignum, paratus ad omne opus bonum, et intret in fabricam sanctam: quia et secundus mensis anni sexcentissimi, quo intrat Noe in arcam, eandem senariam aetatem significat. Duo enim menses sexagenario numero concluduntur; a senario autem numero et sexaginta cognominantur, et sexcenti, et sex millia, et sexaginta millia, et sexcenta millia, et sexcenties, et quiquid deinceps in majoribus summis per eundem articulum numerus in infinita incrementa consurgit.

CAPUT XIX. — Et quod vigesimus et septimus dies mensis commemoratur; ad ejusdem quadraturae significationem pertinet, quae jam in quadratis lignis exposita est. Sed hic evidenti, quia nos ad omne opus bonum paratos, id est, quodam modo conquadratos trinitas perficit: in memoria, qua Deum recolimus; in intelligentia, qua cognoscimus; in voluntate, qua diligimus. Tria enim ter, et hoc ter, sunt viginti septem, qui est numeri ternarii quadratus. Quod septimo mense arca scdit, hoc est, requievit (*Id. viii, 4, 14*); ad illam septimam requiem significatio recurrit. Et quia perfecti requiescunt, ibi quoque illius quadraturae numerus iteratur: nam vigesima septima die secundi mensis commendatum est hoc sacramentum; et rursus vigesima et septima die septimi mensis eadem commendatio confirmata est, cum arca requievit: quod enim promittitur in spe, hoc exhibetur in re. Porro quia ipsa septima requies cum octava resurrectione conjungitur: neque enim reddito corpore sinitur requies quae post hanc vitam excipit sanctos, sed potius totum hominem non adhuc spe, sed jam ipsa re, omni ex parte, et spiritus et corporis perfecta immortalitatis salute renovatum, in aeternae vitae munus adsumit: quia ergo septima requies cum octava resurrectione conjungitur; et hoc in Sacramento regenerationis nostrae, id est, in Baptismo, altum profundumque mysterium est. Quindecim cubitis supererevit aqua excedens altitudinem montium (*Id. vii, 20*): id est, hoc Sacramentum transcendit omnem sapientiam superbiorum. Septem quippe et octo conjuncti, quindecim fiunt. Et quia septuaginta a septem, et octoginta ab octo denominantur, conjuncto utroque numero, centum quinquaginta diebus exaltata est aqua, eandem commendans nobis atque confirmans altitudinem Baptismi in consecrando novo homine ad tenendam quietis et resurrectionis fidem.

CAPUT XX. — Quod post dies quadraginta emisus corvus non est reversus, aut aquis utique interceptus, aut aliquo supernatante cadavere illectus; significat homines immunditia cupiditatis teterrimos, et ob hoc ad ea quae foris sunt in hoc mundo nimis intentos, aut rebaptizari, aut ab his quos praeter arcam, id est, praeter Ecclesiam Baptismus occidit, se-

duel et teneri. Quod columba emissa, non inventa requie reversa est; ostendit per Novum Testamentum requiem sanctis in hoc mundo non esse promissam. Post quadraginta enim dies emissa est; qui numerus vitam, quæ in hoc mundo agitur, significat. Denique post septem dies dimissa, propter illam septenariam, operationem spiritualem, olivæ fructuosum surculum retulit: quo significaret nonnullos etiam extra Ecclesiam baptizatos, si eis pinguedo non defuerit charitatis, posteriore tempore quasi vespere, in ore columbæ tanquam in osculo pacis, ad unitatis societatem posse perducī. Quod post alios septem dies dimissa, reversa non est (*Gen. viii, 6-12*); significat finem sæculi, quando erit sanctorum requies non adhuc in sacramento spei, quo in hoc tempore consociatur Ecclesia, quamdiu bibitur quod de Christi latere manavit; sed jam in ipsa perfectione salutis æternæ, cum tradetur regnum Deo et Patri (*I Cor. xv, 24*), ut in illa perspicua contemplatione incommutabilis veritatis nullis mysteriis corporalibus egeamus.

CAPUT XXI. — Nimis longum est, ut vel tam breviter quam hæc cucurri, cuncta contingam: cur sexcentesimo et uno anno vitæ Noe, id est, peractis sexcentis annis aperitur arca lectum, et tanquam revelatur quod erat absconditum sacramentum. Cur vigesima septima die secundi mensis dicitur siccesse terra¹ (*Gen. viii, 13, 14*), tanquam finita esset jam baptizandi necessitas in numero dierum quinquagesimo et septimo. Ipse est enim dies secundi mensis vigesimus septimus, qui numerus ex illa conjunctione spiritus et corporis, septies octonos habet, uno addito propter unitatis vinculum. Cur de arca conjuncti exeant, qui disjuncti intraverant. Sic enim dictum erat, quod intraverit in arcam Noe et filii ejus, et uxor ejus et uxores filiorum ejus (*Id. vii, 7*): seorsum viri, seorsum femine commemoratae sunt. In hoc enim tempore hujus sacramenti, caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem (*Galat. v, 17*). Exeunt autem Noe et uxor ejus, et filii ejus et uxores filiorum ejus (*Gen. viii, 18*), nunc conjuncte commemorati masculi et femine: quia in fine sæculi atque in resurrectione justorum, omnimoda et perfecta pace spiritus corpus adhærebit, nulla mortalitatis indigentia vel concupiscentia resistente. Cur animalia, quamvis et munda et immunda in arca fuerint, tamen post egressum de arca non offeruntur Deo in sacrificio nisi munda (*Ibid., 20*).

CAPUT XXII. — Quid deinde sibi velit, Deo loquente ad Noe et tanquam rursus ab exordio, quia multis modis eadem significari oportebat, figuram Ecclesie commendante, quod progemes ejus benedicitur ad implendam terram, quod dantur eis in escam cuncta animalia: sicut in illo disco Petro dicitur, *Macta et manduca* (*Act. x 13*). Quod ejecto sanguine jubentur manducare: ne vita pristina quasi suffocata in conscientia teneatur, sed habeat tanquam effusionem per confessionem. Quod testamentum posuit Deus inter se et homines atque omnem animam vivam, ne

perdat eam diluvio, arcum qui apparet in nubibus (*Gen. ix, 1-17*), qui nunquam nisi de sole respundet: illi enim non pereunt diluvio separati ab Ecclesia, qui in Prophetis et omnibus divinis Scripturis tanquam in Dei nubibus agnoscunt Christi gloriam, non quaerunt suam. Verum ne adoratores hujus solis amplius tumescant, sciant ita significari Christum aliquando per solem, sicut per leonem, per agnum, per lapidem, cujusdam similitudinis causa, non proprietatis substantia.

CAPUT XXIII. — Jam vero illud, quod de vinca quam plantavit, inebriatus Noe, nudatus est in domo sua (*Ibid., 20-23*); cui non appareat Christus passus in gente sua? Tunc enim nudata est mortalitas carnis ejus, Judæis scandalum, Gentibus stultitia, ipsis autem vocatis Judæis et Gentibus tanquam Sem et Japheth, Dei virtus et Dei Sapientia: quia quod stultum est Dei, sapientius est, quam homines; et quod infirmum est Dei, fortius est quam homines (*I Cor. 1, 23-25*). Proinde in duobus filiis, maximo et minimo, deo populi figurati, unam vestem a tergo portantes, sacramentum scilicet jam præteritæ atque transactæ dominicæ passionis, nuditatem patris¹ neque intuentur, quia in Christi necem non consentiunt; et tamen honorant velamento, tanquam scientes unde sint nati. Medius autem filius, id est, populus Judæorum, ideo medius, quia nec primatum Apostolorum tenuit, nec ultimus in Gentibus credidit, vidit nuditatem patris, quia consensit in necem Christi; et nuntiavit foras fratribus: per eum quippe manifestatum est, et quodam modo publicatum, quod erat in Prophetia secretum; ideoque fit servus fratrum suorum. Quid est enim aliud hodieque gens ipsa, nisi quædam scribaniaria Christianorum, hujulans Legem et Prophetas ad testimonium assertionis Ecclesie, ut nos honoremus per sacramentum, quod nuntiat illa per litteram?

CAPUT XXIV. — Quem autem non excitet, quem non vel informet, vel confirmet in fide, quod ita benedicuntur duo illi, qui nuditatem patris honoraverunt, quamvis aversi; velut quibus factum sceleratæ vineæ displicuerit? *Benedictus*, inquit, *Dominus Deus Sem*. Quanquam enim sit Deus omnium gentium, quodam modo tamen proprio vocabulo et in ipsis jam Gentibus dicitur Deus Israel. Et unde hoc factum est, nisi ex benedictione Japheth? In populo enim Gentium totum orbem terrarum occupavit Ecclesia. Hoc prorsus, hoc prænuntiabatur, cum diceretur: *Latificet Deus Japheth, et habitet in donibus Sem* (*Gen. ix, 26, 27*). Videte, Manichæi, videte; ecce in conspectu vestro est orbis terrarum: hoc stupetis, hoc doletis in populis nostris, quia latificat Deus Japheth. Videte si non habitat in donibus Sem, id est, in Ecclesiis, quas filii Prophetarum Apostoli construxerunt. Audite quid dicat Paulus jam fidelibus Gentibus: *Qui eratis, inquit, illo in tempore sine Christo, alienati a societate Israel, et peregrini Testamentorum, et promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo*. Per hæc verba ostenditur quod nondum habitabat Japheth in do-

¹ Ita MSS. At in editis, *siccesse terram*.

¹ Editi, *nuditatem patris velant*. Abest, *velant*, a MSS.

mibus Sem. Sed paulo post quemadmodum concludat advertite. *Igitur jam, inquit, non estis peregrini et inquieti; sed estis cives sanctorum, et domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide existente Christo Jesu (Ephes. II, 12, 19, 20).* Ecce quomodo dilatatur Japheth, et habitat in domibus Sem. Et tamen Epistolas Apostolorum, quibus hæc omnia contestantur, tenetis, legitis, prædicatis. Ubi et vos ipsos deputaverim, nisi in illa maledicta medicata cui non est lapis angularis Christus? Quia nec in illo pariete vos agnosceamus, qui ex circumcissione credidit in Christum, unde erant et Apostoli; nec in isto qui est ex præputio, unde sunt omnes ex cæteris Gentibus, in eandem unitatem fidei, tanquam in pacem anguli¹ concurrentes. Sed et omnes qui quoslibet nostri canonis Libros accipiunt et legunt, ubi Christus mortaliter natus et passus ostenditur, nec tamen eandem mortalitatem in passione nudatam consociato unitatis sacramento honorifice velant, sed sine scientia pietatis et charitatis nuntiant illud, unde omnes nati sumus; quamvis inter se dissentiant, et Judæi ab hæreticis, et ipsi hæretici alii ab aliis, una tamen conditione servitutis, vel ad aliquam attestationem, vel ad aliquam probationem utiles sunt Ecclesiæ. Nam et de hæreticis dictum est: *Oportet et hæreses esse, ut probati manifesti fiant inter vos (I Cor. XI, 19).* Itē nunc, et objectatæ calumnias veteribus Litteris sacris; hoc agite, servi Cham; ite, quibus vilis nudata caro ex qua nati estis: neque enim esset unde vos quoquo modo christianos appellare possetis, nisi Christus sicut a Prophetis prænuntiatus est, venisset in mundum, bibisset de vinea sua calicem illum qui transire non potuit, dormisset in passione sua, tanquam in ebrietate stultitiæ, quæ sapientior est hominibus; atque ita nudaretur mortalis carnis infirmitas per occultum Dei consilium, fortior hominibus, quam nisi Dei Verbum suscepisset, nomen omnino christianum, quo et vos gloriamini, non esset in terris. Verum hoc agite, ut dixi; irriter prodite quod nos reverenter honoremus: utatur vobis Ecclesia tanquam subditis sibi, ut probati manifesti fiant in ea. Usque adeo nihil, quod vel habitura vel passura erat, Prophetæ illi tacuerunt, ut et vos ibi locis vestris inveniamus, in vanitate perniciose ad reprobos capiendos, utili² autem ad probatos manifestandos.

CAPUT XXV. — Christum dicitis ab Israelitis Prophetis non esse prædictum: cui prædicendo omnes illæ paginæ vigilant, si eas perscrutari pietate, quam exagitare levitate malletis. Quis alius in Abraham exit de terra sua et de cognatione sua, ut apud externos ditetur et locupletetur (*Gen. XII, 1-3*), nisi qui relicta terra et cognatione Judæorum, unde secundum carnem natus est, apud Gentes ita præpolleret et prævalet, ut videmus? Quis alius in Isaac lignum sibi portabat ad victimam (*Id. XXII, 6*), nisi qui crucem sibi ad pas-

sionem ipse portabat? Quis alius aries immolandus in vepre cornibus adhærebat, nisi qui crucis patibulo pro nobis offerendus affigebatur³?

CAPUT XXVI. — Quis alius in angelo cum Jacob luctatus, eum sibi prævalentem, quasi fortiolem infirmior victusque victorem partim benedicit, partim latitudinem femoris ejus claudam reddit (*Gen. XXXII, 24-31*); nisi qui prævalere adversus se passus populum Israel, quosdam qui crederunt, benedixit in eis? Latitudo autem femoris Jacob, in multitudine carnalis populi claudicavit. Quis alius lapis positus ad caput Jacob, ut nominatim quodam modo exprimeretur, etiam unctus est, nisi caput viri Christus? quis enim Christum nescit ab unctione appellari? Qui etiam hoc ipsum in Evangelio commemorans, et de se figuratum apertissime testificans, cum quemdam Nathanaelem dixisset vere Israelitam, in quo dolus non esset; et cum ille tanquam lapidem illum habens ad caput, confessus eum esset Filium Dei et Regem Israel, ista confessione quodam modo ungens lapidem, id est, ipsum esse constans Christum; ibi opportune Dominus etiam illum commemoravit, quod tunc vidit Jacob, qui per benedictionem appellatus est Israel: *Amen dico vobis, inquit, videbitis cælum apertum, et Angelos Dei ascendentes et descendentes super Filium hominis (Joan. I, 47-51).* Hoc enim Israel viderat, cum illum lapidem ad caput habebat, a terra in cælum scalas, per quas ascendebant et descendebant Angeli Dei (*Gen. XXVIII, 11-18*). In quibus significati sunt Evangelistæ prædicatores Christi: ascendentes utique, cum ad intelligendam ejus supereminetissimam divinitatem excedunt universam creaturam, ut eam inveniant in principio Deum apud Deum, per quem facta sunt omnia (*Joan. XI, 1-3*); descendentes autem, ut eum inveniant factum ex muliere, factum sub Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret (*Galat. IV, 4, 5*). In illo enim scalæ a terra usque ad cælum, a carne usque ad spiritum; quia in illo carnales proficiendo, velut ascendendo spirituales fiunt: ad quos lacte nutriendos, etiam ipsi spirituales descendunt quodam modo, cum eis non possunt loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus (*I Cor. III, 1-3*). Sic et ascenditur et descenditur super Filium hominis. Filius enim hominis sursum in capite nostro, quod est ipse Salvator; et Filius hominis deorsum in corpore suo, quod est Ecclesia. Ipsum et scalas intelligimus, quia ipse dixit, *Ego sum via (Joan. XIV, 6)*. Ad ipsum ergo ascenditur, ut in excelsis intelligatur; et ad ipsum descenditur, ut in membris suis parvuli nutriantur⁴. Et per illum ascenditur et descenditur: exemplum quippe ejus sequentes prædicatores ejus, non solum se erigunt, ut eum sublimerent spectent; sed etiam humiliant, ut eum temperanter annuntient. Videte Apostolum ascendentem: *Sive, inquit, mente excessimus, Deo.* Videte et descendentem: *Sive, inquit, temperantes sursum, vobis.*

¹ Hic editio Lov. addit, *spinis primitus coronatus*; quæ verba absunt ab editis aliis et nostris Mss.

² Sic Am. Er. et prope omnes Mss. At Lov., *in membris suis parvulis nutriatur.*

³ Sic plerique Mss. Alii autem cum Am. et Er., *in pace anguli.* At Lov., *in pacis angulo.*

⁴ Editi, *utiles.* At Mss., *utili*: supple, *vanitate.*

Dicat et per quem ascenderit et descenderit : *Charitas enim, inquit, Christi compellit nos; judicantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt: et pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit* (II Cor. v., 13-15).

CAPUT XXVII. — Hæc in Scripturis sanctis sancta spectacula quem non delectant, sanam doctrinam non sustinens ad fabulas convertitur (II Tim. iv, 3, 4). Et illæ quidem fabulæ animas in qualibet corporis ætate pueriles varia quadam delectatione sollicitant: sed nos jam corpus Christi, agnoscamus in Psalmo vocem nostram, et dicamus ei: *Narraverunt mihi injusti delectationes; sed non sicut lex tua, Domine* (Psal. cxviii, 85). Christus mihi ubique illorum Librorum, ubique illarum Scripturarum peragranti et anhelanti, in sudore illo damnationis humanæ, sive ex aperto, sive ex occulto, occurrit et reficit: ipse mihi et ex nonnulla difficultate inventionis suæ desiderium inflammat, quo id quod invenero avide sorbeam, medullisque reconditum salubriter teneam.

CAPUT XXVIII. — Ipse mihi in Joseph innuitur, qui persequentibus et vendentibus fratribus, in Ægypto post labores honoratur (Gen. xxxvii-xlvii). Didicimus enim labores Christi in orbe gentium, quem significabat Ægyptus, per varias passiones martyrum; et nunc videmus honorem Christi in eodem orbe terrarum, erogatione frumenti sui sibi omnia subjugantis. Ipse mihi innuitur in virga Moysi, quæ in terra serpens effecta, ejus mortem figuravit a serpente venientem: sed quod apprehensa cauda ejus rursus virga redditur (Exod. iv, 2-4), significat quod posterius¹, peractis jam omnibus in fine actionis, ad id quod fuerat, resurgendo revertitur, ubi per vite reparationem morte consumpta, nihil serpentis apparet. Nos quoque corpus ejus in eadem mortalitate per lubrica temporum volvitur: sed sine novissimo velut cauda sæculi, per manum; id est, per potestatem judicii, ne ultra prolabatur apprehensa, reparabimur, et novissima inimica morte destructa resurgentes (I Cor. xv, 26), in dextera Dei virga regni erimus.

CAPUT XXIX. — Jam de exitu Israel ex Ægypto, non ego, sed Apostolus loquitur: *Nolo autem vos ignorare, fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt, et omnes in Moysen baptizati sunt in nube et in mari, et omnes eandem escam spirituales manducaverunt, et omnes eundem potum spirituales biberunt. Bibebant enim de spiritali sequente petra: petra autem erat Christus* (Id. x, 1-4). Exponendo unum, in cætera introduxit intellectum. Si enim petra Christus propter firmitatem, cur non et manna Christus, tanquam panis vivus qui de cælo descendit (Joan. vi, 42)? quo vere qui vescuntur, spiritualiter vivunt. Nam illi veterem figuram carnaliter accipientes, mortui sunt. Sed cum dicit

¹ Sic nonnulli Mss. Alii vero cum editis Am. et Er., *sed quod apprehensa cauda significat posterius; omissis verbis, ejus rursus virga redditur. Hæc eadem præterit editio Lov. quæ sic habet, sed apprehensa cauda significat quod posterius peractis jam omnibus in fine actionibus.*

Apostolus, *Eumdem cibum spirituales manducaverunt, ostendit et illud spiritualiter intelligi in Christo; sicut et potum cur spirituales dixisset, aperuit cum subjunxit, Petra autem erat Christus: quo aperto cuncta fulserunt. Cur ergo non et nubes Christus, et columna, (quia rectus et firmus et fulcienis infirmitatem nostram: per noctem lucens, per diem non lucens; ut qui non vident, videant; et qui vident, cæci fiant* (Joan. ix, 39)? Nubes et mare Rubrum¹; Baptismus utique Christi sanguine consecratus: hostes sequentes a tergo; moriuntur peccata præterita.

CAPUT XXX. — Ducitur populus per desertum (Exod. xvii, 1); baptizati omnes nondum perfruentes promissa patria, sed quod non vident, sperando et per patientiam expectando (Rom. viii, 25), tanquam in deserto sunt. Et illic laboriosæ et periculosæ tentationes, ne revertantur corde in Ægyptum. Nec ibi tamen Christus deserit: nam et illa columna non recedit (Num. xiv, 14). Et amaræ aquæ ligno dulcescunt: quia inimici populi signo crucis Christi honorificato mansuescunt. Et duodecim fontes, septuaginta palmæ arbores irrigantes (Exod. xv, 25-27), apostolicam gratiam præfigurant, populos in septenario numero decuplato rigantem, ut per septiforme Spiritus donum Legis decalogus impleatur. Et hostis intercludere molitus viam, extensis Moysi manibus signo crucis dominicæ superatur (Id. xvii). Et morsus mortiferi serpentum exaltato et respectu æneo serpente sanantur: quod verbis ipsius Domini declaratur, *Sicut exaltavit, inquit, Moyses serpentem in eremo, sic oportet exaltari Filium hominis; ut omnis qui crediderit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam* (Num. xxi, 9; Joan. iii, 14). Itane etiam ista non clamant? Tantane est surditas in cordibus duris? Fit Pascha in occisione ovis: occiditur Christus, de quo in Evangelio dicitur, *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi* (Joan. i, 29). Prohibentur qui Pascha faciunt, ossa frangere: non franguntur in cruce ossa Domini. Attestatur Evangelista hinc esse dictum, *Os ejus non comminuetis* (Exod. xii, 46; Joan. xix, 39). Sanguine illiniuntur postes, ut perniciæ depellatur (Exod. xii, 22, 23): signantur signo dominicæ passionis in frontibus populi ad tutelam salutis. Datur ibi Lex quinquagesimo die post actum Pascha (Id. xx): venit Spiritus sanctus quinquagesimo die post Domini passionem (Act. ii, 1-4). Dicitur illic scripta Lex digito Dei (Exod. xxxi, 18): dicit Dominus de Spiritu sancto, *In digito Dei ejicio dæmonia* (Luc. xi, 20). Et clamat Faustus oculis clausis, nihil se in Litteris illis invenisse, quod ad prænuntiationem Christi pertineat! Quid autem mirum si oculos habet ad legendum, et cor ad intelligendum non habet, qui positus ante ostium clausum divini secreti, non fide pietatis pulsatur, sed elatione impietatis insultat? Plane ita sit, ita fiat: justum enim est. Claudatur superbis janua salutis: veniat mansuetus, quem docet Dominus vias suas (Psal. xxiv, 9), videat et hæc in illis Libris, et cæ-

¹ Sic Am. et Er. At Lov. et plerique Mss.: *Rubel et mare Rubrum.*

tera vel omnia, vel quædam, qualia credat in omnibus.

CAPUT XXXI. — Videat Jesum introducentem populum in terram promissionis (*Josue* III) : neque enim hoc temere ab initio vocabatur, sed ex ipsa dispensatione nomine mutato Jesus appellatus est. Videat botrum de terra promissionis in ligno pendentem (*Num.* XIII, 24). Videat in Jericho tanquam in hoc mortali sæculo meretricem, de qualibus ait Dominus quod præcedant superbos in regnum cælorum (*Math.* XXI, 34), per fenestram domus suæ tanquam per os corporis sui coccum mittentem (*Josue* II), quod est utique sanguinis signum, propter remissionem peccatorum confiteri ad salutem. Videat muros ipsius civitatis, tanquam munitiones mortales sæculi, septies circumacta Testamenti arca cecidisse (*Id.* VI) : sicut nunc per tempora, quæ septem dierum vicissitudine dilabuntur, Testamentum Dei circuit totum orbem terrarum¹ ; ut in fine temporum mors novissima inimica destruat, et ex impiorum perditione unica domus tanquam unica Ecclesia liberetur, mundata a turpitudine fornicationis, per fenestram confessionis, in sanguine remissionis.

CAPUT XXXII. — Videat tempora, primo Judicium, postea Regum ; sicut erit primo iudicium, deinde regnum : inque ipsis temporibus Judicium et Regum iterum atque iterum multis et variis modis Christum et Ecclesiam figurari. Quis erat in Samson obvium leonem necans, cum petendæ uxoris causa ad alienigenas tenderet (*Judic.* XIV), nisi qui Ecclesiam vocaturus ex Gentibus dixit, *Gaudete, quia ego vici sæculum* (*Joan.* XVI, 33) ? Quid sibi vult in ore ipsius leonis occisi fævus exstructus (*Judic.* XIV, 8), nisi quia ecce conspicimus leges ipsas regni terreni, quæ adversus Christum ante fremuerant, nunc jam perempta feritate dulcedini evangelicæ prædicandæ etiam munimenta præbere ? Quid est illa mulier plena fidei, hostis tempora ligno transigens (*Id.* IV, 21), nisi fides Ecclesiæ, cruce Christi regna diaboli perimens ? Quid vellus complutum area sicca, et postea compluta area sicco vellere (*Id.* VI, 37-40), nisi primo una gens Hebræorum, habens occulte in sanctis mysterium Dei, quod est Christus, quo mysterio totus orbis vacuus erat ; nunc autem in manifestatione totus orbis id habet, illa vacuata est ?

CAPUT XXXIII. — Quid jam Regum temporibus, ut et inde pauca commemorem, nonne ab ipso exordio commutatum sacerdotium in Samuelem, reprobato Heli (*I Reg.* II, 27-36), et commutatum regnum in David, reprobato Saule (*Id.* XVI, 1-14), clamat prænuntiarum novum sacerdotium novumque regnum, reprobato vetere, quod umbra erat futuri, in Domino nostro Jesu Christo venturum ? Nonne ipse David, cum panes propositionis manducavit, quos non licebat manducare nisi solis sacerdotibus (*Id.* XXI, 6), in una persona utrumque futurum, id est, in uno Jesu Christo regnum et sacerdotium figuravit ? Nonne cum decem tribus a templo separate sunt, et duæ derelictæ (*III Reg.* XII,

16, 20), satis indicat quod de tota ipsa gente Apostolus ait, *Reliquiæ per electionem gratiæ salvæ factæ suæ* (*Rom.* XI, 5).

CAPUT XXXIV. — Pascitur Elias tempore famis corvis mane afferentibus panem, et ad vesperam carnes (*III Reg.* XVII, 6) : et Manichæi non intelligunt in illis Libris Christum, cui quodam modo salutem nostram esurienti consentiant peccatores, fidem primitias spiritus nunc habentes¹, in fine autem, velut ad vesperam sæculi, etiam carnis resurrectionem. Mittitur Elias pascendus ad alienigenam viduam, quæ volebat duo ligna colligere, priusquam moreretur : non hic solè ligni nomine, sed etiam numero lignorum signum crucis exprimitur. Benedicitur farina ejus et oleum (*Ibid.*, 9-16) : fructus et hilaritas charitatis, quæ cum impenditur, non deficit ; hilarem enim datorem diligit Dens (*II Cor.* IX, 7).

CAPUT XXXV. — Elisæo pueros insultantes et clamantes, *Calve, calve*, bestię comedant (*IV Reg.* II, 23, 24) : puerilli stultitia deridentes Christum in loco Calvariæ crucifixum, iavasi a dæmonibus pereunt. Mittit Elisæus per servum baculum super mortuum, et non reviviscit ; venit ipse, conjungit et coaptat se morti ejus, et reviviscit (*Id.* IV, 29-37) : misit sermo Dei Legem per servum suum, nec profuit in peccatis mortuo generi humano ; quæ tamen non sine causa missa est ; ille enim misit, qui sciret eam prius esse mittendam : venit ipse, conformavit se nobis, factus particeps mortis nostræ, et vivificati sumus. Cum securibus ligna cæderentur, de ligno ferrum exsiliens, in profundum fluminis mersum est, atque in lignum desuper ab Elisæo projectum, reversum est (*Id.* VI, 4-7) ; ita cum impios Judæos per corpus operata præsentia Christi tanquam infructuosas arbores cæderet, quia de illo Joannes dixerat, *Ecce securis ad radices arboris posita est* (*Math.* III, 10), ab eis interveniente passione, corpus ipsum deseruit², in inferni profunda descendens, quo in sepultura desuper posito, tanquam ad manubrium suum spiritu redeunte surrexit. Quam multa præteream brevitalis necessitate constrictus, norant qui legunt.

CAPUT XXXVI. — Jam ipsa in Babyloniam transmigratio, quo etiam Spiritus Dei per Jeremiam prophetam jubet ut pergant, et orat pro eis ipsis in quorum regno peregrinantur, quod in illorum pace etiam pax esset istorum, et ædificarent domos, et novellarent vineas, et plantarent hortos (*Jerem.* XXIX, 4-7), quis non agnoscat quid præfiguraverit, qui attenderit veros Israelitas, in quibus dolus non est (*Joan.* I, 47), per apostolicam dispensationem cum evangelico sacramento ad regnum Gentium transmigrasse ? Unde nobis Apostolus, tanquam Jeremiam replicans, dicit : *Volo ergo primo omnium fieri deprecationes, adorationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, et*

¹ Am. Br. et plerique Mss., *habentem*.

² Editio Lov., *spiritus corpus ipsum deseruit*. Abest, *apertus*, ab aliis libris, cujus loco subintelligitur, *præsentia Christi*.

¹ Nonnulli Mss. omittunt, *totum*. Editi habent, *toto orbe terrarum*.

his qui in sublimitate sunt, ut quietam et tranquillam vitam agamus, in omni pietate et charitate: hoc enim bonum et acceptum est coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire (I Tim. II, 4-4). Ex hoc quippe illis credentibus constructa sunt domicilia pacis, basilicæ christianarum congregationum, et novellatæ vineæ populi fidelium, et plantati horti; ubi etiam inter omnia olera granum illud sinapis regnat, sub cuius umbraculis longe lateque porrectis, etiam altipetax superbia Gentium tanquam in cœli volatilibus confugiendo requiescit (Matth. XIII, 31, 32). Nam quod etiam post septuaginta annos, secundum ejusdem Jeremiæ prophetiam, reditur ex captivitate, et templum renovatur (Jerem. XXIX, 10, et Esdr. I); quis fidelis Christi non intelligat, post evoluta tempora, quæ septenarii dierum numeri repetitione transcurrunt, etiam nobis, id est Ecclesiæ Dei, ad illam cœlestem Jerusalem ex hujus sæculi peregrinatione redeundum? Per quem, nisi per Jesum Christum, vere sacerdotem magnum, cujus figuram gerebat ille Jesus sacerdos magnus illius temporis, quo templum ædificatum est post captivitatem? Quem propheta Zacharias vidit in sordido habitu, devicto-que diabolo, qui ad ejus accusationem stabat, ablatam illi sordidam vestem, et datum indumentum honoris et gloriæ (Zach. III): sicut corpus Jesu Christi quod est Ecclesia, adversario in fine temporum per judicium superato, a luctu peregrinationis in gloriam sempiternæ salutis assumitur. Quod etiam in Psalmo dedicationis domus apertissime canitur: *Convertisti luctum meum in gaudium mihi, concidisti sacrum meum, et accinzisti me lætitia; ut cantet tibi gloria mea, et non compungar* (Psalm. XXIX, 12, 13).

CAPUT XXXVII. — Quis potest ex occasione alterius operis, omnia quæ in illis veteribus Legis et Prophetarum libris figurate Christum annuntiant, quantalibet brevitate perstringere? Nisi forte quis putat ingenio fieri, ut ea quæ rerum ordine per sua tempora cucurrerunt, ad Christi significationes interpretando vertantur. Hoc forte Judæi possunt dicere, sive Pagani: eis autem qui se Christianos putari volunt, premit cervicem apostolica auctoritas, dicens, *Omnia hæc in figura continebant illis; et, Hæc omnia figuræ nostræ fuerunt* (I Cor. X, 10, 6). Nam si Ismael et Isaac homines nati, duo Testamenta significant (Galat. IV, 22, 24); quid credendum est de tot factis, quæ nullo naturali usu, nulla negotii necessitate facta sunt? Nihilne significant? Si quis nostrum, qui Hebræas litteras ignoramus, id est ipsos vocum characteres, videret eas in pariete conscriptas, honorato aliquo loco; quis esset tam excors, ut eo modo pictum parietem putaret? annon¹ potius intelligeret scriptum, ut si legere non valeret, non tamen illos apices aliquid significare dubitaret? Ita prius illa omnia, quæ sunt in veteri instrumento Scripturarum sanctarum, quisquis non perverso ani-

mo legerit, sic oportet moveatur, ut aliquid ea significare non æmbigat.

CAPUT XXXVIII. — Verbi enim gratia; numquid; si oportebat adjutorium viro feminam fieri, etiam hoc necessitas ulla cogebat, vel ulla suadebat utilitas, ut de dormientis latere fieret (Gen. II, 18, 21, 22)? si causa evadendi diluvii opus erat fabricari arcam; quid opus erat mensuras ejus, aut ipsas potissimum fieri, aut etiam scriptis ad religionem posteritati propagandis commemorari? Si propter genus reparandum animalia includi oportebat; quid opus erat illo potissimum numero septena de mundis, bina de immundis? Aditum ad arcam fieri necessitas utique cogebat; in latere autem fieri, vel etiam memoriæ commendari per litteras (Id. VI, 14-VII, 3), quid cogebat? Immolare filium jubetur Abraham: jussus hoc fuerit, ut ejus obedientia tali etiam examine probata, posteris innotesceret; convenientius ligna portaverit filius, ne pater senexque portaret; non sit postea filium ferire permissus, ne orbitate gravissima se feriret: numquid etiam si nullo effuso sanguine rediretur, minus esset probatus Abraham? Aut si jam opus erat perfici sacrificium, etiamne, ut ille aries in vepe adhærens cornibus appareret (Id. XXII), ad ullius augmentum victimæ pertinebat? Sic omnia eum considerantur, et quasi superflua necessariis contexta inveniuntur, admonent humanum animum, id est animum rationalem, prius aliquid significare, deinde quid significant querere.

CAPUT XXXIX. — Itaque etiam ipsi Judæi, qui Christum, cujus passionem nos agnovimus, illi derident, nolunt talibus rerum, non tantum dictarum, sed etiam gestarum figuris prænuntiatum videri, coguntur a nobis discere¹ quid illa significant: quæ nisi aliquid significare concedant, tam divinæ auctoritatis Libros ab ineptarum fabularum ignominia non defendunt. Vidit hoc Philo quidam, vir liberaliter eruditissimus, unus illorum, cujus eloquium Græci Platoni æquare non dubitant: et conatus est aliqua interpretari, non ad Christum intelligendum, in quem non crediderat; sed ut inde magis appareret quantum intersit, utrum ad Christum referas omnia, propter quem vere sic dicta sunt, an præter illum quaslibet conjecturas quolibet mentis acumine persequaris; quantumque valeat quod Apostolus ait, *Cum transieris ad Dominum, auferetur velamen* (II Cor. III, 16). Ut enim quiddam ejusdem Philonis commemorem, arcam diluvii secundum rationem humani corporis fabricatam volens intelligi, tanquam membratim omnia pertractabat. Cui subtilissime numerorum etiam regulas consulenti, congruenter occurrebant omnia, quæ ad intelligendum Christum nihil impedirent, quoniam in corpore humano etiam ille humani generis Salvator apparuit; nec tamen cogerent, quia corpus humanum est utique et hominum cæterorum. At ubi ventum est ad ostium, quod in arcæ latere factum est, omnis humani ingenii conjectura defecit. Ut

¹ Apud Er. Lugd. Ven. Lov., ac non. M.

¹ Am. Er. ac plures Mss., dicere.

tamen aliquid diceret, inferiores corporis partes, per quas urina et fimus egeruntur, illi ostio significari ausus est credere, ausus et dicere, ausus et scribere. Non mirum, si ostio non invento sic erravit. Quod si ad Christum transisset, ablato velamine, Sacramenta Ecclesiæ manantia ex latere hominis illius invenisset (Joan. xix, 34). Nam quia prædictum est, *Erunt duo in carne una* (Gen. ii, 24); propterea et in arca quædam ibi ad Christum, quædam vero ad Ecclesiam referuntur, quod totum Christus est. Sic et in cæteris interpretationibus figurarum per universum textum divinæ Scripturæ licet considerare, et comparare sensus eorum qui Christum ibi intelligunt, et eorum qui præter Christum ad alia quælibet ea detorquere conantur.

CAPUT XL. — Nec Pagani nobis in hoc obstrepunt; neque enim audent contradicere, ne illa non solum dicta, sed etiam facta, figurate accepta interpretemur ad Christum intelligendum: præsertim quia ea quæ prænuntiata intelligimus, etiam demonstramus impleta; cum fabulas suas ut aliquo modo commendent, ad nescio quas physiologias vel theologias, id est, rationes naturales, vel divinas, interpretando referre conentur: ex parte plane satis indicantes¹, qualia sint; ex parte autem dissimulantes, dum ea rident in theatris quæ venerantur in templis, in turpitudine nimium liberi, in superstitione nimium servi.

CAPUT XLI. — Nobis autem quisquis dixerit, non ideo illa vel gesta vel scripta, ut Christus in eis intelligatur; excepta ipsa tanta consonantia rerum præfiguratarum et nunc impletarum, aliis præsagiis propheticiis apertis manifestisque ferietur: sicuti est illud, *In semine tuo benedicentur omnes gentes*. Hoc dictum est ad Abraham, hoc ad Isaac, hoc ad Jacob (Id. xxii, 18, et xxvi, 4, et xxviii, 14). Unde non immerito dicit, *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob* (Exod. iii, 6): completurus utique in benedictione omnium gentium, quod ex eorum semine promisit. Nec immerito ipse Abraham, cum ejus servus ei jurasset, sub femore suo jussit eum ponere manum, (Gen. xxiv, 2, 9), sciens inde venturam carnem Christi, in quo benedici omnes gentes non tunc prænuntiamus, sed quod tunc prænuntiatum est, nunc videmus.

CAPUT XLII. — Vellem scire, imo melius nescierim, qua cæcitate animi legerit Faustus, ubi vocavit Jacob filios suos, et dixit: *Congregamini ut annuntiem vobis quæ occurrentia sunt vobis in novissimis diebus: congregamini et audite, filii Jacob; audite, Israel, patrem vestrum*. Hic certe nemo dubitat prophetantis personam esse dilucidatam. Audiamus ergo quid dicat filio suo Judæ, de cujus tribu Christus venit ex semine David secundum carnem, sicut apostolica doctrina testatur (Rom. i, 3). *Juda, inquit, te laudent² fratres tui; manus tuæ super dorsa inimicorum tuorum, adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda,*

de germinatione filius meus, ascendisti recumbens, dormisti ut leo, et ut catulus leonis, quis suscitabit eum? Non deerit princeps ex Juda, et dux de femoribus ejus, donec veniant quæ reposita sunt ei; et ipse exspectatio gentium, alligans ad vineam pullum suum, et cilicio pullum asinæ: lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum: fulgentes oculi ejus a vino, et dentes candidiores lacte (Gen. xlix, 1, 2, 8-12). Falsa sint ista, obscura sint ista, si non in Christo evidentissima luce claruerunt; si non eum laudant fratres ejus Apostoli, et omnes cohæredes ejus, non suam gloriam quærentes, sed ipsius: si non sunt manus ejus super dorsa inimicorum ejus; si non deprimuntur atque curvantur ad terram, crescentibus populis christianis, quicumque illi adhuc adversantur: si non cum adoraverunt filii Jacob in reliquiis, quæ per electionem gratiæ salvæ factæ sunt (Rom. xi, 5): si non ipse catulus est leonis, quoniam nascendo parvulus factus est; propter hoc additum, *De germinatione filius meus*. Causa quippe reddita est quare catulus, in cujus laude alibi scriptum est, *Catulus leonis fortior jumentis* (Prov. xxx, 30); hoc est, etiam parvulus fortior majoribus: si non ascendit in cruce recumbens, cum inclinato capite reddidit spiritum: si non dormivit ut leo, quia et in ipsa morte non est victus, sed vicit; et ut catulus leonis, inde enim mortuus unde et natus: si non ille eum suscitavit a mortuis, quem nemo hominum vidit, nec videre potest (I Tim. vi, 16). Eo enim quod dictum est, *Quis suscitabit eum?* satis expressa est tanquam ignoti significatio. Si defuit princeps ex Juda, et dux de femoribus ejus, donec venirent opportuno tempore, quæ promissa tanquam reposita fuerant. Sunt enim litteræ certissimæ historiæ ipsorum quoque Judæorum, quibus ostenditur primum alienigenam Herodem regem fuisse in gente Judæorum, quo tempore natus Christus est (Matth. ii, 3, 7). Ita non defuit rex de semine Juda, donec venirent quæ reposita erant illi. Sed quis non solis Judæis fidelibus profuit quod promissum est, vide quid sequatur: *Et ipse exspectatio gentium*. Ipse alligavit ad vineam pullum suum, id est, populum suum, in cilicio prædicans et clamans, *Agite penitentiam; appropinquavit enim regnum cælorum* (Id. iii, 2). Populum autem Gentium illi subditum cognoscimus pullo asinæ comparatum, in quo etiam sedit ducens eum in Jerusalem (Id. xxi, 2-10), id est, in visionem pacis, docens mansuetos vias suas. Si non lavit in vino stolam suam: ipsa est enim gloriosa Ecclesia, quam sibi exhibet, non habentem maculam aut rugam (Ephes. v, 27): cui dicitur etiam per Isaiam, *Si fuerint peccata vestra sicut phœnicium, tanquam nivem dealbabo* (Isai. i, 18). Unde, nisi deo dimissis peccatis? In quo ergo vino, nisi illo de quo dicitur, quod *pro multis effundetur in remissionem peccatorum* (Matth. xxvi, 28)? Ipse est enim botrus ille qui pependit in ligno (Num. xxi, 24). Propterea et hic vide quid adjungat, *Et in sanguine uvæ amictum suum*. Jam vero fulgere oculos ejus a vino, illa in corpore ejus membra cognoscunt, quibus donatum est

¹ Am. cum multis Mss., *plene satis judicantes*.

² Ita Mss. juxta LXX. At editi, *te laudabunt*.

sancta quadam ebriitate alienatæ mentis ab infra labentibus temporalibus æternam lucem sapientiæ contueri. Unde quiddam paulo ante commemoravimus, dicente Paulo, *Sive enim mente excessimus, Deo. Hi sunt fulgentes oculi a vino.* Sed tamen quia sequitur, *Sive temperantes sumus, vobis* (II Cor. v, 13); nec parvuli relinquuntur adhuc lacte nutriendi (*Hebr. v, 12*), quia et hic sequitur, *Et dentes ejus candidiores lacte.*

CAPUT XLIII. — Quid ad hæc responderis, insani? Nempe ista manifesta sunt; nempe omnes; non dico calumnias contradictionis, sed etiam nebulas dubitationis expellunt. Talia quærite primo in illis Libris, talibus primo credite, quæ nunc a me nec omnia commemorari possunt, quia nimium est; nec multa, quia longum est; nec pauca velim, ne sola existimentur ab eis qui illa non legunt, et ne fidelis ac diligens lector me reprehendat, cum plura evidentiora repererit, quod ista potissimum posuerim quæ mihi occurrere in præsentia potuerant: invenietis enim multa quæ omnino nec tali saltem indigeant admonitione, quali modo usus sum in verbis Jacob. Quis enim jam quærat expositorem dum legit, *Velut ovis ad victimam ductus est*; et omnia quæ illic multipliciter et evidenter dicuntur, *Quia livore ejus sanati sumus, Quia peccata nostra ipse portavit* (*Isai. LIII, 7, 5*)? Quis non quasi Evangelium cantari arbitretur, *Foderunt manus meas et pedes, dimuneraverunt omnia ossa mea; ipsi vero consideraverunt et conspexerunt me: dividerunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem*? Quis nisi nimium cæcus jam impleri non cernat, *Commemorabuntur et convertentur ad Dominum universi fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium* (*Psal. xxi, 17, 18, 19, 28*)? Quid illud in Evangelio, *Tristis est anima mea usque ad mortem* (*Matth. xxvi, 38*); et, *Nunc anima mea turbata est* (*Joan. xii, 27*)? Nonne prius in Psalmo sonuit, *Dormivi conturbatus*? Et unde factum est ut dormiret? quorum vocibus¹ acclamatum est, *Crucifige, crucifige* (*Luc. xxiii, 21, 22*); nonne et in Psalmo secutus prænuntiat, *Filii hominum, dentes eorum armæ, et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus*? Quid autem fecerunt, quid nocuerunt resurrecturo, et super cælos ascensuro, et totum orbem terrarum gloria sui nominis possessuro? Vide utrum hoc Psalms ante tacuerit: sequitur enim, *Exaltare super cælos, Deus, et super omnem terram gloria tua* (*Psal. lvi, 5, 6*). Quis unquam de Christo dictum dubitavit, *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te; postula a me, et dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (*Psal. ii, 7, 8*)? Quis alium intelligere permissus est, ubi Jeremias dicit, nimirum de Sapientia, *Tradidit illam Jacob puero suo, et Israel electo suo: post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est* (*Baruch. iii, 37, 38*)?

CAPUT XLIV. — Quis non eundem Salvatorem agnoscat apud Danielelem, cum antiquo dierum offertur filius hominis, et accipit regnum sine fine, ut serviant

¹ Lov., nisi quorum vocibus. Abest, nisi, ab editis aliis et Mss.

ei omnes gentes (*Dan. vii, 13, 14*)? Jam vero si locum illum quem commemoravit Dominus ex ejusdem Danielis prophetia, *Cum videritis abominationem vastationis quæ dicta est a Daniele¹, stantem in loco sancto; qui legit, intelligat* (*Id. ix, 27; Matth. xxiv, 15*), si supputatis etiam temporibus hebdomadam, ille numerus pertractetur; non solum Christus, sed etiam tempus reperitur, quo eum oportuit venire passurum. Quanquam, et sine computatione temporum, manifestis rerum effectibus Judæos urgere soleamus, cum quibus nobis, non utrum in Christo sit solus nostra, sed utrum jam venerit, passusque fuerit disceptatio est. Convincuntur autem rebus ipsis apertissimis, non solum de fide omnium gentium, quas ei servituras eadem, cui cedere coguntur, Scriptura prædixit, quæ ita clarescit toto orbe terrarum, ut omnium tergiversantium oculos feriat; verum etiam de iis quæ in ipsa Judæorum gente jam facta sunt, quod sacrarium eversum est, quod cessavit hostia, et sacerdos, et unctio pristina: quæ omnia Daniel tunc prænuntiavit futura, quando ungi Sanctum sanctorum liquide prophetavit (*Dan. ix, 24-27*). Cum igitur illa omnia jam facta sint, exigitur ab eis etiam unctus Sanctus sanctorum, et quid respondeant non inveniunt. Quomodo autem nobiscum non de Christo, sed tantum de adventu ejus disceptarent, nisi bene nossent eum in suis Libris prophetatum? Cur a Joanne quærent, utrum ipse sit Christus (*Joan. i, 19*)? Cur ipsi Domino dicunt, *Quamdiu animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam* (*Id. x, 24*)? Cur Petrus et Andreas et Philippus dicunt Nathanaeli, *Invenimus Messiam, quod interpretatur Christus* (*Id. i, 41*), nisi quia hoc nomen in illa gente per illas Litteras et sciebatur, et expectabatur? Nam nulla alia gens reges et sacerdotes suos christos habuit et vocavit, quorum significativam unctionem cessare fas non fuit, nisi cum ille venisset qui in eis prænuntiabatur (*I Reg. x, 1, 2, et Exod. xxix*). Sic enim Judæi noverant illos christos spos, ut tamen unum sporarent, per quem demum liberarentur: sed excæcati ocella justitia Dei, dum solam ejus virtutem cogitant, infirmitatem, in qua pro nobis mortuus est, non intellexerunt. Hinc illa verba in libro Sapientiæ de illis prædicta cognoscimus: *Morte turpissima condemnemus illum; erit enim respectus in sermonibus illius: si vere Filius Dei est, suscipiet illum, et liberabit illum de manibus contrariorum. Hæc cogitaverunt et erraverunt; excæcavit enim illos malitia eorum* (*Sap. ii, 18-21*). Quod etiam de istis verissime dici potest, qui in tanta multitudine testimoniorum, in tanta dispositione prænuntiarum rerum, in tanta manifestatione completarum, adhuc dicunt Scripturis illis Christum non esse prophetatum. Quod si iterum atque iterum dicant, nos iterum atque iterum possumus documenta proferre, adjuvante illo qui tantam copiam præbuit adversus calumnias erroris humani, ut ea quæ jam commemoravimus, non repetamus.

CAPUT XLV. — Jam porro aliam Fausti tergiversationem, quam credo cum et ipse præclarissima pro-

¹ In Mss. deest, a Daniele.

phetiæ luce repereretur, callidissimam se invenisse arbitratus est, etiam refellere piget, ne propterea patetur aliquid dixisse, quia ei responderi dignum habitum est. Quis enim dementissimus diceret, enervis esse fidei, de Christo sine teste non credere? Vellem mihi isti responderent, curam de Christo ipsi credidissent: an illam vocem de celo audierunt, *Hic est Filius meus* (Matth. iii, 17, xvi, 5)? Ei quippe voci potius Faustus nos jubet credere, qui de Christo non vult testibus hominibus credi, quasi ad nos etiam ejusdem vocis notitia sine hominæ teste pervenerit, cum et manifestum sit sic eam pervenisse, ut Apostolus dicat, *Quomodo autem invocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? aut quomodo prædicabunt, si non mittantur? sicut scriptum est, Quam speciosi eorum pedes qui annuntiant pacem, qui annuntiant bona* (Rom. x, 14, 15)! Videtis certe quemadmodum prædicationem doctrinæ apostolicæ, prophetæ testimonium cœnitetur. Ut enim non contemnerentur, neque fabulosa dicerentur quæ Apostoli annuntiabant, demonstrabantur hæc a Prophetis ante fuisse prædicta: quia etsi attestabantur miracula, non defuissent (sicut etiam nunc adhuc quidam insistunt) qui magicæ potentia cuncta illa tribuerent, nisi talis eorum cogitatio contestatione prophetica vinceretur. Magicis enim artibus longe antequam nascerentur², Prophetas sibi constituere a quibus prænuntiarentur, nemo utique diceret. Sed videlicet vetat nos Faustus de vero Christo Hebræis Prophetis testibus credere, qui de falso Christo Persarum erroribus credidit.

CAPUT XLVI. — Verum disciplina catholica propterea simplici fide prius nutriri oportere docet mentem christianam, ut eam capacem faciat ad intelligenda superna et æterna. Sic etenim et propheta dicit: *Nisi credideritis, non intelligatis* (Isai. vii, 9). At ea ipsa est simplex fides, qua credimus, antequam cognoscamus supereminentem scientiam charitatis Christi, ut impleamur in omnem plenitudinem Dei (Ephes. iii, 19), non sine causa dispensationem humilitatis ejus, qua humanitus natus et passus est, a Prophetis, per propheticam gentem, per propheticum populum, per propheticum regnum tanto ante prædictam; nisi quia in illa stultitia quæ sapientior est hominibus, et in illa infirmitate quæ fortior est hominibus (I Cor. i, 25) magnum aliquid latet ad justificationem et glorificationem nostram. Et ibi sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi (Coloss. ii, 3), qui nulli aperiantur, si sibi per maternam carnem trajectum cibum, id est, per apostolica et prophetica ubera lactis alimenta contempserit; et tanquam infantilem victum quasi prægrandi ætate fastidians, prius in venena hæreticorum quam in sapientiæ cibum, cui se idoneum temere arbitratur, irruerit. Non ergo quod dicimus necessariam simplicem fidem, contra-

rium est ei quod dicimus ut Prophetis credatur: magis enim ad hoc pertinet, ut Prophetis credatur, priusquam purgata et roborata mente possit intelligi qui per Prophetas sic loquebatur.

CAPUT XLVII. — At enim si Christum propheta-verunt, non digne neque congruenter sua prophetatione vixerunt. Unde hoc scitis? An quid sit vel bene vel male vivere, judicare vos potestis, quorum justitia est potius succurrendum esse meliori non scienti, ut eum vos manducetis, quam mendico esurienti, ut manducandum aliquid detis? Catholicis autem parvulis, antequam sciant quæ sit animæ humanæ perfecta justitia, et quantum intersit inter ipsam cui suspiratur, et istam qua hic vivitur, sufficit de illis virtis hoc existimare, quod commendat apostolicæ doctrinæ sanitas, quia *justus ex fide vivit* (Rom. i, 17). *Credidit autem Abraham Deo, et deputatum est illi ad justitiam. Prævidens enim Scriptura, quia ex fide justificat gentes Deus, præannuntiavit Abraham, dicens, Quia in semine tuo benedicentur omnes gentes* (Galat. iii, 6, 8). Apostoli verba sunt. Ad cujus tam claræ tamque omnibus notissimæ vocem, et a vestris fallacissimis somniis evigilaretis, sequeremini vestigia patris nostri Abraham, et in ejus semine benediceremini cum omnibus gentibus. *Ipsæ enim accepit, sicut dicit Apostolus, signum circumcisionis, signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio, ut sit pater omnium credentium per præputium; ut deputetur et illis ad justitiam: ut sit pater circumcisionis, non his solum qui ex circumcisione sunt, sed et his qui sequuntur vestigia, quæ est in præputio fidei patris nostri Abraham* (Rom. iv, 11, 12). Cujus ergo justitia fidei nobis ad exemplum imitanda proposita est, ut et nos justificati ex fide, pacem habeamus ad Deum, intelligere debemus quemadmodum vixerit, non reprehendere: ne ante per abortum labamur ex utero matris Ecclesiæ, quam per stabilem conceptum formati perfectique nascamur.

CAPUT XLVIII. — Hoc Fausto pro moribus Patriarcharum et Prophetarum ex voce parvulorum nostrorum breviter responderim: Inter quos et me ipsum deputaverim, dum tamen non reprehendam vitam sanctorum antiquorum, etiam si non intelligam quam mystice vixerint, quorum vitam nobis laudabiliter Apostoli Evangelio suo prædicarunt, sicut illi sua prophetia futuros Apostolos prædixerunt, ut clament ad se invicem duo Testamenta, sicut duo Seraphim, *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus sabaoth* (Isai. vi, 3). Cum vero cœperit Faustus Patriarchas et Prophetas, non generali atque indefinita reprehensione, sicut hic fecit, sed proprie facta eorum commemorando criminari, adjuvabit me Dominus Deus eorum, qui est etiam noster, ut ad singula congruenter apteque respondeam. Nunc vero hos homines Faustus Manichæus vituperat, Paulus autem apostolos laudat: eligat quisque cui credat.

¹ Er. Lugd. Ven. Lov. addunt, ei. M.

² Am. et Er. nasceretur; et infra, prænuntiaretur.

LIBER TERTIUS DECIMUS.

CAPUT PRIMUM.—FAUSTUS dixit: Quomodo Christum colitis, Prophetas repudiantes, quorum ex præsagis accipitur fuisse venturus? Christum quidem nostrum, id est, filium Dei, Hebræorum aliquos annuntiasse Prophetas, nescio an probare quis possit, cum res cœperit examinari. Verumtamen etiam si hoc ita se habeat, quid ad nos? Illos manet hæc reprehensio, qui ex Judaismo forte ad Christianismum conversi sub testimoniis, ut perhibes, Prophetarum, postea neglexerint eos, ut beneficiorum ingrati. Porro autem nos natura Gentiles sumus, id est, quod Paulus præputium vocat (*Ephes. ii, 11*), sub alia nati lege¹, et præfatoribus aliis quos Gentilitas vates appellat, atque ex his postea sumus ad Christianismum conversi: non ante effecti Judæi, ut merito Hebræorum Prophetarum sequeremur fidem, euntes ad Christianismum, sed sola exciti fama, et virtutum opinione, atque sapientia Liberatoris nostri Christi Jesu. Unde et mihi adhuc in paterna religione moranti, prædicator adveniens, Christum vellet ex Prophetis insinuare, hunc ego protinus dementem putarem, qui Gentili mihi, et longe alterius religionis homini, de magis dubiis dubia conaretur astruere. Quid ergo opus erat, nisi ut ante Prophetas mihi credendum esse persuaderet, et tunc per Prophetas Christo? Quod ipsum ut fieret, opus item erat aliis Prophetis, qui pro istis facerent fidem. Quapropter si tu Christum per Prophetas accipiendum putas, Prophetas per quem accipies? An dicturus eris, Per Christum, ut vicissim, id est, ut alter alterum commendat, Christus prophetas, et Prophetæ Christum? Sed Paganus utriusque eorum conditione liber, nec Prophetis de Christo dicentibus crederet, nec Christo de Prophetis. Ita totum nulli alii, quam suæ fidei debet, quicumque sit ex Gentibus Christianus. Atque ut exemplo fiat id quod dicimus apertius, ponamus aliquem nunc a nobis catechizari Gentilem, cui assidentes dicamus, Crede Christo, quia Deus est. Ille vero, Unde hoc mihi probatis, dicat? Et nos respondentes dicamus, Ex prophetis. Rursum illo quærente, Quibus Prophetis? nos respondeamus, Hebræis. Atque ille subridens dicat, Sed his ego minime credo. Nos autem respondeamus, Quid, quod eos Christus confirmat? Idem vero multo magis ridens, dicat, Quid, quod ego nec ipsi credo? Quid fiet, his ita transactis? nonne hærebimus, et ille risus nobis tanquam imprudentibus, remeabit ad sua? Ita nihil, ut dixi, Ecclesiæ Christianæ Hebræorum testimonia conferunt, quæ magis constet ex Gentibus quam ex Judæis. Sane si sunt aliqua, ut fama est, Sibyllæ de Christo præsagia, aut Hermetis, quem dicunt Trismegistum, aut Orphei, aliorumque in Gentilitate vatum, hæc nos aliquanto ad fidem juvare poterunt, qui ex Gentibus efficiuntur Christiani: He-

bræorum vero testimonia nobis, etiamsi sint vera, ante fidem inutilia sunt, post fidem supervacua; quia ante quidem eis credere non poteramus, nunc vero ex superfluo credimus.

CAPUT II.—AUGUSTINUS respondit: Prosit hoc nobis loco ad breviter respondendi superior tam proluxa responsio. Pato enim jam qui illam legerit, ridet istam talia delirantem, et adhuc dicentem, Christum Filium Dei Hebræos non prænuntiasse Prophetas: in qua sola gente nomen ipsum quod dicitur Christus, et in rege, et in sacerdote sacratissimum fuit (*Exod. xxix; I Reg. x, 1, et Exod. xix*); nec inde sublatum, antequam ipse venisset, qui in illis figurabatur (*Dan. ix, 24*). Respondeant autem ipsi, Christi nomen unde didicerint. Si a Manichæo, quæro ipsi Manichæo quomodo crediderint, ut alios taceam, homines Africani Persæ: cum Faustus reprehendat Romanos, et Græcos, vel alias Gentes, si Hebræis Prophetis tanquam alienigenis de Christo crediderint; dicatque illis accommodatiora esse vaticinia Sybillæ et Orphei, vel si qua forte alia sunt vatum Gentilium, ut credatur in Christum: nec attendat in nullis Ecclesiis illa recitari, cum Hebræi Prophetæ in omnibus gentibus clareant, atque ad Christianam salutem tanta fidelium examina adducant. Dicere autem non esse aptam Gentibus Hebræam prophetiam, ut credant in Christum, cum videat omnes gentes per Hebræam prophetiam credere in Christum, ridicula insania est.

CAPUT III. Displicet vobis talis Christus, qualis per Hebræos prænuntiatus est: et tamen omnes populi Gentium, apud quos Hebræam prophetiam nullo pondus auctoritatis habere arbitramini, in talem Christum credunt, qualis per Hebræos prænuntiatus est; accipiendo scilicet Evangelium, quod Deus ante promiserat, sicut Apostolus commemorat, per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem (*Rom. i, 2, 3*). Unde propheta Isaias dixit, Erit radix Jesse, qui exurgit regnare in gentibus: in eum gentes sperabunt (*Isai. xi, 10*); et, Ecce Virgo concipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel (*Id. vii, 14*), quod interpretatur, Nobiscum Deus (*Matth. i, 23*): nec putent isti, hominem tantummodo Christum ab Hebræis Prophetis prænuntiatum; hoc enim videtur legitime Faustus, cum ait Christum quidem nostrum Filium Dei; quasi Hebræi Christum suum non Filium Dei dicent. Ecce nos ostendimus Deum Christum virginis Filium ex Hebræa prophetia. Nam utique et Judæi carnales, ne hoc solum putarent esse Christum, quod propter nos factus est homo ex semine David, admonet eos ipse Dominus ex prophetia ejusdem David, quærens ab eis quid eis videretur de Christo, cujus eum dicerent esse Filium. Qui cum respondissent, David; ne hoc solum, ut dixi, putaretur, et non re-

¹ Plures Mss., *subalienati a lege*.

² Nonnulli Mss., *tractatis*.

³ Apud Er. Lugd. Ven. Lov., *nc. n.*

spicerent ad Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus, *Et quomodo*, inquit, *ipsa David in spiritu dicit eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Math. xxii, 42-44)?* Ecce, inquam, nos ostendimus ex Hebræa prophetia Christum Deum: vos ostendite aliquam prophetiam vestram, unde nomen Christi didiceritis.

CAPUT IV. — Manichæus enim vester non fuit propheta venturi Christi: apostolum quippe ejus se dicit, impudentissima quidem fallacia; nam constat non solum post Tertullianum, verum etiam post Cyprianum hanc hæresim exortam. Omnes tamen ejus epistolæ ita exordiantur *Manichæus apostolus Jæu Christi*. Huic vos de Christo quare credidistis? Quemnam testem vobis sui apostolatus adduxit? nomenque ipsum Christi, quod non scimus nisi in regno Jædæorum in sacerdotibus et regibus institutum, ut non solum ille aut ille homo, sed universa ipsa gens totumque regnum propheta fieret Christi christianique regni, cur iste invasit, cur usurpavit, qui Prophetis Hebræis vos vetat credere, ut vos falsi Christi fallaces discipulos falsus et fallax apostolus faciat? Postremo, ne diceretur ei, Mentiris, protulerit vobis aliquos et prophetas, secundum assertionem suam Christum prænuntiantes: quid facietis ei, qualem Faustus catechizandum sub exemplo proposuit, qui neque ipsis neque illi credere voluerit? An Apostolos nostros pro se testes vocabit? Non, opinor, homines producet, sed Libros aperiet: quos non pro se, sed contra se apertos reperiet. Ibi enim Christum natum ex Maria virgine, ibi Filium Dei factum ex semine David secundum carnem legimus et docemus (*Id. i, 22-25; Luc. ii, 7, et Rom. i, 3*). Quod si eos infalsatos dixerit, ipso testium suorum fidem oppugnabit: si autem alios, quos alio dieat Apostolorum nostrorum, codices protulerit, quomodo eis ipse auctoritatem dabit, quam per Ecclesias Christi ab ipsis Apostolis constitutas non accepit, ut inde ad posteros firmata commendatione transcurreret? Quomodo ille, cui non credo, profert mihi Scripturas quibus de illo credam; et eis ipse conatur dare auctoritatem, cum ego ipsi non credam?

CAPUT V. — Si autem famæ de Christo credidistis; hoc enim et Faustus magnis angustiis coarctatus, transeunter attigit, ne scilicet aut eos libros proferre cogere, quorum auctoritas nulla est, aut ad eos ligaretur, quorum auctoritas ei contraria est: ergo si de Christo famæ credidistis, videte utrum fama idonea testis sit, diligenter considerato quo vos præcipietis. Mala enim multa de vobis fama disseminat, cui credi non vultis. Quæ igitur ratio est, hanc de Christo velle veracem, quam de vobis vultis esse mendacem? Quid quod etiam famæ Christi contradicitis? Ea quippe clarior, ea præpollentior, aures et mentes et linguas omnium gentium tenet, quæ Christo ex semine David secundum Scripturas Hebræas disseminato, implet, quod ibi scriptum est, promis-

sum Abrahæ, et Isaac, et Jacob, *In semine tuo benedicentur omnes gentes (Gen. 22, 18, xxvi, 4, et xxviii, 14)*. Quid ergo respondetis, cuius de Christo credideritis, quibus testes alienigenæ non placent? Nostrorum porro Librorum auctoritas, tot gentium consensione, per successiones Apostolorum, episcoporum, conciliorumque roborata, vobis adversa est: vestrorum autem nulla est, quia et a tam paucis profertur, et ab iis qui Deum et Christum mendacem colunt. Unde contra eorum mendacem doctrinam fit, nisi et ipsi tanquam imitatores Dei et Christi sui mendaces habeantur. Fama vero etiam ipsa consulta, et vos pessimos jactat, et Christum ex semine David contra vos prædicare non cessat. Vocem Patris de celo non audistis (*Math. iii, 17, et xvii, 5*), opera Christi quibus de seipso testificabatur, non vidistis: eodices in quibus hæc scripta sunt, ut specie christiana fallatis, velut accipitis; ne tamen contra vos legantur, infalsatos dicitis. Profertis inde Christum dicentem, *Si mihi non creditis, operibus credite (Joan. x, 38)*; et, *Ego sum qui testimonium perhibeo de me, et testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater (Id. viii, 18)*: et non vultis contra vos inde proferri, *Scrutinari Scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere; ipsæ testimonium perhibent de me; et, Si crederetis Moysi, crederetis et mihi; de me enim ille scripsit; et, Habent tibi Moysen et Prophetas, audiant eos (Id. v, 39, 46)*; et, *Si Moysen et Prophetas non audiunt, nec si quis a mortuis resurrexerit, credent ei (Luc. xvi, 29, 31)*! Unde huc existis? unde confiditis? Scripturas tanta auctoritate firmatas commendatasque respuitis, miracula non facitis: quæ si faceretis, etiam ipsa in vobis caveremus, præstruente nos Domino et dicente, *Ersurgent multi pseudochristi et pseudoprophetæ, et facient signa et prodigia multa, ut fallant, si fieri potest, etiam electos: ecce prædixi vobis (Math. xxiv, 24, 25)*. Usque adeo nihil credi voluit adversus conrmatam Scripturarum auctoritatem, quæ fidem suam rebus ipsis probat, quæ per temporum successiones hæc impleri et effici ostendit, quæ tanto antequam fierent, prænuntiavit.

CAPUT VI. — Restat ut rationem vos exhibere dicatis, tam certam et invictam, ut per seipsam declarata veritate, nullam testis auctoritatem, nullam miraculi veritatem requirat. Quid dicitis? quid profertis? quam rationem, quam veritatem? Fabula illa est longa et vana, puerile ludibrium, et muliebres jocamentum¹, et aniculare deliramentum, continens initium truncum, et medium putridum, et finem ruinisum. Cum enim vobis ex ejus initio dictum fuerit, Immortali, invisibili, incorruptibili Deo, quid factura erat gens tenebrarum, si cum ea pugnare noluisset² et de medio ejus, Quomodo est incorruptibilis et incontaminabilis³ Deus, cujus membra in pomis et oleribus manducando et digerendo conteritis ut purgetis? et de fine ejus, Quid fecit anima misera, ut

¹ Plerique Mss., *avocamentum*.

² Lov., *voluisset*. Verius Am. Er. et plures Mss., *no- luisse*.

³ Multi codices, *et incommutabilis*.

in globo tenebrarum perpetuo vinculo puniatur, quæ non suo vitio, sed alieno maculata, Deo suo deficiente mundari non potuit, quo mittente polluta est? hæsitantibus vobis, et quid respondeatis non inventibus, conspuuntur ¹ tam multi et tam grandes ² et tam pretiosi codices vestri; et multum dolentur ³ labores antiquariorum, et sacelli miserorum, et panis deceptorum. Si ergo nec Scripturarum auctoritatis antiquitas, nec miraculorum potestas, nec morum sanitas, nec rationis veritas, vos asserit; abito confusi, et redite confessi, ipsum esse Christum omnium in se credentium Salvatorem: cujus nomen et cujus Ecclesiam i'a exhibent præsentia tempora, sicut præterita nuntiarunt; non per quemlibet de cavernosis latebris procedentem, sed quadam gente, et quodam regno ad hoc propagato et insituito, ut ibi de illo cuncta figuris prænotarentur, quæ nunc expressa rebus agnoscerentur, et ibi per Prophetas prædicta scriberentur, quæ nunc per Apostolos prædicata præsentarentur ⁴?

CAPUT VII. — Proinde constituite vobis aliquem catechizandum gentilem, in quo Faustus defecisse nos risit: ubi non ridendus, sed plangendus ipse defecit. Si enim dixerimus homini gentili, crede Christo, quia Deus est; et responderit, Unde credo? prolataque auctoritate Prophetarum, eis se non credere dixerit, quod illi Hebræi sint, ipse paganus; ostendimus fidem Prophetarum ex iis quæ ventura cecinerunt et venisse cernuntur. Credo enim quod eum non lateret, quantas a regibus hujus sæculi persecutiones prius pertulerit christiana religio: aut si lateret, per ipsam historiam gentium et imperiales leges litteris memoriæque mandatas, ei facile probaretur: quod cum tanto ante prædictum ex propheta cognosceret dicente, *Utique fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum et adversum Christum ejus*: quod non de ipso David fuisse dictum, in eodem ipso psalmo facile apparet. Ibi enim dicitur etiam illud, quod homines quamlibet pertinacissimos ipsa rerum manifestatione confundit, *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te; postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (Psal. II, 1, 2, 7, 8): quod genti Judæorum in qua regnavit David, non esse concessum; Christi autem nomine longe lateque omnes gentes occupante, nemo dubitat esse completum. Credo moveretur, cum hinc et alia multa ex prophetis audiret, quæ nunc persequi longum est. Videret etiam ipsos reges terræ Christi imperio jam salubriter subjugatos, omnesque gentes eidem servientes: et legeretur ei de Psalmo tanto ante prædictum, *Adorabant eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei* (Psal. LXXI, 11): totumque psalmum ipsum, qui figu-

rate tanquam in Salomonem dicitur, si legere vellet, inveniret Christum vere regem pacificum; hoc enim Salomonis nomen interpretatur: in quo cognosceret completa omnia quæ ibi dicuntur, longe remotissima ab illo homine Salomone rege Israel. Illum itidem psalmum, ubi Deus unctus a Deo dicitur, et utique Christus ipsa unctione declaratur; idemque Christus Deus apertissime ostenditur, cum Deus unctus insinuat (Psal. XLIV, 8): si considerare vellet quæ ibi de Christo, quæ de ipsa Ecclesia dicta sunt, quæ ibi quidem prædicta legeret, in orbe autem terrarum impleta conspiceret; videret quoque ipsa simulacra gentium per Christi nomen sic perire de orbe terrarum, idque ipsum a Prophetis prædictum esse disceret: audiret Jeremiam dicentem, *Sic dicetis illis: Dii qui cælum et terram non fecerunt, pereant a terra, et de sub cælo* (Jerem. X, 11). Item alio loco eumdem prophetam dicentem audiret, *Domine, fortitudo mea, et adjutorium meum, et refugium meum in die malorum: ad te gentes venient ab extremo terræ, et dicent, Quam falsa possederunt patres nostri simulacra, et non est in eis utilitas! si faciet homo deos et ipsi non sunt dii. Propterea ecce ego ostendam illis in tempore illo; manum meam ostendam illis, et virtutem meam, et scient quoniam ego Dominus* (Id. XVI, 19-21). Hæc audiens de Scriptura prophetica, et cernens in universa terra, quid dicam quemadmodum moveretur ad fidem, quando et hoc rebus ipsis probamus, cum per prophetiam ante tempora conscriptam, et his temporibus impletam, corda fidelium sic firmari cognoscimus?

CAPUT VIII. — Jam vero ne hominem, sicut magni quidam homines fuerunt, Christum putaret, idem propheta hoc illi de cogitatione excuteret. Ibi enim sequitur et dicit: *Maledictus homo qui spem habet in homine, et firmat carnem brachii sui, et a Domino discedit cor ejus: et erit sicut tamarix ¹ quæ in deserto est; non videbit cum venient bona, et habitabit inter iniquos in terra deserta, in terra salsa quæ non inhabitabitur*: et, *Benedictus homo qui confidit in Domino, et erit Dominus spes ejus: eritque tanquam lignum fructiferum secus aquam, et in humore mittet radices suas; non timebit cum venerit æstus, et erunt in eo propagines nemorosæ; in anno siccitatis non timebit, et non deficiet faciendo fructum*. Hic certe cum maledictum diceret eum qui spem ponit in homine, eamque maledictionem prophetice similitudinibus explicaret; et benedictum qui in Domino confideret, eamque benedictionem congruis itidem similitudinibus texeret; turbaretur fortasse ille, quomodo ei, ne spem suam in hominem poneret, Deum Christum annuntiarem, et rursus eum non ex propria natura, sed ex nostra mortalitate suscepta hominem dicere. Sic enim quidam Deum credendo Christum, et hominem negando erraverunt: et rursus quidam hominem putando, et Deum negando, aut contempserunt, aut in homine

¹ Plerique Mss., *conspiciuntur*.

² In Mss., *et tam grandævi*.

³ Lov., *delentur*. Mellius Am. et non pauci Mss., *dolentur*; vel, ut alii, *dolendi*. Editio Er. habet, *dolent*.

⁴ Am. Fr. et aliquot Mss., *præstantur*.

¹ Ain. Er. cum pluribus Mss., *tamarix*.

spem suam ponentes, in illud maledictum inciderunt. Hic ergo iste gentilis si turbaretur, diceret contra fidem nostram istum prophetam locutum fuisse : quia nos secundum apostolicam doctrinam non tantummodo Deum Christum diceremus, ut in eo spes securissime ponatur, sed etiam Mediatorem Dei et hominum hominem Jesum (1 Tim. II, 5); istum autem Deum tantum dixisse, de natura vero humana nullam fecisse mentionem : ibidem ejusdem prophetæ vocem audiret se admonentis et corrigentis, *Grave cor per omnia, et homo est, et quis agnoscat eum (Jerem. XVII, 5-9)?* Ideo quippe homo, ut graves corde per formam servi ex fide sanarentur, et eum agnoscerent Deum, qui propter eos factus est homo, ne in homine spes eorum esset, sed in homine Deo. Et tamen, *grave cor per omnia, et homo est : formam servi accipiens. Et quis agnoscat eum? qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æquatus Deo (Philipp. II, 7, 6).* Et homo est : quia *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Et quis agnoscat eum? quia in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. I, 14, 1).* Et vere *grave cor per omnia* : nam et in discipulis ejus ipsum grave cor fuit, cum eis dicebat, *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Quid est enim, Tanto tempore vobiscum sum, nisi quod hic dicitur, Et homo est? Quid est autem illud, Et non cognovistis me? nisi quod hic dicitur, Et quis agnoscat eum? Quem, nisi eum qui dicit, Qui me vidit, vidit et Patrem (Id. XIV, 9)?* Ut spes nostra non sit in homine, propter illud per prophetam editum maledictum¹ : sed sit in homine Deo, id est, in Filio Dei Salvatore Jesu Christo, Mediatore Dei et hominum; et quo Pater major est propter formam servi, et qui Patri æqualis est propter formam Dei.

CAPUT IX.—Dicit et Isaias : *Humiliabitur et cadet contumelia hominum², et exaltabitur Dominus solus in illa die : et manibus fabricata omnia abscondent in speluncis et in scissuris petrarum et in cavernis terræ, a facie timoris Domini et a majestate virtutis ejus, cum surrexerit confringere terram. Illa enim die projiciet homo abominationes aureas et argenteas, quas fecerunt ut adorarent supervacanea et nocia (Isai. II, 17-20).* Et forte iste gentilis, quem catechizamus, quem dixit Faustus cum risu dicturum, Non credo Prophetis Hebræis, aliqua manu fabricata idola abscondit in spelunca, aut in scissura petræ, aut in caverna terræ, aut aliquem amicum suum scit hoc fecisse, aut in civitate, vel in fundo suo scit factam esse a facie timoris Domini, qui per reges terræ, secundum eandem prophetiam, jam sibi servientes seque adorante, severissimis legibus terram confringit, id est, terreni cordis frangit audaciam. Quomodo ergo dicat, Non credo Prophetis Hebræis, cum et in se ipso completum forte cognoscat, quod olim prædictum est a Prophetis Hebræis.

CAPUT X. Magis verendum erat, ne tanta rerum evidentia circumfusus, fortasse diceret, posteaquam

ista per mundum fieri cœperunt, Christianos has Litteras composuisse, ut ante divinitus prædicta putarentur, ne quasi temere humanitus facta contemnerentur. Hoc verendum erat, nisi esset late sparsus lateque notus populus Judæorum : Cain ille signo accepto, ne ab aliquo interficiatur (*Gen. IV, 15*), et ille Cham servus fratrum suorum (*Id. IX, 25*) portando Libros, quibus illi erudiantur, ipse oneretur (a). Per eorum quippe codices probamus, non a nobis tanquam de rerum eventu commonitis ista esse conscripta, sed olim in illo regno prædicta atque servata, nunc autem manifestata et impleta : in quibus et ea quæ ibi minus perspicua sunt, quia in *figura contingebant illis ; scripta sunt autem propter nos, in quos finis sæculorum obvenit (I Cor. X, 11)*, jam nunc illustrata solvuntur ; et quæ umbris futurarum adhuc rerum opacabantur, jam factarum luce manifestantur.

CAPUT XI.—Forte etiam hinc se diceret permoveri, quod ipsi, in quorum Libris hæc inventuntur esse prænuntiata, quæ nunc cernuntur impleta, non nobiscum tenent Evangelii societatem. Cum vero doceretur etiam hoc ab eisdem Prophetis esse prædictum, quantum moveretur ad fidem ; quis tam demens est, ut non videat ? quis tam impudens¹ ut se videre dissimulet ? Quis enim dubitet hoc de Judæis fuisse prophetatum, cum Isaias dicat, *Agnovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui ; Israel autem me non cognovit, et populus meus me non intellexit (Isai. I, 3)* ; aut illud quod Apostolus commemorat, *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem (Rom. X, 21 ; Isai. LXV, 2)* ; et maxime illud, *Dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non videant, et aures ut non audiant et non intelligant (Rom. XI, 8 ; Isai. VI, 10)* ; et multa hujusmodi ? Quod si diceret, Quid ergo peccaverunt Judæi, si Deus illos excæcavit ne agnoscerent Christum ? quantum possemus, imbuendo rudem hominem ostenderemus ex aliis occultis peccatis Deo cognitis, venire justam pœnam hujus cæcitatatis : quod non solum dixisse Apostolum de quibusdam, *Propter hoc tradidit illos Deus in concupiscentiam cordis eorum, vel in reprobum sensum, ut faciant quæ non conveniunt (Rom. I, 24, 28)*, volentem ostendere quædam peccata manifesta, ex posna venire quorundam occultorum ; sed nec ipsos hoc tacuisse Prophetas demonstraremus. Nam ne pergam longius, idem Jeremias eo ipso loco, ubi ait, *Et homo est, et quis agnoscat eum? ne quasi hoc ipso excusati essent Judæi, quia non cognoverunt, Si enim cognovissent, sicut Apostolus dicit, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent (I Cor. II, 8)* ; sequitur, et ostendit occulti eorum meriti fuisse ut non cognoscerent. Ait enim : *Ego Dominus, interrogans corda, et probans renes, ut dem unicuique secundum vias ejus, et secundum fructum studiorum ejus.*

CAPUT XII.—Porro si hoc gentilis ille moveretur, cur etiam ipsi qui appellantur Christiani, in multas hæreses variasque discedunt : neque hoc a Prophetis

¹ Am. Er. et quidam Mss., *edictum maledictum.*

² Aliquot Mss., *contumacia.*

¹ Am. et plures Mss., *imprudens.*

(a) Il retract., cap. 7, n. 5.

Hebræis prætermisum esse doceremus. Tanquam enim esset consequens, ut Judæis in sua cæcitate demonstratis, hoc illi veniret in mentem, quod etiam multi sub nomine Christiano ab ipsa Christiana societate deviant, ipse Jeremias, velut catechizandi ordinem nobis insinuans, continuo subjicit: *Clamavit perdix, congregavit quæ non peperit, faciens divitias suas non cum judicio*. Perdix enim nimis contentiosum animal, notum est quanta aviditate ipsius contentio- nis currat in laqueum. Non enim disputare amant hæretici, sed quoquo modo superare impudentissima pervicacia, ut congregent, sicut hic dixit, quæ non pepererunt. Christianos enim, quos maxime Christi nomine seducunt, jam per ipsius Christi Evangelium natos inveniunt, et faciunt illos divitias suas: non sane cum judicio, sed cum temeritate inconsiderata. Non enim intelligunt ibi esse veram salubrem, et quodam modo germanam atque radicalem christianam societatem, unde istos separaverunt, quos ad suas divitias congregarunt. Et quia de talibus dicit Apostolus, *Sicut enim Jamnes et Mambres resistunt Moysi, sic et isti resistunt veritati; homines mente corrupti, reprobi circa fidem: sed ultra non proficiunt, dementia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut et illorum fuit* (II Tim. III, 8, 9): sequitur et hic Prophe- ta, et dicit de perdice, qui¹ congregavit quæ non pe- perit, *In dimidio dierum ejus derelinquent eum, et in novissimis suis erit insipiens*: id est, qui primo tan- quam per pollicitationem et ostentationem excellen- tis sapientiæ seducebat, erit insipiens, id est, appare- bit insipiens. Eis quippe quibus primo sapiens erat, tunc erit insipiens, cum apparebit, quia dementia ejus nota erit omnibus.

CAPUT XIII. — Et tanquam ille quem catechiza- mus, quæreret et diceret, Quo ergo signo manifesto adhuc parvulus, et nondum valens liquidam discer- nere a tot erroribus veritatem; quæ manifesto indicio tenebo Ecclesiam Christi, in quem jam credere tanta renum antea prædictarum manifestatione compellor? sequitur idem propheta, et tanquam motus animi ejus ordinatissime excipiens, docet eum Ecclesiam Christi ipsam esse prædictam, quæ omnibus eminet et apparet. Ipsa enim est sedes gloriæ, de qua dicit Apostolus: *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos* (I Cor. III, 17). Unde iste dicit: *Sedes autem glo- riæ exaltata est, sanctificatio nostra* (Jerem. XVII, 10-12). Propter hos enim motus parvulorum, qui possunt seduci ab hominibus, manifestationem claritatis Ec- clesiæ Dominus quoque prævidens, ait, *Non potest civitas abscondi supra montem constituta* (Matth. V, 14): quia utique *sedes gloriæ exaltata est, sanctifica- tio nostra*, ut non audiantur illi qui ad religionum scissuras traducunt, dicentes, *Ecce hic est Christus, ecce illic*. Partes enim ostendunt, dicentes, *Ecce hic, ecce illic*. Cum illa civitas super montem sit; quem montem, nisi eum qui secundum prophetiam Danielis ex parvo lapide crevit, et factus est mons magnus, ita ut impleret universam terram (Dan. II, 34, 35)? Nec

illi audiantur, qui sub nomine quasi secretæ et apo- cryphæ veritatis et hominum paucitatis dicunt, *Ecce in cubiculis, ecce in deserto* (Matth. XXIV, 23, 26): quia *non potest abscondi civitas super montem consti- tuta*, quia *sedes gloriæ exaltata est, sanctificatio nostra*.

CAPUT XIV. — Cum ergo gentilis iste his atque hujusmodi aliis testimoniis Prophetarum de persecu- tione regum et populorum, de fide regum et populo- rum, de abolitione idolorum, de cæcitate Judæorum, de probatione codicum ab ipsis custoditorum, de amentia hæreticorum, de excellentia sanctæ Ecclesiæ verorum et germanorum Christianorum, ante prædicta et nunc impleta conspiceret; quid inveniret fide di- gnus, quam illos Prophetas, quibus de divinitate Christi eligeret credere? Etenim si antequam ista fie- rent, ingererem gentili Prophetas Hebræos, quibus ea futura crederet, quæ facta nondum videret, merito fortasse diceret: Quid mihi est cum istis Prophetis, quos unde veraces probem, non mihi ostenditur? Cum vero tam magna et tam multa quæ prædixerunt, jam ad effectum manifestationem perducta sint; plane ille, si perversus esse nollet, nec ista ullo modo contemneret, quæ tanto ante, et tanto apparatu, præ- videnda et prænuntianda commendari meruerunt, nec illos a quibus prævideri et prænuntiari potue- runt. Nullis enim prudentius credimus, vel de præter- itis quæ olim facta sunt, vel de futuris quæ nondum facta sunt, quam eis qui nobis fidem verborum suo- rum tam multis tamque magnis, quæ ab eis prædicta jam facta sunt, probaverunt.

CAPUT XV. — Sibylla porro, vel Sibyllæ, et Or- pheus, et nescio quis Hermes, et si qui alii vates vel theologi, vel sapientes, vel philosophi Gentium de Filio Dei, aut de Patre Deo vera prædixisse seu dixisse perhibentur, valet quidem aliquid ad Pagano- rum vanitatem revincendam, non tamen ad istorum auctoritatem amplectendam; cum illum Deum nos colere ostendimus, de quo nec illi tacere potuerunt, qui suos congentiles populos idola et dæmonia co- lenda partim docere ausi sunt, partim prohibere ausi non sunt. At illi sancti auctores nostri eum populum, eam rempublicam, tale regnum, imperante et adju- vante Deo, propagaverunt atque rexerunt, ubi sa- crilegium esset, quod istis religio fuit. Itaque si qui illie in cultum simulacrorum et dæmonum laboren- tur, aut pœna plectebantur, ipsis suæ reipublicæ le- gibus, aut liberrimo tonitru¹ coercerentur propheti- cis vocibus. Unus enim ab eisdem colebatur Deus, qui fecit cælum et terram, prophetico sane ritu, hoc est, significativo futurorum; qui ritus aboleretur, cum illa venissent quæ per eum significabantur esse ven- tura: quandoquidem ipsum regnum magnus quidam propheta fuit, ubi rex, et sacerdos mystica significa- tione ungebantur (Deut. XVIII, 15; Psal. II, 6; Psal. CIX, 4; I Reg. X, 1, et Exod. XXIX); quod non ante, ipsis quoque Judæis ignorantibus, ac per hoc invitis ablatum est, nisi cum venisset ille gratia spiritali

¹ Sic Am. et Xss. Al Er. et Lov., aut liberrime; omissa voce, tonitru.

¹ In Lugd. et Ven., quæda. M.

unctus Deus præ participibus suis, ille sanctus sanctorum (*Dan. ix, 24; et Psal. XLIV, 8*), idem verus rex consulendo nobis, et idem verus sacerdos se ipsum offerendo pro nobis. Quamobrem quantum distat de Christi adventu inter prædicationem Angelorum et confessionem dæmoniorum, tantum inter auctoritatem Prophetarum et curiositatem sacrilegorum.

CAPUT XVI. — His et talibus, quæ nunc breviter tangimus, tunc forte pro necessitate depellendi veterinosi erroris aliquanto latius disputatis, et robore uberioris probationis assertis, ille gentilis quem nobis catechizandum Faustus proposuit, si salutem suam peccatis suis præponeret, profecto moveretur ad fidem: qua imbutus et in Ecclesiæ catholicæ gremio fovendus collocatus, consequenter etiam moneretur quos mores tenere deberet. Neque perturbaretur eorum multitudine, in quibus ea non inveniret quæ observare juberetur: quamvis cum eo corporaliter congregarentur in Ecclesiam, et eadem Sacramenta perciperent. Sciret cum paucis hæreditatem Dei, cum multis autem signacula ejus participanda: cum paucis communicare sanctitatem vitæ, et donum charitatis diffusæ in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis (*Rom. v, 5*), ad quem fontem interiorum nullus alienus accedit; cum multis autem sanctitatem Sacramenti, quod qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit (*I Cor. xi, 27*), qui autem inanducare contemnit, non habebit in se vitam (*Joan. vi, 54*), et ideo non perveniet ad vitam æternam. Eisdemque paucos, in comparatione multitudinis malorum, paucos dici; esse autem per se ipsos consideratos in magno numero, diffusos toto orbe terrarum, crescentes inter zizania, et cum palea usque ad diem messis et ventilationis (*Matth. xiii, 25, 26, et iii, 12*). Hoc in Evangelio dictum est, hoc a Prophetis ante prædictum. Ante enim prædictum est, *Sicut liliū in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum* (*Cant. ii, 2*). Ante prædictum est, *Inhabitavi in tabernaculis Cedar; cum his qui oderant pacem, eram pacificus* (*Psal. cxix, 5, 7*). Ante prædictum est, *Signa in fronte eos qui genuunt et mœrent ob iniquitates populi mei, quæ sunt in medio eorum* (*Ezech. ix, 4*). Itaque iste gentilis, quem tali alloquio firmaremus, jam factus civis sanctorum et domesticus Dei, nec jam alienus ab Israel (*Ephes. ii, 19, 12*), sed verus Israelita, in quo dolus non esset (*Joan. i, 47*), disceret etiam ista verba ex corde simplici dicere, quæ subsequenter contexit idem ipse Jeremias: *Patientia Israel, Domine; universi qui te derelinquunt, terreantur*. Cum enim de perdice dixisset, qui clamat et congregat quæ non peperit, commendavit excellentiam civitatis super montem positæ quæ abscondi non potest, ut ab Ecclesia catholica hominem hæretici non separent², dicens, *Sedes autem*

gloriæ exaltata est, sanctificatio nostra. Deinde quasi veniret in mentem, Quid ergo facimus de tam multis malis, qui tanto amplius ubique permixti sunt, quanto excellentior est Christi gloria in unitate omnium gentium? subjecit statim, *Patientia Israel, Domine*. Patienter enim ferendum est quod ait, *Sinite utraque crescere usque ad messem* (*Matth. xiii, 30*): ne impatientia tolerandi malos, relinquuntur boui, qui proprie sunt corpus Christi; et ideo cum ipsi relinquuntur, ille relinquitur. Unde subjecit atque addidit, *Universi qui te derelinquunt, terreantur: confundantur qui recesserunt in terram*. Terra est enim homo de se præsumens, atque alios ut de ipso præsumatur inducens: et ideo sequitur, *Evertentur, quoniam dereliquerunt fontem vitæ Dominum*. Quid enim aliud clamat perdix, nisi apud se esse et a se dari fontem vitæ, ad quem congregati recedant a Christo, Christi promissione decepti, cujus nomine jam tenebantur imbuti? Non enim quos peperit, congregat: sed ut congreget quos non peperit, dicit, *Salus quam Christus promisit, apud me est; ego dabo*. Sed vide quid iste dicat, *Sana me, Domine, et sanabor; salvum me fac, et salvus ero*. Unde Apostolus dicit, *Nemo glorietur in homine* (*I Cor. iii, 21*): et iste subjungit, *Quoniam gloriatio mea tu es* (*Jerem. xvii, 13, 14*). His modis nos instruimus hominem ex apostolica propheticaque doctrina, ut ædificetur super fundamenta Apostolorum et Prophetarum (*Ephes. ii, 20*).

CAPUT XVII. — Faustus autem quomodo persuaderet divinitatem Christi, homini gentili, quem constituit dicentem, Nec Prophetis credo de Christo; nec Christo de Prophetis? An Christo crederet de se ipso dicenti, cui non crederet de aliis testificanti? Vere ridiculum est hoc putare. Quem semel enim dignum fide non duceret, aut omnino nihil ei crederet, aut potius pro aliis quam pro se ipso testificanti crederet. Hic forte Faustus irrisus, Sibyllas homini legeret, et Orpheum, et cæteros hujusmodi, si quos alios Gentilium reperiret de Christo aliquid prænantiasse? Sed non faceret: eos quippe sibi incognitos fassus est, dicens, *Sane si sunt aliqua, ut fama est, Sibyllæ de Christo præsentia, aut Hermetis, quem dicunt Trismegistum, aut Orphei aliorumque in Gentilitate vatum*. Horum ergo iste litteras nesciens, quandoquidem per famam putat esse aliquos tales, non eas utique legeret illi dicenti, Nec Prophetis credo, nec Christo. Quid igitur faceret? An proferret Manichæum, et ex illo commendaret Christum? Nunquam hoc fecerunt: sed potius de Christo, ejus jam nomen ubique dulciter clarum est, Manichæum semper commendare conati sunt, ut hoc melle scilicet venenati sui poculi labra perungerent. Cum enim Christus promiserit suis, missurum se Paracletum, id est, consolatorem vel advocatum, Spiritum veritatis (*Joan. xiv, 16*); per hanc promissionis occasionem, hunc Paracletum dicentes esse Manichæum, vel in Manichæo, subrepunt in hominum mentes ignorantes ille a Christo promissus quando sit missus. Qui autem legerunt canonicum librum, qui Actus Apostolorum inscribitur,

¹ *1ov.*: *Signa Thau in fronte eos*. Abest, *Thau*, ab editis aliis et a Mss. necnon a græco LXX.

² *Er.*, quæ. M.

³ *Am. Er.*, hominem hæreticum non separaret. Plures Mss., hominem hæreticum separaret.

vident illam Christi promissionem illic rursus commemoratam, et illic manifestissime impletam (Act. 1, 8, et II, 1-4). Sed modo quærimus, unde illi gentili fidem faceret de Christo? Puto enim neminem esse tam cæcum, qui velit dicere, Manichæo credo: cum dicat, Christo non credo. Deinde si non ridens, saltem stomachans diceret, Itane Persicis libris me jubes credere, qui Hebræis me dixisti? non credere? Quomodo ergo capturus es, hæretice, istum hominem, nisi jam nomini Christi aliquo modo subditum inveniris; ut quia ille jam Christo credendum esse non dubitat, tanquam melius prædicanti Christum Manichæo deceptus acquiescat? Ecce est ille perdix congregans quæ non peperit. Itane eum nondum derelinquitis, vos quos congregat, et nondum vobis apparet insipiens, qui dicit Hebræorum testimonia nobis², etiam si vera sint, ante fidem inutilia esse, post fidem supervacua.

CAPUT XVIII. — Abjiciant ergo qui crediderunt, omnes libros per quos factum est ut crederent. Nam si hoc verum est, cur vel ipsum Evangelium Christi a fidelibus legatur, non video. Ante fidem quippe inutile est, quia ille gentilis, quem ridentem ridendus, vel potius fletus Faustus inducit, non credit Christo. Post fidem autem supervacuum, si etiam veris de Christo præconiis jam superfluo creditur, cum in eum creditum fuerit. Illic forte dicetis: Sed Evangelium debet legere jam fidelis, ne obliviscatur quod credidit. Sic ergo, insani, etiam Prophetarum vera testimonia, ne obliviscatur quare crediderit: quod si oblitus fuerit, firmum apud eum non poterit esse quod credidit. Aut projicite jam libros Manichæi, quibus testibus credidistis lucem pugnasse cum tenebris, quæ lux ipse Deus erat; et ut posset ligare lux tenebras, prius esse lucem a tenebris devoratam, et ligatam, et inquinatam, et dilaniatam: quam vos manducando recreatis, et solvitis, et purgatis, et sanatis, ut vobis merces retribuatur, ne cum illa quæ liberari non potuerit, in globo æterno damnemini. Hanc fabellam quotidie et moribus et vocibus cantatis: cur adhuc in

¹ Sic Am. et plerique Mss. At Er. et Lov., dixi.

² Am. et Er., vobis.

ca quæritis testimonia librorum, ut in rebus superfluis et conficiendis codicibus vestris aliena substantia consumatur, et Dei vestri ligata teneatur¹? Incendite omnes illas membranas, elegantesque lecturas decoris pellibus exquisitas², ut nec res superflua vos oneret, et Deus vester inde solvatur, qui tanquam pœna servili etiam in codice ligatus tenetur. Nam si possitis libros vestros vel elixatos comedere, quantum membris Dei vestri beneficium præstaretis? An et si fieri posset, carnis immunditia prohiberet paginas ab epulis vestris? Imputet ergo sibi encausti munditia, quæ corio inhæsit agnino. Sed et hoc vos fecistis, qui tanquam primo bello vestro, id quod mundum erat³ in calamo, immunditia membranarum scribendo affixistis: nisi quod colores contrario testimonio vos arguunt. Vos enim potius ad lucem candidarum paginarum, cum tenebris atramenti venistis. Nobis debetis irasci talia dicentibus, an vobis talia credentibus, ut, velitis, nolitis, ista consequantur? Nos autem et ad commemorationem fidei nostræ, et ad consolationem spei nostræ, et ad exhortationem charitatis nostræ, Libros propheticos et apostolicos legimus alterutris vocibus sibimet concinentes; et ea concinentia, tanquam cœlesti tuba, et a torpore mortalis vite nos excitantes, et ad palmam superuæ vocationis extendentem. De Libris enim propheticos quiddam cum commemorasset Apostolus, sicut scriptum est, *Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me (Psal. LXXVIII, 10)*; continuo subjungit utilitatem divinæ lectionis: *Quæcumque enim ante scripta sunt, inquit, ut nos doceremur, scripta sunt; ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus ad Deum (Rom. xv, 4)*. Sed contradicit Faustus. Fiat ergo illi quod dicit Paulus: *Si quis vobis evangelizaverit præterquam quod accepistis, anathema sit (Galat. 1, 9)*.

¹ Lov., membra ligata teneantur. Superfluo addita vox, membra, qua carent editi alii et Mss. cujusque loco substituitur, substantia.

² Sic Am. Er. et Mss. At Lov., exæquatas.

³ Editio Lov., tanquam primo bello vestro id quod in mundum erat. Castigatur ex editionibus aliis et Mss.

LIBER QUARTUS DECIMUS.

CAPUT PRIMUM. — Faustus dixit: Quare Moysen non accipitis? Amoris pietatisque causa, qua colimus Christum. Quis enim irreligiosus adeo est, ut eum libenter aspiciat¹, qui suo maledixerit patri? Quapropter et nos Moysen, quanquam humanorum nulli unquam divinatorumque pepercerit blasphemando, plus tamen hinc exsecramur, quod Christum Filium Dei, qui nostræ salutis causa pendit in ligno, diro devotionis² convicio lacessivit: utrum volens, an

¹ Aliquot Mss., accipiat.

² Am. Er. et quidam Mss. constanter habent, devotionis. Itemque paulo post, col. 293, non tam crudæ devotionis contumelia. — Editio PP. Benedictinorum Antuerpiana habet, devotionis. M.

casu, tu videris. Neutro enim horum excusatus erit aut commendatus, ut debeat accipi. Ait enim maledictum esse omnem qui pendet in ligno (Deut. XXI, 23). Hunc ergo tu vis ut accipiam, huic ut credam: cum si divinus fuit, constet eum scientem volentemque maledixisse Christo; si vero nolens nesciensque maledixerit, constet eum non fuisse divinum. Tu ergo elige utrumvis, aut Moysen prophetam non fuisse, et imprudentia peccasse, ut dum aliis ex more suo maledicit, nesciens blasphemaverit et Deum; aut fuisse quidem divinum, nec futura hæc ignoravisse, sed invidentem tamen nostræ salutis, quæ futura erat ex ligno, in ejus auctorem maledici oris sui venena

prompisse. Et quis ergo credat hunc vidiſſe aut cognoviſſe Patrem, qui ſic laceraverit Filium : hunc adventum Filii potuiſſe prædicere, qui aſcenſionis ejus ignoraverit exitum? Huc accedit, quod illud etiam conſidero, quam late hoc ſit ſparſum convicium, quamque multa comprehendat et violet : ut omnes etiam tangat juſtos et martyres, quotquot ſimilis paſſionis exitu defuncti ſunt vita, ut Petrus, et Andreas, ac reliqui ejuſdem ſortis. Quos niſi Moyses aut ut non propheta, nesciſſet, aut ut malignus odiſſet, ſi fuit propheta, non tam crudelis devotionis contumelia laceraveſſet. Neque enim vulgo ſaltem eos maledictos dicit, id eſt, apud homines tantum, ſed maledictos Deo. Quod ſi ita eſt, unde jam benedictionis relinquatur ſpes vel Chriſto, vel Apoſtoliſ, vel iſiſ nobis, ſi nominis ejus cauſa ¹ cruciſiſi contingat? Quam denique imprudens erat et vacans inſpiratione divina, ut cogitare nequiverit diverſis ex cauſis homines in ligno ſuſpendi; alios quidem ob iniquum facinus, quosdam vero juſtitie cauſa, et propter Deum : idcircoque confuſe omnes et ſine diſcretionem ulla ſub idem conſecit maledictum : cum eſſet dicendum, ſi ei prudentia ineſſet ulla, non dicam divinatio, et ſi adco crux offenderat eum, ut ſola excepta abdicataque eſſet ex omni genere punitionum, maledictum eaſe ſccleratum et impium omnem qui pependiſſet in ligno; ut eſſet diſcretio aliqua inter juſtos et injuſtos : quanquam ne ſic quidem vera dixiſſet, cum latronem Chriſtum de ligno ſecum introduxerit in paraduſum Patris ſui (*Luc. xxiii, 43*). Ubi eſt ergo, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*? An Barabbas latro ille inſignis, qui non ſolum in ligno ſuſpenſus minime eſt, ſed etiam Judæorum rogatu emiſſus e carcere (*Matth. xxvii, 26*), magis fuit benedictus, quam ille qui cum Chriſto de cruce aſcendit in cælum? Quid denique, quod etiam eum maledictum vocat, qui ſolem adoraverit, aut lunam (*Deut. xvii, 3*)? Si ergo ſub gentili poſitus rege, ſolem adorare cogar, et cum reſtitero, maledictum hoc metuens jubear cruciſiſi, in aliud ejus incurram maledictum, quod adverſum eum deprompſit qui pendet in ligno? An iſiſi quidem bonis omnibus maledicere conſuetum eſt? Nos vero tanti devotiones ejus æſtimare debemus, quanti ſunt ſtomachantium vetularum. Sic enim et Dei omnes pueros ac virgines pari devotione proſequitur dicens, maledictum eſſe omnem qui non ſuſcitaverit ſemen in Iſrael (*Id. xxv, 5-10*). Quod æque convicium principaliter quidem Jeſum tangit, qui ortus et ipſe, ut dicitis, ex Judæis, nullam tamen inter eos ſervandæ poſteritatis cauſa ſobolem ſuſcitavit. Deinde et diſcipulos ejus, quorum nonnullos quidem ab uxoriſ ſejunxit, quos copulatos invenerat : quosdam vero et conjungi veluit, quos deprehendit intactos. Qua de re Moyses impunitam hanc linguam, maledictorum jaculis Chriſtum lumen, ſanctimoniam, divina omnia petentem, jure nos cognoveris exſecratos. Ac ne forte multum intereſſe putes inter ſuſpenſum et cruciſiſum; nam et hoc in præſi-

¹ ſola fere editio Lov., ſi omnes nos ejus cauſa.

dium vobis deſenſionis ſoletis aſſumere; commemoris hiſce veſtris Paulum audias præſcribentem, *Chriſtus nos redemit de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum : quia ſcriptum eſt, Maledictus omnis qui pendet in ligno* (*Galat. iii, 13*).

CAPUT II. — AUGUSTINUS reſpondit : Pius homo Faustus dolet Chriſtum eſſe maledictum a Moyses, et ob hoc odit Moysen, quia diligit Chriſtum. Interim, antequam aperiā in quam magno ſacramento, et quam pie dictum ſit, *Maledictus omnis qui in ligno pependerit* (*Deut. xxi, 23*), iſtos pios homines interrogo, cur irascentur Moysi, quandoquidem maledictum ejus ad Chriſtum iſtorum non pervenerit. Si enim Chriſtus pependit in ligno, clavis utique aſſixus eſt. Unde etiam ipſas cicatrices poſt reſurrectionem diſcipulo minus credulo demonſtravit (*Joan. xx, 27*). Quod ſi ita eſt, utique vulnerabile atque mortale corpus habuit, quod iſti nolunt fateri. Si ergo et illa vulnera, et illæ cicatrices falſæ erant, falſum eſt et quod pependit in ligno. Non itaque potuit ad eum illa maledictio pervenire, non eſt quod ſucceſſeant ei a cujus ore proceſſit. Itaque ſi iſiſi irascentur ſe ſingunt ei qui maledixerit falſæ morti Chriſti, quod ſecundum ipſos dixiſim; quomodo fugiendi ſunt, qui non maledicunt Chriſtum, ſed quod eſt exſecrabilis, criminantur? Si enim non eſt accipiendus qui maledictum iugerit mortalitati; quomodo eſt deteſtandus qui fallaciam objicit veritati? Sed jam videamus ex occasione calumniantium hæreſicorum, quomodo illud ſacramentum fidelibus exponatur.

CAPUT III. — Mors hominis ex pœna peccati eſt, unde et ipſa peccatum dicitur : non quia peccat homo dum moritur, ſed quia ex peccato factum eſt ut moriatur. Sicut alio modo dicitur lingua proprie caro quæ intra dentes ſub palato movetur; et alio modo dicitur lingua, quod per linguam fit; ſecundum quem modum dicitur alia lingua græca, alia latina : et manus alio modo dicitur ipſum proprie corporis membrum quod movemus ad operandum, et alio modo manus dicitur ſcriptura quæ ſit per manum. Dicimus enim, Prolata eſt manus ejus : Lecta eſt adverſus eum manus ejus : Habeo manum tuam : Recipe manum tuam. Manus utique proprie membrum eſt hominis : non autem opinor illam ſcripturam membrum eſſe hominis, et tamen dicitur manus, eo quod manu facta ſit. Sic et peccatum, non tantum ipſum opus malum, quod pœna dignum eſt; ſed etiam ipſa mors, quæ peccato facta eſt, peccatum appellata eſt ¹. Illud itaque peccatum, quo reus eſſet mortis, non commiſit Chriſtus : illud autem alterum, id eſt, mortem, quæ peccato inflictæ eſt humanæ nature, ſuſcepit pro nobis. Hoc ſuſpedit in ligno, hoc maledictum eſt per Moysen : ibi mors damnata eſt ne regnaret, et maledicta eſt ut periret. Quapropter peccati tale peccatum, damnatum eſt et noſtrum peccatum ut nos liberaremur, ne regnante peccato nos damnati remaneremus.

¹ Er. et plerique Mss., *appellatum ſit*.

CAPUT IV. — Quid ergo miratur Faustus maledictum esse peccatum, maledictam esse mortem, maledictam esse mortalitatem carnis sine peccato Christi, ex peccato tamen hominis etiam in Christo factam? Ex Adam quippe corpus assumpsit, quia ex Adam virgo Maria, quæ peperit Christum. Dixerat autem Deus in paradiso, *Qua die tetigeritis, morte moriemini* (Gen. ii, 17) : hoc est maledictum, quod pependit in ligno. Ille negat Christum maledictum, qui negat et mortuum. Qui autem confitetur et mortuum, et negare non potest mortem de peccato esse, et ob hoc etiam ipsum peccatum vocari, audiat Apostolum dicentem, *Quoniam vetus homo noster simul cum illo crucifixus est* (Rom. vi, 6); et intelligat quem maledictum Moyses dixerit. Ideoque securus¹ Apostolus ait de Christo, *Factus pro nobis maledictum* (Galat. iii, 13) : sicut non timuit dicere, *Pro omnibus mortuus est* (II Cor. v, 15). Hoc est enim, *mortuus est*, quod *maledictus* : quoniam mors ipsa ex maledicto est, et maledictum est omne peccatum, sive ipsum quod fit, ut sequatur supplicium, sive ipsum supplicium, quod alio modo vocatur peccatum, quia fit ex peccato. Suscepit autem Christus sine reatu supplicium nostrum, ut inde solveret reatum nostrum, et finiret etiam supplicium nostrum.

CAPUT V. — Ex ingenio meo ista dixerim, si non Apostolus toties hoc inculcat, ut et dormientes excitet, et calumniantes offocet. *Misit*, inquit, *Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum in carne* (Rom. viii, 3). Non erat ergo illa caro peccati, quia non de traduce mortalitatis in Mariam per masculum venerat : sed tamen quia de peccato est mors, illa autem caro quamvis ex virgine, tamen mortalis fuit; eo ipso quo mortalis erat, similitudinem habebat carnis peccati. Hoc appellat etiam peccatum, consequenter dicens, *Ut de peccato damnaret peccatum in carne*. Item alio loco, *Eum*, inquit, *qui non noverat peccatum, peccatum pro nobis fecit, ut nos simus iustitia Dei in ipso* (II Cor. v, 21). Cur ergo timeret Moyses dicere *maledictum*, quod Paulus non timuit dicere *peccatum*? Plane hoc Propheta et prævidere debuit, et prædicere, paratus ab hæreticis cum Apostolo reprehendi. Quisquis enim reprehenderit Prophetam dixisse, *maledictum*; cogitur reprehendere Apostolum dixisse, *peccatum* : nam utique maledictum comes peccati est.

CAPUT VI. — Nec ideo major invidia est, quod addiderit, *Deo*, ut diceret, *Maledictus Deo omnis qui pependit in ligno*. Nisi enim Deus odisset peccatum, et mortem nostram, non ad eam suscipiendam atque delendam Filium suum mitteret. Quid ergo mirum, si maledictum est Deo, quod odit Deus? Tanto enim libentius nobis donat immortalitatem, quæ futura est Christo veniente, quanto misericordius odit mortem nostram, quæ in ligno pependit Christo moriente. Quod autem additum est, *omnis*, ut diceretur, *Maledictus omnis qui in ligno pependit*, non sane Moyses minus prævidit etiam justos in cruce futuros, sed bene

prævidit hæreticos veram mortem Domini negaturos, et ideo volentes ab hoc maledicto Christum sejungere, ut a mortis etiam veritate sejungerent. Si enim vera illa mors non erat, nullum maledictum Christo crucifixo pependit in ligno, quia nec vere crucifixus est. Sed contra longe futuros hæreticos, quam de longe clamat Moyses, *Sine causa tergiversamini, quibus displicet¹ veritas mortis Christi, Maledictus omnis qui pendet in ligno* : non ille aut ille, sed omnis omnino! Etiamne et Filius Dei? Etiam prorsus. Nam hoc est quod non vultis : inde satagitis, inde seducitis. Displicet enim vobis maledictum pro nobis, quia displicet mortuus pro nobis. Tunc enim extra maledictum illius Adam, si extra illius mortem. Cum vero ex homine et pro homine mortem suscepit, ex illo et pro illo etiam maledictum quod morti comitatur, suscipere non dedignatus est etiam ille, prorsus etiam ille Filius Dei semper vivus in sua iustitia, mortuus autem propter delicta nostra (Rom. iv, 25), in carne suscepta ex pœna nostra. Sic et semper benedictus in sua iustitia, maledictus autem propter delicta nostra, in morte suscepta ex pœna nostra : ac per hoc additum est, *omnis*, ne Christus ad veram mortem non pertinere diceretur, si a maledicto, quod mort. conjunctum est, insipienti honorificentia separaretur.

CAPUT VII. — Qui autem ex veritate evangelica fidelis est, intelligit tam non esse contumeliam Christi ex ore Moysi, cum eum dixit maledictum, non ex divinitate majestatis suæ, sed ex conditione pœnæ nostræ, ex qua in ligno suspensus est; quam non est laus Christi ex ore Manichæorum, cum eum negant carnem habuisse mortalem, in qua veram mortem pateretur : quia ex illo prophético maledicto laus intelligitur humilitatis, ex isto hæretico quasi honore crimen objicitur falsitatis. Si ergo negas maledictum, nega mortuum : si negas mortuum, non jam contra Moysen, sed contra Apostolos dimicas. Si autem confiteris mortuum, confitere suscepisse pœnam peccati nostri sine peccato nostro. Jam vero ubi audis pœnam peccati, aut ex benedictione crede venientem, aut ex maledictione : si ex benedictione venit pœna peccati, opta esse semper in pœna peccati; si autem optas inde liberari, crede per divinæ sententiæ justitiam ex maledictione venisse. Confitere ergo maledictum suscepisse pro nobis, quem confiteris mortuum esse pro nobis; nec aliud significare voluisse Moysen, cum diceret, *Maledictus omnis qui in ligno pependit*; nisi, *Mortalis omnis et moriens omnis qui in ligno pependit*. Poterat enim dicere, *Maledictus omnis mortalis*; aut, *Maledictus omnis moriens* : sed hoc est quod asserit Propheta², quia sciebat Christi mortem in cruce pensuram, et futuros hæreticos qui dicerent, *Pependit quidem in ligno, sed specie quadam, non ut vere moreretur*. Clamando ergo, *Maledictus*, nihil aliud clamavit, nisi quia vera mortuus, sciens mortem hominis peccatoris, quam sine peccato ipse suscepit, de illo maledicto venien-

¹ Plures Mss., *secutus*.

² *Mas.*, *o quibus displicet*.

³ *In Mss.*, *propheta*.

tem quo dictum est, *Si tetigeritis, morte moriemini* (*Gen. ii, 17*). Ad hoc pertinet et serpens ille in ligno suspensus, quo significaretur non falsam mortem Christum finxisse, sed illam veram in ligno passionis suæ suspendisse, in quam serpens ille hominem male suadendo dejecit. Quam veram mortem nolunt isti conspiciere: et ideo non sanantur a veneno serpentis, sicut in cremo quicumque illum attendere sanabantur (*Nun. xxi, 9*).

CAPUT VIII.—Itaque fatemur ab imperitis dici, aliud esse affigi ligno, aliud in ligno pendere. Sic enim quidam putant solvendam esse istam questionem, ut Judam dicant a Moyse maledictum qui laqueo se suspendit; quasi primo noverint utrum ex ligno an ex lapide se ille suspenderit. Sed verum est, quod et Faustus commemoravit, Apostolum non sinere aliud intelligere, quam de Christo esse prædictum. Sed talis imperitia nonnullorum Catholicorum, venatio Manichæorum est. Tales enim solent insectari, tales suis fallaciis irretire: tales in eos cecideramus, tales hæseramus; tales, non viribus nostris, sed Dei misericordia eruti sumus.

CAPUT IX.—Quæ autem divina Moyses læcessivit, sicut Faustus criminatur dicens, quod *humanorum nulli unquam divinatorumque pepererit*? Dixit enim, et abiit: nihil satagit probare, nihil curavit ostendere. Nos autem scimus Moysen omnia vere divina pie laudasse, et pro sui temporis congruentia suæque dispensationis gratia, juste humana rexisse. Exigant isti ut hoc doceam, cum et ipsi docere conati fuerint quod Faustus objicit, caute quidem, ut erat acutus, sed ob hoc incautus, quia suo acumine se perimebat. Felix enim cor acutum ad veritatem, infelix contra veritatem. Non dixit, hominum nulli unquam deorumque pepererit, sed, *humanorum*, inquit, *et divinatorum*. Si enim diceret cum Deo non pepererit, facile convinceretur falsæ criminationis; cum Moyses inveniretur ubique honorare ac prædicare Deum verum, qui fecit cælum et terram. Si autem diceret, nulli deorum pepererit, proderet se Christianis illos deos colere, a quibus adorandis Moyses prohibet: atque ita sub alas Catholicæ matris pulvis fugientibus non congregaret quæ non peperit. Ut ergo insidias tenderet parvulis, dixit divinatorum nulli pepererit Moysen, quo possent neque Christiani, aperto deorum cultu, fugere impietatem istorum nimis abhorrentem a religione Christiana, et Pagani eis favere adversum nos, qui Moysen scirent contra idola et contra deos Gentium, quæ sunt dæmonia, multa vera et digna dixisse.

CAPUT X.—Quod si istis displicet, aperte se fateantur idolorum vel dæmoniorum esse cultores: quod quidem ignoranter essent, eo ipso solo quod essent hæretici. De talibus enim dixit Apostolus: *Quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide, intendentes spiritibus seductoribus, doctrinis dæmoniorum in hypocrisis mendaciloquorum* (*I Tim. iv, 1, 2*). Qui enim nisi dæmones, quibus est amica fallacia, isis perscruderent quod Christus fallaciter passus, fallaci-

ter mortuus sit, fallaciter cicatrices ostenderit; id est, non vere passus, nec vere mortuus sit, nec illæ veræ fuerint ex veris vulneribus cicatrices? Quæ sunt evidentiores doctrinæ mendaciloquorum dæmoniorum, quam istæ quibus persuadetur Filium Dei, id est ipsam veritatem, esse mendacem? Sed isti in doctrina sua habent et apertam, non quidem dæmoniorum, sed tamen creaturæ culturam, quam damnat Apostolus, dicens: *Et coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam Creatori* (*Rom. i, 25*).

CAPUT XI.—Proinde isti in phantasmatibus fabularum suarum idola et dæmonia nescientes colunt: in sole autem et luna noverunt se servire creaturæ; et quod putant se etiam Creatori servire, multum falluntur: phantasmati enim suo serviunt, Creatori autem nullo modo serviunt, quando ea negant Deum creasse, quæ aperte Apostolus ad Dei creaturam pertinere demonstrat, dicens, cum de cibis et carnibus ageret, *Omnis enim creatura Dei bona est, et nihil abjiciendum quod cum gratiarum actione percipitur* (*I Tim. iv, 4*). Videte quid sit sana doctrina, quam non ferentes vos ad fabulas convertistis. Quomodo Apostolus et creaturam Dei laudat, et ei tamen cultum religionis exhiberi vetat: sic et Moyses (qui vobis videtur nulli divinatorum pepererit, non ob aliud suspicor, nisi quia solem et lunam vetuit adorari [*Deut. xvii, 3*], ad quorum circuitum vos per omnes angulos vertitis, ut eos adoretis) solem et lunam vera laude laudavit, cum eos factos a Deo, et in cælesti ordine ad peragenda sua opera collocatos, sicut est, ita narravit: *Solem in potestatem diei, lunam in potestatem noctis* (*Gen. i, 16, et Psal. cxxxv, 8, 9*). Falsis autem vestris laudibus sol et luna non gaudent. Diabolus novit falsæ laude gaudere, prævaricatrix creatura. Potestates vero cælorum, quæ peccato non lapsæ sunt, artificem suum in se laudari volunt: quarum illa vera laus est, qua Creatori illarum non fit injuria. Fit autem cum dicitur quod partes ejus sunt, aut membra ejus, aut aliquid substantiæ ipsius. Ille enim perfectus, et nullius indigens, et nusquam defluens, neque discissus, neque per loca distentus, apud se totus incommutabilis, sibi que sufficiens, se ipso beatus, propter abundantiam bonitatis per Verbum suum dixit, et facta sunt; mandavit, et creata sunt (*Psal. cxlviii, 5*). Proinde si terrestria corpora, de quibus loquebatur Apostolus cum cibum nullum immundum diceret, bona sunt, quia *omnis creatura Dei bona est*; quanto magis cælestia, in quibus excellunt sol et luna! cum ipse Apostolus dicat, *Corpora cælestia et corpora terrestria; sed alia est cælestium gloria, alia terrestrium* (*I Cor. xv, 40*).

CAPUT XII.—Non ergo conviciatur Moyses soli et lunæ, cum eos vetat adorari; sed eos laudat tanquam creaturam cælestem: Deum autem laudat tanquam creatorem cælestium et terrestrium; nec vult offendi Deum, cum illi pro illo adorantur, qui propter illum et ex illo laudantur.

At quam sibi Faustus argute reprehendere visus est, quod etiam maledictum vocat Moyses, qui solem

adoraverit ac lunam. Si ergo, inquit, sub gentili positus rex, solem cogar adorare, et cum resistero, maledictum hoc metuens, jubear crucifigi, in aliud ejus incurram maledictum, quod adversus eum deprompsit, qui pendet in ligno. Vos quidem nullus rex gentilis cogit adorare solem, quod nec ipse sol cogeret, si in terra regnaret, quia nec nunc a vobis hoc vult fieri: sed sicut Creator ipse impios blasphematores suos usque ad iudicium sustinet, sic et ipsa coelestia tolerant vanos adoratores suos usque ad iudicium Creatoris sui (a). Tamen mementote Christianum regem non posse cogere ut sol adoretur. De gentili enim rege exemplum Faustus proposuit, sciens profecto ad Gentiles pertinere quod facitis, cum solem adoratis. Non est ergo hoc christiana: sed ubique jam perdidit nomen Christi ponit, ut congreget quæ non peperit (*Jerem. xvii, 11*). Videte tamen quam facile respondeat veritas, et sana doctrina quam facile disruptat hunc vestræ quæstionis tanquam inevitabilem et bicipitem laqueum. Ecce faciamus aliquem armatum regia potestate comminari homini christiano, ut si solem adorare noluerit, suspendatur in ligno. Si declinavero, inquis, maledictum, quod Lex prompsit in solis adoratore, incidam in illud quod eadem Lex prompsit in eum qui pependerit in ligno. Ita vero turbaberis: sed tu, imo nec tu, qui et nullo cogente adoras solem. At vero Christianus ædificatus super fundamentum Apostolorum et Prophetarum (*Ephes. ii, 20*), attendit singulas causas, et singula maledicta: videt unum pertinere ad corpus mortale, quod ligno suspenditur; alterum ad animum, quo sol adoratur. Etsi enim corpus inclinatur in adorando, animus tamen aut colit quod adorat, aut fingit; utrumque autem perniciosum est. Quapropter quoniam maledictum in utroque mors meruit, sicut mors est corporis in ligno pendere, ita mors animi est solem adorare. Eligendum est igitur maledictum in corporis morte, quo maledicto et ipsum corpus in resurrectione liberabitur: devitandum autem maledictum in animæ morte, ne cum suo corpore in æterno igne damnetur. Hanc enim quæstionem nobis Dominus solvit, dicens: *Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere: sed eum timeate qui habet potestatem et animam et corpus occidere in gehennam ignis* (*Matth. x, 28*). Tanquam diceret, Nolite timere maledictum corporalis mortis, quod

(a) II *Retract.*, cap. 7, n. 3.

temporaliter solvitur: sed timete maledictum spiritualis mortis, per quod anima in æternum cum suo corpore cruciatur. Ecce non est anicularis maledictio, sed prophetica prædictio, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*. Sic enim aufert Christus de maledicto maledictum, quomodo de morte mortem, de peccato peccatum. Sic ergo non blasphemavit Moyses dicendo, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*: quomodo non blasphemaverunt Apostoli dicendo, *Mortuus est* (*II Cor. v, 14, 15*); et, *Vetus homo noster confixus est cruci cum illo* (*Rom. vi, 6*); et, *De peccato damnavit peccatum* (*Id. viii, 3*); et, *Eum qui non noverat peccatum, peccatum pro nobis fecit* (*II Cor. v, 21*); et multa hujusmodi. Vos autem cum horretis maledictum Christum, fatemini vos horrere mortem Christi. Ubi apparet vestra, non anicularis maledictio, sed diabolica simulatio, qui mortem Christi corporis, animæ vestræ mortem non creditis. Quam tamen mortem Christi non veram, sed simulatam susdeditis: quasi non audeatis per nomen christianum homines fallere, nisi ipsum Christum magistrum fallacie faciatis.

CAPUT XIII. — Quod autem invidus continentiae vel virginitati Fausto Moyses visus est, quia dixit, *Maledictus omnis qui non suscitaverit semen in Israel* (*Deut. xxv, 7*); legant Isaiam clamantem, *Hæc dicit Dominus spadonibus omnibus: Qui observaverint præcepta mea, et elegerint quæ ego volo, et custodierint testamentum meum; dabo illis in domo mea et in muro meo locum nominatum, meliorem filiorum et filiarum: nomen æternum dabo illis, et non decrit illis* (*Isai. lvi, 4, 5*). Aut si contrarium putant Isaiam Moysi, hic eis placeat, si ille displicet; non est parum adversus istos. Nobis enim sufficit scire unum Deum locutum et per Moysen et per Isaiam: et maledictum esse omnem qui non suscitaverit semen in Israel, sive tunc, cum populo secundum carnem propagando etiam carnalis prolis operatio in conjugali castitate ad officium civicum¹ pertinebat; sive nunc, ne quisquam spiritualiter natus, putet sibi debere sufficere, nec instet dominicis lucris, quibus quisque pro modulo suo prædicando Christum, debet generare christianos. Ita illa divina sententia tempora utriusque Testamenti mira brevitate complectitur, *Maledictus omnis qui non suscitaverit semen in Israel*.

¹ Editio Lov., ad officium conjugum. At Mss. cum Am. et Br., ad officium civicum, habent, aut, ad officium civium.

LIBER QUINTUS DECIMUS.

CAPUT PRIMUM — FAUSTUS dixit: Quare non accipitis Testamentum Vetus? Quia et omne vas plenum superfusa non recipit, sed effundit: et stomachus satur rejicit ingesta. Proinde et Judæi ex præoccupatione Moyseos Testamento Veteri satiati, respuerunt Novum: et nos ex Christi præventionem Novo referti, respuimus Vetus. Vos ideo utrumque accipitis, quia in neutro estis pleni, sed semi: alterumque ex altero

in vobis non tam repletur, quam corrumpitur; quia et semina vasa nunquam de dissimili implentur materia, sed de eadem ac sibi simili, ut vini vino, mellis melle, et aceti aceto: quibus si dissimilia et non sui generis superfundas, ut melli fel, et aquam vino, et aceto garos; non repletio vocabitur hæc, sed adulterium. Hæc ergo causa est, unde nos parum accipimus Testamentum Vetus: et quia Ecclesia nostra, sponsa

Christi, pauperior quidem ei nupta, sed diviti, contenta sit bonis mariti sui, humilium amatorum dignatur opes, sordent ei Testamenti Veteris et eius auctoris munera, famæque suæ custos diligentissima, nisi sponsi sui non accipit litteras. Vestra sane Ecclesia usurpet Testamentum Vetus, quæ ut lasciva virgo immemor pudoris, alieni viri et muneribus gaudet et litteris. Amator denique ille vester, et pudoris corruptor Hebræorum Deus, diptychio lapideo suo, aurum vobis promittit et argentum, ventris saturitatem (*Deut. viii, 7-9*), et terram Chananaeorum (*Exod. xiiii, 25*). Hi vos delectaverunt tam sordidi quæstus, ut libeat peccare post Christum, ut sitis ingrati tam immensis dotibus ejus. Hæc vos illiciunt, ut in Hebræorum deperceatis Deo post nuptias Christi. Discite ergo jam nunc etiam falli vos, et decipi falsis promissionibus ejus. Pauper est, egens est, nec ea quidem præstare potest quæ promittit: nam si suæ propriæ conjugii, dico autem Synagogæ, nihil horum præstat quæ pollicetur, et quidem morem gerenti sibi per omnia, et servienti submissius quam ancilla; vobis præstare quid poterit alienis ab se, et mandatorum suorum detrectantibus jugum superba cervice? Sed vos quidem pergite agere ut corpistis, rudem pannum veteri vestimento committite, novum vinum veteribus utribus credite (*Math. ix, 16, 17*), duobus maritis nulli placituri servite, christianam denique fidem Hippocentaurum facite, nec equum perfectum, nec hominem: nobis soli Christo servire permitte, ejus tantum immortalis dote contentis, et imitantibus Apostolum qui dicit, *Sufficientia nostra ex Deo est, qui nos idoneos probavit ministros Novi Testamenti* (*II Cor. iii, 5, 6*). Hebræorum Dei et nostra admodum diversa conditio est; quia nec ipse quæ promittit implere potest, et nos ea fastidimus accipere. Superbos nos adversus blanditias ejus, Christi liberalitas fecit. Ac ne incongrue me hæc comparasse existimes, Paulus in nos hæc conjugalis disciplinae similitudinem prior contulit, dicens: *Quæ sub viro est mulier vivente viro alligata est lege viri: si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege viri. Ergo vivente viro vocabitur, inquit, adultera, si juncta fuerit alteri viro: quod si mortuus fuerit vir ejus, non erit adultera alii conjuncta* (*Rom. vii, 2, 3*). Per hoc ostendens, spiritu nitentem eos qui non ante repudiantes, et in mortuis quodam modo ponentes Legis auctorem, tum demum se copulaverint Christo. Quod dictum ad eos præcipue spectat, qui crediderint ex Judæis, videlicet ut ipsi sint primæ superstitionis oblitii. Nobis vero in hoc quid opus est vel præcepto, quibus ex Gentilitate conversis ad Christum, Hebræorum Deus non mortuus debet videri, sed nec natus? Sane Judæo, si credat, Adoneus debet videri defunctus, gentili vero idolura: et unicuique quod est veneratus ante cognitam Christum. Nam si pos: idololatricæ divortia Hebræorum quis Deum et Christum pariter colat, nihil ille quidem a detriti pudoris femina discrepavit, quæ post unius mariti obitum duobus nupsit.

CAPUT II. — AUGUSTINUS RESPONDIT: Audite hæc,

quorum corda possidet Christus; et videte, si toleratis, nisi quia ipse est vestra patientia. Faustus novo melle plenus, respuit acetum vetus, et Paulus aceto vetere plenus, effudit dimidium, quo caperet infusum mel novum; non servandum, sed corraumpendum. Vides enim, quod ait apostolus Paulus, *Servus Christi Jesu, vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei*, ex melle novo est. Illud autem quod sequitur, *Quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem* (*Rom. i, 1-3*); ex aceto veteri. Quis hoc sustineret audire, nisi nos consolaretur idem dicens: *Oporet et hæreses esse, ut probati manifesti fiant in vobis* (*I Cor. xi, 19*)? Sed quid opus est eadem jam superius satis dicta repetere (*Lib. 8*)? Nam pannum novum et vestimentum vetus, et vinum novum et utres veteres, non duo Testamenta significare, sed duas vitas, et spes duas: ad duo vero Testamenta intelligenda illam datam esse a Domino similitudinem, *Propterea omnis scribe eruditus in regno Dei similis est patrifamilii proferenti de thesauro suo nova et vetera* (*Math. xiii, 52*), ex his quæ ante diximus, recordetur qui potuerit, vel certe recenscat qui voluerit. Duas enim spes si quis habendas putaverit ut et propter felicitatem terrenam, et propter regnum cælorum Deo serviat; hæc illam non capit, et cum hæc aliqua tribulatione fuerit perturbata, deficiens homo amittet etiam illam. Inde est et illud: *Nemo potest duobus dominis servire*. Quod exposuit dicens, *Non potestis Deo servire et mammonæ* (*Id. vi, 24*). Vetus autem Testamentum recte intelligentibus prophetia est Novi Testamenti. Itaque et in illo primo populo sancti Patriarchæ et Prophetæ, qui intelligebant quod agebant, vel quod per eos agebatur, in Novo Testamento habebant istam spem salutis æternæ: ad illud enim pertinebant, quod intelligebant et diligebant; quia etsi nondum revelabatur, jam tamen figurabatur. Ad Vetus autem illi pertinebant, qui non illic amplius quam promissa temporalia cogitata concupiscebant, in quibus æterna figurata et prophetata non intelligebant. Sed hæc jam satis superque prioribus responsionibus nostris dicta sunt.

CAPUT III. — Illa vero est mirabilis impudentia, cum Manichæorum sacrilega et immunda societas etiam castam sponsam Christi se jactare non dubitat: in quo adversus sanctæ Ecclesiæ vere casta membra quid proficit, nisi ut veniat in mentem adversus tales apostolica illa admonitio: *Aptavi vos uni viro, virginem castam exhibere Christo. Timeo autem, ne sicut serpens Evam fefellit astutia sua, sic et vestrae mentes corrumpantur a castitate, quæ est in Christo* (*II Cor. xi, 2, 3*)? Quid enim agunt isti evangelizantes nobis præter quod accepimus, nisi ut nos a castitate corrumpant, quam Christo servamus, quando legem Dei culpant nomine vetustatis, et errorem suum laudant nomine novitatis, quasi omnis vetustas fugienda sit, aut omnis novitas appetenda; cum et mandatum vetus in laude

¹ sola editio Lov., vere catholicæ casta membra.

ponat apostolus Joannes (1 *Joan.* II, 7), et profanas verborum novitates evitari jubeat apostolus Paulus (1 *Tim.* VI, 20)? Te ergo, vera sponsa veri Christi Ecclesia catholica, alloquar et ego te pro modulo meo, qualiscumque filius et servus tuus positus in te dispensare cibaria conservis meis. Cave semper, ut caves, Manichæorum impiam vanitatem, jam tuorum periculo expertam, et liberatione convictam. Ille me quondam de gremio tuo error excusserat: expertus fugi quod experiri non debui. Sed tibi profecerint etiam pericula mea, cui nunc servit liberatio mea. Quia nisi mihi verus et verus sponsus tuus, de cujus latere facta es, in vero sanguine suo remissionem peccatorum posuisset, absorbuisset me vorago fallaciæ, et terram factum serpens irreparabiliter devorasset. Noli decipi nomine veritatis: hanc sola tu habes, et in lacte tuo, et in pane tuo; in hac autem tantum nomen ejus est, ipsa non est. Et in tuis quidem grandibus segura es: sed appello in te parvulos tuos, fratres, filios, dominos meos, quos vel tanquam ova sollicitis alis foves, vel tanquam infantes lacte nutris, sine corruptione secunda, virgo mater. Hos in te appello teneros fetus tuos, ne garrula curiositate seducantur abs te; sed potius anathement, si quis eis evangelizaverit præter id quod acceperunt in te (*Galat.* I, 9): nec relinquunt verum veracemque Christum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi (*Coloss.* II, 3), et magnam multitudinem dulcedinis ejus, quam abscondit metuentibus se, perfecit autem sperantibus in se (*Psal.* XXX, 20). Ibi vero quomodo possunt esse verba veracis, in prædicatore Christi fallacis? Contemne insultationes eorum: quia bene tibi es conscia, promissionem vitæ æternæ te adinasse in muneribus sponsi tui, id est, ipsum sponsum tuum, quia ipse est vita æterna.

CAPUT IV. — Non autem, sicut illi desipiunt, ad alienum deum seducta es, promittentem saturitatem ventris et terram Chananæorum. Intelligis quippe in ipsis etiam promissionibus te jam tunc figuratam et prophetatam, præscientiam parturisse sanctorum. Nec lapideo diptychio miserabili dicacitate reprehenso movearis: quia non habes lapideum cor, quod illæ tabulæ in populo priore significabant. Es enim *epistola* Apostolorum, *scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus* (II *Cor.* III, 2, 3). Ad quæ verba illi vani gaudent, putantes Apostolum reprehendisse dispensationem illi temporari congruam Veteris Testamenti, non intelligentes hoc eum ex Propheta dixisse. Hæc enim verba, quæ imperite amplectuntur, longe antequam per Apostolos dicerentur et implerentur, a Prophetis, quos respuunt, prænuntiata sunt. Propheta enim dixerat: *Auferam eis cor lapideum, et dabo eis cor carneum* (*Ezech.* XI, 19). Videant si non hoc est, *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus*. Nam neque ibi quod dictum est cor carneum, neque hic tabulæ carnales, hoc volunt, ut carnaliter sapiamus¹: sed quia in

comparatione lapidis, qui sine sensu est, caro sentit; per lapidis insensualitatem significatum est cor non intelligens, et per carnis sensualitatem significatum est cor intelligens. Tu potius istos irride, qui dicunt, et terram et ligna et lapides habere sensum, et intelligentiore vita vivere, carnes autem stolidiore et obtusiore. Unde non a veritate, sed a sua vanitate coguntur fateri mundius esse legem conscriptam in tabulis lapideis, quam suum thesaurum in pellibus morticinis. An forte quia in fabella sua etiam lapides dicunt esse ossa principum, non eis dubitant coria præponere agnorum? Nempe ergo illa Testamenti arca mundius tegebat lapideas tabulas, quam caprina pellis codicem istorum. Hæc tu misericorditer irride, ut eis irridenda et fugienda commendes: nam in illo diptychio lapideo, jam tu non corde lapideo intelligis, quid duro illi populo congruebat; et in eo tamen agnoscis petram, ipsum sponsum tuum, illum quem Petrus loquitur, *lapidem vivum ab hominibus reprobatum, a Deo autem electum et honorificatum*. Illis ergo erat *lapis offensionis, et petra scandali*: tibi autem *lapis quem reprobaverunt ædificantes, factus est in caput anguli*² (1 *Petr.* II, 4-8). Quod totum idem Petrus apostolus explicat, et totum a Prophetis, a quibus isti damnati alienantur, prædictum esse commemorat. Lege sane etiam illud diptychium: ne timeas, plane sponsi tui est. Aliis lapis ille significavit duram stoliditatem: tibi autem firmam stabilitatem. Digito Dei scriptæ sunt tabulæ illæ (*Exod.* XXXI, 18): digito Dei sponsus tuus eiecit dæmonia (*Luc.* XI, 20): digito Dei expelle tu doctrinas dæmoniorum mendaciloquorum cauteriantium³ conscientiam (1 *Tim.* IV, 2). Ex hoc diptychio repellis adulterum, qui se Paracletum dicit, ut sancto nomine te seducat. Quinquagesimo enim die post Pascha datæ sunt illæ tabulæ (*Exod.* XX); et quinquagesimo die post passionem sponsi tui quam Pascha illud præfigurabat, datus est digitus Dei, Spiritus sanctus promissus Paracletus (*Act.* II, 1-4). Noli ergo formidare diptychium, quo tibi scripta olim, quæ nunc agnosceres, mittebantur: tantum noli esse sub lege, ne illam timore non impleas; sed sub gratia, ut sit in te plenitudo legis charitatis. Non enim aliud diptychium recensebat sponsi tui amicus, cum diceret: *Nam, Non adulterabis, Non homicidium facies, Non concupisces, et si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur, Diliges proximum tuum tanquam te ipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo autem legis est charitas* (*Rom.* XIII, 9 et 10). Ibi enim sunt duo illa præcepta, dilectionis Dei, et dilectionis proximi, singulis tabulis explicata. Hoc ergo diptychium ille præmisit, qui tibi hæc duo præcepta veniens commendavit, in quibus tota Lex pendet et Propheta (*Matth.* XXII, 37-40). In primo præcepto est castitas nuptiarum amplexum, in secundo unitas membrorum tuorum: illo amplecteris divinitatem, isto congregas societatem. Quæ duo præcepta, ipsa sunt decem: tria pertinent ad Deum, et septem

¹ Mss., in capite anguli.

² Editio Lov., sapiamus ista. Abest, ista, a cæteris libris.

³ Lov., cauteriatam habentium. At editi alii et Mss. hoc loco habent. cauteriantium.

ad proximum. O pudicum diptychium, in quo, vetere figura, ille dilector et dilectus tuus prænuntiabat tibi canticum novum, in decachordo psalterio (*Psal. xci, 4*): tanquam pro te etiam nervos suos extensurus in ligno, ut de peccato peccatum damnaret in carne, et justitia legis impleretur in te (*Rom. viii, 3, 4*). O diptychium conjugale, quod non sine causa odit scūltera!

CAPUT V. — Jam enim mihi ad te est sermo, manichæa congregatio fallax, et fallacis involuta. Itane multinuba tot elementis, vel potius meretrix prostituta dæmoniis, et sacrilegis vanitatibus imprægnata, audes matrimonium catholicum Domini tui, crimine impudiciæ lacerare? Ostende nobis mœchos tuos, splendidentem¹ ponderatorem, et Atlantem laturarium. Illum enim dicis capita elementorum tenere, mundumque suspendere; istum autem genu fixo, scapulis validis subajulare tantam molem, utique ne ille deficiat. Ubi sunt isti? Qui si vere essent, quando ad te venirent occupati tanto negotio? quando ad te intrarent, ut blanda manu tua, et otiosa, plane delicata², post tantum laborem, alteri digitos, alteri humeros confricares? Sed fallunt te mala dæmonia, quæ tecum scortantur, ut concipias mendacia, et parias phantasmata. Cur ergo non respuas diptychium veri Dei, tuis membranis inimicum, quibus tot falsos deos adamasti mente vagabunda per simenta cogitationum tuarum, quibus omnia poetica mendacia graviora et honestiora reperirentur, vel hoc certe, quod apud poetas neminem decipit ipsa professio falsitatis, in libris autem tuis tanta fallaciarum turba, pueriles et in senibus animas³, nomine veritatis illectas, miserabilibus corrumpit erroribus, cum prurientes auribus, sicut Apostolus dicit, et a veritate auditum suum avertentes, ad fabulas convertuntur (*II Tim. iv, 4*)? Quomodo ergo sanam doctrinam ferres illarum tabularum, ubi primum præceptum est, *Audi, Israel; Dominus Deus tuus, Deus unus est* (*Deut. vi, 4*), cum tot deorum nominibus⁴ delectata turpissimi cordis fornicatione voluteris? Annon recordaris amatorum canticum tuum, ubi describis maximum regnantem regem, sceptrigerum perennem, floreis coronis cinctum et facie utilantem? Quem si solum talem amares, crubescendum tibi esset: nam etiam vir unus floreis coronis cinctus pudicæ conjugi displiceret. Neque enim potes dicere hoc aliqua mystica significatione ita dictum, vel ita demonstratum, cum tibi præcipue laudari Manichæus non ob aliud soleat, nisi quod remotis figurarum integumentis, ipse tibi veritatem nudam et propriam loqueretur. Proprie igitur cantas Deum regem sceptrigerum, floribus coronatum. Ponat saltem sceptrum, quando coronis floreis cingitur: non decet regis virgæ severitatem illa luxuriæ mollitudo. Huc accedit, quia non a te solum adamatus est: sequeris enim cantando, et adjungis duodecim sæcula

¹ Am. Er. et aliquot Mss., *splendide tenentem*.

² Sic probæ notæ Mss. Alii cum editis, *et otioso pane delicata*.

³ Lov., *pueriles et seniles animas*. Melius editi alii et Mss., *pueriles et in senibus animas*.

⁴ Aliquot Mss., *deorum nominibus*.

floribus convestita, et canoribus plena, et in faciem patris flores suos jactantia. Ubi et ipsos duodecim magnos quosdam deos profiteris, ternos per quatuor tractus, quibus ille unus circumcingitur. Quem quomodo immensum faciatis, quem sic circumdatum dicitis, nunquam invenire potuistis. Adjungis etiam innumerabiles regnicolas, et deorum agmina, et angelorum cohortes: quæ omnia non condidisse dicis Deum, sed de sua substantia genuisse.

CAPUT VI. — Ita convincere innumerabiles deos colere, non ferendo sanam doctrinam, qua docetur unus de uno Deo natus Filius, et utriusque Spiritus sanctus. Quos tamen non solum innumerabiles, sed nec tres deos fas est dicere: quorum est non solum una eademque substantia, sed etiam una eademque operatio, per ipsam propriam unam eademque substantiam; per creaturam vero corporalem etiam demonstratio singulorum. Hæc tu non intelligis, non capis: novi, plena es, inebriata es, ingurgitata es fabuloso sacrilegio. Digeras aliquando quod exhalas, et te jam obruere talibus desinas: interim canta quod cantas, et inspicere, si potes, dedecus fornicationis tuæ. Invitavit enim te doctrina dæmoniorum mendaciloquorum ad fictas domos angelorum, ubi fiat aura salubris, et ad campos¹ ubi scatent aromata, cujus arbores et montes, maria et flumina, dulce nectar fluunt per cuncta sæcula. Et credidisti et finxisti hæc in corde tuo, ubi vanis recordationibus luxuriata et dissoluta jacteris. Cum enim quædam talia dicuntur de ineffabili affluentia spiritualium deliciarum, utique in ænigmate dicuntur; ita ut noverit animus qui talibus exercetur, esse aliud quod ibi quaerendum et intelligendum sit, sive corporcis sensibus in veritate corporali tale quid demonstraretur, sicut ignis in rubo (*Exod. iii, 2*), et de virga serpens, et de serpente virga (*Id. iv, 2-4*), et tunica Domini a persecutoribus non divisa (*Joan. xix, 24*), et obsequio mulieris unctio pedum aut capitis ejus (*Matth. xxvi, 7, et Joan. xii, 3*), et frondes multitudinis præcedentis et consequentis asellum ejus (*Matth. xxi, 7-9*): sive in spiritu per imagines corporum, vel in somnio, vel in ecstasi figurate ostendantur, sicut Jacob scalæ (*Gen. xxviii, 12*), et Daniell lapis præcisus sine manibus et auctus in montem (*Dan. ii, 34, 35*), et Petro ille discus (*Act. x, 11*), et Joanni tam multa (*Apoc. i, etc.*): sive sola locutione ad eundem modum figurerentur, sicut Cantica canticorum (*Cantic. i, etc.*), et quod in Evangelio fecit pater familias nuptias filio suo (*Matth. xxii, 2-14*), et homo quidam duos filios habuit, frugi et luxuriosum (*Luc. xv, 11-32*), et homo quidam novellavit vineam, et locavit agricolis (*Matth. xxi, 33*). Tu vero præcipue Manichæum ob hoc prædicas, quod non ad talia dicenda, sed potius ad solvenda ultimus venerit: ut et figuris antiquorum apertis, et suis narrationibus ac disputationibus evidenti luce prolatis, nullo se occultaret ænigmate. Addis eam² præsumptionis hujus causam, quod videlicet

¹ Forte, *ad campum*.

² Sola fere editio Lov., loco, *eam*, habet, *etiam*.

antiqui, ut figuras hujusmodi vel viderent, vel agerent, vel dicerent, sciebant istum postea venturum, per quem cuncta manifestarentur: iste autem, qui sciret post se neminem adfuturum, sententias suas nullis allegoricis ambagibus texeret. Quid ergo facit affectus tuus desideris carnalibus sordidus, in campis et montibus nemorosis, et coronis floreis, et scatentibus aromatibus? Si non sunt ænigmata rationis, phantasmata sunt cogitationis, aut vecordia furoris. Si vero ænigmata esse dicuntur, cur non fugis adulterum, apertam veritatem, ut illiciat, promittentem, et fabulosa fallacia quos illexerit illudentem? Nonne ministri ejus, et ipsi miseri talibus vanitatibus venenati, in hamo suo solent hanc escam de Paulo apostolo ponere, ubi ait: *Ex parte enim scimus, et ex parte prophetamus; cum autem venerit quod perfectum est, quod ex parte est, auferetur; et, Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem* (1 Cor. xiii, 9, 10, 12)? Ut scilicet apostolus Paulus ex parte scierit, et ex parte prophetaverit, per speculum et in ænigmate videns, quod totum auferendum est veniente Manichæo, et afferente quod perfectum est, ubi facie ad faciem veritas¹ videatur. O lasciva, immunda, sine fronte adhuc ista garris, adhuc pascis ventos, adhuc amplecteris idola cordis tui! Itane tu facie ad faciem vidisti regnantem regem sceptrigerum, floreis coronis cinctum, et deorum agmina, et splendentem magnum², sex vultus et ora ferentem, micantemque lumine; et alterum regem honoris, Angelorum exercitiibus circumdatum; et alterum adamantem heroam belligerum; dextra hastam tenentem, et sinistra clypeum; et alterum gloriosum regem tres rotas impellentem³, ignis, aquæ, et venti; et maximum Atlantem mundum ferentem humeris, et eum genu fixo brachiis utrinque⁴ secus fulcientem? Hæc et alia mille portenta tu facie ad faciem vidisti, an hæc tibi doctrina dæmoniorum mendaciorum per ora deceptorum cantat, et nescis? Væ tibi, infelix! ecce quibus phantasmatibus constupraris, ecce quas vanitates pro veritate lambis: et serpentinis poculis ebria, de diptychio lapideo audes insultare matronali verecundiæ conjugis unici Filii Dei; quia illa jam non sub pædagogio Legis⁵, sed sub magisterio gratiæ, nec superba operibus, nec fracta terroribus, vivit ex fide et spe et charitate, facta Israel, in quo dolus non est (Joan. 1, 45), et audiens quod ibi scriptum est, *Dominus Deus tuus, Deus unus est* (Deut. vi, 4): quod tu non audiens, in tam multos fictos deos fornicationem tuam diffudisti.

CAPUT VII. — Quomodo non sint tibi inimicæ illæ Tabulæ, in quibus secundum præceptum est, *Non accipies in vanum nomen Domini Dei tui* (Exod. xx, 7); quandoquidem tu etiam ipsum Christum, qui propter carnales a carnali vanitate mundandos, etiam

¹ Verbum, *veritas*, abest a pluribus manuscriptis.

² Er. et Lov., *splendentem agnum*. Am. cum aliquot Mss., *splendide tenentem magnum*. Alii quidam probæ notæ Mss., *splendentem magnum*.

³ Am. Er. et nonnulli Mss., *implentem*.

⁴ Quidam codic. s., *utriusque*.

⁵ Sic Mss. Editi autem, *sub pædagogio Legis*.

carneis oculis verus in veritate carnis exortus est, in fallaciæ vanitate posuisti? Quomodo tibi non sit adversum tertium præceptum de sabbati requie, quæ tot figmentorum illusionibus iniqua anima ventilaris? Hæc tria præcepta quomodo pertineant ad dilectionem Dei, quando capies, quando sapies, quando amabis? Immoderata es, et cæda, et contentiosa: tuuisti, evanuisti, viluisti, excessisti modum tuum, turpasti decorem tuum, turbasti ordinem tuum. Talis apud te sui, novi te. Quo pacto ergo te nunc doceam hæc tria præcepta ad dilectionem Dei pertinere, ex quo, et per quem, et in quo sunt omnia (Rom. xi, 30)? Unde hoc intelligis, quando nec illa septem, quæ ad dilectionem proximi pertinent qua humanæ vitæ societas continetur, erroris tui detestanda perversitate nosse atque observare permittitis? In quibus mandatum primum est, *Honora patrem tuum et matrem tuam*: quod et Paulus commemorat mandatum primum in repromissione, eadem atque iudem, etiam ipse præcipiens (Exod. xx, 12, et Ephes. vi, 2). Tu autem doctrina dæmoniaci¹ didicisti inimicos deputare parentes tuos, quod te per concubitum in carne ligaverint, et hoc modo utique deo tuo immundæ compedes imposuerint. Hinc etiam consequens præceptum, quod est, *Non mæchaberis*, ita violatis, ut hoc maxime in conjugio, detestemini, quod filii procreantur; ac sic Auditores vestros, dum caveat ne feminae quibus miscetur concipiant, etiam uxorum, adulteros faciatis. Ducunt enim eas ex lege matrimonii, tabulis proclamantibus, liberorum procreandorum causa: et vestra lege, metuentes ne particulam dei sui sordibus carnis afficiant, ad explendam tantum libidinem feminis impudica conjunctione miscentur; filios autem inviti suscipiunt, propter quod solum conjugia copulanda sunt. Quomodo ergo non prohibes nubere, quod de te tanto ante prædixit Apostolus (1 Tim. iv, 3), quando id conaris auferre de nuptiis, unde sunt nuptiæ? Quo ablato, mariti erunt turpiter amatores; meretrices, uxores; thalami, fornice; soceri, lenones. Ac per hoc etiam illud præceptum, quod est, *Non occides*, ex ejusdem erroris perversitate non servas. Dum enim times ne dei tui membrum ligetur in carne, non das esurienti panem: hic formidans homicidium falsum, illic perpetras verum². Itaque si incurras in eum famelicum qui mori possit, nisi cibum porrigendo subvenias; jam tu homicida, teneberis aut lege Dei, si non dederis; aut lege Manichæi, si dederis. Quid cætera Decalogi præcepta, quomodo servabis? An a furto abstineas, ut nescio quis panem, seu quamlibet escam in suis visceribus trucidandam, devoret potius, quam tu, si possis, ei subripias, atque ad officinam ventris Electorum tuorum curras, ut furto tuo deus tuus nec in gravius incidat vinculum, et quo incidat eruat? Porro si in eodem furto comprehendaris, nonne per ipsum deum tuum, non te abstulisse jurabis? Quid enim

¹ In Mss., *dæmonica*.

² In B., *perpetras verum*. Er. Lugd. ven. seculi scriptus. M.

tibi facturus est talis deus, cui dicis, Falsum juravi per te, sed pro te; nisi velles ut exitium tibi inferrem, dum honorem deferrem? Ita et illud mandatum Legis, *Ne falsum testimonium dicas*, propter membra dei tui sic contemnes¹, ut ea non solum testimonio, sed et juramento falso de compedibus liberes. Jam vero quod sequitur, *Non concupiscas uxorem proximi tui* (Exod. xx, 15, 16, 17), debet apud te impleri: et hoc unum video, quod nulla tui erroris necessitate violare cogaris. Sed si nefas est conjugem concupiscere alienam, considera quid sit concupiscendum se proponere alienis: et recordare deos tuos formosos et deas formosas, præhentes se ut ardentem concupiscantur, illi a feminis principibus tenebrarum, et illæ a masculis: quibus excitatis in fruendi libidinem, et in suos amplexus iuhanter æstuantibus, eruant ab eis illum deum tuum ubique competitum, et tanta suorum turpitudine, ut solvi valeat, indigentem. Nam rem proximi non concupiscere, quod est ultimum Decalogi mandatum, unde potes, misera? Nonne tibi deus ipse tuus in terra aliena se fabricare mentitur secula nova, ubi post falsam victoriam falso triumpho tumescas? Quod cum modo insana vanitate desideras, et eandem terram gentis tenebrarum summa vicinitate substantiæ tuæ conjungi credis, utique rem proximi concupiscis. Merito tibi est inimicum diptychium, continens tam bona mandata multum errori tuo contraria. Nam illa tria quæ ad dilectionem Dei pertinent, omnino ignoras, omnino non servas: hæc autem septem quibus societas humana non læditur, si quando custodis, aut pudore reprime- ris, ne inter homines confundaris; aut timore frangeris, ne publicis legibus puniaris; aut malum factum bona aliqua consuetudine horrescis; aut ipsa naturali lego, quam injuste alteri facias quod tibi ab altero fieri non vis, advertis: error tamen tuus quam te in contrarium ire compellat, et dum sequeris, et dum non sequeris, sentis; cum vel hoc facis quod pati non vis, vel ideo non facis quia pati non vis.

CAPUT VIII. — At ista vera sponsa Christi, cui de diptychio lapideo fronte impudentissima insultas, intelligit quid distet inter litteram et spiritum (II Cor. iii, 6), quæ duo dicuntur alio modo, Lex et gratia: et non jam in vetustate litteræ, sed in novitate spiritus Deo serviens (Rom. vii, 6), non est jam sub lege, sed sub gratia. Neque enim litigiosa cæcatur; sed mitis intendit verbis Apostoli, ut intelligat quid appellet legem, sub qua nos jam non vult esse, quia *transgressionis gratia posita est, donec veniret semen cui promissum est* (Galat. iii, 19): et quia ideo *subintravit, ut abundaret delictum; ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia* (Rom. v, 20). Nec ideo tamen eandem legem peccatum vocat, quia sine gratia non vivificat; auget enim potius reatum prævaricatione addita: *Ubi enim lex non est, nec prævaricatio* (Id. iv, 15); et ideo per se ipsam, cum sola littera est sine spiritu, id est, lex sine gratia, tantummodo reos facit: sed proponit sibi quod putare

¹ Fr. Lugd. Ven., *contemnis*. M.

minus intelligentes possent, et aperit quid dicat. cum ait: *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit: sed peccatum non cognovi nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupiscas. Occasione itaque accepta, peccatum per mandatum fecit me, et per illud occidit. Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum et justum et bonum. Quod ergo bonum est, factum est mihi mors? Absit: sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem* (Rom. vii, 7-13). Hæc ista, cui tu insultas, intelligit; quia gemens petit, quia humilis quærit, quia mitis pulsatur: et sic videt non reprehendi legem, cum dicitur, *Littera occidit, spiritus autem vivificat* (II Cor. iii, 6); sicut non reprehenditur scientia, cum dicitur, *Scientia inflat, charitas vero ædificat*. Nam utique ipse dixerat, *Scimus quia omnes scientiam habemus: et tunc adjungit, Scientia inflat, charitas vero ædificat* (I Cor. vii, 4). Ut quid ergo habebat ipse quo inflaretur, nisi quia cum charitate non solum non inflatur scientia, sed etiam firmatur? Ita littera cum spiritu, et lex cum gratia, jam non eo modo littera et lex appellatur, sicut per se ipsam cum occidit abundante delicto. Ita enim lex et *virtus peccati* dicta est (Id. xv, 56), cum auget eas noxiam delectationem, per severam prohibitionem. Nec tamen etiam sic mala est: *sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum operatum est mortem*. Ha multa quibusdam sunt noxia, quævis non sint mala. Nam et vos cum oculos doletis, etiam contra deum vestrum solem fenestras claudit. Hæc igitur sponsa Christi, jam mortua legi, id est, peccato, quod legis prohibitionem fit abundantius, cum lex sine gratia jubet, non juvat: tali ergo legi mortuæ, ut sit alicuius qui ex mortuis resurrexit, discernit ista sine legis injuria, ne sacrilegium committat in ejus auctorem: quod tu facis in eum, quem non intelligis auctorem boni; cum audias Apostolum dicentem, *Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum et justum et bonum*. Ecce auctor boni est, qui tibi videtur unus ex principibus tenebrarum. Attende veritatem, ferit tibi oculos. Ecce Paulus apostolus dicit, *Lex quidem sancta, et mandatum sanctum et justum et bonum*. Ecce cujus auctor est, qui diptychium illud, quod stulta irrides, in magni sacramenti dispensationem¹ præmisit. Eadem quippe lex, quæ per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est (Joan. i, 17), cum accessit litteræ spiritus, ut inciperet impleri justitia legis, quæ non impleta reos etiam prævaricatione faciebat. Neque enim alia lex est sancta et justa et bona, et alia per quam peccatum mortem operatur, cui mori nos oportet, ut simus alterius qui ex mortuis resurrexit: sed eadem ipsa est. Ecce sequere, lege. *Sed peccatum, inquit, ut appareat peccatum, per bonum mihi est operatum mortem, ut fiat supra modum peccator, aut peccatum per mandatum*. Surda, cæca, audi, vide. *Per bonum, inquit, mihi operatum est mortem*. Ergo lex semper est bona; sive obsit inausibus gratia, sive prosit plenis gratia, semper est bona:

¹ Am. Er. et aliquot Mss., *dispensatione*.

sicut sol semper est bonus, quia omnis creatura Dei bona est (1 Tim. iv, 4), sive dolentibus oculis noceat, sive sanos mulceat. Proinde quod est oculis sanitas ad videndum solem, hoc est gratia mentibus ad implendam legem. Et sicut oculi sani non solis delectationi moriuntur, sed illis ictibus asperis radiorum, quibus reverberati in densiores tenebras pellebantur: sic anima per charitatem spiritus salva facta, non justitiæ legis mortua dicitur, sed illi reatui et prævaricationi, quam lex per litteram, cum gratia defuit, faciebat. Itaque de illa utrumque dicitur, et, *Bona est lex, si quis ea legitime utatur*; et quod sequitur, *Sciens hoc, quia justo lex non est posita* (Id. i, 8, 9); quia non opus habet terrente littera, quem delectat ipsa justitia.

CAPUT IX. — Hæc sponsa Christi gaudens in spe plenæ salutis suæ, et tibi optat bonam conversionem a fabulis ad veritatem, ne Adoneum quasi adulterum reformidans, cum versutissimo adultero serpente remaneas. Adonai enim verbum hebræum est, et interpretatur Dominus, eo modo quo solus Deus dicitur Dominus: sicut Latria, quod verbum græcum est, et interpretatur Servitus, non quæcumque, sed illa qua tantummodo Deo servitur: sicut Amen, interpretatur Verum, non ubicumque et quomodocumque, sed mystica religione. Quod si a te queratur unde tu quoque habeas; præter hebræas litteras, vel quæ ex hebræo sunt, non invenis. Non ergo timet Ecclesia Christi istorum nominum objectionem: intelligit, et amat; nec curat imperitum insultatorem: et quæ nondum intelligit, credit esse talia, qualia nonnulla experta est, quæ nondum intellecta sic erant. Obijciat ei quisque quod Emmanuel adamaverit; irridet inscitiam illius hominis, amplectitur veritatem hujus nominis. Obijciat quod amaverit Messiam; repellit extinctum adversarium, tenet ænetum magistrum. Ita te quoque cupit sanari a vanis erroribus, et ædificari super fundamentum Apostolorum et Prophetarum (Ephes. ii, 20). Quem dicis Hippocentaurum, nesciens quid loquaris, nec attendis quid tibi tua fabula confecerit, cum ex parte dei tui et ex parte terræ tenebrarum falsum mundum fabricasti in corde tuo. Itane ille non est Hippocentaurus, semiferus et semideus? Vere, quia nec Hippocentaurus dicendus est. Quid autem sit, tu attende, et erubescere et mitesce, ut corruptionem tuam a serpente adultero perhorrescas: cujus astutiam si apud Moysen credendam non putasti, apud Paulum cavere debuisti, qui veram Ecclesiam volens virginem castam exhibere Christo, *Timeo*, inquit, *ne sicut serpens Evam fessit in versutia sua, ita corrumpantur mentes vestræ a simplicitate et castitate, quæ est in Christo* (II Cor. xi, 2, 3). Hoc tu cum audires, usque adeo tamen desipuisti, et venenatis incantationibus ejus amens facta es, ut aliis multis hæresibus aliud atque aliud idem serpens, tibi autem etiam se Christum esse persuasit. Porro si errant multe fallacis ejus variis et multiformibus irretitiæ, quæ tamen hanc admonitionem Apostoli veram fatentur: tu quantum adulterata es, quam in longinquo prostituta, quæ

ipsum pro Christo habes, a quo Apostolus Christi ductam Evam atque corruptam clamat, ut ab eo virginem sponsam Christi tali admonitione custodias? Tenebravit cor tuum, qui tecum in phantasmalibus lucidorum nemorum volutatur. Quæ sunt, ubi sunt, unde sunt fidelia promissa ejus? O ebria, non a vino (Isai. li, 21)!

CAPUT X. — Nempe conviciata es impudentia sacrilega Deo Prophetarum, quod ipsis Judæis sibi servientibus non exhibuerit quod promisit. Nec sane dixisti quid promiserit et non exhibuerit, ne ibi convinceris aut jam exhibitum quod non intelligis, aut adhuc futurum quod non credis. Tibi quid promissum est et præsentatum, unde tibi fides fieret te accepturam triumphos novorum sæculorum super terram tenebrarum? Si aliquos prophetas protuleris, in quibus legamus cum laude prædictos futuros Manichæos, unde jam tibi aliquid exhibitum putes, hoc ipso quæ esse vos videmus; prius probatura es quod non ipse Manichæus tibi prophetas sinxerit, qui sibi ut crederes voluit. Neque enim putat turpe mendacium: aut vero potest dubitare falsos prophetas ostendere in pelibus ovium, qui Christum laudans asseverat falsas cicatrices ostendisse in membris suis. At ego vos plane prædictos lego, non solum a prophetis aliquando obscurius, verum et ab Apostolo expressius. Sed videte quemadmodum: *Spiritus*, inquit, *manifeste dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide, intendentes spiritibus seductoribus, et doctrinis dæmoniorum in hypocrisi mendaciloquorum, cauteriatam habentes conscientiam suam, prohibentes nubere, abstinere a cibis quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, et iis qui cognoverunt veritatem: quia omnis creatura Dei bona est, et nihil abijciendum quod cum gratiarum actione percipitur* (1 Tim. iv, 1-4). Hæc quemadmodum in vobis impleta sint, et luce clarius omnium qui vos noverunt oculos tangit, et supra pro tempore ostendimus.

CAPUT XI. — Ista autem, quam doctrina apostolica virginem castam uni viro exhibens Christo, a fallacia serpentis qua tu corrupta es, monet ut caveat, agnoscit Deum Prophetarum, Deum verum, Deum suum: hujus ultimæ pollicitationi secunda credit, cujus tanta promissa completa jam tenet; nec quisquam dicit, ad præsens tempus ei confictos esse Prophetas, quos in Judæorum codicibus asserit. Quid enim incredibilis promittebatur, quam id quod Abrahæ dictum est: *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Gen. xxii, 18). Et quid certius jam tenemus exhibitum? Illa certe est ultima ejus promissio, quam propheta breviter ita commemorat: *Beati qui habitant in domo tua; in sæcula sæculorum laudabunt te* (Psal. lxxxiii, 5). Finita quippe omni indigentia, et novissima inimica morte destructa (1 Cor. xv, 26), perpetua Dei laus erit otiosorum negotium: quo jam nemo accedet, unde jam nemo discedet. Quod alibi propheta ita commemorat: *Collauda, Jerusalem, Dominum*;

¹ Lovanienses legi volebant, *oculos tangant*: minus recte.

in eo Deum tuum, Sion : quoniam confirmavit vectes portarum tuarum, benedixit filios tuos in te (Psal. cxlvii, 1, 2). Clausis portis nullus intrabit, nullus exibit. Quod et ipse sponsus in Evangelio dicit, fatuus virginibus, etiam pulsantibus, se non aperturum (Matth. xxv, 12). Hæc Jerusalem, sancta Ecclesia, sponsa Christi, in Apocalypsi Joannis copiosius uberiusque describitur. Non credat huic propheticæ promissioni virgo casta, si non jam tenet quod ei per eandem prophetiam hoc tempore futurum promissum est: Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui; quoniam concipit rex speciem tuam, quia ipse est Deus tuus, et adorabunt eam filia Tyri in muneribus: vultum tuum deprecabuntur divites plebis. Omnis gloria ejus filia regis intrinsecus, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus: afferentur regi virgines post eam, proxinæ ejus afferentur tibi, in lætitia et exultatione adducentur in templum regio. Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram: memores erunt nominis

tui in omni progenie et generatione, propterea populi confitebuntur tibi in æternum et in sæculum sæculi (Psal. xlvii, 11-18). Sed tu infelix a serpente corrupta, quando vel cogitare conaris quæ sit pulchritudo filia regis intrinsecus? Ipsa est enim castitas mentis, ubi tu vitata es, ut aperirentur tibi oculi ad amandum et adorandum solem et lunam; ac sic per justum judicium Dei alienareris a ligno vitæ, quod est æterna et interna sapientia; nihique aliud vocares putaresque veritatem atque sapientiam, nisi lucem istam, quam per male apertos oculos tractam, et in immensum auctam, multipliciterque variatam per imagines fabulosas impudica mente convolveres. Hæc sunt fornicationes quæ nimis abominandæ. Et tamen patienter cogita eas, et revertere ad me, dicit Veritas. Revertore ad me, et mundaberis, reparaberis¹, si confundaris tibi, et refundaris mihi. Hoc audi, hoc dicit vera Veritas, quæ nec fallacibus formis cum tenebrarum gente pugnavit, nec fallaci sanguine te redemit,

¹ Lov. et Belgici tantum Mss. omittunt, *reparaberis.*

LIBER SEXTUS DECIMUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit: Quare Moyses non accipitis, cum Christus dicat: *Moses de me scripsit; et si crederetis Moysi, crederetis et mihi (Joan. v, 46)*? Ego vero non solum Moysen de Christo scripsisse velim, sed omnes etiam Prophetas Judæorum et Gentium. Quid enim hoc nostræ fidei noceret, aut quid non potius prodesset, si congrua et convenientia undique in Deum nostrum testimonia carperemus? Siquidem esset etiam tum liberum nobis, odio manente atque execratione superstitionis eorum, solas ab eisdem de Christo excerpere prophetias: adeo mihi contrarium non potest esse, si et Moyses, quamvis sit alienus a Christo, nihil tamen videatur scripsisse de Christo. An quisquam hominum non optaverit de spinis omnibus florem legere, de omni herba frugem, de muscis omnibus mel: quamvis nec muscas, nec gramin in cibum, nec spinas in coronæ usurpemus ornatum? An quisquam nolle in omni profundo margaritam nasci, in omnibus terris gemmas, in silvis omnibus poma? Aut si piscem de mari edere non nocet, aquam bibere nocet, sciuntque homines utilibus sumptis inimica respuere; nobis liberum non esset, religionis ejusque ritu damnato, si esset inutilis nobis, solas inde de Christo prophetias accipere? Neque hoc prodesset erroribus ad capiendos nosmet ad redigendos in propriam servitutum: quia nec spiritibus immundis, cum iidem Jesus esse Filium Dei exserte indissimulanterque constiterent (*Matth. vii, 29*), profuit, ut minime sint nobis exosi. Quare si et Moyses secundum hoc testimonium de Christo aliquid scripsit, accipiam: ita tamen ut ipsi hoc minime prosit ad captivandum me in propriam legem, quam nihil videam a Paganismo distare. Quapropter nihil omnino est quod arbitreris, si probatum hoc fuerit, me minime gavisurum, spiritum omnem prophetasse de Christo.

CAPUT II. — Tibi sane sufficientes¹ referam gratias, si quemadmodum ostendis quia Christus Moysen de se scripsisse testatus sit, ita etiam illud doceas, quænam sint ea quæ scripsit. Nam ego quidem Scripturas ejus perscrutatus, ut jussum est², nullas ibidem de Christo prophetias inveni; sive quia nullæ sunt, sive quia intelligere ipse non potui. Unde in ingenti positus æstu, ratione cogebat in alterum e duobus; ut aut falsum pronuntiarem capitulum hoc, aut mendacem Jesum. Sed id quidem alienum pietatis erat, Deum existimare mentitum. Rectius ergo visum est, scriptoribus ascribere falsitatem, quam veritatis auctori mendacium. Quippe cum et ipsum dicentem audirem, fures fuisse et latrones omnes qui venerunt ante se (*Joan. x, 8*): qua sententia primum omnium video feriri Moysen. Ad hæc, et cum majestatem suam loquenti eidem, ubi se mundi lumen appellat, Judæi indignantes reclamarent, *Quia tu de te testificaris, testimonium tuum non est verum*: non cum video persecutum, ubi maxime locus exigebat, ut diceret de se prophetasse Moysen; sed tanquam revera alienus et nullum habens ex eorum patribus testimonium, respondit, *Nempe in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testifcor de me; et testifcatur de me, qui me misit, Pater (Id. viii, 13, 17, 18)*. Illud eis commemorans, quod de cælo dictum omnes audierant, *Hic est Filius meus dilectissimus, credite illi (Matth. iii, 17, et Luc. ix, 35)*. Necnon et illud mihi verisimile non videtur, Judæos potuisse tacere, cum Christus diceret de se scripsisse Moysen, quin statim, utpote maligni et astuti, quærerent quidnam illud esset, quod de se a

¹ Am. Er. et Mss., *insufficientes.*

² Lov., *ut visum est.* Am. et Er., *ut justum est.* Verus Mss., *ut jussum est*: isto videlicet Evangelii capitulo Joan. 3, 7. 30, *scrutamini Scripturas, et.*

Moyse scriptam putaret. Sed et hæc eorum omnifaria et citurnitas non minus Jesum nihil tale dixisse significat.

CAPUT III. — Quamvis ergo et hæc non parva videantur ad confirmandam suspicionem falsi de capitulo isto, plus tamen illo teneor, quia omnem, ut dixi, Moyses scripturam scrutatus, nullas ibi de Christo prophetias inveni. Nunc tamen te compertus melioris intelligentiæ lectorem, consecuturam me aliquid credo, acturumque fateor gratias, si spem profectus ac doctrinæ, quam mihi objurgationis tuæ fiducia promittit, nulla frustreris invidia; sed doceas, si quid est quod me forte legentem præterierit de Deo ac de Domino nostro memoratum in scriptura Moysi. Nec dixeris, queso, ut imperiti solent, hoc ipsum satis esse debere ad fidem, quia Christus dixerit de se scripsisse Moysen. Nolo enim nunc ad me respicias, quem ad credendum professio mea fecit obnoxium, ut non possim non credere ei quem sequor; sed puta nos cum Judæo tractare, puta cum Gentili: cum eis dixerimus, Moyses de Christo scripsit, quæsituri erunt probationes, quid offeremus? Numquidnam dicere poterimus, Christus hoc dixit, cui adhuc illi minime credunt? Nempe opus erit nos ipsis ostendere quid scripserit.

CAPUT IV. — Quid ergo ostendemus? An illud quod vos soletis, ubi Deus suus loquitur ad Moysen dicens: *Suscitabo illis Prophetam de fratribus ipsorum similem tibi* (Deut. xviii, 15, 18)? Sed hoc quidem ad Christum minime spectare, nec Judæum latet, nec nobis sic credere conducibile est: quia non propheta Christus, nec Moysi similis propheta: siquidem ille fuerit homo, hic Deus; ille peccator, hic sanctus; ille ex coitu natus, hic secundum te ex virgine, secundum me vero nec ex virgine; ille offenso Deo suo occiditur in monte (Deut. xxxiv, 5), hic Patri perplacens patitur propria voluntate (Joan. x, 18). Quomodo ergo ipse erit propheta similis Moysi? Nempe statim nos Judæus aut ut imperitos irridebit, aut coarguet ut mendaces.

CAPUT V. — An illud offeremus ei, quod perinde soletis inducere, *Videbunt vitam suam pendentem, et non credent vitæ suæ* (Deut. xxviii, 66)? Cui vos quidem adjicitis, *in ligno*; nam non habetur. Sed hoc quoque probare quod ad Christum minime pertineat, nihil tam in promptu est. Inter maledictorum enim sæva, quæ prompsit in populum suum, si a lege sua desciscerent, etiam hoc adjecit, futuros eosdem dicentis in captivitate hostium suorum, finemque sui medituros diebus ac noctibus, ut nec vitæ ipsius suæ fiduciam gererent, quæ sibi esset a victoribus condonata; quia eadem ex incerto penderet pavens ac sollicita semper sub imminentiæ gladiorum. Ne hoc quidem ergo ad Christum pertinet: quærenda sunt alia. Nam illud quidem vix crediderim de Christo vos dictum putare, maledictum esse omnem qui pendet in ligno (Id. xxi, 23): aut illud aliud, interficien-

dum esse prophetam sive principem populi, qui eos a Deo suo vellet avertere, aliquodve infringere mandatorum (Deut. xiii, 5). Quod ego quidem Christum fecisse plane negare non possum. Sed tu contra de ipso hæc esse scripta plane fateri non poteris, ne si hoc sit, quærere rursus incipiamus, etiam in quoniam spiritu Moyses prophetaverit, ut aut malediceret Christo, aut eum juberet occidi. Si enim spiritum Dei habuit, hæc de Christo non dixit: si hæc de Christo dixit, spiritum Dei non habuit. Neque enim divinus spiritus aut malediceret Christo, aut eum juberet interficere. Ut ergo Moysen ab hoc crimine vindicetis, fateamini necesse est, ne hæc quidem eum scripsisse de Christo. Quod si hæc de Christo minime scripsit, aut alia dabit, aut nulla erunt. Si nulla fuerint, nec Christus potuit asseverare quod nusquam est. Ita si Christus hoc minime asseveraverit, capitulum illud falsum esse constiterit.

CAPUT VI. — Sed nec illud quidem verisimile est, quod prosequitur, *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi* (Joan. v, 46). Quia dissimilis admodum traditio est et longe altera Moyses et Christi, ut si eorum alteri Judæi crederent, alteri necessario repugnarent. Nam Moyses quidem præ cæteris ab omni opere abstinendum ducet in sabbato, causamque inducit religionis hujus hanc esse, quia Deus cum mundum et quæ in eo sunt omnia fabricaret, sex diebus indulserit operi, septima vero cessaverit, quod est sabbatum: idcircoque benedixerit, id est, sanctificaverit, tanquam suæ tranquillitatis portum, legemque dederit insuper, ut qui idem solveret, occideretur (Exod. xx, 8-11, et xxxi, 13-17). Hoc igitur Judæi vehementer credebant, docento Moysen: idcircoque Christo ne aures quidem accommodandas putabant, asseveranti Deum semper operari, nec ulum sibi cessationis statuisset diem, quia sit jugis et infatigabilis virtus; seque adeo idcirco nunquam debere cessare, ne sabbatis quidem: *Pater enim, inquit, meus semper operatur, et me oportet operari* (Joan. v, 17, et ix, 4). Item Moyses carnis peritomen in sacris et Deo amabilibus numerat, jubetque circumcidi masculinum omne, carne præputii ipsorum: esseque hoc docet necessarium signum testamenti illius, quod Deus suus disposuerit ad Abraham, affirmatque quod virorum quisquis hoc non gestaverit, exterminabitur ille de tribu sua, et hæreditatis quæ Abraham re-promissa sit ac semini ejus, non veniet in consortium (Gen. xvii, 9-14). Et hoc ergo Judæi valde crederant, asseverante Moysen: idcircoque fidem Christo habere non poterant infirmanti ea, et insuper asseveranti quod dupliciter gehennæ filius fieret, qui esset circumcisis (Math. xxiii, 15). Item Moyses carnalium ciborum sollicitam facit discretionem, et inter pisces ac volucres et quadrupedia belluonis in modum disceptator sedet; jubetque alia quidem abliguriri pro mundis, alia vero pro immundis ne

¹ Amerbachius et nonnulli Mss., *quod utrorum virorum quisquis*. Erasmus vero, *quod virorum virorum quisquis*; hinc esse Hebraicum notat ad oram libri: « Hebraice, » ait, « pro, quorumcumque vi. o. um. »

¹ Er. Lugd. et Ven., *erant*. M.

² In B., *ostendimus*. Er. Lugd. Lov., *secuti sumus*. M.

contingi quidem: quorum in parte porcum taxat et leporem, et si quid in piscibus caret squama, aut in quadrupedibus unguam fissam non habet, nec ruminat (*Deut. xiv, 3-20*). Et hæc ergo Judæi fortiter crediderunt, scribente Moysse: idcircoque Christo jam credere non poterant, indifferentiam docenti ciborum, et a suis quidem discipulis omnia penitus removenti, sæcularibus vero vulgo concedenti omnia quæ possent edi, atque asseveranti quod eos nihil in os intrans pollueret; quia quæ de ore impudenter¹ procedant, ea sola sint quæ polluant hominem (*Math. xv, 11-20*). Hæc atque alia multa Moysi contraria, Jesum dogmatizare, nemo qui nesciat.

CAPUT VII. — Quæ quia singula percurrere longum est, unum pro multis ostendam, id est, quia Christianarum hæresium pars maxima, et, quod est in promptu, Catholici nihil eorum servare curant, quæ Moyses scribit. Quod ipsum si non de errore descendit aliquo, sed ex vera illa Christi et discipulorum ejus traditione, vos omnino fateamini necesse est, contraria invicem sibi Jesum docuisse atque Moysen: idcircoque nec creditam Christum a Judæis, quia fidem vellent exhibere Moysi. Quorsum ergo falsum non erit, illud Jesum dixisse ad eos, *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi*: cum sit longe manifestum, idcirco magis eos non credidisse Jesu, quia Moysi crederent; potuisse autem fidem Christo habere, si Moysi credere destitissent? Tu tamen; ut dixi, ubinam Moyses de Christo aliquid scripserit, quæso nos doceas.

CAPUT VIII. — Alias inquit: Si Christianus es, crede dicenti Christo quia de se scripsit Moyses. Quod si non credis, christianus non es. Inæpta hæc semper et imbecilla responsio est nihil habentium quod ostendant. Quanto igitur melius fecisses, si idem confitereris simpliciter? et tamen hoc mihi quidem dicere potuisti, quem scias necesse habere ut credam causa religionis qua famulor Christo: licet hoc ipsum adhuc quæratur, utrum sit et hoc Christi testimonium, ut credi debeat absolute; an scriptoris, ut examinari sollicitè. Nec si nos non credimus falsis, Christum hinc offendimus, sed falsatores. Tamen utcumque hoc ferri² poterit Christianis oppositum: quid autem de illis agemus, quos rotuli, Judæo scilicet atque Gentili, quibus dicere non possumus, Si christianus es, crede; si non credis, christianus non es? Quanquam ne Christiano quidem hoc rectissime dixeris, cum Christus Thomam apostolum dubitantem de se aspernatus non sit; sed quo animum ejus vulneribus mederetur, corporis sui cicatrices ostendit: nec dixit, Si discipulus es, crede, si non credis, discipulus non es. Tu mihi hoc dicas, non de Christo dubitanti, sed de sententia, utrum sit ejus, an subducta. At, inquis, beatiores appellat, qui non viderunt et crediderunt (*Joan. xx, 27, 29*). Hoc si ideo dictum putas, ut sine ratione et judicio quidque credamus; esto tu beator sine sensu, ego mihi contentus ero cum ratione beatus audisse.

¹ In Mss., *impudenter*.

² Er. Lugd. et Ven., *fieri*. M.

CAPUT IX. — Augustinus respondit: Astute quidem paratum te dicis, si quas in libris Moysi de Christo prophetias inveneris, ita percipere, ac si piscem de mari, cum aquam ipsam unde piscis capitur, respuas. Sed quia Moyses omne quod scripsit, de Christo est, id est, ad Christum omnino pertinet, sive quod eum figuris rerum vel gestarum vel dictarum prænuntiet, sive quod ejus gratiam gloriamque commendet; tu qui commentitium fallacemque Christum de Manichæi litteris credidisti, ita Moysi non vis credere, sicut nec piscem vis edere. Verum hæc interest, quod Moysen hostiliter insectaris, piscem autem fallaciter laudas. Si enim piscem de mari edero non nocet, sicut ipse dixisti; cur ita eum vos noxium prædicatis, ut si alia esca non occurrat, prius fame consumamini, quam pisce vescamini? Quid, quod si omnis caro immunda est, ut dicitis, et in omni aqua omni que herba vita illa misera dei vestri retinetur, quæ per vestra alimenta purganda est; detestabilis superstitio tua et piscem te cogit projicere quem laudasti, et aquam marinam bibere ac spinas edere quas vituperasti? Quod vero etiam demonibus Dei famulum comparasti, ut quales illi fuerunt cum Christum confiterentur, (*Math. viii, 29*), talis et iste accipiat si aliquid in ejus libris reperiri potuerit quod prædicet Christum; ille quidem non dedignatur opprobrium Domini sui. Si enim paterfamilias Beelzebub appellatus est, quanto magis domestici ejus (*Id. x, 25*)? Sed vos videte a quibus ista didiceritis, profecto sceleratiores quam illi qui Domino ita conviciati sunt. Illi enim non eum Christum esse credebant, et id eo fallacem putabant: vos autem doctrinam non putatis esse veracem, nisi quæ Christum audeat prædicare fallacem.

CAPUT X. — Unde autem tibi videtur legem Moysi nihil a Paganismo distare? An quia templum, sacrificium, altare, sacerdotemque commendat? At hæc omnia nomina et in Novo Testamento reperiuntur. *Solvite*, inquit, *templum hoc, et in triduo resuscitabo illud* (*Joan. ii, 19*); et, *Cum offers munus tuum ad altare* (*Math. v, 24*); et, *Vade ostende te sacerdoti, et offer pro te sacrificium, quod præcepit Moyses, in testimonium illis* (*Id. viii, 4*). Quorum autem figuræ fuerint istæ, partim Dominus ipse demonstrat, cum templum corporis sui templo illi comparat; partim apostolica doctrina cognoscimus: *Templum enim Dei sanctum est*, ait Apostolus, *quod estis vos* (*I Cor. iii, 17*); et, *Obscecro itaque vos per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem* (*Rom. xii, 1*); et cætera hujusmodi. Proinde illa omnia figuræ nostræ fuerunt (*I Cor. x, 6*), sicut idem dicit, et sæpe commemorandum est: quia non demoniis exhibebantur, sed uni vero Deo, qui fecit cælum et terram; non tanquam indigenti talibus, sed tempora distinguenti, et jubenti præsentia, per quæ significaret futura. Vos autem, qui ut seducatis et decipiatis idiotas imperfectosque Christianos, Paganismum vos fingitis detestari, edite nobis auctoritatem christianorum librorum, in quibus vobis solcin ac

lunam colere atque adorare præceptum sit. Vester ergo potius error Paganismo similis est; quandoquidem nec Christum colitis, sed Christi nomine nescio quid, quod vobis mentiendo finxistis, et deos vel in isto conspicuo cælo visibiles, vel alios innumerabiles commentitios adoratis. Quibus phantasmatibus quasi vanis atque inanibus simulacris, non ædículas fabricastis, sed corda vestra templa fecistis.

CAPUT XI. — Exigis a me ut ostendam quænam scripserit de Christo Moyses. Jam quidem superius multa demonstrata sunt; sed quis possit omnia demonstrare? Præsertim, quia si quædam commemorem, paratus videtur iste perversus, vel in alium sensum ea conari pervertere; vel si fuerit evidentiâ clarioris veritatis oppressus, dicere se illa tanquam de mari salso suavem piscem capere: nec ideo se ad totam Scripturam Moyses, velut ad aquam marinam bibendam cogi oportere. Quapropter sufficere arbitrator huic operi, ut ea ipsa quæ reprehendenda decerpit de Scriptura legis Hebræorum, ad Christum prædicandum pertinere, si recte intelligantur, ostendam: ex quo satis appareat multo magis cætera, vel statim pronuntiata, vel diligenter ac veraciter perscrutata, christianæ fidei convenire; si ea quæ deridenda atque damnanda objicit inimicus, eis ipsis convincatur christiana veritate damnandus. Quapropter, o plene omni fallacia, cum Dominus in Evangelio dixerit, *Si credereis Moysi, crederetis et mihi; de me enim ille scripsit* (Joan. v, 46); nihil est quod te in ingenti æstu positum fingas, et cogi videaris in alterum e duobus, ut aut falsum pronunties capitulum hoc, aut mendacem Jesum. Sicut enim hoc capitulum verum est, ita et verax est Jesus. *Rectius visum est*, inquit, *scriptoribus ascribere falsitatem, quam veritatis auctori mendacium*. Iane tu Christum credis veritatis auctorem, quem prædicas carnis, et mortis, et vulnerum, et cicatricum simulatorem? Volo mihi ostendas, unde auctorem veritatis didiceris Christum, si eis, qui de illo scripserunt, quorum auctoritas recenti memoria commendata atque firmata in posteros emanavit, audes ascribere falsitatem. Non enim vidisti Christum, aut quemadmodum cum Apostolis, locutus est tecum, aut de cælo te, sicut Saulum, vocavit (Act. ix, 3-7). Quid de illo sentire, quid credere possumus, nisi quod Scriptura testatur? Porro si mendax est Evangelium disseminatum et notum omnibus gentibus, et ab initio prædicationis nominis Christi in Ecclesiis omnibus in tanto sanctitatis culmine collocatum; quæ scriptura proferri potest, cui de Christo fides habenda sit? Quid poteris proferre scriptum, quod non ille qui hoc non vult credere, dicat esse confictum, si tanta Evangelii notitia venit in dubium?

CAPUT XII. — Deinde subjungis, ipsum te audiasse dicentem, fures fuisse et latrones omnes qui venerunt ante se (Joan. x, 8). Unde illum audisti hoc dicentem, nisi ex Evangelio? At si hoc, quod ita credis ex Evangelio, ut tanquam ex ore Domini audisse te dicas, alius falsum esse contendat, atque hæc dixisse

Christum negot; quo ibis? quid facies? Nonne evangelicam auctoritatem quantis potueris viribus prædicabis? Miser, illic scriptum est quod non vis credere, ubi didicisti quod ita credis, ut hoc te ab ipso Christo dicas audisse. Ecce nos utrumque credimus; quia Evangelio sancto credimus, ubi utrumque scriptum est; et de Christo scripsisse Moysen, et omnes qui ante Christum venerunt, fures fuisse et latrones. Venisse quippe ita vult intelligi, quia missi non sunt: nam qui missi sunt, sicut Moyses et sancti Prophetæ,¹ non ante ipsum, sed cum ipso venerunt; quia non eum per superbiam præcedere voluerunt, sed eum per ipsos loquentem humiliter portaverunt. Vos autem, qui hæc Domini verba sic intelligitis, secundum vestrum intellectum satis confitemini nullos vos habere prophetas, qui venturum Christum prophetaverint: et ideo vobis eum sicut voluistis, finxistis. Nam si aliqui vestri, quibus quidem propterea fides habenda non est, quia non nisi a vobis proferuntur; tamen si aliqui sunt, quos dicere audeatis prophetasse Christum falsa carne venturum, falsa morte passurum, falsas cicatrices dubitantibus discipulis oblaturum; non dico ex hoc ipso quam sint detestandi atque fugiendi, quamque non possint esse veraces; quibus de mendacio Christus placet: ut hoc non dicam, certe ut dicere cœperam, secundum istum intellectum vestrum fures fuerunt et latrones, quoniam ante Christum venerunt, qui eum venturum quoquo modo prædicaverunt. Porro si ille intellectus est verus, ut ipsi ante Christum venisse dicantur, qui cum Christo, id est, cum Verbo Dei venire noluerunt, sed cum eos non miserit Deus, mendacia sua hominibus attulerunt: vos quoque ipsi, quamvis post Christi passionem et resurrectionem in hoc mundo nati fueritis, fures et latrones estis; quia priusquam vos ipse illuminaret, ut veritatem ipsius prædicaretis, ante eum venire voluistis, ut vestram fallaciam jactaretis.

CAPUT XIII. — Illic autem, ubi ei dictum est a Judæis, *Tu de te testificaris; testimonium tuum non est verum*; non mirum est, non te videre persecutum eum, ut diceret de se prophetasse Moysen: non enim habes piium oculum, quo id possis videre. Nam ecce id ipsum quod eis respondit: nempe, *In lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Ego cum qui testificor de me, et testificatur de me, qui me misit, Pater* (Joan. viii, 13, 17, 18): quid aliud sonat recte intelligentibus, nisi illum testium numerum in lego prophetico spiritu consecratum et commendatum, ut etiam sic prænuntiaretur futura revelatio Patris et Filii, quorum Spiritus est in illa inseparabili Trinitate Spiritus sanctus? Ideo scriptum est, *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum* (Deut. xix, 15). Alioquin et unus testis plerumque verum dicit, et plures plerumque mentiuntur: potiusque creditum est in exordio fidei gentium uni

¹ Vetus codex Bernardinorum Parisiensium habet hic inserta quædam non mala, scilicet: *Non præter illum venerunt, quia cum illo venerunt. Venturos præcones mitteret, etc.* Verum hæc sumpta sunt ex Augustini tractatu 43 in Joannem.

¹ Am. et vss., *secerpit*.

apostolo evangelizanti, quam populis errantibus a quibus ipse persecutionem patiebatur. Non igitur frustra quodam modo consecratus est iste numerus testium : et cum hoc Dominus respondit, eo quoque ipso intelligi voluit de se prophetasse Moysen. An forte inde calumniamini, quia non ait, in lege Dei, sed, *In lege vestra scriptum est?* Ubi usitatum locutionem Scripturarum quis non agnoscat? *In lege enim vestra* dixit, vobis data (II Tim. II, 8, et Galat I, 11, 12) : sicut dicit Apostolus Evangelium suum, quod se tamen accepisse testatur, non ab homine, sed per revelationem Jesu Christi. An et Christum dicitis negasse se habere Patrem Deum, ubicumque non ait, Pater noster; sed, *Pater vester* (Math. VI, 26, 32, etc.)? Jam vero vocem illam, quam commemorasti cœlo dolatam, *Hic est Filius meus dilectissimus, credite illi* (Id. III, 17, et XVII, 5); quia vos non audistis, nolite illi credere. Si autem ideo creditis, quia eam in Scripturis sanctis invenistis, ibi est et ista cui credere non vultis, de Christo scripsisse Moysen; ibi alix multæ, quibus pariter fidem derogatis: nec timetis, miseri, ne ita profanus aliquis dicat, istam vocem omnino non sonuisse de cœlo; et sicut vos contra salutem generis humani, quæ omnibus gentibus evangelica auctoritate confertur, etiam in vestram perniciem argumentamini, cum dicitis propterea non esse credendum, quod dixerit Christus de se scripsisse Moysen, quia *si hoc ille dixisset, nec Judæi tacere potuissent, quin statim, utpote maligni et astuti, quærent quidnam illud esset, quod de se a Moyse scriptum putaret*: sic et ille vanus et perditus dicat, Si de cœlo vox illa sonuisset, omnes Judæi qui audierant, credidissent? Cur ergo non consideratis, insani, sicut fieri potuit ut et post illam cœlestem vocem dura Judæorum infidelitas permaneret; ita fieri potuisse ut cum Christus diceret de se scripsisse Moysen, hoc magis maligna astutia timentes unde convincerentur audire, omnino non quærent quid de illo scripsit Moyses?

CAPUT XIV. — Sed hanc non solum sacrilegam adversus evangelicam sanctitatem, verum etiam enervem ac debilem esse argumentationem sentit et Faustus; atque intentionem suam in illud potius confert, eoque se plus teneri dicit, quia omnem Moyses scripturam scrutatus nullas ibi de Christo prophetias invenit. Cui cito respondeo, quia non intelligit: et si cur non intelligat quisquam quæsierit; respondebo, quia inimico, quia adverso¹ animo legit; quia non ideo scrutatur ut sciat, sed quod nescit, scire se putat. Hæc præsumptio tumide arrogantix oculum cordis vel claudit, ut omnino non videat; vel distorquet, ut perverse videat, et aliud pro alio probet aut improbet. *Tu me, inquit, doce, quid est quod me forte legentem præterierit de Deo ac Domino nostro memoratum in Scriptura Moysei.* Et hic cito respondeam, Totum te præteriiit, quia totum ille² de Christo scripsit. Sed quia totum discutere et pertractare

non possumus, hoc tibi in isto opere, si potero Domino adjuvante, servabo, quod superius dixi, ut ea ipsa quæ ad reprehendum eligis, ostendam de Christo esse conscripta. Quin etiam petis ne dixerim, *ut imperiti solent, hoc ipsum satis esse debere ad fidem, quia Christus dixerit de se scripsisse Moysen.* Quod quidem si dico, non ut imperitus, sed ut fidelis dico: non valere autem hoc ad vincendum Gentilem vel Judæum, et ego fateor; sed adversus vos, qui quoquo modo nomine Christiano gloriamini, satis esse idoneum ac prævalidum, tu quoque etsi diu tergiversatus, tamen coactus es confiteri dicens, *Nolo enim nunc ad me respicias, quem ad credendum professio mea fecit obnoxium, ut non possim non credere ei quem sequor: sed puta nos cum Judæo tractare, puta cum Gentili.* Quibus verbis ostendisti, te interim, cum quo mihi nunc res est, quia te ad credendum professio tua fecit obnoxium, satis esse convictum de Christo scripsisse Moysen; quia ipsum Christum hoc dixisse, in Evangelio scriptum est, cujus tam præclaram sanctamque auctoritatem labefactare non audes: quia et cum id ex obliquo audes, difficultatis tuæ pressus angustiis, et cernens quanta ruina te obruat cum tibi dicitur, nullam esse scripturam cui de factis et dictis Christi flagites esse credendum, si Evangelio tam sancte lateque notissimo credendum esse non putas; et timens ne amisso Christiani nominis pallio nuda vanitas vestra omnibus conspuenda et detestanda ramancat, rursus te saucium colligere conaris, et dicitis quod istis Evangelii verbis jam te ad credendum professio tua fecit obnoxium. Sic ergo te interim, cum quo nunc ago, teneo, ferio, perino, id est, errorem tuum atque fallaciam; et cogo fateri de Christo scripsisse Moysen: quia hoc Christum dixisse in Evangelio legitur, cui te ad credendum professio tua fecit obnoxium. Cum Judæo vero vel Gentili si mihi necesse fuerit disputare, jam supra ostendi quibus modis pro meis parvulis viribus me agere oportere existimem.

CAPUT XV. — Nec illud nego de Christo esse prædictum, quod tu tanquam facile refellendum elegisti, ubi Deus loquitur ad Moysen, dicens: *Suscitabo illis Prophetam de fratribus ipsorum similem tibi* (Deut. XVIII, 15, 18). Nec me tua lauta et lepida antitheta, quibus luteum sermonem quasi colorare ac pingere voluisti, ullo modo ab hac fidei veritate deterrent. Comparans enim Christum atque Moysen, et cupiens demonstrare dissimiles, ut ob hoc non de Christo videatur intelligendum esse quod scriptum est, *Suscitabo illis Prophetam similem tibi*; opposuisti tibi met ex adverso multa contraria, quod ille homo, hic Deus; ille peccator, hic sanctus; ille ex coitu natus, hic secundum nos ex virgine, secundum vos vero nec ex virgine; ille offensus Deo occiditur in monte, hic Patri placens patitur propria voluntate. Quasi vero cum simile aliquid dicitur, ex omni parte atque ex omni modo simile intelligatur: quia non ea tantum, quæ unius ejusdemque naturæ sunt, dicuntur inter se esse similia, sicut gemini homines, vel filii parenti-

¹ Editio Fr., *averso*.

² Editi, *illud*. At M^{ss}., *ille*.

bus, vel omnes homines omnibus hominibus, in quantum homines sunt, similes utique sunt, quod et in cæteris animalibus intueri facillimum est, vel arboribus, ut olea oleæ, laurus lauro similis dicitur, verum etiam naturæ disparis sunt et dicuntur multa similia, ut olivæ oleaster, et far tritico. De rebus adhuc proximis et attingentibus loquor: nam quid tam longe distans a Filio Dei, per quem facta sunt omnia (*Joan. 1, 3*), quam pecus et lapis? et tamen in Evangelio legitur, *Ecce Agnus Dei (Ibid., 29)*; et in Apostolo, *Petra autem erat Christus (1 Cor. x, 4)*: quæ nullo modo quisquam recte diceret, si eorum aliquam similitudinem nullo modo ille susciperet. Quid ergo mirum si non est dedignatus Christus fieri similis ipsi Moysi, qui similis factus est ovi, quam in ejus prænuntiationem per ipsum Moysen præcepit Deus manducari a populo suo, ejusque sanguinem ad tutelam salutis adhiberi, et Pascha appellari (*Exod. xii*), quod nunc in Christo esse completum nemo dissimulare permittitur? Quapropter de Scripturis agnosco dissimilem, de Scripturis mecum agnosce et tu similem: non inde dissimilem unde similem; sed alia causa illud, alia illud; dum tamen utrumque demonstrarem. Dissimilis homini Christus, quia Deus; scriptum est enim de illo, *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula (Rom. ix, 5)*: et similis homini Christus, quia homo; quia de illo itidem scriptum est, *Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus (1 Tim. ii, 5)*. Dissimilis peccatori Christus, quia semper sanctus: et similis peccatori Christus, quia Deus Filium suum misit in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum in carne (*Rom. viii, 3*). Homini ex coitu nato dissimilis Christus, in quantum ex virgine natus est: sed homini nato similis Christus, in quantum et ipse ex femina natus est, cui dictum est, *Quod nasceretur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei (Luc. i, 35)*. Homini propter peccatum suum mortuo dissimilis Christus, in quantum sine peccato et propria potestate mortuus est: sed rursus homini mortuo similis Christus, in quantum et ipse vera morte corporis mortuus est.

CAPUT XVI. — Nec ideo Moysi famulo Dei derogaveris, quia eum peccatorem fuisse, et offenso Deo suo in monte occisum esse dixisti (*Deut. xxxiv, 5*). Noverat enim et ipse in Domino gloriari, ut ab eo salvus fieret: a quo et ille qui dicit, *Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum (1 Tim. i, 15)*. Arguitur enim Moyses voce divina, quod ejus fides ad aquam de petra eliciendam¹ aliquantum titubaverit (*Num. xx, 10-12*): quod ei cum peccato Petri potest esse commune, qui in mediis fluctibus simili fidei defectu dubitavit (*Matth. xiv, 30, 31*). Verum absit ut credamus hinc eum esse alienatum ab æterna societate sanctorum, qui cum sancto Elia, sicut Evangelium loquitur, meruit clarificato in monte Domino assistere (*Matth. xvii, 1-5*). Nam, ut in veteribus legimus Libris, etiam post ipsum peccatum, quantum sit apud Deum meritum ejus ap-

paret. Sed quid causæ fuerit, ut de peccato ejus tali morte vindicando Deus loqueretur? Quoniam pollicitus sum ea ipsa demonstrare ad prænuntiandum Christum pertinere, quæ tu reprehendenda delegeris; faciam sicut possum, Domino adjuvante, ut hoc etiam quod in Moysi morte reprehendisti, prophetiam fuisse de Christo recto intelligentibus doceam.

CAPUT XVII. — Sicut enim mos est divinorum in Scripturis sanctis mysteriorum, ut idem homo alias aliam atque aliam pro re aliqua significanda personam gerat; tunc Moyses populi Judæorum sub Lege positi personam gerebat, eumque in prophetica prænuntiatione figurabat. Sicut ergo Moyses petram virga percutiens de Dei virtute dubitavit; ita ille populus, qui sub Lege per Moysen data tenebatur, Christum ligno crucis affigens, eum Virtutem Dei esse non credit. Sed sicut percussa petra manavit aqua sitientibus; sic plaga dominicæ passionis effecta est vita credentibus. Habemus enim de hac re præclarissimam et fidelissimam vocem Apostoli, cum inde loqueretur, dicentis, *Petra autem erat Christus (1 Cor. x, 4)*. Hanc ergo carnalem de Christi divinitate desperationem in ipsius Christi altitudine Deus mori jubet, cum mortem carnis Moysi in monte imperat fieri. Sicut enim petra Christus, ita et mons Christus: petra humilis fortitudo, mons eminentis magnitudo. Quia sicut Apostolus ait, *Petra erat Christus*; ita ipse Dominus, *Non potest civitas abscondi super montem constituta (Matth. v, 14)*: se scilicet montem, fideles autem suos in sui nominis gloria fundatos asserens civitatem. Prudentia carnis vivit, cum tanquam petra percussa Christi humilitas in cruce contemnitur: Christus enim crucifixus Judæis scandalum est, Gentibus autem salutis. Et prudentia carnis moritur, cum tanquam montis eminentia Christus excelsus agnoscitur: ipsis enim vocatis Judæis et Græcis, Christus Dei Virtus et Dei Sapientia est (*1 Cor. i, 23, 24*). Ascendit itaque Moyses in montem, ut caræ mortua vivo spiritu reciperetur: quo Faustus non ascenderat, ut carnales calumnias mento mortua loqueretur. Nonne ipsam petram Petrus per prudentiam carnis perculti exhorruit, cum Domino passionem suam prænuntians ait: *Abstulisti, Domine, non fiet istud; propitius esto tibi?* Neque enim pepercit huic peccato Dominus, cum ei retulerit: *Redi retro, satanas, scandalum nihili es: non enim sapiens quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum (Matth. xvi, 22, 23)*. Aut ubi mortua est ista carnalis diffidentia, nisi in Christi glorificatione, tanquam in montis altitudine? Nam utique vivebat, cum eum timide negaret: et utique mortua erat, cum eum libere prædicaret. Hæc vivebat in Saubo, cum scandalum crucis detestans vastabat christianam fidem (*Act. viii, 3*): et ubi nisi in illa monte mortua erat, cum jam Paulus diceret, *Vires autem jam non ego, vivit vero in me Christus (Galat. ii, 20)*.

CAPUT XVIII. — Quid habes igitur, hæretica vanitas, unde te putes posse convincere, non de Christo esse prædictum, *Suscitabo illis Prophetam de fratribus ipsorum similem tibi*; quando ne hinc quidem potes,

¹ Am. et Vss., *efficiendam*.

quod dissimilem ostendis? Aliis enim causis et nos similem ostendimus. An quia propheta dictus est, qui et homo esse dignatus est, et tam multa futura prædixit? Nisi forte aliud est propheta, quam homo ultra humanas conjecturas futura prænuntians? Unde et ipse de se ipso ait: *Non est propheta sine honore, nisi in patria sua* (Matth. xiii, 57). Sed de te video, qui te convictum paulo ante confessus es, cum dixisti, quod te ad credendum Evangelio professio tua fecit obnoxium: Judæus ipse procedat in medium, qui cervicem a jugo Christi male liberam tollit, et ideo sibi adhuc fas putat dicere, Mentitus est Christus vester; nihil de illo scripsit Moyses.

CAPUT XIX. — Dicat mihi quem prophetam promiserit Deus, cum ait Moysi, *Suscitabo illis Prophetam de fratribus eorum, sicut te, vel, similem tibi?* Multi enim prophetae postea fuerunt, sed utique unum quemdam intelligi volent. Hic ei, credo, facillime occurrit successor ille Moysi, qui populum ex Ægypto liberatum, in terram promissionis induxit. Quem cogitans, me adhuc fortasse ridebit quærentem de quo dictum sit, *Suscitabo illis Prophetam similem tibi*; cum legam quis in eodem munere populi illius regendi atque ducendi Moysi defuncto successerit. Qui cum me velut imperitum riserit (talis enim et a Fausto describitur), non desinam hominem adhuc etiam compellere¹, et a securo risu ad curam respondendi revocare, quærendo atque flagitando, cur eidem ipsi futuro suo successor, in cujus comparatione improbatu est, ut non ipse introduceret populum in terram promissionis; ne videlicet Lex per Moysen non ad salvandum, sed ad convincendum peccatorem data, in regnum cælorum introducere putaretur (Joan. i, 17), sed gratia et veritas per Jesum Christum facta: quæram ergo a Judæo, cur eidem ipsi futuro suo successor Moyses nomen mutaverit. Vocabatur enim Auser², et appellavit eum Jesum (Num. xiii, 9, et xiv, 6). Cur denique tunc appellaverit, quando ex convalle Pharan præmisit ad eandem terram, quo erat populus ipso duce venturus? Dixit enim verus ipse Jesus: *Et si iero, et præparavero vobis locum; iterum veniam, et assumam vos ad me* (Joan. xiv, 3). Quæram etiam, utrum non huic figuræ attestetur propheta dicens, *Deus ab Africo veniet, et sanctus de Pharan* (Habac. iii, 3): tanquam diceret, Ejus nominis veniet Deus sanctus, cujus nominis erat ille qui venit ab Africo de Pharan, id est, Jesus. Huc accedit quod idem ipsum Dei Verbum intelligitur loqui, ubi promittit eundem ipsius Moyses successorem, per quem populus in terram promissionis mitteretur, nomine angeli eum appellans; sicut etiam homines aliquid nuntiantes in Scriptura divina solent appellari: et ita dicit, *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, ut servet te in via, et inducat te in terram quam juravi tibi*³. Attende tibi, et obaudi eum, ne

non credas illi: nihil enim subtrahet tibi, nomen enim meum est in eo (Exod. xxiii, 20, 21). Quid est hoc? Persecratur Scripturas illas non jam Manichæus, sed ipse etiam Judæus, et videat utrum de aliquo Angelo Deus dixerit, *Nomen meum est in illo*, nisi de hoc, quem introductorem in promissionis terram pollicetur. Deinde quærat in hominibus quis Moysi successor introduxerit populum; et inveniet Jesum: non hoc ab initio vitæ suæ, sed nomine mutato appellatum. Qui ergo dixit, *Nomen meum est in illo Jesu*, ipse est verus Jesus, rector et ductor populi in hæreditatem vitæ æternæ, secundum Testamentum Novum, cujus figura erat Testamentum Vetus. Ita quantum attinet ad propheticum apparatus, nec geri, nec dici aliquid posset insignius, quandoquidem res perducta est usque ad nominis expressionem.

CAPUT XX. — Superest ut Judæus ille, si vult et in abscondito Judæus esse non litera, sed spiritus (Rom. ii, 29); si vult reputari verus Israelita, in quo dolus non est (Joan. i, 47), recordetur in figura illum mortuum Jesum, qui introduxit in terram morientium, et agnoscat in veritate vivum Jesum, quo duce intret in terram viventium. Talis enim jam non acerbis resistet tam perspicue prophetiæ, sed ex commemoratione Jesu qui introduxit in illam promissionis terram, mitis effectus, audiet jam ipsum cujus nomen ille habebat, verius introducens et dicentem, *Beati nites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram* (Matth. v, 4). Hic jam etiam ille Gentilis, si non nimis lapideum cor haberet, aut si ex illis esset lapidibus de quibus suscitavit Deus filios Abraham (Id. iii, 9), nonne miraretur in Libris antiquis ejusdem gentis, ex qua natus perhiberetur Jesus, tam evidentem de illo conscriptam esse prophetiam, ut etiam nomen ejus exprimeretur: simulque ibi adverteret, non quemlibet hominem prædictum fuisse Jesum, sed utique Deum, cum in homine illo qui regendo et introducendo in regnum populo constitutus, mutato nomine Jesus appellatus est, suum nomen inesse Deus diceret, eumque angelum nominaret; eo ipso quod mutato nomine mittebatur, magnum aliquid divinumque nuntiantem? Nuntium quippe græce Angelum dici, quis illa lingua vel tenuiter tinctus ignoret? Quamobrem quilibet Gentilis, si perversus et perversus esse nollet, non ideo Libros illos contemneret, quia essent Hebræi, cujus gentis legem non teneretur: sed cujuslibet gentis libros ideo magni penderet, quia in eis tanto ante conscripta inveniret, quæ suis jam temporibus impleta cognosceret: ipsumque Christum Jesum non propterea sperneret, quia Hebræicis litteris prænuntiatum videret; sed potius eum, qui litteris quibuslibet, antequam inter homines nasceretur, per tot volumina sæculorum, partim apertioribus testimoniis, partim rerum gestarum et sermonum figuris et sacramentis ita prænuntians commendarique meruisset, cum ingenti admiratione et devota religione⁴ sectandum venerandumque censeret. Ita illi ex rerum Christianarum jam præsentatis effectibus, Librorum

¹ Am. Er. et aliquot Mss., *compellere*.

² Sic Mss. juxta LXX. At Am. et Er. juxta Vulgatam, *Vocabatur enim Joane*.

³ Lov. *quam præparavi tibi*. Editi vero alii et Mss. *quam juravi tibi*.

⁴ omnes Mss., *et debita religione*.

prophetia vera probaretur: ex Librorum vero prophetia Christus colendus agnosceretur. Vana loqui deputer, si non ita factum est, si non ita sit, si non in eam fidem per universum orbem terrarum eorundem Librorum recitatione concurratur.

CAPUT XXI. — Unde mirabiliter istorum est reddenda recordia, qui tanquam impossibile a nobis quaerunt, quomodo per Judaeorum Libros fidem Christianam velit discere homo Gentilis, cum tanta devotione et tanta celebritate omnes gentes istorum Librorum fieri discipulas cernat¹: eo ipso nimirum fortius atque firmitus, quod ex manibus inimicorum tanta de Christo testimonia profertur; in quibus ideo Gentes quæ credunt, nihil de illo ad tempus possunt putare confictum, quia in eis Libris inveniunt Christum, quibus a tot sæculis serviunt, qui crucifixerunt Christum, et quos in tanto apice auctoritatis habent qui quotidie blasphemant Christum. Si enim ab eis proferrentur prophetiæ de Christo qui prædicant Christum, ab eis ipsis confictæ putarentur: nunc vero id exponit qui prædicat, quod recitat qui blasphemat. Ad aliquem namque usum sanctorum ordinatur omnis cæcitas impiorum a summo Deo, qui pro sui regiminis æquitate bene utitur etiam malis, ut qui suo arbitrio injuste vivunt, illius iudicio juste disponantur. Ergo ne testimonia prophetiæ Christi nascituri, mira facturi, indigna passuri, moritari, resurrecturi, ascensuri, per omnes gentes Evangelium vitæ æternæ disseminaturi, illi finxisse crederentur, qui eum populis annuntiarent; tuncnum aliquid actum est in usum nostrum de infidelitate Judaeorum, ut iidem ipsi qui hæc propter se non haberent in cordibus, propter nos haberent in codicibus. Nec inde auctoritas illis Libris adhaeruit, quod a Judæis non intelliguntur; imo et augetur: nam et ipsa eorum cæcitas ibi prædicta est. Unde magis non intelligendo veritatem perhibent testimonium veritati: quia cum eos Libros non intelligunt, a quibus non intellecturi prædicti sunt, etiam hæc eos veraces ostendunt.

CAPUT XXII. — Hæc est et illud, cujus ambiguitate Faustus fallitur: *Videbis vitam tuam pendentem, et non credes vitæ tuæ* (Deut. xxviii, 66). Quæ verba et aliter posse intelligi, potest aliquis dicere: de Christo autem non posse intelligi, nec Faustus ausus est dicere, nec quisquam prorsus audebit, nisi qui negaverit aut Christum esse vitam, aut a Judæis visum esse pendentem, aut eos illi non credidisse. Cum vero et ipse dicat, *Ego sum vita* (Joan. xiv, 6); et cum pependisse constat ante oculos non ei credentium Judaeorum; non video cur dubitare debeamus, id etiam de Christo scripsisse illum, de quo Christus ait, *Ille enim de me scripsit* (Id. v, 47). Proinde si quod scriptum est, *Suscitabo eis Prophetam de fratribus illorum similem tibi*, ostendere conatus est Faustus non posse de Christo intelligi, quia Christus Moysi similis non est, et tamen ex omni parte convictus est; quid opus est in hoc testimonio laborare? Aut certe, si ut dixit

Christum similem non esse Moysi, ut illam refelleret prophetiam; sic etiam ut hanc refellat, dicat Christum non esse vitam, vel in conspectu Judaeorum non ei credentium non pependisse. Cum autem hoc ille non dixerit, nec hodie quisquam eorum audeat dicere, nihil est cur miremur hanc quoque de Domino et Salvatore nostro Jesu Christo famuli ejus amplecti prophetiam. At enim inter cætera maledicta et hoc positum est. Num ideo non est prophetia, cum et cætera, inter quæ positum est, nihil sint aliud quam prophetiæ? Aut ideo non est de Christo prophetia, quia illa quæ in ea lectione vel præcedentia vel consequentia contextuntur, nihil pertinere videntur ad Christum? Quasi vero quidquam sit pejus inter maledicta, quæ Judæis pro merito superbæ impietatis acciderunt, quam videre vitam suam, id est, Filium Dei pendentem, et non credere vitæ suæ. Maledicta enim, cum ex propheta dicuntur, non sunt de malo voto imprecantis, sed de præscio spiritu denuntiantis. Nam illa quæ de malo voto sunt, prohibentur, cum dicitur, *Benedicite, et nolite maledicere* (Rom. xii, 14). Hæc autem sæpe inveniuntur in sermonibus sanctorum, sicut apostolus Paulus, *Alexander*, inquit, *eratius multa mala mihi ostendit; reddet illi Dominus secundum opera sua* (II Tim. iv, 14). Nam illud tanquam stomachatus et indignatus etiam male optasse videtur Apostolus, *Utinam et abscondantur qui vos conturbant* (Galat. v, 12)! Quod utique si consideres personam scribentis, magis eum elegantissimo ambiguo bene optasse intelliges. Sunt enim spadonos, qui se ipsos abscondunt propter regnum caelorum (Math. xix, 12). Quod in his quoque verbis Faustus sapissot, si pium palatum ad escas dominicas atulisset. Sic enim sonuit fortasse Judæis, quod dictum est, *Videbis vitam tuam pendentem, et non credes vitæ tuæ*; ut inter minas vel dolos hostium suorum vitam suam videntes ex incerto pendere, victuros se esse non crederent. Sed sitis Evangelii cum audit, *Ille enim de me scripsit*, in hac ipsa ambiguitate sententiæ videt quid Prophetæ porcis proficiant, quid hominibus innoant: statimque illi occurrit vita hominum Christus pendens, eique non credentes Judæi, ob hoc ipsum quia pendentem vident. Et alias quidem aliquis cito diceret, inter cætera maledicta quæ in illa lectione ad aliquid de Christo intelligendum non pertinent, hoc solum ibi esse de Christo, quod scriptum est, *Videbis vitam tuam pendentem, et non credes vitæ tuæ*. Neque enim fieri non posset ut inter diversa maledicta quæ impio populo propheticè prænantabantur, hoc quoque poneretur. Sed ego, et qui necum atiquanto attentius cogitant evangelicam illam dominicamque sententiam, qua non ait, *Ille enim et de me scripsit*; ut et alia quæ ad Christum non pertinent, scripsisse crederetur: sed ait, *De me enim ille scripsit*; ut omnem scripturam illius intentionem non nisi ad intelligendam Christi gratiam perscrutando consuleremus; etiam cætera in illa lectione maledicta propter Christum prædicta cogno-

¹ Sic An. et plures Mss. At Fr et Lov., cernant.

¹ Edki, superbæ. At Mss., superæ.

scimus : quod nunc ostendere si velim, nimis longum crit.

CAPUT XXIII.— Unde tantum abest ut hoc quod Faustus commemoravit, propterea non pertineat ad Christum, quia inter cætera maledicta positum est; ut nec ipsa cætera rectum habeant intellectum, nisi ad Christi gloriam, qua generi humano consulitur, prophetata referantur: quanto magis hoc? Quod et si talis fuisset Moyses, ut aliud corde intuens, id ore funderet; facilius eum dicerem prophetasse nescientem, quam cum audirem populo Judæorum dictum, *Videbis vitam tuam pendentem, et non credes vitæ tuæ*, de Christo prophetatum negarem. Neque enim hoc intuebatur animo Caiphas, quod ex verbis ejus intellectum est, cum Christum ut inimicum persequens, ait expedire ut unus homo moreretur, ne periret tota gens. Ubi Evangelista subjecit, hoc eum non a se dixisse, sed cum esset pontifex prophetasse (*Joan. xi, 49-51*). Sed Moyses non erat Caiphas: quare illud quod populo Hebræo dixit, *Videbis vitam tuam pendentem, et non credes vitæ tuæ*; non solum de Christo dixit, quod etsi nesciens dixisset, de nullo alio dixisse deberet intelligi; verum etiam sciens dixit. Erat enim fidelissimus dispensator prophetici sacramenti, id est, illius sacerdotalis chrismatis, unde Christi nomen agnoscimus: in quo sacramento, quamvis homo pessimus, Caiphas etiam nesciens potuit prophetare. Hoc quippe in eo egit propheticum chrisma, ut prophetaret: hoc autem vita impia, ut nesciens prophetaret. Quo itaque ore dicitur nihil de Christo prophetasse Moyses, a quo illud chrisma cœpit, unde Christi nomen innotuit, et unde Christum etiam persecutor Christi vel nesciens prophetavit?

CAPUT XXIV.— Nam de maledicto pendens in ligno, jam quantum satis visum est, supra diximus. Interficiendum autem esse prophetam sive principem populi, qui filios Israel a Deo suo vellet avertere, aliquodve infringere mandatorum, non adversus Christum præcepisse Moysen, et ex his quæ jam multa egimus, satis clarum est, et magis magisque consideranti dicta et facta Domini nostri Jesu Christi, magis magisque clarebit: quia nec a suo Deo voluit quemquam eorum Christus avertere. Deus quippe, quem illis Moyses diligendum colendumque præceperat, ipse est certe Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, quem Dominus Jesus Christus eadem commendatione commemorat, ejusque auctoritate Sadducæorum refellit errorem resurrectionem negantium, ubi ait, *De resurrectione autem mortuorum non legistis quid Deus locutus sit de rubo ad Moysen, Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob? Non est Deus mortuorum, sed vivorum (Matth. xxii, 31, 32, et Luc. xx, 37, 38): omnes enim illi vivunt*. Opportune itaque eadem voce nunc convincuntur Manichæi, qua tunc convicti sunt Sadducæi: nam et ipsam resurrectionem alio quidem modo, sed tamen etiam isti negant. Item cum fidem Centurionis laudans diceret, *Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel*; adjecit et ait, *Dico autem vobis, quoniam*

multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno caelorum; filii autem regni ibunt in tenebras exteriores (Matth. viii, 10-12). Si ergo, quod negare Faustus non potest, non commendavit Moyses populo Israel Deum, nisi Deum Abraham, et Isaac, et Jacob, eumque ipsum Christum ex his et aliis testimoniis sine dubitatione commendat; non est conatus illum populum avertere a Deo suo: sed ideo minatus est eos ituros in tenebras exteriores, quod aversos videret a Deo suo, in cujus regno Gentes vocatas ex toto orbe terrarum, recubituras dicit cum Abraham, et Isaac, et Jacob: non ob aliud, quam quod fidem, tenuissent Dei Abraham, et Isaac, et Jacob. Unde et Apostolus dicit, *Providens autem Scriptura, qui ex fide justificavit Gentes Deus, prænuntiavit Abraham dicens, In semine tuo benedicentur omnes gentes (Galat. iii, 8)*; ut illi scilicet in semine Abraham benedicerentur, qui Abraham fidem imitarentur. Non igitur Christus Israelitas a Deo suo volebat avertere, sed eos potius quod ab illo averterentur arguebat. Mandatorum autem aliquod eorum quæ per Moysen data sunt, infregisse Dominum qui arbitratur, non mirum si hoc putat quod Judæi: sed ideo errat, quia in hoc erraverunt et Judæi. Ubi autem Faustus commemorat ipsum mandatum, quod Dominum infregisse vult credi, illi opus est ut ostendamus quomodo fallatur, sicut jam supra, ubi oportebat, ostendimus. Nunc illud dico, quia si aliquod illorum mandatorum Dominus infregisset, non etiam de hoc ipso Judæos arguisset: quibus calumniantibus quod discipuli ejus illotis manibus manducarent, et ob hoc excederent, non mandatum Dei, sed traditiones seniorum, ait illis, *Ut quid et vos transgredimini mandatum Dei, ut traditiones vestras statuat?* Ipsumque Dei mandatum commemorat, quod per Moysen mandatum esse novimus. Scetus quippe ait, *Deus enim dixit, Honora patrem et matrem; et, Qui maledixerit patri aut matri, morte morietur¹. Vos autem dicitis, Quicumque dixerit patri vel matri, Munus quod est ex me, proderit², non honorabit patrem suum: et irritum fecistis verbum Dei propter vestram traditionem (Matth. xv, 3-6)*. Qua in re videte quam multa nos doceat, et Judæos a Deo suo se non avertere; et ejus mandata non tantum se non infringere, verum etiam illos a quibus infringerentur, arguere; et non nisi Deum per Moysen ista mandasse.

CAPUT XXV.— Quamobrem quoniam nos credimus omnia quæ scripsit Moyses, ad Christi commendationem pertinere, quod isto opere quia demonstrare non possumus, polliciti sumus in iis hoc ostendere, quæ Faustus de illa scriptura refellenda vel vituperanda delegerit, recte a nobis debitum exigitur, ut hoc etiam, quod præcepit Moyses interficiendum esse prophetam sive principem, qui eos a Deo suo vellet avertere, aliquodve infringere mandatorum, ostendamus ad custodiendam fidem, quæ in Ecclesia Christi discitur, pertinere. Videbat quippe ille spiritu

¹ Am. Fr. et Cisterciensis Ms., *morte morietur*.

² Er. Lugd. et Ven.: *Munus quod est ex me tibi proderit*. Vulgata, *munus quodcumque est ex me tibi proderit*. M.

prophético et Deo sibi loquente, multos exsurrecturos hæreticos diversorum errorum magistros adversum doctrinam Christi, qui non eum Christum prædicarent qui verus est Christus. Ille enim verus est, qui per prophetias, per eundem Moysen cæterosque sanctos ejus gentis edicias, prænuntiatus est. Quisquis itaque alium docere vellet, ipsum interficiendum Moyses præcipiebat. Quid autem nunc aliud agit lingua catholica, nisi ut spirituali gladio utriusque Testamenti acie bis acuto interficiantur omnes qui nos a Deo nostro volunt avertere, aliquodve infringere mandatorum? Inter quos præcipue cadit ipse Manichæus, cum ejus error asserta Legis et Prophetarum veritate perimitur, volentis nos avertere a Deo nostro, Deo Abraham, et Isaac, et Jacob, quem Christus commendat; et volentis infringere mandata Legis, in quorum etiam figuris Christum prophetatum esse cognoscimus.

CAPUT XXVI. — Jam vero illam complexionem utrum obtusissimam¹ an fraudulentissimam dicam, nescio; erat enim Fausto ingenium: tunc magis arbitrator cum nebulam injicere voluisse minus attento lectori, quam non vidisse quod dicam²: ait enim, *Quod si hæc de Christo minime scripsit, aut alia dabitis, aut nulla erunt.* Hæc propositio vera est, sed consequens erat ut ostenderet et hæc de Christo minime scripta esse, et alia dari non posse. Nihil autem horum fecit: quia et hæc nos ostendimus, quomodo de Christo accipi possint; et superius alia multa dedimus, quæ nisi de Christo intellectum habere non possint. Non est ergo cur concludas, Fauste, nulla esse a Moysæ scripta de Christo. Attende enim quid dicas: *Quod si hæc, inquis, minime de Christo scripsit, aut alia dabitis, aut nulla erunt.* Verum dicis. Proinde, quia et hæc de Christo, vel propter Christum scripta docuimus, et alia multa dedimus, argumentatio tua potius nulla erit. Et hæc quidem quæ commemorasti, quamvis non obtinueris, saltem conatus es ostendere non esse scripta de Christo. Quod autem subdidisti, *Aut alia dabitis, aut nulla erunt;* prius demonstrare debuisti, alia nos dare non posse, ut securus inferres nulla esse. Nunc vero tanquam libellus tuus surdos auditores vel cæcos lectores esset habiturus, ut nullus adverteret quid prætermiseris, cucurristi dicere: *Si nulla fuerint, nec Christus potuit asseverare quod nusquam est; ita, si Christus hoc minime asseveraverit, capitulum hoc falsum esse constiterit.* O hominem se cogitantem dictorem, et alium non cogitantem contradictorem! Ubi est acumen tuum? An in mala causa non posses aliter? Sed mala causa te vana loqui coegit: malam vero habere causam nemo te cogit. Quid si enim alia dabimus? Certe utique non erunt nulla, quia erunt aliqua. Et si erunt aliqua, potuit Christus hoc asseverare quod est. Ita, si Christus hoc asseverare potuit, capitulum illud evangelicum falsum esse non constat. Redi ergo ad propositionem tuam, qua dixisti, *Aut alia dabitis, aut nulla*

erunt; et vide non te ostendisse nulla nos alia duros. Vide etiam quam multa alia jam supra dederimus, et quid hinc conficiatur advertite; scilicet non esse falsum, quod in Evangelium Christum dixisse legimus, *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi; de me enim ille scripsit.* Et Evangelii quidem tam eminens est auctoritas et tam fundata veritas, ut etiamsi nos propter tarditatem intelligentiæ nostræ nulla inveniremus a Moysæ scripta de Christo, non solum esse aliqua, sed ad Christum omnia pertinere quæ scripsit, quia non ait, *Et de me scripsit;* sed, *De me ille scripsit;* credere deberemus. Nunc autem etsi de isto Evangelii capitulo, quod absit, dubitandum esset, compertis tam multis in scriptura Moysi de Christo testimoniis, omnis illa dubitatio tolleretur: et quia de capitulo Evangelii dubitandum non est, etiamsi illa comperta non essent, esse tamen credi oporteret.

CAPUT XXVII. — Nam illud quod adjungis, *dissimilem fuisse traditionem Christi atque Moysæ; et ideo non fuisse verisimile, ut si crederent Moysi, crederent et Christo; imo illud potius esse consequens, ut si alteri Judæi crederent, alteri necessario repugnarent;* non utique diceres, si considerationis oculum paululum attolleres, orbemque terrarum sine contentioni cæcitate conspiceres in hominibus doctis atque indoctis, Græcis et Barbaris, sapientibus et insipientibus, quibus se debitorem dicebat Apostolus (*Rom. 1, 14*), et Moysi et Christo simul credentem. Si ergo non erat verisimile ut Judæi Moysi et Christo pariter crederent, multo minus verisimile est ut orbis terrarum Moysi et Christo pariter credat. Cum verò videamus omnes gentes utrique credere, et illius prophetiam cum Evangelio hujus convenientem fide robustissima et celeberrima retinere, non ad aliquid impossibile gens una vocabatur, cum ei diceretur, *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi:* potiusque est miranda et vehementius arguenda duritia Judæorum, qui hoc non fecerunt, quod totum mundum fecisse conspicimus.

CAPUT XXVIII. — Nam quidquid dicis de sabbato, et de circumcissione carnis, et de differentia ciborum, aliam fuisse traditionem Moysi, aliud per Christum didicisse Christianos; jam supra ostendimus quia, sicut dicit Apostolus, *Hæc omnia figuræ nostræ fuerunt* (*1 Cor. x, 6*). Non ergo diversa doctrina est, sed diversum tempus. Aliud enim erat, quo hæc oportebat per figuratas prophetias prænuntiari; et aliud est, quo hæc jam oportet per manifestam veritatem redditamque adimpleri. Sed quid mirum si Judæi carnaliter intelligentes sabbatum, Christo, qui jam hoc spiritualiter insinuabat, repugnaverunt? Tu Apostolo responde, si potes, qui vacationem ipsius diei umbram futuri esse testatur (*Coloss. 2, 16, 17*). Sed si illi restiterunt Christo, non intelligentes verum sabbatum, vos ei nolite resistere, et intelligite veram innocentiam. Nam eo ipso loco, ubi præcipue destructor sabbati putatur Jesus, cum discipuli ejus per segetem transeuntes et esurientes vellent spicas et

¹ In *Mss.*, obtusissimam. Et passim obtusus, pro obtusus.

² Ain et codex unus Vaticanus, dicat.

sciimus : quod nunc ostendere si velim, nimis longum crit.

CAPUT XXIII.— Unde tantum abest ut hoc quod Faustus commemoravit, propterea non pertineat ad Christum, quia inter cætera maledicta positum est; ut nec ipsa cætera rectum habeant intellectum, nisi ad Christi gloriam, qua generi humano consulitur, prophetata referantur: quanto magis hoc? Quod et si talis fuisset Moyses, ut aliud corde intuens, id ore funderet; facilius eum dicerem prophetasse nescientem, quam cum audirem populo Judæorum dictum, *Videbis vitam tuam pendentem, et non credes vitæ tuæ*, de Christo prophetatum negarem. Neque enim hoc intuebat animo Caiphas, quod ex verbis ejus intellectum est, eum Christum ut inimicum persequens, ait expedire ut unus homo moreretur, ne periret tota gens. Ubi Evangelista subjecit, hoc eum non a se dixisse, sed cum esset pontifex prophetasse (*Joan. xi, 49-51*). Sed Moyses non erat Caiphas: quare illud quod populo Hebræo dixit, *Videbis vitam tuam pendentem, et non credes vitæ tuæ*; non solum de Christo dixit, quod etsi nesciens dixisset, de nullo alio dixisse deberet intelligi; verum etiam sciens dixit. Erat enim fidelissimus dispensator prophetici sacramenti, id est, illius sacerdotalis chrismatis, unde Christi nomen agnosimus: in quo sacramento, quamvis homo pessimus, Caiphas etiam nesciens potuit prophetare. Hoc quippe in eo egit propheticum chrisma, ut prophetaret: hoc autem vita implia, ut nesciens prophetaret. Quo itaque ore dicitur nihil de Christo prophetasse Moyses, a quo illud chrisma cœpit, unde Christi nomen innotuit, et unde Christum etiam persecutor Christi vel nesciens prophetavit?

CAPUT XXIV.— Nam de maledicto pendentis in ligno, jam quantum satis visum est, supra diximus. Interficiendum autem esse prophetam sive principem populi, qui filios Israel a Deo suo vellet avertere, aliquodve infringere mandatorum, non adversus Christum præcepisse Moysen, et ex his que jam multa egimus, satis clarum est, et magis magisque consideranti dicta et facta Domini nostri Jesu Christi, magis magisque clarebit: quia nec a suo Deo voluit quemquam eorum Christus avertere. Deus quippe, quem illis Moyses diligendum colendumque præceperat, ipse est certe Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, quem Dominus Jesus Christus eadem commendatione commemorat, ejusque auctoritate Sadducæorum refellit errorem resurrectionem negantium, ubi ait, *De resurrectione autem mortuorum non legistis quid Deus locutus sit de rubo ad Moysen, Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob? Non est Deus mortuorum, sed vivorum (Matth. xxii, 31, 32, et Luc. xx, 37, 38): omnes enim illi vivunt*. Opportune itaque eadem voce nunc convincuntur Manichæi, qua tunc convicti sunt Sadducæi: nam et ipsam resurrectionem alio quidem modo, sed tamen etiam isti negant. Item cum fidem Centurionis laudans diceret, *Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel*; adjecit et ait, *Dico autem vobis, quoniam*

multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno cælorum; filii autem regni ibunt in tenebras exteriores (Matth. vii, 10-12). Si ergo, quod negare Faustus non potest, non commendavit Moyses populo Israel Deum, nisi Deum Abraham, et Isaac, et Jacob, eumque ipsum Christum ex his et aliis testimoniis sine dubitatione commendat; non est conatus illum populum avertere a Deo suo: sed ideo minatus est eos ituros in tenebras exteriores, quod aversos videret a Deo suo, in cujus regno Gentes vocatas ex toto orbe terrarum, recubituras dicit cum Abraham, et Isaac, et Jacob: non ob aliud, quam quod fidem, tenuissent Dei Abraham, et Isaac, et Jacob. Unde et Apostolus dicit, *Providens autem Scriptura, quia ex fide justificat Gentes Deus, prænuntiavit Abraham dicens, In semine tuo benedicentur omnes gentes (Galat. iii, 8)*; ut illi scilicet in semine Abraham benedicerentur, qui Abraham fidem imitarentur. Non igitur Christus Israelitas a Deo suo volebat avertere, sed eos potius quod ab illo averterentur arguebat. Mandatorum autem aliquod eorum quæ per Moysen data sunt, infregisse Dominum qui arbitratur, non mirum si hoc putat quod Judæi: sed ideo errat, quia in hoc erraverunt et Judæi. Ubi autem Faustus commemorat ipsum mandatum, quod Dominum infregisse vult credi, illi opus est ut ostendamus quomodo fallatur, sicut jam supra, ubi oportebat, ostendimus. Nunc illud dico, quia si aliquod illorum mandatorum Dominus infregisset, non etiam de hoc ipso Judæos arguisset: quibus calumniantibus quod discipuli ejus illotis manibus manducarent, et ob hoc excederent, non mandatum Dei, sed traditiones seniorum, ait illis, *Ut quid et vos transgredimini mandatum Dei, ut traditiones vestras statuat?* Ipsumque Dei mandatum commemorat, quod per Moysen mandatum esse novimus. Secutus quippe ait, *Deus enim dixit, Honora patrem et matrem; et, Qui maledixerit patri aut matri, morte morietur¹. Vos autem dicitis, Quicumque dixerit patri vel matri, Munus quod est ex me, proderit², non honorabit patrem suum: et irritum fecistis verbum Dei propter vestram traditionem (Matth. xv, 3-6)*. Qua in re videte quam multa nos doceat, et Judæos a Deo suo se non avertere; et ejus mandata non tantum se non infringere, verum etiam illos a quibus infringenterentur, arguere; et non nisi Deum per Moysen ista mandasse.

CAPUT XXV.— Quamobrem quoniam nos credimus omnia quæ scripsit Moyses, ad Christi commendationem pertinere, quod isto opere quia demonstrare non possumus, polliciti sumus in iis hoc ostendere, quæ Faustus de illa scriptura refellenda vel vituperanda delegerit, recte a nobis debitum exigitur, ut hoc etiam, quod præcepit Moyses interficiendum esse prophetam sive principem, qui eos a Deo suo vellet avertere, aliquodve infringere mandatorum, ostendamus ad custodiendam fidem, quæ in Ecclesia Christi discitur, pertinere. Videbat quippe ille spiritu

¹ Am. Fr. et Cisterciensis Ms., *morte morietur*.

² Fr. Lugd. et Ven.: *Munus quod est ex me tibi proderit*. vulgata, *munus quodcumque est ex me tibi proderit*. M.

prophético et Deo sibi loquente, multos exsurrecturos hæreticos diversorum errorum magistris adversam doctrinam Christi, qui non eum Christum predicarent qui verus est Christus. Ille enim verus est, qui per prophetias, per eundem Moysen ceterosque sanctos ejus gentis edias, præsentatus est. Quisquis itaque alium docere vellet, ipsam interficiendam. Moyses præcipiebat. Quid autem nunc aliud agit lingua catholica, nisi ut spiritali gladio utriusque Testamenti acie his acuto interficiantur omnes qui nos a Deo nostro volunt avertere, aliquando infringere mandatorum? Inter quos præcipue cedit ipse Manichæus, cum ejus error auctori Legis et Prophetarum veritate perimitur, volentis nos avertere a Deo nostro. Deo Abraham, et Isaac, et Jacob, quoniam Curram commendat; et vel suis infringere mandata Legis, a quorum etiam figuris Christus præsentatus esse cognoscimus.

CAPIT. XXV. — Jam vero illam commendationem utrum obtinuerimus? an inconcussam? nescio; erat enim Fausto ingenium. nec arbitratur esse nebulam injicere voluisse, sed adhibens lectori, quam non vidisse quod dicitur. ac tantum. Quod si hæc de Christo minime scripta, nec alia nobilitatis, aut nulla erant. Hæc proposita verba esse, et consequens erat ut ostenderet et hæc de Curram minime scripta esse, et alia dari non posse. Nam verborum fecit: quia et hæc nos ostendimus quomodo de Christo accipi possunt; et superius alia multa dedimus, quæ nisi de Curram intellectum habere non possint. Non est ergo cur conciniam Fausto, a Deo esse a Moysæ scripta de Christo. Attamen eam quod dicas: Quod si hæc, inquis, minime de Curram scripta, aut alia debitis, aut nulla erant. Verum hæc. Præcipue, quia et hæc de Christo, vel propter Curram scripta docuimus, et alia multa dedimus, argumentum nos potius nulla erit. Et hæc quidem quæ commemorandi, quamvis non obtinueris, saltem evadit ex sententiis non esse scripta de Christo. Quod autem subdicitis, Aut alia debitis, aut nulla erant; prout demonstrare debuisti, alia nos dare non posses, et veritas aliorum nulla esse. Nunc vero tanquam idcirco nos auditores vel cæcos lectores cæci habueris, et nullum adverteret quid prætermiseris, curram dicitur. Si nulla fuerint, nec Christus potuit auferre quod nonquam est; ita, si Christus hæc minime auferrent, et capitulum hoc saltem esse concluditur. Quod hominum cogitantem dictorem, et alios non cogitantem tradictorem! Ubi est argumentum? An in causa non posses aliter? Sed modo eam loqui coegit: nolam enim habere, cogit. Quid si enim alio debitis? Certe erunt nulla, quia erant alia. Potuit Christus hæc auferre quod potuit, cum saltem esse non condat. Rati- tionem tuam, quo dicitis, Aut alia

erant: et vide non te ostendi-isse nisi nos alia dedimus. Vide etiam quomodo alia per scripta dicitur, et quod hæc concluditur auctore, nolam nos esse falsum, quod et Exemplum Curram dicitur legimus. Si crederetis hæc, crederetis et omnia de me esse illa scripta. Et Exemplum concluditur nos concludimus: et tunc fundat veritas, et tunc nos propter veritatem intelligitur veritas nulla invenire. a Moysæ scripta de Curram: non aliam esse aliam, sed a Curram concluditur quod scripta, quod nos ad Deum non ostendit. Et non alia scripta: crederetis dicitur. Hæc autem est de Curram capitulum, quod nos demonstratum esse, concluditur: et multa in scriptis Moysæ de Curram testimonio, etiam illa veritate dicitur, et quod de capitulo Exemplum demonstratum nos esse. Quomodo illa concluditur nos ostendit, tunc tunc ostendit.

CAPIT. XXVI. — Jam vero illam commendationem utrum obtinuerimus? an inconcussam? nescio; erat enim Fausto ingenium. nec arbitratur esse nebulam injicere voluisse, sed adhibens lectori, quam non vidisse quod dicitur. ac tantum. Quod si hæc de Christo minime scripta, nec alia nobilitatis, aut nulla erant. Hæc proposita verba esse, et consequens erat ut ostenderet et hæc de Curram minime scripta esse, et alia dari non posse. Nam verborum fecit: quia et hæc nos ostendimus quomodo de Christo accipi possunt; et superius alia multa dedimus, quæ nisi de Curram intellectum habere non possint. Non est ergo cur conciniam Fausto, a Deo esse a Moysæ scripta de Christo. Attamen eam quod dicas: Quod si hæc, inquis, minime de Curram scripta, aut alia debitis, aut nulla erant. Verum hæc. Præcipue, quia et hæc de Christo, vel propter Curram scripta docuimus, et alia multa dedimus, argumentum nos potius nulla erit. Et hæc quidem quæ commemorandi, quamvis non obtinueris, saltem evadit ex sententiis non esse scripta de Christo. Quod autem subdicitis, Aut alia debitis, aut nulla erant; prout demonstrare debuisti, alia nos dare non posses, et veritas aliorum nulla esse. Nunc vero tanquam idcirco nos auditores vel cæcos lectores cæci habueris, et nullum adverteret quid prætermiseris, curram dicitur. Si nulla fuerint, nec Christus potuit auferre quod nonquam est; ita, si Christus hæc minime auferrent, et capitulum hoc saltem esse concluditur. Quod hominum cogitantem dictorem, et alios non cogitantem tradictorem! Ubi est argumentum? An in causa non posses aliter? Sed modo eam loqui coegit: nolam enim habere, cogit. Quid si enim alio debitis? Certe erunt nulla, quia erant alia. Potuit Christus hæc auferre quod potuit, cum saltem esse non condat. Rati- tionem tuam, quo dicitis, Aut alia

CAPIT. XXVII. — Jam vero illam commendationem utrum obtinuerimus? an inconcussam? nescio; erat enim Fausto ingenium. nec arbitratur esse nebulam injicere voluisse, sed adhibens lectori, quam non vidisse quod dicitur. ac tantum. Quod si hæc de Christo minime scripta, nec alia nobilitatis, aut nulla erant. Hæc proposita verba esse, et consequens erat ut ostenderet et hæc de Curram minime scripta esse, et alia dari non posse. Nam verborum fecit: quia et hæc nos ostendimus quomodo de Christo accipi possunt; et superius alia multa dedimus, quæ nisi de Curram intellectum habere non possint. Non est ergo cur conciniam Fausto, a Deo esse a Moysæ scripta de Christo. Attamen eam quod dicas: Quod si hæc, inquis, minime de Curram scripta, aut alia debitis, aut nulla erant. Verum hæc. Præcipue, quia et hæc de Christo, vel propter Curram scripta docuimus, et alia multa dedimus, argumentum nos potius nulla erit. Et hæc quidem quæ commemorandi, quamvis non obtinueris, saltem evadit ex sententiis non esse scripta de Christo. Quod autem subdicitis, Aut alia debitis, aut nulla erant; prout demonstrare debuisti, alia nos dare non posses, et veritas aliorum nulla esse. Nunc vero tanquam idcirco nos auditores vel cæcos lectores cæci habueris, et nullum adverteret quid prætermiseris, curram dicitur. Si nulla fuerint, nec Christus potuit auferre quod nonquam est; ita, si Christus hæc minime auferrent, et capitulum hoc saltem esse concluditur. Quod hominum cogitantem dictorem, et alios non cogitantem tradictorem! Ubi est argumentum? An in causa non posses aliter? Sed modo eam loqui coegit: nolam enim habere, cogit. Quid si enim alio debitis? Certe erunt nulla, quia erant alia. Potuit Christus hæc auferre quod potuit, cum saltem esse non condat. Rati- tionem tuam, quo dicitis, Aut alia

1 In 28a, oblativum. et per...
2 An et cetera non habent...

lib. contra... 15.

ederent, innocentes eos dixit, respondens Judæis, *Si sciretis quid sit, Misericordiam volo¹ quam sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes (Math. xii, 7).* Magis enim esurientium misereri debuerunt, quia hoc illi coacti fame fecerunt. A vobis autem quisquis vulserit spicas, non ex traditione Christi, qui hanc innocentiam vocat, sed ex traditione Manichæi homicida deputatur. An forte misericordiam eisdem spicis exhibuerunt Apostoli, ut inde membra Dei manducando purgarent, sicut vestra fabula est? Vos ergo crudeles, qui hoc non facitis. Sed videlicet novit Faustus destruere sabbatum, quia scit virtutem Dei semper atque infatigabiliter operari. Illi hoc dicant, qui intelligunt Deum sine temporali voluntate universa tempora facientem. Hoc ad vos multum est, qui Dei vestri requiem rebellionem gentis tenebrarum perhibetis excussam, et hostium repentino impetu perturbatam. An ex aeterno prævidens hoc futurum, nunquam habuit requiem, quia nunquam securus fuit, qui se cogitabat tam grave bellum cum tanta membrorum suorum labe damnoque gesturum?

CAPUT XXIX. — Cæterum illud sabbatum, quod imperite atque impiè deridetur, nisi et ipsum inter prophetias quæ de Christo scriptæ sunt, haberet intellectum, non ei Christus sic attestaretur: qui cum propria voluntate, sicut ipse in ejus laude perquisisti, pateretur, ideoque tempora passionis et resurrectionis suæ haberet in potestate, id egit, ut caro ejus in sepultura sabbato requiesceret ab omnibus operibus suis, ut tertio die resurgens, quem dominicum operibus dicimus, qui post sabbatum numeratur octavus, etiam circumcisionem octavi diei ad se prophetandum pertinere declararet. Quid enim significat circumcisio carnis? Quid, nisi exspoliationem mortalitatis, quam de carni generatione portamus? Propter hoc dixit Apostolus: *Exuens se carnem, principatus et potestate exemplavit, fiducialiter triumphans eos in semetipso (Coloss. ii, 15).* Quod enim dicit exuisse se carnem, eo loco carnem mortalitatem carnis intelligimus, secundum quam proprie corpus hoc caro nominatur. Quæ mortalitas proprie caro appellata est, quia in illa resurrectionis immortalitate non erit: propterea scriptum est, *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt.* De quibus verbis soletis calumniari fidei nostræ, qua credimus hujus corporis futuram resurrectionem, quæ in ipso Domino jam præcessit, dissimulantes ea quæ sequuntur, in quibus aperte Apostolus quid dicat exponit. Volens enim ostendere quid eo loco dixerit carnem, continuo subjecit: *Neque corruptio incorruptionem possidebit.* Hoc enim corpus, quod propter mortalitatem proprie caro nominatur, mutari dicit in resurrectione, ut jam non sit corruptibile atque mortale. Quod ne putetur nostra suspitione dici, ipsa ejus quæ sequuntur verba consulite. *Ecce, inquit, mysterium dico: omnes quidem resurgemus, non tamen omnes immutabimur. In atomo, in ictu oculi, in novissima tuba; canet enim*

¹ Lov., misericordiam malo. Editi vero alii et Mss., misericordiam volo quam sacrificium: juxta græcum, Osee, cap. 6.

tuba, et mortui resurgent incorrupti, et vos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem (1 Cor. xv, 50-53). Ut ergo induatur immortalitate, exiit mortalitate: hoc est circumcisionis mysterium, quæ octavo die fieri jussa est (Gen. xvii, 12), et octavo die, id est, dominico post sabbatum jam in veritate a Domino impleta. Unde dicitur, *Exuens se carnem, principatus et potestates exemplavit.* Per hanc enim mortalitatem nobis invidiæ diabolicæ potestates dominabantur: quas exemplasse dicitur est, quia in se ipso capite nostro præbuit exemplum, quod in toto ejus corpore, id est, Ecclesia ex diaboli potestate liberanda, in ultima resurrectione complebitur: hæc est fides nostra. Et quoniam, sicut testimonium propheticum Paulus commemorat, *Justus ex fide vivit (Rom. i, 17; Habac. ii, 4);* hæc est justificatio nostra. Mortuum quippe Christum et Pagani credunt: resurrexisse autem Christum, propria fides est Christianorum. *Si enim confitearis, ait Apostolus, in ore tuo quia Dominus est Jesus, et credideris in corde tuo quia Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris (Rom. x, 9).* Quia ergo ex ista resurrectionis fide justificamur, ideo et illud de Christo apostolicum est, *Quia mortuus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram (Id. iv, 25).* Et quia ista resurrectio, quæ credita nos justificat, illa octava diei circumcisione figurata est; propterea de ipso Abraham, cui primum tradita est, dicit Apostolus: *Et signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ fidei (Ibid., 11).* Ergo et istam circumcisionem inter alias figuras propheticas de Christo scripsit Moyses: de quo ipse dicit, *De me enim ille scripsit.* Quod autem dicit Dominus, *Vae vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, qui circumcitis mare et gradam, facere unum proselytum; et cum feceritis eum, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos estis: non quia circumciditur, dixit, sed quod eorum mores imitatur, a quibus imitandis cohibet suos, dicens, Super Cathedram Moysi sedent Scribæ et Pharisei: quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim, et non faciunt (Math. xxiii, 15, 2, 3).* In quibus dominicis verbis utrumque debetis advertere, et quantum honor delatus sit doctrinæ Moysi, in cujus cathedra etiam mali sedentes, bona docere cogebantur; et unde fieret proselytus filius gehennæ, non scilicet a Phariseis verba legis audiendo, sed eorum facta sectando. Hoc ergo dici posset tunc proselyto circumciso, quod Paulus dicit: *Circumcisio quidem prodest, si legem custodias (Rom. ii, 25).* Quia vero ille in non custodienda lege Phariseos imitabatur, siebat filius gehennæ: propterea, quantum arbitror, duplo quam illi, quia hoc negligebat implere quod propria voluntate susceperat, non ex Judæis natus, sed sponte Judæus factus.

CAPUT XXX. — Quid autem dicere voluisti, sine respectu injuriose, quod *Moyse helluonis in modum disceptator sedet, jubetque alia quidem abluiri pro mundis, alia vero pro immundis ne contingi quidem?*

cum ad helleonem hoc magis pertineat, ut nulla discernat; aut si discernit, suaviora eligat. An hoc ideo dicit, ut imperitis continentia tua velut ab ineunte ætate miranda videatur, quasi nescientis, vel jam oblii, quanto jucundius sapiat porcina, quam vervecina? Sed quia et ista Moyses figuris prophetis de Christo scripsit, in animalium carnibus significans homines, vel incorporandos Christi corpori, quod est Ecclesia; vel respuendos; vos quoque inter immunda figuravit, qui propterea fidei catholicæ non convenitis, quia nec ruminatis verbum sapientiæ, et dato Testamenta, Velus et Novum, non concorditer distinguentes tanquam geminant unguam non habetis. Quis autem ferat te quoque Adimanti vestri fallaciam non puluisse sectari?

CAPUT XXXI. — Dicitis enim et tu, *Christum sic docuisse ciborum indifferentiam, ut a suis quidem discipulis omnes carnes penitus removeret, sæcularibus vero vulgo concederet omnia quæ possent edi; atque asseveraret quod eos nihil in os intrans pollueret, quia quæ de ore impudenter procedunt, ea sola sunt quæ polluant hominem.* Hæc verba tua sunt, tanto impudentiore, quanto apertiore mendacio deprompta et expressa. Primo quia secundum Christi sententiam, si ea sola polluant hominem, quæ mala ex ore procedunt; cur et discipulos Christi non ea sola polluerunt, ut non eos tanquam ab immundis carnibus esset necesse prohiberi? An sæculares homines non polluantur his quæ in os intrant, sed his quæ ex ore exeunt? Ergo æmiliores sunt adversus immunditiam quam sancti, si sanctos et ea quæ intrant, et ea quæ exeunt possunt inquinare. Vellem autem isti mihi dicerent, quid manducabat et bibebat Christus, qui in comparatione Joannis non manducantis neque bibentis, se dixit manducantem et bibentem? Cum enim argueret perversitatem hominum, utrobique calumnias inquirentium, *Venit enim, inquit, Joannes non manducans neque bibens, et dicunt, Daemonium habet: venit Filius hominis manducans et bibens, et dicunt, Ecce homo vorax et vinarius, amicus publicanorum et peccatorum* (Math. xi, 18, 19). Et Joannis quidem escam et potum novimus: non enim dictum est quod omnino non biberet; sed quod vinum et siceram non biberet (Luc. i, 15): bibebat ergo aquam. Cibus autem ejus non omnino nullus erat, sed locustæ et mel silvestre (Math. iii, 4). Unde ergo dicitur est non manducans neque bibens, nisi quia illo victu quo Judæi utebantur, ille non utebatur? Hoc ergo Dominus nisi uteretur, non in ejus comparatione *manducans bibensque* diceretur. An forte ideo quia pane et oleribus Dominus vescebatur, quibus Joannes non vescebatur? Mirum si non manducans dicitur, qui locustas et mel comedit; et manducans dicitur, qui pane atque olere contentus est. Sed de cibis suspicamini quidquid vultis; certe *bibens et vinarius* non diceretur, nisi vinum biberet: cur ergo et hoc vos immundum putatis? Ne-

que enim hæc propter continentiam disciplinamque domandi corporis tangere prohibetis, sed quod immunda sint: nam ea sordes et fel gentis tenebrarum esse perhibetis, contra Apostolum dicentem, *Omnia munda mundis* (Tit. i, 15). Ecce qui audent dicere Christum indifferentiam ciborum magistrum, discipulos tamen seos ab iis prohibuisse, quæ immunda ipsi putant. Ostendite ubi ista a discipulis suis removerit, fallaces, improbi; verumtamen Dei vindicis providentia ita cæcati, ut etiam commoneatis nos unde convincamini. Nam vim patior ab animo meo, nisi totum ipsum Evangelii capitulum, quod iste adversum Moysen opponere voluit, inspiciendum inseruero: ut ibi videamus quam falsum sit, quod prior Adimantus, et modo Faustus dixit, Dominum Jesum a discipulis suis carnes vescendas removisse, easque vulgo sæcularibus concessisse (a). Nempe cum respondisset calumniantibus quod non lotis manibus manducarent, ita sequitur Evangelium: *Et convocatis turbis, ait illis, Audite et intelligite. Non quod intrat in os, communicat hominem; sed quod procedit de ore, communicat hominem. Tunc accedentes discipuli, dixerunt ad eum: Scis quod Pharisei audito hoc verbo scandalizati sunt? Illic certe a discipulis compellatus, debuit eos, sicut isti volunt, proprie docere ab omnibus carnibus abstinendum, ut illud quod supra dixit, Non quod intrat in os, communicat hominem; sed quod procedit de ore, turbis dixisse videretur. Sequatur ergo Evangelista, et dicat quid jam non turbis, sed discipulis responderit Dominus. At ille respondens ait: Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur. Sinite illos, cæci sunt duces cæcorum. Cæcus autem si cæcum ducat, ambo in foveam cadunt.* Hoc utique ideo, quia traditiones suas volentes statuere, mandata Dei non intelligebant. Sed nondum quæsierant discipuli a Magistro, quomodo ipsi quod turbis dixerat, accipere deberent. Ecce et hoc sit: nam contextit Evangelista, et dicit, *Respondens autem Petrus, ait illi: Narra nobis parabolam istam.* Illic intelligimus Petram putasse, non proprie, nec aperte Dominum locutum fuisse cum diceret, *Non quod intrat in os, communicat hominem; sed quod procedit de ore:* sed, ut solet, obscuritate parabolæ aliquid significare voluisse. Videamus ergo utrum jam secretius discipulis interrogantibus hoc dicat, quod Manichæi volunt, immundas esse omnes carnes, nec eos aliquid earum debere contingere. Quid, quod exprobrat quod apertam suam locutionem nondum intellexerint, et proprie dictum parabolam putent? Sic enim sequitur: *At ille dixit: Adhuc et vos insipientes estis, et non intelligitis quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, et in latrinam emittitur: quæ autem procedunt ex ore, de corde exeunt, et illa communicant hominem? Nam de corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furtiva, falsa testimonia, blasphemie; hæc sunt quæ communicant hominem: non lotis autem manibus manducare, non communicat hominem* (Math. xv, 10-20).

CAPUT XXXII. — Certe jam manifestata fallacia

(a) Supra, lib. contra Adimantum, cap. 15.

¹ Editt, ut eae; omnia negante particula, quam ex probe voce Mss. addidimus.

² Er. Lugd. et Ven., *vinaria*. M.

³ Er. Lugd. et Ven. *vinaria*. M.

conviota discedit : certe jam clarum est, non aliud hæc de re turbas, aliud secreto discipulos Dominum docuisse : certe sine dubitatione perspicitur Manichæos potius esse mendaces atque fallaces, non Moysen, non Christum, non Testamenti utriusque doctrinam ibi figuratam, hic revelatam ; ibi prophetatam, hic præsentatam. Quomodo ergo nihil eorum Catholicos servare putant, quæ Moyses scripsit, cum omnia prorsus observent ; non jam in figuris, sed in eis rebus quas illæ figuræ significando prænuntiarent ? Neque enim, si aliud tempus esset scribendi, aliud legendi, recte diceremus Scripturam illam non observare lectorem, quia et ipse characteres illos non faceret : cum illi fuissent figuræ sonorum, ille autem jam sonos ipsos exprimeret, illarum tamen figurarum non formatione occupatus, sed inspectione cominonitus. Ideo autem Judei Christo non credebant, quia nec illa quæ Moyses non figurate, sed aperte præceperat, observabant. Unde illis dicit : *Decimatis mentham et cyminum, et relinquitis graviora Legis, misericordiam et iudicium; liquantes culicem, camelum autem glutientes : hæc oportebat facere, illa autem non omittere* (*Math. xxiii, 23, 24*). Unde est et illud, quod traditionibus suis docebant quomodo infirmaretur præceptum Dei, quo deferri honorem parentibus iusserat ; propter quam superbiam et iniquitatem execrari meruerunt, ut cætera non intelligerent : quia ea quæ intelligebant, impie contemnebant.

CAPUT XXXIII. — Vide ne quam tibi non dicam¹, Si Christianus es, crede dicenti Christo quia de se scripsit Moyses ; quod si non credis, Christianus non

¹ Sæpe MSS. Edidit vero Er. et Lov.: *vides, nequaquam tibi nunc dicam*. Minus recte.

es ? Ipse quippe videris quid de te sentias, qui te ut Gentilem vel Judæum doceri de Christo expetis : ego tamen neque hoc defugi, et omnes tibi aditus erroris quantum potui clausi. Nec illud sivi patere præcipientium, qua vos cæci mittitis, dicentes falsa esse in Evangelio, sicubi vestra hæresis exitum non invenerit : ut vobis nihil remaneat, quo redire possitis, unde Christo credatis, ubi vobis hæc vox pestilentiæ non possit opponi. Quin etiam sic te doceri cupis, ut christianum Thomam, quem Christus *de se dubitatem non est aspernatus, sed quo animi ejus vulneribus mederetur, corporis sui cicatrices ostendit*. Hæc verba tua sunt. Bene quod sic te doceri exigit. Quam enim verebar ne hoc quoque in Evangelio falsum esse contenderes ! Crede ergo cicatricibus Christi : quia si cicatrices illæ veræ erant, vera etiam illa vulnera fuerant ; nec vera vulnera, nisi vera raro habere potuisset : hoc verum totum vestrum evertit errorem. Porro, si Christus falsas cicatrices dubitanti discipulo demonstravit, et ipsum fallacem dicis ita docentem, et te falli cupis ita discentem. Sed quia falli nemo est qui velit, fallere autem multi volunt, magis te volle intelligo quasi exemplo Christi fallaciter docere, quam exemplo Thomæ fallaciter discere. Proinde, si credis quod falsis cicatricibus Christus sefellere dubitatem, te quis velit credere docentem, ac non potius cavere fallentem ? At si ille discipulus veras cicatrices tetigit Christi, veram confiteri cogaris et carnem Christi. Ita Manichæus non permanebis, si sic credas ut Thomas : infidelis autem remanebis, si nec sic credis ut Thomas (*Joan. xx, 27, 28*).

LIBER DECIMUS SEPTIMUS.

CAPUT PRIMUM. — Faustus dixit : Cur Legem non accipitis et Prophetas, cum Christus eos non se venisse solvere dixerit, sed adimplere (*Math. v, 17*) ? Quis hoc testatur dixisse Jesum ? Matthæus. Ubi dixisse ? In monte. Quibus præsentibus ? Petro, Andrea, Jacobo et Joanne, quatuor his tantum : cæteros enim necdum elegerat, nec ipsum Matthæum. Ex his ergo quatuor unus, id est Joannes, Evangelium scripsit ? Ita. Alicubi hoc ipse commemorat ? Nusquam. Quomodo ergo quod Joannes non testatur qui fuit in monte, Matthæus hoc scripsit qui longo intervallo, postquam Jesus de monte descendit, secutus est eum ? Ac per hoc de hoc ipso primo ambigitur, utrum Jesus tale aliquid dixerit, quia testis idoneus tacet, loquitur autem minus idoneus : ut interim permiserimus nobis injuriam fecisse Matthæum, donec et ipsum probemus hæc non scripsisse, sed alium nescio quem sub nomine ejus : quod docet et ipsa lectionis ejusdem Matthæi obliqua narratio. Quid enim dicit ? *Et cum transiret Jesus, vidit hominem sedentem ad telonium, nomine Matthæum, et vocavit eum : at ille confestim surgens, secutus est eum* (*Id. ix, 9*). Et quis ergo de se

ipso scribens, dicat, *Vidit hominem, et vocavit eum, et secutus est eum* ; ac non potius dicat, *Vidit me, et vocavit me, et secutus sum eum* : nisi quia constat hæc Matthæum non scripsisse, sed alium nescio quem sub ejus nomine ? Cum ergo ne quidem si et Matthæus hoc scriberet, verum foret ; quia præsens non erat cum Jesus hæc loquebatur in monte : quanto magis credendum non erit, quia nec Matthæus eadem scripsit, sed alius sub nominibus et Jesu et Matthæi ?

CAPUT II. — Quid, quod etiam ex ipso sermone, quo præcipit non putare quia venerit Legem solvere, magis intelligi detur quia solverit ? Neque enim nihil eo tale faciente Judæi suspicari hoc possent. Sed, *Nolite, inquit, putare quia veni solvere Legem*. Agedum ergo, si ei et Judæi dixissent, *Quid porro autem tu tale agis, unde hoc suspicari possimus ? An quia circumcisionem derides, sabbatum violas, sacrificia respuis, confundis cibos ? Hoc est ergo, Nolite putare*. Et quid hoc amplius, quidve manifestius fieri potuit in destructionem Legis ac Prophetarum ? Aut si hoc adimplere est Legem, quid erit solvere ? Quid, quod

estam Lex et Prophetæ ne adimpletione¹ quidem gaudent, adeo sibi pleni videntur et consummati, quorum auctor ac pater non minus eis adjici indignatur, quam detrahi, ut scribens in Deuteronomio dicat, *Hæc præcepta quæ mando tibi hodie, Israel, observabis; et cave ne declines ab iisdem, neque in sinistram, neque in dexteram; nec addas quidquam eis, nec minuas: sed in iisdem perseverabis, ut benedical te Deus tuus (Deut. v, 32, et xii, 32)?* Quapropter, sive adimplendi causa Jesus Legi aliquid et Prophetis adjecit, in dexteram videtur lapsus; sive dempsit ut destrueret, in sinistram; utrumque certe offendit Legis auctorem: idcircoque aut aliud aliquid significat istud², aut falsum est.

CAPUT III. — AUGUSTINUS respondit: O mirabilem insaniam³, de Christo aliquid narranti nolle credi Matthæo, et velle credi Manichæo! Si Matthæus non interfuit, cum Christus dixisset, *Non veni solvere Legem aut Prophetas, sed adimplere (Matth. v, 17);* et propterea non est ei credendum: numquid Manichæus interfuit, aut jam vel natus fuit, cum Christus inter homines appareret? Secundum ergo hanc fidei vestræ legem, nihil ei de Christo testificantem credere debuis- tis. Nos autem non propterea dicimus non credendum esse Manichæo, quia dictis factisque Christi non interfuit, et longe post natus est; sed quia de Christo contra Christi discipulos loquitur, et contra Evangelium quod illorum auctoritate firmatum est. Habemus enim Apostoli vocem, qui in Spiritu sancto tales venturos esse cernebat. Unde fidelibus dicebat: *Si quis vobis evangelizaverit præterquam quod accepistis, anathema sit (Galat. i, 9).* Nam si nemo de Christo vera dicit, nisi qui eum præsens vidit et audivit, hodie de illo nemo vera dicit. Porro si hodie propterea de illo fidelibus ejus vera dicuntur, quia illi qui viderunt et audierunt, vel prædicando vel scribendo ea disseminaverunt; cur ex ore Joannis condiscipuli sui non posset vera Matthæus audire de Christo, ubi ille adfuit, et ipse non adfuit, si ex libro Joannis possumus vera loqui de Christo, non solum nos tanto post nati, sed etiam post nos alii nascituri? Ilinc enim non solum Matthæi, verum etiam Lucæ ac Marci Evangelium, qui eosdem discipulos secuti sunt, in non impari auctoritatem receptum est. Huc accedit, quia et ipse Dominus potuit narrare Matthæo, quod antequam cum vocasset, cum iis egerat quos prius vocaverat. At enim hoc ipse Joannes in Evangelio suo ponere debuit, si hoc dictum a Domino audierat, qui, cum diceretur, præsens erat? Quasi fieri non potuerit ut cum omnia quæ a Domino audierat, scribere non posset, inter alia quæ prætermisit, et hoc prætermiserit, cum in alia scribenda esset intentus. Nonne Evangelium suum ita ipse conclusit, dicens, *Et alia quidem multa fecit Jesus, quæ si scriberentur sibi gula, nec ipsum existimo capere mundum qui scriberentur libros (Joan. xxi, 25)?* Hic utique ostendit se scientem multa prætermisisse. Sed si de Lege et Prophetis vos

delectat Joannis auctoritas, Joanni credite attestant Legi et Prophetis. Ipse scripsit quod Isaias viderit Christi gloriam (*Joan. xii, 41*). In ejus habetis Evangelio, unde jam paulo ante tractavimus: *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi; de me enim ille scripsit (Id. v, 46).* Undique tergiversatio vestra contunditur. Aperte dicite non vos credere Christi Evangelio: nam qui in Evangelio quod vultis creditis, quod vultis non creditis, vobis potius quam Evangelio creditis.

CAPUT IV. — At quam elegantem rem sibi visus est Faustus dicere, ubi propterea voluit non credi hæc scripsisse Matthæum, quia cum de sua electione diceret, non ait, Vidit me, et dixit mihi, Sequere me; sed, *Vidit Matthæum, et dixit ei, Sequere me (Matth. ix, 9):* quod nescio utrum de errore imperitiæ dixerit, an de more fallaciæ. Sed non usque adeo imperitum putaverim, ut nec legerit, nec audierit, solere scriptores rerum gestarum, cum in suam personam venerint, ita se contextere, tanquam de alio narrent, quod de se narrent. Magis ergo hunc arbitror non ut imperitum, sed ut imperitis nebulam obtendere voluisse, sperantem se plures esse capturum, qui ista non nossent. Et in historia quidem rerum sæcularium talis narrationis reperiuntur exempla: sed non opus est ut ex alio genere litterarum vel nostros admoncam, vel istum refellam. Ipse certe paulo ante de libris Moysi quædam testimonia ita proferebat, ut non ea negaret scripsisse Moysen, imo et affirmaret, sed ad Christum non pertinere contenderet. Legat ergo in eisdem libris, quæ de se scripsit Moyses, utrum ita scripserit, Dixi, aut, Feci hoc vel illud; et non potius, *Dixit Moyses (Exod. iii, 3), et, Fecit Moyses (Id. vii, 6):* aut, Vocavit me Dominus, vel, Dixit ad me Dominus; et non potius, *Vocavit Dominus Moysen (Levit. i, 4), et, Dixit Dominus ad Moysen (Exod. iv, 19):* et omnia cætera in eundem modum. Ita ergo et Matthæus de se tanquam de alio scripsit: quod et Joannes fecit; nam circa finem libri sui etiam ipse sic loquitur: *Conversus Petrus vidit discipulum quem diligebat Jesus, qui et recubebat in cæna super pectus ejus, et dixerat Domino, Quis est qui te tradet? Numquid et hic dixit, Conversus Petrus vidit me? An forte propterea nec istum putant hoc Evangelium scripsisse? Sed paulo post dicit: Hic est discipulus qui testificatur de Jesu, et qui hæc scripsit; et scimus quia verum est testimonium ejus (Joan. xxi, 20, 24).* Numquid ait, Ego sum discipulus qui testificor de Jesu, et qui hæc scripsi; et scimus quia verum est testimonium meum? Certe manifestum est hunc morem fuisse scriptorum, cum gesta narrarent. Quam multa et ipse Dominus eadem locutione de se dicit, quis enumerare sufficiat? *Cum venerit, inquit, Filius hominis, putas; invenies fidem in terra (Luc. xviii, 8)? non dixit, Cum venero, putas, inveniam? Et, Venit Filius hominis manducans et bibens (Matth. xi, 19): non dixit, Veni. Et, Veniet hora, et nunc est, cum mortui audient vocem Filii Dei; et qui audierint, vivent (Joan. v, 25): non dixit, Vocem meam: et multa hujusmodi. Unde jam puto sufficere quæ dicta*

¹ Iov. ex Belgicis aliquot Vss., ne adimpletione tua.

² Quidam Mss.: O miserabilim insaniam!

sunt, et ad studiosos commonendos, et ad calumniosos convincendos.

CAPUT V. — Jam illud quam sit infirmum, quis non videt, quod ait, non enim dicere potuisse, *Nolite putare quia veni solvere Legem aut Prophetas; non veni solvere, sed adimplere*: nisi aliquid tale jam fecisset, ut in hanc suspicionem posset venire? Quasi nos negemus Judæis non intelligentibus videri potuisse Christum destructorem Legis et Prophetarum: sed hoc ipsum est cur ille verax et veritas non potuerit de alia Lege et de aliis Prophetis dicere, quod eos non solveret, nisi de iis quos illi eum solvere suspiciabantur. Quod hinc etiam satis confirmatur, quia ibi sequitur, et dicit: *Amen, amen dico vobis, donec transeat cælum et terra, iota unum, aut unus apex non transiet de Lege, donec omnia fiant. Quicumque ergo solverit unum ex mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum: quicumque autem fecerit, et sic docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum.* Phariseos enim cogitabat, cum ista diceret, qui solvebant Legem factis, et docebant verbis. De quibus alio loco dicit: *Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim, et non faciunt* (Matth. xxiii, 5). Propterea et hic ita sequitur: *Dico enim vobis, nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum* (Id. v, 17-20): id est, nisi vos feceritis et ita docueritis, quod illi non faciunt et sic docent, non intrabitis in regnum cælorum. Quam ergo Legem docebant Pharisei et non faciebant, ipsam dicit Christus non se venisse solvere, sed adimplere: quia ipsa pertinet ad cathedram Moysi, in qua

sedentes Pharisei, et dicentes nec facientes, audiendi sunt, non Imitandi.

CAPUT VI. — Nec intelligit Faustus, aut forte se fingit non intelligere, quid sit implere Legem; cum hoc de verborum adjectione putat accipiendam, quia scriptum est, ne quid addatur Scripturæ Dei, vel detrahatur (Deut. xn, 32): unde dicit non deesse adimpleri, quod ita perfectum commendatur, ut nihil addendum minuendumque sit. Nesciunt ergo isti quomodo adimpleat Legem, qui sic vivit ut Lex præcepit. *Plenitudo enim Legis charitas*, sicut dicit Apostolus (Rom. xiii, 10). Istam charitatem Dominus et exhibere et donare dignatus est, mittendo fidelibus suis Spiritum sanctum. Unde item dicit eadem apostolus: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis* (Id. v, 5). Et ipse Dominus: *In hoc scient omnes quia discipuli mei estis, si vos invicem diligatis* (Joan. xiii, 35). Impletur ergo Lex, vel cum sunt quæ ibi præcepta sunt, vel cum exhibentur quæ ibi prophetata sunt. Lex enim per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est (Id. i, 17). Ipsa Lex cum impleta est, gratia et veritas facta est. Gratia pertinet ad charitatis plenitudinem, veritas ad prophetiarum impletionem. Et quia utrumque per Christum, ideo non venit solvere Legem aut Prophetas, sed adimplere: non ut Legi adderentur quæ deerant, sed ut fierent quæ scripta erant: quod ipsa ejus verba testantur. Non enim ait, *Iota unum, aut unus apex non transiet a Lege, donec addantur quæ desunt; sed, donec omnia fiant.*

LIBER DECIMUS OCTAVUS.

CAPUT PRIMUM. — Faustus dixit: *Non veni Legem solvere, sed adimplere* (Matth. v, 17). Sed enim hoc, nisi aliud forte significat, a Christo dictum credere, non minus tibi contrarium scias esse, quam mihi. Uterque enim nostrum sub hac opinione christianus est, quia Christum in destructionem Legis ac Prophetarum venisse putavimus. Quod si tu verbo interim fateri non vis, attamen id operibus indicas. Inde enim est quod Legis ac Prophetarum præcepta et ipse contemnis: inde quod Novum Testamentum Jesum condidisse utrique fatemur: quo quid aliud, quam destructionem fatemur Veteris Testamenti? Quæ cum ita sint, quomodo Christum illud dixisse credemus, nisi ante nosmetipsos damnemus stultitiam præteritum opiniois, et ad penitentiam recurramus, obsequamurque Legi de integro ac Prophetis, atque eorum curemus, qualiacumque sint, observare mandata? Quod cum fecerimus, tunc deique vere crediderimus dixisse Jesum quia non venerit Legem solvere, sed adimplere. Nunc autem falsa est, quia nec tu id credis, de quo me solum incusas.

CAPUT II. — Sed esto, licuerit in præteritum errasse. Quid nunc tandem? Placetne ire sub Legem, si eam

Christus non tam solvit, sed adimplevit? Placet circumcidi, id est, pudendis insignire puilenda, et Deum credere sacramentis talibus delectari? placet suscipere sabbatorum otium, et Saturniacis manus insertare catenis? Placet ad ingluviem Judæorum damnari (neque enim Dei) nunc tauros, nunc arietes, nunc etiam hircos, ut non et homines dicam, cultris sternere: ac propter quod idola sumus exosi, id nunc exercere crudelius sub Prophetis ac Lege? Placet denique feralium ciborum quædam existimare munda, quædam in immundis et contaminatis habere, ex quibus inquisitionem porcinarum Lex asseruit et Propheta? Negabis profecto horum quidquam faciendum nobis volentibus perseverare esse quod sumus: quoniam quidem Christum dicentem audias, dupliciter filium gehennæ fieri eum qui fuerit circumcisis (Matth. xxiii, 15). Sabbatum vero nec ipsam servasse videas, nec uquam mandasse servandum. De cibis item ipsum asseverantem audias, nullo eorum inquinari hominem, quæ in os ingrediuntur, sed ea potius quæ de

¹ Forte, jam.

² Sic meliores Mss. At Iov., in ingluviem Judæorum Ieromias, neque enim Dea.

ore procedunt polluere (*Matth. xv, 11*). De sacrificiis veni frequentem ipsius esse sermonem, Deum misericordiam velle, non sacrificium (*Id. ix, 15, et xii, 7*). Illæ igitur si ita sunt, ubi illud erit, non eum venisse solvere Legem et Prophetas, sed adimplere? Quod si dixit, aut aliud significans dixit, aut, quod abest, mentiens dixit, aut omnino nec dixit. Sed Jesum quidem mentitum esse nullus dicat, duntaxat Christianus: ac per hoc aut aliter dictum est, aut omnino nec dictum.

CAPUT III. — Et tamen me quidem jam adversus capituli hujus necessitudinem manichæa fides reddidit tantum, quæ principio mihi non cunctis quæ ex Salvatoris nomine scripta leguntur passim credere persuasit, sed probare si sint eadem vera, si sana, si incorrupta: esse enim permulta zizania, quæ in contagium boni seminis Scripturis pene omnibus noctivagus quidam seminator iusperserit (*Id. xiii, 25*). Ideircoque me ne hic quidem terruerit sermo, quamvis reverendi nominis præ se ferat inscriptionem; quia probare mihi adhuc ex proposito licet, utrumne et hic interdium satotis et boni sit, an nocturni illius et pestimi. Tu vero qui temere omnia credis, qui naturæ beneficium rationem ex hominibus damnas, cui inter verum falsumque judicare religio est, cuique bonum a contrario separare, non minus formidini est, quam infantibus mania¹; quid facturus eris, cum te in capituli hujus angustiam necessitas coget? Dico autem, cum te Judæus, seu quis alter sermonis istius non inscius interpellabit, quid ita Legis et Prophetarum præcepta non serves, cum Christus eadem non se venisse solvere dicat, sed adimplere? Nempe cogis aut vane superstitioni succumbere, aut capitulum proferri falsum, aut te Christi negare discipulum.

CAPUT IV. — Augustinus respondit: Jam toties explosa atque convicta quia repetis, nos quoque, quibus ea convicimus, repetere non pigebit. Ea Christiani ex Lege et Prophetis non faciunt, quibus significata sunt ista quæ faciunt. Illæ quippe erant figuræ futurorum, quas rebus ipsis per Christum revelatis et presentatis auferri oportebat, ut eo quoque ipso quod hæc ablata sunt, Lex et Prophetæ implerentur. Ibi quippe et hoc scriptum est, daturum Deum Testamentum novum, *Non quale dedi*, inquit, *patribus eorum* (*Jerem. xxxi, 32*). Populus enim ille pro suo corde lapideo, multa præcepta magis sibi congrua quam bona acceperat, quibus tamen figurarentur et prophetarentur futura: sed tunc a non intelligentibus celebrabantur. Cum autem venerunt et patefacta sunt quæ illis significabantur, non jam illa jubentur facienda, sed leguntur intelligenda. Unde ibi de hac etiam re futura dicitur, *Auferam eis cor lapideum, et dabo eis cor carneum* (*Ezech. xi, 19*): id est, non cor sine sensu, sed cor cum sensu. Unde traxit Aposto-

lus quod ait, *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus* (*II Cor. iii, 3*). Quid enim aliud dixit, quam *cor carneum*? Quia ergo et hoc prædictum erat, magis si ista de nostra celebratione non auferrentur, non implerentur Lex et Prophetæ; quia non fieret quod prædixerant: cum vero et hoc sit, inde potius intelliguntur adimpleri, unde vobis videntur non adimpleri.

CAPUT V. — Nec nos terret insultatio tua, quod sabbatorum otium, catenas Saturniæas appellas. Vana est enim et inepta; nec tibi hoc dicere venisset in mentem, nisi quia vos in die, quem dicunt Solis, solem colitis. Sicut autem nos eundem diem dominicum dicimus, in eoque non istum solem, sed resurrectionem Domini veneramus; sic otium sabbatorum sine Saturni veneratione a patribus observatum est, cum sic illud observari oportebat: erat enim umbra futurorum, sicut Apostolus testis est (*Coloss. ii, 17*). Diebus quippe istis, quorum septenarius numerus in orbem redit, deorum suorum nomina Gentes imposuerunt. De quibus ait Apostolus, quod *coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori* (*Rom. i, 25*). Quos in hac parte etiam vos imitami, nisi quod cum eis lucidiora duo lumina, cætera vero sidera non cum eis adoratis. Sed et mensibus imposuerunt nomina deorum suorum. Propter honorem quippe Romuli, quia eum Martis filium crediderunt, primum mensem Marti dicentes, Marthum vocaverunt. Et inde Aprilem a nullo dei sui nomine, sed a re ipsa, quasi Aperilem, quod tunc plurimum germinis¹ aperitur in florem. Inde tertium mensem Maium, quod Maiam Mercurii matrem deam colant. Inde quartum Junium a Junone. Inde cæteros usque ad Decembrem a numeris nominarunt. Sed ex eis Quintilis atque Sextilis nominibus hominum, quibus divinos honores decreverant, appellati sunt, Julius et Augustus: nam septimus September, et cæteri, ut dixi, usque ad Decembrem, numerorum ex ordine nominibus enuntiantur. Porro Januarius a Jano appellatus est, Februarius a Februis sacris Lupercorum. Vultis ergo ut et vos dicamini in mense Martio Martem colere? Illo enim mense Dema vestrum cum magna festivitate celebratis (a). Si autem vobis in mense Martio licere arbitramini aliud considerare, non Martem; cur ex die septimo, quod sabbatum a requie nominatum est, divinis Scripturis Saturnum importare conamini, quia eum diem Saturni Gentes appellaverunt? Nempe jam videtis cum quanta impietate deliretis.

CAPUT VI. — De sacrificiis autem animalium quis nostrum nesciat, magis ea perverso populo congruenter imposita, quam Deo desideranti oblata? Sed tamen etiam in his figuræ nostræ fuerunt; quia nostra mundatio, et Dei propitiatio nobis sine sanguine nulla est. Sed illarum figurarum veritas Christus est, cujus sanguine redempti et mundati sumus. Nam in figuris eloquiorum divinarum, et taurus dictus est propter virtutem crucis, cujus cornibus impios ventilavit; et aries, propter in-

¹ Er. et lov. hic et postea, cap. 7, *lamia*. At Am. et omnes prope huc constant, *manis*. Sic dici solent terribilissima in antium, atque uti in Isidor. Gloss. legitur, formidiosis imagines. Lamias idem significare hoc loco manifestum est.

¹ Nonnulli Mss., quod tunc primum germin.

(a) Confer librum contra E. Isotolum Fundamentum, cap. 8.

nocentiæ principatum; et hircus, propter similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum (*Rom. vii, 5*); et si quod aliud sacrificii genus expressius commemoraveris, in eo quoque tibi Christum prophetatum esse monstrabo. Quocirca sive circumcisio, sive sabbatum, sive differentia ciborum, sive immolatio sacrificiorum, omnia hæc figura nostræ fuerunt et prophetiæ: quas Christus non solvere, sed adimplere venit, cum ea quæ his prænuñtiabantur, implevit. Attende cui contradicas: cum Apostolo, ex Apostolo dico, *Omnia hæc figuræ nostræ fuerunt* (*I Cor. x, 6*).

CAPUT VII. — Nam sicut te Manichæus impiam docuit perversitatem, ut ex Evangelio, quod hæresim tuam non impedit, hoc accipias; quod autem impedit, non accipias: sic nos Apostolus docuit piam provisionem, ut quisquis nobis annuntiaverit præter id quod accepimus, anathema sit (*Galat. i, 8, 9*). Unde Christiani catholici et vos inter zizania numerant, quia Dominus exposuit quid sint zizania, non aliqua falsa veris scripturis immissa, sicut tu interpretaris; sed homines filios maligni, id est, imitatores diabolicæ falsitatis (*Matth. xii, 39*). Nec omnia temere credunt: et ideo Manichæo cæterisque hæreticis non utique credunt. Nec rationem ex hominibus damnant: sed quam vos dicitis esse rationem, errorem esse convincunt. Nec verum falsumque

judicare impium putant: ideo vestram sectam falsissimam, fidem autem catholicam verissimam judicant. Nec bonum a contrario separare formidant; sed malum non esse naturam, quia contra naturam est, intelligunt: non gentem nescio quam tenebrarum, adversum divina regna a suo principio nascentem et rebellantem, quæ vere ampliorem formidinem intollet deo vestro, quam infantibus mania: quippe quem dicitis, ne sua membra illius impetu capta et vastata conspiciat, velum contra se posuisse. Proinde nullas ex hoc capitulo patiuntur angustias, quod quasi Legis et Prophetarum præcepta non servant: quia et ex gratia Christi habent legitimam charitatem Dei et proximi, in quibus duobus præceptis tota Lex pendet et Prophetæ (*Matth. xxii, 40*); et quæcumque ibi vel rebus gestis, vel sacramentorum celebrationibus, vel locutionum modis figurate prophetata sunt, in Christo et Ecclesia impleri cognoscunt. Unde nec vanæ superstitioni succumbimus, nec illud evangelicum capitulum falsum esse dicimus, nec Christi discipulos nos negamus: quia ea ratione veritatis, quam pro meis viribus toties exposui, non aliam Legem, nec alios Prophetas, quam eos quos catholica tenet auctoritas, non venit solvere, sed adimplere.

LIBER DECIMUS NONUS.

CAPUT PRIMUM. — Faustus dixit: *Non veni solvere Legem et Prophetas, sed adimplere* (*Matth. v, 17*). Ecce jam consentio dictum. Quærendum tamen est, cur hoc dixerit Jesus, utrumne compalpandi Judæorum furoris causa, quia iidem sacrosancta sua ab eodem conculcari videntes indignarentur, eumque ac si impium ac malesanum, ne audiendum quidem existimarent, nedum sequendum: an ut nos qui ei credebamus ex Gentibus, institueret atque informaret, patienter ac morigere mandatorum subire jugum, quod cervicibus nostris Judæorum Lex imponeret ac Prophetæ. Sed hoc quidem nec te ipsum putare credo, quod Jesus hoc verbum protulerit, ut nos Hebræorum Legi addiceret ac Prophetis. Ac per hoc, si hæc non fuit causa dicendi, illa alia debet esse quam dixi. Judæos enim verbis semper atque operibus Christi vehementer insidiosos esse, nemo qui nesciat. Ex quibus cum iidem colligerent Legem ac Prophetas suos ab eodem solvi, indignarentur necesse est, ac per hoc reprimendi furoris eorum gratia non ab re fuerit dixisse, uti ne putarent¹, quia venisset Legem solvere, sed adimplere. Nec hoc ipsum mentitus est, nec sefellit: iudifferenter enim et absolute nominavit Legem.

CAPUT II. — Sunt autem legum genera tria: unum quidem Hebræorum, quod peccati et mortis Paulus appellat (*Rom. viii, 2*). Aliud vero Gentium, quod naturale vocat: *Gentes enim, inquit, naturaliter quæ legis sunt faciunt; et ejusmodi legem non ha-*

¹ Ex Lugd. Ven., ut reputarent. M.

bentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis (*Id. ii, 14, 15*). Tertium vero genus legis est veritas, quod perinde significans Apostolus dicit: *Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis* (*Id. viii, 2*). Tribus ergo existentibus legibus, et Jesu asseverante nobis quia non venit solvere Legem, sed adimplere, non parva cura ac diligentia opus est, de qua earum dixerit intelligere. Item Prophetæ, alii sunt Judæorum, alii Gentium, alii veritatis. Sed de Judæorum quidem nullus quæsierit; notum est enim. De Gentium vero si quis ambigit, audiat Paulum, qui scribens ad Titum de Cretensibus, dicit: *Dixit quidam proprius eorum propheta: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri* (*Tit. i, 12*). Ac per hoc dubitandum non est, et Gentes suos habere prophetas. Necnon et veritatem habere prophetas suos, tam idem Paulus significat, quam etiam Jesus. Et Jesus quidem, ubi dicit: *Ecce mitto ad vos sapientes et Prophetas, et ex ipsis interficietis in singulis locis* (*Matth. xxiii, 34*). Paulus vero cum dicit: *Ipsæ Dominus constituit primum apostolos, deinde prophetas* (*I Cor. xii, 28, et Ephes. iv, 11*).

CAPUT III. — Lege ergo tripartita, et tripartitis Prophetis; de quonam eorum Jesus dixerit, non satis liquet: est tamen conjicere ex consequentibus. Etenim si circumcisionem statim nominaret, et sabbata ac sacrificia et observationes Hebraicas, inque eas aliquid adimplerionis gratia protulisset; dubium non erat quin de Judæorum Lege dixisset et Pro-

phetis, quia eos non solvere venerit, sed adimplere. Ubi vero horum quidem nihil memorat, sola vero recenset antiquiora praecepta, id est, *Non occides, Non mœchaberis, Non pejerabis*; hæc autem erant antiquitas in nationibus, ut est in promptu probare, olim promulgata per Enoch et Seth et ceteros eorum similes justos, quibus eadem illustres tradiderint Angeli temperandæ in hominibus gratia feritatis: cui non videatur hoc eum de veritatis dixisse lege et ejus prophetis? Denique etiam adimpletio probatur ejus circa hæc eadem quæ promisit. Quid enim dicit? *Audistis dictum esse antiquis, Non occides; ego autem dico vobis, ne irascamini quidem*: adimpletio est. *Audistis dictum esse, Non mœchaberis; ego autem dico vobis, ne concupiscatis quidem*: adimpletio est. *Dictum est, Non pejerabis; ego autem dico vobis, ne juretis quidem*: æque adimpletio est. In his enim et priora roborat, et quod desuit, adjicit. Ubi vero Judæorum quædam visus est nominasse, illa quidem nec adimplevit, sed etiam penitus eradicavit præceptione contrariorum. Quid enim sequitur? *Audistis dictum esse, Oculum pro oculo, dentem pro dente; ego autem dico vobis, qui te percusserit in maxillam, præbe illi et alteram*: hoc jam destructio est. *Dictum est, inquit, Amabis amicum tuum, et oderis inimicum tuum; ego autem dico vobis, amate inimicos vestros, et pro persecutoribus vestris orate*: æque destructio est. *Dictum est, Qui voluerit uxorem dimittere, det ei repudium; ego autem dico, quicumque uxorem suam dimiserit, excepta causa fornicationis, et ipsam mœcham faciet, et is erit mœchus, si postea alteram duxerit.* (*Matth. v. 21-44*). Hæc igitur sunt de manifesto Moyseos præcepta, idcircoque destructa: illa veterum justorum, et ob hoc adimpleta. Quod si et tibi ita intelligere placet, non ab re erit et illud dixisse Jesum, quia non venit solvere Legem, sed adimplere. Sin hæc nostra tibi displicet expositio, aliam quære: tantum ne Jesum mentitum dicere cogaris; aut te necesse sit Judæum fieri: ne etiam nunc Legem solvere perserveres, quam ipse non solvit.

CAPUT IV. — Et tamen hoc si mihi Nazæorum objiceret quisquam, quos alii Symmachianos appellant, quod Jesus dixerit, non se venisse solvere Legem; aliquantisper hæsissem incertus quid ei responderem. Nec immerito: veniebat enim corpore atque animo simul Lege obsitus ac Prophetis. Nam hujusmodi, quos aio, et circumcisionem portant, et observant sabbatum, et porcina ac reliquis abstinent hujusmodi quæ præcepit Lex, sub christiani quamvis nominis professione, decepti etiam ipsi, ut intelligi datur, hoc ipso capitulo quo et tu, quia Christus non ad solvendam Legem se venisse dixerit, sed ad implendam. Quare cum talibus esset mihi non pusillum, ut dixi, certamen, donec capituli hujus a me molestiam demolirer: tibi vero nequaquam congre- di metuam, nullis confiso viribus, et impudentia potius lacessenti, ut facilius tentari me patem abs te, quam cogi, ut credam dixisse Christum, quod nec te videam credidisse. Nec enim quidquam eorum

præferens¹, quibus Lex et Prophetæ non solvi videantur, sed adimpleri, me tanquam desidem objurans ac prævaricatorem, ex hujus objectione capituli. An et tu jam de truncatorum inguinum obscæno illo signaculo gloriaris, tanquam Judæus aut Nazæus? An supercilium de observatione erigis sabbatorum? An de porcina abstinentia tibi conscius gaudes? An denique de victimarum sanguine et holocaustorum nidoribus Judæorum te exsaturasse Deum exsultas? Quod si horum fecisti nihil, quid ita Christum non venisse Legem solvere, sed adimplere contendis?

CAPUT V. — Quare indeficientes ego præceptorum meo refero gratias, qui me similiter labentem retinuit, ut essem hodie Christianus. Nam ego quoque, cum capitulum hoc imprudens legerem, quemadmodum tu, pene ieram in consilium Judæus fieri. Nec immerito: etenim si Christus Legem non venit solvere, sed adimplere, adimpletio autem nunquam in vase inani dicitur, sed in semo, solus mihi videbatur Israelita posse Christianus fieri, qui refertus maxima ex parte Lege ac Prophetis, ad Christum veniret, replendus eo cujus adhuc videretur esse capaxior; si tamen et ipse priora non solveret: alioquin nec circa eum adimpletio hæc esset, sed exhaustio. At ego ex Gentibus veniens, incassum me accessisse putabam ad Christum, quia nihil tale afferrem, quod in me de suis posset adjectionibus adimplere. Quærens ergo quamnam esset prior i la mensura, invenio sabbata, peritomen, sacrificia, neomenias, baptismata, azymophagias, ciborum discretionem, potuum, vestimentorum, et alia, quæ percurrere longum est. Arbitratus ergo sum hoc esse; nec aliud quidquam, quod se Christus non venisse solvere dixerit, sed adimplere. Nec immerito: quid enim Lex sine mandatis? Quid Prophetæ sine præfatibus²? Ad hæc invenio etiam amarum illic indictum maledictum adversus eos, qui non permanserint in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis illius, ut faciant ea (*Deut. xxvii, 26*). Et illinc ergo maledictum metuens tanquam Dei, et hinc Christum tanquam ejus filium dicentem audiens quod non venerit eadem solvere, sed adimplere; vide si quid impedire jam poterat quin factus essem judæus. Sed huic periculo me Manichæi veneranda fides eripuit.

CAPUT VI. — Tu tamen quid fiducia gerens, hæc objicias quæro, aut quare contra me id esse putes solum, quod tibi non minus videatur esse contrarium. Si Christi non est Legem solvere et Prophetas, utique nec Christianorum. Cur ergo eadem vos solvitis? An sensim fatemini vos non esse Christianos? Quid Legi et Prophetis omnibus sacrosanctum illum sabbatorum diem, in quo et mundi ipsum opificem Deum requievisse testantur (*Gen. ii, 2*), vos omni opere profanatis, nec poenam mortis quam adversum violatores ejus statuit, nec maledicti pertimescentes infamiam? Quid et a circumcisionis dedecoroso illo signaculo Legi ac Prophetis omnibus honorato, et

¹ Aliquot Mss., *proferens*.

² Unus Parisiensis Ms., *sine prophetibus*.

maxime Abrahamæ post opinatam suam fidem, sinus defenditis vestros : præsertim cum et periturum omnem de plebe sua perhibeat Judæorum Deus, quicumque non hac fuerit ignominia præsignatus (*Gen. xvii, 9-14*)? Cur et sacrificiorum legitima, quæ nec Moyses ac Prophetæ sub Lege, nec sub fide sua in sæculis habuit Abraham, vos spernitis? Cur vero et ciborum indifferentia animas polluitis vestras, si hæc, ut creditis, omnia Christus non venit solvere, sed adimplere? Cur et azymorum anniversale Jus, et mactationis agnitionis sacrum, quod in æternum servare Lex et Prophetæ præcipiunt, vos impiatis? Cur denique neomenias, et baptismata, et scenopegiam, ac reliqua hujusmodi Legis atque Prophetarum sacramenta carnalia, parum devitatis irrumpere, si eadem Christus minime destruxit? Quare non immerito dixerim, quia si vultis ut ratio vobis contemptus istius constet, oportet aut vos negare Christi esse discipulos, aut tandem fateri ipsam omnia hæc destruxisse priorem. Quod cum fueritis confessi, tunc et illud consequitur, ut aut falso fateamini scriptum esse, tanquam idem dixerit, non se venisse solvere Legem, sed adimplere; aut nescio quid hoc longe aliud quam vos putatis, significasse.

CAPUT VII. — AUGUSTINUS respondit : Quia jam consentis dixisse Christum, *Non veni solvere Legem vel Prophetas, sed adimplere* (*Matth. v, 17*); durum enim tibi videtur adversus evangelicam auctoritatem venire; durum etiam tibi videatur venire adversus Apostolum, dicentem, *Omnia hæc figuræ nostræ fuerunt* (*I Cor. x, 6*); item dicentem de Christo, *Quia non sicut fuit Etiam et Non, sed Etiam in illo erat : quotquot enim promissiones Dei, in illo Etiam* (*II Cor. i, 10, 20*); id est, in illo exhibitæ, in illo adimpletæ sunt : et sine caligine videbis, et quam Legem adimplere venerit, et eam quo pacto adimpleverit. Nec perges extendi per tria genera legis et tria genera Prophetarum, quærens qua exeat, et non inveniens. Manifestum est enim, et luce clarius hoc etiam Novi Testamenti scriptura sæpe testatur, quam Legem et quos Prophetas Christus non venerit solvere, sed adimplere. Ipsa est enim Lex, quæ per Moysen data, gratia et veritas per Jesum Christum facta est (*Joan. i, 17*). Ipsa est, inquam, Lex per Moysen data, de qua Christus ait, *De me enim ille scripsit* (*Id. v, 46*). Certo enim ipsa est Lex, quæ subintravit ut abundaret delictum (*Rom. v, 20*) : quod ad ejus reprehensionem, nihil intelligentes, in ore habere consuevit. Ibi ergo lege et vide, quia ipsa est de qua dicitur, *Itaque Lex quidem sancta, et mandatum sanctum et justum et bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem* (*Id. vii, 12, 13*). Neque enim Lex jubebat delictum, ut illa subintrante abundaret delictum; sed superbos multum sibi tribuentes, mandati sancti et justi et boni adjectio reos etiam prævaricationis effecerat : ut eo modo humiliati, discerent ad gratiam pertinere per fidem, ut jam non essent Legi

¹ Editi, *quia non fuit in illo. Absit, in illo, a Mss.*

subditi per reatum, sed Legi sociati per justitiam. Idem quippe apostolus dicit : *Quia priusquam veniret fides, sub Lege custodiebamur conclusi, in eam fidem quæ postea revelata est. Itaque Lex, inquit, pædagogus noster erat in Christo Jesu : sed posteaquam venit fides, jam non sumus sub pædago* (*Galat. iii, 23-25*). Quia nos reatus Legis non obligat, jam per gratiam liberatos. Namque antequam spirituales gratiam humilitati reciperemus, nihil nisi mortificabat nos littera, jubens quod non possemus implere. Unde idem dicit : *Littera occidit, spiritus autem vivificat* (*II Cor. iii, 6*). Rursus ejusdem apostoli verba sunt : *Si enim data esset Lex, quæ posset vivificare, omnino ex Lege esset justitia ; sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus* (*Galat. iii, 21, 22*). Item ipsius verba sunt : *Quod enim impossibile erat Legi¹, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum misit in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum in carne, ut justitia Legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum* (*Rom. vii, 5, 4*). Ecce quod est, *Non veni Legem solvere, sed adimplere*. Quia² lex enim superbos etiam prævaricationis reatu devinxit, argendo peccatum, cum jubet quod implere non possunt; ipsius Legis impletur justitia per gratiam spiritus, in eis qui discunt a Christo ritus esse atque humiles corde; qui venit non Legem solvere, sed adimplere. Deinde, quia etiam sub gratia positus, in hac mortali vita difficile est omni modo implere quod in Lege scriptum est, *Non concupiscas* (*Exod. xx, 17*); ille per carnis suæ sacrificium sacerdos effectus, impetrat nobis indulgentiam, etiam hinc adimplens Legem; ut quod per nostram infirmitatem minus possumus, per illius perfectionem recuperetur³, cujus capitis membra effecti sumus. Unde Joannes dicit : *Filioli, hæc scribo vobis, ut non peccetis : et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum; ipse est exoratio pro peccatis nostris* (*I Joan. ii, 1, 2*).

CAPUT VIII. — Prophetas autem sic adimplevit, cum in eo veritas facta est promissionum Dei⁴. Hoc paulo ante ex Apostolo commemoravi, dicente, *Quotquot enim promissiones Dei, in illo Etiam*. Idem rursus dicit, *Dico enim Christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum* (*Rom. xv, 8*). Quod ergo in Prophetis, sive aperte, sive per figuras, vel locutionum vel actionum promittebatur, in illo adimpletum est, qui non venit solvere Legem et Prophetas, sed adimplere. Hoc autem vos non intelligitis, quia si quædam facta et celebrationes, quæ figuræ erant ventura prænuntiantes, adhuc a Christianis fiunt, nihil significaretur, nisi nondum venisse, quæ tamen illis figuris prænuntiabantur. Quod enim adhuc venturam prænuntiat, aut nondum venit, aut si jam venit,

¹ *I Cor., Legi. Editi vero alii et Mss., Legis : juxta graecum.*

² Editi, *quæ*. Plures Mss., *quia*.

³ Aliquot Mss., *recuretur*.

⁴ Sic in quibusdam Mss. Ad in editis, *promittendo Dei*.

superfluo vel fallaciter prænnuntiat. Quapropter, unde vobis videtur Christus non implese Prophetas, quia non sunt a Christianis quædam quæ per Prophetas, ab Hebræis ut fierent, instituta sunt, inde potius probatur implese. Usque adeo enim quidquid per hujusmodi figuras prophetabatur impletum est, ut jam per illas non prophetetur. Ad hoc pertinet etiam quod ipse Dominus ait, *Lex et Prophetæ usque ad Joannem* (Luc. xvi, 16). Lex enim, quæ prævaricatores abundanti reatu concludebat in eam fidem quæ postea revelata est, gratia facta est per Jesum Christum, per quem superabundavit gratia: ac per hoc impleta est per gratiam liberantem, quæ non implebatur per litteram jubentem. Item in ipsa Lege universa prophetia, quæ non tantum verbis, sed etiam quarundam actionum figuris, Salvatoris promittebat adventum, veritas facta est per Jesum Christum. *Lex enim per Moysen data est; gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est* (Joan. i, 17). Ex cujus adventu jam regnum Dei coepit annunciari: quia *Lex et Prophetæ usque ad Joannem*; Lex ut reos faceret, qui desiderarent salutem; Prophetæ, ut promitterent Salvatorem. Cæterum prophetas alios exstitisse jam in Ecclesia post ascensionem Christi, quis nesciat? De quibus Paulus dicit: *Et quosdam constituit in Ecclesia, primum apostolos, deinde prophetas, tertio doctores* (I Cor. xii, 28), et cætera. Non itaque de illis dicitur est, *Lex et Prophetæ usque ad Joannem*: sed de iis qui primum Christi adventum prophetaverunt; qui adventus impletus non utique adhuc posset prophetari.

CAPUT IX. — Proinde, cum quæris, cur jam non circumcidatur carne Christianus, si Christus non venit Legem solvere, sed adimplere: respondeo, Imo ideo jam non circumciditur Christianus, quia id quod eadem circumcissione prophetabatur, jam Christus implevit. Exspoliatio enim carnalis generationis, quæ in illo facto figurabatur, jam Christi resurrectione adimpleta est: quod et in nostra resurrectione futurum sacramento Baptismi commendatur. Nam neque penitus auferri debuit novæ vitæ sacramentum, quia restat adhuc in nobis futura resurrectio mortuorum: et in melius tamen idem¹ succedente Baptismo debuit commutari, quia jam factum est, quod nunquam factum erat, ut futuræ vitæ æternæ in resurrectione Christi nobis præberetur exemplum. Cum quæris, sabbati otium cur non observet Christianus, si Christus non venit Legem solvere, sed adimplere: respondeo, Imo id propterea non observat Christianus, quia quod ea figura prophetabatur, jam Christus implevit. In illo quippe habemus sabbatum, qui dixit: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam; tollite jugum meum super vos, et discite a me quoniam mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris* (Matth. xi, 28, 29).

CAPUT X. — Cum quæris, quare Christianus non observet differentiam ciborum, quæ in Lege præci-

¹ Am. Fr. et plures Mss., id est succedente Baptismo.

pitur, si Christus non venit Legem solvere, sed adimplere: respondeo, Imo propterea id non observat Christianus, quia quod illis figuris prophetabatur, jam Christus implevit, non admittens ad corpus suum quod² in sanctis suis ad vitam æternam prædestinavit, quidquid per illa animalia in moribus hominum significatum est. Cum quæris, quare Christianus non animalibus immolatis carnis et sanguinis sacrificiis offerat Deo, si Christus non venit Legem solvere, sed adimplere: respondeo, Imo propterea magis hæc Christianus jam offerre non debet, quia ea quæ talibus rerum figuris illi prophetabant, immolatione carnis et sanguinis sui Christus implevit. Cum quæris, cur azyma sicut Judæi non observet Christianus, si Christus non venit Legem solvere, sed adimplere: respondeo, Imo propterea magis hoc non observat Christianus, quia quod illa figura prophetabatur, expurgato veteris vitæ fermento, novam vitam demonstrans Christus implevit (I Cor. v, 7). Cum quæris, cur de carne agni Christianus Pascha non celebret, si Christus non venit Legem solvere, sed adimplere: respondeo, Imo propterea Christianus jam sic Pascha non celebrat, quia id quod illa figura prænnuntiabatur, agnus immaculatus sua passione Christus implevit. Cum quæris, quam ob causam neomenias in Lege mandatas non celebret Christianus, si Christus non venit Legem solvere, sed adimplere: respondeo, Imo propterea jam Christianus istas non celebrat, quia propter quod prænnuntiandum celebrabantur, jam Christus implevit. Celebratio enim novæ luncæ prænnuntiabat novam creaturam, de qua dicit Apostolus: *Si qua igitur in Christo nova creatura, vetera transierunt; ecce facta sunt nova* (II Cor. v, 17). Cum quæris, cur illa singularum quarumque immunditiarum baptismata, quæ in Lege præcipiuntur, non observet Christianus, si Christus non venit Legem solvere, sed adimplere: respondeo, inde potius hæc non observare Christianum, quia figuræ futurorum erant, quas Christus implevit. Venit enim consepelire nos sibi per Baptismum in mortem; ut quemadmodum Christus resurrexit a mortuis, sic et nos in novitate vitæ ambulemus (Rom. vi, 4). Cum quæris, quid causæ est ut scenopegia non sit solemnitas Christianorum, si Lex a Christo adimpleta est, non soluta: respondeo, tabernaculum Dei fideles ejus esse, in quibus charitate sociatis et quodammodo compactis habitare dignatur; et ideo magis illud non observari a Christianis, quia jam Christus in Ecclesia sua, quod illa figura prophetice promittebat, implevit.

CAPUT XI. — Et nunc quidem ista pro suscepto negotio, ne silentio prætorerentur, quanta potuimus brevitate perstruximus. Cæterum membratim articulatimque discussa, libros magnos multosque fecerunt³, nihil aliud in eis quam Christum prophetatum ostendentes: ita fit ut omnia quæ ex illa Scriptura propterea potatis non observari a Christianis, quod ea Christus solverit, propterea potius reperiantur non obser-

² Editti, quod corpus. vox, corvus, non reperitur in Mss.

³ Aliquot Mss., fuerunt.

vari a Christianis, quod ea Christus impleverit. Ipsa quippe talium figurarum observatio, prænuntiatio Christi fuit. Unde quid mirum est, quid absurdum, imo quid non congruum et consentaneum, si post ejus cessavit adventum? Figuræ igitur rerum, quæ ad hoc observantur, ut ipsa earum observatione venturus Christus prophetaretur, usque adeo non debent propterea putari per Christi adventum non impletæ, quia illo veniente non observantur, ut nisi jam per adventum Christi impleverentur, adhuc observarentur. In nullam autem nomen religionis, seu verum, seu falsum, coagulari homines possunt, nisi aliquo signaculorum vel sacramentorum visibilium consortio colligentur: quorum sacramentorum vis inenarrabiliter valet plurimum, et ideo contempta sacrilegos facit. Impie quippe contemnitur, sine qua non potest perfici pietas.

CAPUT XII. — Verumtamen, quia visibilia sacramenta pietatis inesse possunt etiam impiis, sicut habuisse sanctum Baptismum etiam magni Simonem legimus (Act. viii, 13); sunt tales, quales Apostolus ait, *Habentes formam pietatis, virtutem autem ejus abnegantes* (II Tim. iii, 5). Virtus autem pietatis est suis præcepti, id est, charitas de corde puro et conscientia bona et fide non ficta (I Tim. i, 5). Unde apostolus Petrus, cum de sacramento arcæ, in qua Noe domus a diluvio liberata est, loqueretur, *Sic et vos, inquit, simili forma Baptisma salvos facit. Et ne sibi sufficere putarent visibile sacramentum, per quod habebant formam pietatis, et per malos mores perditæ vivendo virtutem ejus abnegarent, continuo subjecit, Non carnis depositio sordium, sed conscientie bonæ interrogatio* (I Petr. iii, 21).

CAPUT XIII. — Proinde prima sacramenta, quæ observantur et celebrantur ex Lege, prænuntiativa erant Christi venturi: quæ cum suo adventu Christus implevisset, ablata sunt; et ideo ablata, quia impleta; non enim venit solvere Legem, sed adimplere: et alia sunt instituta virtute majora, utilitate meliora, actu facilliora, numero pauciora, tanquam justitia fidei revelata, et in libertatem vocatis filiis Dei jugo servitutis ablato (Galat. v, 4, 13), quod duro et carni dedito populo congruebat.

CAPUT XIV. — Verumtamen si antiqui justis, qui sacramentis illis intelligebant venturam prænuntiarum revelationem fidei¹, ex qua licet adhuc operta et abscondita, munere tamen pietatis intellecta, etiam tunc ipsi vivebant; quia in hac vita nemo esse potest justus, nisi qui ex fide vivit (Rom. i, 17): si ergo antiqui justis pro illis prænuntiativis sacramentis et rerum nondum impletarum figuris, omnia dura et horrenda perpeti parati fuerant, et plerique perpassi sunt; si tres pueros Danicemque prædicantes, quia de mensa regis contaminari noluerunt (Dan. i, 8), quod erat contra illius temporis sacramentum; si Machabæos cum ingenti admiratione præferimus, quia

escas, quibus nunc Christiani licite utuntur, attingere noluerunt (II Machab. vii), quia tunc pro tempore prophetico non licebat: quanto magis nunc pro Baptismo Christi, pro Eucharistia Christi, pro signo Christi ad omnia perferenda paratior debet esse Christianus, cum illa fuerint promissiones rerum complendarum, hæc sint indicia completarum? Quo enim adhuc promittitur Ecclesie, id est, corpori Christi, et in manifestatione prædicatur, et in ipso capite corporis Salvatore, id est, in ipso Mediatore Dei et hominum homine Christo Jesu (I Tim. ii, 5), jam utique completum est. Quid enim promittitur, nisi vita æterna ex resurrectione a mortuis? Hoc jam completum est, in illa carne, quod Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. i, 14). Tunc ergo et occulta erant fides; nam eadem credebant, eademque sperabant omnes justis et sanctis etiam temporum illorum; et promissiva erant illa omnia sacramenta omnisque ritus ille sacrorum: nunc autem revelata est fides, in quam conclusus erat populus, quando sub Lege custodiebatur (Galat. iii, 23); et quod fidelibus promittitur in judicio, jam completum est in exemplo, per eum qui Legem et Prophetas non venit solvere, sed adimplere.

CAPUT XV. — Quapropter quaeritur quidem inter scrutatores sanctarum Scripturarum, utrum tantum profuerit antiquis justis fides passuri et resurrecturi Christi, quam vel revelationibus discebant, vel in Prophetis intelligebant; quantum nunc prodest fides passi et resuscitati: an ipsa effusio sanguinis Agni Dei, quæ facta est, sicut ipse dicit, *pro multis in remissionem peccatorum* (Matth. xxvi, 28), aliquid utilitatis et purgationis vel dederit vel addiderit, etiam iis qui hoc futurum credentes, antequam fieret ex hac vita emigraverant; et utrum mors ejus ad liberationem etiam mortuos visitaverit. Sed nunc istam quaestionem vel pertractando discutere, vel aliquid in ea repertum etiam confirmando definire, et longum est, et huic operi non necessarium.

CAPUT XVI. — Interim adversus calumniosam imperitiam Fausti demonstrare suffecerit, quanto errore delirent qui putant signis sacramentisque mutatis, etiam res ipsas esse diversas, quas ritus propheticus prænuntiavit promissas, et quas ritus evangelicus annuntiavit impletas: aut qui censent, cum res eadem sint, non eas aliis sacramentis annuntiari debuisse completas, quam iis quibus adhuc complendæ prænuntiabantur. Si enim soni verborum quibus loquimur, pro tempore commutantur, eademque res aliter enuntiatum facienda, aliter facta, sicut ista ipsa duo verba quæ dixi, facienda et facta, nec paribus morarum intervallis, nec iisdem vel totidem litteris syllabisve sonuerunt: quid mirum si aliis mysteriorum signaculis passio et resurrectio Christi futura promissa est, aliis jam facta annuntiatum; quandoquidem ipsa verba, futurum et factum, passurus et passus, resurrecturus et resurrexit, nec tendi æqualiter, nec similiter sonare potuerunt? Quid enim sunt aliud quæque corporalia sacramenta, nisi quedam

¹ Quo Miss., venturum prænuntiarum revelatione fidei.

quasi verba visibilia, sacrosancta quidem, verumtamen mutabilia et temporalia? Deus enim æternus est, nec tamen aqua et omnis illa actio corporalis, quæ agitur cum baptizamus, et fit, et transit¹, æterna est: ubi rursus etiam illæ syllabæ celeriter sonantes et transeunt, cum dicitur, Deus, nisi dicantur, non consecratur. Hæc omnia fiunt et transeunt, sonant et transeunt: virtus tamen quæ per ista operatur, jugiter manet, et donum spirituale quod per ista insinuat, æternum est. Qui ergo dicit, Si Christus Legem et Prophetas non solvisset, illa sacramenta Legis et Prophetarum in Christianorum congregationibus et celebrationibus permanerent; potest dicere, Si Christus Legem et Prophetas non solvisset, adhuc promitteretur nasciturus, passurus et resurrecturus: cum ideo magis hæc non solverit, sed adimpleverit, quia jam non promittitur nasciturus, passurus, resurrecturus, quod illa sacramenta quondam personabant; sed annuntiator quod natus sit, passus sit, resurrexerit, quod hæc sacramenta quæ a Christianis aguntur, jam personant. Qui ergo venit Legem et Prophetas non solve, sed adimplere, ipsa adimplerione abstulit ea per quæ adhuc promittebatur implendum, quod jam constat impletum: tanquam si verba ista tolleret, nasciturus, passurus, resurrecturus, quæ cum hæc futura essent, recte dicebantur; et institueret dici, Natus est, passus est, resurrexit, quæ illis completis, et ob hæc ablatis, recte dicuntur.

CAPIT. XVII. — Sicut ergo ista verba, ita illa prioris populi sacramenta, quia per eum qui non venit Legem et Prophetas solve, sed adimplere, jam impleta sunt, ideo tolli mutarique debuerunt: quod primis Christianis, qui ex Judæis crediderant, donec contra tam diuturnam consuetudinem paulatim persuaderetur atque ad intellectum perfectum perduceretur, et quia ita nati erant atque instituti, siverunt eos Apostoli patrium ritum traditionemque servare; et eos quibus hoc opus erat, ut congruerent illorum tarditati moribusque monuerunt. Inde est quod Timotheum Judææ matre et Græcæ patre natum, propter illos, ad quos tales cum eo venerat, etiam circumcidit Apostolus (*Act. xvi, 1-3*): atque ipse inter eos morem hujusmodi custodivit, non simulatione fallaci, sed consilio prudenti. Neque enim ita natis, et ita institutis noxia erant ista, quamvis jam non essent significandis futuris necessaria. Magis quippe noxium erat, ea tanquam noxia prohibere in his hominibus usque ad quos durare debuerunt. Quoniam Christus, qui omnes illas prophetias implere venerat, sic eos initiatos invenerat: ut jam de cætero, qui nulla tali necessitudine tenerentur, sed ex diverso veluti pariete, id est, ex præputio, ad illum angularem lapidem qui est Christus, convenirent (*Ephes. ii, 14, 20*), ad nulla talia cogerebantur. Si autem his qui ex circumcissione venerant, talibusque sacramentis adhuc dediti erant, ultro vellent, sicut Timotheus, conferre congruentiam, non prohiberentur: verum si in hujusmodi Legis operibus putarent suam spem salutem-

que contineri, tanquam a certa pernicie volarentur. Unde est illud Apostoli: *Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* (*Galat. v, 2*). *Circumcidamini* scilicet, sicut ipsi volebant, sicut eis a quibusdam depravatis persuasum erat quod sine his Legis operibus salvi esse non possent (*Act. xv, 1*). Nam cum Gentes ad Christi fidem ita venirent, maxime per Pauli apostoli prædicationem, sicut venire debuerunt, ut nullis ejusmodi observationibus onerarentur; quia et insolita ista, maxime circumcissionem, grandes ætate reformidantes deterrerentur a fide; et non ita nati, ut talibus sacramentis imbuerentur, si more pristino proselyti fierent, tanquam Christus per illa mysteria venturus adhuc promitteretur: cum ergo sic venirent ad fidem, ut jam ex Gentibus venire oportebat, non intelligentes qui ex circumcissione venerant, cur sibi illa permissa essent, et cur Gentibus imponenda non essent; quibusdam carnalibus seditio nibus cœperant Ecclesiam perturbare, quod Gentibus ad Dei populum accedentes, non solemniter proselyti fierent in carnis circumcissione, et cæteris hujusmodi observationibus Legis: atque in his erant, qui hoc ideo fieri magnopere insistebant, quia timebant Judæos inter quos versabantur. Contra hos apostolus Paulus multa scripsit: nam in horum simulationem etiam Petrum adductum fraterna objurgatione correxit (*Galat. ii, 14*). Sed posteaquam in unum Apostoli congregati, etiam consilio² suo consueverat Gentes ad hujusmodi opera Legis non esse cogendas (*Act. xv, 6-11*); displicuit quibusdam ex circumcissione Christianis, non valentibus mente discernere, illos solos ab hujusmodi observationibus non fuisse prohibendos, quos fides, quæ revelata est, his jam imbutos invenerat; ut in eis jam consummaretur ipsa actio prophetica, quos ante adimplerionem prophetiam jam tenuerat: ne si et ab ipsis removeretur, improbatæ potius quam terminatæ videretur; si autem et Gentibus imponeretur, aut non Christi promittendi causa instituta esse, aut adhuc Christum promittere putaretur. Primus itaque populus Dei, antequam Christus veniret Legem Prophetasque adimplere, illa omnia quæ hunc promittebant, observare jubebatur: liber in eis, qui hæc quo pertinerent intelligebant; servus autem in eis, qui hoc non intelligebant. Posterior vero populus accedens ad fidem qua jam Christus venisse, passus esse, ac resurrexisse prædicabatur, in iis quidem hominibus quos jam talibus sacramentis institutos eadem fides invenerat, nec cogebatur ista observare, nec prohibebatur: in iis autem qui talibus vacui, nulla generis, nulla consuetudinis vel congruentiæ necessitudine reventi crediderant, etiam prohibebatur; ut per eos jam inciperet apparere, illa omnia propter promittendum Christum fuisse instituta; quo veniente atque hæc promissa adimplente, jam oportere cessare. Hoc igitur temperamentum moderamenque Spiritus sancti per Apostolos operantis cum displicuisset quibusdam ex circumcissione credentibus, qui hæc non intellige-

¹ Quæ iam colles, cum *Baptismus fit et trcm it.*

² *Et. Lugd. et Ven., concilio. M.*

lant, in ea perversitate manserunt, ut et Gentes cogerent judaizare. Ii sunt quos Faustus Symmachianorum vel Nazaræorum nomine commemoravit, qui usque ad nostra tempora jam quidem in exigua, sed adhuc tamen vel in ipsa paucitate perdurant.

CAPUT XVIII. — Quid habent ergo isti, unde Legi et Prophetis calumnientur, quod eos Christus solvere venerit potius quam adimplere, quia Christiani non observant quæ ibi præcepta sunt; cum ea sola non observent per quæ Christus promittebatur; et ideo non observent magis, quia eadem promissa jam Christus implevit, nec adhuc promittantur quæ jam impleta sunt; eorumque promissiva signa in eis terminari debuerunt, quos fides Christi hæc adimplentis jam talibus imbutos invenerat? Numquid enim non observant Christiani quod in illa Scriptura est, *Audi, Israel; Dominus Deus tuus, Deus unus est (Deut. vi, 4): Non facies tibi idolum*; et cætera hujusmodi? Numquid non observant Christiani quod ibi dicitur, *Non accipies nomen Domini Dei tui in vanum*? Numquid ipsam sabbatum, quod ad intelligendam veram requiem pertinet, non observant Christiani? Numquid honorem parentibus Christiani non deferunt, quod ibi præceptum est? Numquid a fornicationibus, aut homicidiis, aut furtis, aut falsis testimoniis, aut a concupiscenda uxore proximi, aut a concupiscenda re proximi non se temperant Christiani; quæ omnia in illa Legge conscripta sunt (*Exod. xx, 4-17*)? Hæc præcepta sunt moram, illa sacramenta sunt promissorum: hæc implentur per adjuvantem gratiam, illa per redditam veritatem: utraque per Christum et illam semper gratiam donantem, nunc etiam revelantem; et hæc veritatem tunc pronitentem, nunc exhibentem: quia *Lex per Moysen data est; gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est (Joan. 1, 17)*. Denique ista, quæ in recte vivente conscientia observantur, fide per dilectionem operante complentur (*Galat. v, 6*): illa verò quæ in promittente significatione versata sunt, rebus redditis transierunt. Ita et ipsa non soluta, sed adimpleta sunt; quia ea non irrita, nec fallacia Christus ostendit, cum id quod eorum significatione promittebatur exhibuit.

CAPUT XIX. — Non itaque, sicut Faustus opinatur, quædam Dominus Jesus adimplevit, quæ ab antiquis justis jam dicta erant ante Legem Moysæ, sicut est, *Non occides*; quod non contrario redarguit, sed magis firmavit, cum et ab ira et a convicio revocavit (*Exod. xx, 13, et Matth. v, 21, 22*): quædam vero solvit, quæ propria videbantur legis Hebræorum, sicut est, *Oculum pro oculo, dentem pro dente*; quod videtur potius abstulisse quam confirmasse, cum ait, *Ego autem dico vobis, non resistere malo, sed et si quis te percusserit in maxillam tuam dexteram, præbe illi et alteram (Exod. xxi, 24, et Matth. v, 38, 39)*, et cætera. Nos enim dicimus etiam hæc, quæ isti putant solvisse Christum, velut contraria referendo, et tunc pro tempore bene fuisse instituta, et nunc a Christo non soluta, sed adimpleta.

CAPUT XX. — Proinde primum ab his quaero, utrum illi antiqui justi, Enoch et Seth (hos enim potissimum Faustus commemorat), et si qui alii, non solum ante Moysen, sed et si qui ante Abraham fuerunt, irati sint fratri sine causa, aut dixerint fratri, *Fatue*. Si enim non dixerunt, cur non et talia docuerunt? Quod si et talia docuerunt, quaero quemadmodum vel eorum justitiam doctrinamque Christus adimpleverit, addendo, *Ego autem dico vobis, si quis irascitur fratri suo; aut si quis dicit, Racha; aut si quis dicit, Fatue; reus erit vel iudicii, vel consilii, vel gehennæ ignis (Matth. v, 22)*: quandoquidem et illi eodem modo vivebant, eodem modo vivendum monebant? An ignorabant illi justi frenandam esse iracundiam, nec petulanti convicio fratrem lacessendum; aut uoverant quidem, set ab his se abstinere non poterant? Ergo rei erant gehennæ: quemodo igitur justi? Profecto enim nec imperitam rerum ad suum officium pertinentiam, nec intemperantem audes dicere eorum fuisse justitiam, in tantam ut eos faceret reos gehennæ. Cur ergo illam legem, secundum quam vivebant antiqui justi, hæc addendo Christus impletet, cum eorum quæque justitia sine istis esse non posset? An diciturus es quod præcepta iracundia, et lingua improba, ex quo venit Christus, cepit ad iniquitatem pertinere; hæc vero non erat iniquum vel corde vel ore ista committere? Sicut in quibusdam rebus pro temporum proprietatibus institutis, invenimus nunc aliquid non licere, quod ante licuerit; vel quod ante non licuerit, nunc licere. Non usque adeo desipis, ut hoc dicas: sed etiam si dicas, respondebitur tibi, quod secundum istum intellectum Christus non adimplere venerit quod legi antiquæ defuit, sed legem instituere quæ non fuit; si dicere fratri, *Fatue*, cum apud antiquos justos non fuisset injustum, nunc ita injustum esse Christus voluit, ut quisquis hoc dixerit, reus sit gehennæ. Proinde nondum invenisti cuiam legi hæc aliquando defuerunt quibus nunc additis, eam Christus impletet.

CAPUT XXI. — An forte lex non mœchandi apud illos justos antiquos semiplena erat, donec a Domino adimpleretur, addente, ne quia ad concupiscendum videat mulierem? Sic enim commemorasti ipsam sententiam: *Audistis dictum esse, Non mœchaberis; ego autem dico vobis, ne concupiscatis quidem.* Adimpletio est, inquis. Explica plane ipsa verba evangelica, noli tuis extenuare quod dictum est, et vide quid de illis antiquissimis justis senseris. *Audistis, inquit, quia dictum est, Non mœchaberis: ego autem dico vobis, si quis viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo (Exod. xx, 14 et Matth. v, 27, 28)*. Itane vero illi justi, Seth vel Enoch, vel si qui eis similes fuerunt, mœchabantur in cordibus suis; et, aut non erat cor eorum templum Dei, aut mœchabantur in templo Dei? Quod si non audes dicere, quomodo etiam de hac re legem illorum, quæ apud illos jam tunc plena erat, modo veniens Christus implevit?

CAPUT XXII. — De non jurando autem (*Exod. xx, 7*

et *Matth.* v. 33-37), quia et hic illorum legem a Christo adimpletam esse dixisti, non possum affirmare antiquos justos non jurasse : nam et Paulum apostolum jurasse invenimus (*Rom.* i. 9 ; *Philipp.* i. 8 et *II Cor.* i. 23). De vestro autem ore non tollitur crebra juratio, cum juretis per lumen, quod amatis cum muscis; neque enim lumen illud mentium ab istis oculis penitus alienum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (*Joan.* i. 9), nostis aliqua ex parte cogitare : et per dominum¹ vestrum Manichæum, qui Manes lingua patria vocabatur; sed vos ut apud Græcos nomen insaniam vitaretis, velut declinato et prolongato nomine, quasi fusionem addidistis, ubi amplius laboreremini. Sic enim mihi quidam vestrum exposuit, cur appellatus sit Manichæus, ut scilicet in græca lingua tanquam manna fundere videretur; quia Græco fundi *χταν* dicitur: ubi quid egeritis nescio, nisi ut expressius vobis somniaretis² insaniam. Neque enim addidistis in parte prioris nominis unam litteram, ut agnosceretur manna; sed addidistis in posteriore duas syllabas, non appellantes Mannichæum, sed Manichæum; ut nihil aliud vobis tam prolixum et vanis sermonibus suis nisi insaniam fundere sciret. Sæpissime juratis et per Paracletum, non sane illum quem Christus discipulis promisit et misit (*Joan.* xiv. 16, 26; xvi. 7, et *Act.* ii. 2-4): sed per eum ipsum, ut latine nomen ejus interpreter, insanisusorem³. Cum ergo jurare nunquam desinat, vellem scire quomodo intelligatis hanc quoque Legis partem, quam vultis antiquissimam intelligi, quod vobis Dominus adimpleverit, et magis propter jurationes Apostoli. Nam vestra que auctoritas est, vel vobis ipsis, nedum mihi, aut cuiquam homini? Unde puto jam clarere, quam sit aliter accipiendum quod ait Christus, *Non veni Legem solvere, sed adimplere*. Non his videlicet additamentis, quæ vel ad expositionem pertinent propositarum antiquarum sententiarum, vel ad conversationem, non ad impletionem.

CAPUT XXIII. — Quia enim non intelligebant homicidium, nisi peremptionem corporis humani, per quam vita privaretur; apernit Dominus omnem iniquum motum ad nocendum fratri in homicidii genere deputari. Unde et Joannes dicit: *Qui odit fratrem suum, homicida est* (*I Joan.* iii. xv). Et quoniam potabant tantummodo corporalem cum femina illicitam commixtionem vocari moechiam, demonstravit Magister etiam talem concupiscentiam nihil esse aliud. Item quia pejerare grave peccatum est; non jurare autem, sicut verum jurare, nullum peccatum est; sed longius remotus est a falsum jurando, qui nec jurare consuevit, quam qui verum jurare proclivis est: maluit nos Dominus et non jurantes non recedere a vero, quam verum jurantes propinquare perjurio. Itaque et Apostolus in sermonibus, quos habuisse narratur, nunquam juravit, ne jurandi consuetudine aliquando

¹ In Mss., et per dominum.

² Sic plerique Mss. At Am. et alii quidam Mss., vobis somniaretur. Er. et Lov., vobis somniare videremini. — Morrel, Elem. Crit., p. 316, censet legendum, *omniaremini*. M.

³ Aliquot Mss., insanias fusorem.

vel nescius in perjurium laboraret. In scriptis autem, ubi est consideratio major atque propensior, pluribus locis jurasse invenitur, ne quisquam putaret etiam verum jurando peccari, sed potius intelligeret, humane fragilitatis corda non jurando tutius a perjurio conservari. Quibus perspectis, invenimus nec illa esse destructa, sicut Faustus putat, quæ voluit proprie vult ad Moysen pertinere.

CAPUT XXIV. — Nam et hic quæro ab istis, cur proprium velint esse Legis Moysi, quod dictum est antiquis, *Diliges proximum tuum, et oderis inimicum tuum* (*Levit.* xix. 18). An et apostolus Paulus non dixit homines quosdam *Deo odibiles* (*Rom.* i. 30)? Et utique in hac admonitione ipse Dominus ad hoc nos hortatur, ut imitemur Deum. *Ut sitis, filii Patris vestri qui in cælis est, qui facit solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos*. Quærendum itaque est quomodo intelligatur, exemplo Dei, cui dixit quosdam odibiles Paulus, odio habendos inimicos; et rursus exemplo Dei, qui facit solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos, diligendos inimicos. Sic apparebit Dominum male intelligentibus id quod dictum est, *Oderis inimicum tuum*, inferre voluisse, quod omnino non norant, ut diligerent inimicos suos. Utrunque autem quomodo servandum sit, longum est disputare. Sed ad istos interim, quibus generaliter displicet, si quis oderit inimicum suum, est nobis sermo qui eorum frontem premat, cum eos interrogamus, utrum diligat deus eorum gentem tenebrarum: aut si propterea nunc inimici diligendi sunt, quod habeant partem boni; cur non ob hoc eos et odisse debemus, quod habeant partem mali. Ea quippe regula et hoc solvitur, doceturque non esse contrarium, quod in antiqua Scriptura dictum est, *Oderis inimicum tuum*; et in Evangelio, *Diligite inimicos vestros* (*Matth.* v. 43-45): quod unusquisque iniquus homo, in quantum iniquus est, odio habendus est; in quantum autem homo est, diligendus est; ut illud quod in eo recte odimus, arguamus, id est, vitium, quo possit illud quod in eo recte diligimus, id est, humana natura ipsa emendato vitio liberari. Hæc, inquam, regula est, qua et oderimus inimicum propter id quod in eo malum est, id est, iniquitatem; et diligamus inimicum propter id quod in eo bonum est, id est, socialem rationalemque creaturam: nisi quod nos non eum per naturam vel suam vel alienam, sed per propriam voluntatem malum esse convincimus. Illi autem per naturam gentis tenebrarum putant esse hominem malum, quam secundum ipsos Deus totus timuit, antequam in parte vinceretur; et in parte ab ea sic victus est, ut nec totus liberaretur. Audito igitur, et non intellecto, quod antiquis dictum erat, *Oderis inimicum tuum*, se-rebantur homines in hominis odium, cum deberent non odisse nisi vitium: hos corrigit Dominus, dicendo, *Diligite inimicos vestros*; ut, qui jam dixerat, *Non veni Legem solvere, sed adimplere*, ideoque de odio inimici quod scriptum est in Lege non solveret.

(Douze.)

præcipiendo utique ut diligamus inimicos, cogeret nos intelligere quonam modo possemus unum eundemque hominem et odisse propter culpam, et diligere propter naturam. Sed hoc ad perversas eorum mentes intelligere multum est. Urgendi sunt tantum, ut secundum calumniæ suæ perditam rationem, vel potius amentiam, defendant deum suum, quem non possunt dicere dilectorem gentis tenebrarum; ideoque ad ejus exemplum non habent quemadmodum hortentur ut suum quisque diligat inimicum. Potius enim genti ipsi tenebrarum dilectionem inimici tribuere poterunt, quam deo suo. Illa quippe, sicut delirant, vicinam sibi lucem atque contiguam concupivit, eaque frui voluit, atque ut frueretur invadere cogitavit. Neque ista culpa est, cum verum et beatificum bonum appetitur. Unde et Dominus dicit: *Regnum celorum vim patitur, et qui vim fecerint, diripient illud* (*Math. xi, 12*). Ecce gens tenebrarum secundum eorum vanitatem, vim facere ac diripere voluit bonum quod amaverat, ejus claritate et specie delectata: nec eam vicissim Deus dilexit, sed odio detestans frui se volentem, funditus eradicare molitus est. Si ergo mali aniant bonum quo fruuntur, boni autem oderunt malum ne polluantur; respondete, Manichæi, quinam eorum impleant quod Dominus ait, *Diligite inimicos vestros*. Ecce si has singulas repugnantesque sententias esse vultis, deus vester fecit quod scriptum est in lege Moysi, *Oderis inimicum tuum*; et gens tenebrarum, quod scriptum est in Evangelio, *Diligite inimicos vestros*. Quanquam nec fingendo invenire potuistis, quo pacto dirimatis questionem inter muscas lucipetas, et blattas lucifugas: utramque enim prolem gentis tenebrarum esse contenditis. Unde ergo illæ amanti se alienam lucem, illæ autem hanc averſando sua potius origine delectantur? An mundius nascuntur muscæ in fetidis cloacis, quam blattæ in obscuris cubiculis?

CAPUT XXV. — Jam vero illud quod antiquis dictum est, *Oculum pro oculo, dentem pro dente*, quomodo contrarium habet quod ait Dominus, *Ego autem dico vobis, non resistere malo, sed si quis percusserit te in maxillam tuam dextram, præbe illi et alteram* (*Exod. xxi, 24, et Math. v, 39*), et cætera? Quandoquidem et illud antiquum ad reprimendas flammæ odiorum, sævientiumque immoderatos animos refræandos, ita præceptum est¹. Quis enim tantumdem facile contentus est reponere vindictæ², quantum accepit injuriæ? Nonne videmus homines leviter læsos melius cædem, sitire sanguinem, vixque invenire in malis inimici unde satientur? Quis pugno percussus, non aut judicia concitat in damnationem ejus qui percusserit; aut, si ipse repercutere velit, totum hominem, si non etiam telo aliquo arrepto, pugnis calcibusque contundit? Huic igitur immoderatæ, ac per hoc injustæ ultioni, lex justum modum figens, pœnam talionis instituit, hoc est, ut qualem quisque intulit injuriam, tale supplicium pendat. Proinde,

¹ Er. Lugl., a præcepto est. M.

² Am. Er. et Mas.: Quis enim tandem facile contentus est tantum reponere vindictæ?

Oculum pro oculo, dentem pro dente, non limes furoris est, non ut id quod sopitum erat, hinc accenderetur, sed ne id quod ardebat, ultra extenderetur, impositus¹. Est enim quædam justa vindicta, justeque debetur ei qui fuerit passus injuriam: unde utique cum ignoscimus, de nostro quodam modo jure largimur. Unde etiam debita dicuntur, quæ in oratione dominica humanitus dimittere monemur, et nobis et nostra divinitus dimittantur (*Math. vi, 12*). Quod autem debetur, etsi benigne dimittitur, non tamen inique repellitur: sed sicut in jurando, etiam qui verum jurat, propinquat perjurio, unde longe abest qui omnino non jurat; et quamvis non peccet qui verum jurat, remotior tamen a peccato est qui non jurat; unde admonitio non jurandi, conservatio est a peccato perjurii: ita cum peccet qui per immoderationem injuste vult vindicari, non peccet autem qui modum adhibens juste vult vindicari; remotior est a peccato injustæ vindictæ qui non vult omnino vindicari. Peccat enim qui exigit ultra debitum; non peccat autem qui exigit debitum: sed tutior longe est a peccato injusti exactoris, qui omnino non exigit debitum, præsertim ne cogatur et ipse reddere debitum ab eo qui nullum habet debitum. Possem ergo et ego sic ista ponere, Dictum est antiquis, *Non injuste vindicabis*; ego autem dico, *ne vindicetis quidem*; adimpletio est: sicut de jurando Faustus ait, *Dictum est, Non pejerabis; ego autem dico, ne juretis quidem; et que adimpletio est*. Poteram ergo et ego ita dicere, si mihi per hæc adjecta verba, quod Legi deficit, a Christo additum videretur; ac non potius id quod Lex volebat efficere, ne injuste se quisquam vindicando peccaret, conservari tutius si omnino se non vindicaret; sicut id quod volebat efficere, ne quisquam pejerando peccaret, conservari tutius si non juraret. Nam si contrarium est, *Oculum pro oculo*; et, *Qui te percusserit in maxillam, præbe illi et alteram*: cur non sit contrarium, *Reddes Domino jusjurandum tuum*; et, *Noli jurare omnino* (*Exod. xx, 7, et Math. v, 33-37*)? Et tamen illam non destructionem, sed adimpletionem Faustus arbitratur: quod et hic debet arbitrari. Nam si, Verum jura, adimpletur dicendo, Ne jures: cur non et, Juste vindica, adimpletur dicendo, Ne vindices? Sic et ego² in utroque conservationem esse arbitror a peccato, quo vel falsum juratur, vel injuste vindicatur: quanquam hoc de donanda omnino vindicta valeat etiam ad illud, ut dimittendo hujusmodi debita, etiam nobis dimitti mereamur. Sed duro populo modus prius adhibendus fuit, quo disceret non egredi debitum: ut edomita ira, quæ ad immoderatam vindictam rapit, jam qui vellet, tranquillus attenderet quid ipse deberet, quod sibi relaxari a Domino cuperet, ut hac consideratione conservo debitum relaxaret.

CAPUT XXVI. — Nam et illud de uxore non dimittenda quod Dominus præcepit; cum antiquis di-

¹ Sic Am. Er. et Mas. At Lov., ultra extenderetur. Impositus est enim quædam.

² Am. Er. ac plures Mas., sicut ego.

ctum sit, *Quicumque dimiserit uxorem suam, det illi libellum repudii* (Deut. xxiv, 1, et Matth. v, 31, 32); si diligenter intueamur, videbimus non esse contrarium. Exposuit enim Dominus quid Lex voluerit: cum passim dimittenti uxorem jussisset libellum repudii dare. Neque enim ait, Qui voluerit, dimittat uxorem suam; cui esset contrarium non dimittere: sed utique nolebat dimitti uxorem a viro, qui hanc interposuit moram, ut in discidium animus præceps, libelli conscriptione refractus absteret, et quid mali esset uxorem dimittere cogitaret: præsertim quia, ut perhibent, apud Hebræos scribere litteras Hebræas nulli faserat, nisi Scribis solis, cum et excellentiorum profiteretur sapientiam, et si qui eorum essent æquitate ac pietate præditi, non tantum profiterentur sapientiam, verum etiam sectarentur. Ad hos igitur, quos oporteret esse prudentes Legis interpretes et justos discidii dissuasores, Lex mittere voluit eum, quem jussit libellum repudii dare, si dimisisset uxorem. Non enim ei poterat scribi libellus, nisi ab ipsis, qui per hanc occasionem ex necessitate venientem quodam modo in manus suas bono consilio regerent, atque inter ipsum et uxorem pacifice agendo dilectionem concordiamque suaderent. Quod si tantum intercederet odium, ut exstingui emendarique non posset, tunc utique scriberetur libellus: quia frustra non dimitteret, quam sic odisset, ut ad debitam conjugio charitatem nulla prudentiam persuasione revocaretur. Si enim non diligitur uxor, dimittenda est. Quia ergo dimittenda non est, diligenda est. Dillectio autem monendo atque suadendo componi, non invitum cogendo imponi potest. Hoc facere Scriba debebat justus et sapiens, qualem in illa professione esse oportebat: ad quem ut veniretur, discordi marito libellus conscribendus præceptus est: quem vir bonus prudensque non scriberet, nisi in animo nimis averso atque perverso consilium concordie non valeret. Verumtamen a vobis ex vestri erroris sacrilega vanitate quaero, cur displiceat dimittere uxorem; quam non ad matrimonii fidem, sed ad concupiscentiæ crimen habendam esse censetis? Matrimonium quippe ex hoc appellatum est, quod non ob aliud debeat femina nubere, quam ut mater fiat: quod vobis odiosum est. Eo modo enim putatis partem dei vestri, gentis tenebrarum prælio devictam et subactam, etiam carnis compedibus colligari.

CAPUT XXVII. — Sed ut potius quod nunc agitur explicem: si Christus, ubi quibusdam antiquis sententiis propositis adjunxit, *Ego autem dico vobis*, neque primorum hominum legem hoc verborum additamento adimplevit, neque illam quæ per Moysen data est quasi contrariorum oppositione destruxit; sed potius omnia ex Hebræorum lege commemorata ita commendavit, ut quidquid ex persona sua insuper loqueretur, vel ad expositionem requirendam valeret, si quid illa obscure posuisset, vel ad tutius conservandum quod illa voluisset: vides quam sit aliter intelligendum, quod ait, non se venisse Legem solvere, sed adimplere; scilicet ut non quasi se-

mplena istis verbis integraretur, sed ut quod littera jubente propter superbiorum præsumptionem non poterat, suadente gratia propter humilium confessionem impleretur, opere factorum, non adjectione verborum. *Fides enim*, sicut Apostolus ait, *per dilectionem operatur* (Galat. v, 6). Unde item dicit: *Qui enim diligit alterum, Legem implevit* (Rom. xiii, 8). Istam charitatem quia veniens Christus, per Spiritum sanctum quem promissum misit, in manifestatione donavit, qua sola charitate justitia Legis posset impleri, propterea dixit: *Non veni solvere Legem, sed adimplere*. Hoc est Novum Testamentum, quo huic dilectioni hæreditas regni caelorum promittitur, quod in figuris Veteris Testamenti pro temporum distributione tegebatur. Unde idem dicit: *Mandatum novum do vobis, ut vos invicem diligatis* (Joan. xiii, 34).

CAPUT XXVIII. — Itaque vel omnia, vel pene omnia, quæ monuit seu præcepit, ubi adjugebat, *Ego autem dico vobis*, inveniuntur et in illis veteribus Libris. Ibi contra iram dictum est, *Turbatus est præ ira oculus meus* (Psal. vi, 8); et, *Melior est qui vincit iram, quam qui capit civitatem* (Prov. xvi, 32). Ibi contra verbum durum, *Plaga flagelli livorem faciet; plaga autem linguæ confringet ossa* (Eccli. xxviii, 21). Ibi contra mæchiam cordis, *Ne concupiscas uxorem proximi tui* (Exod. xx, 17). Non enim ait, *Ne adulteres*; sed, *Ne concupiscas*. Unde Apostolus hoc ex Legge commemorat, dicens, *Nam concupiscentiam nesciebam, nisi Lex diceret, Non concupiscas* (Rom. vii, 7). Ibi de patientia non resistendi laudatur vir præbens percutientis maxillam et saturatus opprobriis (Thren. iii, 50). Ibi de inimico diligendo dicitur, *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitiit, potum da illi* (Prov. xxv, 21). Hinc enim hoc commemoravit Apostolus (Rom. xii, 20). Et illud in Psalmo, *Cum iis qui oderant pacem; eram pacificus* (Psal. cxix, 7): et alia multa. Quod autem temperando a vindicta, et diligendo etiam malos, Deum imitemur, habes ibi de ipso Deo id agente copiosum locum: ibi namque scriptum est, *Multum enim valere tibi soli superat semper, et virtuti brachii tui quis contra stabit? Quoniam tanquam momentum stateræ, sic ante te est orbis terrarum; et tanquam gutta roris antelucani, quæ descendit in terram: sed misereris omnium, quoniam omnia potes et dissimulas peccata hominum propter penitentiam. Diligis enim omnia quæ sunt, et nihil odisti horum quæ fecisti: nec enim odio habens aliquid constituisses. Quomodo ergo posset aliquid permanere, nisi tu voluisses; aut quod a te vocatum non esset, conservaretur? Parsis autem omnibus, quoniam tua sunt, Domine, qui animas amas. Bonus enim spiritus tuus est in omnibus; propter quod eos qui exerrant partibus corripis, et de quibus peccant admonens, alloqueris, ut relicta malitia credant in te, Domine* (Sap. xi, 22; xii, 2). Ad hanc benignam patientiam Dei, qui facit solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos, nos imi-

¹ Nonnulli codices, *supererat*: ut vulgata in impressis. In manuscriptis tamen Bibliis nostris legitur, *superat*. In græco, *parestin*.

tandam Christus hortatur : ut vindicare nostras injurias negligamus, et beneficiamus his qui nos oderunt, ut simus perfecti, sicut Pater noster cœlestis perfectus est (*Matth. v, 44-48*). Valere autem nobis et ad remittenda debita peccatorum nostrorum, quod aliis ista ultionum debita relaxamus, et cavendum esse, ne si hoc non fecerimus, nec nobis deprecantibus peccati obligatio remittatur, sic in illis Libris veteribus scriptum est : *Qui vindicari vult, inveniet vindictam a Deo, et peccata illius confirmans confirmabit. Relinque proximo tuo nocenti te, et nunc deprecanti tibi peccata solventur. Homo homini reservat iram, et a Domino querit medelam carnis? In hominem similem sibi non habet misericordiam, et pro peccatis suis deprecatur Dominum? et ipse dum caro sit, reservat iram, et reprobationem petit a Domino? et quis exorabit pro peccatis illius (Eccli. xxviii, 1-5)?*

CAPUT XXIX.—Jam vero de uxore non dimittenda, quid aliud, vel quid opportunius ex illis Libris commemorem, quam id unde Judæis de hac re interrogantibus Dominus ipse respondit? Cum enim quærerent utrum liceret quacumque ex causa dimittere uxorem, ait illis : *Non legistis quia qui fecit ab initio¹, masculam et feminam fecit eos, et dixit, Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ; et erunt duo in carne una. Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet. Ecce Judæi ex libris Moysi convincuntur non esse uxorem dimittendam, qui secundum voluntatem legis Moysi arbitrabantur se facere, cum dimitterent. Simul et illud hic, ipso Christo attestante, cognoscimus, Deum fecisse et conjunxisse masculum et feminam : quod Manichæi negando damnant², non jam Moyses libro, sed Christi Evangelio resistentes. Porro autem si quod ipsi opinantur et prædicant, verum est, diabolum fecisse atque junxisse masculum et feminam : qua calliditate diabolica Faustus reprehendit Moysen tanquam conjugia dirimentem per libellum repudiî, et laudat Christum tanquam illud ejusmodi vinculum confirmantem ex præcepto Evangelii; cum utique secundum suam stultam sacrilegamque sententiam Moysen laudare debuerit separantem quod fecerat et conjunxerat diabolus, et Christum vituperare diaboli figmentum et ligamentum solidantem? Jam illud quomodo aperit Magister bonus, cur ipse Moyses, ex cujus libro prolata est de prima conjunctione masculi et feminæ tam sancta et nulla separatione violanda castitas conjugalis, postea permiserit dimittere uxorem? Nam cum illi respondissent, *Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudiî, et dimittere?* ait illis, *Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras (Matth. xix, 4-8)*. Hoc est quod paulo ante exposuimus (*Supra, cap. 26*). Quanta enim duritia erat, quæ nec per libelli interpositionem, ubi dissuadendi locus justis et præ-*

dentibus tribuebatur, solvi et flecti posset ad recipiendam vel revocandam conjugii charitatem? Ita Dominus, quid Lex et bonis præciperet, et duris permetteret, ejusdem Legis testimonio declaravit; cum et non dimittendam uxorem ex eadem Scriptura commemorata conjunctione masculi et feminæ monuit, divinamque auctoritatem ejusdem conjunctionis exposuit, et dandum libellum repudiî propter duritiam vel domandi vel indomiti cordis ostendit.

CAPUT XXX.—Quapropter, cum omnia illa excellentia præcepta Domini, quæ veteribus Hebræorum Libris contraria Faustus volebat ostendere, in eisdem quoque Libris inveniantur; unde venit Dominus Legem non solvere, sed adimplere, nisi ut exceptis¹ promissorum figuris, quæ reddita veritate adimpletæ atque sublatae sunt, ipsa quoque præcepta, per quæ Lex illa sancta et justa et bona est (*Rom. vii, 12*), non per vetustatem litterarum jubentis, et delicta superborum reatu etiam prævaricationis augmentis, sed per novitatem spiritus adjuvantis, et humilium confessionem salutis gratia liberantis, implerentur in nobis? Quia revera, sicut omnia ista præcepta sublimia nec in illis Libris veteribus desunt; ita illic firmis quo referantur occultus est: quamvis secundum eum viverent sancti, qui futuram ejus revelationem videbant, et pro temporum proprietate vel propheticæ tegebant, vel propheticæ tectum sapienter intelligebant.

CAPUT XXXI.—Denique, quod non temere dixim, nescio utrum quisquam in illis Libris invenit nomen regni cœlorum, quod tam crebro nominat Dominus. Dicitur quidem ibi : *Diligite sapientiam, ut in æternum regnetis (Sap. vi, 22)*. Et ipsa vita æterna si non illic in manifesto prædicaretur, non diceret Dominus etiam malis Judæis : *Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere; ipsæ testimonium perhibent de me (Joan. v, 39)*. Quo enim nisi ad hoc pertinet, quod ibi scriptum est, *Non moriar, sed vivam, et enarrabo opera Domini (Psal. cxvii, 17)*; et, *Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte (Psal. xii, 4)*; et, *Iustorum animæ in manu Dei sunt, et non tanget illos tormentum: et paulo post, Illi autem sunt in pace; et si coram hominibus tormenta passi sunt, spes illorum immortalitate plena est; et in paucis vexati, in multis bene disponentur (Sap. iii, 1-5)*: et in alio loco, *Iusti autem in perpetuum vivent, et apud Dominum est merces eorum, et cogitatio eorum apud Altissimum; ideo accipient regnum decoris et diadema speciei de manu Domini (Id. v, 16, 17)*? Hæc et alia multa, sive apertissima sive subobscura, inveniuntur illie testimonia vitæ æternæ. Et de ipsa corporum resurrectione non tacuerunt Prophetæ. Unde Pharisei adversum Sadducæos eam non credentes, acerrime confligebant: quod non solum in Actibus Apostolorum canonicis, quos isti non accipiunt, ne de adventu veri Paracleti, quem promisit Dominus, convincantur, evidenter apparet (*Act. xxiv, 6-9*); verum etiam in Evangelio, ubi ei proponunt Sadducæi quæstionem de muliere, quæ septem fratribus singillatim nupserrat, cum in ejus connubium

¹ Lov., qui fecit hominem ab initio. Editi vero alii et Mss. consentientes græco non habent hominem; quæ vox ab antiquis etiam Corbelsensibus Bibliis vulgatæ sive latinæ editionis abest.

² In Mss. et apud Am., damnantur.

¹ Am., nisi ut ex præceptis. Er., nisi ut perceptis.

alter alteri morienti succederet, cujusnam eorum in resurrectione uxor esset futura (*Math. xii, 23-28*). Proinde testimoniis vitæ æternæ et resurrectionis mortuorum abundat illa Scriptura : sed hoc nomen, id est regnum cælorum, de nullo inde loco mihi occurrit; hoc enim proprie pertinet ad revelationem Novi Testamenti, quia ea corpora quæ terrena fuerant, mutatione illa quam Paulus apertius commemorat, in resurrectione fiunt spiritualia (*1 Cor. xv, 42-44*), ac per hoc cælestia, in quibus possideamus regnum cælorum. Quod ori ejus etiam nominandum servaba-

tur, quem regem ad regendas, et sacerdotem ad sanctificandos fideles suos universus ille apparatus veteris Instrumenti in generationibus, factis, dictis, sacrificiis, observationibus, festivitibus, omnibusque eloquiorum præconiis, et rebus gestis, et rerum figuris parturiebat esse venturum : qui plenus gratia et veritate (*Joan. i, 14*), et ad præcepta facienda adjuvando per gratiam, et ad promissa implenda curando per veritatem, venit Legem non solvere, sed adimplere.

LIBER VIGESIMUS.

CAPUT PRIMUM. — Faustus dixit : Cur solem colitis, nisi quia estis Pagani et Gentium schisma, non secta? Igitur non ab re fuerit et hoc ipsum quaerere, quo manifestius videre possimus, uter nostrum hoc nomine debeat appellari. Et quidem si tibi fidem meam nunc simpliciter, ut in amicis referam, videar fortasse excusationis causa id fingere, aut divinarum, quod absit, luminum erubescere culturam. Sed tu quidem utcumque volueris accipe : me tamen dixisse non prænitebit, vel propter aliquos, qui hactenus scire habebunt, religionem nostram nihil eum Gentibus habere commune.

CAPUT II. — Igitur nos Patris quidem Dei omnipotentis, et Christi Filii ejus, et Spiritus sancti unum idemque sub triplici appellatione colimus nomen : sed Patrem quidem ipsum lucem incolere credimus summam ac principalem, quam Paulus alias inaccessibilem vocat (*1 Tim. vi, 16*) : Filium vero in hac secunda ac visibili luce consistere; qui quoniam sit et ipse geminus, ut eum Apostolus novit, Christum dicens esse Dei virtutem et Dei sapientiam (*1 Cor. i, 24*); virtutem quidem ejus in sole habitare credimus, sapientiam vero in luna : necnon et Spiritus sancti, qui est majestas tertia, aeris hunc omnem ambitum sedem fatemur ac diversorium; cujus ex viribus ac spirituali profusione, terram quoque concipientem, gignere patibilem Jesum, qui est vita ac salus hominum, omni suspensus ex ligno. Quapropter et nobis circa universa, et vobis similiter erga panem et calicem par religio est, quamvis eorum acerrime oderitis auctores. Hæc nostra fides est : de qua si quaerendum alias putaveris, audies; quamvis nec illud ad præsens minus firmum sit argumentum, quod vel tu, vel quilibet alius rogatus, ubinam Deum suum credat habitare, respondere non dubitabit. In lumine : ex quo cultus hic meus omnium pene testimonio confirmatur.

CAPUT III. — Sed nunc ad illud, quia nos non sectam, sed schisma Gentium nuncupasti. Schisma, nisi fallor, est eadem opinantem atque eodem ritu colentem quo cæteri, solo congregationis delectari discidio. Secta vero est longe alia opinantem quam cæteri, alio etiam sibi ac longe dissimili ritu divinitatis instituisse culturam. Quæ si ita sunt, mea interim et opinio et cultus longe alia sunt quam Paga-

norum. De tuis postea videbimus. Pagani bona et mala, tetra et splendida, perpetua et caduca, mutabilia et certa, corporalia et divina unum habere principium dogmatizant. His ego valde contraria sentio, qui bonis omnibus principium fateor Deum, contrariis vero Hylen : sic enim mali principium ac naturam theologus noster appellat. Item Pagani, aris, delubris, simulacris, victimis, atque incenso Deum colendum putant. Ego ab his in hoc quoque multum diversus incedo, qui ipsum me, si modo sim dignus, rationale Dei templum putæ : vivum vitæ majestatis simulacrum Christum Filium ejus accipio : aram, mentem bonis artibus et disciplinis imbutam, honores quoque divinos ac sacrificia in solis orationibus et ipsis puris ac simplicibus pono : quomodo ergo schisma sum Paganorum?

CAPUT IV. — Hactenus enim et Judæorum me poterat dicere schisma, quia et omnipotentem Deum colam, quod sibi et Judæus omnis audaciter assumit, cum non considerares rituum diversitatem, qua a me coleretur Omnipotens, et a Judæis; si tamen Omnipotentem Judæi colunt. Sed interim de opinione tractamus, quæ sic et Paganos de solis cultura fefellit, ut de Omnipotentis Judæos. Sed nec vestrum quidem schisma si me dixeris, verum est, quamvis Christum venerer et colam : quia alio eum ritu colo et alia fide quam vos. Schisma vero aut nihil immutare debet ab eo unde factum est, aut non multum : ut puta vos, qui desciscentes a Gentibus, monarchiæ opinionem primo vobiscum divulsistis, id est, ut omnia credatis ex Deo : sacrificia vero eorum vertistis in agapes, idola in martyres, quos votis similibus colitis : defunctorum umbras vino placatis et dapibus; solemnem Gentium dies cum ipsis celebratis, ut calendas, et solstitia : de vita certe mutastis nihil; estis sane schisma, a matrice sua diversum nihil habens nisi conventum. Necnon et priores vestri Judæi, segregati etiam ipsi a Gentibus sculpturas solum dimiserunt : templa vero, et immolationes, et aras, et sacerdotia, atque omne sacrorum ministerium eodem ritu exercuerunt, ac multo supersticiosius quam Gentes. De opinione vero monarchiæ in nullo etiam ipsi dissentiant a Paganis : quare constat vos atque Judæos schismata esse Gentilitatis; ejus fidem tenentes et

ritus, modicos quamvis immutatos, de sola conventuum divisione putatis vos esse sectas. Porro autem sectas si queras, non plus erunt quam duæ, id est, Gentium, et nostra, qui eis longe diversa sentimus. Ita quidem oppositi invicem nobis, ut est veritas et mendacium, ut dies et nox, ut egestas et copia, ut morbus et sanitas. Vos vero nec erroris secta estis, nec veritatis: sed schisma tantum; nec ipsam veritatis saltem, sed erroris.

CAPUT V. — AUCUSTINUS respondit: O imperita pestis, et vanitas versipellis! ut quid tibi objicis, quod si quis tibi objicit, nescit cum quo agat? Neque enim vos Paganos dicimus, aut schisma Paganorum; sed habere cum eis quamdam similitudinem, eo quod multos colatis deos. Verum vos eis esse longe deteriores, quod illi ea colunt quæ sunt, sed pro diis colenda non sunt: sunt enim et idola, sed ad salutem nihil sunt. Et qui colit arborem, non quidem arando, sed adorando, non id colit quod nusquam est, sed quod ita colendum non est. Ipsa etiam dæmonia, unde dicit Apostolus, *Quæ immolant Gentes, dæmonia immolant, et non Deo* (1 Cor. x, 20); utique sunt quibus illos immolare dicit, et quorum nos socios esse non vult. Jam vero cælum et terra, mare et aer, sol et luna, et cætera sidera, omnia hæc manifesta oculis apparent, atque ipsis sensibus præsto sunt. Quæ cum Pagani tanquam deos colunt, vel tanquam partes uaius magni dei; nam universum mundum quidam eorum putant maximum deum: ea colunt quæ sunt. Cum quibus quando agimus, ut ea non colant, non eis dicimus quod nulla sint, sed quod colenda non sint: eisque colendum horum omnium conditorem Deum invisibilem suademus, cujus solius participatione beatus homo fieri potest; quod omnes velle nemo ambigit. Sed quia nonnulli eorum invisibilem et incorpoream creaturam colunt, quod est et anima mensque humana; tamen quia nec ejusmodi creaturæ participatione fit homo beatus; ille non solum invisibilis, verum etiam incommutabilis Deus, id est, Deus verus colendus est: quia solus ille colendus est, quo solo fruens, beatus fit cultor ejus; et quo solo non fruens, omnis mens misera est, qualibet re alia perfruatur. Vos autem cum ea colatis quæ omnino non sunt, sedstrarum fallacium fabularum vanitate finguntur, propinquiores essetis veræ pietati ac religioni, si saltem Pagani essetis, vel in eorum genere qui corpora colunt, etsi non colenda, sed tamen vera. Unde vos verius dixerim nec solem istum colere, ad cujus gyrum vestra oratio circumvolvitur.

CAPUT VI. — Nam et de ipso tam falsa, et tam detestanda jactatis, ut si suas vindicaret injurias, jam flammis ejus vivi arderetis. Nam primo eum navim quamdam esse dicitis: ita non tantum, ut dicitur, toto cælo erratis, sed et natatis. Deinde cum omnium oculis rotundus effulgeat, eaque illi figura pro sui ordinis positione perfecta sit; vos eum triangulum perhibetis, id est, per quamdam triangulam cæli fovestram lucem istam mundo terrisque radiare. Ita fit ut ad istum quidem solem dorsum carvicemque cur-

vetis; non autem ipsum tam clara rotunditate conspicuum, sed nescio quam navim per foramen triangulum nicanter atque lucentem, quam conflictam cogitatis, adoretis. Quam profecto faber ille non faceret, si quemadmodum emuntur ligna, quibus navigiorum tabulæ compinguntur, sic emerentur et verba, quibus hæreticorum fabulæ confinguntur. Verum hæc tolerabilis vel ridenter vel fletur in vobis: illud est intolerabiliter sceleratum, quod de ipsa navi puellas pulchras et pueros proponi dicitis, quorum formosissimis corporibus inardescant principes tenebrarum, ad feminas masculi, et ad masculos feminæ; ut in ipsa flagrante libidine et inbiant concupiscentia de membris eorum tanquam de tetrissordidisque compedibus dei vestri membra solvantur. Et his obscæris pannis vestris conamini assuere ineffabilem Trinitatem, dicentes Patrem in secreto quodam lumine habitare; Filii autem in sole virtutem, in luna sapientiam; Spiritum vero sanctum in aere!

CAPUT VII. — In qua tripartita vestra, vel potius jam quadripartita fabula, de Patris quidem secreto lumine, quid vobis dicam, nisi quia lumen cogitare non potestis, nisi quale videre consueveritis? Hoc enim conspicuum et omni carni, non tantum hominum, verum etiam bestiarum et vermiculorum notissimum lumen intuentes, ex illo conceptam corde phantasiam in immensum soletis augere, et eam lucem dicere ubi Deus Pater habitat cum regnicolis suis. Quando enim discrevistis lucem qua cernimus, ab ea luce qua intelligimus, cum aliud nihil unquam putaveritis esse intelligere veritatem, nisi formas corporeas cogitare, sive finitas, sive ex aliquibus partibus infinitas; quæ inania phantasmata esse nescitis? Proinde eum tantum intersit inter cogitationem qua cogito terram luminis vestram quæ omnino nusquam est, et cogitationem qua cogito Alexandriam quam nunquam vidi, sed tamen est; rursusque tantum intersit inter istam qua cogito Alexandriam incognitam, et eam qua cogito Carthaginem cognitam: ab hac quoque cogitatione qua certa et nota corpora cogito, longe incomparabiliter distat cogitatio qua intelligo justitiam, castitatem, fidem, veritatem, charitatem, bonitatem, et quidquid ejusmodi est: quæ cogitatio dicite, si potestis, quale lumen sit, quo illa omnia quæ hoc non sunt, et inter se discernuntur, et quantum ab hoc distent, fida manifestatione cognoscitur: et tamen etiam hoc lumen, non est lumen illud quod Deus est; hoc enim creatura est, Creator est ille; hoc factum, ille qui fecit; hoc denique mutabile, dum vult quod nolebat, et scit quod nesciebat, et reminiscitur quod oblitum erat, illud autem incommutabili voluntate, veritate, æternitate persistit; et inde nobis est initium existendi, ratio cognoscendi, lex amandi; inde omnibus et irrationalibus animantibus natura qua vivunt, vigor quo sentiunt, motus quo appetunt; inde etiam omnibus corporibus mensura ut subsistant, numerus ut ornentur, pondus ut ordinentur. Itaque lumen illud Trinitas inseparabilis, unus Deus est, cujus vos nullo corpore adjuncto, per se ipsam incorpo-

ream, spiritualem, incommutabilemque substantiam etiam locis dividitis. Nec saltem Trinitati loca tria datis, sed quatuor : Patri unum, id est, lumen inaccessible, quod prorsus non intelligitis, Filio duo, solem scilicet atque lunam; Spiritui sancto rursus unum, id est, aeris hunc omnem ambitum. De Patris ergo inaccessiblei lumine, quia veram fidem tenentibus non inde separatur Filius et Spiritus sanctus, hactenus, in presentia dixerim.

CAPUT VIII.—Vestrae autem vanitati quid placuit in sole ponere virtutem Filii, et in luna sapientiam? Cum enim in ipso Patre Filius inseparabilis maneat, quomodo potest sapientia ejus ab ejus virtute separari, ut illa sit in sole, haec in luna; cum per ejusmodi locos nisi corpora dividi separarique non possint? Quod si acriter, nunquam stulto insanoque phantasmate tantas fabulas texeritis. At in ea ipsa falsitate atque fallacia, quam incongrue, quam perverse sedem sapientiae minus lucere dicitis, quam sedem virtutis; cum ad virtutem pertinere videatur operari et efficere, ad sapientiam vero docere et ostendere: ac per hoc si calor in sole, lux autem praeponderet in luna, utcumque iuvenissent ista fragmenta verisimilitudinis nebulam, hominibus carnalibus et animalibus decipiendis, qui nihil putant esse, nisi quod corporale cogitaverint; caloris enim violenta operatio est ad movendum¹, unde virtuti tribueretur; lucis autem clarus fulgor, ad demonstrandum, unde hanc sapientiae darent: cum vero lux longe in sole praecellat, quomodo ibi virtus, hic autem quod tanto minus lucet, sapientia est? O sacriliga ineptia! et cum sit unus Christus, Dei Virtus et Dei Sapientia (1 Cor. 1, 24), Spiritus autem sanctus non ipse sit Christus; quomodo separatur a se ipse Christus, cum ab eo non separetur Spiritus sanctus? Aerem quippe, quem sedem Spiritui sancto vestra fabula attribuit, totam mundi fabricam implere perhibetis. Unde sol et luna circuitus suos peragentes, semper cum illo sunt. A sole autem luna recedit, et ad solem rursus accedit: ita vobis auctoribus, vel potius deceptoribus, per dimidiam partem circuli recedit a virtute sapientia, et ad eam per aliam dimidiam rursus accedit: et cum plena est, tum longe est a virtute sapientia; tunc enim tam longo intervallo a se disjuncta sunt haec duo lumina, ut cum sol vergit ad occidentem, tunc luna surgat ab oriente: ex quo fit, ut quoniam infirmantur omnia quae virtute deseruntur, eo sapientia sit infirmior, quo est luna plenior. Si autem, quod veritas habet, et sapientia Dei semper tantundem valet, et virtus Dei semper tantundem sapit; cur haec sic duo dicitis, ut ea locorum sedibus intervallisque separetis, cum et ipsas sedes ejusdem substantiae dicatis, homines caeca et insana mente non recedentes a phantasmate corporum, et virtute ac sapientia ita carentes, ut nec sapere possitis aliquid fortiter, nec valere sapienter? Itane vero, detestanda et anathemanda stultitia, Christus per so-

¹ Sic Mss. At editi vulgo minus bene, *caloris enim violenta, operatio est ad movendum.*

lem lunamque distentus; hic virtute habitans, hic sapientia; nec hic perfectus et plenus, nec in sole sapiens, nec in luna praepotens, utrobique pulchros pueros subornat concupiscendos feminis principibus fenebrarum, et masculis puellas? Haec legitis, haec creditis, haec docetis: ex hac fide doctrinaque vivitis; et miramini quia sic abominamini!

CAPUT IX.—Verum si in istis tam eminentibus notissimisque luminibus sic erratis, ut in eis non quod sunt, sed quod vobis dementissime fingitis adoretis, quid de caeteris vestris fabulis dicam? Quis enim splendentens suspendit mundum, et quis Atlas eum illo supportat? Haec et innumerabilia, quae similiter deliratis, omnino non sunt, et colitis ea. Hinc vos Paganis dicimus deteriores, eo tantum similes, quod multos deos colitis: eo vero in peiorem partem dissimiles, quod illi pro diis ea colunt quae sunt, sed dii non sunt; vos autem colitis ea quae nec dii, nec aliquid sunt, quoniam prorsus nulla sunt. Habeat quidem et illi quaedam fabulosa fragmenta, sed eoa illas fabulas norunt; et vel a poetis delectandi causa fictas esse asserunt, vel eas ad naturam rerum vel mores hominum interpretari conantur: sicut Vulcanum claudum, quia ignis terreni motus ejusmodi est; et Fortunam caecam, quod ex incerto accidunt, quae fortuita dicuntur; et tria Fata in colo et fuso digitisque flum ex lana torquentibus, propter tria tempora, praeteritum quod in fuso jam netum atque involutum est, praesens quod inter digitos nentis trajectitur, futurum in lana, quae colo implicata est, quod adhuc per digitos nentia ad fusum, tanquam per praesens ad praeteritum trajectendum est; et Venerem Vulcani uxorem, quia ex calore voluptas naturaliter nascitur¹, et Martis adulteram, quia belligerantibus incongrua est; et Cupidinem puerum volitantem ac sagittantem, quod irrationabilis et instabilis amor corda vulneret miserorum: et alia permulta in hunc modum. Quocirca hoc in eis irridemus, quod interpretata sic adorant, quae non intellecta, quamvis damnabiliter, tamen excusabiliter adorantur. Ipsa quippe interpretationibus convincuntur, non se illum Deum colere, cujus solius participatione mens beata fit, sed ab illo conditam creaturam: nec solas virtutes ipsius creaturae, sicut Minervam, cujus fabulam quod de Jovis capite nata sit, ad prudentiam consiliorum interpretantur, quae rationis est propria, cui sedem capitis etiam Plato dedit; sed etiam vitia, sicut de Cupidine diximus. Unde quidam eorum tragicus ait:

Deum esse amorem, turpis et vitio favens
Vixit libido.
(Seneca in Hippolyto, act. 4, scen. 2, vers. 191, 195.)

Nam et corporalium vitiorum simulacra Romani consecraverunt, sicut Palloris et Febriis. Ut ergo omittam quod simulacrorum adoratores circa ipsas corporum figuras habent affectum, ut eas ipsas formas in locis honorabilibus sublimatas, quibus tantum

Am. Fr. et fere omnes Mss., *naturaliter acciscitur.*

obsequium exhiberi vident, tanquam deos timeant; illæ ipsæ interpretationes, quibus hæc muta, et surda, et cæca, et exanima defenduntur, dignius accusantur: verumtamen et ista quoquo modo sunt, quamvis, ut jam dixi, ad salutem vel aliquam utilitatem nihil sint, et quæ ex his interpretantur, in rebus inveniuntur. Vos autem primum hominem cum quinque elementis belligerantem; et spiritum potentem de captivis corporibus gentis tenebrarum, aut potius de membris dei vestri vicis atque subjectis, mundum fabricantem; et splendentem, reliquias eorundem membrorum dei vestri habentem in manu, et cætera omnia capta, oppressa, inquinata plangentem; et Atlantem maximum subter humeris suis cum eo ferentem, ne totum ille fatigatus abjiciat, atque ita fabula vestra² velut in tapete theatro ad illius ultimi globi catastolium pervenire non possit: et alia innumerabilia pariter inepta et insana, nec pingendo aut sculpendo, nec interpretando demonstrata: et ea, cum omnino nulla sint, creditis et colitis; et insuper Christianis fide non ficta pias mentes mundantibus tanquam temere credulis insultatis. Ut enim multa non queram, quibus hæc ostendantur omnino non esse, quia subtilius sublimiusque tractare de mundi fabrica, etsi mihi difficile non esset, certe nimis longum est; hoc dico: si ista vera sunt, Dei substantia commutabilis est, corruptibilis, coinquinabilis. Hoc autem credere, plenum est sacrilegæ insanitæ. Illa igitur omnia vana sunt, falsa sunt, nulla sunt. Proinde vos Paganis istis, qui vulgo noti sunt, et antiquitus fuerunt, et in reliquiis suis jam nunc erubescunt, prorsus deteriores estis, quod illi colunt ea quæ dei non sunt, vos autem omnino quæ non sunt.

CAPUT X. — Itaque, si propterea vos putatis tenere veritatem, quia et errori Paganorum longe dissimiles estis, nos autem propterea esse in errore, quia longius a vobis, quam a Paganis forte distamus: dicatur et mortuus ideo sanus, quia jam nec ægrotus est; et ideo reprehendatur qui sanus est, quia vicinior est ægroto quam mortuo. Aut si plerique Pagani; non velut ægri, sed velut mortui deputandi sunt; laudetur in sepulcro cinis informis, quia jam nec formam cadaveris tenet; et membra viva culpentur, quia cadaveri sunt similiora, quam cineri. Sic et nos ideo³ isti culpandos putant, quia nos similiores esse dicunt funeri Paganorum, quam cineri⁴ Manichæorum. Quanquam per multas differentias aliter atque aliter quæque res ad discernendum dividi soleant, ut quod in hac erat parte, per alias differentias in alia

parte invenitur ubi ante non erat. Velut, verbi gratia, si quis omnem carnem dividat in volatilia, et ea quæ volare non possunt; per hanc differentiam quadrupedia hominibus sunt similia, quam avibus; pariter enim volare non possunt. Rursus si quis per aliam differentiam dividat, ut dicat alia esse rationalia, alia irrationalia; jam quadrupedes avibus sunt similiores, quam hominibus; pariter enim sunt rationis expertes. Hoc Faustus non cogitans, ait: *Porro autem sectas si quæras, non plus erunt quam duæ; hæc est, Gentium, et nostra, qui eis longe diversa sentimus.* Videlicet quoniam dixerat eo maxime distare Gentes a Manichæis, quod ab uno principio dicunt esse omnia, quod Manichæi negant, addentes principium gentis tenebrarum. In hac differentia, quod fatendum est, plerique Pagani nobiscum sentiant: sed non vidit quia item si quis ita dividat, ut dicat eorum qui aliqua religione detinentur, aliis placere unum Deum colendum, aliis multos; per hanc differentiam et Pagani a nobis remoti sunt, et isti cum Paganis deputantur, nos autem cum Judæis. Potest ergo aliquis secundum hanc differentiam hoc etiam modo duas solas sectas putare. Hic forte dicatis quod vos multos deos vestros ex una substantia perhibetis: quasi Pagani multos suos non ex una asserant; quamvis diversa illis officia et opera et potestates attribuant: sicut etiam apud vos alius expugnat gentem tenebrarum, alius ex ea capta fabricat mundum; alius desuper suspendit, alius subter portat; alius rotas ignium, ventorum, et aquarum in imo versat, alius in cælo circumiens radiis suis, etiam de elocis membra dei vestri colligit. Et quis numeret omnia deorum vestrorum officia fabulosa, nulla veritate manifesta, nullis ænigmatibus figurata? Porro, si alius ita dividat omnes homines, ut alios esse dicat qui credunt Deum humana curare, alios qui id omnino non credunt: in hac parte et Pagani nobiscum sentiant et Judæi, et vos et omnes hæretici, qui quoquo modo Christiani appellantur; in illa vero Epicurei reperiuntur, et si qui alii sunt qui ita senserunt. Parvane ista differentia est? Cur ergo non et secundum istam duæ solæ sectæ esse dicantur, ut in una earum nobiscum sitis? An audebitis in hac differentia discedere a nobis, qui Deum prædicamus humana curare; et esso cum Epicureis, qui hoc negant? Illic profecto illos repudiantes ad nos curritis. Sic per alias et alias differentias, nunc hic, nunc illic reperiuntur, aliunde juncti, aliunde disjuncti, vicissim omnes nobiscum, et nos cum omnibus, et rursus nulli eorum nobiscum, nec nos eum aliquibus eorum. Quod si Faustus cogitaret, non tam discrete deliraret.

CAPUT XI. — Quid autem hinc dicam, quod ait, *ex viribus sancti Spiritus ac spirituali profusione terram quoque concipientem, gignere patibilem Jesum, qui est vita ac salus hominum, omni suspensus ex ligno? O demens, ut interim non discutiam de hac re vestra vaniloquia, potestne terra de Spiritu sancto concipere patibilem Jesum, et Maria virgo non potuit? Compara, si audes, virginalia viscera tanta castitate san-*

¹ In B., *an potius*. Lugd. et Lov. secuti sumus. M.

² Editi, *tabula vestra*. At Mss., *fabula vestra*. Paulo post duo Mss. loco *catastolium*, habent *castatolium*. Alius codex, *catastolium*. A verbo *catastellô* fit *catastolê*, *amicus*; et *catastolium*, quod idem est ac *coopertorium*, ut vocatur in libro de Hieræibus, cap. 46, in fine, atque ultimi globi (juxta Manichæos) *tectorium* ex animabus natura hominis quæ non poterint a natura malæ contagione mundari; quo tectorio post sæculi finem tanquam carcere sempiterno inclusa erit substantia mali.

³ In Mss., *sicut nos ideo*.

⁴ Am. Fr. et aliquot Mss., *quam favilla*. Alii Mss. quidam, *quam favellæ*.

clificata, cum omnibus terræ locis, ubi arbores herbarumque gignantur. Hanc in illa femina exhorrescis, aut horrescere te fingis uterum podicitæ dedicatum, et in hortis omnibus circum quasque urbes ex cloacinaris aquis Jesum gigni non exhorrescis? Quis enim quamlibet conulentus humor non innumerabilis germina edit et nutrit? Sic prædicatis nasci patibilem Jesum, quem credere natam esse de virgine claustris indignum. Si carnem putatis immundam, cur vobis non videtur immundius, quod a sæpe salutis temperamento ipsa natura carnis expurgat? An caro immunda est, et limus qui carne egerit mundus est? Non ergo attenditis, non videtis stercorebus lætari agros, quo fertilius fecundantur? Nempe ad id redit vestra dementia, ut de Spiritu sancto, quem carnem Mariæ dicitis dedignatum, tanto uberius et lætius terra concipiat, quanto studiosius fuerit carnis sordibus et aqualioribus pinguefacta. An ut hoc defendatis, dicitis Spiritum sanctum incontaminabili ubique pollere presentia? Respondetur vobis: Cur non ergo et in utero virginali? Sed ut de conceptu jam taceam, partum ipsum deinde respicite. Concipientem de Spiritu sancto dicitis terram gignere patibilem Jesum, quem tamen ita contaminatum omni ex ligno pendere perhibetis in frugibus et pomis, ut innumerabilibus animalibus animalium vescentium carnibus amplius contaminetur, ex ea sola parte purgandus cui fames vestra subveniret. Itaque nos Christum Filium Dei, Verbum Dei, incontaminabiliter carne indutum, corde credimus, oro confitemur; quia illa substantia contaminari nec carne potest, quæ nulla re potest: vos autem secundum vestram fabulam, adhuc in arbore pendentem Jesum jam contaminatum dicitis, antequam carnem ingrediatur cujusque vescentis: aut si non est contaminatus, quomodo vos eum manducando purgatis? Deinde cum omnes arbores crucem ipsius esse dicatis, unde a Fausto prædicatur *omni suspensus ex ligno*; cur non sicut illum verum Jesum, bonum opus faciens Joseph ille ab Arimathia de cruce deposuit, ut sepeliret (Joan. xix, 38), ita et vos poma decerpitis, ut Jesum de ligni suspensione depositum vestro ventre sepeliatis? Aut unde pium est, Christum sepulcro condere, impium autem de ligno deponere? An, ut de vobis etiam concinat, quod de propheta ponit Apostolus, *Sepulcrum patens est guttur eorum* (Psal. v, 11; Rom. iii, 13); ore aperto expectatis quis inferat Christum, tanquam optinæ sepulture, faucibus vestris? Postremo, dicitis nobis quot christos esse dicatis. Aliusne est quem de Spiritu sancto concipiens terra patibilem gignit, omni non solum suspensus ex ligno, sed etiam jacens in herba; et alius ille quem Judæi crucifixerant sub Pontio Pilato; et tertius ille per solem lunamque distentus? An unus atque idem, ex quadam sui parte ligatus in arboribus, ex quadam vero liber, eidem ligatæ captæque subveniens? Quod si

¹ Vox, *animalibus*, deerat in excisis: sed omnibus in Mss. reperitur. Tres ex his codicibus sic habent: *ut immunditibus animalibus animalium carnem vescentibus, carnis amplius contaminetur.*

ita est, ille quem sub Pontio Pilato passum esse conceditis, cum eum sine carne fuisse narretis, nondum dico quemadmodum talem mortem sine carne perpeti potuerit; sed quæro cui naves illas reliquerit, ut inde descendens talia pateretur, qualia sine quocumque corpore fieri non possent. Secundum presentiam quippe spiritualem nullo modo illa pati posset: secundum presentiam vero corporalem simul et in sole, et in luna, et in cruce esse non posset. Proinde si corpus non habuit, non est crucifixus: si autem habuit, quæro unde habuerit, cum omnia corpora ex tenebrarum gente esse dicatis, quamvis substantiam divinam cogitare nisi corpoream nunquam voveritis. Unde cogimini aut sine corpore dicere crucifixum, quo absurdius et dementius dici nihil potest: aut in phantasmate potius quam in veritate visum fuisse crucifigi; qua rursus impietate quid pejus est? aut non omnia corpora de gente esse tenebrarum, sed esse etiam corpus divinæ substantiæ, quod tamen immortale non sit, sed possit ligno affigi et occidi; quod nihilominus plenum est dementiæ: aut ex gente tenebrarum mortale corpus habuisse Christum, atque ita qui ejus corporis matrem Mariam virginem credere timetis, gentem daemonum non timetis. Postremo, cum secundum sententiam Fausti, quam quidem ex illa longissima fabula vestra decerptam, quanta potuit brevitate perstrinxit, *de Spiritu sancto terra concipiens gignat patibilem Jesum, qui est vita et salus hominum, omni suspensus ex ligno*; cur ille Salvator pendenti pendendo congruit, et nascenti nascendo non congruit? Si autem propterea Jesum dicitis esse in arboribus, et Jesum crucifixum sub Pontio Pilato, et Jesum per solem lunamque distentum, quia totum hoc ex una eademque substantia est; cur non et cætera millia numinum vestrorum hac appellatione concluditis? Cur enim non sit Jesus et ille splendentem, et ille Atlas, et ille rex honoris, et ille spiritus potens, et ille primus homo, et quidquid aliud innumerabiliter per diversa nomina et diversa officia prædicatis?

CAPUT XII. — Ipse denique Spiritus sanctus cur in tertia persona ponitur, cum sit inter innumerabiles? aut cur non sit etiam ipse Jesus? Et quid sibi jam vult? In scriptis Fausti fallax textura verborum, ubi conatus velut congruere veris Christianis, a quibus longe nimiumque secluditur, ait: *Igitur nos Patris quidem Dei omnipotentis, et Christi Filii ejus, et Spiritus sancti, unum idemque sub triplici appellatione colimus nomen?* Cur enim sub triplici, ac non potius sub multiplici, non appellatione tantum, sed etiam re, si quot nomina, tot personæ sunt? Neque enim sicut in armis una res est sub triplici appellatione. eæsis, mucro, gladius, sicut unam rem dicitis, et lunam, et navem minorem et luminatorem nocturnum, et si quid aliud vocabuli eidem rei tribuitis; ita potestis dicere eundem primum hominem, quem spiritum potentem, et quem splendentem, et quem Atlantem maximum: sed alius est ille, alius atque alius ille et ille.

¹ Aliquot Mss.: *Et quidquam sibi vult.*

et neminem istorum Christum dicere soletis. Aut quomodo unum numen, si diversa opera? Aut cur non totum simul¹ unus Christus, si propter unam substantiam et in arboribus Christus, et in persecutione Judæorum Christus, et in sole ac luna Christus? Nempe vias omnes vestra phantasmata perdiderunt: nempe nihil aliud sunt, quam visa furentium.

CAPUT XIII. — Cur autem arbitretur Faustus patrem nobis esse religionem circa panem et calicem nescio, cum Manichæis vinum gustare non religio, sed sacrilegium sit. In uva enim agnoscunt deum suum, in cupa polunt, quasi aliquid eos calcatus et inclusus offenderit. Noster autem panis et calix, non quilibet (quasi propter Christum in spicis et in samentis ligatum, sicut illi desipiunt), sed certa consecratione² mysticus fit nobis³, non nascitur. Proinde quod non ita fit, quamvis sit panis et calix, alimentum est refectiois, non sacramentum religionis: nisi quod benedicimus, gratiasque agimus Domino in omni ejus munere, non solum spirituali, verum etiam corporali. Vobis autem per fabulam vestram in escis omnibus Christus ligatus apponitur, adhuc ligandus vestris visceribus, solvendusque ructatibus. Nam et cum manducatis, dei vestri defectione vos reficitis; et cum digeritis, illius refectioe deficitis. Cum enim vos plenos reddat, resumptio vestra ipsum premit. Quod quidem misericordiae deputaretur, quando aliquid pro vobis patitur in vobis, nisi vos tursus inanes relinqueret, ut a vobis liberatus effugeret. Quomodo ergo comparas panem et calicem nostrum, et patrem religionem dicis errorem longe a veritate discretum; pejus desipiens quam nonnulli, qui nos propter panem et calicem Cererem ac Liberum colere existimant? Quod ideo commemorandum putavi, ut advertatis ex qua vanitate veniat etiam illud vestrum, quod propter sabbatum Saturno dicatos fuisse patres nostros putatis. Sicut enim a Cerere et Libero Paganorum diis longe absumus, quamvis panis et calicis sacramentum, quod ita laudastis, ut in eo nobis pares esse volueritis, nostro ritu amplectamur; ita patres nostri longe fuerunt a Saturniacis catenis, quamvis pro tempore prophetiæ sabbati vacationem observaverint.

CAPUT XIV. — Sed cur non etiam propter Hylen, quæ in nonnullis libris Paganorum frequentatur, patrem vos cum Paganis religionem habere dixistis? Quinimo propter hoc imparem longeque dissimilem voluistis intelligi, quia hoc nomine mali principium ac naturam theologus vester appellat. In quo quidem imperitia vestra magna deprehenditur: quia nec quid sit Hyle scitis, et hoc rei vocabulo, quam penitus ignoratis, etiam inflari velut docti affectatis. Hylen namque Græci, cum de natura disserunt, materiem quamdam rerum definiunt, nullo prorsus modo formatam, sed omnium corporalium formarum capacem:

quæ quidem in corporum mutabilitate utcumque cognoscitur; nam per se ipsam nec sentiri nec intelligi potest. Verum in hoc errant quidam Gentilium, quod eam tanquam coeternam Deo conjungunt; ut hæc ab illo non sit, quamvis ab illo formetur: quod alienum esse a veritate, ipsa veritas docet. Ecce tamen quibus Paganis de hac ipsa Hyle invenimini esse consimiles, quod eam vos quoque suum habere principium, nec ex Deo esse perhibetis: et in hoc vos diaphanos esse dicebatis, nescientes quid dicatis. In illo vero, quod nulla est huic Hylæ forma propria, nec nisi a Deo formari potest, nostræ illi veritati consentiunt: a vestra autem falsitate dissentiunt; qui nescientes quid sit Hyle, id est quid sit rerum materies, gentem tenebrarum eam dicitis, ubi non solum distinctas quinque generibus innumerabiles corporum formas, verum etiam mentem constituitis horum corporum formatricem; et, quod est imperitius, vel potius dementius, ipsam magis mentem dicitis Hylen, quam non formari, sed formare perhibetis. Nam si esset ibi mens quædam formans, et elementa corporea quæ formarentur, illa elementa dicenda essent Hyle, id est, materies quam formaret eadem mens, quam mentem principium mali esse vultis. Hoc si diceretis, non quidem multum erraretis in eo quod est Hyle, nisi quod ipsa quoque elementa, quamvis in alias formas formanda, tamen quia jam elementa essent, et speciebus propriis distinguerentur, Hyle non essent, quia illa est prorsus informis; verumtamen tolerabilis esset imperitia vestra, quia eam quæ formaretur, non eam quæ formaret, Hylen diceretis: sed tamen etiam sic eo teneremini vani atque sacrilegi, quia nescientes omnem modum naturarum numerumque formarum et ordinem ponderum non esse posse, nisi a Patre et Filio et Spiritu sancto, principio mali tantum bonum tribueretis. Nunc vero cum et quid sit Hyle, et quid sit malum ignoretis, o si possem vobis persuadere, ut a seducendis imperitioribus vos comperceretis!

CAPUT XV. — Jam vero quod etiam inde vos Paganis vultis esse meliores, quod illi aris, delubris, simulacris, victimis atque incenso Deum colendum putant, vos autem nihil horum facitis, quis non irrideat? Quasi vero non satius sit vel lapidi, qui quoque modo est, aram constituere, et victimam offerre, quam id quod omnino non est, in deliramento phantasmatis adorare? Verum tu, qui rationale Dei templum te esse dixisti, quomodo hoc explicabis? Placetne tibi ut templum Deus habeat, cujus aliquam partem diabolus fabricaverit? An vos non estis, qui dicitis omnia membra vestra, totumque corpus a maligna mente, quam Hylen dicitis, fabricatum, ejusque ipsius fabricatrici partem illic habitare simul cum parte dei vestri? Quæ cum ibi teneatur, ut perhibetis, concatenata et inclusa, utrum Dei templum, an Dei carcerem te dicere debuisti? Nisi forte animam tuam templum Dei dicis, quam ex terra luminis habes. At illam partem Dei, vel membrum Dei soletis dicere, non templum Dei. Restat ergo ut templum

¹ Plerique MSS., loco, *simul*, habent, *semel*.

² Quinque MSS., *certa consideratione*. Malc.

³ In editione Lov. additur hoc loco, *corpus Christi*; quod a MSS. abest.

Dei non te dixeris, nisi ex corpore, quod securum te diabolus fabricavit. Ecce quomodo templum Dei blasphematis, ut non solum sanctum non esse dicatis, verum etiam machinamentum diaboli, et ergastulum Dei. Ut vero Apostolus, *Templum enim Dei sanctum est, inquit, quod estis vos* : et ne putes tantummodo ad animam pertinere, quod dictum est ; audi expressius, *Nescitis, inquit, quia corpora vestra templum est in vobis Spiritus sancti, quem habetis a Deo (1 Cor. iii, 17, et vi, 19) ?* Vos autem fabricam dæmonum Dei templum dicitis, et ibi vivum, sicut Faustus ait, *vivum majestatis simulacrum Christum Filium Dei* collocatis. Plane Christus vester phantasmaticus habitet in tali templo sacrilegæ vanitatis. Ille quippe non a similitudine, sed a simulatione simulacrum vocari potest.

CAPUT XVI. — Ita et mentem tuam aram fecisti, sed vide cujus. Ex ipsis enim artibus et disciplinis tuis apparet, quibus eam imbutam esse dixisti. Illæ artes et disciplinæ vetant panem porrigere mendicanti homini, ut in ara vestra cum sacrificio crudelitatis ardeatis : talem aram Domino destruente, qui ex Lege commemorat quali odore delectatur Deus, dicens, *Misericordiam volo quam sacrificium (Osee. vi, 6)*. Ubi autem hoc Dominus commemoraverit, attendite : cum scilicet transiret per segetem, et esurientes discipuli ejus vellent spicas, quod homicidium esse vos dicitis ex disciplina vestra, qua imbuistis mentem vestram ; aram sane, non Dei, sed dæmoniorum mendaciloquorum, ex quorum doctrinis inusta cauteriatur maligna conscientia (1 Tim. iv, 2), homicidium appellans, quam Veritas innocentiam dicit. Ita enim Judæis ait, ubi vos quoque futuros percussit atque destruxit : *Si sciretis quid sit, Misericordiam volo quam sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes (Matth. xii, 7)*.

CAPUT XVII. — Quas autem habere simplices et puras orationes, tanquam divinos honores ac sacrificia poteritis, cum de ipsa natura atque substantia divina tanta indigna et turpia sentialis, ut non solum vestris sacrificiis Deus verus non propitiatur, sed in sacrificiis Paganorum deus vester immoletur ? Neque enim in lignis solum, et in herbis, aut in membris humanis, sed etiam in pecorum carnibus eum contaminantibus et pollutentibus vinculis colligatum esse censetis. Ipsa vero anima vestra, cui Deo laudem dicat, cujus particulam se ipsam in tenebrarum gente captam teneri conclamans, quid aliud quam vituperat Deum, quem sibi alio pacto adversus hostes suos consulere non potuisse testatur, nisi partium suarum tanta corruptione, et tam turpi captivitate ? Unde vestræ etiam preces ad deum vestrum non possent esse religiosæ, sed invidiosæ. Quid enim mali apud illum commiseratis, ut in pœna ista nunc ad eum gematis, quem non propria voluntate peccando deseruistis, sed ab illo dati estis hostibus ipsius, ut pax regno ejus compareretur ? Nec saltem sicut obsides dari solent, cum honore custodiendi : nec sicut pastor ad capiendam

bestiam tendit insidias : pecus enim suum solet tenere in illa captoria tendicula, non membrum suum ; et plerumque ita, ut ante bestia capiatur, quam pecus lædatur. Vos autem membra dei dati estis hostibus, non valentes eorum a deo vestro compescere feritatem, nisi eorum contaminati fœditate, non habentes peccatum proprium, sed hostili veneno tabefacti. Unde non potestis dicere in precibus vestris, *Propter gloriam nominis tui, Domine, libera nos ; et propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum (Psal. lxxviii, 9)* : sed dicitis, *Libera nos arte tua, quia ut modo in regno tuo securus lugeas, nos hic premimur, dilaniamur, inquinamur. Hæc vox accusatoria est, non deprecatoria. Nec illud potestis dicere, quod Magister veritatis docuit : Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris (Matth. vi, 12)*. Qui sunt enim debitores vestri, qui in vos peccaverunt ? Si gens tenebrarum, numquid ei dimittitis debita, quam usque in finem eradicatam æterno carcere includitis ? Quæ autem debita vobis potest ille dimittere, quando ille potius in vos peccavit, cum ad ista vos misit, quam vos in illum, qui mittenti obtemperastis ? Aut si propterea ille non peccavit, quia hoc necessitate fecit ; major est vestra necessitas, cum jam in pugna prostrati jaceatis, quam fuit illius antequam pugnaretis. Jam enim vos patimini commixtum malum, nihil tale ille patiebatur, cum tamen necessitatem, ut vos mittere, pateretur. Itaque aut ipse potius vobis debet, quod ei dimittatis ; aut si nec ipse vobis, multo magis nec vos illi. Ubi sunt ergo sacrificia vestra, simplices ac puræ orationes vestræ, cum sint fallaces et impuræ blasphemie ?

CAPUT XVIII. — Et tamen volo mihi dicatis, unde ista omnia quæ laudatis in vobis, his nominibus appelletis, ut dicatis templum, aram, sacrificium. Si enim vero Deo ista vera non debentur, cur laudabiliter in vera religione prædicantur ? Si autem Deo vero verum sacrificium rite debetur, unde etiam divini honores recte appellantur, cætera quæ d'cuntur sacrificia ad similitudinem sunt cujusdam veri sacrificii. Hæc autem partim sunt imitamenta falsorum et fallacium deorum, hoc est dæmoniorum, superbe sibi ab eis quos deceperint, divinos honores exigentium, sicut sunt vel erant omnia in templis idolisque Gentilium ; partim prædicamenta venturi unius verissimi sacrificii quod pro peccatis omnium credentium offerri oporteret, qualia erant præcepta divinitus antiquis patribus nostris, ubi erat et illa mystica unctio qua Christus præfigurabatur, unde et ipsum nomen a chrismate ducitur. Proinde verum sacrificium, quod uni vero debetur Deo, quo ejus altare solus Christus implevit, in victimis pecorum imitata dæmonia sibi arroganter exposcunt. Unde dicit Apostolus, *Quæ immolant Gentes, dæmoniis immolant, et non Deo (1 Cor. x, 20)* : non quod offerrebat culpans, sed quia illis offerrebat. Hebræi autem in victimis pecorum, quas offerrebat Deo, multis et variis modis, sicut re tanta dignum erat, prophetiam celebrabant futuræ victimæ, quam Christus obtulit. Unde jam Christiani, peracti

eiusdem sacrificii memoriam celebrant, sacrosancta oblatione et participatione corporis et sanguinis Christi. Manichæi vero nescientes quid damnandum sit in sacrificiis gentium, et quid intelligendum in sacrificiis Hebræorum, et quid tenendum vel observandum in sacrificio Christianorum; vanitatem suam sacrum offerunt diabolo, qui eos decepit, recedentes a fide, intendentes spiritibus seductoribus, et doctrinis dæmoniorum in hypocrisi mendaciloquorum.

CAPUT XIX. — Discat ergo Faustus, vel potius illi qui ejus litteris delectantur, monarchiæ opinionem non ex Gentibus nos habere; sed Gentes non usque adeo ad falsos deos esse delapsas, ut opinionem amitterent unius veri Dei, ex quo est omnis qualiscumque natura. Sapientes enim eorum (quia, sicut dicit Apostolus, *Invisibilia Dei, a constitutione mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque virtus ejus ac divinitas, ut sint inexcusabiles*) *cognoscentes Deum, non sicut Deum honorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, et immutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentium.* Hæc sunt enim simulacra Gentium, in quibus interpretandis non habent exitum, nisi ad creaturam quam condidit Deus; ut in ipsa quoque interpretatione simulacrorum, de qua se peritiores eorum jactare atque inflare consueverunt, hoc in eis fiat quod paulo post idem apostolus dicit: *Coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula (Rom. 1, 20-23).* Vos autem et in eo quod eis dissimiles estis, vani estis; et in eo quod eis similes estis, peiores estis¹. Ad hoc enim non cum ipsis creditis monarchiam, quod illi verum credunt, ut ipsius unius Dei substantiam expugnabilem corruptibilemque credatis; quod est impiæ vanitatis: in pluribus autem diis colendis doctrina dæmoniorum mendaciloquorum illis persuasit multa idola, vobis multa phantasmata.

CAPUT XX. — Nec sacrificia eorum vertimus in agapes: sed sacrificium illud quod paulo ante commemoravi intelleximus, dicente Domino, *Misericordiam volo quem sacrificium.* Agapes enim nostræ pauperes pascunt, sive frugibus, sive carnibus. Pascitur enim creatura Dei de creatura Dei, quæ humanis dapibus congrua est. Vobis autem quia dæmonia mendaciloqua persuaserunt, non ad regendam carnem, sed ad exercendam blasphemiam, *abstinere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, et his qui cognoverunt veritatem; quoniam omnis creatura Dei bona est, et nihil abjiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur (I Tim. iv, 2-4):* ingrati Creatori, et pro largis ejus beneficiis sacrilegas retribuentes injurias, quoniam plerumque in agapibus etiam carnes pauperibus erogantur, misericordiam

Christianorum similem dicitis sacrificiis Paganorum, quorum nonnullis in hoc quoque similes estis. Propterea enim nefas habetis pecora occidi, quia humanas animas in ea revolvi arbitramini, quod in quorundam gentilium philosophorum libris invenitur: quanquam a posterioribus aliter intellectum esse dicitur. Verum in hoc etiam multo deterius erratis: illi enim in pecore timuerunt trucidare proximum suum; vos autem deum vestrum, cujus membra esse etiam pecorum animas arbitramini.

CAPUT XXI. — Nam quod etiam hinc nobis calumniatur Faustus, quod martyrum memorias honoramus, in hoc dicens nos idola convertisse, non tam me movet, ut huic calumniæ respondeam, quam ut ipsum Faustum ostendam studio calumniandi etiam ab ipsius Manichæi vanitatibus exorbitare voluisse, et in vulgarem atque poetice Paganorum opinionem, a quibus se alienissimum cupit videri, nescio quomodo incantum incidisse. Cum enim dixisset nos vertisse idola in martyres, quos votis, inquit, *similibus colitis, defunctorum umbras vino placatis et dapibus:* sunt ergo umbræ defunctorum? Nunquam hoc in vestris sermonibus audivimus, nunquam in litteris legimus: imo contradicere soletis talibus opinionibus, asserentes animas mortuorum malas minusve purgatas², aut in revolutiones ire, aut in graviore aliquas pœnas; bonas autem in naves imponi, et in cœlo navigantes transire hinc in illud phantasma terræ luminis, pro qua pugnando perierant: ita nullas animas circa suorum corporum sepulcra detineri: unde igitur umbræ defunctorum? quæ substantia earum? qui locus? Sed maledicendi cupiditate Faustus quid proferretur, oblitus est: aut forte dormitans umbras somniando dictavit; nec, cum verba sua legeret, evigilavit. Populus autem christianus memorias martyrum religiosa solemnitate concelebrat, et ad excitandam imitationem, et ut meritis eorum consocietur, atque orationibus adjuvetur: ita tamen ut nulli martyrum, sed ipsi Deo martyrum³, quamvis in memoriis martyrum, constituamus altaria. Quis enim antistitum in locis sanctorum corporum assistens altari, aliquando dixit, Offerimus tibi, Petre; aut, Paule; aut, Cypriane: sed quod offertur, offertur Deo qui martyres coronavit, apud memorias eorum quos coronavit; ut ex ipsorum locorum admonitione major affectus exurgat, ad acuendam charitatem et in illos quos imitari possumus⁴, et in illum quo adjuvante possumus. Colimus ergo martyres eo cultu dilectionis et societatis, quo et in hac vita coluntur sancti homines Dei, quorum cor ad talem pro evangelica veritate passionem paratum esse sentimus. Sed illos tanto devotius, quanto securius post certamina superata⁵: quanto etiam fidentiore laude prædicamus, jam in vita felicioris victores, quam in ista adhuc usque

¹ Erasmlana editio, *animas mortuorum magis minusve purgatas.*

² Lovanienses hoc loco adiecerunt, *sacrificemus.* Abest ab editis Am. Er. et a Mss.

³ Mss. plerique hoc et proximo loco, *possimus.*

⁴ Am. Er. et plures Mss., *post incerta omnia superata.*

⁵ Sic Am. Er. et aliquot Mss. At Lov., et in eo quod eis similes estis, vani estis; et in eo quod eis similes non estis, peiores estis.

pugnantes. At illo cultu, quæ Græce λατρεία dicitur, latine uno verbo dici non potest, cum sit quædam proprie divinitati debita servitus, nec colimus, nec colendum docemus, nisi unum Deum. Cum autem ad hunc cultum pertineat oblatio sacrificii, unde idololatria dicitur eorum qui hoc etiam idolis exhibent; nullo modo tale aliquid offerimus, aut offerendum præcipimus, vel cuiquam martyri, vel cuiquam sanctæ animæ, vel cuiquam angelo: et quisquis in hunc errorem delabitur, corripitur per sanam doctrinam, sive ut corrigatur¹, sive ut caveatur. Etiam ipsi enim sancti, vel homines, vel Angeli, exhiberi sibi nolunt, quod uni Deo deberi norunt. Apparuit hoc in Paulo et Barnaba, cum commoti miraculis quæ per eos facta sunt Lycaonii, tanquam diis immolare voluerunt: conscissis enim vestimentis suis, confitentibus et persuadentes se deos non esse, ista sibi fieri vetuerunt (Act. xiv, 7-17). Apparuit et in Angelis, sicut in Apocalypsi legimus, angelum se adorari prohibentem, ac dicentem adoratori suo, *Conservus tuus sum et fratrum tuorum* (Apoc. xix, 10, et xxii, 8, 9). Ista sibi plane superbi spiritus exigunt, diabolus et angeli ejus, sicut per omnia templa et sacra Gentilium. Quorum similitudo in quibusdam etiam superbis hominibus expressa est: sicut de Babylonix quibusdam regibus memoriæ commendatum tenemus. Unde sanctus Daniel accusatores ac persecutores pertulit, quod regis edicto proposito, ut nihil a quoquam deo peteretur, nisi a rege solo, Deum suum, hoc est, unum et verum Deum adorare deprecarique deprehensus est (Dan. vi). Qui autem se in memoriis martyrum inebriant, quomodo a nobis approbari possunt, cum eos, etiam si in domibus suis id faciant, sana doctrina condemnet? Sed aliud est quod docemus, aliud quod sustinemus, aliud quod præcipere jubemur, aliud quod emendare præcipimur, et donec emendemus, tolerare compellimur. Alia est disciplina Christianorum, alia luxuria vinolentorum, vel error infirmorum. Verumtamen et in hoc ipso distant plurimum culpæ vinolentorum et sacrilegorum. Longe quippe minoris peccati est, ebrium redire a martyribus, quam vel jejunum sacrificare martyribus. Sacrificare martyribus dixi: non dixi, Sacrificare Deo in memoriis martyrum; quod frequentissime facimus, illo duntaxat ritu quo sibi sacrificari Novi Testamenti manifestatione præcepit: quod pertinet ad illum cultum, quæ latría dicitur, et uni Deo debetur. Sed quid agam, et tantæ cæcitati istorum hæreticorum quando demonstrabo, quam vim habeat quod in Psalmis canitur: *Sacrificium laudis glorificabit me, et illic via est, ubi ostendam illi salutare meum* (Psal. xlix, 23)? Ilujus sacrificii caro et sanguis ante adventum Christi per victimas similitudinum² promittebatur; in passione Christi per ipsam veritatem reddebatur; post ascensum Christi per Sacramentum memoriæ celebratur: ac per hoc tantum interest inter sacrificia Paganorum et Hebræorum, quantum

¹ Illic apud Lov. additum fuerat, *sive ut condemnetur*. Abest ab Am. Er. et a Mss.

² Duo Mss., *per victimarum similitudinem*.

inter imitationem errantem, et præfigurationem prænuntiantem. Sicut autem non ideo contemnenda vel detestanda est virginitas sanctimonialium, quia et Vestales virgines fuerunt; sic non ideo reprehendenda sacrificia Patrum, quia sunt et sacrificia Gentium: quia sicut inter illas virginitates multum distat, quamvis nihil aliud distet, nisi quæ cui voveatur atque reddatur; sic inter sacrificia Paganorum et Hebræorum multum distat, eo ipso, quod hoc solum distat, quæ cui sint immolata et oblata: illa scilicet superbæ impietati dæmoniorum idipsum sibi ob hæc arrogantium, quo haberentur dii, quia divinus honor est sacrificium; illa vero uni Deo, ut ei offerretur similitudo promittens veritatem sacrificii, cui erat offerenda ipsa reddita veritas in passione corporis et sanguinis Christi.

CAPUT XXII. — Neque enim, sicut Faustus dixit, priores nostri Judæi segregati a Gentibus, cum templum haberent, et immolationes, et aras, et sacerdotia, sculpturas solum dimiserunt, id est, idola: poterant enim sicut nonnulli, etiam sine idolorum sculpturis, arboribus, et montibus, postremo etiam soll ac lunæ ceterisque sideribus immolare. Quod si facerent per illum cultum, quæ latría dicitur, creaturæ potius quam Creatori servientibus, et ob hoc non parvo malo impiæ superstitionis errantibus, nihilominus dæmonia se præberent ad eos illudendos, et ab eis sumenda, quæ sic obtulissent. Illi quippe superbi et impii spiritus, non nidore ac fumo, sicut nonnulli vani opinantur, sed hominum pascuntur erroribus: non sui corporis refectione, sed malevola delectatione¹ cum quoquo modo decipiunt, vel arroganti fastu simulatæ majestatis cum divinis sibi honores extirpant gloriantur. Non ergo illi patres nostri sola Gentium simulacra dimiserunt; sed neque terræ, neque cuiquam terrenæ rei, neque mari, neque cælo, nequo militiæ cæli aliquid immolantes, uni Deo creatori omnium victimas obtulerunt: quas sibi offerri voluit, per earum similitudinem promittens victimam veram, per quam nos sibi peccatorum remissione reconciliavit in Christo Jesu Domino nostro, cujus capitis corpus effectus fideles Paulus alloquitur dicens, *Obsecro autem vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem* (Rom. xii, 1). Sed Manichæi corpora humana opificium dicunt esse gentis tenebrarum, et carceres quibus victus inclusus est Deus: unde longe aliud annuntiat Faustus, aliud Paulus. Sed quoniam *quisquis vobis evangelizaverit præterquam quod accepistis, anathema sit* (Galat. i, 9); verum dicit Christus in Paulo, *anathema sit Manichæus in Fausto*.

CAPUT XXIII. — Qui etiam dicit, nihil nos mutasse de moribus Gentium, nesciens quid loquatur. Cum enim justus ex fide vivat (Rom. i, 17); finisque præcepti sit charitas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta (1 Tim. i, 5); maneatque ad formandam² vitam fidelium tria hæc, fides, spes,

¹ Am. Er. et quidam Mss., *dilectione*.

² Ita Mss. At Am. et Er., *ad confirmandam*. Lov., *ad formandum*.

charitas (I Cor. xiii, 13) : unde fieri potest ut pares cum aliquo mores habeat, qui hæc tria cum illo paria non habet? Qui enim aliud credit, aliud sperat, aliud amat, necesse est ut aliter vivat. Et si usus quarundam rerum similis videtur nobis esse cum Gentibus, sicut cibi et potus, tectorum, vestimentorum, lavacrorum; et qui ex nostris conjugalem vitam gerunt, uxorum ducendarum et habendarum, filiorum gignendorum, nutriendorum, hæreditandorum : longe tamen aliter his rebus utitur, qui ad alium finem usum earum refert; et aliter qui ex his Deo gratias agit, de quo prava et falsa non credit. Sicut enim in ipso errore vestro, cum eo pane vescamini quo cæteri homines, et fructibus vivatis et fontibus, lana et lino similiter texto amiciamini, nec in his tamen parem ducitis vitam, non aliud edendo, aut bibendo, aut induendo, sed aliud sentiendo et credendo, et ad alium finem ista omnia referendo, finem scilicet vestri erroris atque vanitatis : ita nos et in his et in aliis, quæ similiter sumimus, non similiter cum Gentibus vivimus, easdem res non ad eundem finem referendo, sed ad finem legitimi divinique præcepti, charitatem de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta, a quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium. In quo sane principatum tenetis, non intuentes, non considerantes in eisdem habendis agendisque rebus tantum ad diversam vitam valere, si diversa sit fides, ut cum auditores vestri et uxores habeant, et filios quamvis invitæ suscipiant, eisque patrimonia congerant vel custodiant, carne vescantur, vinum bibant, lavent, metant, vindemient, negotientur, honores publicos administrent, vobiscum eos tamen, non cum Gentibus computetis, cum facta eorum Gentibus videantur similiora quam vobis. Nam et

quorundam facta Gentilium cum magis vobis propinquent, quam quibusdam Auditoribus vestris; nonnulli quippe in sacrilegis sacris suis et a vino et a carnibus et a concubitu temperant; potius Auditores vestros his omnibus utentes, et in eo vobis dissimiles, in Manichæi grege numeratis, quam istos eadem quæ facitis facientes : potiusque feminam quæ in Manichæum crediderit, vestram dicitis, etiam parientem, quam Sibyllam nec saltem nubentem. At enim multi Christiani catholici vocantur, et sunt adulteri, raptores, avari, ebriosi, et quidquid aliud sanæ doctrinæ adversatur? Quid autem inter vos, in tam exiguo ac pene nullo numero vestro, nonne plerique sunt tales, et quidam in Paganis¹ non sunt tales? Num ideo Paganos, qui tales non sunt, dicitis meliores vobis? Cum tamen propter sacrilegam vanitatem sectæ vestræ etiam qui in vobis tales non sunt, Paganis etiam talibus deteriores sint. Unde manifestum est, non ideo derogari sanæ doctrinæ, quæ sola catholica est, quia multi ejus nomine censeri volunt, et per illam sanari nolunt. Agnoscenda est enim paucitas illa, quam Dominus præcipue commendat in ingenti atque innumerabili multitudine toto orbe diffusa (Matth. xx, 46) : quæ tamen paucitas sanctorum atque fidelium, quod sæpe commendandum est, tanquam granorum in comparatione multitudinis palearum, paucitas dicitur; per se autem ipsam tantam massam frumenti facit, ut omnes probos et reprobos vestros, quos pariter veritas reprobatur, incomparabili multitudine superet. Ecce non sumus Gentium schisma, a quibus plurimum distamus in melius : sed nec vos hoc estis, quia plurimum ab eis distatis in pejus.

¹ In multis Mss., et plerique in Paganis.

LIBER VIGESIMUS PRIMUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit : Unus Deus est, an duo? Plane unus. Quomodo ergo vos duos asseritis? Nunquam in nostris quidem assertionibus duorum deorum auditum est nomen. Sed tu unde hoc suspicaris, cupio scire. Quia bonorum et malorum duo principia traditis. Est quidem quod duo principia constentur, sed unum ex his Deum vocamus, alterum Hylem : aut, ut communiter et usitate dixerim, dæmonem. Quod si tu hoc putas duos significare deos, poteris et medico disputante de infirmitate atque sanitate, duas easdem putare sanitates; et cum quis bonum nominat et malum, tu poteris eadem duo putare bona; et copiam audiens atque egestatem, duas easdem putabis copias. Quod si et de albo et nigro disputante me, et frigido et calido, et dulci et amaro, dicas quia duo alba, et duo calida, et duo dulcia ostenderim, nonne videberis mentis impositus¹, et cerebri minime sani? Sic et cum duo principia doceo, Deum et Hylem, non idcirco videri jam debeo

¹ Am. Er. et aliquot Mss., *incompos*.

tibi duos ostendere deos. An quia vim omnem maleficam Hylæ assignamus, et beneficam Deo, ut congruit, idcirco nihil interesse putas, an utrumque eorum vocemus Deum? Quod si ita est, poteris et venenum audiens et antidotum, nihil interesse putare, an utrumque vocetur antidotum, quia utrumque eorum vim suam habeat, utrumque agat aliquid et operetur : necnon et medicum audiens ac venenarium, utrosque vocabis medicos : et justum audiens atque injustum, poteris utrosque vocare justos, quia uterque eorum aliquid agat. Quod si hoc facere absurdum est, quanto absurdius Deum et Hylem idcirco duos putare deos, quia eorum quisque aliquid operetur? Quapropter inepta hæc et viribus satis effeta argumentatio est, ut quia de re mihi respondere non possis, de solis nominibus confles invidiam. Nam nec diffiteor, etiam interdum nos adversam naturam nuncupare deum, sed non hoc secundum nostram fidem, verum juxta præsumptum jam in eam nomen a cultoribus suis, qui eam imprudenter existimant deum : quemadmodum et Apostolus, *Deus*, inquit, *sæculi hu-*

ius excæcavit mentes infidelium (II Cor. iv, 4). Deum quidem nominans, quia sic jam vocaretur a suis : sed adjiciens, quod mentes excæcet, ut ex hoc intelligatur non esse verus Deus.

CAPUT II.— AUGUSTINUS respondit : Duos quidem deos in vestris disputationibus solemus audire, quod etsi primo negasti, tamen paulo post etiam ipse confessus es, quasi rationem reddens cur hoc dicatis : quia et Apostolus ait, *Deus sæculi hujus excæcavit mentes infidelium*. Quam quidem sententiam plerique nostrum ita distinguunt, ut verum Deum dicant excæcasse infidelium mentes. Cum enim legerint, *In quibus Deus*, suspendunt pronuntiationem; ac tunc inferunt, *sæculi hujus excæcavit mentes infidelium*. Quia etsi ita non distinguas, sed exponendi gratia ita verborum ordinem mutes, *In quibus Deus excæcavit mentes infidelium sæculi hujus*, idem qui in illa distinctione sensus elucet. Potest enim etiam talis operatio, qua excæcantur mentes infidelium, secundum quemdam modum pertinere ad verum Deum; quod non facit malitia, sed justitia : sicut idem Paulus alibi dicit, *Numquid iniquus Deus, qui infert iram* (Rom. iii, 5)? Item alibi : *Quid ergo dicimus, inquit? numquid iniquitas est apud Deum? Absit. Moysi enim dicit : Miserebor cui misertus ero, et misericordiam præstabo cui misericors fuero*. Cum ergo præmisisset, quod inconcussa est retinendum, non esse iniquitatem apud Deum, paulo post attende quid dicat : *Si autem volens Deus ostendere iram, et demonstrare potentiam suam, attulit in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, et ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam etc.* (Id. ix, 14, 15, 22, 23). Certe hic nullo modo dici potest, alium Deum esse qui ostendit iram et demonstrat potentiam suam in vasis quæ perfecta sunt ad perditionem, et alium qui ostendit divitias in vasis misericordiæ. Nam unum eundemque Deum facere utrumque, apostolica doctrina testatur. Hinc est et illud, *Propter hoc tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum, in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis* : et paulo post, *Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ* : item paulo post, *Et quoniam non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum* (Id. i, 24, 26, 2). Ecce quomodo verus Deus et justus excæcat mentes infidelium. Neque enim unquam in his Apostoli verbis quæ commemoravi, alius Deus intellectus est, quam ille qui Filium suum nisi dicentem, *In judicium veni in hunc mundum, ut qui non vident, videant; et qui vident, cæci fiant* (Joan. ix, 39). Nam et hic satis apparet mentibus fidelium, quomodo Deus excæcet mentes infidelium. Præcedit enim aliquid occultum in occultis, ubi Deus agat justissimum examen judicii sui, ut quorundam mentes excæcentur, quorundam illuminentur : cui verissime dictum est, *Judicia tua abyssus multa* (Psal. xxxv, 7). Cujus profunditatis impenetrabilem altitudinem Apostolus admiratus, exclamat : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam*

inscrutabilia sunt judicium ejus, etc. (Rom. xi, 33)!

CAPUT III.— Vos autem non valentes discernere quid faciat Deus beneficio, quid judicio, quia et a corde et ab ore vestro longe est Psalterium nostrum, ubi dicitur, *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine* (Psal. c, 1); quidquid vos pro infirmitate humanæ mortalitatis offenderit, alienatis omnino ab arbitrio et judicio Dei veri : videlicet habentes paratum alterum deum malum, quem vobis non veritas ostendit, sed vanitas fingit, cui tribuatis non solum quidquid facitis injuste, verum etiam quidquid patimini juste; ita Deo tribuentes beneficia donorum, et ei auferentes judicia pœnarum, quasi de alio dixerit Christus quod præparaverit ignem æternum malis (Matth. xxv, 41), quam de illo qui facit solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos (Id. v, 45). Unde hic tantam bonitatem, et ibi tantam severitatem ad unum pertinere Deum non intelligitis, nisi quia misericordiam et judicium cantare non nostis? Nonne idem ipse qui facit solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos, frangit tamen ramos naturales et contra naturam inserit oleastrum? Nonne de uno ipso illic dicit Apostolus : *Vides ergo bonitatem et severitatem Dei : in eos quidem qui fracti sunt, severitatem; in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate* (Rom. xi, 17-24)? Nempè auditis, nempè advertitis, quemadmodum nec Deo auferat judicariam severitatem, nec homini liberam voluntatem. Occultum est, altum est, inaccessibili secreto ab humana cogitatione seclusum est, quemadmodum Deus et damnet impium, et justificet impium : utrumque enim de illo Scripturarum sanctarum veritas loquitur. Num igitur ideo adversus divina judicia garrire delectat, quia sunt inscrutabilia? Quanto convenientius, quanto accommodatius est modulo nostro, expavescere illic ubi Paulus expavit, et exclamare, *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam inscrutabilia sunt judicium ejus, et investigabiles viæ ejus!* Quanto melius est ita mirari quod investigare non sufficis, quam propterea velle alterum deum malum fingere, quia unum bonum non potuisti comprehendere? Non enim de nomine agitur, sed de opere.

CAPUT IV.— Nam cito videtur Faustus se defendisse, cum ait : *Non dicimus duos deos, sed Deum et Hylem*. Porro autem cum quaesieris quam dicat Hylem, audies plane describi alterum deum. Si enim materies informis corporalium formarum capax ab eis Hyle appellaretur, quæ appellata est ab antiquis, nemo eam nostrum coargueret dici deum. Nunc vero quantus error est, quanta dementia, vel materiam corporum dicere opificem corporum, vel opificem corporum negare Deum? Quia ergo quod Deus verus facit, id est, corporum, elementorum, animalium qualitates et formas, ut corpora, ut elementa, ut animalia sint, hoc vos dicitis nescio quem alterum sa-

¹ Apud Er. Lugd. et Ven., præparavit. M.

² Plures Mss., vel materiam corporum negat Deum.

cere; quolibet eum nomine vocitetis, recte dicimini errore vestro deum alterum inducere. In hac enim una re bis erratis errore sacrilego: semel quidem, quod ea quæ Deus facit, eum facere dicitis, quem Deum fateri erubescitis; sed nullo modo efficietis ut non sit Deus, nisi eum talia facere negaveritis, qualia non facit nisi Deus: iterum autem, quia ea quæ bonus Deus bona facit, vos et a malo fieri, et mala esse opinamini, puerili sensu horrentes quæ pœnalis mortalitatis imbecillitati non congruunt, et amantes quæ congruunt. Proinde malum dicitis, qui fecit colubrum: istum autem solem tam magnam bonum putatis, ut nec factum a Deo, sed prolatum vel missum esse credatis. Deus autem verus, in quem nondum a vobis credi nimium doleo, et colubrum fecit inter alia inferiora, et solem inter alia superiora; et adhuc in sublimioribus non corporalibus cœlestibus, sed jam in spiritualibus multa ista luce longe meliora, quæ carnalis homo quilibet non percipit: quanto magis vos, qui eum carnem detestamini, nihil aliud quam vestram regulam detestamini, qua bona et mala metimini? Neque enim potest in vobis esse cogitatio vel malorum, nisi qualibus carnalis sensus offenditur; vel bonorum, nisi qualibus carnalis acies oblectatur.

CAPUT V.— Ut ergo ista in imo rerum opera Dei, terrena, infirma, mortalia, sed tamen opera Dei, qualia possumus videre, considerem, ineffabiliter moveor laude Creatoris illorum, qui prorsus ita magnus est in operibus magis, ut minor non sit in minimis. Ars enim divina, qua cœlestia et terrena opera fiunt, cum ea sint inter se dissimilia, ipsa in omnibus sui similis est, quia in suo quoque genere perficiendo ubique perfecta est. Neque enim universum condit in singulis, sed ad universi complexum condens singula, universam se condendis præbet et singulis, omnia congruenter locis suis et ordinibus faciens atque disponens, et omnibus particulariter atque universaliter congrua tribuens. Ecce hic in isto quasi fundo infimo¹ universæ creaturæ aspiciuntur animalia, quæ volant, et natant, et gradiuntur, et repunt. Nempe mortalia sunt: nempe vita eorum, sicut scriptum est, *vapor est ad modicum apparens* (Jacobi iv, 15). Hunc enim modulum ab optimo Conditore perceptum, tanquam in commune conforunt universo pro sui generis portione complendo, ut cum istis imis sint omnia bona, in quibus sunt eis sperna meliora. Verum tamen attendite, et date mihi unam quamlibet abjectissimum animal, cujus anima oderit carnem suam, ac non potius nutriat et foveat eam, motuque vitali vegetet et regat, et quodam modo administret pro sui generis exiguitate quoddam universum suum, ad incolumitatem tuendam sibi conciliatum. Quod enim rationalis anima castigat corpus suum, et servituti subjicit, ne immoderate appetitu terrenorum impediatur a percceptione sapientiæ², etiam sic uti-

que diligit carnem suam, quam sibi ad obediendum legitime subdit atque ordinat. Postremo vos ipsi, quamvis carnali errore carnem detestemini, non potestis nisi diligere carnem vestram, ejusque salutem et incolumitati consulere, omnes ictus, et casus, et intemperiam qua læditur devitare, munimenta vero et salubritatem qua conservatur appetere: ita ostenditis prævalere naturæ legem contra erroris vestri opinionem.

CAPUT VI.— Quid in ipsa carne vitalia viscera, totius formæ convenientia, membra operandi, vasa sentiendi, locis atque officiis suis cuncta distincta, et concordii unitate contexta, moderatione mensurarum, paritate numerorum, ordine ponderum, nonne indicant artificem suum Deum verum, cui vere dictum est, *Omnia in mensura, et numero, et pondere dispositi* (Sap. xi, 21)? Si ergo cor non perversum atque corruptum vanis fabulis haberetis, invisibilia ejus etiam per ista quæ in hac infirma et carnali creatura facta sunt, intellecta conspiceretis (Rom. i, 20). Unde enim istis hæc quæ commemoravi, nisi ab illo cujus unitate omnis modus sistitur, cujus sapientia omnis pulchritudo formatur, cujus lege omnis ordo disponitur? Quod si ad ista intuenda oculus non habetis, apostolica vos ducat auctoritas.

CAPUT VII.— Apostolus enim, cum de sancta dilectione præciperet, qualis esse debeat virorum in uxores, ex anima amantis¹ sumpsit exemplum. *Qui diligit, inquit, uxorem suam, se ipsum diligit: nemo enim unquam carnem suam odio habet, sed nutrit et fovet eam, tanquam Christus Ecclesiam* (Ephes. v, 28, 29). Ecce in conspectu vestro est carnalis universa substantia; videte quemadmodum in omne animal sibi ad salutem conciliatum pertendat naturæ ista communio, ut diligit carnem suam. Neque enim hoc in hominibus tantum est, qui cum recte vivunt, non solum consulunt salutem carnis suæ, verum etiam carnales motus ad usum rationis² edomant et refrinant: sed etiam bestię fugiunt dolorem, formidant interitum; et quidquid illam membrorum compagem copulamque carnis et spiritus a concordii junctura dissicere³ ac dirimere potest, quanta valent agilitate devitant, nutrientes etiam ipsæ ac foventes carnem suam. *Nemo enim unquam carnem suam odio habet, sed nutrit, inquit, ac fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam*. Videte unde, quo ascenderit: intuemini, si potestis, quam vim ducat a Creatore creatura, ab ipsis cœlestibus apparatus usque ad carnem et sanguinem universitatis plenitudine terminata, formarum varietate decorata, rerum gradibus ordinata.

CAPUT VIII.— Rursus idem apostolus, cum de spiritibus diversis muneribus, et tamen ad unitatem consonis, rem plane magnam et divinam et abditam nos doceret, de ista ipsa carne nostra similitudinem dedit, cujus artificem Deum, cum hæc loqueretur, omnino non tacuit. Quod etsi longum

¹ Nonnulli Mss., *mundo infimo*.

² Etique Mss., *appetitu terreno impediatur percceptio sapientiæ*.

¹ Editi Am. et Er., *ex animæ animantis*.

² Vaticanus codex, *carnales motus adversos rationi*.

³ Editi, *dissicere*. At Mss., *dissicere*.

est, tamen quia valde necessarium, totum ipsum locum ex ejus ad Corinthios Epistola huic operi me inserero non pigebit. De spiritualibus autem nolo vos ignorare, fratres : scitis quando Gentis eratis, ad simulacra sine voce quomodo ascendebatis inducti. Propter quod notum facio vobis, quia nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesu : et nemo potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto. Divisiones autem donationum sunt, idem autem Spiritus : et divisiones ministratorum sunt¹, et idem ipse Dominus : et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui omnia operatur in omnibus. Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem : alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiæ ; alii, sermo scientiæ secundum eundem Spiritum ; alteri autem, fides in eodem Spiritu ; alii, donatio curationum in uno Spiritu ; alii, operationes virtutum ; alii, prophetia ; alii, dijudicatio Spirituum ; alii, genera linguarum ; alii, interpretatio sermonum : omnia autem hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens proprium unicuique prout vult. Sicut enim corpus unum est et membra habet multa, omnia autem membra corporis omni sunt multa, unum est corpus ; ita et Christus. Benim in uno Spiritu nos omnes in unum corpus baptisati sumus, sive Iudæi, sive Græci, sive servi, sive liberi ; et omnes unum Spiritum potavimus. Etiam corpus non est unum membrum, sed multa. Si dixerit pes, Quia non sum manus, non sum de corpore ; nam ideo non est de corpore ? Vel si dixerit auricula, Quia non sum oculus, non sum de corpore ; num ideo non est de corpore ? Si totum corpus oculus, ubi auditus ? Si totum auditus, ubi odoratus ? Nunc autem posuit Deus membra, singulum quodque eorum in corpore prout voluit. Si autem fuissent omnia unum membrum, ubi corpus ? Nunc autem multa membra, unum autem corpus. Non potest autem dicere oculus manus, Opus te non habeo ; aut iterum caput pedibus, Opus vobis non habeo : sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessarios sunt ; et quæ videntur viltiora esse corporis, his abundantiorum honorem circumponimus ; et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorum honestatem habent : quæ autem honesta sunt nostra, non opus habent : sed Deus temperavit corpus, ei cui deceret majorem honorem dare, ut non esset scissura in corpore, sed idem ipsum, ut pro invicem solliciti sint membra : et sive patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra ; sive gloriatur² unum membrum, congaudent omnia membra (I Cor. xii, 1-26). Si ulla non dico fides christiana, ut excedatis Apostolo, sed ullus sensus humanus in vobis est, ut manifesta cognatis ; unusquisque in semetipso ista videat atque consideret, quam vera, quam certa sint, quam in parte magna, et in extremo quam bona : quandoquidem ista in laude posuit Apostolus, ut per hæc infima corporalia quæ videntur, possint facillius ista sublimia spiritualia quæ non videntur, intelligi.

CAPUT IX. — Horum ergo membrorum et corporis nostri, quæ sic commendat, sic laudat Apo-

lus, quisquis artificem Deum negat, videtis cui contradicat, annuntians vobis¹ præter id quod accipimus (Galat. i, 9). Quid igitur opus est ut a me redarguatur potius, quam ab omnibus Christianis anathemetur ? Dicit Apostolus, Deus temperavit corpus : et dicit iste, Hyle, non Deus. Quid apertius his inimicis ante anathematis, quam refellendis ? Numquid et hic Apostolus, cum diceret, Deus, addidit, hujus sæculi (II Cor. iv, 4) ? Ubi etiam si quis diabolum intellexerit execrere mentes infidelium, non negamus, malis suasionibus : quibus qui consentiunt, justitiæ lumen amittunt, Deo retribuente quod justum est. Hæc omnia legimus in Scripturis sacris : nam et illud dictum est de seductione extrinsecus veniente, Timco ne sicut serpens Evam seduxit in versutia sua, ita corrumpantur mentes vestræ a simplicitate et castitate, quæ est in Christo (Id. xi, 3). Cui simile est, Corrumpunt mores bonos colloquia mala (I Cor. xv, 33) : et illud quod et sibi quisque seductor sit, Qui autem putat se esse aliquid, cum nihil sit, se ipsum seducit (Galat. vi, 3) : et illud de Dei vindicta, quod supra commemoravi, Tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant quæ non conveniunt (Rom. i, 28). Ita et in veteribus Libris, cum prædixisset, Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum (Sap. i, 13) ; paulo post, Invidia, inquit, diaboli mors introivit in orbem terrarum (Id. ii, 24). Et rursus de ipsa morte, ne se homines extra culpam ponerent, Impii autem manibus et verbis, inquit, accerserunt illam ; et existimantes illam amicam destruxerunt (Id. i, 16). Alibi autem, Bona et mala, vita et mors, divitiæ et paupertas a Domino Deo sunt (Eccli. xi, 14). Hic perturbati homines non intelligunt in uno eodemque opere malo, non postea con-equente alia quæ manifesta erit, sed qualiam continuo comitante vindicta, aliud venire de astutia suadentis, aliud de nequitia volentis, aliud de justitia punientis : cum diabolus suggerit, homo consentit, Deus deserit. Quocirca in opere malo, id est, execratione infidelium, si intelligatur et diabolus propter suadendi malignitatem, ut sic distinguatur, Deus hujus sæculi, non mihi videtur absurdum. Neque enim sine additamento dicitur, Deus ; cum adjungitur, hujus sæculi, id est hominum implororum, non nisi in hoc sæculo florere volentium : secundum quod dicitur, et malum sæculum, sicut scriptum est, Ut eximeret nos de præsentis sæculo maligno (Galat. i, 4). Tale est enim et illud, Quorum Deus venter (Philipp. iii, 19) : nisi esset ibi, Quorum, nullo modo diceret, deus venter. Nec in Psalmo dæmonia possent dii appellari, nisi adderetur, Gentium. Sic enim scriptum est : Quoniam dii Gentium dæmonia (Psal. xcvi, 5). Hic autem, nec, Deus hujus sæculi ; nec, quorum deus venter ; nec, dii Gentium dæmonia : sed simplicitate positum est, Deus temperavit corpus ; qui non potest intelligi, nisi Deus verus omnium creator. Illa enim cum vituperatione dicuntur, hoc autem cum laude dictum est. Nisi forte Deum temperasse corpus, non dispositione membrorum, hoc est, fabricandis et con-

¹ In Mss., ministeriorum sunt.

² Sic Am. Er. et plerique Mss. At Lav., sive gloriatur.

SANCT. AUGUST. VIII.

¹ Aliquot Mss., nobis.

(Treisc.)

struendo, sed admixtione lucis suæ, Faustus intelligit: ut scilicet hæc membra ita distincta et locata suis sedibus alter posuerit, qui hoc fabricavit¹; Deus autem miscendo bonitatem suam, hujus fabricæ malitiam temperaverit. Talibus enim fabulis pueriles animas hebetant. Sed neque hoc eos posse dicere permisit subvensiens Deus parvulis per ora sanctorum. Habes enim et paulo superius, *Deus posuit membra, singulam quodque eorum in corpore prout voluit*. Quis jam non intelligat secundum hoc Deum dictum temperatorem corporis, quod ex multis membris corpus fabricavit, officia diversorum operum in unitatis compage servantibus?

CAPUT X. — Dicant ergo Manichæi utrum animalia, quæ secundum deliramenta eorum Hyle fabricaverat in gente tenebrarum, antequam illis Deus lucem suam miscuisset, non habebant istam membrorum concordiam, quam sic laudat Apostolus: utrum ibi diceret caput pedibus, aut oculus manui, *Opus te non habeo*. Nunquam hoc dixerunt, nec dicere potuerunt: tales enim eis actus et opera tribuunt; reprobant, ambulabant, natabant, volabant, quæque pro suo genere; videbant quoque, et audiebant, cæterisque sensibus sentiebant, alimentis et temperamentis congruis nutriebant et fovebant corpora sua. Hinc etiam prolis fecunditas suppetebat: nam et conjugia tribuunt eis. Hæc certe omnia quæ tanquam Hyles opera vituperat Manichæus, fieri non possunt sine membrorum concordia, quam laudat et Deo assignat Apostolus. Dubitatis adhuc quisnam sectandus, et quisnam anatlemendus sit? Quid, quod erant ibi quædam, quæ etiam loquebantur, ut eis concionantibus omnia serpentina, quadrupedia, volatilia, natatilia, audirent, intelligerent, consentirent? Miranda hæc et omnino divina eloquentia; et neminem grammaticum aut rhetorem audierant, nec inter lacrymas ferularum atque virgarum ista didicerant. Nempe iste Faustus ut has vanitates diserte garriret, ad disciplinam faciendi sermonis etiam serus² accessit; et quamvis esset acer ingenio, tamen legendo stomachum rupit, ut ei loquenti tam pauci assentirentur. O miserum, qui in ista luce, ac non in illis tenebris natus est! illic enim eum contra lucem concionantem, omnis bipes, omnis multipes, omnis etiam serpens a dracone usque ad cochleam libenter audiret, alacriter obediret: hic autem contra tenebras disputantem, plures eloquentem, quam doctum, multi autem seductorem pervertisimum nominabant: inter paucos vero Manichæos tanquam magno magistro plaudentes, nullum ei pecus annuebat, nec ex illa doctrina saltem caballus ejus aliquid sciebat, tanquam omnibus animalibus ad hoc pars divina concreta sit, ut stolidi fierent. Quid est hoc, rogo? Evigilate aliquando, miseri, et comparate in fabula vestra omnium animantium prius tempus et præsens, tunc in terra sua, nunc in hoc mundo; tunc firma erant corpora, nunc infirma sunt, tunc acris acies oculorum ad videndum cum delectatione inva-

dendi regionem dei, nunc ita obtusa, ut a solis radiis avertatur; tunc auctæ mentes animalium ad intelligendum concionantis sermonem, nunc hebetes et ab hujusmodi capacitate penitus alienæ; tunc naturalia tam magna et tam potens eloquentia, nunc tanto studio ac labore vix parva et exigua. O quam magna bona commixtione boni perdidit gens tenebrarum!

CAPUT XI. — Iste ipse Faustus in hoc ipso sermone, cui nunc respondeo, multa sibi met contraria eleganter opponere visus est, sanitatem et infirmitatem, copiam et egestatem, album et nigrum, calidum et frigidum, dulce et amarum: in quibus omitto de albo et nigro aliquid dicere: aut si ullum momentum boni et mali est in coloribus, ut album dicant ad Deum pertinere, nigrum autem ad Hylen; cum omnia genera volatiliū Hylen creasse perhibeant, si album colorem plumis eorum Deus aspersit, ubi latebant corvi, quando cycni candore perfusi sunt? Item de calido et frigido disputare non opus est: utrumque enim temperanter adhibitum, salubre, intemperanter autem, perniciosum est. Cætera videamus. Bonum et malum, quod in primis forte ponere debuit in iisdem contrariis ita videtur posuisse, ut tanquam generalia vellet intelligi, scilicet ut ad bonum pertineat sanitas, copia, album, calidum, dulce; ad malum autem, infirmitas, egestas, nigrum, frigidum, amarum: quam imperite et inconsiderate, videat qui potuerit. Ego autem ne homini calumniari puter, nihil objicio de albo et nigro, calido et frigido, de dulci et amaro, sanitate atque infirmitate¹. Si enim album et dulce duo bona sunt, nigrum autem et amarum duo mala, quomodo plurima uva, omnisque oliva nigrescendo dulcescit, id est, mali amplius habendo fit melior? Item si duo bona sunt calor et sanitas, duo vero mala frigus et infirmitas, cur calecendo corpora ægroscent? An forte sana febriunt? Non ergo hæc objicio, quæ forte non cautus, aut pro quibuslibet contrariis potius, quam pro bonis et malis commemoravit: præsertim quia ignem gentis tenebrarum nunquam frigidum fuisse dixerunt, sed calorem ejus utique malum.

CAPUT XII. — Verum ut ista omitamus, illa videamus, quæ ita commemoravit bona in his contrariis, ut nolit inde dubitari, sanitatem, copiam, dulcedinem. Itane in illa gente non erat sanitas corporum, in qua et nasci, et crescere, et gignere, et ita perdurare potuerunt illa animalia, ut quibusdam eorum gravidis, sicut desipiunt, captis, et in coelo colligatis, nec saltem pleni temporis, sed abortivi fetus de tam excelso in terram cadentes, et vivere potuerint et crescere, et ista carniū, quæ nunc sunt innumerabilia, genera propagare? aut copia ibi non erat, ubi arbores non tantum in aquis et ventis, sed etiam in igne et fumo et nasci potuerunt et tanta fecunditate ditari, ut ex earum fructibus sui cujusque generis animalia gignerentur, et earum arborum feracitate

¹ Lov., hæc fabricavit. At Am. Fr. et Mas., hoc fabricavit. Subaudi, corpus.

² Fr. Lugd. ven., serius. M.

¹ Sic Am. Fr. et plures Mas. At Lov., ne dulci et amaro, sanitati atque infirmitati præscribam.

autrita atque pasta conservarentur, quorum saginare lætitiā prolis quoque fecunditas testaretur: maxime ubi nullus labor agriculturæ, nec intemperies esset æstatis et hiemis; neque enim sol ibi circumibat, ut alternantibus temporibus anni transcurrerent? Proinde perpetua fertilitas erat arborum, quibus elementum et alimentum sui generis, sicut gignendis adferat, ita fetandis perpetuo suppetebat, et fructus nunquam deesse faciebat: sicut videmus arbores citriorum toto anno flores et fructus parere, si jugiter irrigentur. Magna ergo illic copia, et ejus habendæ magna securitas: neque enim vel grandio timebatur, ubi non erant tumidis exactores, quos tonitrua commovere fabalarumini.

CAPUT XIII. — Dulces autem ac suaves si non haberent cibos suos, nunquam eos appetent, nunquam eis corpora vegetarent. Ita enim se res habet, ut pro cujusque corporis congruentia vel delectet esca vel offendant. Si delectat, dulcis aut suavis dicitur; si autem offendit, amara, sive aspera, sive aliqua insuavitate respicienda. Nonne ipsi nos homines ita sumus, ut plerumque alter appetat alimentum, quod alter exhorreat; sive pro temperatione naturæ, sive pro usu consuetudinis, sive pro affectione valetudinis? Quanto magis longe diversi generis corpora bestiarum possunt illud habere jucundum, quod nobis amarum est? An aliter capræ ad rodendum suspendereantur oleastrum? Nam sicut nonnulli morbo hominum mel amarum est, ita illi naturæ pecoris suavis oleaster. Sic insinuat prudens rerum examinatoribus ordo quid valeat, cum scilicet sua cuique adhibentur atque redduntur; quantumque hoc bonum sit ab imis usque ad summa, a corporalibus usque ad spiritualia. Itaque in gente tenebrarum, cum animal alicujus elementi eo vesceretur cibo, qui nascebatur in ejus elemento, procul dubio suavitatem ipsa congruentia faciebat: si autem incidisset in alterius elementi cibum, ipsa incongruentia faceret offensionem sensui gustantis: quæ offensio vel amaritudo vel asperitas vel insuavitas vel quodlibet affuit, aut si ita nimium est, ut aliena vi compagem corporis concordiamque dirumpat, ac sic interimat, aut vires auferat, etiam venenum vocatur, non nisi per incongruentiam, quod alteri generi per congruentiam cibus est: sicut panem, qui quotidiana esca nostra est, si accipiter sumat, exstinguitur; et nos, si helleborum, quo pecora pleraque vescuntur; cujus tamen herbæ adhibendæ quidam modus etiam medicamentum est. Quod si sciret aut consideraret Faustus, non utique venenum et antidotum pro exemplo duarum naturarum mali et boni poneret, tanquam Deus sit antidotum, et Hyle venenum: cum eadem res eademque natura nunc congrueret, nunc incongruenter sumpta sive adhibita, vel prosit, vel noceat. Itaque secundum eorum fabulam potest dici deus eorum fuisse venenum genti tenebrarum, cujus corpora tam firma ita corrupti, ut infirmissima redderet: sed quia et lux ipsa capta, oppressa, corrupta est, invicem sibi venenum fuerunt.

CAPUT XIV. — Cur non ergo hæc, aut duo bona

dicitis aut duo mala, vel magis et duo bona et duo mala; duo bona apud se, duo mala in alterutrum? Postea si opus fuerit, quæremus quid horum sit melius aut pejus: interim quia duo bona erant apud se, ita consideratur: Regnabat Deus in terra sua, regnabat et Hyle in sua. Sanitas regnantium et ibi et hic: copia fructuum et ibi et hic: fecunditas prolis utrobique: suavitas proprietarum voluptatum apud utroque. Sed illa gens, inquit, excepto eo quod vicinæ luci mala erat, et apud se ipsam mala erat. Interim bona ejus multa jam dixi, si et vos mala ejus poteritis ostendere, erunt duo regna bona, sed illud melius, ubi nullum erat malum: quænam ergo hæc mala dicitis fuisse? Vastabant se, inquit, invicem lædebant, occidebant, absumebant. Si ad hoc solum ibi vacaretur, quomodo ibi tanta agmina gignerentur, nutrirentur, perficerentur? Erat ibi ergo et quies et pax. Verumtamen fateamur illud fuisse melius regnum, ubi nulla discordia: duo tamen bona ista: multo accommodatius dixerim, quam unum bonum et alterum malum; ut illud sit melius, ubi nec singuli sibi metipsis nocebant, nec invicem; hoc autem inferius bonum, ubi quamvis invicem adversarentur, unamquodque tamen animal suam salutem, incolumitatem, naturamque tuebatur. Verumtamen deo vestro ille saltem princeps tenebrarum non ita longo intervallo comparari potest, cui nemo resistebat, cui regnanti cuncta servierunt, quem concionantem cuncta secuti sunt; quod sine magna pace atque concordia fieri non posset. Ibi enim suat regna felicia, ubi omnium pleno consensu regibus obediunt. Iluc accedit, quia illi principi non tantum sui generis, id est, bipedes, quos parentes hominum dicitis, sed etiam cuncta animalium ceterorum genera subdita erant, et ad nutum ejus convertebantur, faciendo quod jussisset, credendo quod suscipisset. Illic dicentes, usque adeo putatis surda hominum corda, ut exspectent a vobis deum alterum nominari, quem vident plane aperteque describi. Si enim principis hujus vires hoc poterant, magna potentia; si honor, magna claritas; si amor, magna concordia; si timor, magna disciplina. In his omnibus bonis si erant aliqua mala, num ideo jam mali natura dicenda est, nisi ab eis qui nesciunt quid loquantur? Porro, si propterea mali naturam putatis, quia non solum in alteram naturam mala erat, sed etiam in se ipsa habebat malum; nullumne malum esse arbitramini duram necessitatem, quam patiebatur deus vester ante commixtionem naturæ contrariarum, ut cum ea bellare, et in ejus fauces sic opprimenda membra sua mittere cogere, et non posset¹ tota purgari? Ecce erat et in ipsa magnum malum, antequam ei misceretur quod solum dicitis malum. Aut enim lædi et corrumpi non poterat a gente tenebrarum, et propria stultitia patiebatur illam necessitatem; aut si poterat corrumpi ejus substantia, non colitis Deum incorruptibilem, qualem Apostolus præ-

¹ *Lat. ut non possent. At Græc., ut non possent. Filitiones quoque Am. et Fr. in singulari, ut non possit; surde, natura Dei: ad quam etiam illud quod mox sequitur referendum: Ecce erat et in ipsa magnum malum.*

dicat (1 *Tim.* 1, 17). Quid ergo? et ipsa corruptibilitas, qua quidem nondum corrumpebatur illa natura, sed tamen a qua¹ corrumpi poterat, non vobis in deo vestro videtur malum?

CAPUT XV. — Illud etiam quis non videat, quod aut præscientia ibi non erat; ubi vestrum est jam cogitare, utrum nullum vitium Dei sit carere præscientia, et quid immineat omnino nescire: aut si erat ibi præscientia, sceleritas ibi esse non poterat, sed æternus timor; et hoc quantum malum sit, certe agnoscitis. An non timebat, ne jam jamque adveniret tempus, quo membra ejus ita vastarentur et inquinarentur in illo prælio, ut vix cum tanto labore, nec tamen tota liberentur atque mundentur? Sed si ad ipsum hoc non pertinebat, quod quidem cernitis quam dure dicatur; certe ipsa membra ejus, quæ hic tanta mala passura erant, nempe metuebant. An hoc futurum ipsa nesciebant? Ergo qualicumque parti substantiæ dei vestri defuit utique præscientia. Númerate mala in summo vestro bono. An ideo non timebant, quia suam consociaturam liberationem ac triumphum pariter prævidebant? Certe vel pro sociis timebant, quos æternis in illo globo vinculis a suo regno noverant alienandos.

CAPUT XVI. — An ibi charitas non erat, ut nulla esset fraterna compassio, pro his utique quorum peccato nullo præcedente impendebant æterna supplicia? Quid, illæ ipsæ animæ in globo ligandæ, nonne et ipsæ membra dei vestri erant? Nonne unum genus et una substantia est? ipsæ saltem præscientes futurum sempiternum vinculum suum, nempe timebant, nempe moriebant. Aut si ipsæ hoc futurum nesciebant, pars dei vestri provida erat, pars improvida: quomodo ergo una eademque substantia? Cum ergo tanta mala et ibi fuerint, antequam esset alieni mali commixtio, quid de illo tanquam puro et simplici et summo bono gloriamini? Ergo etiam apud semetipsas istas duas naturas, aut duo bona, aut duo mala fateri cogimini. Concedimus vobis, si duo mala dixeritis, ut quod volueritis horum pejus dicatis: si autem duo bona, quodlibet horum melius dicite, erit postea diligentior consideratio; dum tamen vester error ille tollatur, quo dicitis duo principia duarum naturarum, bonæ et malæ; et plane duos deos, unum bonum, et alterum malum. Jam vero si propterea malum est aliquid, quod alteri nocet, invicem sibi ista nocuerunt: fuerit una pars improbior, quia prior appetivit alienum. Una ergo malum inferre voluit, altera malum pro malo retribuit: et non lege talionis, tanquam oculus pro oculo (*Exod.* 21, 24), quod imprudenter reprehendere soletis, sed multo gravius. Eligite ergo quam pejorem dicatis, quæ prior nocere voluit, an quæ amplius nocere et voluit et potuit. Ista enim pro modulo suo luce perfrui concupivit; illa eam funditus eradicavit. Ista si quod appetivit impleisset, sibi certe nihil obfuisse: illa vero ut hostilem adversitatem penitus everteret, etiam suæ parti graviter nocuit.

¹ Editti, sed tamen ab alia. Melius Mss., sed tamen a qua corrumpi poterat; id est, talis erat ut corrumpi posset.

Sicut est illa notissima, et quarumdam litterarum memoriæ commendata furiosa sententia: *Pereant amici, dum inimici una intercendant* (Apud Ciceronem, pro *Dejotaro*). Missa est enim ad inexpiabilem contaminationem pars dei, ut esset unde tegeretur globus, quo in æternum hostis vivus sepeliendus est: tantum enim timebitur et victus, tantum terrebit inclusus, ut sempiterna miseria partis dei cætero deo tribuat qualemcumque securitatem. O magna innocentia bonitatis! Ecce faciet et dens vester, unde tenebrarum gentem horribiliter accusatis, quod et suis noceat et alienis. Idipsum omnino in deo vestro arguit ille globus extremus, quo et hostis includitur, et civis affligitur: imo vero superat in amplius nocendo, et alienis et suis, pars illa, quam dicitis deum. Hyle quippe non eradicare alienum regnum voluit, sed tenere; suos autem quosdam, etsi ab aliis suis quibusdam consumendo interimebat, in alias tamen formas denuo commutabat, ut moriendo et renascendo saltem per intervalla temporum suæ vitæ lætitiæ fruenterentur: Deus autem, qualem omnipotentem optimumque describitis, in æternum et alienos eradicat, et suos damnat: et quod mirabiliori dementia creditur, Hyle animalia sua ledit in pugna sua, Deus membra sua punit in victoria sua. Quid est, vani homines? Nempe recordamini verba Fausti de Deo tanquam de antidoto, et Hyle tanquam veneno: ecce plus nocet vestrum antidotum quam venenum. Numquid Hyle tam horrendo globo in æternum, vel Deum includeret, vel sua viscera affigeret¹: et quod sceleratius est, calumniatur eisdem reliquiis, ne defecisse videatur, quod eas purgare non potuit. Dicit enim Manichæus in Epistola Fundamenti, ideo dignas illas animas fieri tali supplicio, quod errare se a priore lucida sua natura passæ sunt, et inimicæ lumini sancto exstiterunt: cum eas in illum errorem, quo ita tenebrarentur, ut inimica luci lux fieret, ipse miserit; si invitas, injustus, ut cogeret; si volentes, ingratus, ut damnet². Quæ se futuras inimicas origini suæ, si præscire potuerunt, et ante bellum timore cruciatæ, et in bello inexpiabiliter maculatæ, et post bellum in æternum damnatæ, nunquam beatæ. Si autem præscire non potuerunt, et ante bellum improvidæ, et in bello invalidæ, et post bellum miseræ, nunquam divinæ. Et utique quod ipsæ, hoc Deus, secundum unitatem substantiæ. Putamusne respicitis quam immaniter blasphematis? Et tamen aliquando volentes quasi defendere bonitatem Dei, etiam ipsi Hylæ præstare dicitis aliquid boni, ut inclusa in semetipsa non sæviat³. Habebit ergo aliquid boni, cum ei nullum mixtum erit bonum? An forte sicut Deus ante bellum sine commixtione mali habebat necessitatis malum, ita Hyle post bellum sine commixtione boni habebit cessationis bonum? Dicite ergo duo mala, sed unum altero pejus: aut duo non summa bona, sed unum

¹ Sic Am. et Mss. At Er. et Lov., affigeret.

² Er. et Lov., ut damnaret. Am. autem et Mss., ut damnaret.

³ Am. et Er., in semetipsam non sæviat. Forte no-
lius.

altero melius; ita sane, ut quod est melius, hoc dicatis miserius: nam si illius tanti belli hic erit exitus, ut superata¹ Hyle a propria vastatione et Dei membris affixis in globo, aliquid boni præstetur hostibus, et tantum mali infligatur civibus; cogitate quis

¹ Am. et octo Mss., *separata*.

vicerit. Sed videlicet venenum est Hyle, quæ formare, firmare, nutrire, vegetare valuit animalia sua: et antidotum Deus, qui damnare potuit, qui sanare non potuit membra sua. Insani, nec illa est Hyle, nec ille Deus. Sic delirant, qui sanam doctrinam non sustentantes, ad fabulas convertuntur (II Tim. iv, 3).

LIBER VIGESIMUS SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit: Cur Legem blasphematis et Prophetas? Minime quidem nos hostes sumus, aut inimici Legis ac Prophetarum, sed nequius omnino: adeo ut si modo per ipsos vos liceat, simus parati fateri, falsa illa omnia esse quæ de eis scripta sunt, et quorum causa videntur nobis exosi. Sed enim vos repugnatis, et scriptoribus assentiendo vestris, in crimen forsitan Prophetas innocentes adducitis, ipsam Patriarchas, dedecoratis et Legem, atque quod sit stultius, vultis et scriptores vestros non esse mendaces, et eos tamen religiosos ac sanctos, quorum hi flagitia et turpes conscripserint vitas. Quod quia utrumque pariter constare non potest: oportet enim aut hos fuisse malos, aut illos mendaces et falsos:

CAPUT II. — Age, si libet, assensu communi scriptoribus damnatis, defensionem suscipiamus Legis et Prophetarum. Legem autem nunc dico ego, non circumcisionem, nec sabbata, et sacrificia, cæteraque hujusmodi Judæorum; sed eam quæ vere sit Lex, id est, *Non occides, Non mæchaberis, Non pejerabis* (Exod. xx, 13, 14, 16), et cætera. Cui quia olim diffamata in gentibus, id est, ex quo mundi hujus creatura consistit, Hebræorum scriptores irruentes, tanquam lepram ac scabiem, abominanda hæc sua et turpissima præcepta commiscuerunt, quæ ad peritomen spectant, et sacrificia, age si es certo¹ et tu amicus Legis, damna eos mecum, qui hanc violare ausi sunt hac commixtione inconvenientium eidem præceptorum: quæ præcepta, nisi et vos Legem non esse sciretis, nec Legis partem, utique aut eadem servare niteremini professi justitiam, aut vos coram fateremini esse non justos. Nunc vero et de illis quæ scelerata prohibent mandatis, sollicita vobis est cura recte volentibus vivere; et de iis quæ pertinent ad Judæos, nulla sit mentio: quod quatenus excusatum vobis erit, nisi eandem Legem non esse constiterit? Denique si ut incenderis, intolerabile convicium judicans, si quis te negligentem præcepti hujus appellet, quo dictum est, *Non occides, vel, Non mæchaberis*; ita etiam exardesceres, si quis te et incircumcisum vocaret, et negligentem sabbati; erat intelligi procul dubio quod esset utrumque lex et Dei mandatum². Nunc vero et de illis superioribus laudem quaeris et

¹ Er. Lugd. et Ven., *pro certo*. M.

² Fr. Lugd. et Ven. sic legunt hunc locum: *Denique si sicut incenderis.... ita etiam exardesceres, si quis te et incircumcisum vocaret et negligentem quod sabbati erit; intelligis procul dubio quod esset utrumque lex et Dei mandatum*. M.

gloriam, si ea conserves; et de his nullam ejusdem boni jacturam metuis, quia contemnas. Quare constat hæc, ut dixi, non esse Legem, sed Legis potius maculas et scabiem: quæ si damnantur à nobis, damnantur ut falsa, non ut legitima. Nec tangit convicium hoc Legem, nec Legis auctorem Deum, sed eos qui hunc et illam nefariis suis religionibus inscripserunt. Ut autem interdum Legis nos reverendum nomen, cum Judaica præcepta persequimur, lacesamus, vestro sit vitio, qui inter Hebræicas institutiones et Legem, nullum vultis esse discrimen: alioquin redite Legi propriam dignitatem, Israeliticam ab eadem turpitudines tanquam verrucas incidite, deformationis ejus crimen scriptoribus¹ imputate, et statim videbitis nos Judaismi inimicos fuisse, non Legis. Legis nomen est quod vos decipit: quia cui jure debeat adscribi, non nostis.

CAPUT III. — Ad hæc et Prophetas ac Patriarchas vestros cur nos blasphemare existimetis, ego non video. Nam si a nobis scripta hæc dictatae fuissent², quæ iidem commisisse leguntur, esset vestra hæc in nos non irrationabilis accusatio: ubi vero aut ab ipsis eadem scripta sunt contra honestatis morem, de vitis captantibus gloriam, aut ab eorum sociis ac paribus, nostra quæ istic culpa est? Damnamus enim detestati actus iniquos, quos ultro de se, nec interrogati confessi sunt rei: aut si hæc per invidiam scriptorum adversus eos malignitas finxit, puniantur scriptores, damnentur eorum libri, purgetur propheticum nomen indigna fama, gravitati atque censuræ suæ Patriarcharum reddatur auctoritas.

CAPUT IV. — Et sane fieri potuit ut quemadmodum de Deo impudenter iidem tanta sixerunt, nunc cum in tenebris ex æterno versatum dicentes, et postea miratum cum vidisset lucem; nunc ignarum futuri, ut præceptum illud quod non esset servaturum Adam, ei mandaret; nunc et improvidum, ut eum latentem in angulo paradisi post nuditatem cognitam videre non posset; nunc et invidum ac timentem, ne si gustaret homo suus de ligno vitæ, in æternum viveret; nunc alias et appetentem sanguinis atque adipis ex omni genere sacrificiorum, zelantemque si et aliis eadem offerrentur ut sibi; et nunc irascentem in alienos, nunc et in suos; nunc perimentem millia hominum ob leviam quidem aut nulla commissam; nunc etiam comminantem venturum se fore cum gladio, et parciturum nemini, non justo,

¹ Sola editio Lov., *scriptoribus vestris*.

² Sic Mss. Editti, autem, *dictatae fuissent*.

non peccatori : fieri, inquam, potuit ut et de Dei hominibus mentirentur, qui de Deo ipso tanta protervitate mentiti sunt. Sed vos consentite nobiscum, ut portent scriptores crimen, si vultis eodem liberari Prophetas.

CAPUT V. — Attoquin neque illa nos de Abraham scripsimus, quod habendæ prolis insana flagrans cupidine, et Deo, qui id jam sibi de Sara conjugè promiserat, minime credens, cum pellice volutatus sit sub conscientia (quo sit inhonestius) uxoris (*Gen. xvi, 2-4*). Nec quod matrimonii sui infamissimus nundinator, idem avaritiæ ac ventris causa duobus regibus, Abimelech et Pharaoni, diversis temporibus, memoratam Saram conjugem suam sororem mentitus (*Id. xx, 2, et xii, 13*), quia erat pulcherrima, in concubitum venditavit. Nec quod Loth ipsius frater de Sodoma liberatus, cum duabus filiabus suis in monte concubuit (*Id. xix, 33, 35*); qui honestius arsisset in Sodoma ictu fulminis, quam in monte flagravisset in concensæ flamma libidinis. Sed nec quod Isaac eadem patri suo gessit ac paria, erga Rebeccam conjugem suam, fingens et ipse eam sororem (*Id. xxvi, 7*), quo per ipsam viveret turpiter. Nec quod Jacob filius ejus inter Rachel et Liam duas germanas sorores, earumque singulas famulas, quatuor uxorum maritus, tanquam hircus erraverit; ut esset quotidie inter quatuor scorta certamen, quænam eum venientem de agro prior ad concubitum raperet, interdumque etiam mercedibus in noctem ab invicem conducerent eum (*Id. xxix et xxx*). Item quod Judas filius ejus cum Thamar nuru sua dormierit, post unius et alterius nuptias filii, deceptus, ut aiunt, habitu prostitutionis (*Id. xxxviii*), in quem se transformaverat eadem, quæ socerum suum bene nosset cum hoc genere feminarum semper habuisse commercium. Nec quod David post tot numero uxores, mulierculam quoque Uriæ militis sui mœchatus sit, ipsumque perdidit in bello (*II Reg. xi, 4, 15*). Nec quod Salomon filius ejus trecentas uxores et septingentas concubinas habuerit, et regum filias sine numero (*III Reg. xi, 1-3*). Nec quod Osee prophetarum primus de fornicaria muliere filios fecerit: cui turpitudinè, quo sit deterius, ascribitur et consilium Dei (*Osee i, 2, 3*). Sed nec illud, quod Moyse homicidium fecerit (*Exod. ii, 12*), quod spoliaverit Ægyptum (*Id. xii, 35, 36*), quod bella gesserit, quod crudelia multa et mandarit et fecerit (*Id. xvii, 9, etc.*), quod ne ipse quidem uno contentus matrimonio fuerit. Hæc, inquam, et horum similia, quæ in diversis eorum habentur libris, nihil a nobis scriptum, nihil dictatum est: sed aut scriptorum vestrorum ista commenta sunt falsa, aut patrum crimina vera. Vos utrum vultis eligite: nam nos, aut hos, aut illos pariter detestari necesse est, quia tam malus et turpes odimus, quam mendaces.

CAPUT VI. — Augustinus respondit: Nec sacramenta legis intelligitis, nec facta Prophetarum; quia neque sanctitatem, neque justitiam cogitare nostis. Sed de præceptis et sacramentis Veteris Testamenti

¹ Am. et Er., cum omni genere feminarum.

sæpe ac multa jam diximus, ut intelligeretur aliud ibi fuisse quod per gratiam Novi Testamenti faciendo donaretur implendum, aliud quod per veritatem patrefactam removendo demonstraretur impletum: cum Dei et proximi dilectione susciperetur Legis perficienda præceptio, circumcisionis autem atque aliorum illius temporis sacramentorum cessatione ostenderetur Legis persoluta promissio. Præceptum quippe reos faciebat ad desiderandam salutem, promissum autem figuras celebrabat ad expectandum Salvatorem: ut per adventum Novi Testamenti illos liberaret gratia donata, illas auferret veritas reddita. Ipsa enim Lex quæ per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est (*Joan. i, 17*): gratia scilicet, ut data indulgentia peccatorum, quod præceptum erat ex Dei dono custodiretur; veritas autem, ut ablata observatione umbrarum, quod promissum erat ex Dei fide præsentaretur.

CAPUT VII. — Proinde isti, qui ea quæ non intelligunt reprehendentes, lepram vel scabiem seu verrucas Legis esse dicunt promissivas figuras sacramentorum, similes sunt hominibus, quibus displicent ea quorum non capiunt utilitatem: veluti si surdus videns moveri labia loquentium, tanquam superfluos oris motus deformesque reprehenderet; vel si quisquam cæcus laudata sibi aliqua domo, vellet palpando probare quod dicitur, et parietum laxitatem manu pertractans, in fenestras irrueret, easque velut inconvenientes illi æqualitati redargueret, cavernasque rinosas putaret.

CAPUT VIII. — Jam vero facta Prophetarum etiam ipsa prophetica et mystica fuisse, quid agam ut intelligant, quorum mentes vanitas occupavit, ita ut putent credi a nobis etiam ipsum Deum aliquando in tenebris esse versatum, quia scriptum est, *Tenebræ erant super abyssum* (*Gen. i, 2*): tanquam nos abyssum dicamus Deum, ubi tenebræ erant, quia lux ibi non erat, antequam Deus verbo faceret lucem? Sed quia non distinguunt inter lucem quod est ipse Deus, et lucem quam fecit Deus, ideo putant esse consequens, ut in tenebris ipse fuerit, antequam faceret lucem, cum tenebræ essent super abyssum, antequam diceret, *Fiat lux; et facta est lux* (*Ibid., 3*). Sicut enim in Novo Testamento utrumque de illo dicitur; nam et, *Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ* (*I Joan. i, 5*), ibi legimus; et, *Deus qui dixit de tenebris lumen clarescere, claruit in cordibus nostris* (*II Cor. iv, 6*), itidem ibi legimus: sic et in illis veteribus Libris, et, *Candor est lucis æternæ* (*Sap. vii, 26*), dictum est de Sapientia Dei, quæ utique facta non est, quia per illam facta sunt omnia (*Joan. i, 3*); et de luce quadam, quæ non nisi per illam fieri potest, hoc modo ibi dicitur, *Tu illuminabis lucernam meam, Domine; Deus meus, illuminabis tenebras meas* (*Psal. xvii, 29*). Sicut et ab initio cum tenebræ essent super abyssum, dixit Deus, *Fiat lux; et facta est lux*: quam non fecisset, nisi: lucifica lux, quod est Deus.

CAPUT IX. — Sicut enim Deus sibi sufficit ad

¹ Am. et Iures Mss., lenitatem.

æternam beatitudinem, et ex hac abundat ad faciendos beatos; ita sibi sufficit ad æternam lucem, et ex hac abundat ad faciendos illuminatos: nullius bonum cupiens, cum ipso fruatur omnis voluntas bona; nullius malum timens, cum ipso deseratur omnis voluntas mala: quia nec auget eum, qui ejus dono beatus est; nec terret eum, qui ejus judicio miser est. Talem Deum, Manichæi, non colitis; longe ab illo facti estis, dum phantasmata vestra sectamini, quæ cor vestrum vanum et vagum, lucem istam cœlestium corporum per carnis oculos hauriens, vobis multiplici fictione dilatavit atque variavit. Lux ista, quamvis et ipsam Deus fecerit, longe incomparabilis est etiam illi luci, quam fecit Deus in mentibus piorum, quas a tenebris lucificat, sicut ab impietate justificat: quanto magis illi inaccessiblei, quæ ista omnia facit? Nec omnibus inaccessibleis est: *Beati enim mundicordes, quoniam ipsi Deum videbunt* (Matth. v, 8). *Deus autem lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ*: impii vero non videbunt lumen, sicut dicit Isaias (Isai. LIX, 9, 10). Talibus ergo est inaccessibleis illa lucifica lux, quæ non solum illam spiritualem lucem in sanctorum mentibus, sed etiam istam corporalem fecit: non ad quam prohibeat accedere malos, sed quam facit oriri super bonos et malos (Matth. v, 45).

CAPUT X. — Cum ergo essent tenebræ super abyssum, ille qui erat lux, dixit, *Fiat lux*. Quæ lux lucem fecerit, manifestum est; manifeste enim positum est, *Dixit Deus*: quam tamen lucem fecerit, non ita manifestum est. Utrum enim illam quæ in mentibus Angelorum est, id est, ipsos tunc spiritus rationales Deus fecerit, an corporalem quamdam lucem, remotam etiam ab aspectibus nostris in sublimibus hujus mundi locis, inter studiosos divinarum Scripturarum concorditer disputatur. Quarto enim die fecit ista conspicua cœli luminaria. Quæ rursus utrum simul cum sua luce facta sint, an ex illa quæ jam facta erat, quodam modo accensa sint, similiter quaritur. Quælibet sane lux facta sit, quando, cum essent tenebræ super abyssum, dixit *Deus, Fiat Lux*; creatam tamen lucem a creatrice luce factam esse non dubitat, quisquis sanctas Litteras pie legendo sit dignus qui intelligat.

CAPUT XI. — Nec ideo putandus est Deus, antequam faceret lucem, in tenebris habitasse, quia *Spiritus Dei superferebatur super aquas* (Gen. 1, 2), cum prædictum fuisset, *Tenebræ erant super abyssum*. Abyssus namque est aquarum inæstimabilis profunditas. Unde potest occurrere carnali prudentiæ, velut in iis tenebris, quæ erant super abyssum, habitaverit Spiritus Dei, de quo dictum est, *Ferebatur super aquas*; non intelligenti quemadmodum lux luceat in tenebris, et tenebræ eam non comprehendant (Joan. 1, 5), nisi per Dei verbum fiant lux, et dicatur eis, *Fuistis aliquando tenebræ; nunc autem lux in Domino* (Ephes. v, 8). Quod si rationales mentes per voluntatem impiam tenebræ lucem sapientiæ Dei nusquam absentem comprehendere non possunt, quod

ab ea longe sint affectu, non loco; quid mirum si Spiritus Dei, qui superferebatur super aquas, superferebatur etiam super aquarum tenebras, incomparabili quidem longinquitate, sed substantiæ, non locorum?

CAPUT XII. — Scio quidem istis quam surdis hæc cantem: nec tamen despero quod cantici mei veritas inventura sit aurem suam, quam Dominus aperuerit, a quo sunt vera quæ dicimus. Istos autem, quales divinarum Scripturarum judices patimur, quibus etiam displicet quod Deo placuerint opera sua, quem tanquam insolitam lucem miratum esse reprehendunt, quia scriptum est, *Et vidit Deus lucem quia bona est* (Gen. 1, 4)? Approbat enim opera sua, quia placent ei quæ fecit, et hoc est verum quia bona sunt. Neque enim aliquid invitus facere cogitur, ut quod ei non placet faciat; aut in aliquid faciendum imprudens labitur, ut factum esse displiceat. Cur autem istis non displiceat, quod Deus noster opus suum vidit, quia bonum est; quandoquidem deus eorum cum membra sua mersit in tenebras, velum contra se posuit? Non enim quod fecit vidit, quia bonum est: sed noluit videre, quia malum est.

CAPUT XIII. — Miratum sane Faustus Deum nostrum dixit, quod scriptum non est: nec omnino est consequens ut cum aliquis vidit quia bonum est, etiam miratus dicatur. Multa enim bona videntes non miramur, tanquam præter opinionem ita sint; sed tantummodo approbamus, quod ita esse debuerint. Verum tamen ostendimus eis, non in Vetere Testamento cui malitiose calumniantur, sed in Novo quod ut imperitos fallant accipiunt, Deum esse miratum. Christum enim latentur Deum, et hanc in laqueo suo velut escam dulcissimam ponunt, qua Christo deditos capiant. Deus ergo miratus est, cum Christus miratus est: sic enim scriptum est in Evangelio, quod audita fide cujusdam Centurionis miratus est, et ait discipulis suis, *Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel* (Matth. viii, 10). Ecce nos ut potuimus, exposuimus, *Vidit Deus quia bonum est*; et melius fortassis exponunt ista meliores: exponant et isti quare sit miratus Jesus, quod antequam fieret, præsciebat; et antequam audiret, utique noverat. Quanquam enim plurimum intersit, utrum videat aliquis quia bonum est, an etiam miretur: in hoc tamen est nonnulla similitudo, quia etiam Jesus lucem fidei miratus est, quam in corde illius Centurionis ipse fecerat, qui verum est lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (Joan. 1, 9)?

CAPUT XIV. — Quem posset certe aliquis impius paganus ita calumniari et reprehendere in Evangelio, sicut Deum Faustus in veteri Testamento. Diceret enim et ille improvidum Christum, non solum ex hoc quod miratus est Centurionis fidem; verum etiam quod Judam inter discipulos elegit, qui mandata ejus non erat servaturus (Id. vi, 71): sicut reprehendit iste, cur præceptum in paradiso datum fuerit homini non facturo (Gen. ii, 16, 17, et iii, 6). Culparet etiam illud, quod scire non potuerit quis eum tetigerit, quando tetigit simbriam vestimenti ejus, quæ fluxum

sanguinis patiebatur : sicut iste culpavit Deum nescisse ubi lateret Adam. Credo quia dixerit, *Adam, ubi es* (Gen. iii, 9) ? sicut dixit Christus, *Quis me tetigit* (Luc. viii, 44, 45) ? Diceret et invidum ac timentem, ne si intrarent quinque aliae virgines in regnum ejus, viverent in æternum ; contra quas ita clausit, ut nec miserabiliter pulsantibus aperiret (Math. xxv, 11, 12), velut obliviscens quod ipse promiserat, dicens, *Pulsate et aperietur vobis* (Id. vii, 7) : sicut iste invidiæ timorisque arguit Deum, quod ad vitam æternam non adiserit peccatorem. Diceret et appetentem, non pecudum, sed hominum sanguinis, quia dixit, *Qui perdidit animam suam propter me, in vitam æternam inveniet eam* (Id. x, 39) : sicut iste de sacrificiis animalium, quibus figuris promittebatur sacrificium sanguinis, quo redempti sumus, voluit calumniari. Reprehenderet et zelantem, quia cum ementes et vendentes de templo flagellando eiecisset, commemoravit Evangelista de illo esse scriptum, *Zelus domus tuæ comedit me* (Joan. ii, 15 17) : sicut iste accusavit zelantem Deum, quod aliis sacrificari vetuisset. Diceret irascentem in suos et in alienos : in suos quidem, quia dixit, *Servus qui scit voluntatem domini sui, et non facit digna, plagis vapulabit multis* (Luc. xii, 47) ; in alienos autem, quia dixit, *Si quis vos non receperit, excutite illis pulverem de calcamentis vestris : amen dico vobis, quia tolerabilis erit Sodomæ in die judicii, quam illi civitati* (Math. x, 14, 15) : sicut iste criminatur irascentem Deum, nunc in alienos, nunc in suos, quos utrosque Apostolus commemorat, dicens, *Quicumque enim sine Lege peccaverunt, sine Lege peribunt ; et quicumque in Lege peccaverunt, per Legem judicabuntur* (Rom. ii, 12). Diceret et trucidantem et effundentem mellorum sanguinem ob levia quidem vel nulla commissa. Leve quippe aut nullum commissum pagano videretur, vel non habere in convivio nuptiarum vestem nuptialem, propter quod Rex noster in Evangelio jussit hominem ligatis manibus et pedibus projici in tenebras exteriores (Math. xxii, 11 15) ; vel nolle super se Christum regnare, propter quod peccatum ait, *Illos autem qui noluerunt me regnare sibi, adducite, et interficite coram me* (Luc. xix, 27) : sicut iste accusavit Deum in Vetere Testamento, qui ei visus est propter levia vel nulla commissa, hominum millia trucidare. Jam vero illud quod reprehendit Faustus, minantem Deum venturum se esse cum gladio, quo non parceret, nec justo, nec peccatori, quem modo paganus ille reprehenderet, audieas apostolum Paulum dicere de Deo nostro, *Quia Filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum* (Rom. viii, 32) : audieas et Petrum, cum de magnis tribulationibus sanctorum et interfectionibus loqueretur, ad tolerandum exhortantem et dicentem, *Tempus est ut judicium incipiat a domo Domini : et ei initium a vobis, quæ tunc finis erit eis qui non credunt Domini Evangelio ? Et si justus quidem vix salvus erit, peccator et impius ubi parobunt* (I Petr. iv, 17, 18) ? Quid enim justius Unico, cui tamen Pater non pepercit ? Et quid evidentius,

¹ Plures Mss., et fuit digna plagis, vapulabit multa.

quod nec justis pareat, emendans eos *varietate tribulationum*, cum de hac re aperte sit dictum, *Et si justus vix salvus erit* ? Non solum enim in Vetere Testamento scriptum est, *Quem enim diligit Deus, corripit ; flagellat autem omnem filium quem recipit* (Prov. iii, 12) ; et, *Si bona percepimus de manu Domini, mala quare non sustineamus* (Job ii, 10) ? sed etiam in Novo, *Ego quem amo, arguo et castigo* (Apoc. iii, 19) ; et illud, *Si enim nos ipsos judicavimus, a Domino non judicabimur : cum judicamur autem, a Domino corripimur, ne cum mundo damnemur* (I Cor. xi, 31, 32). Sed tamen si paganus in Novo Testamento talia reprehenderet, qualia isti reprehendunt in Vetere, nonne et ipsi ea defendenda susciperent ? Quod si facere possent, qua tandem recordia hic talia reprehendunt, qualia ibi defendunt ? Si autem non possent, cur in uno tantum, ac non potius in utroque Testamento, quod non intelligentibus impiis pravum videretur, idem non intelligentibus piis rectum, sed lectum credi oportere concedunt ?

CAPUT XV. — An forte, quæ de Novo Testamento similia protulimus, ipsa quoque audent dicere falsa esse atque perversa, privilegio illo suo diabolico, ut quidquid est in Evangelio vel Epistolis canonicis, quo adjuvari hæresim suam putent, id esse a Christo et Apostolis dictum teneant atque suadeant ; quidquid autem ex iisdem codicibus adversus eos sonuerit, immisum ab infalsatoribus, ore impudenti ac sacrilego non dubitent dicere ? Cui furori eorum, auctoritatem omnium librorum extinguere atque abolere conanti, jam supra, quantum suscepti operis ratio sinere videbatur, non pauca respondi.

CAPUT XVI. — Nunc illud admoceo, ut cum insanas et sacrilegas fabulas suas christianam nominis palio velare contendant, videant tamen, quando ista contra Scripturas christianas disputant, non a nobis contra Paganos tantum, sed etiam contra Manichæos, veritatem codicum divinatorum Testamento istiusque defendi. Et ista quidem, quæ modo Faustus velut indigna Deo de nostris veteribus Litteris in sermone suo posuit, contra Paganum et in evangelico vel apostolico sermone talia reprehendentem ita fortasse defenderem, ut paria de auctoribus eorum, sicut Paulus noster apud Athenienses fecit (Act. xvii, 28), commemorarem. Invenirem enim fortasse et in litteris eorum, Deum mundi creatorem ac fabricatorem, et lucis hujus institutorem ; qui tamen antequam eum conderet, non jacebat in tenebris : et ex opere suo perfecto elatum esse gaudio ; quod certe amplius est, quam, *Vidit quia bonum est* : et legis latorem, quam si homo sequeretur¹, suo bono faceret ; si autem sperneret, suo malo. Quem non ideo dicerent ignarum futuri, quia et futuris contemptoribus legem dedit. Jam vero ideo improvidum, quod aliquid interroget, nec hominem dicerent, in quorum libris multa non ob aliud interrogantur, nisi ut satis quisque

¹ Fæti, idem intelligentibus ; ommissa rogante particula.

² Et., quem si homo sequeretur. Melius cæteri libri, quam ; scilicet, legem.

responsionibus convincatur; cum ille qui interrogat, non solum sciat quod sibi vult ab altero responderi, sed etiam illum hoc respondurum. Invidentem autem cuiquam Deum, quod malos beatos fieri non sineret, si vellet dicere; plenos inveniret suorum libros de hac re ad divinam providentiam pertinente¹.

CAPUT XVII. — De sacrificiis vero nihil aliud mihi paganus objiceret, nisi cur apud eos illa reprehendamus, cum in nostris veteribus Libris talia sibi Deus noster jussisse legeretur offerri. Illic ego de vero sacrificio latius fortasse disserens, demonstrarem id non deberi nisi uni vero Deo, quod ei unus verus Sacerdos obtulit, Mediator Dei et hominum (1 Tim. II, 5): cujus sacrificii promissivas figuras in victimis animalium celebrari oportebat, propter commendationem futuræ carnis et sanguinis, per quam unam victimam fieret remissio peccatorum de carne et sanguine contractorum; quæ regnum Dei non possidebunt, quia eadem substantia corporis in celestem commutabitur qualitatem: quod ignis in sacrificio significabat, velut absorbens mortem in victoriam (1 Cor. xv, 50-54). In eo autem populo hæc rite celebrata sunt, cujus et regnum et sacerdotium propheta erat venturi Regis et Sacerdotis ad regendos et consecrandos fideles in omnibus gentibus, et introducendos in regnum cælorum et sacrarium Angelorum ac vitam æternam. Fluus itaque veri sacrificii sicut religiosa prædicamenta Hebræi celebraverunt, ita sacrilega imitamenta Pagani; quoniam quæ immolant Gentes, ait Apostolus, *dæmoniis immolant, et non Deo* (1 Cor. x, 20). Antiqua enim res est prænuntiativa immolatio sanguinis, futuram passionem Mediatoris ab initio generis humani testificans: hanc enim primus Abel obtulisse in sacris Litteris invenitur (Gen. iv, 4). Non igitur mirum est, si prævaricatores angeli, quorum duo maxima vitia sunt superbia atque fallacia, per hunc aerem volitantes, quod uni vero Deo deberi noverant, hoc sibi a suis cultoribus exegerunt, a quibus dii putari voluerunt; dante sibi locum vanitate cordis humani: maxime cum ex desiderio mortuorum constituerentur imagines, unde simulacrorum usus exortus est (*Sap. xiv, 15*); et majore adulatione divini honores deferrentur tanquam in cælum receptis, pro quibus se in terris dæmonia cofenda supponerent, et sibi sacrificari a deceptis et perditis flagitarent. Sacrificium ergo non solum cum iuste imperat verus Deus, sed etiam cum superbe exigit falsus; deus, satis ostendit cui debeat. Hæc illi pagano si essent difficiliora ad credendum, etiam ipsa propheta persuaderem, in qua tam longe ante conscripta sunt, quæ nunc impleta monstrarem. Quod si et hanc contemneret, hoc quoque agnoscerem potius, quam mirarer: quandoquidem non omnes fuisse credituros, in ejusdem prophetiæ veritate recolerem.

CAPUT XVIII. — Si autem zelantem Christum vel Deum ex utroque Testamento mihi objiceret, atque ipsum verbum exagitaret, nihil aliud quam se omnium litte-

rarum vel expertem vel negligentem ostenderet. Cum enim docti eorum discernant inter voluntatem et cupiditatem, gaudium et lætitiã, cautionem et metum, clementiam et misericordiam, prudentiam et astutiam, fiduciam et audaciam; et multa in hunc modum, ita ut in his linis verbis, ea quæ priora possi, virtutibus; quæ autem posteriora, vitiis apponant: pleni sunt tamen libri eorum abusione istorum nominum, quæ proprie vitia significant, cum etiam virtutes sic appellantur; cum vel cupiditas pro voluntate, vel lætitia pro gaudio, vel metus pro cautione, vel misericordia pro clementia, vel astutia pro prudentia, vel audacia pro fiducia ponitur. Et quis omnia commemorare valeat, quæ ad similem licentiam mos locutionis usurpat? Iluc accedit etiam singularum quarumque linguarum sua quedam proprietates. Nam in ecclesiasticis Litteris nusquam misericordiam in vituperatione positam recolo. Cui rei sermonis etiam quotidiani consuetudo concordat. Græci duas res vicinas quidem, sed tamen distinctas, uno nomine appellant, laborem et dolorem (*a*); nos eas singulis nominibus evuntiamus: sicut a nobis uno nomine appellatur vita, sive secundum quam dicimus, *Vixit*, quod ex nomine non est; sive secundum quam dicimus, *Bonæ vitæ homo est*: Græci autem ista duo duobus quoque vocabulis significant (*b*). Unde fieri potest ut excepta verborum abusione, quæ in omnibus linguis late patet, aliqua etiam hebrææ linguæ proprietate zelus in utroque ponatur; sive cum conjugis adulterio turbatus animus contabescit, quod in Deum cadere non potest; sive cum servandæ pudicitie conjugali custodia diligens adhibetur, quod Deum facere, cum plebem suam tanquam conjugem alloquitur, quam per multos falsos deos fornicari non vult, non solum sine dubitatione, verum etiam cum gratiarum actione nobis utile est confiteri. Hoc et de ira Dei dixerim: neque enim perturbatur Deus, cum infert iram; sed ira pro vindicta ponitur, sive abusione, sive aliqua præcedentis linguæ proprietate.

CAPUT XIX. — De interfectis autem hominum millibus non miraretur, si Dei iudicium non negaret: quod neque Pagani negant, qui Dei providentia istam universitatem regi et administrari a summis usque ad ima concedunt. Quod si et hoc negaret, vel suorum auctoritate facilius, vel aliquanto gratiarum certarum rationum disputatione convinceretur; vel tanquam nimium durus et stolidus, ipsi, quod esse non crederet, divino iudicio relinqueretur. Levia porro vel nulla commissa, propter quæ Deus interfecerit homines, si expresse commemoraret, ostenderemus nec ulla esse, nec levia: velut quod exempli gratia posuimus de veste nuptiali (*Matth. xxii, 11-13*), demonstraremus quantum esset, æfas, sacras nuptias adire querentem ibi gloriam, non sponsi, sed suam; vel si quid forte aliud illa vestis meliore intellectu significare inveniretur: aut quod ante oculos regis interficerentur, qui cum sibi regnare noluerant (*Luc. xii, 27*).

(a) Πόνος.

(b) ὄδρ, ἰσος.

¹ Am. Tr. et Mss., *pertinentes*.

non longo forte sermone nostro appareret, non quem admodum nulla culpa est hominis, si nollet sibi regnare quemquam hominem, ita nullam vel parvam esse culpam eum sibi nolle regnare, in cujus solius regno recte, beate, semperque vivitur.

CAPUT XX. — Jam illud ultimum, quod Faustus posuit, insidians veteribus Libris tanquam vituperantibus Deum, quod minetur gladium, quo nemini parcat, nec justo, nec peccatori, cum pagano exponeretur quomodo accipiendum sit, fortassis nec Novo nec Veteri Testamento resisteret, eique placeret similitudo evangelica, quæ istis, qui se christianos haberi volunt, aut non apparet ut cæcis, aut displicet ut perversis. Summus quippe ille vitis agricola (Joan. xv, 1) aliter parat falcem sarmentis fructuosis, aliter infructuosis: tamen non parcat, nec probis, nec reprobis; illis purgandis, illis amputandis. Nullus enim hominum est tanta justitia præditus, cui non sit necessaria tentatio tribulationis, vel ad perficiendam, vel ad confirmandam, vel ad probandam virtutem: nisi forte nec Paulum isti apostolum inter justos numerant, qui quamvis humiliter et veraciter sua præterita peccata fateatur, tamen se ex fide Jesu Christi justificatum gratias agit (I Tim. 1, 13). An vero illi parcebat ille, quem vani non intelligunt dicentem, Non parcam, nec justo, nec peccatori? Audiant ergo ipsum: *Et ne magnitudine, inquit, revelationum extollar, datus est mihi stimulus carnis, angelus satanæ, qui me colaphizat: propter quod ter Dominum rogavi, ut auferret eum a me, et dixit mihi: sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur* (II Cor. xii, 7-9). Ecce nec justo parcebat, ut ejus virtutem in infirmitate perficeret, qui ei dederat colaphizantem angelum satanæ: nisi dicitis quod eum diabolus dederit. Diabolus ergo agebat, ne magnitudine revelationum Paulus extolleretur, et ut virtus ejus perficeretur. Quis hoc dixerit? Ab illo igitur traditus erat justus colaphizandus angelo satanæ, qui per eum tradebat et injustos ipsi satanæ: de quibus idem dicit, *Quos tradidi satanæ, ut discant non blasphemare* (I Tim. 1, 20). Jamne intelligitis quomodo ille desuper non parcat, nec justo, nec peccatori? An quia illic gladius nominatus est, amplius exhorrescitis? Aliud est enim colaphizari, aliud occidi. Quasi vero non diversis mortium generibus prostrata sint martyrum millia, aut hoc revera persecutores in potestate haberent, nisi eis desuper data esset ab illo qui dixit, Non parcam, nec justo, nec peccatori; cum ipse Dominus martyrum, cui *Filio*¹ proprio non pepercit (Rom. viii, 32), apertissime Pilato dicat, *Non haberes in me potestatem, nisi data tibi esset desuper* (Joan. xix, 11). Has pressuras persecutionesque justorum dicit idem Paulus exemplum esse judicii Dei (II Thess. 1, 5). Quæ sententia latius ab apostolo Petro manifestatur, sicut supra commemoravi, ubi ait, *tempus esse ut judicium incipiat a domo Domini. Et si initium, inquit, a nobis, qualis finis erit eis qui non credunt Dei Evangelio?* Et

¹ Am., *quæ Filio*. Er. et Lov., *qui Filio*. Castigantur ex Mss.

si justus vix salvus erit, peccator et impius ubi parcent (I Petr. iv, 17, 18)? Hinc enim intelligitur quomodo non parcat impis, tanquam sarmentis præcis ad combustionem; quando justis non parcat propter perficiendam purgationem. Nam et ipse Petrus testatur hæc illius voluntate fieri, qui in Libris veteribus ait, Non parcam, nec justo, nec peccatori. Dicit enim et ipse: *Melius est bene facientes, si velit Spiritus Dei, pati, quam male facientes* (Id. iii, 17). Cum ergo ex voluntate Spiritus Dei patiuntur bene facientes, non parcat justis; cum autem male facientes, non parcat peccatoribus: secundum illius tamen voluntatem sit utrumque, qui ait, Non parcam, nec justo, nec peccatori; illum flagellando ut filium, illum puniendo ut impium.

CAPUT XXI. — Ecce ostendi, quantum potui, nos non colere versatum ex æterno in tenebris Deum; sed eum qui lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ (I Joan. 1, 5), atque in se ipso habitat lucem inaccessibilem (I Tim. vi, 16), cujus lucis æternæ candor est cœterna Sapientia (Sap. vii, 23). Nec lucis inopinatæ admiratorem: sed lucis factæ creatorem, ut subsisteret; approbatorem, ut maneret. Nec ignarum futuri: sed mandatorum præcepti, et damnatorum delicti; ut adversus inobedientiam juste prolata vindicta præsentem coerceret, futurosque terreret. Nec improvidum nesciendo quærentem: sed interrogando judicantem. Nec invidum ac timentem: sed ab æterna vita, quæ juste obedienti datur, prævaricatorem juste prohibentem. Nec sanguinis et adipis appetentem: sed carnali populo congruis sacrificiis inpositus, per quasdam figuras verum sacrificium promittentem. Nec livida perturbatione, sed tranquilla bonitate zelantem, ne uni Deo debens anima castitatem, per multos falsos corrupta et prostituta turpetur. Nec ira velut humana, turbide sævientem; sed alia divina¹, severe justa retribuente, quæ non propter ulciscendi libidinem, sed propter judicandi vigorem certo usu locutionis ira nominatur. Nec ob levia vel nulla commissa hominum millia perimentem: sed æquisimo examine per temporales mortalium mortes utilitatem timoris sui populis inponentem. Nec sine ullo delecta cæca confusione justos peccatoresque punientem: sed justis salubrem correptionem propter perfectionem, peccantibus autem debitam severitatem propter æquitatem distribuentem. Unde vos apparet, Manichæi, suspicionibus vestris esse deceptos, cum male intelligendo Scripturas nostras, vel malos intellectores experiendo, falsa de Catholicis creditis; ac sic relicta sana doctrina, conversi ad sacrilegas fabulas, nimiumque perversi et alienati a societate sanctorum, nec ex Novo Testamento corrigi vultis, unde talia proferimus, qualia in Vetere arguitis. Unde sit ut adversus vos, sicut adversus Paganos, utrumque Testamentum defendere compellamur.

CAPUT XXII. — Sed facite aliquem, prorsus carnaliter ita desipientem, ut Deum colat, non qualem

¹ Nonnulli Mss. omittunt, *alia divina*.

colimus, qui unus et verus est; sed qualem nos contere dicitis, qui vestris vel calumniis vel suspicientibus fictus est: nonne etiam iste meliorem colit quam vos? Quare enim, advertite et qualescumque oculos aperite: neque enim opus est magno acumine ingenii, ut hoc quod dicam, perspicere possit; omnes prudentes imprudentesque appello: audite, advertite, iudicate. Quanto enim melius deus vester ex aeternitate versatus esset in tenebris, quam ex aeternitate sibi et cognitam lucem merisset in tenebris? Quanto melius exortam sibi novam lucem ad fugandas tenebras miratus laudaret, quam irruentes sibi veteres tenebras nisi sua luce contemibrata, evitare non posset? Infelix; si perturbatus; crudelis, si securus hoc fecit. Melius enim certe a se factam lucem videret, et miraretur bonam¹, quam a se genitam faceret malam: quae sic ab eo ropulit tenebras inimicas, ut ei fieret inimica. Hoc enim culpae imputabitur dammandis in globo illis reliquiis, quod errare se a priore lucida sua natura passus suat, et inimicæ lumini sancto exstiterunt: quod antequam eis accideret, ex aeternitate, si nesciebant hoc sibi futurum, aeternas ignorantiae tenebras; si autem sciebant, aeternas timoris tenebras patiebantur. Ecce vere pars et substantia dei vestri in suis tenebris ex aeternitate versata est: nec postea lucem novam mirata est, sed alias tenebras alienas², quas semper timebat, incurrit. Porro ipse Deus, cuius illa pars erat, si eidem parti suae futurum tantum malum timebat, etiam ipsum occupaverant timoris tenebrae: si autem hoc futurum nesciebat, ignorantiae tenebris crecabatur: si autem hoc parti suae futurum sciebat, et non timebat, peiores sunt tenebrae tantae crudelitatis, quam vel ignorantiae vel timoris: neque enim habebat deus vester quod in ipsa carne, quam non a Deo, sed ab Hyle factam dementissime creditis, sic laudat Apostolus, *Si patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra* (I Cor. xii, 26). Sed non accusamus³: praesciebat, timebat, dolebat, sed quid faceret non habebat. In his ergo suae miseriae tenebris ex aeternitate versatus est. nec postea novam lucem, quae ab illo tenebras, fugaret, miratus est; sed alias tenebras, quas semper timuit, magno malo suae lucis expertus est. Quanto melius, non dicam praecceptum daret sicut Deus, sed praecceptum acciperet sicut homo; quod bono suo custodiret, malo suo contemneret, in utroque tamen motu animi libera voluntate uteretur, potius quam contra voluntatem ad contemnerendam lucem suam inevitabili necessitate premeretur? Nam illud multo utique melius esset, ut praecceptum daret humanae naturae quam peccaturam esse nesciret, quam naturam suam divinam⁴ necessitate pressus peccare compelleret. Evigilate, et dicite nobis quomodo vincit⁵ tenebras, quem vincit necessitas. Haec jam erat apud illum hostis major, a qua

¹ Aliquot Mss., *lucem videns miraretur bonam*. Nonnulli, *lucem videret bonam*; omissio, et *miraretur*.

² Sola fere editio Lov., *alienasque*.

³ Plures Mss., *sed non accusamus*.

⁴ Editio Lov., *divina*. Castigatur ex editionibus aliis et Mss.

⁵ Aliquot Mss. hoc et proximo loco, *vicit*.

victus et iussus cum minore pugnavit. Quanto melius nesciret quo ab ejus facie fugisset Adam, quam ipse primo a facie duræ ac diræ necessitatis, et postea a facie diversæ atque adversæ gentis quo fugeret non haberet? Quanto melius naturæ humanæ invideret vitam beatam, quam naturam divinam daret in miseriam: desideraret sanguinem et adipem sacrificiorum potius, quam ipse toties etiam idolis mactaretur, mixtus adipi et sanguini omnium victimarum: perturbaretur zelo, si illa sacrificia et diis aliis offerrentur, potius quam ipse ligatus, non solum in omnibus fructibus¹, verum etiam in omnibus carnibus, per omnes aras, omnibus dæmonibus offerretur? Quanto melius vel humana indignatione commotus ac turbidus peccantibus et suis et alienis irasceretur, quam ipse non solum in omnibus irascentibus, sed etiam in omnibus timentibus turbaretur, in peccantibus omnibus coinquinaretur, in damnatis omnibus puniretur; ubique ligatus ex illa sua parte, quam ad tale dedecus innocentem ipse damnavit, ut per illam viveret quod timebat; etiam ipse sub tam exitiosa necessitate damnatus, ut ei damnata pars ejus posset ignoscere, si cum jam miser sit, vel humilis esset? Nunc autem quis ferat reprehendi a vobis Deum irascentem suis alienisque peccantibus, cum deus quem fingitis, membra sua, quæ coactus coegit ire in fauces peccati, postea damnet in globo? Quod quidem cum faciet, ut dicitis, iram non habebit. Sed miror si frontem habebit inferendo in eos quasi vindictam, a quibus petere deberet veniam, et dicere: *Obsecro, ignoscite, membra mea estis; quando ego in vos istud, nisi victus necessitate, facere possem? Scitis et vos, quod tunc quando vos hoc misi, horrendus hostis eruperat: quod autem nunc vos hic illigo, timeo ne rursus erumpat. Jam certe etiam illud fatemini, multo melius esse hominum millia ob nullam vel levem culpam temporali morte interficere, quam membra sua, id est, membra Dei, substantiam Dei, et plane Deum, et in peccati voragine tradere, et poenæ sempiternæ colligatione damnare. Si enim esset illis membrum peccandi vel non peccandi liberum arbitrium: quanquam de substantia Dei, quæ vere substantia Dei est, ac per hoc omnino incommutabilis, quemadmodum hoc dicatur, non invenitur. Deus enim omnino peccare non potest, sicut negare se ipsum non potest (II Tim. ii, 13): homo autem potest peccare, et Deum negare; sed si nolit, non facit: si ergo istis membris dei vestri, velut animæ humanæ ac rationali, esset, ut dixi, peccandi vel non peccandi liberum voluntatis arbitrium, recte fortasse pro gravibus criminibus illo globi supplicio plecterentur: nunc autem libertatem voluntatis illas particulas habuisse, dicere non potestis, quam totus deus ipse non habuit: quia si eas non mitteret in peccatum, totus a tenebrarum gente pervasus peccare cogere: quod si cogi non possent, peccavit, cum eas eo misit ubi cogi possent; et ideo magis ipse illo velut parricidalis culco dignus, qui hoc fecit libero imperio, quam*

¹ AM. et Er. et plures Mss., *frugibus*.

illæ quæ obtemperando illuc ierunt, ubi recte vivendi arbitrium liberum perdidit. Si autem ad peccandum et ipse invasus atque possessus cogi posset, nisi per suæ partis primo flagitium, deinde supplicium, sibi providisset, nullaque fuit in deo vestro, nec in ejus partibus libera voluntas: non se fingat judicem, sed agnoscat reum; non quia passus est quod volebat, sed quia se simulat justa retribuere, damnando eos quos novit malum passos esse potius, quam fecisse: quod ad hoc tantum simulat, ne victus inveniat; quasi aliquid prosit alicui misero, si felix aut fortunatus vocetur. Nempe jam et hoc melius erat, ut deus vester sine ullo æquitatis examine hominibus nec justis nec peccatoribus parceret (quod in reprehensione Dei nostri Faustus nihil intelligens ultimum posuit), quam in membra sua sic sæviret: ut parum sit quod ea inexpiabiliter venenanda¹ hostibus obtulit, nisi etiam falso crimine iniquitatis accuset. Quæ ideo merito dicit pendere tam immane ac sine fine supplicium, quod errare se a priore sua lucida natura passa sunt, et inimica luminis sancto exstiterunt. Unde, nisi quia, ut ipse dicit, ita erant inviscerata primæ aviditati principum tenebrarum, ut originem suam recolare, sequæ ab hostili natura discernere non valeret? Ergo anima? hujusmodi nihil mali ipsæ fecerunt, sed innocentes tactum malum perpessus sunt. Quo faciente, nisi illo primitus, qui ut a se in tantum malum procederent, imperavit? Pejorem ergo experitæ sunt patrem, quam hostem. Pater enim eas ad tantum malum misit; hostis autem tanquam bonum appetivit, cupiens perfrui, non nocere: ille agens nocuit, ille nesciens. Sed deus infirmus atque inops aliter sibi consulere non valebat, prius adversus hostem improbum, et post adversus inclusum. Saltem ergo non accuset eas, quarum obedientia tutus est, quarum morte securus est. Si enim coactus est preliari, numquid et calumniari? Nam quando se errare a priore sua lucida natura passæ sunt et inimicæ luminis sancto exstiterunt, ad hoc utique ab hoste reactæ sunt, cui si resistere non valuerunt, innocentes damnantur: si autem valuerunt, nec voluerunt, quid adhuc tam fabulose inducitis naturam mali, cum a propria voluntate sit origo peccati? Hoc enim certe sua culpa, non vi aliena fecerunt, quod eam possent malo resistere, noluerunt. Quod enim² si facerent, bene facerent; si autem non facerent, graviter immaniterque peccarent: si potuerunt, et non fecerunt, atque noluerunt. Si ergo noluerunt, voluntatis crimen est, non necessitatis. A voluntate igitur initium peccati: unde autem initium peccati, inde initium mali, vel faciendi contra justum præceptum, vel patiendo secundum justum iudicium. Proinde nulla causa est cur querentes vobis sit malum, insueritis in hujus erroris tam magnum malum, ut naturam tot bonis abundantem, naturam mali diceretis; et in natura summi boui ante commixtionem

naturæ mali, horrendum necessitatis malum poneretis. Et hujus enim erroris vestri causa superbia est, quam non habebitis, si nolitis: sed vos dum vultis illud quo irruistis, quoquo modo defendere, auferitis originem peccati a voluntatis arbitrio, et ponitis in vana et falsa fabula naturam mali. Ac per hoc restat ut dicatis etiam illas animas in horribili globo æterna colligatione damnandas, non voluntate, sed necessitate inimicæ luminis sancto exstiterunt; talisque deum vestrum iudicem constituatis, apud quem nihil prodesse possitis eis, quarum causam demonstrata necessitate defenditis; et talem regem, a quo fratribus vestris, filiis et membris illius, quarum inimicitias adversus vos et ipsam, non voluntate, sed necessitate exstiterunt perhibetis, nec indulgentiam impetrare valeatis. O inhumanissimam crudelitatem! nisi quod converteritis vos ad ipsius defensionem, ut eum quoque ista quod necessitate faciat excusetis. Si ergo possitis invenire alterum iudicem, qui liber vinculo necessitatis moderator existeret æquitatis; istum certe in illo globo non forinsecus figeret, sed cum ipso terribili hoste intus includeret. Cur enim non juste prior sit ad pœnam damnationis, qui prior est ad crimen necessitatis? Quanto ergo melius eligeretis deum in comparatione peioris, non qualem colimus, sed qualem nos colere vel fingitis vel putatis, qui sine ullo æquitatis examine, sine ulla distinctione damnationis et disciplinæ, non parceret servis suis³, nec justo nec peccatori, potius quam non parceret membris suis, vel innocentibus, si necessitas crimen non est; vel illi obtemperando factis nocentibus, si et necessitas crimen est: ut ab illo in æternum damnarentur, cum quo vel simul absolvi, si post victoriam respiraret libertas, vel simul damnari debuerunt, si et post victoriam tantum saltem valeret necessitas, ut aliquid valeret et æquitas. Sicut autem deum, non illum verum et summum quem colimus, sed alium nescio quem falsum confingitis, quem nos colere vel arbitrari vel calumniari, qui tamen etiam ipse multo est melior deo vestro; ambo enim non sunt, et a vobis ambo finguntur: sed meliorem fingitis eum, quem tanquam nostrum accusatis, quam eum quem vestrum adoratis.

CAPUT XXIII. — Sic et Patriarchas et Prophetas non tales vituperatis, quales honorantur a nobis; sed quales Libris nostris non intellectus malevola vanitate finxistis: quos tamen etiam ipsos quales fuisse suscipiamini, parum est si dicam vestris Electis omnia Manichæi mandata servantibus, nisi etiam ostendam ipso deo vestro esse meliores: quod non aggrediar demonstrare, nisi prius sanctos patres nostros Patriarchas et Prophetas a criminationibus vestris, adjuvante non Domino, adversus corda carnalia, perspicua ratione⁴ defendero. Et vobis quidem, Manichæi, sic respondere sufficeret, ut etiam vitia quæ putatis nostrorum, laudibus vestrorum præponenda doceremus; addentes ad cumulum confusionis vestræ, ut etiam deus vester

¹ Vaticanus codex, quod ea in expiatione sui venenanda.

² In editione Lov. omissum, enim, et prava inducta est vocum interjunctio.

³ Am. Fr. et Mss., non parceret in servis suis.

⁴ Sic etiores Mss. At. editi, crastine.

longe pejor inveniretur hominibus, quales nostros patres fuisse jactatis. Sic ergo, ut dixi, vobis respondere sufficeret : sed quoniam nonnulli etiam præter vestra vāniloquia sua sponte commoventur, vitam Prophetarum in Vetere Testamento comparantes vitæ Apostolorum in Novo Testamento, nec valentes discernere consuetudinem temporis illius quo promissio velabatur, a consuetudine temporis istius quo promissio revelatur; eis magis respondere compeñor, qui vel temperantiam suam audent præferre Prophetis, vel nequitie suæ quærunt patrocinia de Prophetis.

CAPUT XXIV. — Qua in re hoc primum dico, illorum hominum non tantum linguam, verum etiam vitam fuisse propheticam; totumque illud regnum gentis Hebræorum, magnum quemdam, quia et magni cujusdam, fuisse prophetam. Quocirca quod ad eos quidem attinet, qui illic erant eruditi corde in sapientia Dei, non solum in iis quæ dicebant, sed etiam in iis quæ faciebant; quod autem ad cæteros ac simul omnes illius gentis homines, in iis quæ in illis vel de illis divinitus fiebant, prophetia venturi Christi et Ecclesie perscrutanda est. Omnia enim illa, sicut dicit Apostolus, *figuræ nostræ fuerunt* (I Cor. x, 6).

CAPUT XXV. — Sic autem isti in quibusdam factis, a quorum altitudine longe sunt, reprehendunt tanquam libidinem Prophetarum, sicut nonnulli etiam sacrilegi Paganorum reprehendunt tanquam stultitiam vel potius tanquam dementiam Christi, quia tempore anni non congruo poma quæsit in arbore (*Math. xxi*); aut puerilis cujusdam fatuitatis affectum quod inclinato capite digito scribebat in terra, et cum hominibus interrogantibus respondisset, rursus hoc facere cœpit (*Joan. viii*). Nihil enim sapient, nec intelligunt in magnis animis quasdam virtutes vitii parvorum esse simillimas, nonnulla specie, sed multæ æquitatis comparatione¹. Similes autem sunt qui in magnis ista reprehendunt, pueris imperitis in schola, qui cum pro magno didicerint, nomini numeri singularis verbum numeri singularis esse reddendum, reprehendunt latinæ linguæ doctissimum auctorem, quia dixit, *Pars in frusta secant* (*Virgil. Æneid. lib. 1, vers. 212*). Debit enim, inquit, dicere, *Secat*. Et quia norunt Religionem dici, culpant eum quia geminata littera dixit, *Religione patrum* (*Id., lib. 2, vers. 715*). Unde non absurde fortasse dicatur, in genere suo, quantum distant schemata et metaplasmi doctorum à solæcismis et barbarismis imperitorum, tantum distare signata facta Prophetarum a libidinis peccatis Iuivorum: ac per hoc, sicut puer in barbarismo reprehensus, si de Virgillii metaplasmo se vellet defendere, ferulis cæderetur; ita quisquis cum ancilla suæ conjugis volutatus, Abrahæ factum, quod de Agar prolem genuerit, in exemplum defensionis assumpsit, utinam non plane ferulis, sed vel fistibus coercitus emendetur, ne cum cæteris adulteris æterno supplicio puniatur. Minimæ quidem illæ res, istæ autem magnæ sunt; nec ad hoc inde ducta similitudo est, ut schema

¹ Aliquot Mss., *nulla æqualitatis comparatione*. Quidam, *nulla æquitatis comparationis*.

sacramento, et solæcismus adulterio cœquetur: verumtamen proportionem sui cujusque generis, quod in illis locutionum quibusdam virtutibus seu vitiiis peritia vel imperitia, hoc in his morum quamvis longe in diverso genere virtutibus seu vitiiis sapientia vel insipientia valet.

CAPUT XXVI. — Quapropter, ne in quæque laudanda vel vituperanda, accusanda vel defendenda, coercenda vel relaxanda, damnanda vel absolvenda, appetenda vel vitanda, temere irruamus, in quibus omnibus peccata seu recte facta versantur, prius quid sit peccatum considerare debemus; tunc deinde inspicere facta Sanctorum, Libris conscripta divinis, ut si qua et ipsorum peccata invenerimus, ob quam utilitatem sint etiam ipsa condita litteris, memoriæque mandata, diligenti quantum possumus ratione videamus. Quæ autem repererimus stultis seu malevolis videri peccata esse quæ non sunt, nec tamen in eis eminent aliqua exempla virtutum, hæc quoque intueamur quam ob causam illis inserta sint Litteris, quas ad utilitatem vitæ præsentis regendæ et futuræ adipiscendæ conditas salubriter credimus. Porro autem quæcumque in factis Sanctorum elucet documenta justitiæ, nullus vel imperitorum dubitat debuisse conscribi. De illis ergo potest esse quæstio, quæ vel inaniter scripta videri possunt, si nec recte facta apparent, nec peccata sunt; vel etiam perniciose, si peccata esse convincuntur, ne valeant ad imitationem, sive in ipsis libris reprehensa non sint, et ideo putari etiam possint non esse peccata; sive illic quoque reprehensa sint, sed sub facili spe veniæ committantur, quia et in sanctis inventa sunt.

CAPUT XXVII. — Ergo peccatum est, factum vel dictum vel concupitum aliquid contra æternam legem. Lex vero æterna est, ratio divina vel voluntas Dei, ordinem naturalem conservari jubens, perturbari vetans. Quisnam igitur sit in homine naturalis ordo, quærendum est. Constat enim homo ex anima et corpore: sed hoc et pecus. Nulli autem dubium est, animam corpori, naturali ordine præponendam. Verum animæ hominis inest ratio, quæ pecori non inest. Proinde, sicut anima corpori, ita ipsius animæ ratio cæteris ejus partibus, quas habent et bestię, naturæ legæ præponitur: inque ipsa ratione, quæ partim contemplativa est, partim activa, procul dubio contemplatio præcellit. In hæc enim et imago Dei est, qua per fidem ad speciem reformamur. Actio itaque rationalis contemplationi rationali debet obedire, sive per fidem imperari¹, sicuti est quamdiu peregrinamur a Domino (II Cor. v, 6); sive per speciem, quod erit cum similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est (I Joan. iii, 2), effecti etiam in spirituali corpore ex gratia ejus æquales Angelis ejus (*Math. xxii, 30*), recepta scilicet prima immortalitatis et incorruptionis, qua induitur hoc mortale et corruptibile nostrum, ut absorbeatur mors in victoriam (I Cor. xv, 53, 54) justitia perfecta per gratiam. Quia et sancti ac sublimes Angeli habent contemplationem et actionem suam; id enim sibi agen-

¹ Am. Fr. et plerique Mss., *operanti*.

dum imperant, quod ille quem contemplantur, jubet, cujus aeterno imperio liberaliter, quia suaviter, serviunt: nos vero, quorum corpus mortuum est propter peccatum, antequam vivificet Deus et mortalia corpora nostra per inhabitantem Spiritum ejus in nobis (*Rom. viii. 10, 11*), pro modulo infirmitatis nostrae secundum aeternam legem qua naturalis ordo servatur, juste vivimus, si vivamus ex fide non ficta, quae per dilectionem operatur (*Galat. v, 6*): habentes in conscientia bona spem repositam in caelis immortalitatis et incorruptionis, et ipsius perficiendae justitiae usque ad quamdam ineffabiliter suavissimam saturitatem, quam in ista peregrinatione oportet esuriri ac siti, quamdiu per fidem ambulamus, non per speciem (*II Cor. v, 7*).

CAPUT XXVIII. — Quapropter hominis actio serviens fidei servienti Deo, refrenat omnes mortales delectationes, et eas coercet ad naturalem modum, meliora inferioribus ordinata dilectione praepone. Si enim nihil delectaret illicitum, nemo peccaret. Peccat ergo, qui delectationem illiciti relaxat potius quam refrenat. Est autem illicitum, quod lex illa prohibet, qua naturalis ordo servatur. Utrum autem sit aliqua rationalis creatura, quam nihil possit illicitum delectare, magna questio est. Quod si est, non in eo genere factus est homo, nec illa natura angelica, quae in veritate non stetit: sed in eo genere ista rationalia facta sunt, ut inesset eis possibilitas frenandi delectationem ab illicito, quam non frenando peccaverunt. Magna est itaque et humana creatura, quandoquidem per eam possibilitatem instauratur, per quam si voluisset, nec cecidisset. Magnus ergo Dominus, et laudabilis valde (*Psal. xlvii, 2*), qui condidit eam. Condidit enim et inferiores, quae non possunt peccare; condidit et meliores, quae nolunt peccare. Bestialis enim natura non peccat, quia nihil facit contra aeternam legem, cui sic subdita est, ut ejus particeps esse non possit. Rursus angelica sublimis natura non peccat, quia ita particeps est legis aeternae, ut solus eam delectet Deus, cujus voluntati sine ullo experimento tentationis obtemperat. Homo autem, cujus propter peccatum tentatio est vita super terram (*Job vii, 1*), subdat sibi quod habet commune cum bestiis; subdat Deo quod habet commune cum Angelis: donec justitia et immortalitate perfecta atque percepta, ab istis exaltetur, illis aequetur.

CAPUT XXIX. — Mortales autem delectationes usque ad reparandam seu custodiendam istam mortalem salutem, sive uniuscujusque hominis, sive ipsius humani generis, vel excitandae vel relaxandae sunt: ultra si prolapse fuerint, et contra temperantiae rationem hominem non se regentem abrupuerint, libidines erunt profecto illicitae ac turpes, et dignae doloribus emendari. Quod si etiam perturbatum rectorem in tantam voraginem perditae consuetudinis mergant, ut vel inultas fore credens, confessionis et penitentiae negligat medicinam, qua correctus emergat; vel pejore morte cordis contra illam aeternam providentiae legem blasphemum eis patrocinium de-

fensionis adhibeat, atque ita diem fungatur extremum: non jam emendatione, sed damnatione dignum lex illo irreprehensibilis censet.

CAPUT XXX. — Aeterna ergo lege consulta, quae ordinem naturalem conservari jubet, perturbari vetat, videamus quid peccaverit, id est, quid contra istam legem fecerit pater Abraham in his quae velut magna crimina Faustus objecit. *Habens*, inquit, *prolis insana flagrans cupidine, et Deo, qui id jam sibi de Sara conjuge promiserat, minime credens, cum pellice volutatus sit.* Insana vero iste Faustus criminandi cupiditate caecatus, et haeresis suae nefas prodidit, et Abrahae concubitam nesciens erransque laudavit. Sicut enim lex aeterna, id est, voluntas Dei creatorum omnium conditoris conservando naturali ordini consulens, non ut satiandae libidini serviat, sed ut saluti generis prospiciatur, ad prolem tantummodo propagandam, mortalis carnis delectationem dominatu rationis in concubitum relaxari sinit: sic e contrario perversa lex Manichaeorum, ne deus eorum, quem ligatam in omnibus seminibus plangunt, in conceptu feminae arctius colligetur, prolem ante omnia devitari a concumbentibus jubet, ut deus eorum turpi lapsu potius effundatur, quam crudeli nexu vinciat. Non igitur Abraham prolis habendae insana cupiditate flagrabat, sed Manichaeus prolis devitandae insana vanitate dolirabat. Proinde ille naturae ordinem servans, nihil humano concubitu agebat, nisi ut homo nasceretur: isto perversitatem fabulae observans, nihil in quolibet concubitu timebat, nisi ne deus captivaretur.

CAPUT XXXI. — Ubi autem Faustus in facto Abrahae velut conscientiam culpam uxoris, ibi malo quidem animo et intentione vituperandi, sed tamen nesciens et molens utrumque collaudat. Neque enim conscientiam suam flagitio conjugis miscuit, quo ille suam libidinem turpi et illicita voluptate satiaret: sed etiam illa naturali ordine filios volens, seque sterilem sciens, ancillaris uteri fecunditatem in usum juris sui potestate licita vindicavit; non cedens viro concupiscentis, sed jubens obedienti (*Gen. xvi, 2-4*). Neque hoc inordinata superbia: quis enim nescit uxorem marito tanquam domino debere servire? Sed quod ad membra corporis attinet, quibus sexus ipso distinguitur, Apostolus dicit, *Similiter et vir ani corporis potestatem non habet, sed mulier.* (*I Cor. vii, 4*): ut eam in ceteris actibus ad humanam pacem pertinentibus, mulier viro debeat servitutem, hujus unius rei, qua sexus utriusque carnali sorte discernitur, et carnali commixtione concernitur, similem in se habeant potestatem, vir in uxorem, et uxor in virum. Prolem igitur, quam de se habere Sara non poterat, de ancilla habere voluit: ex eo tamen semine, ex quo et de se, si posset, habere debebat¹. Nunquam hoc faceret mulier, si in corpore viri carnali concupiscentia teneretur; zelaret enim potius pellicem, non faceret matrem: nunc vero propterea sic propa-

¹ In Mss. *desiderabit.*

gandi voluntas pia fuit, quia concumbendi voluntas libidinosa¹ non fuit.

CAPUT XXXII. — Illud sane defendi non potest, si Abraham, sicut Faustus objecit, minime credens Deo, qui sibi jam prolem de Sara promiserat, de Agar suscipere voluit. Sed apertissime falsum est: nondum hoc promiserat Deus. Recenseant Scripturæ illius superiora, qui volunt; invenient semini Abraham jam fuisse promissam terram et innumerabilis multitudinis abundantiam (*Gen. xii, 3*), nondum tamen fuisse patefactum quomodo illius seminis esset futura propagatio, utrum ex carne Abraham, si de se ipse generaret; an ex voluntate, si aliquem forte adoptaret: deinde si de carne ipsius, utrum ex Sara, an ex alia prorsus, nondum manifestatum fuit. Legant, inquam, qui volunt, et invenient Faustum aut falli imprudenter, aut fallere impudenter. Itaque Abraham, cum sibi videret non nasci filios, et tamen semini suo factam promissionem teneret, primo de adoptione cogitabat. Hoc indicat, quod cum Deo loquens, ait de vernaculo suo, *Hic hæres meus erit*: tanquam diceret, Quia de me ipso mihi semen non dedisti, in isto comple quod meo somini promissisti. Si enim semen cujusque non appellaretur, nisi quod de ejus carne nasceretur, nec nos appellaret Apostolus semen Abraham (*Galat. iii, 29*), qui certe originem carnis ab illo non ducimus, sed imitatione fidei semen ejus facti sumus, credentes in Christum, cujus caro ex illius carne propagata est. Tunc ergo Abraham audivit a Domino, *Non hic erit hæres tuus; sed qui exiet de utero tuo, ipse erit hæres tuus* (*Gen. xv, 3, 4*). Jam tunc² adoptionis cogitatione sublata, cum de se ipso semen speraret Abraham, restabat incertum, utrum ex Sara, an ex alia: quod illi Deus occultare voluit, donec prius ex ancilla Vetus Testamentum figuraretur. Quid ergo mirum, si videns Abraham sterilem uxorem, cupientem sibi prolem, quam parere ipsa non potuit, ex famula sua et ex marito provenire, non sive carnali cupiditati cessit, sed conjugali potestati obtemperavit; credens hoc Saram ex Dei nutu voluisse, qui jam ex se ipso illi hæredem promiserat, sed ex qua femina non prædixerat? Frustra igitur Faustus ad obijciendum hoc crimen insanus insuluit, tanquam infidelem Abraham infideliter arguens. Cætera enim cæcitate non credendi nec valuit intelligere, hoc autem libidine calumniandi neglexit et legere.

CAPUT XXXIII. — Quod autem justum et fidelem virum matrimonii sui infamissimum nundinatorem appellans, avaritiæ ac ventris causa duobus regibus Abimelech et Pharaoni diversis temporibus Saram conjugem suam sororem mentium, quia erat pulcherrima, in concubitum asserit venditasse, non ore veridico a turpitudine separat honestatem, sed ore maledico totum vertit in crimen. Hoc enim Abraham factum lenocivis simile videtur, sed non valentibus ex illius æternæ legis lumine a peccatis recte facta dis-

cernere: quibus et constantia pertinacia videtur potest, et virtus fiducia vitium putari audaciæ, et quæcumque similiter obijciuntur quasi non recte agentibus, a non recte cernentibus. Neque enim Abraham flagitio consensit uxoris, ejusque vendidit adulterium: sed sicut illa famulam suam non libidini mariti permisit¹, sed officio generandi ultro intulit, nequaquam turbato ordine naturali, ubi ejus potestas erat, jubens potius obedienti, quam cedens concupiscenti; sic et ipse conjugem castam et casto corde sibi coherentem, de cujus animo, ubi pudicitia virtus habitabat, nullo modo dubitabat, tacuit uxorem, dixit sororem; ne se occiso, ab alienigenis atque impiis captiva possideretur; certus de Deo suo quod nihil eam turpe ac flagitiosum perpeti sineret. Nec eum fides ac spes fefellerit: namque Phæroo territus monstris, multisque propter eam malis afflictus, ubi ejus esse uxorem divinitus didicit, illasam cum honore restituit; Abimelech autem somno commotus atque edoctus, similiter fecit (*Gen. xii et xx*).

CAPUT XXXIV. — Nonnulli quidem, non calumulosi et maledici, sicut Faustus, sed eisdem Libris honorem debitum deferentes, quos iste vel non intelligendo reprehendit, vel reprehendendo non intelligit, cum hoc Abraham factum considerarent, visum est eis quod a firmitate fidei subdefecerit atque titubaverit, et timore mortis, sicut Dominum Petrus (*Math. xxvi, 70-74*), ita iste negaverit uxorem. Quod si ista necesse esset intelligi, peccatum hominis agnoscerem; nec ideo cuncta ejus merita deleta atque oblitterata censerem, sicut nec illius apostoli: quantum culpa non sit æqualis, negare uxorem, et negare Salvatorem. Nunc vero cum habeam quod intelligam, ne hoc intelligam, nulla causa cogor temeritate labi ad reprehendendum, quem nemo convincit timore lapsam fuisse ad mentium. Neque enim utrum ejus uxor esset interrogatus, non esse respondit: sed cum ab eo quæreretur quid ei esset illa mulier, indicavit sororem, non negavit uxorem: tacuit aliquid veri, non dixit aliquid falsi.

CAPUT XXXV. — An usque adeo desipimus, ut hic Faustum sequamur, qui ait sororem mentium, quasi genus Saræ aliunde didicerit, cum id sancta Scriptura non aperuerit? Puto justum esse ut in eare, quam noverat Abraham, nos autem non novimus, Patriarchæ potius credamus loquenti quod scit, quam Manichæo criminanti quod nescit. Cum igitur Abraham eo tempore viveret in rebus humanis, quo quidem jam fratres ex utroque aut ex altero vel altera parente natos neci conjugio non licebat, filios autem fratrum aliosque longinquiore gradu generis consanguineos, nulla lege, nulla potestate prohibita consuetudine jungebat; quid mirum si sororem suam, id est, ex patris sui sanguine procreatam habebat uxorem? Nam hoc ipse reddenti sibi eam regi dixit de patre esse sororem, non de matre: ubi certo ut sororem mentiretur, nullo jam timore cogebatur, quando ille uxo-

¹ Sic Am. Er. et plures Mss. At Lov., *voluptas libidinosa*.

² Mss. Er. et Mss., *jam nunc*.

¹ Am. et Er., *non libidine marito permisit*.

rom ejus esse didicerat, et eam divinitus terrius etiam honore reddebatur. Fratres autem sive sorores generali nomine consanguineos vel consanguineas solere apud veteres appellari, Scriptura testatur. Nam et Tobias dicit Deo, cum oraret antequam misceretur uxori, *Et nunc, Domine, tu scis quoniam non luxuriosus causa accipio sororem meam* (Tob. viii, 9) : cum esset illa non ex concubitu ejusdem patris, nec ex eodem matris utero, sed ex eadem stirpe cognationis exorta (*Id.* vi, 11 et vii, 2). Et Loth frater Abraham dicitur (*Gen.* xiii, 8), cum patruus ejus esset Abraham (*Id.* xi, 31) : ex qua vocabuli consuetudine etiam fratres Domini vocantur in Evangelio, non utique quos Maria virgo pepererat, sed ex ejus consanguinitate omnes propinqui (*Math.* xii, 46).

CAPUT XXXVI. — Dicit aliquis : Cur non potius ita de Deo suo presumpsit Abraham, ut fateri non timeret uxorem? Neque enim Deus ab illo mortem non poterat repellere quam timebat, eumque cum conjuge sua ab omni pernicie in illa peregrinatione tutari, ut nec uxor ejus, quamvis esset pulcherrima, appeteretur ab aliquo, nec propter illam ipse neceretur. Poterat sane hoc efficere Deus : quis ita sit demens ut hoc neget? Sed si interrogatus Abraham, illam feminam indicaret uxorem, duas res tuendas committeret Deo, et suam vitam, et conjugia pudicitiam. Pertinet autem ad sanam doctrinam, quando habet quod faciat homo, non tentare Dominum Deum suum (*Deut.* vi, 16). Neque enim et ipso Salvatore non poterat tueri discipulos suos, quibus tamen ait : *Si vos persecuti fuerint in una ciuitate, fugite in aliam* (*Math.* x, 23). Cuius rei prior exemplum praeberit. Nam cum potestatem haberet ponendi animam suam, nec eam poneret, nisi cum vellet (*Joan.* x, 18), in Ægyptum tamen intus portantibus parentibus fugit (*Math.* ii, 14) : et ad diem festum non euidenter, sed latenter ascendit, cum alias palam loqueretur Judæis irascens et inimicissimo animo audientibus, nec tamen valentibus in eum mittere manus, quia nondum venerat hora ejus (*Joan.* vii, 10, 30) : non ejus horæ necessitate cogitur mori, sed ejus horæ opportunitate dignaretur occidi. Qui ergo palam docendo, et arguendobet tamen inimiciorum rabicum valere in se aliquid non timendo, Dei demonstrabat potestatem ; idem tamen fugienda et lateo hominis instruebat infirmitatem, ne Deum tentare audeat, quando habet quod faciat, ut quod cavere oportet evadat. Neque enim et apostolus Paulus desperaverat adiutorium protectionisque divinam, fidemque perdiderat, quando per murum in sporta submissus est, ut inimicorum manus effugeret (*Act.* ix, 25). Non ergo in Deum non credendo sic fugit : Sed Deum tentando sic fugere noluisse, cum sic fugere potuisset. Proinde cum inter gentes propter excellentissimam pulchritudinem Saræ, et ejus pudicitiam et mariti vita esset in dubio, nec utrumque tueri posset, Abraham, verumtamen unum horum posset, id est, vitam ; ne Deum suum tentaret, fecit

¹ Er. Lugd. Ven., sed Deum tentaret, si fugere noluisse. Lov., sed Deum tentando fugere noluisse. M.

quod potuit : quod autem non potuit : illi commisit. Qui ergo se hominem occultare non valuit, maritum se occultavit, ne occideretur ; uxorem Deo credidit, ne pollueretur.

CAPUT XXXVII. — Quamquam scrupulosius disputari possit, utrum illius mulieris pudicitia violaretur, etiam si aliquam carnem ejus commixtas fuerit, cum id in se fieri pro mortis vite, nec illo nesciente, sed jubente permetteret, nequaquam fidem deserens conjugalem, et potestatem non absonans maritalem, sicut ille adulter non fuit, quando uxoris obtempersans potestati, de ancilla prolem generare consensit (n) : sed propter vim principiorum, quia non ita duobus viris vivis ad concubendum femina subditur, sicut dicitur femina uni viro ; multo verius et honestius illud accipimus, quod pater Abraham nec tentavit Deum, quando vite suæ quantum putavit homo commisit, et speravit in Deo cui pudicitiam conjugis commendavit.

CAPUT XXXVIII. — Jam vero in hac re gesta atque in divinis Libris posita fideliterque narrata, quem non delectet etiam factum propheticum perscrutari, et sacramenti ostium facta fide studioque pulsare, ut aperiat Dominus et ostendat quis tunc in illo figurabatur viro, et cujus sit uxor que in hac peregrinatione atque inter alienigenas pollui macularique non sinitur, ut sit viro suo sine macula et ruga ? In gloriam quippe Christi recte vivit Ecclesia, ut pulchritudo ejus honori sit viro ejus, sicut Abraham propter Saræ pulchritudinem inter alienigenas honorabatur : etque ipsi, cui dicitur in Cantibus canticorum, *O pulchra inter mulieres* (*Cant.* i, 7) ! ipsius pulchritudinis merito reges offerunt munera ; sicut Saræ obtulit rex Abimelech, plus in ea mirans formæ decus, quod amare potuit, et violare non potuit. Est enim et sancta Ecclesia Domino Jesu Christo in occulto uxor. Occulte quippe atque intus in abscondito secreto spiritali anima humana inhæret Verbo Dei, ut sint duo in carne una : quod magnum conjugii sacramentum in Christo et in Ecclesia commendat Apostolus (*Ephes.* v, 31, 32). Proinde regnum terrenum sæculi hujus, cujus figuram gerebant reges qui Saram polluere permitti non sunt, non expertum est nec in venit Ecclesiam conjugem Christi, id est, quam fideliter illi tanquam principio viro suo subdita cohereret, nisi cum violare tentavit, et divino testimonio per fidem martyrum cessit, correptamque in posterioribus regibus honoravit munere, quam correptioni suæ subdere in prioribus non evaluit. Nam quod tunc in eodem rege prius et posterius figuratum est, hoc in isto regno prioribus et posterioribus regibus adimpletur.

¹ Am. et Er., qua.

² Sic potiores vss. Editi vero, in gloria.

³ Editi vulgo male, tanquam præcipuo viro suo. Nonnulli vss., tanquam principi ac viro suo. Melius vss. alii, tanquam principio viro suo : quia paulo ante dixit, propter vim principiorum fieri ut non ita duobus viris vivis femina subditur, sicut d. ex femina uni viro.

(n) Vide librum I de Sermonibus Domini in monte, cap. 10. nu. 49, 50.

CAPUT XXXIX. — Cum autem dicitur de patre esse sororem Christi Ecclesiam, non de matre, non terrenae generationis quae evacuabitur, sed gratiae coeae quae in aeternum manebit, cognatio commendatur. Secundum quam gratiam genus mortale non erimus, accepta potestate ut filii Dei vocemur et simus (I *Joan.* iii, 1). Neque enim hanc gratiam de Synagoga matre Christi secundum carnem, sed de Deo patre perceptimus. Hanc vero cognationem terrenam, quae ad mortem temporaliter generat, vocamus in aliam vitam ubi nullus moritur, negare nos Christus docuit, non fateri, cum discipulis ait: *Ne vobis dicatis patrem in terra; unus est enim Pater vester qui in caelis est* (*Matth.* xxiii, 9). Cujus rei praebuit exemplum, quando et ipse dixit: *Quae mihi mater, aut qui fratres? Et extendens manum super discipulos, ait: Hi sunt fratres mei.* Et ne quisquam in hoc vocabulo terrenam cognationem cogitaret, adjunxit, *Et quicumque fecerit voluntatem Patris mei, ipse mihi frater, et mater, et soror est* (*Id.* xii, 48-50): tanquam diceret, De Deo patre hanc cognationem appello, non de Synagoga matre. Ad aeternam quippe vitam nunc voco, ubi immortaliter ratus sum; non ad temporalem, unde ut vocarem mortalis effectus sum.

CAPUT XL. — Quod ergo Ecclesia, cujus uxor sit occultatur alienigenis, cujus autem soror non facetur, haec interim causa facile occurrit, quia occultum et difficile ad intelligendum est, quomodo anima humana Verbo Dei copuletur, sive misceatur, sive quid melius et aptius dici potest, cum sit illud Deus, ista creatura. Secundum hoc enim sponsus et sponsa, vel vir et uxor, Christus et Ecclesia dicuntur. Qua vero cognatio sint fratres Christus et omnes sancti, gratia divina, non consanguinitate terrena, hoc est, de patre, non de matre, et effabilius dicitur, et capacius auditur. Nam et inter se omnes sancti per eandem gratiam fratres sunt: sponsus autem exterorum societati¹ nullus illorum est. Proinde Christum, quamvis excellentissimae justitiae atque sapientiae, tamen hominem multo facilius et proclivius alienigenae crediderunt, non quidem falso, quod homo esset: sed quomodo etiam Deus esset ignoraverunt. Hinc et Jeremias: *Et homo, inquit, est, et quis agnoscat eum* (*Jerem.* xvii, 9)? *Et homo est; quia proditur quod frater est. Et quis agnoscat eum?* quia occultatur quod sponsus est. Haec de patre Abraham adversum impudentissimam et imperitissimam et calumniosissimam Fausti vocem satis dicta sint.

CAPUT XLI. — Loth autem frater ejus justus et hospitalis in Sodomis, et ab omni Sodomitarum contaminatione purus atque integer, ex illo incendio quod erat similitudo futuri iudicii, meruit salvus evadere; typum gestans corporis Christi, quod in omnibus sanctis et nunc inter iniquos atque impios gemit, quorum factis non consentit, et a quorum commixtione in saeculi fine liberabitur, illis damnatis

supplicio ignis aeterni. Sicut autem aliud genus hominum in ejus uxore figuratum est, eorum scilicet qui per gratiam Dei vocati, retro respiciunt; non sicut Paulus, qui ea quae retro sunt obliviscitur, et in ea quae ante sunt extenditur (*Philipp.* iii, 13). Unde et ipse Dominus, *Nemo, inquit, imponens manum super aratrum, et respiciens retro, aptus est regno caelorum* (*Luc.* ix, 62). Nec illud exemplum tacuit, quo nos tanquam sale condiret, ut non fatui negigeremus, sed prudentes caveremus hoc malum. Unde et illa, ut hoc admoneret, in statum salis conversa est. Nam cum praeceperet ut se quisque perseverantissima anteriorum intentione ab illis quae retro sunt eriperet, *Memento, inquit, uxoris Loth* (*Id.* xvii, 32). Sic etiam in ipso Loth, quando cum eo filiae concubuerunt, non illud quod cum a Sodomis liberatus est, sed aliud aliquid figuratum est. Nam tunc ille ipse Loth futurae Legis videtur gestasse personam, quam quidam ex illa procreati et sub Lege positi, male intelligendo quodam modo inebriant², eaque non legitime utendo infidelitatis opera pariunt. *Bona est enim Lex, ait Apostolus, si quis ea legitime utatur* (I *Tim.* i, 8).

CAPUT XLII. — Nec ideo tamen hoc factum vel ipsius Loth vel ejus filiarum justificamus, quia significavit aliquid quod futuram quorundam perveritatem praenuntiaret. Aliud enim illa ut hoc facerent intenderunt, aliud Deus qui hoc fieri permisit, ut etiam inde aliquid demonstraret, manente recto iudicio suo super peccatum hominum tunc praesentium, et vigilante providentia sua pro significatione futurorum. Proinde illud factum cum in sancta Scriptura narratur, propheta est: cum vero in illorum vita qui hoc commiserunt consideratur, flagitium est.

CAPUT XLIII. — Nec rursus tanta reprehensione atque accusatione res digna est, quantum in eam Faustus inimicus et caecus evomit. Consultitur enim aeterna lex illa ordinem naturalem conservari jubens, perturbari velans, et non ita de hoc facto iudicat, ac si ille in filias nefaria libidine exarsisset, ut earum incestato corpore frueretur, aut eas haberet uxores: sed nec de illis feminis, ac si in sui patris carnem execrabili amore flagrassent. Ratio quippe justitiae non tantum quid factum sit, verum etiam quare factum sit intuetur, ut ex causis suis facta pendentia libramento aequitatis examinet. Cum igitur illae ad conservationem generis prolem quaerent, qui utique³ in eis humanus erat et naturalis affectus, nec se crederent invenire posse alios viros, velut exusto illa conflagratione orbe terrarum, neque enim discernere poterant quousque ignis ille saevierit, miscere se patri voluerunt. Potius quidem nunquam esse matres, quam sic uti patre debuerunt: verumtamen multum interest, quod ea causa usae sunt, quam si concupiscentia tam funestae voluptatis uterentur.

CAPUT XLIV. — Ab illo autem opere ita patrum abhorrere sentiebant, ut id se impieturae esse non

¹ Edito, *ceterorum societate*. Erratum emendamus ex 153

² Apud Er. Lugd. Ven., *inebriantes*. *ut*.

³ Lov., *quia utique*.

crederent, nisi ejus ignorantiam procurarent. Namque, ut scriptum est, inebriaverunt eum, et se necienti miscuerunt (*Gen. xix*). Quapropter culpandus est quidem, non tamen quantum ille incestus, sed quantum illa meretur ebrietas. Nam et hanc lex aeterna condemnat; quia cibum et potum ad ordinem naturalem non nisi gratia conservandæ salutis admittit. Quamvis ergo inter ebriosum et ebrium plurimum intersit: nam nec ebriosus semper est ebrius, nec quisquis aliquando ebrius, consequenter ebriosus est: tamen in homine justo hujus ipsius, etsi non ebriositatis, at certe ebrietatis causa querenda est. Quid enim tandem cogebat ut filibus suis crebra vina miscerentibus, aut fortasse nec mixta crebro porrigentibus, consentiret aut crederet¹? An ad hoc filias nimiam tristitiam fingentes ita voluit consolari, ut illius destitutionis et materni luctus dolor de cogitatione mentis ebriæ fugaretur, etiam ipsas tantumdem bibere existimans, et aliqua fraude agentes ne biberent? Sed etiam talem tristibus suis adhibere consolationem quomodo virum justum decuerit, non videmus. An aliqua Sodomitarum arte pessima etiam paucis poculis patrem sic inebriare potuerunt, ut illud peccatum cum ignorante, vel potius de ignorante committerent? Sed mirum si hoc Scriptura divina tacuisset, vel servum suum Deus sine aliquo voluntatis ejus vitio perpeti sineret.

CAPUT XLV. — Nos tamen Scripturas sanctas, non hominum peccata defendimus. Non sic autem de hujus facti purgatione satagimus, quasi hoc Deus noster aut fieri jusserit, aut factum approbaverit; aut ita justis homines in illis Libris appellentur, ut si voluerint peccare, non possint. Cum ergo in Litteris quas isti reprehendunt, Deus huic facto nullum justitiæ testimonium perhibuerit, qua dementia temeritatis hincillas Litteras accusare contendunt, cum aliis earum locis apertissime inveniantur divinis præceptis ista prohiberi? Unde in illa re gesta de opere filiarum Loth narrata ista sunt, non laudata. Quædam vero eorum tacito iudicio Dei, quædam tacito narrari oportuit: ut quando promittitur quid inde judicaverit Deus, instruat nostram imperitia; quando autem taceatur, vel exerceatur peritia, ut quod alibi didicimus recolamus; vel excutiatur pigritia, ut quod nondum novimus inquiramus. Deus ergo, qui novit et de hominum opere malo facere opera bona, gentes quas voluit, ex illo semine propagavit, non Scripturas suas propter hominum peccata damnavit. Prodidit quippe ista, non fecit; et cavenda admonuit, non imitanda proposuit.

CAPUT XLVI. — Mirabili sane impudentia² Faustus Isaac quoque filium Abrahamæ criminatus est, quod Rebeccam, quæ uxor erat, sororem sinxerit (*Id. xxvi. 7*). Genus enim Rebeccæ non tacitum est, et eam per notissimam propinquitatem sororem ejus fuisse manifestum est (*Id. xxiv*). Ut autem taceret uxorem, quid mirum, aut quid parvum, si imitatus

est patrem; cum eadem justitia defendatur, qua pater ejus de simili objecto inculpatus inventus est? Quæ igitur pro Abraham, quod ad hanc rem attinet, adversus criminantem Faustum diximus (*Supra, capp. 33 36*), eadem etiam pro Isaac filio ejus valent; quæ recensere non est difficile: nisi forte studiosorum aliquis querat, in cujus figuræ sacramento accipiendum sit, quod rex alienigena Rebeccam viri sui conjugem tunc esse cognovit, quando eum cum illa ludentem vidit; quod non cognovisset, nisi cum conjugis ille sic luderet, quomodo cum ea quæ conjux non esset ludere non deceret. Quod cum sancti conjugati faciunt, non inaniter faciunt, sed prudenter: descendunt enim quodam modo ad feminei sexus infirmitatem, ut aliquid blanda hilaritate vel dicant vel faciant; non enervantes, sed temperantes virilem rigorem³: quod tamen ei quæ uxor non est qui dixerit aut fecerit, turpis est. Verum hoc, quod ad mores humanitatis pertinet, dixerim, ne quisquam durus et sine affectu id ipsum pro crimine objiciat sancto viro, quod cum conjugis sua luserit. Tales enim homines inhumani si aliquem gravem virum ludicrum aliquid garrientem pueris etiam parvulis viderint, quo eorum lacteam sensum affabili et nutritoria facilitate permulceat, tanquam delirantem reprehendunt: obliiti unde creverint, aut ingrati quod creverint. Quid autem sibi velit in sacramento Christi et Ecclesiæ, quod tantus Patriarcha cum conjugis luserit, conjugiumque illud inde sit cognitum, videt profecto quisquis, ne aliquid errando in Ecclesiam peccet, secretam viri ejus in Scripturis sanctis diligenter intuetur: et invenit eum majestatem suam, qua in forma Dei æqualis est Patri, paulisper abscondisse in forma servi (*Philipp. ii, 6, 7*), ut ejus capax esse humana infirmitas posset, eoque modo se conjugis congruenter aptaret. Quid enim absurdum, imo quid non convenienter futurorum prænuntiationi accommodatum, si Propheta Dei carnale aliquid luserit, ut eum caperet affectus uxoris; cum ipsum Verbum Dei caro factum sit, ut habitaret in nobis (*Joan. i, 14*)?

CAPUT XLVII. — Jam vero filio ejus Jacob quod pro ingenti crimine quatuor objiciuntur uxores (*Gen. xxix et xxx*), generali prælocutione purgatur. Quando enim mos erat, crimen non erat: et nunc propterea crimen est, quia mos non est. Alia enim sunt peccata contra naturam, alia contra mores, alia contra præcepta. Quæ cum ita sint, quid tandem criminis est, quod de pluribus simul habitis uxoribus objicitur sancto viro Jacob? Si naturam consulas, non laesivendi, sed gignendi causa illis mulieribus utebatur: si morem, illo tempore atque in illis terris hoc factitabatur: si præceptum, nulla lege prohibebatur. Nunc vero cur crimen est, si quis hoc faciat, nisi quia et moribus et legibus hoc non licet? Quæ duo quisquis contempserit, etiamsi tantummodo causa generandi uti possit feminis pluribus, peccat tamen, et ipsam violat humanam societatem, cui necessaria est propagatio filiorum. Sed quia homines, aliter se ha-

¹ Quidam Mss., *cederet*.

² Aliquot Mss., *impudentia*.

³ Plerique Mss., *rigorem*

hentibus jam moribus et legibus, non possunt delectari uxorum multitudine nisi libidinibus magnitudine, ideo errant et putant haberi omnino non potuisse uxores multas, nisi flagrantia concupiscentiæ carnalis et sordidæ voluptatis. Comparantes enim, non alios quorum animi virtutem prorsus nosse non possunt, sed, sicut ait Apostolus, semetipsos sibi metipsis (II Cor. x, 12), non intelligunt. Et quia ipsi etiam nisi unam haberint, ad eandem non solo¹ generandi officio ducti viriliter accedunt, sed sæpe cocundi stimulo victi enerviter pertrahuntur; quasi veraciter sibi videntur conjicere, quam majore hujusmodi morbo per multas alii captiventur, quando se vident in una temperantiam non posse servare.

CAPUT XLVIII. — Verum nos eis qui hanc virtutem non habent, ita de sanctorum virorum moribus judicium committere non debemus, sicut de ciborum suavitate ac salubritate judicare febrientes non sinimus: potiusque illis ex sanorum sensu et præcepto medicantium², quam ex eorum ægritudinis affectione alimenta præparamus. Proinde isti si volunt non falsæ atque adumbratæ, sed veræ ac solidæ pudicitie capere sanitatem, divinæ Scripturæ tanquam libris medicinalibus credant, non frustra tam magnum honorem sanctitatis tributum quibusdam viris etiam plures uxores habentibus; nisi quia fieri potest ut imperator carnis animus tanta temperantiæ potestate præpolleat, ut genitalis delectationis motum insitum naturæ mortalium ex providentia generandi leges impositas non permittat excedere. Alioquin possunt isti, maledici potius calumniatores, quam veridici iudices, etiam sanctos Apostolos accusare, quod non charitate generandi filios vitæ æternæ, sed cupiditate laudis humanæ, populis tam multis Evangelium prædicaverint. Neque enim deerat illis evangelicis patribus per omnes Christi Ecclesias fama præclara tot linguis laudantibus comparata: imo vero tanta aderat, ut major hominibus ab hominibus honor et gloria deferri non debeat. Hanc in Ecclesia gloriam perversa voluntate Simon perditus concupivit, quando ab eis pecunia voluit cæcus emere, quod illi divina gratia eademque gratuita meruerunt (Act. viii, 18-20). Hujus avidus gloriæ fuisse intelligitur, quem se volentem sequi Dominus in Evangelio revocat dicens: *Vulpes foveas habent, et volucres cæli diversoria; Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet* (Matth. viii, 20). Videbat enim eum dolosa simulatione tenebrorum et ventosa elatione jactatum, non habere fidei locum ubi se inclinantem doctorem humilitatis exciperet; quia in discipulatu Christi non illius gratiam, sed suam gloriam requirebat. Hoc amore gloriæ corrupti erant, quos Paulus apostolus notat, quod per invidiam et contentionem non caste Christum annuntiarent: quibus tamen prædicantibus gaudet Apostolus (Philipp. i, 15-18); sciens fieri posse ut dum illi sectantur humanæ gloriæ cupiditatem, tamen his auditis fideles nasce-

rentur; non ex eorum invida cupiditate, qua se volebant vel æquari, vel anteponi apostolicæ gloriæ; sed per Evangelium, quod etiam si non caste, tamen annuntiabant; ut de malo illorum Deus operaretur bonum: sicut fieri potest ut homo ad concubium non ingrediat voluntate generandi, sed luxuriandi libidine rapiatur; et tamen nascatur homo, bonum Dei opus de fecunditate seminum, non de turpitudine vitiorum. Sicut ergo sancti Apostoli auditoribus admirantibus doctrinam suam condelectabantur, non aviditate consequendæ laudis, sed charitate seminandæ veritatis; ita sancti Patriarchæ conjugibus excipientibus semen suum miscebantur, non concupiscentia percipiendæ voluptatis, sed providentia propagandæ successionis: ac per hoc nec illos ambitiosos multitudo populorum, nec illos libidinosos multitudo faciebat uxorum. Sed quid de viris loquar, quibus excellentissimum testimonium divina voce perhibetur, cum ipsas feminas satis eluceat nihil aliud in concubitu appetisse quam filios? Quippe ubi se minime parere viderunt, famulas suas dederunt viro suo³, ut illas matres facerent carne, ipsæ fierent voluntate.

CAPUT XLIX. — Nam et illud, quod mendacissima criminatione Faustus objecit, habuisse inter se velut quatuor scorta certamen, quamnam eum ad concubium raperet, ubi hoc legerit nescio, nisi forte in corde suo tanquam in libro nefariorum fallaciarum, ubi vere ipse scortabatur, sed cum serpente illo de quo Apostolus timebat Ecclesiæ, quam virginem castam cepiebat uni viro exhibere Christo, ne sicut Evam deceperat astutia sua, sic et illorum mentes a Christi castitate avertendo corrumperet (II Cor. xi, 2, 3). Ita enim huic serpenti amici sunt isti, ut eum præstitisse potius⁴ quam nocuisse contendant. Ipse plane Fausto persuasit, pectori adulterato falsitatis semina infundens, ut has male conceptas calumnias ore immunissimo pareret, et stilo audacissimo etiam memoriæ commendaret. Nulla enim ancillarum virum Jacob ab altera rapuit, nulla de illius concubitu cum altera litigavit. Ideo magis ordo erat, quia libido non erat; et tanto firmiter servabantur conjugalis potestatis jura, quanto castius vitabatur carnalis cupiditatis injuria. Quod enim et ab uxore conducitur, ibi vera nostra manifestatur assertio, ibi pro se adversus maledicta Manichæorum ipsa veritas clamat. Quid enim opus erat ut eum altera conduceret, nisi quia ordo altioris erat ut ad eam maritus intraret? Neque enim ad Liam nunquam accessisset⁵, nisi eum conduxisset: sed utique justis ad eam vicibus accedebat, de qua tot filios procreaverat, et cui obedierat ut etiam de ancilla procrearet, et de qua postea non conducente procrea-

¹ Vaticanus codex, *apostolicæ gratiæ*. Alii quidam Mss. *apostolicæ doctrinæ*.

² Lov., *dederunt viris suis*. Editi autem alii et Mss., *dederunt viro suo*. Itaque quod sequitur, *facerent*, respicit ipsas uxores quæ dederunt.

³ Itic apud Lov. additur, *hominum*.

⁴ Am., *Neque enim ad aliam nunquam accessisset*. Er. et Lov., *Neque enim ad aliam unquam accessisset*. Castigantur ex Mss.

⁵ Sic meliores Mss. At editi, *non solum*.
⁶ Editi Am. Fr. et plerique Mss. et præcepto medicanane nonnulli, et præcepto medicanane

vit. Sed tunc Rachel noctem habebat in ordine ut maneret cum viro : tunc penes eam potestas illa erat, de qua per Apostolum vox certe Novi Testamenti non tacuit, dicens, *Similiter et vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier*. Ideo jam cum sorore pacta erat, cui facta debitorum eam translegaret ad debitorem suum. Nam hoc nomine id appellat Apostolus : *Uxor i*, inquit, *vir debitum reddat* (1 Cor. vii, 4, 5). Cui ergo vir debitor erat, jam acceperat a sororo quod elegerat voluntate, ut ei daret quod habebat in potestate.

CAPUT L. — Hic vero ille, quem Faustus tanquam impudicum clausis vel potius extinctis oculis criminatur, si concupiscentiæ non justitiæ servus esset, nonne per totum diem in voluptatē illius noctis testuaret, qua erat cum pulchriori cubiturus : quam certe amplius diligebat, et pro qua his septenarium¹ annorum laborem gratuitum penderat? Cum ergo jam die peracto in ejus freti amplexus, quando inde averteretur, si talis esset, qualem Manichæi nihil intelligentes opinantur? Nonne placito contempto mulierum, intraret potius ad speciosam suam, quæ illi noctem ipsam, non solum conjugis more, verum etiam ordinis jure debebat? Uteretur potius ipse potestate maritali, quia et *uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir*; et pro eo tunc servitutis illarum vicissitudo faciebat: conjugali ergo potestate multo vincibilis uteretur, si formæ desiderio vinceretur. Sed comeliores feminae invenirentur, si illæ pro filiis concipiendis, ipse autem pro concubitus sui voluptate certaret. Itaque vir temperantissimus, et plane vir, quia tam viriliter feminis utebatur, ut delectationi carnali non subiceretur, sed dominaretur, magis quid deberet, quam quid ei deberetur attendit; nec ad propriam voluptatem sua potestate abuti veluit, sed illius debiti redditor quam exactor esse maluit. Unde consequens erat ut ei redderet, quam pro se id accipere illa cui debebatur elegit: quo earum placito pactoque comperto, cum repente atque inopinata a pulcherrima conjugē revocaretur, et ad minus decoram vocaretur, non ira excaecavit, non tristitia nubilatus est, non enerviter blandus, ut sibi potius Rachel noctem redderet, inter ambas satagit: sed maritus justus et providus pater, cum illas proliis curam gerere videret, et ipse nihil aliud de concubitu quaereret, earum voluntati obtemperandum judicavit, quæ sibi singillatim filios optabant; suæ² nihil minui, cui ambæ pariebant. Tanquam diceret: Vobis inter vos, ut vultis, cedite atque concedite quænam vestrum fiat mater: ego quid contendam, quando sive hinc sive inde nascenti non erit alius pater? Hanc profecto modestiam, hanc concupiscentiæ coercionem, et in commixtione corporum conjugalium solum appetitum posteritatis humane, ut erat ætatis Faustus, in illis litteris et intelligeret et laudaret, nisi ejus ingenium detestabili sæta depravatum, et quid reprehenderet quaereret, et unam nuptialis conventionis honesta-

tem, qua mares et feminae liberorum procreandorum causa copulantur, hoc crimen maximum deputaret.

CAPUT LI. — Nunc jam defensus Patriarchæ moribus, refutatoque crimine quod nefarius error objecit, de libero³ et possumus, mysteriorum secreta rimemur, pulsemusque fidei pietate, ut nobis aperiat a Domino, quid rerum figeraverint quatuor istæ uxores Jacob, quarum duæ liberæ, duæ ancillæ fuerunt. Videmus enim Apostolum, in libera et ancilla quas habuit Abraham, duo Testamenta intelligere (*Galat. iv, 22-24*): sed ibi in una et una facilius apparet quod dicitur; hic autem duæ sunt et duæ. Deinde ibi ancillæ filius exheredatur, hic vero ancillarum filii simul cum filiis liberarum terram promissionis accipiunt: unde hic procul dubio aliquid aliud significatur.

CAPUT LII. — Quanquam enim duas liberas uxores Jacob ad Novum Testamentum, quo in libertatem vocati sumus, existimem pertinere, non tamen frustra duæ sunt: nisi forte quia (id quod in Scripturis adverti et inveniri potest) duæ vite nobis in Christi corpore prædicantur; una temporalis in qua laboramus, alia æterna in qua delectationem Dei contemplantur. Istam Dominus passione, illam resurrectione declaravit. Admonent nos ad hoc intelligendum illarum etiam nomina feminarum. Dicunt enim quod Lia interpretatur Laborans, Rachel autem Visum principium, sive Verbum ex quo videtur principium. Actio ergo humanæ mortalisque vite, in qua vivimus ex fide, multa laboriosa opera facientes, incerti quo exitu proveniant ad utilitatem eorum quibus consensere volumus, ipsa est Lia: prior uxor Jacob: æper hoc et infirmis oculis fuisse commemoratur. Cogitationes enim mortalium timidæ, et incertæ providentiæ nostræ (*Sap. ix, 14*). Spes vero æternæ contemplationis Dei, habens certam et delectabilem intelligentiam veritatis, ipsa est Rachel: unde etiam dicitur bona facie, et pulchra specie. Hanc enim amat omnis pietus studiosus, et propter hanc servit gratia Dei, quam peccata nostra, etsi fecerint sicut phariseum, tanquam nix dealbantur⁴ (*Mat. 23, 28*): Laban quippe interpretatur Dealbatus, cui servivit Jacob propter Rachel (*Gen. xxx, 17, 30*). Neque enim se quisquam convertit sub gratia remissionis peccatorum servituti, nisi ut quiete vivat in verbo ex quo videtur principium, quod est Deus: ergo propter Rachel, non propter Liam⁵. Nam quis tandem amaverit in operibus justitiæ laborem actionum atque passionum? Quis eam vitam propter seipsam expulverit? sicut nec Jacob Liam: sed tamen sibi nocte suppositam in usum generandi amplexus et fecunditatem ejus expertus est. Dominus enim eam, quia per seipsam dirigi non poterat, primo ut ad Rachel perveniret, tolerari fecit, deinde propter filios commendavit. Ita

¹ Lov., de libro. verius editi alii et mss., de libero, id est propria sponte.

² Lov., dealbantur.

³ Hic in excusis additum, servitur; quod verbum abest a mss.

⁴ Sic Am. Er. et plures Mss. At Lov., bis septenorum.

⁵ Er. Lugd. et Ven. habent, sibi. M.

vero unusquisque utilis Dei servus, sub dealbationis peccatorum suorum gratia constitutus, quid aliud in sua conversione¹ meditatus est, quid aliud corde gestavit, quid aliud adamavit, nisi doctrinam sapientiae? Quam plerique se adepturos et percepturos putant statim ut se in septem praeceptis legis exercuerint, quae sunt de dilectione proximi, ne cuiquam homini noceatur; id est, *Honora patrem et matrem, Non moechaberis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces uxorem proximi, Non concupisces rem proximi* (Exod. xx, 12-17): quibus quantum poterit observatis, posteaquam homini pro concupita et sperata pulcherrima delectatione doctrinae, per tentationes varias, quasi per huius saeculi noctem, tolerantia laboris adhaeserit, velut pro Rachel Lia inopinata conjuncta sit; et hanc sustinet ut ad illam perveniat, si perseveranter amat, acceptis aliis septem praeceptis: ac si dicatur ei, *Servi alios septem annos pro Rachel*; ut sit² pauper spiritu, mitis, lugens, esuriens sitiensque iustitiam, misericors, mundicors, pacificus (Matth. v, 3-9). Vellet enim homo, si fieri posset, sine ulla tolerantia laboris, quae in agendo patiendoque amplectenda est, statim ad pulchrae atque perfectae sapientiae delicias pervenire: sed hoc non potest in terra morientium. Hoc enim videtur significare, quod dictum est ad Jacob, *Non est moris in loco nostro, ut minor nubet prius quam major* (Gen. xxix, 27, 26). Quia non absurde major appellatur, quae tempore prior est. Prior est autem in recta hominis eruditione labor operandi quae justa sunt, quam voluptas intelligendi quae vera sunt.

CAPUT LIII. — Ad hoc valet quod scriptum est, *Concupisti sapientiam, serva mandata, et Dominus praebet illam tibi* (Eccli. i, 33). Mandata utique ad iustitiam pertinentia: iustitiam autem quae ex fide est, quae inter tentationum incerta versatur, ut pie credendo quod nondum intelligit, etiam intelligentiae moritum consequatur. Quantum enim valet, quod modo commemoravi esse scriptum, *Concupisti sapientiam, serva mandata; et Dominus praebet illam tibi*; tantum et illud valere arbitror, *Nisi credideritis, non intelligetis* (Isai. vii, 9): ut iustitia ad fidem, ad sapientiam vero intelligentia pertinere monstratur. Proinde in his qui flagrant ingenti amore perspicuae veritatis, non est improbandum studium, sed ad ordinem revocandum, ut a fide incipiat, et bonis moribus nitatur pervenire quo tendit. In eo quippe quod versatur³, virtus est laboriosa: in eo vero quod appetit, luminosa sapientia. Quid opus est, inquit, credere, quod non mihi ostenditur manifestum? Aliquod verbum promissum, quo videam rerum omnium principium. Id enim est in quod maxime ac primitus inardescit, si veri studiosus est animus rationalis: cui respondeatur, Pulchrum est quidem quod desideras et amari dignissimum; sed prius nubet Lia, et postea Rachel.

¹ An. Er. et plerique Mss., *conversations*. Corrupte.

² Apud Er. Lugd. Ven. Lov., *sis*. M.

³ Lov., *quo versatur*. Vaticanus unus codex, *quod adversatur*. Alii Mss. cum An. et Er., *quod versatur*.

Ardor ergo iste ad id valeat, ut ordo non recusetur, sed potius toleretur; sine quo non potest ad id perveniri, quod tanto ardore diligitur. Cum autem perventum fuerit, simul habebitur in hoc saeculo, non solum speciosa intelligentia, sed etiam laboriosa iustitia. Quamlibet enim acute sinceriterque cernatur a mortalibus incommutabile bonum, adhuc corpus quod corrumpitur aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem (Sap. ix, 15). Ad unum ergo tendendum, sed propter hoc multa ferenda sunt.

CAPUT LIV. — Itaque duae sunt uxores Jacob libero: ambae quippe sunt filiae remissionis peccatorum, hoc est dealbationis, quod est Laban. Verumtamen una amatur, et altera toleratur. Sed quae toleratur, ipsa prius et uberius secundatur, ut si non propter se ipsam, certe propter filios diligatur. Labor enim iustorum maximum fructum habet in eis quos regno Dei generant, inter multas tentationes et tribulationes praedicando Evangelium; et eos propter quos sunt in laboribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus scipius (II Cor. xi, 23), propter quos habent foris pugnas, intus timores (Id. vii, 5), gaudium et coronam suam vocant (Philipp. iv, 4). Nascuntur autem eis facilius atque copiosius ex illa sermone fidei, quo praedicant Christum crucifixum (I Cor. i, 23), et quidquid humanitatis ejus cibus humana cogitatione percipitur, et infirmos etiam Lia oculos non perturbat. Rachel autem clara aspectu, mente excedit Deo (II Cor. v, 13), et videt in principio Verbum Deum apud Deum (Joan. i, 1), et vult parere, et non potest; quia generationem ejus quae enarrabit (Isai. lxx, 8)? Proinde vita quae studia contemplationis competit, ut ea quae carni sunt invisibilia, non infirmis oculis mentis, per ea quae facta sunt, intellecta conspiciat, et sompiternam Dei virtutem ac divinitatem ineffabiliter cernat (Rom. i, 20), vacare vult ad omni negotio, et ideo sterilis. Affectando quippe otium, quo studia contemplationis ignescunt, non temperatur infirmitati hominum, qui in variis pressuris sibi desiderant subveniri. Sed quia et ipsa procreandi charitate inardescit (vult enim docere quod novit, neque cum invidia tabescente iter habere [Sap. vi, 25]), videt sororem labore agendi atque patiendi filiis abundantem; et dolet potius currere homines ad eam virtutem, qua eorum infirmitatibus necessitatibusque consulitur, quam ad illam unde divinum et incommutabile aliquid discitur. Hic dolor figuratus videtur in eo quod scriptum est, *Et zelavit Rachel sororem suam* (Gen. xxx, 1). Proinde, quia liquidus purusque intellectus de illa substantia quae corpus non est, ac per hoc ad carnis sensum non pertinet, verbis carnis edita exprimi non potest; digit doctrina sapientiae per quamlibet corporeas imagines et similitudines atque cogitanda insinuare divina, quam ab officio talia docendi cessare: sicut elegit Rachel ex viro suo et ancilla suscipere liberos, quam sine filiis omnino remanere. Bala quippe interpretari dicitur *Inveterata*:

hanc habuit ancillam Rachel. De vetere quippe vita carnalibus sensibus dedita corporeæ concitantur¹ imagines, etiam cum aliquid de spirituali et incommutabili substantia divinitatis auditur.

CAPUT LV. — Suscipit et Lia de ancilla sua filios, amore habendæ numerosioris prolis accensa. Invenimus autem Zelpham ejus ancillam interpretari Os hians. Quapropter in prædicationem fidei evangelicæ quorum os hiat et cor non hiat, cum in Scripturis adverterimus, hæc intelligitur ancilla Liæ. Scriptum est enim de quibusdam : *Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me* (Isai. xxix, 13). Et talibus Apostolus dicit : *Qui prædicas non furandum, furaris; qui dicis non adulterandum, adulteras* (Rom. ii, 21, 22). Verumtamen ut etiam per hanc conditionalem² libera illa uxor Jacob laborans filios hæredes regni suscipiat, ideo Dominus dicit : *Quæ dicunt facite; quæ autem faciunt, facere nolite* (Matth. xxiii, 3). Unde in labore vinculorum vita apostolica, *Sive*, inquit, *occasione, sive veritate* (Philipp. i, 18) : tanquam et ancilla pariente de prole numerosiore lætata.

CAPUT LVI. — Est vero quidam Liæ fetus ex beneficio Rachel editus, cum virum suum secum debita nocte cubiturum, acceptis a filio Liæ mandragoricis malis, cum sorore cubare permittit³. De hoc autem pomi genere opinari quosdam scio, quod acceptum in escam sterilibus feminis fecunditatem parit; ac per hoc putant omni modo instituisse Rachel, ut hoc a filio sororis acciperet cupiditate parienti : quod ego non arbitrarar, nec si tunc concepisset⁴. Nunc vero cum post Liæ duos alios ab illa nocte partus, Dominus eam prole donaverit, nihil est cur de mandragora tale aliquid suspicemur, quale in nulla femina experti sumus. Dicam ergo quid sentiam : dicent hinc forte meliora doctiores. Cum enim hæc mala ipse vidissem, et propter istum ipsum sacre lectionis locum id mihi obligasse gratularer (rara enim res est), naturam eorum diligenter, quantum potui, perscrutatus sum : non aliqua a communi sensu remotiore scientia, quæ docet virtutes radicum et potestates herbarum; sed quantum mihi et cullibet homini renuntiabat visus, et olfactus, et gustus. Proinde rem comperi pulchram et suaveolentem, sapore autem insipido : et ideo cur eam mulier tantopere concupiverit, ignorare me fateor, nisi forte propter pomi raritatem, et odoris jucunditatem. Cur vero ipsam rem gestam sancta Scriptura tacere noluerit, quæ non utique talia desideria muliercularum nobis pro maguo insinuare curaret, nisi aliquid in eis magnum quærere commoneret, nihil amplius conjicere valeo, quam quod ex illo communi sensu mihi suggeritur, ut illo mandragorico pomo figurari

¹ Omnes prope Mss. habent, *cogitantur*.

² Lov., *conditionem*. At Am. Er. et nostri omnes Mss., *conditionalem* : intellige, ancillam Os hiantem.

³ Am. Er. et nostri Mss., *cubitare permittit*.

⁴ Sola Erasmania editio, *quod ego quoque arbitrarar, si tunc concepisset*.

intelligam famam Lonam : non eam quæ confertur, cum laudant hominem pauci justi atque sapientes; sed illam popularem, qua etiam major et clarior notitia comparatur : non ipsa per sese expetenda, sed intentioni honorum, qua generi humano consulunt, pernecessaria. Unde dicit Apostolus, *Oportet etiam testimonium habere bonum ab eis qui foris sunt* (1 Tim. iii, 7) : qui licet parum sapiant, reddunt tamen plerumquæ labori eorum, per quos sibi consulitur, et splendorem laudis, et odorem bonæ opinionis. Nec ad istam gloriam popularem primi perveniunt eorum qui sunt in Ecclesia, nisi quicumque in actionum periculis et labore versantur. Propterea Liæ filius mala mandragorica invenit, exiens in agrum, id est, honeste ambulans ad eos qui foris sunt : doctrina vero illa sapientiæ, quæ a vulgi strepitu remotissima, in contemplatione veritatis dulci delectatione defigitur, hanc popularem gloriam quæntelameumque non assequeretur, nisi per eos qui in mediis turbis agendo ac suadendo populis præsent, non ut præsent, sed ut prosint : quia dum isti actiosi et negotiosi homines, per quos multitudinis administratur utilitas, et quorum auctoritas populis chara est, testimonium perhibent etiam vitæ propter studium conquirendæ et contemplandæ veritatis otiosæ, quodam modo mala mandragorica per Liam perveniunt ad Rachel. Ad ipsam vero Liam per filium primogenitum, id est, per honorem fecunditatis ejus, in qua est omnis fructus laboriosæ atque inter incerta tentationum periclitantis actionis : quam plerique bono ingenio præditi studioque flagrant, quamvis idonei regendis populis esse possint, tamen vitant propter turbulenta occupationes, et in doctrinæ otium toto pectore, tanquam speciosæ¹ Rachel feruntur amplexum.

CAPUT LVII. — Sed quia bonum est ut etiam hæc vita latius innotescens popularem gloriam mereatur, injustum est autem ut eam consequatur, si amatorem suum administrandis ecclesiasticis curis aptum et idoneum in otio detinet, nec gubernationi communis utilitatis imperit; propterea Lia sorori suæ dicit, *Parum est tibi quod virum meum accepisti, insuper et mandragorica filii mei vis accipere?* Per unum virum significans eos omnes qui cum sint agendi virtute habiles, et digni quibus regimen Ecclesiæ committatur ad dispensandum illi fidei sacramentum, accensi² studio doctrinæ atque indagandæ et contemplandæ sapientiæ, se ab omnibus actionum molestiis remove, atque in otio discendi ac docendi condere volunt. Ita ergo dictum est, *Parum est tibi quod accepisti virum meum, insuper et mandragorica filii mei vis accipere?* ac si diceretur, Parum est quod homines ad laborem rerum gerendarum necessarios in otio detinet vita studiorum³, insuper et popularem gloriam requirit?

CAPUT LVIII. Proinde ut eam juste comparet,

¹ Apud Lugd. Ven., *tanquam in speciosæ*. M.

² Apud Fr. Lugd. Ven. Lov., *ad dispensandum fidei sacramentum : illi accensi*, etc. M.

³ Aliquot vss., *vita studiosorum*.

impertit Rachel virum sorori suæ illa nocte : ut scilicet qui virtute laboriosa regimini populorum accommodati sunt, etiamsi scientiæ vacare delegerant, suscipiant experientiam tentationum curarumque sarcinam pro utilitate communi : ne ipsa doctrina sapientiæ, cui vacare statuerunt, blasphemetur, neque adipiscatur ab imperitioribus populis existimationem bonam, quod illa poma significant, et quod necessarium est ad exhortationem discitentium. Sed plane ut hanc curam suscipiant, vi coguntur. Satis et hoc significatum est, quod cum veniret de agro Jacob, occurrit ei Lia, eunque detinens ait : *Ad me intrabis; conduxi enim te pro mandragoris filii mei* (Gen. xxx, 14-16). Tanquam diceret: Doctrinæ quam diligis vis conferri bonam opinionem? noli defugere officio-um laborem. Hæc in Ecclesia geri, quisquis adverterit, cernit. Exprimur in exemplis, quod intelligamus in libris. Quis non videat hoc geri toto orbe terrarum, venire homines¹ ex operibus sæculi et ire in otium cognoscendæ et contemplandæ veritatis, tanquam in amplexum Rachel; et excipi de transverso ecclesiastica necessitate, atque ordinari in laborem, tanquam Lia dicente, *Ad me intrabis?* Quibus caste mysterium Dei dispensantibus, ut in nocte hujus sæculi filios generent fidei, laudatur a populis etiam illa vita, cujus amore conversi spem sæculi reliquerunt, et ex cujus professione ad misericordiam regendæ plebis assumpti sunt. Id enim agunt in omnibus laboribus suis, ut illa professio quo se converterant, quia tales rectores populis dedit, latius et clarius glorificetur, tanquam Jacob non recusante noctem Liæ, ut Rachel pomis suavolentibus et clare nitentibus potiatur: quæ aliquando et ipsa, præstante misericordia Dei, per se ipsam parit, vix tandem quidem; quia perrarum est ut, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1, 1), et quidquid de hac re pie sapienterque dicitur, sine phantasmate carnalis cogitationis et salubriter vel ex parte capiatur.

CAPUT LIX. — Hæc de tribus patribus, Abraham, Isaac, et Jacob, quorum se Deum appellari voluit Deus, quem catholica Ecclesia colit, adversus Fausti calumnias dicta suffecerint. De quorum trium hominum meritis atque pietate, et longe remota a judicio carnalium altitudine prophetiæ, non est nunc disserendi locus: tantum ab his criminibus, quibus eos maledica et veritatis inimica lingua pulsavit, defendendi fuerunt² in hoc præsentis opere nostro; ne contra Scripturas sanctas et salubres aliquid sibi dicere viderentur, qui eas perversa et adversa mente legerunt, dum petulantibus conviciis insectantur eos, qui illic cum tanto honore prædicantur.

CAPUT LX. — Cæterum Loth frater, id est consanguineus Abrahæ, nequaquam istis comparandus est, de quibus Deus dicit, *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob* (Exod. iii, 6); nec in eorum numero deputandus, quibus illa Scriptura usque in fi-

nem perhibet justitiæ testimonium: quamvis inter Sodomitas pie casteque versatus, hospitalitatis etiam meritis commendatus, ab illius terræ incendio liberatus sit, et ejus posteris terra possessionis¹ propter Abraham, qui patruus ejus fuerat, dono Dei data sit (Gen. xix). Hæc nobis merita in illis Libris laudanda præponuntur, non ebrietas, non incestus (Deut. tr. 9): sed cum hominis ejusdem et recte factum et præcavendum scriptum invenimus, aliud insinuat imitandum, aliud præcavendum. Porro si peccatum Loth, cui perhibitum est, antequam peccaret, justitiæ testimonium (Sap. x, 6), non modo non decolorat divinitatem Dei vel scripturæ illius veritatem, verum etiam laudandam diligendamque commendat, quod tanquam speculi fidelis nitor, admotarum sibi personarum non solum quæ pulchra atque integra, verum etiam quæ deformia vitiosaque sicut, indicat; quanto magis factum Judæ, quod cum sua nuru concubuit (Gen. xxxviii, 13-18), nihil omnino affert, unde auctoritas sancta culpatur: quæ in illis Libris fundata persistens, non tantum paucissimorum Manichæorum calumniosas argutias, verum etiam gentilium tot tantorumque populorum horrendas inimicitias divino jure contemnit, quos pene jam totos a nefaria superstitione simulacrorum, ad unius Dei veri cultum christiano imperio subjugavit, edomito orbe terrarum, non violentia bellici certaminis, sed invictæ potentia veritatis? Ubi enim Litterarum illarum laudatus est Judas? Quid de illo boni Scriptura illa testata est, nisi quod in prophetia Christi, qui ex ejus tribu prænuntiabatur in carne venturus, benedictione patris sui præ cæteris commendatus eminuit (Id. xlix, 8-12)?

CAPUT LXI. — Cæterum ad id, quod eum Faustus fornicatum commemoravit, addimus nos aliud, quod fratrem suum Joseph in Ægyptum vendidit (Id. xxxvii, 26-28). Numquid cujusquam membra distorta depravant lucem, quæ cuncta demonstrat? Sic nec cujuspiam malefacta malam Scripturam faciunt, qua prodente legentibus innotescunt. Consulta quippe æterna lex illa, quæ ordinem naturalem conservari jubet, perturbari vetat, non nisi propagationis causa statuit hominis concubitum fieri, et hoc non nisi socialiter ordinato connubio, quod non pervertat vinculum pacis: et ideo prostitutio feminarum, non ad substituendam prolem, sed ad satiandam libidinem propositarum, divina atque æterna lege damnatur. Omnem quippe dehonestat emptorem turpitudine venalis: ac per hoc Judas etsi gravius peccasset, si nurum sciens cum ea concubere voluisset (si enim vir et uxor, sicut Dominus dicit, *non jam duo, sed una caro est* (Math. xix, 6)), non aliter nurus est deputanda quam filia); tamen eum, quantum in ipso erat, deformiter cum meretrice cubasse non dubium est. At illa quæ socerum fefellit, non carnis ejus concupiscentia, nec meretriciæ mercedis cupiditate peccavit: sed

¹ *Id.*, terra promissionis. Verius editi alii et fore omnes Mss., terra possessionis. Forte addendum, suæ. De terra quæ posteris Loth, Moabitibus scilicet atque Ammonitis in possessionem data est, dicitur in Deuteronomio cap. 2.

² Sic Mss. Editi vero, venire omnes.

³ Apud Fr. Lugd. Ven. *Id.*, fuerant. M.

ex ipso sanguine prolem requirens, ex quo duobus jam fratribus nupta, tertio quoque denegato habere non potuit¹, patri eorum socio suo fetandum corpus fraude subiecit, pignore mercedis accepto, quod non ad ornamentum, sed ad testimonium reservavit. Melius quidem sine filiis remaneret, quam sine jure matrimonii mater fieret: longe tamen alia intentione peccavit, quod filiis suis patrem providit socerum suum, quam si eum sibi concupisset adulterum. Denique cum jussu ejus produceretur ad mortem, et virgam, monile, atque anulum protulisset, dicens ab eo se gravidatam, cujus pignora illa essent; ubi ea quæ dederat ille cognovit, istam magis quam se justificatam esse respondit, quod ei filium suum maritum conjugere noluisset; qua destitutione compulsam, illo modo potius quam nullo modo posteritatem, non aliunde quam ab eadem stirpe conquireret. In qua sententia, non eam justificatam, sed eam magis quam se justificatam dicens, nec ipsam laudavit, sed in sui comparatione præposuit; desiderium scilicet habendæ prolis, quo ducta illa se socio supposuerat, minus culpans, quam libidinosi concubitus ardorem, quo ipse velut ad meretricem victus intraverat: sicut quibusdam dicitur, *Justificastis Sodomam* (*Ezech. xvi, 52*), id est, tantum peccastis, ut vobis Sodoma comparata justa videatur. Quanquam etiamsi hæc mulier non in pejoris facti comparatione minus culpata, sed omnino a socio laudata intelligatur: quæ tamen consulti illa æterna lege justitiæ, quæ naturalem ordinem perturbari vetat, non utique tantummodo corporum, sed maxime ac primitus animorum, quia in procreandis filiis ordinatam societatem non custodivit, merito culpabilis invenitur: quid mirum, si peccatrix a peccatore laudatur?

CAPUT LXII. — Quod ita nobis Faustus, vel ipsa Manichæa perversitas arbitratur adversum, quasi nobis in illius Scripturæ veneratione dignoque præconio vitia hominum, quæ illa commemorat, necesse sit approbare: quin potius necesse est ut quanto illam religiosius accipimus, tanto fidentius illa culpemus, quæ per ejus veritatem certius culpanda didicimus. Ibi enim fornicatio et omnis illicitus concubitus divino jure damnatur (*Exod. xx, 14, 17*): ac per hoc, cum talia quorundam facta commemorat, de quibus eo loco suam taceat sententiam, judicanda nobis permittit, non laudanda præscribit. Quis enim nostrum in ipso Evangelio non detestatur Herodis crudelitatem, cum de Christi nativitate sollicitus tot infantes jussit occidi (*Math. ii, 16*)? At hoc factum ibi non vituperatur, sed tantum narratur. Sed ne hoc Manichæi vesana impudentia falsum esse contendant, quia et ipsam Christi nativitatem, qua Herodes perturbatus est, negant; ipsorum Judæorum inhumanitatem et caritatem legant, quemadmodum illic tantummodo narretur, non vituperetur, et tamen ab omnibus detestetur.

CAPUT LXIII. — Sed, inquit, iste Judas, qui

¹ Sic Am. Er. et Mss. At Lov., *tertio potuit, denegato habere non potuit.*

cum sua nuru concubuit, inter duodecim Patriarchas computatur (*Gen. xxxv, 22-26*). Quid enim, et ille Judas, qui Dominum tradidit, nonne inter duodecim Apostolos numeratus est, et cum eis unus ex eis ad prædicandum Evangelium diabolus missus est (*Math. x, 2 5, et Joan. vi, 71, 72*)? Sed adhuc respondent et dicunt: Ille post tale facinus laqueo suo peremptus et Apostolorum numero exemptus est (*Math. xxvii, 5*); iste autem post hanc turpitudinem, inter fratres suos ab illo patre, cui tam magnum testimonium Deus perhibet, præcipue benedictus et super omnes laudatus est (*Gen. xlix, 8 12*). Quinimo hinc expressius apparet, non ad ipsum, sed ad Christum, qui ex ejus tribu prænuntiabatur in carne venturus, illam pertinere prophetiam: et ideo magis flagitium ejus divina Scriptura tacere non debuit, sicut non tacuit, ut in verbis patris ejus, quibus post illud dedecus ita laudatur, quia ipse non agnoscitur, alius requiratur.

CAPUT LXIV. — Quanquam Faustus dente maledico hoc ipsum intelligatur mordere voluisse, quod Christus a nobis ex ejus tribu venisse prædicatur: maxime quia in generationibus patrum ejus, quas Matthæus evangelista commemorat, etiam Zara, quem Thamar illa ex illo conceptu peperit, invenitur (*Math. xiii, Gen. xxxviii, 30*). Nam si stirpem Jacob, non Christi generationem vellet reprehendere, habebat magis primitivum Ruben, qui paternum thorum nefaria libidine violavit (*Gen. xxxv, 22*): qualem fornicationem Apostolus nec in Gentibus dicit auditam (*I Cor. v, 1*). Quod factum etiam ipse pater Jacob, cum eos benediceret, super caput ejus accusando et detestando non tacuit (*Gen. xlix, 3, 4*). Hoc ergo crimen potius Faustus objiceret, ubi non error ex habitu meretricio, sed omnino voluntaria contaminatio paterni lectuli apparet; nisi et ipsam Thamar plus odisset, quod ille concubitu nihil aliud quam parere cuperet, quam si sola libidine carnalis voluptatis arsisset; et Christi progenitores culpando Incarnationi ejus fidem derogari voluisset: ignovans miser verissimum et veracissimum Salvatorem, non solum loquendo, sed etiam nascendo magistrum exaltatisse. Fideles enim ejus venturi ex omnibus gentibus etiam exemplo carnis ipsius discere debuerunt, parentum suorum iniquitates sibi obesse non posse. Proinde sponsus ille suis congruens imitatis, qui vocaturus erat ad nuptias bonos et malos (*Math. xxi, 10*), etiam nasci voluit de bonis et malis: ut prophetiam Paschæ quæ præceptus est manducari agnus acceptus ex ovibus et capris (*Exod. xii, 3-5*), tanquam justis et injustis, ad se præfigurandum præcessisse firmaret. Documenta quippe Dei et hominis ubique conservans parentes et bonos et malos propter convenientiam humanitatis non sprevis, partum autem virginis propter miraculum divinitatis elegit.

CAPUT LXV. — Inaniter ergo Faustus, in se ipsum potius dente sacrilego æviens, sanctam Scripturam, quam totus jam mundus merito venerat, accusat: quæ, ut supra dixi, tanquam speculi fidelis nitor, nullius accipit adulandam personam, sed et

laudanda et vituperanda hominum facta vel ipsa iudicat, vel legentibus iudicanda proponit; nec solum homines ipsos vel vituperabiles vel laudabiles intimans, verum etiam quædam in vituperabilibus laudanda, et in laudabilibus vituperanda non tacens. Neque enim quia vituperabilis homo erat Saül, ideo non est laudabile factum ejus, quod gustatum de anathemate tam diligenter scrutatus, tam severe vindicare conatus est, obediens Deo, qui hoc fieri prohibuerat (I Reg. xiv, 24-45); vel quod pythones et ventri- loquos de regno suo delevit (*Id.* xviii, 3): aut quia laudabilis orat David, ideo peccata ejus, quæ Deus quoque arguit per prophetam (II Reg. xu, 1-14), vel approbata vel imitanda sunt. Sicut nec in Pontio Pilato vituperandum est, quod adversus accusationes Judæorum innocentem Dominum iudicavit (*Joan.* xix, 4, 6): nec in Petro laudandum est, quod eundem Dominum ter negavit (*Math.* xxvi, 70-74); vel unde ab ipso satanas appellatus est, quod non sapicndo quæ Dei sunt, eum voluit a passione, hoc est, a nostra salute revocare: paulo ante ergo dictus beatus, paulo post dictus est satanas (*Id.* xvi, 22, 23, 47). Sed quid in illo obtinuerit, apostolatus ejus et martyrii corona testatur.

CAPUT LXVI. — Sic itaque et regis David legimus peccata, sed legimus etiam recte facta. In quo autem prævaluerit, et unde quid vicerit, satis in promptu est, non malevolæ cæcitati, qua in sanctos Libros et viros Faustus irruebat, sed religiosæ prudentiæ, qua et auctoritas divina, et merita humana possunt cervi atque discerni. Nam legant isti et videant, in David plura Deum redarguisse quam Faustum (II Reg. xi, et xxiv): sed ibi est et pœnitentiæ sacrificium, ibi est illa incomparabilis mansuetudo usque ad immanissimum et atrocissimum inimicum, qui quoties illi est in manus fortissimas datus, toties ab illo est de manibus piissimis dimissus illæsus (I Reg. xxiv, et xxvi). Ibi memorabilis humilitas sub flagello Dei, et cervix regia dominico jugo ita subdita, ut armatus et comitatus armatis, amara ex inimici ore convicia patientissime sustineret; suumque comitem accensum iracundiâ, quod talia rex ejus audiret, et jam jamque in conviciatoris caput dextera ultrice pergentem, modestissime refrenaret, regali suæ jussioni divini timoris pondus adjiciens, et dicens meritis suis hoc redditum superno iudicio, quo ille injuriosus missus esset, ut in eum talia jacularetur opprobria (II Reg. xvi). Ibi in gregem sibi commissum tanta dilectio pastoralis, ut pro eis ipse vellet mori, quando populo numerato peccatum elationis ejus sic punire placuit Deo, ut eundem numerum minueret morte multorum; cujus multitudinæ cor regis fuerat superbia pertentatum: in quo occulto iudicio Deus, apud quem non est iniquitas (*Rom.* ix, 14), et quos noverat indignos hac vita, subtraxit huic vitæ; et in illo qui de hominum copia se extulerat, tumorem animi humani ejusdem copię diminutione sanavit. Ibi tam religiosus Dei timor, sacramentum Christi in sancta unctione servabat, ut cor ejus pia

sollicitudine trepidaverit, quando exiguam partem de veste ipsius Saüis latenter absceidit, ut haberet unde illi fidem faceret quam nollet eum, cum posset, occidere. Ibi tam prudens in filios et tanta clementia, ut cum innocentem puerum, pro quo agrotante multis lacrymis et humilitatis sordibus sese abiciens Dominum fuerat deprecatus, mortuum non luxcrit; idem juvenem filium parricidali furore præcipitem, qui et paternum cubile stupris nefariis maculaverat, et contra patrem scelestum bellum gerebat, et vellet conservatum, et fieret occisum: animu scilicet tantis criminibus involutæ sempiternas prævidens pœnas, quibus evadendis eum per pœnitentiam corrigendum vivere cupiebat humiliatum (II Reg. xviii). Hæc et alia multa laudanda et imitanda in illo sancto reperiuntur viro, si non perversus animus eam Scripturam, quæ de illo loquitur, perscrutetur, maxime si mente subdita et pia et plano fideli sequamur sententiam Dei, qui ejus noverat occulta cordis, ubi in conspectu ejus qui falli non potest, ita placuit, ut etiam filiis suis imitandus ab illo proponeretur.

CAPUT LXVII. — Quid enim aliud quam cordis ejus profunda cernebat Spiritus Dei, quando correptus per Prophetam dixit, *Peccavi*; continuoque ad hoc unum verbum audire meruit quod acceperit veniam? Ad quam rem, nisi ad sempiternam salutem? Neque enim prætermissa est in illo, secundum Dei comminationem, flagelli paterni disciplina, ut et confessus in æternum liberaretur, et afflictus temporali- ter probaretur. Haud vero medicore fidei robur fuit, aut parvum mitis et obedientis animi indicium, cum audisset a Propheta quod sibi Deus ignovisset, et tamen quæ fuerat comminatus consequenter evenissent, non se dicere Prophetae deceptum esse mendacio, nec murmurare adversus Deum, quasi falsam peccatorum ejus indulgentiam pronuntiaverit. Intelligebat enim vir alte sanctus, et non contra Deum, sed ad Deum levans animam suam, nisi Dominus esset confitenti pœnitentique propitiu, quantum pœnarum æternarum ejus essent digna peccata: pro quibus cum temporalibus emendationibus ureretur¹, videbat erga se et manere veniam, et non negligi medicinam. Cur autem Saül per Samuelen correptus, cum diceret etiam ipse, *Peccavi* (I Reg. xv, 24), non meruit audire quod David, quod ei Dominus ignovisset? Num personarum acceptio est apud Deum? Absit (*Galat.* ii, 6). Sed in simili voce quam sensus humanus audiebat, dissimile peccus erat quod divinus oculus discernebat. Quid talibus docemur exemplis, nisi regnum cælorum intra nos esse (*Luc.* xvii, 28), et de intimis nostris Deum colere nos debere, ut ex abundantia cordis os loquatur (*Math.* xii, 34); non autem ut populus cum labiis honoret, cor autem eorum longe sit ab eo (*Id.* xv, 8): neque iudicare aliter audeamus de hominibus, quorum interiora videre non possumus, quam Deus qui hoc

¹ Nonnulli codices, *uteretur*. *Are.*, *reteretur*. *Er.*, *verberaretur*.

potest, et falli aut corrumpi non potest; cujus evidentissimam sententiam de David cum divinæ Scripturæ contineat tam sublimis auctoritas, multum ridenda, vel potius dolenda est aliter sentiens humana temeritas? Eis quippe divinis libris de antiquis viris credendum est, qui tam longe futura dixerunt, quæ præsentia nunc videntur.

CAPUT LXVIII. — Quid aliud in Evangelio discimus, cum eadem vox Petri auditur contentis Christum Filium Dei (*Matth. xvi, 16*), quæ etiam dæmoniorum, paria verba, sed longe impari corde emittentium (*Luc. viii, 28*)? Proinde in simili voce fides Petri laudatur, dæmoniorum immunditia cohibetur: a quo, nisi ab illo qui non aure humana, sed divina mente radices internas vocum illarum nosset inspicere, et sine ulla falsitate discernere? Quam multi enim et alii homines dicunt Christum Filium Dei vivi, nec tamen Petri moritis comparantur: non solum illi, qui dicturi sunt in illo die, *Domine, Domine*, et audituri, *Discedite a me* (*Matth. vii, 22, 23*); sed etiam illi, qui segregabuntur ad dexteram (*Id. xxv, 33*), in quibus plurimi nec unquam Christum vel se incl negaverunt, nec ejus pro nostra salute passionem improbaverunt, nec Gentes judaizare coegerunt (*Galat. ii, 14*); et tamen Petro qui hæc fecit, sedenti in duodecim sedibus, et non solum duodecim tribus, verum et angelos judicanti impares apparebunt? Ita etiam multi nullius appetentes uxorem, nullum maritum appetitæ usque ad mortem persequentes, tamen Davidicum meritum, cum iste illa fecisset, apud Deum habere non possunt. Tantum interest quid cuique in se ipso, quantumque displiceat, ut penitus extirpetur; et quid pro eo fructiferum et opulentum ingenti feracitate consurgat: quia et agricolæ plus placent agri, qui spinis etiam magnis eradicatis centenum proferunt, quam qui nullas unquam spinas habuerunt et vix ad tricenum perveniunt.

CAPUT LXIX. — Sic et Moysen famulum Dei fidelissimum in tota domo ejus, ministrum legis sanctæ, et mandati sancti, justis, et boni, cui Apostolus attestatur (*Hebr. iii, 5, et Rom. vii, 12*); nam ejus hæc verba sunt quæ commemoravi: ministrum etiam sacramentorum, non jam præstantium salutem, sed adhuc promittentium Salvatorem: quod et Salvator ipse confirmat, dicens, *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi; de me enim ille scripsit* (*Joan. v, 46*): unde suo loco, quantum satis visum est, contra impudentes Manichæorum calumnias disseruimus; hunc ergo Moysen famulum Dei vivi, Dei veri, Dei summi, fabricatoris cœli et terræ, non de alieno, sed de nihilo, non premente necessitate, sed affluente bonitate, non per sui membri pœnam, sed per sui verbi potentiam: hunc, inquam, Moysen, humilem in recusando tam magnum ministerium (*Exod. iv, 10*), subditum in suscipiendo, fidelem in servando, strenuum in exsequendo; in regendo populo vigilantem, in corrigendo vehementem, in amando ardentem, in sustinendo patientem; qui pro eis quibus præfuit, Deo se interposuit eo: silenti, opposuit ira-

scienti: hunc itaque talem ac tantum virum, absit a nobis ut ex maledico Fausii ore pensemus; sed ex ore plane veridici Dei, qui veraciter hominem, quem fecerat, noverat: quandoquidem etiam peccata hominum, quæ ipse non facit, et in dissentibus ut iudex agnoscit, et in contentibus ut pater ignoscit. Ex ore omnino ejus Moysen servum ejus et amamus, et admiramur, et quantum possumus imitamur, cum simus longe illius meritis inferiores, etiam nullo Ægyptio vel occiso, vel exspoliato, nullo bello gesto, quorum ille aliud futuri indole defensoris, alia imposito imperio Dei fecit.

CAPUT LXX. — Ut interim omittam, quod cum percussisset Ægyptium (*Exod. ii, 12*), quanquam illi Deus non præceperit¹, in persona tamen prophetica ad hoc divinitus fieri permissum est, ut futurum aliquid præsignaret: unde nunc non ago, sed omnino tanquam nihil significaverint facta illa discussio; consultaque illa æterna lege reperio non debuisse hominem ab illo, qui nullam ordinatam potestatem gerebat, quamvis injuriosum et improbum, occidi. Verumtamen animæ virtutis capaces ac fertiles præmittunt sæpe vitia, quibus hoc ipsum indicent, cui virtuti sint potissimum accommodatæ, si fuerint præceptis excultæ. Sicut enim et agricolæ quam terram viderint, quamvis inutiles, tamen ingentes herbas profiguere, frumentis aptam esse pronuntiant; et ubi filicem² aspexerint, licet eradicandam sciant, validis vitibus habilem intelligunt; et quem montem oleastris silvescere aspexerint, oleis esse utilem cultura accedente non dubitant: sic ille animi motus, quo Moyses peregrinum fratrem a cive improbo injuriam perpetentem, non observato ordine potestatis, inultum esse non pertulit, non virtutum fructibus inutilis erat, sed adhuc incultus, vitiosa quidem, sed magne fertilitatis signa fundebat. Ipse denique per angelum suum divinis Moysen vocibus evocavit in monte Sina, per quem liberaretur ex Ægypto populus Israel; eumque miraculo visionis in rubo flammante et non ardente, verbisque dominicis ad frugem obedientiæ præparavit (*Id. iii, 4*): qui etiam Saulum Ecclesiam persequentem, de cœlo vocavit, prostravit, erexit, implevit; tanquam percussit, amputavit, inseruit, fecundavit (*Act. ix, 4*). Illa namque Pauli sævitia, cum secundum æmulationem paternarum traditionum persequeretur Ecclesiam (*Galat. i, 14*), putans officium Deo se facere, tanquam silvestre erat vitium, sed magnæ feracitatis indicium. Hinc erat etiam illud Petri, cum evaginato gladio volens defendere Dominum, aurem persecutoris absceidit: quod factum Dominus satis minaciter cohibuit, dicens, *Reconde gladium; qui enim gladio usus fuerit, gladio cadet* (*Matth. xxvi, 51, 52*). Ille autem utitur gladio, qui nulla superiore ac legitima potestate vel jubente vel concedente, in sanguinem alicujus armatur. Nam utique Dominus

¹ Juxta *Er. Lugd. Ven. Lov., præceperet. M.*

² Editio *Lov., felicem* Castigatur ex editis aliis et mss.

Jusserat ut ferrum discipuli ejus ferrent, sed non jusserat ut ferirent. Quid ergo incongruum, si Petrus post hoc peccatum factus est pastor Ecclesiae, sicut Moyses post percussum Ægyptium factus est rector illius Synagogæ? Uterque enim non detestabili immanitate, sed emendabili animositate justitiæ regulam excessit: uterque odio improbitatis alienæ, sed ille fraterno, iste dominico; licet adhuc carnali, tamen amore peccavit. Resecandum hoc vitium vel eradicandum; sed tamen tam magnum cor, tanquam terra frugibus, ita ferendis virtutibus excolendum.

CAPUT LXXI. — Quid ergo jam de exspoliatis Ægyptiis Faustus objicit, nesciens quid loquatur? Quod faciendo Moyses usque adeo non peccavit, ut non faciendo peccaret. Deus enim jusserat (*Exod. iii, 21, 22; xi, 2, et xii, 35, 36*), qui utique novit non solum secundum facta, verum etiam secundum cor hominis, quid unusquisque, vel per quem perpeti debeat. Carnalis itaque adhuc ille populus erat, et rerum terrenarum cupiditate occupatus: Ægyptii vero sacrilegi et iniqui; nam et auro illo, hoc est, Dei creatura male utentes ad Creatoris injuriam, suis idolis serviebant, et homines peregrinos labore gratuito injuste ac vehementer afflixerant. Digni ergo erant et isti quibus talia juberentur, et illi qui talia paterentur: et forte secundum suas voluntates et cogitationes Hebræi magis permisi sunt facere ista, quam jussi; sed eis Deus permissionem suam per famulum suum Moysen innotescere voluit, quando mandavit ut diceret. Fieri autem potest ut sint aliæ causæ occultissimæ, cur hoc illi populo divinitus dictum sit: sed divinis imperiis cedendum obtemperando, non resistendum est disputando. Apostolus dixit: *Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit (Rom. xi, 34)?* Sive ergo ista sit causa, quam dixi, sive alia quælibet in secreta et abdita dispositione Dei lateat, cur hoc per Moysen illi populo dixerit, ut ab Ægyptiis sibi commodanda peterent quæ auferrent; hoc tamen confirmo, nec frustra nec inique dictum esse, nec licuisse Moysen aliter quam Deus dixerat facere, ut penes Dominum esset consilium jubendi, penes famulum autem obsequium peragendi.

CAPUT LXXII. — Sed Deus, inquit, verus et bonus nullo modo talia jussisse credendus est. Imo vero talia recte non jubet, nisi Deus verus et bonus, qui et solus novit quid cuique jubendum sit, et solus neminem quidquam incongruum perpeti sinit. Cæterum ista imperita et falsa bonitas cordis humani contradicat¹ et Christo, ne Deo bono jubente impii mali aliquid patiantur, cum dicturus est Angelis: *Colligite primum zizania, et alligate fusciculos ad comburendum.* Qui tamen hoc ipsum inopportune² facere volentes servos prohibuit, dicens: *Ne forte, cum vultis colligere zizania, eradicetis simul et triticum (Math. xiii, 30, 29).* Ita solus Deus verus et bonus novit quid, quando, quibus, per quos fieri aliquid vel jubeat vel permittat. Poterat etiam ista humana, non bonitas,

sed plane vanitas³ eisdem Domino contradicere, cum desiderio noxiæ dæmones in porcos ire volentes potentesque permisit (*Id. viii, 31, 32*): præsertim quia Manichæi non solum porcos, verum etiam minuta et abjecta animalia, hominum animas habere crediderunt. Qua vanitate improbata et abjecta, illud tamen constat, Dominum nostrum Jesum Christum Dei unicum Filium, ac per hoc Deum verum et bonum, mortem pecorum alienorum⁴, perniciem qualiumcumque animantium, et grave damnum hominum, desiderio dæmonum concessisse. Quis autem dementissimus dixerit quod eos ab hominibus non potuisset excludere, etiamsi eorum noxiæ voluntati nec pecorum exitium præstare voluisset? Porro si spirituum damnatorum et igni æterno jam destinatorum, quamvis sæva et iniqua cupiditas, a Creatore atque ordinatore omnium naturarum, occulto quidem, sed ubique⁵ justo moderamine, in id quo se inclinaverat, relaxata est; quid absurdum est, si Ægyptii ab Hebræis, homines inique dominantes ab hominibus liberis, quorum etiam mercedis pro eorum tam duris et injustis laboribus fuerant debitores, rebus terrenis, quibus etiam ritu sacrilego in injuriam Creatoris utebantur, privari meruerunt? Quod tamen si Moyses sua sponte jussisset, aut hoc Hebræi sua sponte fecissent, profecto peccassent: quanquam illi, non quidem hoc faciendo, quod vel jusserat vel permiserat Deus, sed tamen talia fortasse cupiendo peccaverunt. Quod autem hoc facere divina dispensatione permisi sunt, illius judicio justo bonoque permisi sunt, qui novit et pœnis vel coercere improbos, vel erudire subjectos; et præcepta validiora dare sanioribus, et quosdam medicinales gradus infirmioribus ordinare. Moyses vero nec cupiditatis arguendus est in illis rebus desideratis, nec contumaciæ in divinis imperiis quibuscumque contemptis.

CAPUT LXXIII. — Quædam enim facta, lex illa æterna quæ ordinem naturalem conservari jubet, perturbari vetat, ita medio quodam loco posuit hominibus, ut in eis usurpandis merito reprehendatur audacia, in exsequendis autem obedientia jure laudetur. Tantum interest in ordine naturali, quid a quo agatur, et sub quo quisque agat. Abraham si filium sponte immolaret, quid, nisi horribilis et insanus? Deo autem jubente, quid, nisi fidelis et devotus apparuit (*Gen. xxi, 10*)? Quod usque adeo ipsa veritas clamat, ut ejus voce deterritus Faustus, cum in ipsum Abraham quid diceret, unguibus et dentibus quærens, usque ad calumniosum mendacium perveniret, hoc tamen reprehendere non auderet: nisi forte non ei venerit in mentem⁶ factum ita nobile, ut non lectum, nec quæsitum animo occurreret, ut denique tot linguis cantatum, tot locis pictum, et aures et oculos dissimulantibus feriret. Quapropter, si in occidendo filio spontaneus motus execrabilis, Deo autem jubente

¹ Septem Mss., *improbitas*.

² Am. Fr. et aliquot Mss., *morte pecorum alienorum*.

³ Plures Mss., *sed inique*.

⁴ Aliquot Mss., *non ei venerit in mentem*.

¹ Sola editio *Lev.*, *contradicat*.

² Editi, *inopportune*. Emendatur ex manuscriptis.

obsecundana famulatus, non solum inculpabilis, verum etiam laudabilis invenitur; quid Moysen, Fauste, reprehendis, quod exspoliavit Ægyptios? Si te irritat velut humana facientis improbitas, divina terreat jubentis auctoritas. An talia fieri volentem etiam ipsam Deum vituperare paratus es? *Redi ergo retro, satanas; neque enim sapias quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum* (Math. xvi, 23). Atque utinam hoc sicut Petrus audire dignus fuisses, atque id quod in Deo sensu infirmo reprehendis, postea predicasses; quemadmodum ille glorioso præconio postea gentibus annuntiabat, quod ei primo, eum Dominus vellet fieri, displicebat.

CAPUT LXXIV.—Quamobrem, si jam tandem intelligit humana duritia atque in rebus rectis voluntas prava atque perversa, plurimum interesse, utrum aliquid humana cupiditate vel temeritate admittatur, an Dei pareatur imperio, qui novit quid, quando, quibus permittat aut jubeat, quid cuique facere patique conveniat; nec bella per Moysen gesta miretur aut horreat, quia et in illis divina secutus imperia, non sæviens, sed obediens fuit: nec Deus, cum jubebat ista, sæviobat: sed digna dignis retribuere, dignosque terreat¹. Quid enim culpatur in bello? An quia moriuntur quandoque morituri, ut domentur² in pace victuri? Hoc reprehendere timidorum est, non religiosorum. Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, impacatus atque implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, et si qua similia, hæc sunt quæ in bellis jure culpantur; quæ plerumque ut etiam jure puniantur, adversus violentiam resistantium, sive Deo, sive aliquo legitimo imperio jubente, gerenda ipsa bella suscipiuntur a bonis, cum in eo rerum humanarum ordine inveniuntur, ubi eos vel jubere tale aliquid, vel in talibus obedire justus ordo ipse constringit. Alioquin Joannes, cum ad eum baptizandi milites venirent, dicentes, *Et nos quid faciemus?* responderet eis, *Arma abjicite, militiam istam deserite; neminem percutite, vulnerate, prosternite*³. Sed quia sciebat eos, cum hæc militando facerent, non esse homicidas, sed ministros legis; et non ultores injuriarum suarum, sed salutis publicæ defensores: respondit eis, *Neminem concusseritis, nulli calumniam feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum* (Luc. iii, 14). Sed quia Manichæi Joannem aperte blasphemare consueverunt, ipsum Dominum Jesum Christum audiant hoc stipendium jubentem reddi Cæsari, quod Joannes dicit debere sufficere militi. *Reddite, inquit, Cæsari quæ Cæsaris sunt, et Deo quæ Dei sunt* (Math. xxi, 21). Et ad hoc enim tributa præstantur, ut propter bella necessario militi stipendium præbeatur. Merito et illius Centurionis dicebat, *Et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites; et dico huic, Vade, et vadit; et alii, Veni, et venit; et servo meo, Fac hoc, et facit; si dem laudavit* (Id. viii, 9, 10), non illius militiæ desertio: em

¹ Quidam Mss., *indignosque terreat*.

² Am. Er. et aliquot Mss., *ut domentur*.

³ Lugd. et Ven. verbum, *neminem*, ter repetunt, hoc modo, *neminem percutite, neminem vulnerate, neminem prosternite*. X.

imperavit. Sed de justis quidem injustisque bellis nunc disputare longum est, et non necessarium.

CAPUT LXXV.—Interest enim quibus causis quibusque auctoribus homines gerenda bella suscipiant: ordo tamen ille naturalis mortalium paci accommodatus hoc poscit, ut suscipiendi belli auctoritas atque consilium penes Principem sit; exsequendi autem jussa bellica ministerium milites debeant paci solutique communi. Bellum autem quod gerendum Deo auctore suscipitur, recte suscipi, dubitare fas non est, vel ad terrendam, vel ad obterendam, vel ad subjugandam mortalium superbiam: quando ne illud quidem quod humana cupiditate geritur, non solum incorruptibili Deo, sed nec sanctis ejus obesse aliquid potest; quibus potius ad exercendam patientiam, et ad humiliandam animam, ferendamque paternam disciplinam etiam prodesse invenitur. Neque enim habet in eos quisquam ullam potestatem, nisi cui data fuerit de super. Non est enim potestas nisi a Deo (Rom. xiii, 1), sive jubente, sive sumente. Cum ergo vir justus, si forte sub rege homine etiam sacrilego militet, recte poscit illo jubente bellare civicae pacis ordinem servans; cui quod jubetur¹, vel non esse contra Dei præceptum certum est, vel utrum sit, certum non est, ita ut fortasse eum regem faciat iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo serviendi: quanto magis in administratione bellorum innocentissime diversatur, qui Deo jubente belligerat, quem male aliquid jubere non posse, nemo qui ei servit ignorat.

CAPUT LXXVI.—Si autem propterea putant non potuisse Deum bellum gerendum jubere, quia Dominus postea Jesus Christus, *Ego, inquit, dico vobis, non resistere adversus malum; sed si quis te percusserit in maxillam tuam dextram, præbe illi et sinistram* (Math. v, 39); intelligant hanc præparationem non esse in corpore, sed in corde: ibi est enim sanctum cubile virtutis, quæ in illis quoque antiquis justis nostris patribus habitavit: sed eam rerum dispensationem ac distributionem temporum ordo poscebat, ut prius appareret etiam ipsa bona terrena, in quibus et humana regna et ex hostibus victoriæ deputantur, propter quæ maxime civitas impiorum diffusa per mundum supplicare idolis et dæmonibus solet, non nisi ad unius Dei veri potestatem atque arbitrium pertinere. Unde et Vetus Testamentum secretum regni cælorum tempore opportuno aperiendum promissionibus terrenis operuit, et quodam modo umbrosius opacavit. Ubi autem venit plenitudo temporis, ut Novum Testamentum revelaretur, quod figuris Veteris velabatur, evidenti testificatione jam demonstrandum erat, esse aliam vitam pro qua debet hæc vita contemni, et aliud regnum pro quo oportet omnium terrenorum regnorum adversitatem patientissime sustineri. Proinde per quorum confessiones, passionem, et mortes hoc Deo placuit attestari, martyres appellantur, qui latine testes interpretantur: quorum numerus tantus effloruit, ut si eos Christus, qui do

¹ In Mss., *cum id quod jubetur*.

cosio Saulum vocavit, et ex lupo factum ovem, in medium luporum misit (Act. ix), congregatos vellet armare atque adjuvare pugnantes, sicut Hebræos patres adjuvit, quæ gentes resisterent? quæ regna non cederent? Sed et præclarissimum testimonium veritati perhiberetur, quæ jam ¹ docendum erat, non propter temporalem in hac vita, sed propter æternam post hanc vitam felicitatem Deo esse servendum, ea quæ vulgo infelicitas dicitur, pro illa felicitate subcuada fuerat et ferenda. Itaque in plenitudine temporum Filius Dei factus ex muliere, factus sub Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret (Galat. iv, 4, 5), factus ex semine David secundum carnem (Rom. i, 3), mittit discipulos velut oves in medium luporum, et monet ne timeant eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere; præmittit etiam ipsius corporis renovandam integritatem usque ad capilli reparationem (Math. x, 16, 28, 30): Petri gladium revocat in vaginam; aurem inimici præcisam reparat ad pristinam formam: dicit se legionibus Angelorum imperare potuisse ad delendos inimicos, nisi calix bibendus esset, quem paterna voluntas dedisset (Id. xxvi, 52, 53; Luc. xxii, 51, 42, et Joam. xviii, 41); bibit præcedens, propinat sequentibus: virtutem patientiæ suo revelat ² præcepto, suo confirmat exemplo. *Propter quod Deus illum suscitavit a mortuis, et donavit ei nomen quod est super omne nomen: ut in nomine Jesu omne genu flectatur, coelestium, terrestrium, et infernorum; et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus in gloria est Dei Patris* (Philipp. ii, 9-11). Regnaverunt hic ergo Patriarchæ et Prophætæ, ut et ista regna Deum dare et auferre ostenderetur: non hic regnaverunt Apostoli et martyres, ut regnum cælorum desiderandum potius panderetur. Illi reges bella ³ gesserunt, ut tales quoque victorios appareret Dei voluntate præstari: isti non resistendo interfecti sunt, ut potioem esse docerent victoriam pro fide veritatis occidi. Quanquam et illic Prophætæ noverant mori pro veritate, sicut ipse Dominus dicit, *A sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ* (Math. xxiii, 35): et hic posteaquam cepit ⁴ impleri, quod sub figura Salomonis (qui latine interpretatur Pacificus) de Domino Christo (ipse est enim pax nostra (Ephes. ii, 14) in Psalmo prophetatum est, *Et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient illi* (Psal. lxxi, 11); christiani quoque imperatores plenam gerentes fiduciam pietatis in Christo, de inimicis sacrilegis, qui spem suam in sacramentis idolorum demonumque posuerant, gloriosissimam victoriam perciperunt; cum apertissimis notissimisque documentis, de quibus nonnulli jam scriptura memoria commendarunt, illos fallerent vaticinia demoniorum, hos firmarent prædicta sanctorum.

CAPUT LXXVII.— Si autem hoc mirum istis videret

¹ Nonnulli codices, quia jam.

² Am. Er. et Cisterciensis codex, relevat.

³ Am. et Er., illi regi bella. Nonnulli Mss., illi regum bella.

⁴ Editio Lov., Quanquam et illi... Et ideo postea quam cepit. Castigatur ex Mss.

videtur, quod aliud tunc Deus præcepit dispensatoribus Veteris Testamenti ubi Novi gratia velabatur, aliud prædicatoribus Novi Testamenti ubi Veteris obscuritas revelator, attendant ipsum Dominum Christum mutantem quæ dixerat, et aliud dicentem: *Quando misit vos, inquit, sine sacculo et pera et calceamentis, numquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt, Nihil. Dicit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat, similiter et peram; et qui non habet, vendat tunnicam suam, et emat gladium.* Isti certe si ista diversa in Testamentis singulis invenirent, Vetere et Novo, etiam ex hoc clamarent, duo sibi Testamenta esse contraria. Quid ergo nunc respondebunt, cum idem ipse dicit, *Antea misit vos sine sacculo et pera et calceamentis, et nihil vobis defuit: nunc autem qui habet sacculum, tollat, similiter et peram; et qui habet tunicam, vendat et emat gladium?* Jamne intelligunt quemadmodum nulla inconstantia præcipientis, sed ratione dispensantis, pro temporum diversitate, præcepta, vel consilia, vel permessa mutantur? Nam si dicunt certi mysterii gratia hoc de tollendo sacculo et pera et emendo gladio locutum fuisse, cur non admittunt certi mysterii gratia eundem unum Deum tunc Prophetas gerere bella jussisse, nunc Apostolos prohibuisse? Neque enim in eo quod ex Evangelio commemoravimus, verba tantum Domini fuerunt: sed et obtemperantium quoque discipulorum facta secuta sunt. Nam et tunc sine sacculo et pera ierunt, et nihil eis defuit; sicut ejus interrogatio et eorum responsio declaravit. Et nunc dixerunt ei, cum de gladio emendo jussisset, *Ecce sunt hic duo gladii.* Et ille respondit, *Sufficit.* Hinc et Petrus armatus inventus est, cum aurem persecutoris abscidit: ubi spontanea ejus coeceptor audacia (Luc. xxii, 35, 36, 38, 50, 51); quia non ut jussus fuerat ferrum tollere, ita jussus fuerat et ferire. Latebat certe Domini voluntas, cur arma portari præcepisset, quibus eos uti nolisset. Verumtamen ad illum cum ratione præcipere, ad istos autem sine retractione præcepta facere pertinebat.

CAPUT LXXVIII.— Calumniosa ergo imperitia Moyses reprehenditur quod bella gesserit, qui minus reprehendi debuit, si sua sponte gereret, quam si Deo jubente non gereret: ipsum vero Deum, quod talia jusserit, audere reprehendere, vel Deum justum et bonum talia jubere potuisse non credere, hominis est, ut mitius loquar, cogitare non valentis divinæ providentiæ per cuncta summa atque ima tendenti nec novum esse quod oritur, nec perire quod moritur; sed in suo singula quæque ordine sive naturarum sive meritorum vel cedere, vel succedere, vel manere: hominum autem rectam voluntatem divinæ legi conjungi, inordinatam vero cupiditatem divinæ legis ordine coerceri; ut nec bonus aliquid quam præcipitur velit, nec malus amplius quam permittitur possit; ita sane, ut non impune possit quod injuste voluerit. Ac per hoc in omnibus quæ humana infirmitas horret aut timet, sola iniquitas jure damnatur: cætera sunt vel tributa naturarum, vel merita culparum. Fii au-

tem homo iniquus, cum propter se ipsas diligit res propter aliud assumendas, et propter aliud appetit res propter se ipsas diligendas. Sic enim, quantum in ipso est, perturbat in se ordinem naturalem, quem lex æterna conservari jubet. Fit autem homo justus, cum ob aliud non appetit rebus uti, nisi propter quod divinitus institutæ sunt; ipso autem Deo frui propter ipsum, seque et amico in ipso Deo propter eundem ipsum Deum. Propter Deum enim amat amicum, qui Dei amorem amat in amico. Sive autem iniquitas, sive justitia, nisi esset in voluntate, non esset in potestate. Porro si in potestate non esset, nullum præmium, nulla pœna justa esset: quod nemo sapit, nisi qui desipit. Ignorantia vero et infirmitas, ut vel nesciat homo quid velle debeat, vel non omne quod voluerit possit, ex occulto pœnarum ordine venit, et illis inscrutabilibus judiciis Dei, apud quem non est iniquitas (*Rom. ix, 14*). Proditum est enim nobis peccatum Adam fideli eloquio Dei; et quia in illo omnes moriuntur, et quia per illum peccatum intravit in hunc mundum, et per peccatum mors, veraciter scriptum est (*Id. v, 12-19*). Et quia ex hac pœna corpus corrumpitur et aggravat animam, et deprimit terrena habitatio sensum multa cogitantem (*Sap. ix, 15*), verissimum nobisque notissimum est: et quia de hac justa pœna non liberat nisi misericors gratia, certum est. Et hinc Apostolus gemebundus exclamat: *Infelix ego homo! quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum (Rom. vii, 24, 25)*. Sed quæ sit distributio judicantis et miserentis Dei, cur alius sic, alius autem sic; occultis sit causis, justis tamen. Non tamen ideo nescimus omnia ista iudicio aut misericordia Dei fieri, licet in abdito positis mensuris et numeris et ponderibus, quibus omnia disponuntur a Deo creatore omnium quæ naturaliter sunt (*Sap. xi, 21*); nec auctore, sed tamen ordinatore etiam peccatorum; ut ea quæ peccata non essent, nisi contra naturam essent, sic iudicentur et ordinentur, ne universitatis naturam turbare vel turpare permittantur, meritorum suorum locis et conditionibus deputata. Quæ cum ita sint, et cum per hoc secretum iudiciorum Dei motusque humanarum voluntatum eisdem prosperitatibus alii corrumpantur, alii temperanter utantur; et eisdem adversitatibus alii deficiant, alii proficiant; cumque ipsa humana mortalisque vita tentatio sit super terram (*Job vii, 4*): quis hominum novit cui prosit aut obsit in pace regnare vel servire, vel vacare, vel mori; in bello autem vel imperare, vel pugnare, vel vincere, vel occidi? cum hoc tamen constet, et cui prodest, non nisi per divinum prodesse beneficium; et cui obest, non nisi per divinum obesse iudicium.

CAPUT LXXIX. — Quid ergo insilimus in temerarias reprehensiones, atque utinam hominum, et non Dei? Servierint dispensatores Veteris Testamenti, iidemque prænuntiatores Novi Testamenti, peccatores occidendo; servierint dispensatores Novi Testamenti, iidemque expositores Veteris Testamenti, a

peccatoribus moriendo: Deo tamen uni utrique servierunt, per diversa et congrua tempora docenti bona temporalia et a se petenda et propter se contemnenda, molestias temporales et a se posse imperari¹ et propter se debere tolerari. Quid ergo crudele Moyses aut mandavit aut fecit, cum commissum sibi populum sancte zelans et uni vero Deo² subditum cupiens, posteaquam cognovit ad fabricandum et colendum idolum defluxisse mentemque impudicam prostituisset dæmonibus, in paucos eorum vindicans gladio, quos Deus ipse quem offenderant, alto et secreto iudicio feriendos voluisset mox ferri³, et in præsentī salubriter terruit, et disciplinam in posterum sanxit? Nam cum nulla crudelitate, sed magna dilectione fecisset quod fecit, quis non in verbis eius agnoscat orantis pro peccato eorum, et dicentis: *Si dimittis illis peccatum, dimitte; sin autem, dele me de libro tuo (Exod. xxxii)*? Comparans ergo unusquisque pie prudens illam cædem et hanc precem, videt profecto apertissime, videt quantum malum sit animæ per simulacra dæmonum fornicari, quando sic sævit qui sic amat. Sic plane et Apostolus, non crudeliter, sed amabiliter tradidit hominem satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu (*I Cor. v, 5*). Tradidit et alios, ut discerent non blasphemare (*I Tim. i, 20*). Legunt scripturas apocryphas Manichæi, a nescio quibus auctoribus fabularum sub Apostolorum nomine scriptas: quæ suorum scriptorum temporibus in auctoritatem sanctæ Ecclesiæ recipi mererentur, si sancti et docti homines, qui tunc in hac vita erant et examinare talia poterant, eos vera locutos esse cognoscerent. Ibi tamen legunt apostolum Thomam, cum esset in quodam nuptiarum convivio peregrinus et prorsus incognitus, a quodam ministro palma percussus, imprecatum fuisse homini continuam sævamque vindictam. Nam cum egressus fuisset ad fontem, unde aquam convivantibus ministraret, eum leo irruens interemit, manumque ejus, qua caput Apostoli levi ictu percusserat, a corpore avulsam, secundum verbum ejusdem apostoli id optantis atque imprecantis, canis intulit mensis, in quibus ipse discumbebat Apostolus. Quid hoc videri crudelius potest? Verum quia ibi, nisi tamen fallor, hoc etiam scriptum est, quod ei veniam in sæculo futuro petiverit, facta est compensatio beneficii majoris; ut et Apostolus quam charus Deo esset, per hunc timorem commendaretur ignotis, et illi post hanc vitam quandoque finiendam in æternum consulcretur. Utrum illa vera sit aut conflictata narratio, nihil mea nunc interest. Certe enim Manichæi, a quibus illæ scripturæ, quas Canon ecclesiasticus respuit, tanquam veræ atque sinceræ acceptantur, saltem hinc coguntur fateri, virtutem illam patientiæ, quam docet Dominus, dicens, *Si quis te percusserit in maxillam tuam dexteram, præbe*

¹ Editi, *impetrari*. At Mss., *imperari*: excepto uno Corbeiensi, qui habet, *temperari*.

² Corbeiensis codex, et *uni viro Deo*.

³ In Mss. plerisque, *voluisset inferri*; omissa particula, *mor.* In Corbeiensi autem libro, *voluisset auferri*.

illi et sinistram (*Matth.* v, 39), posse esse in præparatione cordis, etiamsi non exhibeatur gestu corporis, et expressione verborum : quandoquidem Apostolus palma percussus, potius Deum rogavit ut injurioso homini in futuro sæculo parceretur, in præsentem autem illa injuria non inulta relinqueretur, quam vel præbuit ferienti alteram partem, aut ut iterum feriret admonuit. Tenebat certe interius dilectionis affectum, et exterius requirebat correctionis exemplum. Sive hoc verum sit, sive confictum, cur nolunt credere tali animo famulum Dei Moysen idoli fabricatores et adoratores gladio prostravisse; cum et in ejus verbis satis appareat, ita hujusmodi peccato eum veniam deprecatum, ut nisi impetraret, deleri se vellet de libro Dei? Et quid simile, ignotus homo palma percussus; et Deus ex Ægypti servitute liberans, per divisum mare trajiciens, fluctibus persequentes inimicos operiens, idolo sibi præfato derelictus atque contemptus? Si autem pœnas ipsas comparemus, quid simile ferro interimi; et a feris trucidari atque laniari? quandoquidem iudices publicis legibus servientes, majoris criminis reos bestiis subrigi, quam gladio percuti jubent.

CAPUT LXXX. — Restat in maledicis et sacrilegis reprehensionibus Fausti, quibus nunc respondeo, quod locutus Dominus ad Osee prophetam dixit: *Accipe tibi uxorem fornicariam, et fac filios de fornicaria* (*Osee.* 1, 2). In qua Scriptura sic exsecratum est immundum cor eorum, ut nec apertissima verba evangelica intelligant Domini dicentis ad Judæos: *Meretrices et publicani præcedent vos in regno cælorum* (*Matth.* 23, 31). Quid enim adversum clementiæ veritatis, quid inimicum fidei christiæ, si meretrix relicta fornicatione, in castum conjugium commutetur? Et quid tam incongruum et alienum a fide Prophetæ, quam si non crederet omnia peccata impudici dimissa esse in melius commutatæ? Itaque cum meretricem Propheta fecit uxorem, et ad vitam corrigendam mulieri consultum est, et figuræ sacramentum, de quo mox loquemur, expressum. Sed quis non videat in hoc facto quid potius Manichæorum offendat errorem? Scilicet; quia solent dare operam meretrices ne gravidæ fiant. Proinde istis fornicaria magis permanens placebat ut deum ipsorum non ligaret, quam unius viri facta uxor ut pareret.

CAPUT LXXXI. — De Salomone autem quid dicam, nisi quia gravius ipsius fidelis et sanctæ Scripturæ testimonio redarguitur, quam petulantibus et nugacibus Fausti conviciis? Illa enim de illo et quid boni prius habuisset, et quid mali faciendo, bonum in quo primum fuerat, reliquisset, veraciter fideliterque locuta est (*III Reg.* 11, 21, et *Eceli.* 47, 17): iste autem oculis clausis, vel potius extinctis, non quo lumine manifestante ducebatur, ibat; sed quo malivolentiæ præcipitante ferebatur, irruerat. Hoc ipso enim magis insinuaverunt sancti Libri religiosi lectoribus et electoribus¹ suis, quam caste habuerint sancti viri plures uxores; quod Salomon, qui eas non

illo modo, sed magis ad libidinem quam ad propagationem habuit, improbatum est et reprehensum his verbis, ut appellaretur amator mulierum; et inde ad profundum idololatriæ lapsus atque demersus, eadem veritate personam nullius acceptante proderetur.

CAPUT LXXXII. — Nunc ergo jam pertractatis personis omnibus, per quas Faustus putavit scripturas Veteris Testamenti esse culpandas, redditoque suo cuique sermone congruo, quo vel defensi sunt homines Dei adversus hæreticorum carnaliumque calumnias, vel reprehensis hominibus, tamen Scriptura laudabilis venerabilisque monstrata est: videamus deinceps ex ordine, quo eos homines Faustus accusando commemoravit, quid etiam significant ipsa facta hominum, quid prophetiæ gerant, quæ futura prænuntiant: quod jam fecimus de Abraham et Isaac et Jacob, quorum se Deus ita dici voluit (*Exod.* 3, 15), tanquam solorum esset Deus, qui Deus est universæ creaturæ: non frustra utique tantum eis tribuens honorem, nisi quia noverat in eis, quod solus etiam perfecte summeque nosse poterat, sinceram præcipuamque charitatem: et quia in eis tribus Patribus quodam modo consuminavit magnum ac mirabile sacramentum futuri populi sui, quod per liberas genuerunt, non solum in libertatem, sicut per Saram (*Gen.* 21, 1, 2) et Rebeccam (*Id.* 25, 21) et Liam et Rachel (*Id.* 29, 1 et 30); verum etiam in servitute, sicut per eandem Rebeccam natus est Esau, cui dictum est, *Eris servus fratris tui* (*Id.* 27, 40): et per ancillas non solum in servitute, sicut per Agar (*Id.* 16, 15); verum etiam in libertatem, sicut per Balam et Zelpham (*Id.* 33). Ita enim et in populo Dei et per spirituales liberos¹ nascuntur non solum in laudabilem libertatem; quemadmodum illi quibus dicitur, *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (*I Cor.* 11, 16); verum etiam in damnabilem servitute, sicut per Philippum Simon (*Act.* 8, 13): et per carnales servos, nascuntur non solum in damnabilem servitute, qui eos imitantur; verum etiam in laudabilem libertatem, quibus dicitur, *Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite* (*Matth.* 23, 3). Hoc magnum sacramentum quisquis in Dei populo prudenter agnoverit, unitatem Spiritus in vinculo pacis usque in finem quibusdam coherendo, quosdam tolerando custodit. Fecimus hoc et de Loth; quid ejus laudandum, quid culpandum Scriptura narraverit, quid intelligendum de tota illa re gesta significaverit (*Gen.* 19), demonstrantes.

CAPUT LXXXIII. — Sequitur ut Judæ factum consideremus, quod cum sua nuru concubuit (*Id.* 38, 17), quid significaverit futurorum. Sed prius præloquendum est, ne quemquam parvæ considerationis offendant², quod de quibusdam malis operibus hominum in Scripturis sanctis, quædam non mala, sed bona

¹ *Lox.*, et per spirituales viros. Melius editi alii et *Mss.*, et per spirituales liberos; ut sit antithesis ad illud quod postea dicitur, et per carnales servos.

² Sic *Ann. Er.* et plerique *Mss.* At *Lox.*, prævæ considerationis

¹ *Quidam Mss.*, et dilectoribus.

Yutura significantur. Servat enim ubique divina providentia virtutem bonitatis suæ, ut quemadmodum ex adulterorum concubitu formatur et nascitur homo, de hominum opere malo bonum opus Dei, sicut in præcedenti sermone jam diximus (*Supra, cap. 43*), de fecunditate seminum, non de turpitudine vitiorum; ita in Scripturis prophetiis, non tantum bona hominum, verum etiam et mala facta narrantibus, quoniam prophetica est ipsa narratio, significetur aliquid de malis operibus hominum etiam futurorum bonorum, non peccantis opere, sed scribentis. Neque enim Judas, cum ad Thamar concupiscentia victus intraret, hanc suæ libidinis intentionem gerebat, ut inde aliquid significaretur, quoad salutem hominum pertineret: sicut nec Judas ille qui Dominum tradidit, hoc intendit, ut aliquid inde gereretur, quod ad eandem salutem hominum pertineret. Porro, si de tam malo opere Judæ illius tam bonum opus Dominus fecit, ut ejusdem suæ passionis sanguine nos redimeret; quid mirum si Propheta ejus, de quo ipse ait, *De me enim ille scripsit* (*Joan. v, 46*), ex malo facto Judæ istius, boni aliquid significavit, ut suo ministerio nos doceret? Ea quippe hominum facta, sancto Spiritu disponente atque inspirante, collegit Propheta narrator, quorum interpositio non vacaret a præsignatione rerum quas intenderat prophetare: ad significanda autem aliqua bona, nihil interest, facta illa quibus ea significantur, seu bona, seu mala sint. Quid enim mea interest, cum volo aliquid legendo cognoscere, utrum ex minio reperiam scriptos nigros Æthiopes, et ex atramento candidos Gallos? Verumtamen si, non scripturam, sed picturam talem viderem, sine dubitatione reprehenderem. Ita in factis hominum, quæ ad imitandum vitandumve proponuntur, magis interest bonane an mala sint: quæ autem ad significandum scribuntur, sive dicuntur, nihil refert in moribus facientium, quam laudem reprehensionemve mereantur, si modo habent aliquam rei, de qua agitur, necessariam præfigurandi congruentiam. Sicut enim Calphæ in Evangelio, quantum ad ejus noxium perniciosumque animum pertinebat, quantum denique ad ipsa verba, si in eis voluntatem dicentis attendas, quibus agebat ut justus injuste neceretur, utique mala erant: tamen magnum bonum illo nesciente significabant, quando ait, *Expedit ut unus moriatur homo, et non tota gens pereat*: dictumque de illo est, *Hoc autem a se non dixit, sed cum esset pontifex, prophetavit quia oportebat Jesum mori pro gente* (*Id. xi, 50, 51*). Ita factum Judæ secundum illius libidinem malum fuit, sed illo nesciente magnum bonum significavit: a se ipso quippe malum fecit, sed non a se ipso bonum significavit. Hoc autem, quod necessario præloquendum putavi, non ad hoc tantummodo Judæ factum, sed etiam ad cætera valeat, si qua occurrerint mala opera hominum, quibus bonum aliquid a narrante prophetatum est.

CAPUT LXXXIV. — In Thamar ergo nuru Judæ intelligitur plebs regni Judæorum, cui de tribu Juda reges tanquam mariti adhibebantur: merito nomen

ejus Amaritudo interpretatur; ipsa enim Domino scilicet poculum dedit (*Matth. xxvii, 34*). Duo autem genera principum qui non recte operabantur in plebe, unum eorum qui oberant, alterum eorum qui nihil proderant, significantur in duobus filiis Judæ: quorum unus erat malignus vel æveus ante Dominum, alter in terram fundebat, ne semen daret ad fecundandam Thamar. Nec sunt amplius quam duo genera hominum inutilia generi humano: unum nocentium, alterum præstare nolentium et si quid boni habent in hac terrena vita perdentium, tanquam in terram fundentium. Et quoniam in malo prior est qui nocet, quam ille qui non prodest, ideo major dicitur malignus; ille autem æveus, qui fundebat in terram. Nomen quoque majoris, qui vocabatur Her, interpretatur Pellicius, qualibus tunicis induti sunt primi homines in penam damnationis suæ dimissi ex paradiso (*Gen. iii, 21*); sequentis nomen qui vocabatur Aynan, interpretatur Mœror eorum: quorum, nisi quibus nihil prodest, cum habeat unde produsse possit, atque id perdat in terra? Majus porro malum est ablata vitæ, quod significat pellicius, quam non adjecta, quod significat mœror eorum: Deus tamen ambos occidisse dictus est, ubi figuratur regnum talibus hominibus abstulisse. Tertius vero filius Judæ, quod illi mulieri non jungitur, significat tempus ex quo reges plebi Judæorum cœperunt de tribu Juda non fieri: et ideo erat quidem filius Judæ, sed eum maritum Thamar non accipiebat; quia erat eadem tribus Juda, sed jam populo inde nemo regnabat. Unde et nomen ejus, id est, Selom, interpretatur Dimissio ejus. Non pertinent sane ad hanc significationem viri sancti et justi, qui licet illo tempore fuerint, ad Novum tamen pertinent Testamentum, cui prophetando scienter utiles fuerunt, qualis David fuit. Eo sane tempore, quo jam Judæa cœperat reges ex tribu Juda non habere, non est computandus Herodes major in regibus ejus, tanquam maritus Thamar: erat enim alienigena, nec ei sacramento illo mysticæ unctionis tanquam conjugali fœdere cohærebat; sed tanquam extraneus dominabatur, quam potestatem a Romanis et a Cæsare acceperat. Sic et ejus filii tetrarchæ, quorum erat unus Herodes patris nomine appellatus, qui cum Pilato in passione Domini concordavit (*Luc. xxiii, 12*): isti ergo alienigenæ usque adeo non deputabantur in regno illo mystico Judæorum, ut ipsi Judæi publice clamarent, frendentes adversum Christum, *Nos non habemus regem, nisi Cæsarem* (*Joan. xix, 15*). Neque hoc verum, nisi illa universali dominatione Romanorum: quippe etiam Cæsar rex erat non proprie Judæorum; sed ut Christum negarent, et huic adulerent, ideo se tali voce damnarunt.

CAPUT LXXXV. — Illo ergo tempore, quo jam de tribu Judæ regnum defecerat, venieadum erat Christo vero Salvatore Domino nostro, qui non obeset, multumque prodesset. Sic enim fuerat prophetatum: *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de senioribus ejus, donec veniat cui repositum est: et ipse*

expectatio gentium (*Gen. xlii, 10*). Jam isto tempore omne quoque magisterium Judæorum, et mystica, unde christi vocabantur, unctio ipsa defecerat secundum prophetiam Danielis. Tunc venit cui repositum erat, *expectatio gentium*, et unctus est Sanctus sanctorum (*Dan. ix, 24-27*) oleo exultationis præ participibus suis (*Psal. xlii, 8*). Natus est enim Herodis majoris tempore (*Matth. ii, 1*), passus est autem minoris Herodis tetrarchæ (*Luc. xxiii, 7, 46*). Hujus itaque venientis ad oves quæ perierant domus Israel (*Matth. xv, 24*), figuram gessit Judas cum iret ad tendendas oves suas in Thamma, quod interpretatur Deficiens. Jam enim defecerat princeps ex Juda, et omne magisterium atque unctio Judæorum, ut veniret cui repositum erat. Venit autem cum suo pastore Odollamite, cui nomen erat Iras; et interpretatur Odollamites, Testimonium in aqua. Cum hoc plane testimonio Dominus venit, habens quidem testimonium majus Joanne (*Joan. v, 36*); sed tamen propter oves infirmas hoc testimonio est usus in aqua. Nam et ipso Iras, quod nomen illius pastoris fuit, interpretatur Fratris mei visio. Vidit omnino fratrem suum Joannes, fratrem secundum semen Abraham, secundum cognationem Mariæ matris ejus et Elisabethæ matris suæ; eundemque Dominum et Deum suum, quia, sicut ipse ait, ex plenitudine ejus accepit (*Id. i, 16*). Vidit omnino, et ideo in natis mulierum major illo non exsurrexit (*Matth. xi, 11*): quia ex omnibus prænuntiantibus Christum, ipse vidit quod multi justis et Prophetæ cupierunt videre, et non viderunt (*Id. xiii, 17*). Salutavit ex utero (*Luc. i, 44*); agnovit perfectius ex columba, et ideo tanquam Odollamites vere testimonium perhibuit in aqua (*Id. iii, 21, 22*). Venit autem Dominus ad oves tendendas, hoc est, exonerandas sarcinis laboriosis, ex quibus Ecclesiæ laudatæ in Canticis canticorum dentes essent velut grex detonsarum (*Cant. iv, 2*).

CAPUT LXXXVI. — Jam Thamar habitum mutet; nam et Commutans interpretatur Thamar: sed in ea prorsus nomen amaritudinis maneat; non illius amaritudinis in qua Domino se ministravit, sed illius in qua Petrus amare flevit (*Matth. xxvi, 75*). Nam et Judas latine Confessio est. Confessioni ergo amaritudo misceatur, ut vera pœnitentia præsignetur. Hæc pœnitentia secundatur Ecclesia in omnibus gentibus constituta. *Oportebat enim Christum pati, et resurgere tertia die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem* (*Luc. xxiv, 46, 47*). Nam et ipse habitus meretricius, confessio peccatorum est. Typum quippe jam Ecclesiæ gerit Thamar, ex Gentibus evocata, sedens cum hoc habitu ad portam Ænan, vel Ænaim, quod interpretatur Fontes. Cucurrit enim velut cerynus ad fontes aquarum, pervenire ad semen Abraham: illic a non agnoscente fetatur, quia de illa prædictum est, *Populus quem non cognovi, servivit vili* (*Psal. xvii, 45*). Accepit in occulto anulum,

¹ Am. Fr. et Jures Mss., *tetrarchin*.

SANCT. AUGUST. VIII.

monile, et virgam: vocatione signatur, justificatione decoratur, glorificatione exaltatur. *Quos enim prædestinavit, illos et vocavit: quos autem vocavit, illos et justificavit: et quos justificavit, illos et glorificavit* (*Rom. viii, 30*). Sed hæc, ut dixi, adhuc in occulto, ubi fit et conceptio sanctæ ubertatis. Mittitur autem promissus hædus tanquam meretrici, hædus exprobratio peccati; per eundem Odollamitem, tanquam increpantem et dicentem, *Generatio viperarum* (*Matth. xii, 7*). Sed non eam invenit peccati exprobratio, quam mutavit confessionis amaritudo. Post vero jam publicatis signis¹, annuli, monilis, et virgæ, vicit temere judicantes Judæos, quorum jam personam Judas ipse gestabat, qui hodieque dicunt non hunc esse populum Christi, nec habere nos semen Abraham: sed prolatis certissimis documentis nostræ vocationis, justificationis, glorificationis, sine dubio confundentur, et nos magis quam se justificatos esse fatebuntur. Eucleatius hæc et membratim quodam modo articulimque scrutarer atque dissererem, quantum intentionem meam Dominus adjuvaret, nisi me ab hac laboriosiore diligentia, finiendi hujus operis, quod plus quam vellem jam prolixum est, cura prohiberet.

CAPUT LXXXVII. — Nunc peccatum David (*U Reg. xi*), quid in prophetia significaverit, quanta possum brevitate perstringam. Nomina quippe ipsa interpretata satis ostendunt quid etiam hoc factum præfiguraverit. David interpretatur Manus fortis, sive Desiderabilis: et quid fortius Leone illo de tribu Juda, qui vicit mundum (*Apoc. v, 5*)? et quid desiderabilis illo, de quo propheta dicit, *Veniet desideratus omnibus gentibus* (*Aggæi ii, 8*)? Bersabee interpretatur Puteus satietatis, sive Puteus septimus: quamlibet autem harum nominis hujus interpretationum in id quod dicere intendimus, assumamus, satis congruit. Nam et in Canticis canticorum sponsa illa Ecclesia est, quæ vocatur *puteus aquæ vivæ* (*Cant. iv, 15*): et huic puteo septenarii numeri nomen in Spiritu sancti significatione conjungitur; propter rationem Pentecostes, quo die de cælo missus Spiritus sanctus venit (*Act. ii, 1-4*). De septimanis enim constare eundem festum diem, Tobie quoque Scriptura testatur (*Tob. ii, sec. LXX*). Ad quadraginta novem autem, quod est septies septem, unum additur, quo unitas commendatur. In hac ratione vivit apostolica illa sententia: *Sufferentes invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritus in vinculo pacis* (*Ephes. iv, 2, 3*). Dono itaque spirituali, hoc est septenario, facta est Ecclesia puteus satietatis: quia factus est in ea *fontis aquæ salientis in vitam æternam*, quam qui habuerit², non sitiet in æternum (*Joan. iv, 14, 15*). Urias vero qui fuerat maritus ejus, quid aliud quam diabolus nominis sui interpretatione significat? Cujus erant pessimo conjugio deligati omnes quos gratia Dei liberat,

¹ Sic nonnulli Mss. cum Am. et Fr. At Lov., *publicis signis*.

² Fr. et Mss., *quem qui habuerit*. Refertur ad fontem.

(Quinze)

ut Ecclesia sine macula et ruga Salvatori proprio copuletur (*Ephes. v, 27*). Urias namque interpretatur Lux mea Dei: Chetæus¹ autem, Abscisus, sive quod in veritate non stetit (*Joan. viii, 44*), sed a luce sua superna, quam de Deo habebat, superbia merito abscisus est; sive quod cadendo veris viribus perditis, transfiguratur se tamen in angelum lucis (*II Cor. xi, 14*), audens adhuc dicere, Lux mea Dei est. Ergo iste quidem David graviter scelerateque peccavit; quod scelus ejus etiam per prophetam Deus arguit increpando, et ipse abluit pœnitendo: verumtamen ille desiderabilis omnibus gentibus, adamavit Ecclesiam super tectum se lavantem, id est, mundantem se a sordibus sæculi, et domum luteam spirituali contemplatione transcendentem atque caleantem; et inchoata cum illa primæ conventionis notitia, post ab ea penitus separatam diabolum occidit, eamque sibi perpetuo connubio copulavit. Oderimus ergo peccatum, sed prophetiam non exstinguamus: amemus illum David quantum amandus est, qui nos a diabolo per misericordiam liberavit; amemus et istum David, qui tam grave in servulnus iniquitatis pœnitentiæ humilitate sanavit.

CAPUT LXXXVIII. — Jam de Salomone quid dicam, quem vehementer arguit sancta Scriptura atque condemnat (*III Reg. xi*), nihilque de pœnitentia ejus vel in eum indulgentia Dei omnino commemorat? Nec mihi prorsus occurrit, quid saltem in allegoria boni significet hæc ejus stenda subversio; nisi forte quis dicat mulieres alienigenas, quarum amore exarserat, significare Ecclesias electas de Gentibus. Posset hoc fortasse non absurde intelligi, si illæ propter Salomonem desererent deos suos, et colerent Deum ejus: cum vero ipse prout illas offendit Deum suum, et coluit deos earum, non est quid inde boni conjectare possimus. Nec tamen nihil arbitror significare; sed malum, sicut de uxore filiabusque Loth diximus. Apparet enim in persona hujus Salomonis et mira excellentia, et mira subversio. Quod igitur in illo diversis temporibus existit, prius bonum, et posterius malum, hoc in Ecclesia in isto adhuc sæculo simul uno tempore ostenditur. Nam bono illius, bonos Ecclesiæ; malo autem illius, malos Ecclesiæ significatos puto: tanquam in unitate unius aræ, sicut in illo uno homine, bonos in granis, malos in palea; ut in unitate unius segetis, bonos in tritico, malos in zizaniis (*Matth. iii, 12, et xiii, 30*). Si quid hinc sane his quæ de illo scripta sunt diligentius pertractatis, sivi mihi, sive doctioribus atque melioribus, aliud probabilius elucere potuerit, nunc tamen non eam rem ita dimisimus, ut intentionem nostram in alia properantem, tanquam interrupta series contextionis impediatur.

CAPUT LXXXIX. — De Osee autem propheta, non a me opus est dici quid illa jussio factumve significet, quod dixit Dominus ad Osee, *Vade, et accipe tibi uxorem fornicationis, et fac filios de fornicatione*; cum

¹ *Lox., Methæus.* At *Mss., Chetæus*, uti scribitur; tum est a] ud *XX*, aut, *Cethæus*, ut a, ud *Ann. et Er.*

satis hoc Scriptura demonstret unde et quare sit dictam. Sequitur enim: *Quoniam fornicans fornicavitur terra a Domino. Et abiit, et accepit Gomer filiam Bebelain; et concepit, et peperit ei filium. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen ejus Jezrahel; quoniam adhuc modicum, et visitabo sanguinem Jezrahel super domum Juda, et quiescere faciam et avertam regnum domus Israel. Et erit, in illa die conteram arcum Israel in valle Jezrahel. Et concepit adhuc, et peperit filiam. Et dixit ei Dominus: Voca nomen ejus, Absque misericordia: quia non addam ultra misereri domui Israel, sed oblivione obliviscar eorum; et domui Juda miserebor, et salvabo eos in Domino Deo suo, et non salvabo eos in arcu, et in gladio, et in bello, et in equis, et in equitibus. Et ablactavit eam quæ erat absque misericordia, et concepit, et peperit filium. Et dixit ei Dominus: Voca nomen ejus, Non populus meus; quia vos non populus meus, et ego non ero vester Deus. Et erit numerus filiorum Israel quasi arena maris, quæ sine mensura est, et non numerabitur; et erit in loco, ubi dictum est eis, Non populus meus vos, dicitur eis, Filii Dei vivi. Et congregabuntur filii Juda et filii Israel, et ponent sibi met caput unum, et ascendent de terra, quia magnus dies Jezrahel. Dicite fratribus vestris, Populus meus: et sorori vestræ, Misericordiam consecuta (*Osee i, 2, ii, 1*). Cum ergo jussi et facti hujus figuram ipse Dominus per eandem Scripturam evidenter aperiat, cumque apostolicæ Litteræ hanc prophetiam completam in Novi Testamenti prædicatione testentur: quis est qui audeat dicere, non propterea jussum et factum, propter quod se jussisse et Prophetam fecisse, ipse in sanctis Litteris qui jussit exponit? Ait enim Apostolus Paulus: *Ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam; quos et vocavit nos, non solum ex Judæis, verum etiam ex Gentibus: sicut et Osee dicit, Vocabo Non plebem meam, plebem meam; et Non dilectam, dilectam: et erit in loco, ubi dictum est eis, Non Populus meus vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi (*Rom. ix, 23 26*)*. Hoc ergo de Gentibus prophetatum Paulus ostendit. Unde et Petrus scribens ad Gentes, Prophetam quidem ipso non nominato, prophetiam tamen ejus verbis suis inserit, dicens: *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, quo virtutes ejus annuntietis, qui de tenebris vos vocavit in illud admirabile lumen suum: qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei; quorum aliquando non misertus est, nunc autem miseretur (*I Petr. ii, 9, 10*)*. Hinc evidenter apparet, quod per Prophetam dictum est, *Et erit numerus filiorum Israel quasi arena maris, quæ sine mensura est, et non numerabitur*; et quod consequenter adjunctum est, *Et erit in loco, ubi dictum est eis, Non populus meus vos, dicitur eis, Filii Dei vivi*: non omnino de illo Israel esse dictum, qui est secundum carnem; sed de illo de quo Apostolus Gentibus dicit, *Vos ergo Abraham semen estis, secundum promissionem hæredes (*Galat. iii, 29*)*. Sed quoniam et de illo Judæorum¹ multi crediderunt et credituri sunt*

¹ *Er. et Lox., de illa Judæa.* At *Mss., de illo Judæorum*:

(nam inde erant et Apostoli, inde tot millia. quæ in Jerusalem Apostolis sociata sunt [Act. II, 41, et IV, 4], inde Ecclesiæ de quibus ad Galatas dicit, *Eram autem ignotus facie Ecclesiis Judææ quæ sunt in Christo* [Galat. I, 22]: unde et lapidem angularem in Psalmis appellatum Dominum [Psal. cxvii, 22] sic interpretatur, quod duos parietes in se ipso conjuerit, circumcisionis videlicet et præputii, *ut duos conderet in se unum novum hominem, faciens pacem, et commutaret utrosque in uno corpore Deo, per crucem interficiens ininicitias in semetipso, et veniens evangelizaret pacem iis qui longe et iis qui prope*, id est, Gentibus longe et Judæis prope; *ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum* [Ephes. II, 11-22]); merito et iste propheta, filios Juda ponens pro Judæis, et filios Israel pro Gentibus, *Et congregabuntur, inquit, filii Juda et filii Israel pariter, et ponent sibi in caput unum, et ascendent de terra*. Huic itaque prophetiæ tam manifeste ipso rerum effectu declaratæ, quisquis contradicit, non solum propheticis, verum etiam apostolicis Litteris; nec solum quibuslibet litteris, verum etiam rebus impletis et clarissima luce perfusis, impudentissime contradicit. Aliquid ergo fortassis diligentioris requirebat intentionis Judææ factum, ut hæc fornicaria, quæ significat Ecclesiæ de gentiliū superstitionum prostitutione collectam, in habitu mulieris illius quæ Thamar appellata est, posset agnosci: hic autem cum ipsa Scriptura se aperiat, cumque Apostolorum consonantibus Litteris illustretur, quid hic ulterius immoramur, ac non jam videmus quod restat de famulo Dei Moyse, quid etiam ipsa significant quæ Faustus objecit?

CAPUT XC.—Quod enim fratrem defendens, occidit Ægyptium, cuius facillime occurrit, injuriosum nobis in hac peregrinatione diabolium a Domino Christo nobis defensum occidi. Quod vero in arena obruit interemptum (Exod. II, 12), manifestum est ejus jam morticinam præsentiam in eis latere, qui non habent stabile fundamentum. Unde Ecclesiam Dominus super petram ædificat; et eos qui audiunt verbum ejus et faciunt, comparat prudenti viro qui ædificat domum suam super petram, ne tentationibus cedat et corruat: illos autem qui audiunt, et non faciunt, comparat stulto ædificanti super arenam, cujus tentata domus, ruina fit magna (Matth. VII, 24-27).

CAPUT XCI.—Quod vero exspoliavit Ægyptios jussu Domini Dei sui (Exod. III, 22, XI, 2, et XII, 35, 36), nihil nisi justissime jubentis, quid præfiguraverit, jam in quibusdam libris, quos de Doctrina Christiana prænotavi, quantum mihi tunc occurrit, me recolo posuisse (Lib. 2, cap. 40): quod auro et argento et veste Ægyptiorum significatæ sint quædam doctrinæ, quæ in ipsa consuetudine Gentium non inutili studio discantur. Sed sive hoc significet, sive illud quod ex ipsis Gentibus animæ præiosæ tanquam vasa aurea et argentea, cum suis utique corporibus,

id est, de illo Israel secundum carnem, qui est Judæorum.

quod vestes significant, adjungunt se populo Dei, ut simul de hoc sæculo tanquam de Ægypto liberentur; sive hoc ergo, sive illud, sive aliquid aliud hinc fuerit figuratum, certum est tamen eis qui has Litteras pie legunt, non frustra neque sine prænuntiatione futurorum esse illa jussa, facta, conscripta.

CAPUT XCII.—Jam porro de bellis quæ per Moysen gesta sunt, nimis longum est omnia pertractare. Satis ergo sit quod de illo bello gesto cum Amalech (Exod. XVII, 8-16), jam superius in hoc ipso opere, quo Faustus respondeo, quantum satis pro suscepto negotio videbatur, quid prophetiæ præmitteret, quid mysterii contineret, exposui. Nunc illud videamus, in quo crudelitatis vitium solent objicere Moysi, vel inimici harum Litterarum, vel expertes omnium litterarum: quod quidem Faustus non expresse posuit, cum diceret quod crudelia multa et mandavit et fecerit. Sed quia novi quid maxime et invidiose jactare consueverint, ideo ipse hoc commemoravi, superiusque defendi, ne quidquam in eo facto esse criminis, vel ipsi Manichæi qui corrigi vellent, vel quisquam alius imperitorum aut impiorum putaret. Nunc autem quid etiam prophetiæ significationis habuerit requirendum est, quod ex eis multos, qui sibi absente ipso idolum fabricaverunt, sine ulla cujusquam necessitudinis distinctione jussit interire (Id. XXXII). Facile est ut intelligatur hominum illorum interemptionem, significare vitiorum talium insecutionem, qualibus illi ad eandem idololatriam defluerunt. In talia quippe vitia sævire nos jubet Psalmus, cum dicit: *Irascimini, et nolite peccare* (Psal. IV, 5). In talia vitia sævire nos jubet Apostolus, cum dicit: *Mortificate membra vestra quæ sunt super terram; fornicationem, immunditiam, luxuriam, concupiscentiam malam, et avaritiam, quæ est idolorum servitus* (Coloss. III, 5).

CAPUT XCIII.—Sed quid sibi velit, quod prius fecit, ut ipsum vitulum igne combureret, minutatimque concideret, et in aquam spargeret, et potum populo daret; majorem intentionem perscrutanda significationis inquiri. Si enim tabulas, quas digito Dei, hoc est operatione Spiritus sancti, scriptas acceperat, ideo fregit, quia indignos eos quibus eas legeret, judicavit: si denique ut ab eis ille vitulus aboleretur, incendit eum, contrivit, in aqua sparsit atque submersit, ut quid et potum hoc populo dedit? Quem non excitet factum hoc ad inquirendam et intelligendam prophetiæ significationem? Occurrat ergo jam intentis mentibus, tanquam diaboli corpus in vitulo, id est, homines in omnibus gentibus, quibus ad hæc sacrilegia caput, hoc est, auctor est diabolus. Aureum propterea, quia videntur idololatriæ ritus velut a sapientibus instituti: de quibus dicit Apostolus, *Quoniam cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, et immuta-*

¹ sic Mss. Falli vero, *consueverit*.

² Mss. omittunt verbum, *insecutionem*.

verunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis; et volucrum, et quadrupedum, et serpentium (Rom. 1, 21-23). Ex hac quasi sapientia iste vitulus aureus, qualia solebant Ægyptiorum etiam ipsi primates et tanquam docti homines adorare signenta. Hoc ergo vitulo significatum est omne corpus, id est, omnis societas Gentilium idolatriæ deditorum. Hanc sacrilegam societatem Dominus Christus illo igne comburit, de quo in Evangelio dicit, *Ignem veni mittere in terram* (Luc. xii, 49): ut quoniam non est qui se abscondat a calore ejus (Psal. xviii, 7), dum in eum credunt Gentes, igne virtutis ejus diabolica in eis forma solvatur. Totum deiude corpus illud comminuitur, id est, ab illa malæ conspirationis conflatione discissum, verbo veritatis humiliatur: et comminutum in aquam mittitur, ut eos Israelitæ, id est, Evangelii prædicatores, ex Baptismo in sua membra, hoc est, in corpus dominicum transferant. Quorum Israelitarum Petro de ipsis Gentibus dictum est, *Macta et manduca* (Act. x, 13). Si, *Macta et manduca*; quare non etiam, Concide et bibe? Ita ille vitulus per ignem zeli et aciem verbi et aquam Baptismi, ab eis potius quos absorbere conabatur, absorptus est.

CAPUT XCIV. — Si ergo hæc quoque loca Scripturarum, de quibus eisdem Scripturis calumniantur hæretici, perscrutata, et quodam modo interrogata, quanto videntur obscuriora, tanto mirabiliores in se mysteriorum thesauros latere respondent; quanto magis impiorum blasphema ora obmutescere omnino debent; cum oppilantur apertissima veritate, contra quam prælocato spiritu quid mussitent, non inveniunt; et malunt miseri manifestatione ejus suas fauces obturari, quam suavitate pectus impleri? Christum igitur sonant hæc omnia; caput illud quod jam ascendit in cælum, et hoc corpus ejus quod usque in finem laborat in terra, scribentium Litteras vere sacras omnis parturivit intentio: nec esse quidquam credendum est Librorum prophetiarum contextione narratum, quod non significet aliquid futurorum; nisi quæ ideo posita sunt, ut ex eis quodam modo religuntur ea, quæ illum regem populumque ejus, sive propriis, sive figuratis locutionibus rebus prænuntient. Sicut enim in citharis et hujuscemodi organis musicis, non quidem omnia quæ tanguntur, canorum aliquid resonant, sed tantum chordæ; cætera tamen in toto citharæ corpore ideo fabricata sunt, ut esset ubi vincirentur, unde et quo tenderentur illa, quas ad cantilenæ suavitatem modulaturus et percussurus est artifex: ita in his prophetiis narrationibus, quæ de rebus gestis hominum prophetico spiritu deliguntur, aut aliquid jam sonant significatione futurorum; aut si nihil tale significant, ad hoc interponuntur, ut sit unde illa significantia tanquam sonantia connectantur.

CAPUT XCV. — Has autem rerum gestarum allegoricas narrationes, si nolunt hæretici, sicut a nobis exponuntur, accipere, vel etiam nihil eas, nisi quod proprie sonant, significare contendunt; non est lutandum cum hominibus, qui dicunt, Non sapit palato

meo, quod sapere dicis tuo: dum tamen ea quæ divinitus præcipiuntur, aut mores pietatemque formare, aut aliquid figurate significare vel credantur vel intelligantur, aut utrumque potius quam neutrum: dum tamen et ipsa, quæ figurate dicta vel facta intelliguntur, ad eosdem mores bonos pietatemque referantur. Ac per hoc etiam si Manichæis, vel quibusque aliis, de his figuris rerum gestarum noster displicet intellectus, vel ratio, vel opinio; illud sufficiat, quod patres nostri, quibus Deus perhibet bonæ vitæ atque in suis præceptis obedientiæ testimonium, ea veritatis regula defenduntur, quæ nisi pravis et distortis cordibus displicere non possit; et quod ea Scriptura, cui perversitas erroris illius inimica est, in quibuslibet hominum factis, quæ vel laudavit vel redarguit vel tantum narrata nobis judicanda proposuit, ipsa inculpabilis venerabilisque persistit.

CAPUT XCVI. — Quid vero utilius atque salubrius pie legentibus vel audientibus illas sacras Litteras consuli ac prospici potuit, quam ut non solum in eis laudabiles homines ad imitandum, et reprehensibiles ad cavendum proponerentur; verum etiam quædam bonorum declinationes et lapsus in malum, sive itidem denuo correcti in viam redeant, sive irrevocabiles maneant; et rursus quædam malorum mutationes et proventus in bonum, sive perseveraturi, sive in pristina iterum relapsuri; ut neque justi in superbiam securitate extollantur, nec iniqui contra medicinam desperatione obdurentur? At illa quæ neque ad imitandum neque ad cavendum facta hominum pertinent, et tamen in sancta Scriptura reperiantur; aut ad illam connexionem posita sunt, quibus occasionibus ad res necessarias veniatur, aut eo ipso quo videntur superflua, satis admonent, in eis queri oportere mysticæ alicujus significationis oraculum. Neque enim de his libris loquimur, in quibus nulla, vel pauca ac non multa apertissima prophetico spiritu prænuntiata, jam quoque ipsis rebus impletis, auctoritatem divinam fidelissima et præclarissima veritatis luce testantur: ut omnino desipiat, quisquis eos superflue vel quasi fatue locutos aliquid putat, quibus non solum omnia hominum ingeniorumque genera subdita videt, verum etiam hoc ab eis prædictum legit, perfectumque cognoscit.

CAPUT XCVII. — Numquidnam ergo, si quisquam legens factum David, cujus eum Domino arguente ac minante pœnituit, inde sibi ad peccandum fomitem præbeat, illa Scriptura culpanda est; ac non tanto severius ille damnandus, quanto potius ad se vulnerandum aut occidendum abuti voluit ea re, quæ ad sanandum liberandumque conscripta est? Quia enim homines in peccatum lapsi, vel superbia negligunt pœnitentiæ medicinam, vel recipiendæ salutis veniæque promerendæ disidentia penitus pereunt, de tanto viro exemplum propositum est, quo sanentur ægroti, non quo hi qui sani sunt sauciantur. Neque enim medicinæ vitium est, si vel insani se ipsos, vel maligni alios fermentis medicinalibus perimant.

CAPUT XCVIII. — Sed tamen hi patres nostri

Patriarchæ atque Prophætæ quibus tam illustre testimonium sanctitatis atque pietatis ea Scriptura perhibet, quam saluti generis humani divinitus dispensatam non negat, nisi quisquis aut eam nescit, aut omnem sensum rationalis considerationis amisit, etiamsi libidinosi et crudeles fuissent, sicut eos Manichæorum error, vel potius furor accusat; nonne etiam sic, non dico Electis eorum, sed ipso etiam deo illorum demonstrarentur esse meliores? Nonne melius est cum pellice volutari virum cum femina, quam esse sincerissimam lucem et miscendo se tenebris inquinari? Ecce homo avaritiæ ac ventris causa uxorem suam sororem mentitus, in aliorum concubitu vendidit: quanto ille pejor et execrabilior est, qui naturam suam ad libidinem desiderantium simulando coaptatam, gratis eis polluendam corrupendamque subiecit? Jam cum filiabus qui etiam sciens concubuerit, nonne minus mali perpetrat, quam qui membra sua omnium talium pejorumque turpitudinum libidinibus miscet? Quid enim tale ab immundis flagitiosisque committitur, ubi non deus vester, Manichæi, turpitudinibus omnibus polluat? Denique, si vere Jacob, ut ait Faustus, inter quatuor uxores fœda concupiscentia tanquam hircus erraret, nullam propaginis curam gerens, sed lascivæ solius voluptatis; quanto minus miser esset deo vestro, qui non solum in ipso et in ejus quatuor uxoribus omne illud dedecus luxuriæ pateretur, omnibus eorum corporibus motibusque concretus; sed in ipso hirco, quem viro illi sordidus comparavit, omnem illum genitalem motum caloremque perpetitur, et ubique turpi conditione permixtus, in capro inflammatur, in capra seminatur, in hædo generatur? Ac per hoc etsi Judas non tantum fornicator, sed etiam sciens nurus suæ nefarius incestator existeret, in illius quoque incesti libidine deus vester hæreret, sorderet, arderet. David autem iniquitatis pœnituit, quod uxorem adamaverit alienam, virumque ejus mandarit occidi: at vero deum vestrum quando pœnitēbit, quod a tartaro genere masculino ac feminino principia tenebrarum adamatus, eorum libidini sua membra concessit; nec maritum, ejus conjugem adamaverat, sed suos filios in membris dæmonum, a quibus dæmonibus ipse fuerat adamatus, occidit? Sed etsi non pœnituisset David, nec justitiæ sanitatem tali medicina recepisset, etiam sic isto deo Manichæorum melior exstitisset. Iste quippe uno ipso facto potēmus, et aliis talibus quotquotlibet, quam multa unus homo posset admittere; ille autem in omnibus omnium talibus factis commixtione illa membrorum suorum turpari polluique vincitur. Et Osee propheta accusatur a Fausto: qui si meretricem turpi concupiscentia captivatus adamasset atque duxisset, animas certe amorum, et lascivi amatoris, et obscenæ meretricis, partes et membra naturamque dei vestri esse prædicatis: illa ergo meretrix; quid enim ambiam verbis, et non plane dicam? illa meretrix esset deus vester. Neque enim potestis dicere quod servata atque incorrupta suæ sanctitate naturæ, illi meretricio corpori non ligatus, sed præsentatus incidere: sed et inquinatissima esse

ista membra dei vestri, et ob hoc magna purgatione indigere fatemini. Illa ergo meretrix, de qua hominem Dei audetis arguere, deus vester esset, etiamsi non esset in melius casto conjugio commutata: aut si non vultis, particulam certe dei vestri, licet minimam, non negatis illam animam meretricis. Hoc ergo jam melior deo vestro, quoniam ipsa una meretrix esset, ille autem conditione suæ illius committionis universo generi tenebrarum, in omnibus meretricibus prostituatur, in omnibus denique maribus ac feminis late varieque fornicantibus et sese corrumptibus, volutatur, solvitur, illigatur, rursus in eorum fetibus volutandus, solvendus, ligandus, donec ad ultimum globum pars immundissima dei vestri, tanquam inexpiabilis meretrix perducatur. Hæc scilicet mala, hæc turpitudines, hæc dedecora a membris suis deus vester amovere non potuit, et hostis inhumanis necessitate compulsus ad ista pervenit: neque enim potuit interimere injuriosum atque violentum, suis vel civibus vel partibus salvis. Quanto ergo ille melior, qui occiso Ægyptio fratrem defendit, illæsum, quem mirabili vanitate Faustus arguit, et deum suum mirabiliorē cæcitate non respicit? Quanto melius ipse vasa aurea et argentea abstulisset de gente Ægyptiorum, quam ejus membra depraderetur gens tenebrarum? Et tamen cum bellum tam miserum ipse gessisset, cultores ejus famulo Dei nostri objiciunt quod bella gesserit, in quibus semper cum suis omnibus victor de hostibus triumphavit, qui captivi vel captivæ Moysæ belligerante, de populo Israel duci potuerunt: quod et deus vester si potuisset, utique fecisset. Hoc ergo non est malos arguere, sed felicioribus invidere. Quæ autem crudelitas Moysi, quod in populum, qui graviter in Deum peccaverat, gladio vindicavit? Cujus tamen peccati veniam, se pro illis etiam divinæ vindictæ offerens, deprecatus est. Veruntamen si et hoc non misericorditer, sed crudeliter fecisset, etiam sic melior deo vestro esset. Neque enim quemquam suorum innocentium et obedientium, si ad hostis cuneum dirumpendum missus fuisset et captivatus, ullo modo eum postea, si vicisset, ipse damnaret: quod facturus est deus iste de sua parte, quam configet in globo, quia obediit jubenti, quia in hostiles cuneos pro salute regni ejus proposita sua morte processit. Sed in hac, inquit, serie sæculorum jam malis permixta atque concreta non obtemperavit præceptis. Quæramus, quare. Si propria voluntate, vera culpa et justa pœna: sed jam si voluntas est rea, nulla est ad peccandum natura contraria, et ideo Manichæorum omnis convicta est et eversa fallacia. Si autem ab hoste oppressa quomissa est, si alieno malo superata cui resistere non valuerat, iniqua pœna et magna crudelitas. Sed ad excusandum profertur Dei necessitas. Talem colant deum, qui nolunt colere Deum. Sane quod fatendum est, etiam ipsi cultores ejus, quamvis talem deum colendo sint pessimi, meliores tamen illo sunt, quia saltem sunt: ille autem nihil est, nisi fictio falsitatis et cogitatio vanitatis. Sed jam cætera Fausti arguta deliramenta videamus.

LIBER VIGESIMUS TERTIUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit : Disputanti mihi aliquando, quidam ex numerosa plebe respondens ait : Accipis Jesum de Maria natum? Cui ego : Quemnam, inquam, dicis Jesum? Nam plures in Hebraismo fuerunt Jesus : unus quidem Nave filius, discipulus Moysi (*Exod. xxxiii, 41, et Eccl. xlvi, 4*); alter vero filius Josedech sacerdotis magni (*Aggæi 1, 4*); item alius qui dictus est filius David (*Rom. 1, 4-5*), alius vero Filius Dei (*Marc. 1, 4*) : quemnam ergo istorum de Maria natum queris ex me utrum accipiam? Utique, inquit, Filium Dei. Cui ego : Et quo auctore quove magistro docente istud accipiam? At ille : Matthæo, inquit. Cui rursus ego : Quid enim Matthæus scripsit? Et ille : *Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham, etc. (Math. 1, 1)*. Tum ego : Putaveram, inquam, quia esses dicturus, Liber generationis Jesu Christi Filii Dei; et me paraveram ad præscribendum : sed quia nunc fideliter capitulum memorasti, admonendus tantum es, ut id quod recitasti, consideres. Neque enim Matthæus hic se Dei Filii generationem scribere fatetur instituisse, sed filii David.

CAPUT II. — Ut ergo huic interini dicenti credam, filius David erit mihi de Maria natus : adhuc de Dei Filio in hoc omni generationis textu nulla sit mentio, usque ad baptismum scilicet, frustra que calumniam vos ingeritis scriptori, tanquam ille Filium in utero mulieris incluserit. At vero hic clamat, ut videtur, et inscriptione ipsa sua se prorsus ab hoc sacrilegio vindicat, David filium perhibens ex illa stirpe oriundum se scripsisse, non Filium Dei. Nam Jesum quidem eum, qui sit Filius Dei, si scriptoris hujus mentem propositumque consideres, non tam ille de Maria virgine vult nos accipere procreatum, quam factum aliquando per baptismum apud fluentia Jordanis. Illic enim dicit baptizatum a Joanne eum, quem David in exordio filium designavit, factum aliquando esse Filium Dei (*Id. iii, 16, 17*), post annos duntaxat, secundum Lucæ fidem, ferme triginta, ubi et vox tunc audita est, dicens ad eum : *Filius meus es tu; ego hodie genui te (Luc. iii, 23, 22)*. Vides ergo id quod ante annos triginta, ut huic videtur, de Maria natum est, non esse ipsum Filium Dei, sed id quod de baptismo postea factum est ad Jordanem, id est hominem novum, tanquam in nobis cum credimus ad Deum ex Gentilitatis errore conversi : quod ipsum tamen nescio utrum satis cum ea fide faciat, quam vos catholicam nominatis; sed interim sic Matthæo videtur, si sunt ipsius hæc. Neque enim usquam in parturitionibus Mariæ dictum legitur illud, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*; aut, *Hic est Filius meus dilectissimus, in quo bene complacui*; sed in expiatione ejus apud Jordanem. Quod si et tu credas ita ut scriptum est, eris jam quidem Matthæanus; sic enim mihi dicendum est : catholicus vero nequaquam.

Nam catholicam fidem novimus; que tanto longe aest ab hac professione Matthæi, quanto procul est et a vero. Siquidem symbolum vestrum ita se habeat, ut credatis in Jesum Christum Filium Dei, qui sit natus ex virgine Maria : vestrum est ergo, de Maria accipere Filium Dei; Matthæi, ab Jordane; nostrum, ex Deo : ac per hoc tam vobis Matthæus, si hæc ejus pro certo sunt, contrarius est in professione ista sua, quam nobis; nisi quod paulo prudentior vobis inventus est, ut ortum ex femineo sexu, David filio ascriberet magis, quam Filio Dei. Quapropter de duobus vos unum fateri oportet, aut hunc non esse Matthæum, qui hæc videtur asserere; aut vos non tenere apostolicam fidem.

CAPUT III. — Nos vero quamvis de hac sententiâ nemo prorsus dejiciat, ex Deo accipiendi Filium Dei, tamen ut multum imprudentiæ concedamus, ut adigamur et falsis credere, ex Jordane nobis erit factus Jesus Dei Filius, quam natus ex utero mulieris. Quamquam nec ipse quidem ille quem Maria peperit, si ullus erat, recte David filius appelletur, nisi eum constet ex patre Joseph seminatam. Quod quia negatis, illud etiam fateamini necesse est, ne ipsum quidem esse David filium. Quoniam quidem generatio ab Abraham usque ad David, et a David Joseph adusque deducitur, per omnes scilicet Hebræorum patres : ex quo quia Jesus conceptus non est, ut legitur, nec filius erit David : longeque demens est, qui quem sine coitu Joseph de Maria natum dicturus erat, hunc in principio posuerit esse filium David. Cum ergo ne ipse quidem, qui sit ex Maria genitus, David recte filius appelletur, quia non sit natus ex Joseph; quanto magis Filius Dei?

CAPUT IV. — Proinde nec virginis ipsius origo ex hac tribu fuisse monstratur, unde constat esse David; dico autem Judam, de quo Judæi reges : sed ex tribu Levi, unde sacerdotes : quod ipsum palam est, quia eadem patrem habuerit sacerdotem quemdam nomine Joachim, cujus tamen in hac generatione nulla usquam habita mentio est. Quomodo ergo ad hanc Davidicæ cognationis prosapiam Maria pertinere dicitur, in qua eam nec patrem habere videas, nec maritum? Ac per hoc nec ille David filius erit, quisquis ex eadem nascitur : nisi ejus hanc genitricem sic admoveas Joseph, ut ejus aut filia probetur aut conjux.

CAPUT V. — AUGUSTINUS respondit : Fides catholica eademque apostolica est, Dominum nostrum et Salvatorem Jesum Christum, et Filium Dei esse secundum divinitatem, et filium David secundum carnem : quod ita probamus ex evangelicis et apostolicis Litteris, ut nemo possit contradicere probationibus nostris, nisi qui ipsis Litteris contradicit : non sicut sibi Faustus iste proposuit, nescio quem pauca verba dixisse, et contra ejusdem Fausti versipellis astutias

nulla postea testimonia protulisse. Quod ego cum fecero, nihil ei quod respondeat remanebit, nisi illud quo vim manifestissimæ veritatis in Scripturis sanctis expresse illudere atque evitare conatur, ut falsa illa et divinis codicibus immissa respondeat. Quam dementiam, furiosamque præsumptionem et audaciam, jam superius in hoc opere, quantum sufficere visum est, refutavi: nec eadem repetere oportet, ut modum sermonis etiam cogitemus. Quid igitur opus est dispersa per Scripturas omnes quærere atque colligere testimonia, quibus contra istum probemus, in Libris maximæ divinæque auctoritatis, eundem dici Filium Dei unigenitum semper Deum apud Deum, qui dicitur etiam filius David propter acceptam formam servi ex virgine Maria conjuge Joseph? Nunc interim, quia de Matthæo voluit disputare, nec a me totus Matthæi liber huic sermone inseri potest, legat qui voluerit, et videat quemadmodum Matthæus eum, quem parentes ejus enumeraturus dicit filium David, narrando usque ad passionem resurrectionemque perducit; nec alium quam ipsum dicat a virgine Maria de Spiritu sancto conceptum et natum. Cui rei adhibet et testimonium de propheta: *Ecce virgo accipiet in utero, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus* (Isai. vii, 14; Matth. i, 23). Eundemque baptizatum a Joanne, audisse de cælo, *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* (Matth. iii, 17): de quo dictum erat jam ex partu virginis, *Nobiscum Deus*. Nisi forte visum sit Fausto minus esse quod dictus est Deus, quam quod dictus est Filius Dei. Ex hoc enim conicere conatus est, Matthæo non esse visum quod Filius Dei factus sit nisi ex baptismo, quia ibi facta est vox de cælo, *Hic est Filius meus*: cum idem evangelista jam superius adhibuerit divinum ex propheta testimonium, ubi ipse partus virginis appellatus est, *Nobiscum Deus*.

CAPUT VI. — Hunc sane miserum delire garrulum debemus intueri atque observare, non prætermittentem, ubi poterit, lectori vaniloquiorum suorum etiam de Scripturarum testimoniis nebulas offundere falsitatis: sicut de Abraham dixit, quod Deo non crederat de Sara sibi filium promittenti, quando cum ancilla concubuit; cum Scriptura testetur, nondum illi partum Saræ fuisse promissum (Gen. xvi, 4, et xvii, 17): vel quod uxorem suam sororem mentitus sit; cum genus Saræ nusquam in illis Litteris legerit, quibus de hac re fides habenda est (Id. xii, 13, et xx, 2, 12): et de filio ejus Isaac, quod etiam ipse Rebeccam falso dixerit sororem suam; cum genus ejus ibi aperte scriptum sit (Id. xxvi, 7, et xxiv): et de Jacob, quod quotidie certamen esset inter quatuor ejus uxores, quænam illum de agro venientem prior ad concubitum raperet; quod illic omnino nusquam legitur convincitur. Ecce qualis homo mendaces divinatorum Librorum scriptores se edisse gloriatur, qui etiam de evangelico tantæ auctoritatis culmine omnibus noto¹, mentiri sic audeat, ut non Matthæum, ne

apostolici nominis pondere comprimatur, sed nescio quem alium sub Matthæi nominæ velit putari scripsisse de Christo, quod non vult credere, et quod calumniosa versutia refutare conatur.

CAPUT VII. — Sic ergo de cælo dictum est super aquam Jordanis, *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*; quemadmodum dictum est et in monte (Matth. xvii, 5). Neque enim quia et ibi de cælo vox ipsa sonuit, Filius Dei ante non fuit: quandoquidem ex utero virginis ille accepit formam servi, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo (Philipp. ii, 7, 6). Denique idem ipse apostolus Paulus alio loco apertissime dicit, *Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub Lege* (Galat. iv, 4): mulierem scilicet more locutionis hebræicæ feminam appellans. Ipse ergo est Filius Dei, qui et Dominus David secundum divinitatem; et idem ipse filius David, ex semine David secundum carnem. Quod si nobis credere non prodesset, non hoc tam attente idem apostolus Timotheo commendaret, dicens, *Memor esto Christum Jesum resurrexisse a mortuis, ex semine David, secundum Evangelium meum* (II Tim. ii, 8). Contra quod Evangelium quisquis aliud amantia verit, ut anathema sit, magna cura fideles admonuit (Galat. i, 8, 9).

CAPUT VIII. — Quid ergo jam moveat sancti Evangelii sectatorem, quod sine concubitu Joseph Christus natus ex virgine, filius tamen David appellatur, cum generationum seriem non usque ad Mariam, sed usque ad Joseph Matthæus evangelista perducit? Primo, quia mariti ejus fuerat, propter virtutem sexum, potius honoranda persona: neque enim quia concubitu non permixtus, ideo non maritus, cum ipse Matthæus narret ab angelo Mariam conjugem ipsius appellatam, qui narrat quod non ipsius concubitu, sed de Spiritu sancto conceperat. Quod si non Matthæus apostolus ista vera, sed aliquis alius sub ejus nomine, sicut Manichæi putant, ea falsa conscriberet; itane sibi etiam ipse in rebus apertissimis et tam de proximo contextis contraria loqueretur, ut quem diceret David Filium de Maria virgine sine cujusquam viri concubitu natum, ejusdem parentes gradatim enumerans, usque ad eum sine aliqua ratione perduceret, quem non commixtum Mariæ ipsaq; dixisset? Si enim alius enumeraret progeneratores Christi a David usque ad Joseph, dicens eum filium David, et alius eum sine ullius viri concubitu ex Maria virgine natum diceret, nec eum filium David appelleret; nec sic continuo putare deberemus, eos sibi hæc contraria locutos fuisse, ut vel ambo vel unus eorum falsitatis convinceretur. Cogitare enim deberemus fieri potuisse ut ambo vera dicerent, ut et Joseph maritus Mariæ diceretur, habens eam conjugem continenter, non concubitu, sed affectu; non commixtione corporum, sed copulatione, quod est charius, animorum: et ideo non debuisset virum virginis

¹ Mss. nonnulli, de Evangelio, tanto auctoritatis culmine omnibus noto.

¹ Am. Er. et plures Mss., de Evangelio noto. Et ex eisdem.

matris Christi separari a serie parentum Christi; et ipsam Mariam aliquam de stirpe David venam sanguinis ducere, ut caro Christi etiam ex virgine procreata sine David semine esse non posset. Cum vero unus idemque narrator utrumque dicat, utrumque commendat, et virum Mariæ Joseph et Christi virginem matrem, et Christum ex semine David et Joseph in serie progeneratorum Christi ex David: quid restat ut credat, qui vult ¹ divino Evangelio, quam hæreticorum fabulis credere, nisi et Mariam non fuisse extraneam a cognatione David, et eam Joseph conjugem non frustra appellatam, propter ordinem sexus et animorum confederationem, quamvis ei non fuerit carne commixtus; et Joseph potius propter dignitatem virilem ab ordiue generationum illarum non fuisse separandum, ne hoc ipso videretur ab illa femina separatus, cui eum conjungebat mentis affectus; et ne homines fideles Christi, id quod sibi conjuges carne miscentur, tam magnum in conjugio deputarent, ut sine hoc conjuges esse non crederent: sed potius discerent fidelia conjugia, multo familiarius se adhærere membris Christi, quanto potuissent imitari parentes Christi?

CAPUT IX. — Nos ergo credimus etiam Mariam fuisse in cognatione David, quia Scripturis eis credimus, quæ utrumque dicunt, et Christum ex semine David secundum carnem (*Rom. 1, 3, et II Tim. 11, 8*), et ejus matrem Mariam, non cum viro concumbendo, sed virgine (*Matth. 1, 18, et Luc. 1, 27*). Quisquis itaque dicit Mariam ad consanguinitatem David non pertinuisse, manifestum est quod istarum Scripturarum tam excellenti auctoritati oblectetur: ipse ergo vincat non eam pertinuisse ad semen David, et hoc ostendat, non ex quibuscumque litteris, sed ecclesiasticis, canonicis, catholicis. Aliæ quippe apud nos non habent ad has res ullum pondus auctoritatis: ipsæ sunt enim quas recipit et tenet Ecclesia toto orbe diffusa, quæ per illas est etiam prophetata; et quemadmodum promissa, sic reddita. Ac per hoc illud quod de generatione Mariæ Faustus posuit, quod patrem habuerit ex tribu Levi sacerdotem quemdam nomine Joachim, quia canonicum non est, non me constringit: sed etiamsi hoc crederem, ipsum potius Joachim dicerem aliquo modo ad David sanguinem pertinuisse, et aliquo modo ex tribu Juda in tribum Levi fuisse adoptatum, vel ipsum vel ejus aliquem progeneratorem, vel certe in tribu Levi ita natum, ut de stirpe David consanguinitatem aliquam duceret: sicut fieri potuisse idem Faustus fatetur, ut Maria de tribu Levi esset, quam tamen constat traditam viro qui fuerit de stirpe David, id est de tribu Juda; et ita dicit potuisse accipi, Christum filium David, si Maria filia Joseph fuisset ². Proinde si filia Joseph

nupisset in tribu Levi, non absurde diceretur etiam filius David, quisquis de illa et in tribu Levi natus fuisset: ita si mater illius Joachim, quem patrem Mariæ Faustus commemorat, de tribu Juda et genere David nupsit in tribu Levi, non immerito et Joachim, et Maria, et filius Mariæ etiam sic ex David semine veraciter perhibentur. Hoc ergo potius, vel tale aliquid crederem, si illius apocryphæ scripturæ, ubi Joachim pater Mariæ legitur, auctoritate detinerer, quam mentiri Evangelium in quo scriptum est, et Jesum Christum Filium Dei Salvatorem nostrum ex semine David secundum carnem, et per virginem Mariam procreatum. Sufficit ergo nobis quod Scripturæ quæ hoc dicunt, et quibus credimus, ab inimicis suis de nulla possunt falsitate convinci.

CAPUT X. — Non mihi ergo vicissim dicat: Etsi ego non ostendo Mariam non fuisse de cognatione David, tu quod inde fuerit ostende. Hoc enim ostendo clarissimo plane atque fortissimo documento, quod Scriptura confirmatissimæ auctoritatis et Christum dicit ex semine David, et ejus matrem sine ullius concubitu virginem Mariam. Quam vero sibi Faustus cujusdam quasi turpitudinis visus est verecundissimus detestator, cum diceret: *Frustra vos calumniam ingeritis scriptori, tanquam Dei ille Filius in utero mulieris inclusit!* Non plane catholica fides, quæ Christum Dei Filium natum secundum carnem credit ex virgine, ullo modo eundem Dei Filium sic in utero mulieris includit, quasi extra non sit, quasi cœli et terræ administrationem deseruerit, quasi a Patre recesserit: sed vos, Manichæi, corde illo, quo nihil potestis nisi corporalia phantasmata cogitare, ista omnino non capit, quomodo Dei Verbum, Dei Virtus atque Sapiencia, in se manens et apud Patrem, et universam creaturam regens, pertendat a fine usque ad finem fortiter, et disponat omnia suaviter (*Sap. viii, 1*). In cujus dispositionis admirabili et ineffabili facilitate sibi etiam matrem in terra disposuit, et propter servos suos de corruptionis servitute liberandos in ea formam servi, hoc est, mortale corpus accepit, acceptum monstravit, monstratumque et morte prostratum, resurrectione sursum erexit ¹, et tanquam templum solutum iterum ædificavit. Vos tamen qui hæc credere quasi sacrilega formidatis, non membra dei vestri in utero virginis, sed in utero omnium feminarum carnalium ab elephantis usque ad muscas includitis. An ideo vobis videtur vilior verus Christus, quia sic Verbum dicimus carnem factum in utero virginali, ut nulla sui commutatione in natura propria inviolabiliter permanens, templum sibi hominem coaptarit; et ideo vobis charus est deus vester, quia tot vinculis carnum colligatus et inquinatus in illa parte qua etiam in globo figendus est, sine causa suppetias deprecatur, aut etiam peccatus oppressus deprecari non sinitur?

¹ *Loz., qui navult.* Editi autem alii et Mss., *qui vult divino Evangelio, quam.* etc. Sic vero passim Augustinus.

² *Istud, si Maria filia Joseph fuisset,* abest ab editis Am. Ex. et nonnullis Mss.

¹ Plures Mss., *resursum erexit.*

LIBER VIGESIMUS QUARTUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit : Quid ita hominem negatis fieri a Deo ? Non quidem nos omnifariam hominem a Deo fieri pernegamus : sed quis , et quando , et quemadmodum fiat , hoc quærimus. Quoniam quidem sunt secundum Apostolum homines duo , quorum alterum quidem interdum exteriorem vocat , plerumque vero terrenum , nonnunquam etiam veterem ; alterum vero interiorem et cœlestem dicit ac novum (*Rom. vi, vii, ; I Cor. xv ; II Cor. iv ; Ephes. iii, iv, et Coloss. iii*). Horum ergo uter fiat a Deo , quærimus. Quoniam quidem et nativitatis nostræ tempora duo sunt ; unum illud , quo nos irretitos carnalibus vinculis , in lucem hanc natura produxit ; alterum vero , cum veritas nos ex errore conversos , ad se regeneravit initiatos ad fidem. Quod tempus secundæ nativitatis in Evangelio Jesu significans , dicit : *Nisi quis natus fuerit denuo , non potest videre regnum Dei*. Quod cum Nicodemus parum intelligens hæsitaret , et qualiter id fieri posset percontaretur : neque enim posse hominem senem in utero matris introire , et iterum nasci : Jesus ei respondens , *Nisi quis natus fuerit , inquit , ex aqua et Spiritu sancto , non potest videre regnum Dei*. Et sequitur , *Quod nascitur de carne , caro est ; et quod nascitur de spiritu , spiritus est* (*Joan. iii, 36*). Quapropter si et nativitas non ea sola est qua in corpore gignimur , sed et illa alia qua renascimur spiritu , non minor æque cura est et hoc ipsum quærere , in quam earum nos faciat Deus. Modus quoque nascendi duplex est , unus ille furoris et intemperantiæ proprius , quo sumus a generatoribus turpiter et per libidinem sati ; alter vero honestatis et sanctimonix , quo in Christo Jesu per Spiritum sanctum sub bonorum doctrinis disciplinati sumus ¹ ad fidem : unde etiam omnis religio , et maxime christiana , ad sacramentum rudes infantes appellat. Quod et ipsum significans Apostolus ait : *Filioli mei , quos iterum parturio , donec formetur Christus in vobis* (*Galat. iv, 19*). Quare jam non quæritur , utrum Deus hominem faciat ; sed quando , et quem , et quemadmodum faciat : nam si cum in utero fingimur , ut fere Gentibus placet et Judæis et ipsis vobis , tunc nos Deus format ad imaginem suam ; et veteres nos facit , et per furorem ac libidinem creat , quod haud scio utrum divinitati ejus conveniat. Si vero cum credimus et ad meliorem vitæ convertimur statum tunc formamur a Deo , ut fere Christo placet et ejus Apostolis et nobis ; profecto et novos nos facit Deus , et honeste facit ac pure : quo quid consentaneum quidve conveniens magis sanctæ ejus est ac venerabili majestati ? Quod si et vos auctoritatem Pauli non spernitis , ex ipso vobis quæramus , et quando , et quemadmodum Deus hominem faciat , ostendemus. Dicit ad Ephesios : *Ut deponatis secundum priorem conversationem veterem hominem , qui corrumpitur per*

desideria ¹ erroris : renovamini autem spiritu mentis vestræ , et induite novum hominem , qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis (*Ephes. iv, 22-24*). Vides ergo quando creatur homo ad imaginem Dei , vides hic et hominem ostendi alterum , et nativitatem aliam , et alium nascendi modum. Nam cum , *Exuite vos et induite* , dicit , tempus utique credulitatis significat : cum vero hominem novum a Deo creari testatur , tum indicat veterem nec ab ipso esse , nec secundum eum formatum. Et cum prosequitur dicens illum quidem fieri in sanctitate et justitia et veritate , tunc designat atque demonstrat alterum illum nativitatis morem , quem dixi longe dissimilem huic , qui corpora nostra furiosis genitorum complexibus seminavit ; quemque etiam ostendit ex Deo non esse , cum illum solum monstravit esse ex Deo. Necnon et ad Colossenses idipsum denuo dicit : *Exspoliare veterem hominem cum actibus suis , et induite novum , qui renovatur in agnitione Dei ² , secundum imaginem ejus qui creavit eum in vobis*. Et hinc ergo non solum hominem novum ostendit eum esse quem Deus faciat , sed quando etiam et quibus modis formetur , edocuit , id est , *in agnitione Dei* , quo significatur credulitatis tempus. Et adhuc , *secundum imaginem* , inquit , *ejus qui creavit eum* : ut ex hoc liqueat veterem hominem nec imaginem esse Dei , nec ab ipso formatum. Nam et illud quidem quod sequitur , dicens , *Ubi non est masculus et femina , Judæus et Græcus , Barbarus et Scythæ* (*Coloss. iii, 9-11*) : magis ac magis ostendit nativitatem hanc , quæ nos mares fecit ac feminas , Græcos et Judæos , Scythas et Barbaros , non eam esse in qua Deus operatur , cum hominem format ; sed illam quæ nos omni exutos nationum varietate sexusque et conditionis unum reddit , ad instar ejus qui unus est , id est , Christus : sicut idem rursus apostolus dicit , *Quotquot in Christo baptizati sunt , Christum induerunt : non est Judæus neque Græcus , non est masculus neque femina , non est servus et liber ; sed omnes in Christo unum sunt* (*Galat. iii, 27, 28*). Ergo tunc fit homo a Deo , cum fit unus ex multis , non cum ex uno divisus est in multa. Divisi autem nos primus ortus , id est , corporalis ; secundus adunat , intelligibilis ac divinus : eoque rectissime nos hunc quidem corporis naturæ ascribendum putavimus , illum vero supernæ majestati. Quapropter idem rursus apostolus ad Corinthios dicit , *In Christo Jesu per Evangelium ego vos genui* (*I Cor. iv, 15*) : et ad Galatas de semetipso , *Cum placuit ei , qui me segregavit de utero matris mæ , ut revelaret Filium suum in me , ut eum annuntiarem in Gentes , continuo non acquiesci carnî et sanguini* (*Galat. i, 15, 16*). Vides ergo ubique eum in hac altera nativitate nostra , spirituali

¹ Am. et nostri omnes Mss. , *disciplinati sumus*.

² Sic Am. Fr. et Mss. At Lov. , *secundum desideria*.
³ Nonnulli Mss. hic et infra , *in agnitionem Dei*.

duntaxat¹, asseverantem nos a Deo formari; non in priore illa obscœva ac propudiosa, quæ nos nibilo præstantius neque mundius animalibus cæteris in utero materno et concepit et formavit et genuit. Quæ de re animadvertere si volueritis, invenietis hæc in parte nos non tam professione a vobis distare, quam intellectu. Siquidem vobis placuerit hoc veteri et exteriori homini ac terreno tribuere, ut sit a Deo formatus; nos vero contra cœlesti hoc dederimus, et interiori ac novo homini deferamus: neque id temere aut præsumptivè, sed a Christo discentes, et ejus Apostolis, qui primi eadem in mundo docuisse monstrantur.

CAPUT II. — AUGUSTINUS respondit: Paulus quidem apostolus interiorem hominem in spiritu mentis², exterioriorem vero in corpore atque ista mortali vita vult intelligi: non tamen utrumque horum simul duos homines eum dixisse aliquando in ejus Litteris legitur; sed unum, quem totum Deus fecerit, id est, et id quod interius est, et id quod exterius est: sed cum ad imaginem suam non fecit, nisi secundum id quod interius est, non solum incorporeum, verum etiam rationale, quod pecoribus non inest. Non itaque unum hominem fecit ad imaginem suam, et alterum fecit non ad imaginem suam: sed quia hoc utrumque interius et exterius simul unus homo est, hunc unum hominem ad imaginem suam fecit, non secundum id quod habet corpus corporalemque vitam; sed secundum id quod habet rationalem mentem, qua cognoscat Deum, et omnibus irrationalibus eadem rationis excellentia præponatur. Sed illud interius concedit Faustus a Deo fieri, Cum renovatur, inquit, in agnitione Dei, secundum imaginem ejus qui creavit eum. Hanc Apostolicam plane agnosco sententiam (Coloss. III, 10): quare ipse alteram non agnoscit, Deus posuit membra, singulum quodque eorum in corpore prout voluit (I Cor. XII, 18)? Ecce Deus etiam exterioris hominis effector ab eodem apostolo prædicatur: quare inde eligit quod pro se putat, et tacet aut respuit quod Manichæi fabulas amputat? Item cum de terreno et cœlesti homine dissereret idem Paulus, inter mortalem immortalemque discernens, inter id quod in Adam sumus, et illud quod in Christo erimus, ex ipsa Lege, ex ipso libro et ex ipso loco adhibuit terreni, id est, animalis corporis testimonium, ubi scriptum est quod Deus etiam terrenum hominem fecit. Nam cum ageret quomodo resurgent mortui, et quo corpore venient, cum dedisset similitudinem de seminibus frumentorum, quod nuda grana seminentur, et Deus illis det corpus quomodo voluerit, unicuique seminum proprium corpus: ubi nihilominus Manichæi evertit errorem, qui et grana et herbas et omnes radices ac frutices gentem tenebrarum dicit creare, non Deum; et in eis formis atque generibus rerum Deum potius credit assignari, quam horum aliquid operari: cum ergo contra Manichæi sacrilegam vanitatem etiam ista dixisset,

venit ad carniū differentias: Non omnis, inquit, caro eadem caro: inde ad corporum cœlestium atque terrestrium, inde ad mutationem corporis nostri qua fieri possit spirituale atque cœlesti: Seminatur, inquit, in contumelia, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur corpus animale, surget corpus spirituale. Atque inde volens ostendere originem corporis animalis: Si est, inquit, corpus animale, est et spirituale; sicut scriptum est, Factus est primus homo Adam in animam viventem (I Cor. XV, 35-45). Hoc autem in Genesi scriptum est (Gen. II, 7), ubi narratur, quomodo Dens hominem fecerit, et corpus quod de terra formaverat animaverit. Veterem autem hominem nihil aliud Apostolus quam vitam veterem dicit, quæ in peccato est, in qua secundum Adam vivitur: de quo dicit, Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors; et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt (Rom. V, 12). Ergo totus ille homo, id est, et interiore et exteriori sui parte, inveteravit propter peccatum, et pœnæ mortalitatis addictus est: renovatur autem nunc secundum interiorem hominem, ubi secundum sui Creatoris imaginem reformatur, exuens se injustitiam, hoc est, veterem hominem; et induens justitiam, hoc est, novum hominem. Tunc autem cum resurget corpus spirituale, quod seminatur animale, etiam exterior percipiet cœlestis habitudinis dignitatem: ut totum quod creatum est recreetur, et totum quod factum est reficiatur, illo recreante qui creavit, et reficiente qui fecit. Quod breviter explicat, ubi ait: Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vita est propter justitiam. Si autem Spiritus ejus qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis (Rom. VIII, 10, 11). Nam quis catholica veritate instructus ignorat, secundum corpus esse alios homines masculos, alios feminas, non secundum spiritum mentis, in quo renovamur secundum imaginem Dei? Verumtamen quia utrumque Deus fecit, rursus idem apostolus testis est, ubi dicit: Neque mulier sine viro, neque vir sine muliere in Domino: sicut enim mulier ex viro, ita et vir per mulierem; omnia autem ex Deo (I Cor. XI, 11, 12). Quid ad hæc dicit inepta fallacia hominum alienatorum a vita Dei per ignorantiam, quæ est in illis propter cæcitatē cordis eorum (Ephes. IV, 18), nisi, In apostolicis Litteris quod volumus verum est, quod nolumus falsum est? Sic delirant Manichæi: sed respiscant¹, et non sint Manichæi. A quibus si queritur (quoniam² interiorem hominem renovari ad imaginem Dei fatentur, et hoc testimonium ultro etiam proferunt: tunc autem dicit Faustus quod Deus faciat hominem, quando interior in Dei agnitione renovatur), utrum eum ipse fecerit qui reficit, ipse condiderit qui renovat; respondebunt, Ipse. Cui responsioni eorum, si adjiciamus, quærentes

¹ Plerique Mss., *spiritualium duntaxat*.

² Am. Fr. et Mss., *per spiritum mentis*.

¹ In Mss., *Sic delirant Manichæi, et respiscant*.

² Sola editio Lov., *quomodo*. Minus bene.

quando cum formaverit quem nunc reformat : quærent ubi se abscondant, ne fabulæ suæ dedecus aperire cogantur. Neque enim dicunt a Deo formatum vel conditum vel institutum, sed de substantia ejus partem prorsus ejus adversus hostes missam : nec peccato inveteratum, sed necessitate captivatum et deformatum ab inimicis, et cætera quæ jam tædet

dicere. Ibi enim et primum hominem commemorant, non quem dicit Apostolus de terra terrenum (I Cor. xv, 47), sed nescio quem suum proprium ex arca mendaciorum prosilientem : de quo Faustus tacet omnino, cum de homine sibi proposuerit quæstionem ; timens ne aliquo modo eis contra quos disputat, innotescat.

LIBER VIGESIMUS QUINTUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit : Deus finem habet, aut infinitus est? Si oratio vestra non fallit, quæ dicit, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob (Erod. iii, 15), habet finem Deus : nisi forte alter est hic de quo perrogas, et alter quem oratis : alioquin circumcisionis terminus, qui Abraham et Isaac et Jacob a gentium cæterarum societate dissingnat (Gen. xvii, 9-14), etiam Dei ipsius circa eos terminat potestatem. Cujus autem finita potestas est, et ipse non caret fine. Denique ne antiquorum quidem hac oratione mentionem facitis, qui ante Abraham fuerunt ; Enoch dico, et Noë, et Sem (Gen. v), ac reliquos eorum similes, quos fuisse quidem justos in præputio non negatis, sed quia iidem circumcisionis insigni carebant, ne ipsorum quidem vultis esse Deum, sed solius Abrahamæ et seminis ejus. Igitur si est unus et infinitus Deus, quid sibi vult hæc invocationis vestræ tam diligens et sollicita cautio, ut non contenti nominasse Deum, adjiciatis et cujus, Abraham scilicet, et Isaac et Jacob : tanquam in turba aliqua deorum erratura aut naufragium passura vestra oratione, nisi ad signum naviget Abrahamæ? Et hunc quidem ¹ certa de causa Judæos orare haud absurdum est, utpote circumcisos ; sic enim circumcisionis se invocare designant Deum, propter deos præputii : vos vero cur hoc ipsum faciatis, parum intelligo ; cum minime gratis signum quod habuerit Abraham, cujus vos invocatis Deum. Vere enim, quod intelligi datur, cognitionis mutæ causa, ne a se scilicet invicem oberrarent, notas sibi hujusmodi alternis ² imposuisse videntur Judæi, ac Judæorum Deus : atque ipse quidem eos circumcisionis obsceno caractere signavit, quo ubicumque terrarum fuerint, ubicumque gentium, per circumcisionem tamen, ipsius esse noscantur ; iidem vero suum vicissim Deum parentum suorum cognomine signaverunt, quo ubicumque et ipse fuerit, in magna quamvis deorum frequentia, cum Deus Abraham audierit, et Deus Isaac, et Deus Jacob, protinus se invocari cognoscat. Quod fere in multis fieri solet unum habentibus nomen, ut eorum nemo appellatus respondeat, nisi audito cognomine. Sic namque et pastor atque armentarius pecoribus notas inurunt, ne eorum quisque pro suo usurpet alienum. Quibus quia et eos similiter facitis, Deum Abrahami dicentes, et Deum Isaac et Deum Jacob, non solum finem ostenditis habere

Deum, sed quod sitis etiam vos ab eodem alieni, si qui ejus ac sacramenti expertes, quod est virilium mutilatio, per quam idem suos agnoscit. Quapropter hic si est Deus quem colitis, liquet ex hoc admodum quod habeat finem. Si vero infinitum Deum esse vultis, huic vos ante renuntiare necesse est, et oratione mutata erroris præteriti vestri poenitentiam gerere. Et hoc quidem dictum ita est, ut de vestro vos vicisse videamur : alioquin summus et verus Deus, utrum sit idem infinitus necne, si quæritur, de hoc vero nos boni et mali contrarietas breviter poterit edocere. Quoniam quidem si non est malum, profecto infinitus est Deus ; habet autem finem, si malum est : constat autem esse malum : non igitur infinitus est Deus : illinc enim esse mala accipiunt, ubi bonorum est finis.

CAPUT II. — AUGUSTINUS respondit : Absit ut hoc vos quisquam interroget, qui vos novit, aut de hac omnino re cum talibus disputet. Prius enim estis a figmento carnalium corporaliumque cogitationum pia fide et quantalacumque veritatis ratione mundandi, ut spiritualia quoquo modo et ex quantacumque parte cogitare possitis. Quod quamdiu non potestis (hæresis quippe vestra nihil aliud novit, quam et corpus et animam et Deum per locorum spatia vel finita vel infinita distendere, cum solum corpus talia occupet spatia, vel spatiis talibus occupetur), consultius feceritis, si vos huic quæstioni non commiscueritis ¹, ubi nec docere potestis aliquid veri, sicut nec in cæteris ; nec discere estis idonei, quod fortasse potestis in cæteris, si superbi litigiosique non sitis. Cum enim quæri cæperit, quomodo sit Deus finitus, quem nullus locus capit ; quomodo infinitus, quem totum Filius novit : quomodo finitus, immensus ; quomodo infinitus, perfectus : quomodo finitus, nullum habens modum ; quomodo infinitus, modus omnium : omnis cogitatio carnalis evanescit ; et si vult se fieri quod nondum est, prius ex eo quod est erubescit. Quapropter hoc quod nobis ² proponitis de Deo finito et infinito, melius tacendo finitis, donec a fine Legis, quod est Christus, tam longe aberrare desinat. De Deo autem Abraham et Isaac et Jacob, cum ipse sit omnis creaturæ verus Deus, cur illo nomine se populo suo insinuare voluerit, jam quantum sat erat diximas. De circumcisione etiam in superioribus hujus operis par-

¹ Sic aliquot Mss. Editi vero, *Et hæc q. idem.*

² Cætercensis codex, *alternis.*

¹ Lov. et quidam Mss., *huic quæstioni non commisceritis.*

² Plerique Mss., *robis*

tibus contra calumnias imperitas sæpe respondimus. Isti autem signum in parte corporis congrua divinitus datum, quo carnis exspoliatio figurata est, si quemadmodum dictum sit, *Omnia munda mundis*, christiana, non hæretica mente cogitent, nullo modo iriderent. Sed quia verum est et quod sequitur, *Immundis autem et infidelibus nihil est mundum; sed polluta*

sunt eorum et mens et conscientia (1. l. 1, 15): rideant eos, et dicaciter insultantes, leniter admonemus, si secundum ipsos circumcisio turpis est, non eos habere quod ibi rideant, sed quod lugeant; quia deus eorum et illi particula quæ præceditur, et illi sanguinis qui distillat, illigatus et inquinatus admixtus est.

LIBER VIGESIMUS SEXTUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit: Jesus si natus non est, quomodo mortuus est? Hoc jam sane conjectura est: conjecturis autem nemo, nisi quem probationes defecerint, utitur. Respondebimus tamen etiam ad hoc, nec aliunde quam de his quæ credere soletis, afferentes exempla: quæ, si vera sunt, confirmabunt et nos; si falsa, destruent et vos. Dicis ergo: Quomodo mortuus est Jesus, si homo non fuit? Et ego abs te requiro: Elias quomodo mortuus non est, cum fuerit homo? An huic mortali præter conditionem suam licuit jus immortalitatis invadere, Christo non licuit immortalitatis de morte, si necesse fuit, aliquid usurpare? Et si Elias in æternum vivit contra naturam, Jesum ad triduum tantum cur non magis contra naturam mori potuisse concedas: præsertim cum etiam hoc non solum de Elia credatis, sed et de Moyse atque Enoch, quod sint immortales, et ipsi rapti cum corporibus suis in cælum? Quapropter si hoc argumento recte colligitur Jesum fuisse hominem, quia mortuus est; poterit eodem nihilominus argumento colligi et Eliam non fuisse hominem, quia mortuus non est. Falsum est autem non fuisse Eliam hominem, quamvis immortalis credatur: falsum æque erit Jesum fuisse hominem, quamvis æstimetur mortuus. Et si mihi vera dicenti vis credere, uterque eorum apud Hebræos falsam traxit opinionem, Jesus de morte, et de immortalitate Elias: nam nec hic mortuus est, nec ille non mortuus: sed vos quod vultis, creditis; quod non, redigitis ad naturam. Quapropter si quid naturæ proprium sit quæritur, illa quidem nec immortalem mori vult, nec non mori mortalem. Si vero potestatem in Deo atque homine ad efficienda quæ velint quærimus, magis puto Jesum mori potuisse, quam non mori Eliam: major enim potestas in Jesu quam in Elia. Et si tu impotentior contra naturæ licentiam levas in cælum, consecrasque perpetuitati, naturæ et conditionis ejus oblitus; ego Jesum, potuisse mori, si voluit, cur non concedam, etiamsi vere mortem illam fuisse, et non mortis figuram consentiam? Ut enim ab initio sumpta hominis similitudine omnes humanæ conditionis simulavit affectus, sic ab re non erat, si in fine quoque consignandæ œconomiz gratia fuisset visus et mori.

CAPUT II. — Præterea illud quoque commemorandum, quia si quid cuique per naturam liceat quæritur, circa omnia id quæri deberet quæ Jesus gessit, non circa mortem tantummodo ipsius. Nam et cæcum a natiuitate lumen videre natura non sinit; quod tamen

Jesum potenter operatus videtur erga hujus generis cæcos¹, adeo ut Judæi et ipsi exclamarent, ab initio sæculi nunquam fuisse visum, ut aliquis aperuisset oculos cæci nati (*Joh. ix*): manum aridam sanasse, vocem ac verbum privatis his per naturam, redonasse, mortuis et in tabem jam resolutis corporibus compage reddita vitalem redintegrasse spiritum, quem non ad stuporem adducat, et cogat quodam modo minima credere cogitantem quid liceat, quidve non liceat per naturam? Quæ tamen omnia nos communiter facta ab eodem credimus Christiani, non considerationem jam naturæ, sed potestatis tantum et virtutis Dei. Legitur id quoque, quod de supercilio montis factus aliquando a Judæis, illæsus abierit. Qui ergo de sublimi monte præcipitatus, mortuus non est, quia utique noluit; cur non potuerit etiam mori cum voluit? Et hoc quidem nunc a nobis ita responsum sit, quia vobis placet argumentari, et arma tentatis aliena, dialectice disputare volentes: alioquin nobis nec Jesus mortuus est, nec est immortalis Elias.

CAPUT III. — AUGUSTINUS respondit: Quidquid de Enoch et de Elia et de Moyse Scriptura sancta, certis et magnis suæ fidei documentis in summo culmine auctoritatis locata testatur, hoc credimus, non quod Faustus nos credere suspicatur. Quid sit autem secundum naturam, quid contra naturam, homines qui sicut vos errant, nosse non possunt. Dici autem humano more contra naturam esse, quod est contra naturæ usum mortalibus notum, nec nos negamus: sicut illud est quod Apostolus ait, *Si tu ex naturali incisus oleastro, et contra naturam inærtus es in bonam olivam* (*Rom. xi, 24*); id esse contra naturam dixit, quod est contra consuetudinem naturæ, quam notitia humana comprehendit, ut oleaster insertus in olea, non oleastri baccas, sed olivæ pinguedinem ferat. Deus autem creator et conditor omnium naturarum, nihil contra naturam facit: id enim erit cuique rei naturali, quod ille fecerit, a quo est omnis modus, numerus, ordo naturæ. Sed nec ipse homo contra naturam quidquam facit, nisi cum peccat, qui tamen supplicio redigitur ad naturam. Ad naturalem quippe justitiæ ordinem pertinet, ut aut peccata non fiant, aut impunita esse non valeant: quodlibet horum sit, naturalis ordo servatur, si non ab anima, certe a Deo. Vexant enim peccata conscientiam, ipsique animo nocent, cum luce justitiæ peccando privatur, etiamsi

¹ Editio Er. et unus codex Vaticanus, *operatus videtur. Ergo hujus generis cæcos illuminasse, etc.*

non consequantur dolores, qui vel corrigendis ingerantur, vel non correctis ultimi reservantur. Sed contra naturam non incongruo dicimus aliquid Deum facere, quod facit contra id quod novimus in natura. Hanc enim etiam appellamus naturam, cognitum nobis cursum solitumque naturæ, contra quem Deus cum aliquid facit, magnalia vel mirabilia nominantur. Contra illam vero summam naturæ legem, a notitia remotam, sive impiorum, sive adhuc infirmorum, tam Deus nullo modo facit, quam contra se ipsum non facit. Spiritualis autem eademque rationalis creatura, in quo genere et anima humana est, quanto amplius illius incommutabilis legis lucisque fit particeps, tanto magis videt quid fieri possit, quidve non possit: quanto autem remotior inde fuerit, eo magis miratur insolita, quo minus cernit futura.

CAPUT IV. — Ac per hoc quid de Elia factum sit, nescimus: hoc de illo tamen credimus; quod verax Scriptura testatur. Illud sane scimus, hoc de illo factum quod Dei voluntas habet; quod autem Dei voluntas non habet, fieri de quoquam omnino non posse. Proinde, si mihi dicatur posse fieri ut caro, verbi gratia, hujus vel illius hominis in corpus celeste mutetur: concedo fieri posse, sed utrum futurum sit nescio; et ideo nescio, quia quid habeat de hac re Dei voluntas, me latet: illud me tamen non latet, sine dubio futurum, sic hoc Dei voluntas habet. Porro si audiam quod aliquid futurum erat, sed Deus fecit ne fieret; fidsissime respondebo, illud potius futurum erat quod Deus fecit, non illud, quod si futurum esset, hoc fecisset¹. Nam Deus quod futurus erat, utique sciebat, et ideo simul sciebat illud futurum non fuisse, quod ne fieret facturus erat: et procul dubio potius verum est quod scit Deus, quam quod opinatur homo. Unde tam non possunt futura non fieri, quam non fuisse facta præterita: quoniam non est in Dei voluntate, ut eo sit aliquid falsum, quo verum est. Quapropter omnia quæ vere futura sunt, sine dubio fient; si autem facta non fuerint, futura non erant: ita omnia quæ vore præterita sunt, sine dubio præterierunt.

CAPUT V. — Quisquis itaque dicit, Si omnipotens est Deus, faciat ut quæ facta sunt, facta non fuerint; non videt hoc se dicere, Si omnipotens est, faciat ut ea quæ vera sunt, eo ipso quo vera sunt falsa sint. Potest enim facere ut aliquid non sit quod erat; tunc enim facit ut non sit, quando id esse invenit de quo fiat: velut cum aliquem, qui cœpit esse nascendo, facit non esse moriendo; hoc enim factum invenit, de quo fieret. Quis autem dicat, ut id quod jam non est, faciat non esse? Quidquid enim præteritum est, jam non est: quod si et de ipso fieri aliquid potest, adhuc est de quo fiat; et si est, quomodo præteritum est? Non ergo est, quod vere dicimus fuisse: sed ideo verum est illud fuisse, quia in nostra sententia verum est, non in ea re quæ jam non est. Sententia quippe qua dicimus aliquid fuisse, ideo vera est, quia illud de quo dicimus, jam non

est. Hanc sententiam Deus falsam facere non potest, quia non est contrarius veritati. Quod si quæras ubi sit hæc vera sententia: prius invenitur in animo nostro, cum id verum scimus et dicimus. Sed si et de animo nostro ablata fuerit, cum id quod scimus obliiti fuerimus, manebit in ipsa veritate¹. Semper enim verum erit fuisse illud quod erat, et non est; et ibi verum erit jam fuisse quod erat, ubi verum erat antequam fieret futurum esse quod non erat. Huic veritati Deus non potest adversari, in quo est ipsa summa et incommutabilis veritas, quo illustratur ut sit, quidquid in quorumque animis et mentibus veri est. Omnipotentem autem Deum non ita dicimus, ac si eum etiam mori posse credamus; et quia hoc non potest, ideo non sit dicendus omnipotens. Ille plane omnipotens vere solus dicitur qui vere est, et a quo solo est quidquid aliquo modo est vel spirituale vel corporale. Quia universa creatura sua utitur ut ei placet: placet autem illi secundum veram incommutabilemque justitiam, quod ipse sibi est, omnia mutabilia, cum ipse sit incommutabilis, mutans² pro meritis sive naturarum sive factorum. Numquid ergo dictari sumus quod Elias cum esset creatura, mutari non posset vel in deterius vel in melius; aut eo modo non posset, qui esset humano generi insolitus, secundum Dei omnipotentis voluntatem? Quis hoc vel stultissimus dixerit? Cur ergo quod de illo in Scriptura veracissima positum est, non credamus? nisi putemus hoc solum posse facere Deum, quod videre consuevimus.

CAPUT VI. — Sed si homo fuit, inquit, Elias, et potuit non mori, cur Christus cum homo non fuerit, non potuerit mori? Tale est ac si quisquam diceret: Si potuit natura hominis in aliquid melius commutari, cur Dei natura in deterius non potuerit? Stulte, quia hominis est natura mutabilis, Dei autem incommutabilis. Posset enim et aliquis pariter insanissimus dicere: Si homini potest donare ut regnet in æternum, cur non et sibi facere ut damnetur in æternum? Non hoc, inquit, ego dico, sed triduanam saltem mortem Dei, æternæ vitæ hominis comparo. Plane si sic acciperes triduanam mortem Dei, ut caro in illo moreretur, quam de mortaliu genere assumpsit, verum saperes: nam istam triduanam Christi mortem pro æterna vita hominum factam veritas evangelica prædicat. Cum autem velis triduanam mortem, nulla mortali assumpta creatura, in ipsa divina natura ideo non absurde credi, quia potest humana natura immortalitate donari; profecto sic desipis, quomodo qui nec Deum nosti, nec dona Dei. Deinde quomodo illud, quod supra posui, non dicis ac sentis, Deum sibi fecisse³ unde damnetur in æternum, quando pars illa dei vestri in globo in perpetuum conglacet? An et hoc dicturus es, quia pars lucis lux est, et pars Dei Deus non est? Postremo ut sine ulla ratiocinatione et plana fidei veritate

¹ Plerique Mss. cum Am. et Er., *manebit ipsa veritate.*

² Sola editio Fr., *mutare.*

³ Am. Er. et plerique Mss. *sibi non fecisse.*

¹ Er. Lugd. Ven., *hoc non fecisset.* — M.

a nobis audiat, cur Eliam hominem natum, raptum esse divinitus de terra credamus, Christum autem et ex virgine vere natum, et in cruce vere mortuum : hæc ideo credimus, quia et illud de Elia, et hoc de Christo sancta Scriptura testatur (IV Reg. 11, 11; Matth. 1, 25, et xvii, 50), cui nemo pius nisi qui credit, nisi impius nemo non credit¹. Illud autem de Elia vos negatis, quia omnia simulatis : de Christo autem quod nasci non potuerit et mori potuerit, nec vos dicitis; sed ejus ex virgine natiuitatem nullam, mortem autem in cruce falsam fuisse contenditis, hoc est etiam ipsam nullam, sed ad ludificandos humanos oculos simulatam; ad nihil aliud, nisi ut ab eis qui ista crediderint, etiam vobis omnia mentientibus ignoscatur.

CAPUT VII. — Quis autem vobis proponat, quod sibi quasi ex persona catholici Faustus proponit, *Jesus si natus non est, quomodo mortuus est?* nisi qui parum considerat ipsum Adam et natum non esse, et tamen mortuum esse? Si voluisset ergo Filius Dei inde sibi humanam carnem veramque formare, unde formavit et illi primo homini, quoniam omnia per ipsum facta sunt (Joan. 1, 3), quis eum non potuisse audeat affirmare? Si denique de cœlesti vel aerea vel humida creatura corpus assumptum vellet commutare in humanæ carnis verissimam qualitatem, in qua et vivere et mortalis homo posset, et mori, hoc eum potuisse facere, quis negaret, omnipotentem omnipotentis Filium? Postremo si voluisset de nullis elementis corporeis, quæ per eum creata sunt, corpus assumere, sed prorsus ex nihilo sibi creare veram carnem, sicut per eum creata sunt cuncta quæ non erant; quis nostrum contradicere, quis nostrum fieri non potuisse contenderet? Non ergo ideo credimus natum ex virgine Maria, quod aliter in vera carne existere atque hominibus apparere non posset: sed quia sic scriptum est in ea Scriptura, cui nisi credidimus, nec christiani nec salvi esse poterimus. Credimus ergo ex Maria virgine natum Christum, quia sic scriptum est in Evangelio: credimus crucifixum et mortuum, quia sic scriptum est in Evangelio: et vere natum et vere mortuum, quia veritas est Evangelium. Cur autem illa omnia in carne ex utero femine assumpta pati voluerit, summa consilii penes illum est: sive quod utrumque sexum, quem creaverat, etiam hoc modo commendandum honorandumque iudicavit, assumendo formam viri, et nascendo de femina; sive aliqua alia causa, quænam illa sit, non temere dixerim. Illud

¹ Lov., *impius nemo, nisi qui non credit*. Falsum et ex Mss. corrigendum hoc modo, *nisi impius nemo non credit*.

tamen fidenter dicam, nec aliter factum esse, quam evangelica veritas docuit; nec aliter fieri oportuisse, quam Dei sapientia iudicavit. Evangelii fidem omnibus hæreticorum disputationibus anteponimus: consilium autem sapientiæ Dei supra omne consilium creaturæ cuiuscumque laudamus.

CAPUT VIII. — Tamen Faustus, ut sibi credamus hortatur dicens, *Et si mihi vera dicenti vis credere, uterque eorum apud Hebræos falsam traxit opinionem, Jesus de morte, et de immortalitate Elias: cum paulo post dicat, Ut enim ab initio sumpta hominis similitudine omnes humanæ conditionis simulavit affectus; sic ab re non erat, si in fine quoque consignandæ æconomiae gratia visus et mori*. Homo pessime ac fallacissime, quomodo tibi ego credam, quasi vera dicenti, cum Christum dicas mortem potuisse mentiri? Ergo ille mentiebatur, quando dicebat, *Oportet Filium hominis occidi, et tertia die resurgere* (Luc. xxiv, 7); et tu non mentiris, et dicis ut tibi vera dicenti credamus? Veracior ergo Petrus, quando ei dixit, *Absit, Domine, non fiet istud*; et unde meruit audire. *Redi retro, satanas* (Matth. xvi, 22, 25). Et ille quidem non hoc infructuose audivit, qui eam postea veritatem mortis Christi usque ad suam mortem correctus perfectusque prædicavit. Verum si ille, quia tantum putavit Christum non moriturum, audire meruit, *Satanas*; tu quid mereris audire, qui non negas mortuum, sed etiam dicis mortem fuisse mentitum? Sed ideo, inquis, mortem quoque simulasse credendus est, quia omnes humanæ conditionis simulavit affectus. Quis enim tibi hoc contra Evangelium concessurus est, quod omnes humanæ conditionis simulavit affectus? Prorsus si dixit evangelista, *Dormivit Jesus* (Id. viii, 24); si dixit, *Esurivit* (Id. iv, 2), sitiit (Joan. xix), contristatus est (Matth. xxvi, 37), exhilaratus est, et si qua talia; omnia vera sunt, quæ ita narrata sunt, ut non eum simulasse, sed plane fecisse vel exhibuisse conscripta sint, sane non necessitate conditionis, sed magisterii voluntate, et divina etiam potestate. Nam homo prorsus etsi nolit, irascitur; etsi nolit, contristatur; etsi nolit, dormit; etsi nolit, esurit, ac sitiit: ille autem omnia ista², quia voluit. Sic etiam nascuntur homines atque patiuntur, non quia volunt, nec quod volunt³; ille autem etiam ista, quia voluit. Tamen vera hæc et de illo fideliter veraciterque conscripta sunt, ut quisquis Evangelio ejus crediderit, veritate instruat, non mendaciis illudatur.

¹ Am. Er. et plures Mss. hoc et proximo loco præterunt particulam, si Paulo post apud Lov. et Mss. legitur, *et quod aliud*. Apud Am. et Er., *et si qua tali*.

² In editis, *fecit, quia voluit*. Abest, *fecit*, a Mss.

³ Plures Mss., *nec quando volunt*.

LIBER VIGESIMUS SEPTIMUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit: Si natus non est Jesus, nec passus est: si autem passus est, ergo et natus est. Non vobis expedit, mihi credite, in

his rebus consequentiam querere naturæ; alioquin infirmabitur omnis vestra fides. Nam et vos Jesum et virgine natum sine viri coitu creditis, et si ex cons-

quentibus priora probanda sunt, erit hoc falsum. poterit enim et vobis responderi in hunc modum, quia si natus est ex femina Jesus, ergo et seminatus ex viro est: si vero seminatus ex viro non est, ergo nec natus ex femina est. Potuit autem, ut vos creditis, nasci non satus: quare ergo non potuerit et pati non partus?

CAPUT II. — AUGUSTINUS respondit: Nemo tibi proponit quod tibi proponis, nisi imperitus quem decipis, non instructus a quo convinceris¹. Nam Jesus

¹ in *Ass.*, *convincaris*.

et nasci potuit non satus, et pati non partus: sed unum horum voluit, alterum noluit. Nasci enim non satus voluit, pati autem non partus noluit: quia partus est passus. Dicis mihi: Unde scis? Quia hoc in Evangelio veritatis lego. Si autem tibi dicam, Unde scis ista quæ dicis? Manichæi mihi opponis auctoritatem, et dicis esse in Evangelio falsitatem. Ego autem Manichæo ista dicenti non crederem, nec si non mihi Christum mentitum esse laudaret. Quod quidem in Christo non invenit, sed quid ipse diligit prodit.

LIBER VIGESIMUS OCTAVUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit: Sed non poterat mori, nisi natus esset. Et ego respondeo, Nec nasci poterat, nisi Deus non esset: aut si potuit et Deus esse et nasci, quare non et non nasci potuerit et mori? Vides ergo utile satis non esse, in his consequentiam quærere, aut argumentis anniti, cum de rebus agitur quæ pertineant ad Jesum. Sed querendum potius est, quid ipse de se, quidve Apostoli sui de eodem prædicarint. Ipsaque adeo pertractanda genealogia est, et videndum si sibi conveniat; non ex conjectura passionis, nativitatis ejus exquirere veritatem: quia et pati non natus potuit, et natus minime pati; præsertim ipsis vobis fatentibus Deo esse impossibile nihil: quod erit et ipsum falsum, si hoc constiterit, non potuisse mori non natum.

CAPUT II. — AUGUSTINUS respondit: Iterum ac arpe tibi proponis, quod non audis ab eis a quibus confutaris. Nemo tibi dicit, Non poterat mori, nisi natus esset: quia mortuus est Adam, quamvis natus non fuisset. Sed dicitur tibi: Natus est, quia hoc sanctum Evangelium, non nescio quis hæreticus loquitur: mortuus est, quia hoc in sancto Evangelio, non in libro alicujus hæretici legitur. Sed tu qui prohibes argumentari, cum de rebus agitur quæ pertinent ad Jesum, et quærendum censes quid ipse de se, quidve Apostoli sui de eodem prædicarint, cum cæpero Matthæi Evangelium recitare apostoli ejus, ubi narratio nativitatis ejus tota contextitur, continuo dices illam narrationem non esse Matthæi, quam Matthæi esse dicit universa Ecclesia, ab apostolicis sedibus usque ad præsentes episcopos certa successione perducta. Tu mihi quid contra lecturus es? Aliquem forte librum Manichæi, ubi Jesus negatur esse natus ex virgine. Sicut ergo ego credo illum librum esse Manichæi, quoniam ex ipso tempore quo Manichæus vivebat in carne, per discipulum ejus certa successione præpositorum vestrorum ad vestra usque tempora custoditus atque perductus est; sic et istum librum credite esse Matthæi, quem ex illo tempore quo Matthæus ipse in carne vixit, non interrupta serie temporum Ecclesia certa connexionis successione usque ad tempora ista perduxit. Et dic mihi, cujus libro potius credere debeamus; ejusne apostoli, qui Christo cum adhuc in terra esset, adhæserat, an

nescio cujus Persæ, qui tanto post natus est? Sed alium forte proferes librum, qui nomen habeat alicujus apostoli, quem a Christo constat lectum, et ibi Christum natum ex Maria non esse lecturum es. Cum ergo necesse sit alteram horum librorum esse mendacem, cui nos potius censes fidem accommodare debere? Eine quem illa Ecclesia ab ipso Christo inchoata et per Apostolos provecta certa successionum serie usque ad hæc tempora, toto terrarum orbe dilatata, ab initio traditum et conservatum agnoscit atque approbat; an ei quem eadem Ecclesia incognitum reprobat, cum etiam proferatur ab hominibus ita veracibus, ut Christum laudent esse mentitum?

CAPUT III. — Hic dicitur esse, Genealogia ipsa consideretur duorum Evangelii librorum, utrum sibi conveniat. Jam hinc alibi in hoc opere diximus, quod dicendum fuit (*Supra*, lib. 3, cap. 3). Neque enim vos movet, nisi quemadmodum duos patres potuerit habere Joseph. Quod si cogitantibus non occurrisset unus qui genuit, alius qui adoptavit, nec sic facile debuistis adversus tantam auctoritatem præproperam proferre sententiam: nunc vero si vel admoniti cogitatis quam hoc fieri potuerit, Evangelio simpliciter credite, et vos potius tam male ac perverse argumentari desistite.

CAPUT IV. — Quod autem putat quærendum esse Faustus, quid de se Jesus ipse prædicaverit; cui non justum videatur? Sed numquid hoc sciri potest, nisi discipulis ejus narrantibus? Quibus si non creditur annuntiantibus quod de virgine natus sit, quomodo eis fides habebitur annuntiantibus quid de se ipse prædicaverit? Si enim prælatæ fuerint aliquæ litteræ, quæ nullo alio narrante ipsius proprie Christi esse dicantur; unde fieri poterat ut si vere ipsius essent, non legerentur, non acciperentur, non præcipuo culmine auctoritatis eminent in ejus Ecclesia, quæ ab ipso per Apostolos succedentibus sibimet episcopis, usque ad hæc tempora propagata dilatatur; multis in ea jam completis, quæ ante prædicta sunt, et usque in finem quæ restant, sine dubio futuris atque venturis? Quia et illæ litteræ si proferrentur, utique considerandum erat a quibus proferrentur. Si ab ipso, illis primitus sine dubio proferri potuerunt, qui tunc eidem cohercebant, et per illos etiam ad alios perve-

nire. Quod si factum esset, per illas quas commemoravi præpositorum et populorum ¹ successiones confirmatissima auctoritate clarescerent. Quis est ergo tam derzens, qui hodie credat esso epistolam Christi quam protulerit Manichæus, et non credat facta vel dicta esse Christi quæ scripsit Matthæus? aut si etiam de Matthæo utrum ipse ista scripserit dubitat, de ipso quoque Matthæo non potius id credat, quod invenit in Ecclesia, quæ ab ipsius Matthæi temporibus usque ad hoc tempus certa successionum serie declaratur; et credat nescio cui ex transverso de Perside post ducentos vel amplius annos venienti, et suadenti ut illi potius quid Christus dixerit feceritque credatur: cum ipse apostolus Paulus post ascensionem Domini de caelo vocatus (*Act. ix.*), si non inveniret in carne Apostolos, quibus communicando et cum quibus conferendo Evangelium, ejusdem societatis esse appareret, Ecclesia illi omnino non crederet? Sed cum cognovisset eum hoc annuntiantem, quod etiam illi annuntiabant, et in eorum communione atque unitate viventem, accedentibus etiam per eum talibus signis, qualia et illi operabantur; ita, eum Domino commendante, meruit auctoritatem, ut verba illius hodie sic audiantur in Ecclesia, tanquam in illo Christus, sicut ipse verissime dixit, locutus audiatur (*II Cor. xiii. 3.*) Et putat Manichæus credi sibi debere ab Ecclesia Christi, loquenti contra Scripturas, tanta et tam ordinata auctoritate firmatas: per quas ei præcipue commendatum est, ut quisquis illi annuntiaverit præterquam quod accepit, anathema sit (*Gal. i. 8, 9.*)

¹ Nonnulli Mss., præpositorum et Apostolorum.

CAPUT V. — Sed rationem, inquit, profero, qua demonstrem Scripturis illis non esse credendum. Certe non argumentaris? Et tamen in ipsa quoque argumentatione superaris. Ad hoc enim redigitur omnis argumentatio tua, ut ad extremum credat anima, ideo se in hoc mundo esse miseram, quia miseria sua Deo suo subvenit, ne ille regno privaretur: ejusque naturam atque substantiam usque adeo esse mutabilem, corruptibilem, violabilem, coinquinabilem, ut pars ejus quædam nec mundari valeat, et ab ipso, qui eam sciens innocentem de suis visceribus, nihilque apud se peccantem, tantæ contaminationi permiscuit, æterno globi supplicio puniatur. Iste finis est omnium argumentationum fabularumquestrarum: quarum utinam sit finis, sed in corde et in ore vestro, ut aliquando tam execranda blasphemias credere ac dicere desinat. Sed ex ipsis, inquit, litteris proba, quam eis non ubique credendum sit, quoniam contraria sibi loquuntur. Cur non ergo dicis potius nusquam eis esse credendum, tanquam inconstantibus seseque impugnantibus testibus? Sed hoc, inquit, eligo, quod consentaneum video veritati. Cui veritati? Fabulæ scilicet tuæ, habenti in capite bellum Dei, in medio contaminationem Dei, in fine damnationem Dei. Et nusquam, inquit, creditur litteris sibimet adversis atque contrariis. Sed ideo tibi hoc videtur, quia non intelligis: nam et quidquid protulisti quod tale videretur, demonstratum est quam non intelligas; et quidquid protuleris, demonstrabitur. Nulla ergo causa est quare illis Litteris tanta auctoritate prædicit non credamus: et plane ista maxima causa est cur eos qui aliud annuntiant anathememus.

LIBER VIGESIMUS NONUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit: Ergo magia erat, quod visus ac passus est, si natus non est. Eadem in te vicissim argumentatio retorquetur, ut magia et illud fuerit, quod utero portatus, aut quod editus sit, si seminatus non fuit. Extra legem naturæ esse constat virginem peperisse, multoque magis inventam etiam post partum virginem. Quare ergo et hoc præter naturam non vis ut contigerit, pati cum potuisse volentem, sine sorte nativitatibus? Mihi crede; quantum ad rem attinet, utrique in hoc naturæ contraria proflitemur: sed hoc interest, quod nos honeste, vos turpiter: nos passionis ejus rationem aliquam reddimus et probabilem; vos nativitatibus aut nullam præstatis, aut falsam: denique nos specie tenus passum confitemur, nec vere mortuum; vos pro certo puerperium fuisse creditis, et utero muliebri portatum. Aut si ita non est, fateamini et vos quia hoc etiam imaginarie sit factum, ut videretur natus, et omnis nobis erit profligata contentio. Nam illud quidem, quod sæpe affirmare soletis, necessario eum esse natum, quia alias hominibus videri aut loqui non posset, ridiculum est; cum multoties, ut jam probatum

a nostris ¹ est, Angeli et visi hominibus et locuti esse monstrarentur.

CAPUT II. — AUGUSTINUS respondit: Non vobis dicitur magia esse, ut qui natus non fuerit, moriatur; nam hoc in Adam factum esse jam supra commemoravimus: sed et si nunquam factum fuisset, et Dominus Christus ita venire voluisset, ut non ex virgine assumpta, sed tamen in vera carne apparens, nos vera morte redimeret, quis cum non potuisse dicere auferet? Sed illud melius erat quod fecit, ut etiam de virgine nasceretur, et utrumque sexum, pro quo liberando moriturus erat, dignaretur etiam commendare nascendo, masculino suo corpore ex femina procreato: contra vos ipsos maxime facto ipso loquens, vosque subvertens, qui masculinum et feminam non Dei, sed diaboli opus esse prædicatis. Sed illud est quod magiæ simile dicimini asserere, quod passionem mortemque ejus specie tenus factam, et fallaciter dicitis adumbratam, ut mori videretur qui non moriebatur. Ex quo fit ut ejus quoque resurrectionem

¹ Editio Er., a vestris.

umbraticam, imaginariam, fallacemque dicatis : neque enim ejus qui non vere mortuus est, vera esse resurrectio potest. Ita sit ut et cicatrices discipulis dubitantibus falsas ostenderit; nec Thomas veritate confirmatus, sed fallacia doceptus clamavit, *Dominus meus et Deus meus* (Joan. xx, 28) : et tamen persuadere conamini, lingua vos loqui verum, cum Christum dicatis toto corpore fuisse mentitum. Illic sunt quæ vobis objiciuntur, qui talem Christum vobis finxistis, ejus discipuli veri non sitis, nisi mendaces vos quoque fueritis. Non autem ideo magia videri potest nata ex virgine hominis caro, quia caro Christi sola ita nata est : sicut nec illa magia est, quia sola Christi caro die tertio resurrexit, nunquam ulterius moritura. Alioquin omnia miracula Dei magica erunt, quia singulariter facta sunt : sed vere facta sunt, verumque ostenderunt, non oculos hominum præstigiis fallacibus illuserant : quæ quidem contra naturam plerumque appellantur, non quod naturæ adversentur, sed quod naturæ modum, qui nobis est ositatus, excedant. Repellat ergo Dominus a parvulorum suorum mentibus, quod quasi admonendo Faustus persuadere conatus est, ut etiam nos imaginariam, non veram nativitatem Christi profiteamur : atque ita inter nos omnis contentio finiatur ; imo vero maneat nobis adversus illos potius pro veritate certamen, quam cum illis in falsitate concordia.

CAPUT III. — Verumtamen quæro ab eis, si nostra contentio terminatur cum hoc dixerimus, cur hoc ipsi non dicunt? Cur ipsi mortem non veram, sed imaginariam Christi affirmant; nativitatem autem non saltem talem, sed prorsus nullam dicere delegerunt? Si auctoritatis evangelicæ pondere erubuerunt¹, et ideo non ausi sunt Christum non saltem imaginarie passum dicere : nativitatem quoque ejus eadem evangelica testatur auctoritas. Etsi enim duo evangelistæ ipsum partum Mariæ narraverunt (Matth. i, 25, et Luc. ii, 7); nullus tamen Evangelistarum tacuit, quod habuerit matrem Jesu (Matth. ii, 11; Marc. iii, 32; Luc. ii, 35, et Joan. ii, 1). An ideo piguit etiam hoc prædicare simulatum, quia generationes alias Matthæus, alias Lucas exsequitur, unde videntur non sibi convenire? Sed da hominem qui non intelligat, putabit etiam in multis quæ ad Christi passionem pertinent, Evangelistas sibi non convenire : da vero qui intelligat, et ubique convenient. An quia mortem simulare honestum est, nativitatem autem etiam simulare turpe est? Cur ergo

¹ Sic Am. Er. et plures probæ notæ Mss. Ab his propriis recedunt quatuor Vaticani, qui habent, *Si auctoritatis evangelicæ pondere erubuerunt*. In alio Vaticano et in Cisterciensi legitur : *Sed auctoritatis evangelicæ pondere premi erubuerunt*. In editione Lovaniensium : *Si auctoritati evangelicæ respondere erubuerunt*.

nos hortatur hoc confiteri, quo possit nostra contentio profigari? Unde ergo mihi videatur nativitatem Christi, nec saltem sicut mortem simulatam, sed prorsus nullam prædicare voluisse, in consequenti sermone apparebit, ubi alteri respondebimus quæstioni.

CAPUT IV. — Absit autem ut sit in membris cæctorum etiam genitalibus aliqua turpitudine. Dicuntur quidem inhonesta, quia non habent eam speciem decoris, quam membra quæ in promptu locata sunt (a). Sed videte quid dicat Apostolus, cum ex ipsa membrorum corporis nostri unitate atque compage charitatem persuadet Ecclesiæ. *Multo magis*, inquit, *quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt; et quæ videntur viliora esse corporis, iis abundantiore honorem circumponimus: et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiore honestatem habent; quæ autem honesta sunt nostra, non opus habent: sed Deus temperavit corpus, ei, cui deerat, majorem honorem datus, ut non essent scissuræ in corpore* (I Cor. xii, 22-25). Illicitus itaque, et temperantiæ legibus non subjectus membrorum illorum usus est turpis; non ipsa membra, quæ non solum in excellenti integritate cælibes et virgines servant, sed ipsi conjugati sancti patres ac matres, sic eis generationi tantummodo consulentes utebantur, ut ille naturalis motus nullo modo turpis esset, qui non libidini, sed rationi serviret. Quanto magis ergo in sancta virgine Maria, quæ Christi carnem fide concepit, nihil habuerunt turpitudinis membra, quæ nec humano licitoque conceptui, sed divino tantum partui servierunt? Merito plane sic honestata, ut nobis Christum, quem cordibus integris credendo conciperemus, et consistendo quodammodo pareremus, etiam corporaliter servata integritate transfunderet. Nullo modo enim Christus matrem nascendo faceret deteriorem; ut cui munus fecunditatis attulerat, decus virginitatis auferret. Illic veraciter, non fallaciter facta sunt : sed nova sunt, sed insolita sunt, sed contra naturæ cursum notissimum sunt, quia magna, quia mira, quia divina; et eo magis vera, certa, firmata¹.

Et Angeli, inquit, visi et locuti sunt, quamvis nati non fuerint. Quasi nos dicamus Christum, nisi nasceretur ex femina, nec videri, nec loqui potuisse. Potuit, sed noluit : et hoc melius est quod voluit. Hoc autem eum voluisse ideo certum est, quia hoc fecit, qui nihil necessitate, sicut deus vester, faceret, sed omnia voluntate. Hoc vero eum fecisse, ideo non dubitamus, quia non cuiquam hæretico, sed ejus Evangelio credimus.

¹ Er. Lugd. et Ven., firma. M.
(a) II Retract., cap. 7, n. 3.

LIBER TRIGESIMUS.

CAPUT PRIMUM. — Faustus dixit : De vobis jam dudum Paulus scripsit, quia discedent quidam a fide, intendentes spiritibus seductoriis, doctrinis dæmoniorum, SANCT. AUGUST. VIII.

in hypocrisi loquentes mendacium, cæteritatem habentes conscientiam suam, prohibentes nubere, abstinentes a cibis quos Deus creavit, ad percipiendum cum gratia- (Seize.)

rum actione fidelibus (1 Tim. iv, 1-3). Nunquam plane tibi ego hæc ab Apostolo dicta esse consenserim, nisi antea confitearis ipse, Moysen et Prophetas doctrinas attulisse dæmoniorum, et seductorii spiritus ac maligni fuisse interpretes, qui a porcina et cæteris carnibus, quas immundas vocant, sollicitè doceant abstinendum. De his ergo primo deliberandum vobis est, et diu multumque cogitandum, hæc qui debeant accipi¹, in Deo ipsi hæc, an in dæmonio locuti videantur. Ille enim tenus, aut Moyses et Prophetæ nobiscum damnati erunt, aut et nos cum illis absoluti. Neque enim iusta hæc nunc vestra sententia est, ut nos quidem, qui solum in plebe sacerdotale hominum genus conseamus a carnibus abstinere debere, dæmoniorum doctrinæ videamur vobis assectatores: vestros vero Prophetas, atque ipsum adeo Moysen, qui primus non antistitibus solum, sed omni confuse hominum generi suilla interdixerit, et leporina, et hericina² carne, et sepiis ac lolliginibus, cæterisque generibus piscium carentibus squama (Levit. xi), non in spiritu seductorio hoc, nec in doctrina dæmoniorum, sed in Deo potius et in sancto Spiritu locutos esse arbitremini. Igitur ut hoc tibi interim Paulum dixisse concedam, victus tamen abs te non ante fuero, quam tu Moysen damnaveris et Prophetas: ut quod ratione convictus et veritate nunquam fortasse fecisses, id nunc ventris causa facere videaris, blasphemare Moysen.

CAPUT II. — Est vero et aliud de tribus pueris apud vos in Daniele, quo vehementer perinde confundemini, si istud constiterit, a cibis abstinere, dæmoniorum esse religio. Illi enim non tantum ab interdicitis Lege, sed etiam a concessis abstinuisse leguntur (Dan. i, 12): quos vehementer mirari soletis, et in martyribus numerare; cum sint et ipsi doctrinam assecuti dæmoniorum, si hoc esse Apostoli testimonium constat. Ad hæc et Daniel ipse tribus hebdomadis dierum jejunasse se perhibet, et carnem non edisse, nec bibisse vinum, dum exoraret pro populo suo (Id. x, 2, 3). Quid ergo et hic in doctrina se dæmoniorum magnificat, et de seductorii spiritus commento gloriam captat?

CAPUT III. — De vobis vero quid dicam? id est, de christianioribus apud vos, quorum nonnulli quidem porcina, plerique vero quadrupede omni, alii etiam cuncto animali penitus abstinere, fertque ob hoc in oculis eos omnis Ecclesia, et summa cum veneratione suscipiens, solum non deos existimat. Nec videtis, indociles, quia si hoc verum, et ab Apostolo dictum testimonium est, dæmoniorum et ipsi sunt ludificati doctrinis. Quid vero et de illo dicemus, quod sane frustrari quis audeat aut abnegare, cum constet hoc inter omnes, et æque per orbem terrarum quotannis omnium studio celebretur in conventu catholico? Dico autem Quadragesimam, quam qui inter vos rite observandam putaverit, abstineat necesse est omnibus his

¹ Er. Lugd. Ven., *ecquid debeat accipi*. Lov., *hæc quid debeant accipi*. M.

² Lov., *hercina*. Verius editi alii et Mss., *hericina*, aut, *ericina*.

quæ capitulum hoc a Deo ad percipiendum nobis errata dicit, et dæmoniorum insuper doctrinam vocat abstinendam prædictorum. Quid ergo et vos, charissimifirmitate tunc dæmoniorum viditis, cum hæc a vobis passionis Christi celebrantur mysteria, et seductorii spiritus fraude capimini, et in hypocrisi loquimini mendacium, et cauteriatam habetis conscientiam vestram? Quod si horum nihil vos; nec nos igitur. Quid ergo sibi vult capitulum hoc, aut a quo scriptum putabimus, et contra quos, quod nec Veteris Testamenti traditiones, nec Novi confirmet scita? Siquidem hoc ab omnibus, ut ex vobis ipsis apparet; illud vero a quibusdam quamvis, abstinere tamen docet: sententia vero hæc vestra cunctam penitus carnalium ciborum abstinendam, dæmoniorum vult esse doctrinas. Cui si et vos creditis, eadem sæpius dixero, damnate Moysen, renuntiate Prophetis, ferte parem et de vobis ipsis sententiam: quia ut illi semper a quibusdam ciborum, sic vos interdum abstinetis ab omnibus.

CAPUT IV. — Aut si Moyses vobis et Prophete, cum escas dijudicant, Dei legem sancire videntur, et non dæmoniorum; si Daniel in Spiritu sancto observavit tres hebdomadas; si Ananias, Azarias, et Misael pueri, divinæ mentis instinctu, oleibus uti mauerunt et leguminibus; si denique in vobis quotquot abstinere, non a dæmoniis impulsus id faciunt; si Quadragesima sine vino et carnibus non superstitiose a vobis, sed divina lege servatur: videte, queso, videte, ne summæ dementiæ hoc sit a Paulo dictum putare, quod dæmoniorum doctrina sit abstinencia omnis ciborum, et prohibere nubere: quemadmodum nec illud quod dicit etiam virgines dicere Christo, dæmoniorum esse doctrinas; quod vos perinde sine consideratione legentes, ut cætera, ad nos subinde respicitis: nec videtis hinc et virgines vestras dæmoniorum doctrina captas notari, et vos esse antistites dæmoniorum, qui certatim semper ad hanc eas incitetis professionem suasionibus vestris, ut pene jam major in Ecclesiis omnibus virginum apud vos, quam mulierum numerositas habeatur? Quid ergo non et vos jam desistitis a talibus inceptis? Quid in fraudem miseris inducitis filias hominum, si non in eis Christi voluntas impletur, sed dæmoniorum? Et tamen hoc nobis primo respondeatis velim, utrum omnino virgines facere, doctrina sit dæmoniorum, an solum per prohibitionem facere nubendi? Si per prohibitionem, nihil ad nos: nam et ipsi tam stultum judicamus inhibere volentem, quam nefas et impium satis nolentem cogere. Si vero favere huic quoque proposito et non reluctari volenti, id quoque doctrinam putatis esse dæmoniorum, taceo nunc vestrum periculum, ipsi jam timeo Apostolo, ne dæmoniorum doctrinam intulisse tunc Iconium videatur, cum Theclam oppugneratam jam thalamo, in amorem sermone suo perpetuæ virginitatis incendit. Quid vero et de magistro ipso dicemus, ac sanctimonii totius auctore Jesu, et hujus ipsius professionis puellarum cælibe sponso¹, qui in Evangelio tria genera taxans spadonum, unum

¹ In Mss., *cælibe sponso*.

nativum, alterum factitium, tertium voluntarium, eis tamen palmam attribuit, *qui se ipsos*, inquit, *spadones fecerunt propter regnum cælorum* (Matth. xix, 12); significans virgines et pueros qui nubendi ipsa a cordibus suis exsecta cupiditate, spadonum vice in ejus Ecclesia sèmpèr, tanquam in domo regia conversentur? Quid ergo, et hoc vobis doctrina videtur esse dæmoniorum, et in seductorio spirita dictum? Et quis erit alius in Deo loquens, si Paulus et Christus dæmoniorum probantur fuisse sacerdotes? Mitto enim cæteros ejusdem Domini nostri Apostolos, Petrum et Andream, Thomam et illum inexpertem Veneris inter cæteros beatum Joannem, qui per diversa professionem ¹ boni istius inter virgines ac pueros divino præconio cecinerunt, formam nobis atque adeo vobis ipsi faciendarum virginum relinquentes. Sed hos quidem, ut dixi, prætereo; quia eos vos exclusistis ex canone, facileque mente sacrilega vestra dæmoniorum his potestis importare doctrinas. Num igitur et de Christo eadem dicere poteritis, aut de apostolo Paulo, quem similiter ubique constat, et verbo sèmpèr prætulisse impiis inaptas, et id opere quoque ostendisse erga sanctissimam Theclam? Quod si hæc dæmoniorum doctrina non fuit, quam et Theclæ Paulus, et cæteri cæteris annuntiaverunt Apostoli, cui credi jam poterit hoc ab ipso esse memoratum, tanquam sit dæmoniorum voluntas et doctrina, etiam persuasio sanctimonii? Non ergo est interim quod vos existimetis solis hortamentis virgines facere, et non prohibitione nubendi. Nobis enim quoque hoc ipsum insitum est: et demens profecto ille, non tantum stultus putandus est, qui id existimet lege privata prohiberi posse, quod sit publica concessum: dico autem hoc ipsum nubere. Quapropter et nos hortamur quidem volentes ut permanent, non tamen cogimus invitas ut accedant. Novimus enim quantum voluntas, quantum et naturæ ipsius vis etiam contra legem publicam valeat, nedum adversus privatam, cui respondere sit liberum, Nolo. Si igitur hoc modo virgines facere sine crimine est; extra culpam sumus et nos: sin quoquo genere virgines facere crimen est, rei estis et vos. Jam qua mente aut consilio hoc adversum nos capitulum proferatis, ego non video.

CAPUT V.—Augustinus respondit: Audi ergo, quod confiteris te non videre, qua mente aut consilio hoc adversum vos capitulum proferamus: non quod a carnibus abstinenceis, nam hoc a quibusdam et primi patres nostri fecerunt, sicut commemoras; non tamen ea damnandi, sed significandi gratia, quod non intelligitis, et unde jam quantum sufficere videbatur, in superioribus partibus operis hujus locutus sum: et Christiani, non hæretici, sed Catholici, edomandi corporis causa, propter animam in orationibus amplius humiliandam, non quod illa esse immunda credant, non solum a carnibus, verum a quibusdam etiam terræ fructibus abstinent; vel sèmpèr, sicut pauci, vel certis diebus atque temporibus sicut per Quadragesimam fere omnes, quanto magis quisque

¹ In Mas., possessionem.

vel minus seu voluerit, seu potuerit. Vos autem ipsam creaturam negatis bonam, et immundam dicitis, quod carnes diabolus operetur sæculentiora materia mali; ac per hoc eas, tanquam immundiora et truculentiora dei vestri vincula, exhorrentes abjicitis. Auditoribus autem vestris, quos tanquam distinctos a genere sacerdotum dixistis, secundum veniam hæc edenda conceditis: sicut quibusdam concedit Apostolus secundum veniam, non omnem concubitus conjugalem, etiam qui sit sola causa generandi; sed eum qui sit per incontinentiam, sed tamen cum conjugè (I Cor. vii, 5, 6). Neque enim conceditur secundum veniam, nisi peccatum. Hoc vos de omni carniarum cibo sentitis, hoc et ipsi ab hæresi vestra didicistis, et vestros auditores docetis: sed illis quod sit ignoscendum, propter quod vobis necessaria ministrant, ut dixi, conceditis, non dicentes non esse peccatum, sed peccantibus veniam largientes; vos autem ab omni tali tanquam mala et immunda contagione abstinetis: ac per hoc illud quod sequitur ea verba Apostoli, quibus commemorationem hujus capituli terminasti, ipsum est omnino quod nos faciit hoc testimonium vobis objicere: quod et tu, puto, sciebas, ut ea verba primo non poneres, et nobis in extremo diceres, *Qua mente aut consilio hoc adversum nos capitulum proferatis, ego non video*; cum hoc ipsum nostrum consilium tacere quam commemorare malueris. Cum enim Apostolus dixisset, *Abstinentes a cibis quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus*; secutus ait, *Et iis qui cognoverunt veritatem: quoniam omnis creatura Dei bona est, et nihil abjiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur; sanctificatur enim per verbum Dei et orationem* (I Tim. iv, 3-5). Hæc sunt quæ negatis; hoc animo, hac voluntate, hac opinione ab escis hujusmodi temperatis, quod non significatione, sed natura malæ et immundæ sint. Qua in re creatorem earum sine dubio blasphematis: hoc est quod pertinet ad doctrinam dæmoniorum. Nolite ergo mirari hoc de vobis tanto ante a sancto Spiritu prophetatum.

CAPUT VI.—Iterum si ad virginitatem sic adhortamini, quemadmodum hortatur apostolica doctrina, *Qui dat nuptum, bene facit; et qui non dat nuptum, melius facit* (I Cor. vii, 38): ut bonum esse nuptias diceretis, sed meliorem virginitatem, sicut faciit Ecclesia, quæ vere Christi est Ecclesia: non vos Spiritus sanctus ita prænuntiaret, dicens, *prohibentes nubere* (I Tim. iv, 3). Ille enim prohibet, qui hoc malum esse dicit, non qui huic bono aliud melius anteponit. Denique vos eum præcipue concubitus detestamini, qui solus honestus et conjugalis est, et quem matrimoniales quoque tabulæ præ se gerunt, Liberorum procreandorum causa: unde vere non tam concumbere, quam nubere prohibetis. Concumbitur enim etiam causa libidinum, nubitur autem non nisi filiorum. Nec ideo vos dicatis non prohibere, quia multos vestros Auditores in hoc obedire nolentes vel non valentes salva amicitia toleratis. Illud enim habetis in doctrina vestri erroris, hoc in necessitate societatis,

Hinc est quod paulo ante distuleram dicere, cur vobis mors Christi visa sit vel fallax et simulata prædicanda, et non etiam nativitas. Mortem quippe tanquam separationem animæ, id est, naturæ dei vestri a corpore inimicorum ejus, hoc est a figmento diaboli, prædicatis atque laudatis: ac per hoc rem dignam fuisse credidistis, quam Christus etsi non moriens, tamen mortem simulans commendaret. In nativitate autem quia non solvi, sed ligari potius deum vestrum creditis, hanc nec saltem fallaciter imaginatum Christum credere voluistis: ita ut non sic vobis Maria displiceret, si concubuisset, et non concepisset,

quomodo displicet, quia non concubuit, et tamen peperit. Videtis ergo multum interesse inter hortantes ad virginitatem, bono minori bonum amplius præponendo; et prohibentes nubere, concubitum propagationis, qui solus proprie nuptialis est, vehementius accusando: multum interesse inter abstinentes a cibis, propter sacramenti significationem¹, vel propter corporis castigationem; et abstinentes a cibis, quos Deus creavit, dicendo quod eos Deus non creavit. Proinde illa doctrina est Prophetarum et Apostolorum, hæc dæmoniorum mendaciloquorum.

¹ Ita Mss. At editi, propter sacramentam significationem.

LIBER TRIGESIMUS PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.— FAUSTUS dixit: *Omnia munda mundis, immundis autem et cotinquinatis nihil mundum; sed inquinata sunt eorum et mens et conscientia.* Hoc quoque ipsum, utrum vobis expediat a Paulo dictum credere, considerandum est: hactenus enim non tantum dæmoniis exagiatos constitit Moysen et Prophetas, cum tantas de ciborum differentis tulerint leges; sed etiam quod immundi ipsi fuerint et cotinquinati mente atque conscientia sua, ut congrue in ipsos et illud cadere possit quod sequitur, *Deum se scire profitentur, operibus autem negant* (Tit. 1, 15, 16). Cui autem hoc magis competit, quam Prophetis atque Moysi, qui longe aliter vixisse probantur, quam Dei cognitoribus congruebat. Ego tamen nunc usque, præter adulteria, et fraudes et homicidia, nihil aliud esse putaveram, unde conscientias pollutas habuisse viderentur Moyses et Prophetæ: nunc autem hoc demonstrante capitulo, scire jam datur etiam hinc eos inquinatæ mentis fuisse, quia aliquid putaverint inquinatum. Quorsum ergo talibus etiam nunc vos visionem divinæ majestatis contingere potuisse arbitrari, cum sit scriptum, nisi eos qui corde puri fuerint, Deum videre non posse (Matth. v, 8)? At verò hi etiam si casti ab illicitis facinoribus exstitissent; sola tamen hæc abstinendi a quibusdam escis superstitio, si mentem contaminat, divinitatis eis potuit negasse conspectum. Evanuit ergo jam, atque extincta simul est Danielis quoque illa ac trium puerorum gloriatio: qui et ipsi usque ad hanc prædicationem quæ censet nihil immundum, castissimi plane ac bonæ mentis juvenes habitati sunt in Judaismo, quia scilicet paternarum memores traditionum, a Gentium dapibus, et maxime immolatis, omni cum studio se conservaverint illibatos (Dan. 1, 12). Nunc enim demum apparuit et ipsos contaminatos fuisse mentibus et conscientia, tum maxime, cum os¹ a sanguine et cibis feralibus abstinebant.

CAPUT II.— Sed illos fortasse excuset ignorantia; necdum enim apparente christiana hac fide quæ doceret omnia esse munda mundis, quædam et ipsi putaverint esse non munda: vos vero, qua nunc ex-

¹ Am. Er. et plures Mss. omitunt, os. Alii Mss. ejus loco habent, omnes.

cusatione utimini, si Paulo clamante nihil esse non mundum, et doctrinas dæmoniorum appellante ciborum abstinentiam (1 Tim. iv, 1, 3), et mente pollutos vocante qui aliquid putaverint inquinatum, non solum abstinetis, ut diximus, sed etiam gloriam captatis exinde, et eo acceptiores vos creditis Christo, quo eritis abstinentiores a cibis; id est, secundum hanc sententiam, quo mentibus inquinati magis et magis conscientia vestra polluti? Quid, quod etiam cum tres in mundo religiones sint, quæ mentis purificationem pariter in castimoniis et abstinentia, ritu quamvis diversissimo reponunt, dico autem Judæos, et Christianos, et Gentes, ex quarum istarum religionum sermo hic veniat, non potest inveniri, qui docet nihil esse non sanctum? certe ex Judaismo minime; itidem ex Paganismo, quia ipsum quoque discriminat cibos; nec quidquam interest, nisi quod Hebræus in quibusdam animalibus a Paganis dissentit. Restat christiana fides, cujus si proprium hoc esse putas, nihil existimare pollutam, prius est ut fatearis in vobis esse neminem christianum. Omnes enim apud vos, ut cætera reticeam, morticina tamen et immolata inquinamenta existimant esse non parvum (Act. xv, 29): aut si et a vobis jure Christianitatis hoc agitur, ne hujus quidem ergo religionis sententia est, quæ omnem penitus immundorum abstinentiam tollit. Quorsum ergo a Paulo id dici potuit, quod nulli sit religioni conveniens? Etenim Apostolus non tam religionem exiit, quam ritum mutavit, cum ex Judæo factus est Christianus. At vero qui hoc capitulum scripsit, videtur ille mihi nulla prorsus religione fuisse subnixus.

CAPUT III.— Quapropter, si quid de cætero in læsionem nostræ fidei de Scripturis quærentes invenieritis, tunc demum id nobis opponere mementote, cum vobis pervideritis non esse contrarium: quemadmodum et illud, quod de Petro soletis afferre, tanquam idem viderit aliquando de cælo demissum vas, in quo essent omnia genera animalium et serpentes; atque eo attonito et admirante, vox audita sit dicens ad eum, *Petre, quidquid in vase vides, macta, et manduca.* Cui idem respondens: *Domine, commune, inquit, et immundum non contingam.* Et iterum vox ad

eum : *Quod ego sanctificavi, immundum ne vocaveris* (Act. x, 14-15). Quod quidem ipsum licet et per allegoriam aliud quiddam, et non indifferentiam videatur significare ciborum; tamen quia vobis et hoc ita intelligere placet, vescamini igitur necesse est passim belluis omnibus, et echidnis¹ et colubris, ac reliquo omni genere serpentino juxta horam Petri. Hactenus enim vere dicto audientes vos esse probabitur voci quam fertur audisse : et tamen hujus quoque meminertis semper, quia Moyses hinc et Prophetæ damnati sunt, qui de his quæ sanctificaverit Deus juxta vocis hujus sententiam, multa putaverint esse polluta.

CAPUT IV. — AUGUSTINUS RESPONDIT : Cum ait Apostolus, *Omnia munda mundis* (Tit. i, 15), naturas ipsas intelligi voluit, quas Deus creavit, secundum illud quod Moyses in Genesi scripsit, *Et fecit Deus omnia : et ecce bona valde* (Gen. i, 31); non significationes, secundum quas Deus per eundem Moysen ab immundis munda discrevit (Levit. xi) : unde quia multa et multis locis jam diximus, nunc breviter admonuisse suffecerit. Proinde illos qui jam tempore revelationis Novi Testamenti, adhuc illas umbras futurorum ita custodiendas putarent, ut sine his Grætes salutem, quæ in Christo est, percipere non posse contenderent, immundos dicit Apostolus, quod carnaliter asperent, et infidoles, quod tempus gratiæ a Legis tempore non discernere. Quibus ideo dicit nihil esse mundum, quia et iis quæ respuebant, et

¹ Aliquot Mss., et echinis.

iis quæ sumebant, non sancte nec juste utebantur : sicut omnes quidem infideles, sed vos præcipue, Manichæi, quibus omnino nihil est mundum. Neque enim cibus ipse quem sumitis, quanvis eum magna diligentia quasi a carnis contagione separatis, mundus est vobis, quem creatum nisi a diabolo non dicatis. In illo etiam deum vestrum ligatum atque pollutum vos edendo purgare perhibetis. Vos saltem vobis mundi videremini, quorum ventribus meretur ille purgari. Sed et vestra corpora naturam et opificium gentis tenebrarum esse contenditis, animas autem vestras ipsis adhuc corporibus inquinatas. Quid ergo vobis est mundum? Non quæ sumitis, non quo mittitis ea quæ sumitis, non vos ipsi qui sumpta purgatis. Videtis ergo propter quos tunc istam sententiam dixit Apostolus : talem tamen dixit, quæ omnes infideles et immundos teneret, sed vos præcipue maximeque convinceret. *Omnia ergo munda mundis*, secundum naturam in qua creata sunt : nec tamen omnia secundum significationem munda primo populo Judæorum : nec nobis omnia, vel propter salutem corporis, vel propter consuetudinem humanæ societatis, apta sunt ; sed eum sua cuique redduntur et naturalem ordinem servant, *omnia munda sunt mundis ; immunditia autem et infidelibus*, quales præcipue vos estis, *nihil est mundum*. Cætera jam verba Apostoli quæ sequuntur, vos ipsi vobis saubriter diceretis, si cauteriatam vestram conscientiam sanari velletis. Sequitur enim : *Sed polluta sunt eorum et mens et conscientia*.

LIBER TRIGESIMUS SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS DIXIT : Si accipis Evangelium, credere omnia debes, quæ in eodem scripta sunt. Quid enim tu, quia Vetus accipis Testamentum, Idcirco credis omnia passim quæ in eodem scripta sunt? Nempe solas indidem excerptas prophetias quæ regem Judæis venturum significabant, quia ipsum putatis esse Jesum; et pauca quædam disciplinæ civilis præcepta communia, ut est, *Non occides, Non moechaberis* (Exod. xx, 13, 14); cætera prætermittitis, et arbitramini esse non minus atque eadem quæ Paulus putavit stercorea (Philipp. iii, 8). Quid ergo peregrinum hoc, aut quid mirum est, si et ego de Testamento Novo purissima quæque legens et meæ salutis convenientia, ea prætermitto quæ a vestris majoribus inducta fallaciter, et inajestatem ipsius et gratiam decolorant?

CAPUT II. — An si Patris Testamentum habet aliqua in quibus parum debeat audiri (Patris enim esse vultis Judaicam legem, cujus novinus quam multa vobis horrorem, quam multa pudorem faciant, ut quantum ad animum jamdudum ipsi judicaveritis eam non esse sinceram, quamvis partim Pater ipse, ut creditis, digito suo eam vobis, partim Moyses scripserit, fidelis et integer), solius Filii putatis Testamentum non potuisse corrumpi, solum

non habere aliquid quod in se debeat improbari? præsertim quod nec ab ipso scriptum constat, nec ab ejus Apostolis, sed longo post tempore, a quibusdam incerti nominis viris, qui ne sibi non haberetur fides, scribentibus quæ nescirent, partim Apostolorum nomina, partim eorum qui Apostolos secuti viderentur, scriptorum suorum frontibus indiderunt, asseverantes secundum eos se scripsisse quæ scripserint. Quo magis mihi videntur injuria gravi affectisse discipulos Christi : quia quæ dissona iidem et repugnantia sibi scriberent, ea referrent ad ipsos, et secundum eos hæc scribere se profiterentur Evangelia, quæ tantis sint repleta erroribus, tantis contrarietatibus narrationum simul ac sententiarum, ut hæc tibi prorsus, nec inter se ipsa convenient. Quid ergo aliud est, quam calumniari bonos, et Christi discipulorum concordem cætum in crimen devocare discordiæ? Quæ quia nos legentes, animadvertimus cordis obtutu sanissimo, acquissimum judicavimus utilibus acceptis ex iisdem, id est, iis quæ et fidem nostram ædificant, et Christi Domini atque ejus Patris omnipotentis Dei propagant gloriam, cætera ro-pudiare, quæ nec ipsorum majestati, nec fidei nostræ conveniant.

CAPUT III. — Proinde nec vos, ut dicere conperam,

de Testamento Vetere circumcisionem creditis accipiendam carnaliter, quamvis ita sit scriptum (*Gen. xvii, 9-14*); neque sub otio ac vacatione colendum sabbatum, quamvis ita legatur (*Exod. xxxi, 13*); sed nec sacrificiis, ut Moysi videtur, et immolationibus placandum Deum (*Levit. i*): sed hæc quidem ut aliena prorsus et procul a ritu christiano posita, ac nulla ex parte probabilia contempsistis. Quedam vero eorum etiam divisistis in duo, et partim quidem amplectimini, partim vero respicitis: ut Pascha, quod est et ipsum Testamenti Veteris anniversale sacrum, cujus in celebratione cum sit scriptum vobis, non solum agnum mactare edendum sub nocte, sed etiam diebus septem abstinere fermento, et esse contentos azymo cum picridiis (*Exod. xii*); vos Pascha quidem assumitis, prætermittitis vero ritum illum ac morem, quo cautum est idem debere servari. Item septem dierum hebdomadas, id est, Pentecosten, quam perinde Moyses certo quodam sacrificiorum et genere et numero imbucendam censet (*Levit. xxiii*), vos neque colitis; sed damnata parte ejus, id est, litationibus ipsis et sacrificiis, quia hæc cum christiana fide non congruunt. De mandato vero abstinendi a cibis communibus visum vobis est et vehementer creditum, morticina quidem et immolata esse sane immunda (*Act. xv, 29*): de porcina vero idem credere nolulistis, nec de lepore aut herinacio, neque de nullis et kolligintibus, caterisque quæ vobis sapere generibus piscium; quamvis eadem Moyses omnia immunda esse testetur (*Levit. xi*).

CAPUT IV. — Illa vero jam ne audire quidem vos velle credo ex Testamento Vetere, nedum admittere, id est, soceros dormire cum nuriis, tanquam Judas; patres cum filiabus, tanquam Loth; Prophetas cum fornicatricibus, tanquam Osee: maritos uxorum suarum noctes amatoribus vendere, tanquam Abraham; duabus germanis sororibus unum misceri maritum, tanquam Jacob; rectores populi. et quos maxime ethiæos credas, millenis et centenis volutari cum scortis, tanquam David et Salomon; aut illud item quod lege uxoria cautum in Deuteronomio est, debere uxorem defuncti fratris, si idem sine filiis obierit, substitui fratri nubere, et eundem sobolem ex eadem in locum suscitare fratris: quod facere si noluerit vir, debere mulierculam apud majores natu deponere de hac impietate cognati sui querelam, ut iidem accersitum eum censoria gravitate coerceant; qui si pernegaverit, apud eos non ferat impune, sed exalceatus dextri pedis calcamento, a prædicta muliere exadatur in faciem, et consputus ac maledictus recedat, habiturus hoc opprobrium sempiternum in progenie sua (*Deut. xxv, 5-10*). Hæc igitur atque alia hujusmodi sunt Testamenti Veteris et exempla et jura: quæ si bona sunt, cur non imitamini? si mala, cur non damnatis auctorem, id est, Testamentum ipsum Vetus? Aut si falsa hæc ei, tanquam nos de Novo credimus, etiam vos putatis inserta, pares ergo sumus. Desinite iam proinde id a nobis exigere in Testamento Novo, quod vos non servatis in Vetere.

CAPUT V. — Equidem ego quantum arbitror, quatenus id jam persuasum esse voluistis, ut sit ex Deo etiam Testamentum Vetus, commodius satis atque excusatus vobis est, non servantibus ejus mandata, si fateamini incongruis esse adjectionibus vitium, quam si inviolatum idem spernatis et incorruptum. Proinde hanc de vobis ego sententiam habui semper, et habeo, quoties quaeritur cur prævaricemini Testamenti Veteris jussa, quod ejus aut ut sapientes contemnitis falsa, aut ut contumaces et indevoti negligitis vera. Interim quia me ad credenda omnia quæ Novi Testamenti monumentis inserta sunt, cogis, si ipsum accipiam; scias et te, quantum ad animum, multa non credere, quæ in Vetere sint Testamento, quamvis ipsum te profitearis accipere. Neque enim et illud in confessis ex eodem habes et credibilibus, esse maledictum omnem qui penderit in ligno (*Deut. xxi, 23*); quia id utique pertinet et ad Jesum: aut eum quoque in maledictis haberi, qui non suscitaverit semen in Israel; quia id virgines quoque omnes comprehendat, et pueros Dei: aut funditus interiturum eum de genere suo, qui non fuerit carnem præputi circumcisus (*Gen. xvii, 14*); quia hoc quoque ad omnem pertinet christianum: aut lapidibus extinguendum eum qui solverit sabbatum (*Num. xv, 35*): aut non parcendum ei qui unum quodlibet Testamenti Veteris mandatum ruperit. Quæ omnia si tu eredas, firmumque habeas quia sint eadem a Deo mandata, mihi crede, manus prior injecisses in Christum; nec nunc irasceris Judæis, qui hunc animis ac viribus persecuti, Dei sui mandata compleverint.

CAPUT VI. — Equidem haud ignoro quin vos hæc non audeatis dicere falsa, sed quia sint eadem pro tempore tunc mandata Judæis usque ad adventum scilicet Jesu: qui quoniam venerit ab eodem prænuntiatus, ut vultis, Vetere Testamento, ipse jam doceat, quid accipiendum nobis ex eodem sit, et quid relinquendum. Sed an prophetae Jesum præsagiverint, postea videbimus: interim ad hæc me nunc respondere oportet, quia si Jesus per Testamentum Vetus annuntiatus, nunc dijudicat et carminat, docetque pauca ejus accipienda esse, repudianda vero quamplurima; et nobis Paracletus ex Novo Testamento promissus perinde docet, quid accipere ex eodem debeamus, et quid repudiare; de quo ultro Jesus, cum eum promitteret, dicit in Evangelio, *Ipsa vos inducet in omnem veritatem, et ipse vobis annuntiabit omnia, et commemorabit vos* (*Joan. xvi, 13*). Quapropter liceat tantumdem et nobis in Testamento Novo per Paracletum, quantum vobis in Vetere licere ostenditis per Jesum nisi forte plura vobis Testamentum videtur Filii ille quam Patris, si modo Patris est, ut cum ex illo reprobeantur tam multa, hujus solius nihil non debeat approbari; præsertim quod nec a Christo scriptum constat, ut diximus, nec ab ejus Apostolis.

CAPUT VII. — Quapropter, ut vos ex Vetere Te-

¹ Am. Er. et Mss., præsagaverunt.

² Am., terminat. Quidam Mss., determinat.

stamento solas admittitis prophetias, et illa quæ superius diximus, civilia atque ad disciplinam vitæ communis pertinentia præcepta; superseditis vero peritomen, et sacrificia, et sabbatum et observationem ejus, et azyma: quid ab re est, si et nos de Testamento Novo sola accipientes ea quæ in honorem et laudem Filii majestatis vel ab ipso dicta comperimus, vel ab ejus Apostolis, sed jam perfectis ac fidelibus, dissimulavimus cætera, quæ aut simpliciter tunc et ignoranter a rudibus dicta, aut oblique et maligne ab inimicis objecta, aut imprudenter a scriptoribus affirmata sunt, et posteris tradita? dico autem hoc ipsum natum ex femina turpiter, circumcisum Judaice, sacrificasse Gentiliter, baptizatum humiliter, circumductum a diabolo per deserta, et ab eo tentatum quam miserrime. Illis igitur exceptis, et si quid ei ab scriptoribus ex Testamento Vetere falsa sub testificatione injectum est, credimus cætera, præcipue crucis ejus mysticam fixationem, qua nostræ animæ passionis monstrantur vulnera; tum præcepta salutaria ejus, tum parabolas, cunctumque sermonem deificum, qui maxime duarum præferens naturarum discretionem, ipsius esse non venit in dubium. Nihil ergo est jam cur me omnia credere existimes debere, quæ continent Evangelia; cum tu, ut supra ostensum est, Testamento Veteris supremum liquorem vix summis, ut aiunt, labris attingas.

CAPUT VIII. — AUGUSTINUS respondit: Nos Veteris Testamenti Scripturas omnes, ut dignum est, veras divinasque laudamus: vos Scripturas Novi Testamenti tanquam falsatas corruptasque pulsatis¹. Nos ea quæ nunc de Libris Testamenti Veteris non observamus, congruenter tamen illo tempore atque illi populo fuisse præcepta, nobisque in eis ipsis quæ non observamus, significata quæ intelligamus et spiritualiter teneamus, non solum dicimus, sed in apostolicis quoque Litteris ostendimus et docemus: vos autem omnia quæ in libris Novi Testamenti non accipitis, omnino reprehenditis; nec a Christo, nec ab Apostolis ejus dicta vel conscripta a-severatis. Videtis ergo quantum inter nos et vos, quod ad hanc rem attinet, distet. Cum itaque a vobis quæritur, quare non omnia in libris Novi Testamenti accipitis, sed in eis libris, in quibus approbatis aliqua, multa respuitis, reprehenditis, accusatis, a corruptoribus inserta esse contenditis; nolite in exemplum assumere distinctionem fidei vel observationis nostræ, sed rationem reddite præsumptionis vestræ.

CAPUT IX. — A nobis enim si quærat, cur non eo ritu colamus Deum, quo coluerunt Hebræi patres tempore Veteris Testamenti: respondemus, aliud nobis Deum præcepisse per patres Novi Testamenti; neque hoc contra Vetus Testamentum, cum et in illo id ante sit predictum. Sic enim hoc ipsum prænuntiatum est per prophetam: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda Testamentum Novum; non secundum Testamentum quod feci patribus eorum, in die qua apprehendi*

hendi manum eorum, ut eicerem eos de terra Ægypti (Jerem. xxxi, 31, 32). Ecce quia et hoc prophetatum est, non perseveraturum illud Testamentum, sed futurum Novum. Illic si objectum fuerit, non nos pertinere ad domum Israel et domum Juda; ex doctrina apostolica nos defendimus, quia semen Abraham Christum esse docet Apostolus, nobisque ad corpus ejus pertinentibus dicit, *Ergo Abraham semen estis (Galat. iii, 29)*. Porro si quæsitum a nobis fuerit, cur illius Testamenti auctoritatem teneamus, cujus ritum non observamus; et ad hoc ex Litteris apostolicis respondemus: ait enim Apostolus, *Nemo ergo vos judicet in cibo et potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quod est umbra futurorum (Coloss. ii, 10, 17)*. Ita quippe et cur ea legi atque accipi oporteat, ostendit, id est, ne prophetiam exstinguamus, quia in umbra facta sunt futurorum; et curare nos non debere eos qui nos hinc judicare voluerint, quod corporaliter jam non observemus: sicut alibi tale quiddam dixit, *Hæc in figura contingebant illis; scripta sunt autem propter correctionem nostram, in quos finis sæculorum obvenit (I Cor. x, 11)*. Cum ergo tale aliquid legitur in instrumento Veteris Testamenti, quale a nobis observari vel jussum non est in Novo Testamento, vel etiam prohibitum, quid significet quærendum est, non reprehendendum; quia eo ipso quo jam non observatur, non damnatum, sed impletum probatur: unde multa, et sæpe jam diximus.

CAPUT X. — Velut hoc ipsum quod modo non intelligens Faustus mandatis Veteris Testamenti pro crimine objecit, quod uxorem fratris ad hoc frater jussus est ducere, ut non sibi, sed illi sobolem suscitarer, ejusque vocaret nomine, quod inde nasceretur¹ (*Deut. xxv, 5-10*); quid aliud in figura præmonstrat, nisi quia unusquisque Evangelii prædicator ita debet in Ecclesia laborare, ut defuncto fratri, hoc est Christo, suscitaret semen, qui pro nobis mortuus est; et quod suscitatum fuerit, ejus nomen accipiat? Denique hoc implens Apostolus, non jam carnaliter in præmissa significatione, sed spiritualiter in completa veritate, quos in Christo Jesu per Evangelium se genuisse commemorat (*I Cor. iv, 15*), succenset eis, et eos increpans corrigit, volentes esse Pauli: *Numquid Paulus, inquit, pro vobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptisati estis (Ibid., ii, 15)?* Tanquam diceret, Defuncto fratri vos genui, Christiani vocamini, non Pauliani. At vero qui electus ab Ecclesia ministerium evangelizandi reuerit, ab ipsa Ecclesia merito dignæque contemnitur. Hoc est enim quod in ejus faciem jubetur expuere, non sane sine signo hujus opprobrii, ut calcamento pedis unius exuatur, ne sit in eorum sorte, quibus ipse Apostolus ait, *Et calceati pedes in præparationem Evangelii pacis (Ephes. vi, 15)*: et de quibus commemorat propheta, *Quam speciosi pedes eorum qui annuntiant pacem, qui annuntiant bona (Isai. lxi, 7)*! Qui enim sic evangelicam fidem tenet, ut et sibi prosit, et Ecclesie proficere non renuat, bene intelligitur utroque pede calcatus.

¹ Nonnulli Mss., *culpatis*.

¹ Am. Er. et Mss., *quod indidem nasceretur*.

Qui autem sibi putat, quia credidit, satis esse consultum, curam vero luerandorum refugit aliorum, discalceati illius non signatum significabit, sed in se impletum portabit opprobrium.

CAPUT XI. — Quid, quod et Pascha a nobis objicit celebrari, nec quod ita ut Judæi celebramus insultat, cum ovem magis nos habeamus in re presentis Evangelii, non in umbra futuri, ejusque occisionem cum quotidie, tum maximo anniversaria solemnitate, non venturam præsignemus, sed factam commemoramus? Ideo sane dies Paschæ solemnitatis nostræ ad diem celebrationis umbraticæ Judæorum non occurrit, ut et dominicum diem, quo Christus resurrexit, complecteremur. Azyma vero, qui rectæ fidei Christiani sunt, non in fermento veteris vitæ, hoc est malitiæ, sed in ipsius fidei veritate et sinceritate custodiunt (I Cor. v, 8): non septem diebus, sed omni die; quod significatum est numero dierum septenario, quo quotidie omnis volvitur dies. Quod et si aliquantum laboriosum est in hoc sæculo, quoniam angusta et arcta via est quæ ducit ad vitam (Matth. vii, 13); merces tamen certa servatur: nam ipse labor significatus est illis picridiis, quod aliquantum subamara sint.

CAPUT XII. — Pentecosten etiam, id est, a passione et resurrectione Domini quinquagesimum diem celebramus, quo nobis sanctum Spiritum paracletum, quem promiserat, misit (Act. ii, 1-4): quod futurum etiam per Judæorum Pascha significatum est, cum quinquagesimo die post celebrationem ovis occisæ, Moyses digito Dei scriptam legem accepit in monte (Exod. xix-xxii). Legite Evangelium, et advertite ibi Spiritum sanctum appellatum digitum Dei (Luc. xi, 20). Ea quippe anniversario in Ecclesia celebrantur, quæ insigniter excellentiæ certis diebus facta sunt; ut eorum necessariam salubremque memoriam festiuitas concelebrata custodiat. Si vultis ergo nosse quare celebramus Pascha: quia tunc pro nobis immolatus est Christus. Si vultis nosse quare non illud ritu Judaico celebremus: quia illa erat venturi veri præfiguratio, hæc completi commemoratio; futurum autem et præteritum nec ipsis verbis nostris eodem modo enuntiat; unde jam satis in hoc opere locuti sumus.

CAPUT XIII. — Si autem et hoc queritis, cur ex omnibus cibis, a quibus in umbra futurorum populus est ille prohibitus, nos morticino et immolatio non vescimur: et hoc audite, et calumnias vanitatis verum aliquando præponite. Cur enim non expediat immolatio vesci Christiano, Apostolus dicit: *Nolo vos, inquit, socios fieri dæmoniorum.* Neque enim ipsam immolationem reprehendit, quam faciebant patres, præfigurantes sanguinem sacrificii, quo nos Christus redemit: *Sed quæ immolant Gentes, dæmonis, inquit, immolant, et non Deo.* Deinde adjecit quod dixi: *Nolo vos socios fieri dæmoniorum* (I Cor. x, 20). Nam si natura ipsa immolatiæ carnis esset immunda, utique et nescientem contaminaret. Neque enim eo minus ipsa esset, quo minus ab sciente acciperetur:

sed propter conscientiam, ne dæmonibus communiasse videatur. Morticinum autem puto quod ad escam usus hominum non admisit, eo quod non occisorum, sed mortuorum animalium morbida caro est, nec apta ad salutem corporis, cujus causa summus alimentum. Nam quod de effundendo sanguine antiquis in figura præceptum est, id est, ipsi Noe post diluuium (Gen. ix, 6), quod jam quid significaret ostendimus, plerique intelligunt (Act. xv, 29). Et in Actibus Apostolorum hoc lege¹ præceptum ab Apostolis, ut abstinerent Gentes tantum a fornicatione, et ab immolatis, et a sanguine; id est, ne quidquam ederent carnis, cujus sanguis non esset effusus. Quod alii non sic intelligunt, sed a sanguine præceptum esse abstineadum, ne quis homicidio se contaminet. Hoc nunc discutere longum est, et non necessarium: quis et si hoc tunc Apostoli præceperunt, ut ab animalium sanguine abstinerent Christiani, ne præfocatis carnibus vescerentur, elegisse mihi videntur pro tempore rem facilem, et nequaquam observantibus onerosam, in qua cum Israelitis etiam Gentes, propter angularem illum lapidem duos in se condentem (Ephes. ii, 11-22), aliquid communiter observarent; simul et admonerentur², in ipsa arca Noe, quando Deus hoc jussit, Ecclesiam omnium gentium fuisse figuratam, cujus facti propheta jam Gentibus ad fidem accedentibus incipiebat impleri. Transacto vero illo tempore, quo illi duo parietes, unus ex circumcissione, alter ex præputio venientes, quamvis in angulari lapide concordarent, tamen suis quibusdam proprietatibus distinctius eminebant, ac ubi Ecclesia Gentium talis distincta est, ut in ea nullus Israelita carnalis appareat; quis jam hoc Christianus observat, ut turdos vel minutiores aviculas non attingat, nisi quarum sanguis effusus est, aut leporem non edat, si manu a cervice percussus, nullo cruento vulnere occisus est? Et qui forte pauci adhuc tangere ista formidant, a cæteris irridentur: ita omnium animos in hac re tenuit illa sententia veritatis, *Non quod intrat in os vestrum, vos coinquinat, sed quod exit* (Matth. xv, 11); nullam cibi naturam, quam societas admittit humana, sed quæ iniquitas committit peccata, condemnaans.

CAPUT XIV. — Jam vero de antiquorum factis, et quæ stultis atque ineruditis videntur peccata, dum non sunt, et quæ vere peccata sunt, quam ob causam conscripta sint, servata magisque commendata Scripturæ ipsius veneratione, sufficienti jam sermone monstravimus: necnon de maledicto ejus qui pendet in ligno, et ejus qui non suscitaverit semen in Israel, jam primum suo loco respondimus, cum hæc ante dilueremus objecta (Supra, lib. 22): et prorsus omnia, sive de quibus singillatim jam anterioribus hujus operis partibus disseruimus, sive quæ in isto, cui respondemus, sermone suo Faustus similia posuit, una firmissima veritatis ratione defendimus, quam de sanctarum Scripturarum auctoritate percepimus.

¹ In Mss., *legi*.

² Am. Er. et plerique Mss., *admonerent*.

Quaecumque scripta sunt in illis libris Veteris Testamenti, omnia verissime atque utilissime pro aeterna vita scripta esse laudamus, accipimus, approbamus: sed quae in his mandata¹ corporali operatione non observamus, et rectissime tunc mandata intelligimus, et umbras futurorum esse didicimus, et nunc jam impleri cognoscimus. Ac per hoc quisquis illa tunc etiam opera, quae² ad significandum agi jubebantur, non observabat, poenas divinitus constitutas rectissimo iudicio persolvebat, sicut nunc si quis sacramenta Novi Testamenti pro temporis ratione distincta fuerit ausus sacrilega temeritate violare. Quemadmodum enim tunc iusti viri, qui pro illis sacramentis nec mortem recusaverunt, iure laudantur; ita nunc pro istis martyres sancti. Et sicut aeger non debet reprehendere medicinalem doctrinam, si aliud illi hodie praeceperit, aliud cras, prohibens etiam quod ante praeceperat; sic enim se habet sanandi ejus corporis ratio: ita genus humanum ab Adam usque in finem saeculi, quamdiu corpus quod corrumpitur, aggravat animam (*Sap. ix, 15*), aegrum atque saucium, non debet divinam reprehendere medicinam, si in quibusdam hoc idem, in quibusdam vero aliud prius, aliud posterius, observandum esse praecipit; praesertim quia se aliud praecepturam esse promisit.

CAPUT XV. — Nulla ergo comparatio est, quam Faustus obtendit, ita vobis Paraclerum ex Novo Testamento quod credatis elegisse, et quod respuatis demonstravisse, cum ipse Novo Testamento fuerit prophetatus; sicut nobis Christus fecit ex Vetere, quo similiter prophetatus est. Hoc enim aliqua verisimili ratione diceretur, si esset aliquid in Veteris Testamenti libris, quod nos diceremus non recte dictum, non divinitus jussum, non veraciter scriptum. Nihil horum dicimus: sed accipimus omnia, sive quae observamus, ut recte vivamus; sive quae non observamus, ut tamen et ipsa tunc in prophetia jussa et observata nunc jam compleri videamus. Deinde Paraclerum sicut promissum legimus in iis libris, quorum non omnia vultis accipere; ita et missum legimus in eo libro, quem nominare etiam formidatis. In Actibus quippe Apostolorum, sicut et saepe et paulo ante commemoravi, apertissime legitur missus die Pentecostes Spiritus sanctus, qui etiam opere manifestavit quis esset. Linguis enim omnibus locuti sunt, qui eum primitus acceperunt (*Act. ii*): ut hoc etiam signo promitteret in linguis omnibus, hoc est, in omnibus gentibus futuram Ecclesiam, quae illum sicut Patrem et Filium verissime praedicaret.

CAPUT XVI. — Vos ergo jam dicite quare non accipiat omnia ex libris Novi Testamenti; utrum quia non sunt Apostolorum Christi, an quia pravi aliquid docuerunt Apostoli Christi. Respondetis, Quia non sunt Apostolorum Christi. Nam illa vox altera Paganorum est, qui dicunt Apostolos Christi non recte docuisse. Vos ergo quid dicitis, unde ostenditis Scripturas illas non ab Apostolis ministratas? Respondetis,

Quia multa sunt in eis et inter se et sibi contraria. Omnino falsissimum est; vos non intelligitis. Nam quidquid tale protulit Faustus, quod vobis ita videretur, ita non esse monstratum est: et quidquid tale a vobis prolatum fuerit, hoc docebitur. Quis autem ferat, lectorem vel auditorem, Scripturam tantae auctoritatis facilius quam vitium suae tarditatis, audere culpae? An hoc dicitis vos Paraclerum docuisse, Scripturas istas Apostolorum non esse, sed sub eorum nominibus ab aliis esse conscriptas? Hoc saltem docete, istum ipsum Paraclerum esse, a quo didicistis haec Apostolorum non esse. An dicitis, Ipsum Christum promisit, et misit? Respondetur vobis, Omnino istum Christus nec promisit, nec misit; et simul ostenditur, quando miserit quem promisit. Quod ergo eum Christus miserit, hoc probate. Unde asseritis personam vestri auctoris, vel potius deceptoris? Respondetis, ex Evangelio vos probare. Ex quo Evangelio? Quod non totum accipitis, quod falsatum esse vos dicitis. Quis ergo testem suum prius ipse dicat falsitate esse corruptum, et tunc producat ad testimonium? Si enim quod vultis ei credimus, et quod non vultis ei non credimus, jam non illi, sed vobis credimus. Si autem vobis credere vellemus, testem a vobis non exigeremus. Deinde paraclerum Spiritus sanctus sic est promissus, ut diceretur, *Ipse vos inducet in omnem veritatem* (*Joan. xvi, 13*): quomodo vos autem illo inducet in veritatem, qui vos docet Christum esse fallacem? Huc accedit, qui si omnia quae de promissione Paracleri in Evangelio leguntur, talia esse demonstraretis, ut non omnino nisi de Manichaeo vestro possent intelligi, sicut ostenduntur in Prophetis ea esse dicta de Christo, quae in illum cadere omnino non possunt³; tamen cum ea de iis codicibus proferretis, quos dicitis infalsatos, hoc ipsum illic falsum et corruptoribus majoribus vestris immissum esse diceremus, quod illic de Manichaeo sic scriptum legeretis, ut de alio intelligere non possemus: quid faceretis, dicite mihi, nisi clamaretis, nullo modo vos potuisse falsare codices, qui jam in manibus essent omnium Christianorum? Quia mox ut facere coepissetis, vetustiorum exemplarium veritate convinceremini. Qua igitur causa a vobis corrupti non possent, hac causa a nemine potuerunt. Quisquis enim hoc primitus ausus esset, multorum codicum vetustiorum collatione confutaretur: maxime, quia non una lingua, sed multis eadem Scriptura contineretur. Nam etiam nunc nonnullae codicum mendositates, vel de antiquioribus, vel de lingua praecedente emendantur. Ita ergo aut cogimur veraces illos codices constiteri, et continuo evertunt haeresim vestram; aut si fallaces eos dixeritis, eorum auctoritate Paraclerum non poteritis asserere, et vos evertitis haeresim vestram.

CAPUT XVII. — Huc accedit, quia ea dicta sunt in promissione Paracleri, ut Manichaeum post tam multos annos venientem, ab ista suspicione prorsus excludant. Quia enim post resurrectionem et ascensionem Domini continuo venturus erat Spiritus sanctus,

¹ Editio Lov., *mandata sunt. Manus recta.*

² Plures Mss., *etiam opere, quo.*

³ Apud Er. Lugd. Ven. Lov., *possum. M.*

apertissime dictum est a Joanne : *Spiritus enim nondum erat datus, quia Jesus nondum fuerat clarificatus* (Joan. vii. 39). Si hæc itaque causa erat ut non daretur, quia nondum erat clarificatus Jesus, procul dubio clarificato Jesu, jam causa erat ut statim daretur. Nam et Cataphrygæ se promissum Paracletum suscepisse dixerunt, et hinc a fide catholica deviarunt, co-nantes prohibere quod Paulus concessit, et damnare secundas nuptias quas ille permisit; sub his verbis insidiantes, quia scriptum est de Paracleto, *Ipse vos inducet in omnem veritatem*: quasi videlicet non omnem veritatem Paulus et cæteri Apostoli docuissent, ac locum Cataphrygarum Paracleto reservassent. Ad hoc et illud traxerunt, quod Paulus ait, *Ex parte enim scimus, et ex parte prophetamus; cum autem venerit quod perfectum est, quod ex parte est evacuabitur* (1 Cor. xiii. 9, 10): ut scilicet ex parte sciens et prophetans Apostolus dixerit, *Quod vult faciat; non peccat si nubat* (Id. vii. 36); et ideo perfectum Paracleti Phrygiæ hoc evacuaverit. Ad hæc cum eis dictum fuerit, quod sint Ecclesiæ tanto ante promissæ et toto orbe diffusæ auctoritate damnati; respondent, hinc etiam in se illud esse completum, quod de Paracleto dictum est, quod mundus eum accipere non potest. Nonne ista sunt, quæ etiam vos dicere soletis, *Ipse vos inducet in omnem veritatem*; et, *Cum venerit quod perfectum est, quod ex parte est evacuabitur*; et, *Mundus eum accipere non potest* (Joan. xiv. 17), de vestro Manichæo esse prædictum? Et quæ tandem poterit hæresis exoriri sub Paracleti nomine, quæ non hæc omnia verisimiliter sibi audeat coaptare? Numquid enim est hæresis, quæ non veritatem se nominet, et quanto est superior, tanto magis se etiam perfectam nominet veritatem; ut et in omnem veritatem se polliceatur inducere, et doctrinam Apostolorum suo errori contrariam, quasi per illam venerit quod perfectum est, evacuare conetur? Et quoniam tenet Ecclesia, quod vehementius Apostolus commendavit, *Si quis vobis evangelizaverit præterquam quod accepistis, anathema sit* (Galat. i. 9); cum cæperit aliud annuntians ab universo orbe anathemari, continuo dicat, Hoc est quod scriptum est, *Mundus eum accipere non potest*?

CAPUT XVIII. — Unde ergo probare poteritis quod a vobis exigitur, Paracletum esse illum a quo didicistis quod evangelica scripta non sunt Apostolorum? Quandoquidem etiam nos probamus non esse Paracletum Spiritum sanctum, nisi qui Jesu clarificato mox venit. Ideo enim *nondum erat datus, quia nondum Jesus fuerat clarificatus*. Probamus etiam ipsum inducere in omnem veritatem: quia non intratur in veritatem nisi per charitatem; *charitas autem Dei, diffusa est*, ait Apostolus, *in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis* (Rom. v. 5). Docemus etiam non dixisse Paulum, *Cum venerit quod perfectum est, nisi de perfectione illa quæ in perceptione vitæ æternæ futura est*. Hoc enim cum loqueretur, *Videmus enim*, inquit, *nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem* (1 Cor. xiii. 10, 12). Ille certe, nisi aperte insanire volueritis, fatebitur non vos vi-

dere Deum facie ad faciem. Non ergo ad vos venit illud quod perfectum est. Hoc enim modo plane quid de hac re senserit, satis Apostolus explicavit: nec futurum est hoc sanctis, nisi cum factum fuerit quod etiam Joannes dicit, *Filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus; scimus autem quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est* (1 Joan. iii. 2); tunc introducente in omnem veritatem Spiritu sancto, cujus nunc pignus accepimus. Quod autem dictum est, *Mundus eum accipere non potest*, de iis utique dictum est, qui solent in Ser pluris mundi nomine appellari, amatores mundi, vel impii, vel carnales: de quilibet dicit Apostolus, *Animalis autem homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei* (1 Cor. ii. 14). De hoc enim mundo esse dicuntur, quamdiu non possunt sapere amplius quam sunt ista corporea, quæ in hoc mundo senserunt: sicut nec vos aliud sapitis, qui cum lucem istam solis et lunæ miraremini, talia vobis omnia divina fluxistis, auctore illo vano loquo, quem decepti et deceptores Paracletum dicitis. Proinde nullo modo valentes ostendere quomodo sit ille Paracletus, non est unde doceatis firmissima: liqua auctoritate vos comperisse quemadmodum hæc scripta evangelica, ex quibus non omnia vultis accipere, non sint Apostolorum Christi. Restat ergo ut dicatis, hoc vos ea ratione comperisse, quia talia ibi sunt, quæ Christi gloriam decolent: scilicet quia natus ex virgine ibi narratur, quia circumciscus, quia pro illo oblatum sacrificium quod tunc offerebatur, quia baptizatus, quia tentatus a diabolo est.

CAPUT XIX. — His autem exceptis, et testimoniis ex Veteri Testamento quæ illis inserta sunt Litteris, cætera vos secundum id quod Faustus loquitur, fatemini accipere, et *præcipue crucis ejus mysticam fixationem, qua passionis animæ vestræ vulnera demonstrantur*. Deinde, inquit, *præcepta salutaria ejus, et parabolas, cunctumque sermonem deificum, qui maxime duarum præferens naturarum discretionem, ipsius esse non venit in dubium*. Videtis ergo id vos agere, ut omnis de medio Scripturarum auferatur auctoritas, et suis cuique animus auctor sit, quid in quaque Scriptura probet, quid improbet; id est, ut non auctoritati Scripturarum subjiçatur ad fidem, sed sibi Scripturas ipse subjiçiat: non ut ideo illi placeat aliquid, quia hoc in sublimi auctoritate scriptum legitur; sed ideo recte scriptum videatur, quia hoc illi placuit. Quo te committis, anima misera, infirma, carnalibus nebulis involuta? quo te committis? Remove ergo auctoritatem, videamus: remove auctoritatem, redde rationem. Eone ratio tua perducitur, ut nisi Dei natura violabilis corruptibilisque credatur, exitum theatricum longa illa fabula vestra reperire non possit? Postremo unde scis octo esse terras et decem cælos, quod Atlas mundum ferat, splendentensque suspendat, et innumerabilia talia? unde scis hæc? Plane, inquis, Manichæus me docuit. Sed, infelix, credidisti; neque enim vidisti. Si ergo ad millia fabulosorum phantasmatum, quibus turpiter gravidata

es, te auctoritati ignotissimæ et furiosissimæ subdidisti, ut ideo hæc omnia crederes, quia in illis conscripta sunt libris, quibus miserabili errore credendum esse censuisti, cum tibi nulla demonstrentur; cur non potius evangelicæ auctoritati, tam fundatæ, tam stabilitæ, tanta gloria diffamatæ, atque ab Apostolorum temporibus usque ad nostra tempora per successiones certissimas commendatæ, non te subdis, ut credas, ut videas ¹, ut discas etiam omnia illa quæ te offendunt, ex vana et perversa opinione te offendere: potiusque esse verum, naturam incommutabilem Dei aliquid mortalis assumpsisse creaturæ, in qua incommutabiliter permanens, non fallaciter, sed veraciter faceret atque pateretur, quidquid eandem creaturam facere ac pati, pro generis humani, unde sumpta erat, salute congrueret, quam violabilem et corruptibilem credere Dei naturam, nec inquinatam atque oppressam totam posse liberari atque purgari, sed æterna globi pœna summa Dei necessitate damnari?

CAPUT XX. — Sed, inquis, propterea credidi quæ non mihi ostendit, quia duas naturas, boni scilicet et mali, mihi in hoc ipso mundo evidenter ostendit. At hoc ipsum est, infelix, unde decepta es: quia sicut in illa Scriptura evangelica, ita in hoc mundo nihil mali putare potuisti, nisi quo tuus carnalis sensus offensus est, sicut serpentem, ignem, venenum, et similia; nec aliquid boni, nisi quod eundem tuum carnalem sensum aliqua jucunditate permulsit, sicut saporum jucunditas, et odorum suavitas, et lucis hujus aspectus, et si quid aliud vel auribus, vel oculis tuis, vel naribus, vel palato, vel palpatui ² similiter forte blanditum est. At si universam creaturam ita prius aspiceres, ut auctori Deo tribueres, quasi legens magnum quemdam librum naturæ rerum; atque ita si quid ibi te offenderet, causam te tanquam hominem latere posse potius crederes, quam in operibus Dei quiddam reprehendere auderes; nunquam incidisses in sacrilegas nugæ et blasphemæ figmenta, quibus, non intelligens unde sit malum, Deum implere conaris omnibus malis.

CAPUT XXI. — Hic jam si queratis a nobis, nos unde sciamus Apostolorum esse istas Litteras; breviter vobis respondemus, inde nos scire, unde et vos scitis illas litteras esse Manichæi, quas miserabiliter huic auctoritati præponitis. Si enim et hinc vobis ali-

¹ Am. et Mss., *ut videris*.

² Ex Mss. addidimus, *vel palpatui*.

quis moveat quæstionem, et scrupulum contradictionis impingat, dicens libros quos profertis Manichæi, non esse Manichæi; quid facturi estis? Nonne potius ejus deliramenta ridebitis, qui contra rem tanta connexionis et successionis serie confirmatam, impudentiam hujus vocis emittat? Sicut ergo certum est illos libros esse Manichæi, et omnino ridendus est qui ex transverso veniens tanto post natus, hinc vobis hujus contradictionis intenderit; ita certum est Manichæum vel Manichæos esse ridendos, aut etiam dolendos, qui tam fundatæ auctoritati, a temporibus Apostolorum usque ad hæc tempora certis successioneibus custoditæ atque perductæ, audeant tale aliquid dicere.

CAPUT XXII. — Jam ergo auctoritas Manichæi conferenda est auctoritati Apostolorum. Nam Litteras istorum istas esse tam certum est, quam illas illius. Quis autem Manichæum Apostolis comparat, nisi quisquis se a Christo, qui misit Apostolos, separat? Aut duas naturas sibimet et ex propriis principiis adversas, quis unquam sapuit in verbis Christi, nisi qui non sapit verba Christi? Apostoli ergo tanquam discipuli veritatis, nativitatem Christi predicant passionemque veracem: Manichæus autem jactat se inducere in omnem veritatem, et vult inducere in talem Christum, in quo ipsius passionis prædicat falsitatem. Isti Christum in carne, quam de Abrahamæ suscepto semine, circumcisum: ille Deum in ipsa sua natura a tenebrarum gente concisum. Isti pro carne Christi infante ³ sacrificium, quod tunc pie fiebat, oblatum: ille non carnis, sed ipsius divinæ substantiæ membrum, omnibus demonibus immolandum, naturæ adversæ gentis illatum. Isti Christum exempli præbendi causa baptizatum in Jordane: ille Deum ipsum per seipsum in tenebrarum contaminatione submersum, nec totum emersurum, sed quod ejus mundari non potuerit æterna damnatione puniendum. Isti carnem Christi a demonum duce tentatam; ille partem Dei a demonum gente possessam: et isti quidem illam tentatam, ut doceret resistere tentatori; ille illam possessam, ut patri non possit restitui, nec victori. Denique Manichæus ex doctrina demoniorum aliud annuntiat, ut quasi eminentior sit: Apostoli vero ex doctrina Christi commendant, ut quisquis aliud annuntiaverit, anathema sit (*Galat. i, 8, 9*).

³ Plures Mss. omittunt, *infante*; cujus loco editio Er. habet, *humile*.

LIBER TRIGESIMUS TERTIUS.

CAPUT PRIMUM. — FAUSTUS dixit: Scriptum est in Evangelio, *Quia multi venient ab oriente et occidente, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno cælorum (Matth. viii, 11)*. Vos ergo quare non accipitis Patriarchas? Absit nos quidem cuiquam invadere mortaliū, quem Deus forte miseratione respiciens sua, de perditione unquam reduxerit ad salutem: sed hoc sane nos ejus esse jam clementiæ poenitus qui misertus sit, non illius meriti cujus fuisse negare

non possis improbabilem vitam: ac per hoc et Judæorum patres, Abraham scilicet, et Isaac, et Jacob, si est hoc pro certo de iisdem Christi testimonium quod assertis, quanquam fuerunt ipsi quidem flagitiosissimi, ut fere Moyses indicat eorum pronepos, sive quis alius historiæ hujus conditor est, quæ dicitur Genesios, qui eorum vitas nobis odio omni fastidioque dignissimas scripsit; sint tamen et ipsi jam in regno cælorum, sicut in loco quem nec crederent

unquam, nec speraverant, ut fere ex eorum liquido libris apparet: dummodo tamen constet, vobis etiam confidentibus, longo intervallo de tetra ac pœnali inferorum custodia, ubi se vitæ merita coercebant, a Christo Domino nostro liberatos, per ejus scilicet mysticam passionem pervenire ad hoc ipsum potuisse, si pervenerint, quod scriptum¹ de eis est. Neque enim quia et latronem quemdam de cruce liberavit idem noster Dominus, et ipso eodem die secum futurum dixit eum in paradiso Patris sui (*Luc. xxiii, 43*), quisquam inviderit, aut inhumanus adeo esse potest, ut hoc ei displiceat tantæ benignitatis officium. Sed tamen non idcirco dicemus et latronum vitas ac mores nobis probabiles esse debere, quia Jesus latroni indulgentiam dederit; aut quia publicanis et meretricibus ignoverit errata, dixeritque quod etiam præcederet ipsi ad regnum cœlorum eos qui se superbe gesserunt (*Math. xxi, 31*). In iniustitia namque et in adulterio deprehensam mulierem quamdam Judæis accusantibus absolvit ipse, præcipiens ei ut jam peccare desineret (*Joan. viii, 3-11*). Quapropter si horum tale quid et circa Abraham egit, et Isaac, et Jacob, ipsi gratias: decet eum talia operari circa animas, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos (*Math. v, 45*). Sed hoc tamen mihi unum in opinione hac vestra molestum est, cur id de Judæorum tantum patribus sentiatis, ac non de cæteris quoque patriarchis Gentium, quod et ipsi senserint aliquando nostri Liberatoris hæc gratiam: præsertim cum de ipsorum filiis magis christiana constet Ecclesia, quam de semine Abrahæ, Isaac et Jacob. Sed ais utique, illos quidem idola coluisse, hos vero omnipotentem Deum, idcircoque solum ipsorum curam habuisse Jesum. Ita Dei omnipotentis cultura in tartara detrudit, et Filii eget auxilio qui coluit Patrem? Sed videris²: consentiamus, inquam, hactenus in cœlum reductos eos, non quia mererentur, sed quia vincat divina clementia viam peccatorum.

CAPUT II. — Verumtamen utrum et hoc a Christo dictum sit, dubios etiam nos et incertos scribentium ipsa varietas facit. Namquo cum duo evangelistæ Matthæus et Lucas de centurione quodam pariter narrent, ejus puer tunc infirmaretur, et propter quem visus fueris hoc ipsum dixisse Jesus, quia scilicet tantam fidem non invenisset in Israel, quantam in illo homine, gentili quamvis et pagano, eo quod dixerit idem non se fuisse tam dignum, ut sub tectum suum intraret Jesus, sed id rogare tantum, ut juberet verbo, et sanaretur puer suus; solus tamen Matthæus hoc adjicit Jesum persecutum esse, ut diceret, *Amen dico vobis, quia multi venient ab oriente et occidente, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno cœlorum; filios autem regni mittent in tenebras exteriores*. Multos quidem qui venturi forent paganos significans, propter³

Centurionem, quia esset et ipse gentilis, in quo tamen tanta fuisset fides inventa; filios autem regni appellans Judæos, in quibus nulla esset inventa fides. At vero Lucas, quanquam et ipse ut necessarium hoc et memorabile inter Christi mirabilia gesta inserendum putaverit Evangelio suo, de Abraham tamen illic, et Isaac, et Jacob nullam facit mentionem. Quod si quia dicat idcirco prætermisisse eum, quia dictum id jam satis fuisset a Matthæo; cur ergo gestum ipsum commemorat erga Centurionem et puerum ejus, quod æque longe satis insinuatam jam fuisset nobis Matthæi solertia? Sed falsum est. Namque et de obsecratione ipsa adveniendi Jesum; Matthæus quidem dicit, quod idem per semetipsum Centurio venerit ad eum rogaturus medelam: Lucas autem non, sed quia majores natu ad eum miserit Judæorum, qui ne forte spernetur ab eodem tanquam gentilis (quoniam quidem⁴ Jesum voluit esse plane Judæum), persuadere ingressi sunt ei dicentes, dignum esse cui id præstaret, quoniam quidem diligeret gentem suam, et synagogam ipse ædificasset sibi (*Id. viii, 5-13, et Luc. vii, 2-10*): tanquam et hoc ad Dei Filium pertineret, si ædificationem synagogæ suæ Judæi de Centurione pagano meruerint. Nec tamen omnifariam et Lucas hoc verbum reticuit, puto recogitans ne forte fuisset verum: sed locum tamen mutat applicatque id alteri cuidam causæ longe dissimili, id est, ubi dicit Jesus ad discipulos suos, *Contenti dicitur intrare per angustum ostium: multi enim venient querentes intrare, et non poterunt. Cum autem intraverit, inquit, paterfamilias, et clauerit januam, incipietis foris stare et pulsare, dicentes: Domine, aperi nobis. Et respondens dicit: Nescio vos. Tunc incipietis dicere: Manducavimus et bibimus coram te, et in plateis nostris et synagogis docuisti. Et dicit vobis: Nescio unde estis; discedite a me omnes, operarii iniquitatis. Ibi erit fletus et stridor dentium, cum videritis Abraham, et Isaac, et Jacob, et omnes Prophetas introeuntes in regnum Dei, vos autem expelli foras: et venient ab oriente et occidente et austro et aquilone, et recumbent in regno Dei* (*Luc. xiiii, 24-29*). Hoc vero ipsum quidem, quia multi excludentur a regno Dei, qui scilicet nomen tantummodo Christi portaverint, sed non fecerint opera ejus, nec Matthæus scribere prætermisit (*Math. vii, 21*); sed de Abraham illic, et Isaac, et Jacob nullam facit omnino mentionem. Item de Centurione et puero ejus etiam Lucas quidem scripsit; sed æque ipse de Abraham illic, et Isaac, et Jacob nihil omnino testatur: ut quia ubinam dictum sit certo constare non possit, nihil prohibeat etiam non credere quia sit dictum.

CAPUT III. — Nec immerito nos ad hujusmodi Scripturas tam inconsonantes et varias, nunquam sane sine judicio ac ratione aures asserimus: sed contemplantes omnia, et cum aliis alia conferentes, perpendimus utrum eorum quidque a Christo dici potuerit necne. Multa enim a majoribus vestris eloquiis Domini

¹ Forte, si pervenerunt, quo scriptum, etc.

² Sic Am. et Mss. Al. Er. et Lov., *irriseris*, habent, Judæis, ommissa interunctione.

³ Forte, præter.

⁴ Lov., quoniam hinc quidam. Am. et Fr., quoniam hæc quidem. Al. Mss., quoniam quidam; omisso, hinc.

nostri inserta verba sunt, quæ nomine signata ipsius cum ejus fide non congruant: præsertim quia, ut jam sæpe probatum a nobis est, nec ab ipso hæc sunt, nec ab ejus Apostolis scripta; sed multo post eorum assumptionem a nescio quibus et ipsis inter se non concordantibus semi-Judæis per famas opinionesque compta sunt: qui tamen omnia eadem in Apostolorum Domini conferentes nomina, vel eorum qui secuti Apostolos viderentur, errores ac mendacia sua secundum eos se scripsisse mentiti sunt. Sed videris: de hoc interim, ut inquam, capitulo tecum non nimium ego contenderim; cum mihi illud satis ad præsidium sit quod antè posui, et quod nec ipsis vobis negare licet, ante Domini nostri adventum Patriarchas omnes Israel et Prophetas tartarcis in tenebris jacuisse pro meritis suis: unde si unquam liberati a Christo ad lumen reducti sunt, quid hoc ad odium attinet vitæ ipsorum? Odimus enim nos et respicimus non quod fuerunt, id est, homines, sed quales fuerunt, id est, malos; nec quod nunc sunt, id est, purgatos, sed quod fuerunt, id est, impuros aliquando. Ac per hoc nobis interim, utcumque vos id esse vultis, nihil obstat capitulum hoc: cum sive est verum, Christi hic miseratio commendetur et bonitas; sive falsum, scriptoribus ejus crimen inhaereat: nos utrovis modo in tuto sumus, ut semper.

CAPUT IV. — AUGUSTINUS respondit: Quomodo in tuto, miser? Quomodo in tuto, qui te Patriarchas odisse dicis impuros, et Deum adhuc plangis impurum? Certe illis Patriarchis post adventum Salvatoris præstitam purgationem et datam beatam requiem concessisti; deus autem vester et post adventum Salvatoris adhuc jacet in tenebris, adhuc flagitiis omnibus mergitur, adhuc in impæris omnibus volutatur: ita non solum vita illorum hominum melior erat deo vestro, verum etiam mors ipsa felicius. In quibus autem sedibus erant justis, qui exierant ex hac vita priusquam Christus in carne venisset, et utrum etiam ipsos ad aliquid melius passio Christi transtulerit, qui in cum venturum, passurum, resurrecturum, non tantum crediderant, verum etiam hoc ipsum, sicut oportebat, prophetico spiritu prænuntiaverant, in Scripturis sanctis indagandum est, si quo modo ad liquidum indagari potest; non hinc temeritates opinantium consecrandæ quorumlibet hominum, nedum tam execrabilis hæresis perversitates nimis longe a veritate aberrantium. Frustra sibi sane per hanc obliquitatem pollicetur Faustus, aliquid post hanc vitam cuiquam posse præstari, quod sibi præstandum in hac vita non comparaverit. Bonum est vobis ut, dum hic vivitis, istum relinquatis errorem, et veritatem catholicæ fidei cognoscatis atque teneatis. Alioquin longe aberit quod sibi pollicetur injustus, cum fieri cœperit quod injusto minatus est Deus.

CAPUT V. — De vita autem Patriarcharum jam, quantum satis arbitratus sum, homini maledico non pauca respondi: quibus non utique in morte correctis,

* ita nonnulli Mss. At editi, *perveritate*.

vel post passionem suam justificatis, testimonium Dominus perhibebat, cum Judæos admoneret, ut si Abraham filii essent, facta Abraham facerent; et quod idem Abraham ejusdem diem videre concupiverit, gavisusque fuerit, cum vidisset (*Joan. viii, 39, 56*); et quod in ejus sinum, id est, nescio cujus quietæ felicitatis magnum abditumque secretum, abstulerint Angeli pauperem illum ærumnosum a divite superbiēte contemptum (*Luc. xvi, 23*). Quid dicam de apostolo Paulo? An forte et ipse post mortem justificatum laudat Abraham, quod priusquam circumcideretur credidit Deo, et deputatum est illi ad justitiam (*Rom. iv, 3*): quod tanti pendit, ut nos non ob aliud dicat filios ejus esse effectos qui ejus carne propagati non sumus, nisi quod ejus fidei vestigia sequamur?

CAPUT VI. — Sed quid vobis faciam, quos contra testimonia Scripturarum ita obsurdefecit iniquitas, ut quidquid adversum vos inde prolatum fuerit, non esse dictum ab Apostolo, sed a nescio quo falsario sub ejus nomine scriptum esse dicere audeatis? Usque adeo a christiana doctrina aperte aliena est quam prædicatis doctrina dæmoniorum, ut eam sub christianæ doctrinæ nomine defendere nulla ex parte possitis, nisi dicatis falsas esse Scripturas Apostolorum. Infelices inimici animæ vestræ, quæ unquam litteræ ullum habebunt pondus auctoritatis, si evangelicæ, si apostolicæ non habebunt? De quo libro certum erit cujus sit, si Litteræ quas Apostolorum dicit et tenet Ecclesia ab ipsis Apostolis propagata et per omnes gentes tanta eminentia declarata, utrum Apostolorum sint incertum est; et hoc erit certum scripsisse Apostolos, quod huic Ecclesie contrarii hæretici proferunt auctorum suorum nominibus appellati, longe post Apostolos existentium? Quasi vero et in litteris secularibus non fuerunt certissimi auctores, sub quorum nominibus postea multa prolata sunt, et ideo repudiata, quia vel his quæ ipsorum esse constaret minime congruerunt, vel eo tempore quo illi scripserint, nequaquam innotescere, et per ipsos vel familiarissimos eorum in posteros prodi commendarique meruerunt. Nonne, ut alios omittam, sub Hippocratis medici nobilissimi nomine quidam libri prolati, in auctoritatem a medicis non recepti sunt? Nec eos adjuvit nonnulla similitudo rerum atque verborum; quando comparati eis quos vere Hippocratis esse constaret, impares judicati sunt; et quod ab eo tempore, quo et cætera scripta ejus, non innotuerunt quod vere ejus essent. Hos autem libros, quibus illi qui de transverso proferunt comparati respondentur, unde constat esse Hippocratis, unde si quis hoc neget, nec saltem refellitur, sed ridetur, nisi quia sic eos ab ipso Hippocratis tempore usque ad hoc tempus et deinceps successionis series commendavit, ut hinc dubitare dementis sit? Platonis, Aristotelis, Ciceronis, Varronis, aliorumque ejusmodi auctorum libros, unde noverunt homines quod ipsorum sint, nisi eadem temporum sibi met succedentium contestatione continua? Multi multa de litteris ecclesiasticis conscripserunt, non quidem auctoritate canonica, sed

aliquo adjuvandi studio sive discendi. Unde constat quid cuius sit, nisi quia his temporibus quibus ea quisque scripsit, quibus potuit insinnavit atque edidit, et inde in alios atque alios continuata notitia latiusque firmata ad posterum, etiam usque ad nostra tempora pervenerunt; ita ut interrogati cuius quisque liber sit, non hæsitemus quid respondere debeamus? Sed quid pergam in longe præterita? Ecce istas litteras quas habemus in manibus, si post aliquantum tempus vite hujus nostræ, vel illas quisquam Fausti esse, vel has neget esse meas; unde convincitur, nisi quia illi qui nunc ista noverunt, notitiam suam ad longe etiam post futuros continuatis posteriorum successioneibus trajiciunt? Quæ cum ita sint, quis tandem tanto furore cæcatur, nisi dæmoniorum mendaciloquorum malitiæ atque fallaciæ consentiendo subversus sit, qui dicat hoc mereri non potuisse Apostolorum Ecclesiam, tam fidam, tam numerosam fratrum concordiam, ut eorum scripta fideliter ad posterum trajicerent, cum eorum cathedras usque ad præsentem episcopos certissima successione servaverint, cum hoc qualiviscumque hominum scriptis, sive extra Ecclesiam, sive in ipsa Ecclesia, tanta facilitate proveniat?

CAPUT VII.—Sed contraria, inquit, inter se scripta eorum reperiuntur. Maligni malo studio legitis, stulti non intelligitis, cæci non videtis. Quid enim magnum erat ista diligenter inspicere, et eorundem scriptorum magnam et salutem invenire congruentiam, si vos contentio non perverteret, et si pictas adjuvaret? Quis enim unquam duos historicos legens de una re scribentes, utrumque vel utrumlibet eorum aut fallere aut falli arbitratus est, si unus eorum dixit quod alius prætermisit; aut si alter aliquid breviter complexus est, eandem tamen sententiam salvam integramque custodiens, alter autem tanquam membratim cuncta digessit, ut non solum quid factum sit, verum etiam quemadmodum factum sit, intimaret? Sicut Faustus hinc Evangeliorum veritati voluit calumniari, quia Matthæus aliquid dixit, quod Lucas, cum idem narraret, dicere prætermisit: quasi negaverit Lucas dixisse Christum, quod eum scripsit dixisse Matthæus. Hinc omnino nulla unquam quæstio fuit, neque hoc objici, nisi ab omnino imprudentibus et nihil harum rerum considerare volentibus seu valentibus, potest. Illud sane et requiri inter fideles, et objici ab infidelibus solet, sed etiam ipsis vel parum eruditis, vel nimis contentiosis nisi admoniti resistuerint, quod Matthæus dixit, *Accessit ad eum Centurio, rogans eum, et dicens*; Lucas autem quod miserit ad eum seniores Judæorum, hoc ipsum rogantes de puero ejus qui ægrotabat, ut eum sanaret; et cum appropinquaret domui, miserit alios per quos diceret, non esse se dignum in cuius domum intraret Jesus, nec se ipsum dignum ut veniret ad Jesum. Quomodo ergo secundum Matthæum, *accessit ad eum rogans, et dicens, Puer meus jacet in domo paralyticus, et male torquetur* (Matth. 8, 5-13, et Luc. vii, 2-10)? Hoc ergo intelligitur, Matthæum breviter sententiam

ipsam veram¹ integramque complexum, dicentem quod centurio accesserit ad Jesum, et non dicentem utram per se ipsum accesserit, an per alios: et quod ei de puero suo illud dixerit, non exprimentem utrum per se ipsum dixerit, an per alios. Quid enim? nonne talibus locutionibus humana plena est consuetudo, cum dicimus aliquem ad aliquid multum accessisse, etiam quem nondum dicimus pervenisse? Nonne et ipsam perventionem, cui quasi videtur non esse quod addi jam possit, etiam per alios fieri usitatissime loquimur, sæpe dicendo, Egit ille causam suam, pervenit ad judicem; aut, Pervenit ad illum vel illum potentem: cum plerumque id faciat per amicos, non viso eo prorsus ad quem quisque dicitur pervenisse? Unde etiam tales homines, quicumque ad potentium quodam modo inaccessibiles animos, sive per se ipsos, sive per alios ambitionis arte pertingunt, jam etiam vulgo Perventores vocantur. Quid ergo? cum legimus, obliviscimur quemadmodum loqui soleamus? An Scriptura Dei aliter nobiscum fuerat quam nostro more locutura? Et hoc quidem de communi loquendi consuetudine pervicacibus turbulentisque responderim.

CAPUT VIII.—Cæterum qui hæc non litigiose, sed placide ac fideliter quærun, accedant ad Jesum, non carne, sed corde; non corporis præsentia, sed fidei potentia, sicut ille centurio: tunc melius quid Matthæus dixerit sentient. Talibus enim dicitur in Psalmo: *Accedite ad eum, et illuminamini; et vultus vestri non erubescunt* (Psal. xxxiii, 6). Unde centurio ille ad Christum magis accesserat, cuius fidem ita laudavit, quam illi ipsi per quos verba sua misit. Huic rei simile est etiam illud quod Dominus ait, *Tetigit me aliquis*; quando mulier quæ fluxum sanguinis patiebatur, tangens simbriam vestimenti ejus, salva facta est. Hoc enim mirabiliter discipulis suis dicere videbatur, *Quis me tetigit? et, Tetigit me aliquis*; cum eum turba comprimeret. Denique hoc ei responderunt: *Turbæ te comprimunt, et dicis, Quis me tetigit* (Luc. viii, 43-46)? Quemadmodum ergo illi premebant, sed illa tetigit; sic illi missi erant ad Christum, sed Centurio magis accessit. Ita Matthæus et morem non usque adeo inusitatæ locutionis servavit, et mystice aliquid intimavit: Lucas autem et hoc ipsum quemadmodum gestum esset ostendit, ut hinc advertere cogere mur, illud Matthæus quemadmodum dixerit. Vellem sane ut aliquis istorum vanorum, qui hujusmodi quæstiunculas quasi magnas calumniose objiciunt Evangelio, narraret aliquid idem ipse bis numero, non falsum nec fallaciter, sed omnino id volens intimare et exponere, et stilo exciperentur verba ejus eique recitarentur; utrum non aliquid plus minusve diceret, aut præpostero ordine, non verborum tantum, sed etiam rerum; aut utrum non aliquid ex sua sententia diceret, tanquam alius dixerit, quod eum dixisse non audierit, sed voluisse atque sensisse plane cognoverit; aut utrum non alicu-

¹ sola editio Lov., *pl. nan.*

Jus breviter complecteretur sententiæ veritatem, cujus rei antea quasi expressius articulos explicasset : et si quid est aliud quod fortasse possit certis regulis comprehendi, quomodo fiat ut vel in duorum singulis ejusdem rei narrationibus, vel in duabus unius ex una eademque re, multa diversa inveniuntur, nulla tamen adversa; et multa varia, nulla contraria. Sic solvuntur omnia de quibus sibi isti miseri collum ligant, ut spiritum sui erroris intus teneant, et nullum extrinsecus salutis admittant.

CAPUT IX. — Quapropter, post omnes Fausti calumnias refutatas, duntaxat horum ejus capitulorum quibus hoc opere, quantum Dominus adjuvare dignatus est, sufficienter, ut arbitror, prolixèque respondi; breviter vos admoneo, qui illo tam nefando et execrabili errore tenemini, ut si auctoritatem Scripturarum omnibus præferendam sequi vultis, eam sequamini quæ ab ipsius præsentis Christi temporibus per dispensationes Apostolorum, et cer-

tas¹ ab eorum sedibus successiones episcoporum, usque ad hæc tempora toto orbe terrarum custodita, commendata, clarificata pervenit. Ibi enim videbitis etiam Veteris Testamenti et obscura revelari, et prædicta compleri. Si autem quasi ratione movemini; primum cogitetis quinam sitis, quam minus idonei ad comprehendendam naturam, non dicam Dei, sed animæ vestræ: comprehendendam sane, quemadmodum velle aut voluisse vos dicitis, certissima ratione, non vanissima credulitate: quod cum minime poteritis (sine dubio enim quamdiu tales estis, nullo modo poteritis), illud saltem quod omni humanæ menti est naturaliter insitum, si modo id perversæ opinionis pravitate non turbetur, Dei naturam atque substantiam incommutabilem omnino, omnino incorruptibilem cogitate, vel credite, et manichæi continuo non eritis, ut aliquando et catholici esse possitis.

¹ Am. Fr. et plerique Mss., et cæteras.

IN SUBSEQUENTES DISPUTATIONES CONTRA FELICEM,

Vide lib. 2, cap. 8, Retractationum, tom. 1, col. 633, verbis, Contra Manichæum, usque ad col. 634, verbis, Septimo idus decembris. M.

ADMONITIO.

•••••

De iisdem contra Felicem disputationibus Possidius in Augustini Vita, cap. 16, scribit: « Cum quodam etiam Felice, de numero eorum quos Electos dicunt iidem Manichæi, quique Hipponem venerat eundem seminaturn errorem, publice in Hipponensi ecclesia notariis excipientibus disputavit beatus Augustinus, populo astante; et post secundam vel tertiam collationem ille manichæus frustrata vanitate et errore illius sectæ ad nostram conversus est fidem atque Ecclesiam, sicut eadem relecta docere poterit scriptura. » Ubi tres Possidius indicat habitas collationes, ea scilicet computata, quam sine notariis pridie Gestorum publicorum habuit cum Felice Augustinus: unde initio libri primi ait, « Hesterno die scis te dixisse quod possis defendere scripturas Manichæi. » In priorem istam collationem respicit et illud quod dicit Felix, lib. 1, cap. 14: « Si mihi attuleris scripturas Manichæi, quinque auctores quos tibi dixi. » Intellige, « hesterno die dixi: » nam ipso die Gestorum nihil notatur de quinque illis auctoribus dictum ante a Felice.

Confer epistolam Augustini 79, presbytero cuidam manichæo, quem nos in tomi secundi præfatione Felicem esse conjectabamus, scriptam. Ad hunc ipsum spectare videtur professio a Felice quædam, converso ex Manichæorum hæresi, palam facta de sibi notis Manichæis, quam in Appendice tomi quinti Annalium edidit Baronius, descriptam ex Gervasiani Parisiensis collegii codice, in quo post librum de Hæresibus ad Quodvult-deum hæc leguntur: « Ego Cresconius unus ex Manichæis scripsi, quia si discessero antequam Gesta subscribantur, sic sim habendus ac si Manichæum non anathemaverim. Felix conversus ex Manichæis dixi sub te stificatione Dei, me omnia vera confiteri, de quo scio esse Manichæos vel Manichæas in partes Cæsarienses, Mariam et Lampadium uxorem Mercurii argentarii, cum quibus etiam Electum Eucharistum pariter oravimus, Cæsariam et Lucillam filiam suam, Candidam quæ commoratur Thipsæ, Victorinam Hispanam, Simplicianum Antonini patrem, Paulum et sororem suam qui sunt Hipponem, quas etiam per Mariam et Lampadium scivi esse Manichæas. Hoc tantum scio: quod si aliud inventum fuerit me scire supra quam dixi, me reum ego ipse confiteor. »

